Mevlana Celaleddin Rumi

MESNEVÎ-İ ŞERÎF ŞERHİ

-1-

Tercüme ve Şerh
A. AVNİ KONUK

KİTABEVİ

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

-1-

Tercüme ve Şerh

AHMED AVNİ KONUK

Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar

Dr. Selçuk Eraydın - Prof. Dr. Mustafa Tahralı

Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

KİTABEVİ

'ANBUL
7 26

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin
Birinci Cildinin Fihristi

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا كتاب المثنوى وهو اصول اصول اصول الدين في كشف اسرار الوصول
واليقين وهو فقه الله الاكبر وشرع الله الازهر وبرهان
الله الاظهر مثل نوره كمشكوة فيها مصباح يشرق اشراقا
انور من الاصباح وهو جنان الجنان ذو العيون والاغصان
منها عين تسمى عند اصحاب هذا السبيل سلسبيلا وعند اصحاب
المقامات والكرامات خير مقاما واحسن مقيلا الابرار
فيه يأكلون ويشربون والاحرار منه يفرحون ويطربون وهو
كنيل مصر شراب للصابرين وحسرة على آل فرعون والكافرين
كما قال الله تعالى يضل به كثيرا ويهدي به كثيرا وما يضل به
الا الفاسقين وانه شفاء الصدور وجلاء الاحزان وكشاف
القرآن وسعة الارزاق وتطييب الاخلاق بايدي سفرة كرام
بررة يمنعون ان يمسه الا المطهرون تنزيل من رب العالمين
لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه والله يرصده ويرقبه
والله خير حافظا وهو ارحم الراحمين وله القاب اخر لقبه الله تعالى
واقتصرنا على هذا القليل والقليل يدل على الكثير والجرعة تدل

Merhum Ahmed Avni Konuk'un el yazısı ile Mesnevî'nin "Dîbâce"si

آمين يا رب العالمين وهذا دعاء لا يرد فانه دعاء لاصناف البرية
شامل والحمد لله رب العالمين والصلوة على سيدنا محمد وآله
وصحبه اجمعين

ترجمه

[illegible]

Dîbâce'nin sonu ve "Tercüme"si

Merhum Ahmed Avni Konuk Bey'in
Merkez Efendi Kabristanı'ndaki kabri

Mesnevî-i Şerif Şerhi müellifi merhum Ahmed Avni Konuk

Takdim

Elinizdeki bu büyük eserin müellifi merhum Ahmet Avni Konuk Bey 1285/1868 de İstanbul'da doğdu. İbtidâî mektebini bitirdikten sonra Galata Rüşdiyesi'ne girdi, sonra Dârüşşafaka'ya geçti. On yaşlarında iken önce babasını, sonra da annesini kaybetti. Dârüşşafaka'dan mezun olduktan sonra "câmi dersleri"ne devam ederek icâzet aldı. Hıfzını ikmal etti. Bu arada Mevlevî tarîkatine intisap etti. Mürşidi Mesnevîhan Selânikli Mehmed Es'ad Dede'den (ö. 1329/1911) *Mesnevî* okuyup icâzet aldı. 1890 târihinde posta memurluğuna tâyin olundu. Bu sıralarda Mekteb-i Hukūk-ı Şâhâne'ye girdi. 1898 de birincilikle mezun oldu. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Posta Umum Müdür Muâvinliği ve Hukuk Müşâvirliği vazîfesinde bulunup, Mayıs 1933'te emekliye ayrıldı. *Mesnevî Şerhi*'nin birinci cildinin 218 ve 317 numaralı beyitlerinin altına Abdurrahman Âdil Doğru imzâsıyla konulan nottan öğreniyoruz ki, Ahmed Avni Bey şerhini tamamladıktan sonra, ilk defterini bâzı ilâveler yaparak gözden geçirirken 218. beytin "izâh"ını yazacağı sıra-

larda, "12 Muharrem 1357 ve 14 Mart 1938 ve 1 Mart 1354 pazartesi günü" rahatsızlanıp, "17 Muharrem 1357, 19 Mart 1938 ve 6 Mart 1354 cumartesi günü" dâr-ı bakāya irtihal etti ve 20 Mart 1938'de Merkez Efendi kabristanında, câmiin kıble cihetindeki hazîresine defnedildi.[1]

*

Ahmed Avni Bey mûsikîmizin büyük üstadlarından Zekâî Dede'den[2] mûsikî dersleri almış, birçok eser meşketmiştir. Nota bilmemekle berâber iyi bir hânende ve bestekâr idi. Eserleri bütün incelikleriyle hâfızasında tutardı. "Dilkeşîde" ve "bend-i hisar" adını verdiği iki makam tertip etti. 119 makam ihtivâ eden "kâr-ı nâtık"ı bu formun en geniş örneğidir. Bûselik aşîran, dilkeşîde ve rûy-ı ırak makamlarında üç Mevlevî âyîni bestelemiştir. Klasik Türk mûsikîsi güftelerinden 2706 güfteyi içine alan *Hânende* adlı en geniş güfte mecmuasını 28 yaşında iken yayımlamıştır (İstanbul 1317/1899).

Eserlerinden yayımlanmış olan diğerleri şunlardır:

1. Muhyiddin ibn Arabî'den: *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (Yayına haz. M. Tahralı, S. Eraydın, Marmara Üniv.İlâhiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul 1987-1992, 4 Cilt).
2. Muhyiddin ibn Arabî'den: *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi* (Yayına haz. M. Tahralı, İz Yayıncılık, İstanbul 1992).
3. Mevlânâ'dan: *Fîhi Mâ Fîh Tercümesi,* (Yayına haz. Selçuk Eraydın İz Yayıncılık, İstanbul 1992).
4. *İnsân-ı Kâmil (Aziz Nesefî Risâleleri) Tercümesi,* (Yayına haz. Sezâi Fırat, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004).
5. *Hz.Meryem ve Îsâ'ya Dâir Risâle: Fusûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*'nin III.Cildi sonunda (s. 355-382) yayımlanmıştır.
6. *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (Sipehsâlâr Tercümesi)* Mevlânâ'nın talebelerinden Ferîdun b. Ahmed Sipehsâlâr'ın Farsça olarak yazdığı kitabın tercümesidir. 144 sayfalık bu eseri 1331 de basılmıştır.

---

1. Ahmed Avni Konuk'un hayâtı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Selçuk Eraydın: "Ahmed Avni Konuk, Hayâtı ve Eserleri", *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi,* I. cilt içinde s.15-28; Reşat Öngören, "Konuk, Ahmed Avni" Türkiye *Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 26, s. 180-182; Sezâi Fırat "İnsân-ı Kâmil'in Mütercimi Ahmed Avni Konuk'un Hayâtı ve Eserleri", *İnsân-ı Kâmil (Azîzüddin Nesefî Risâleleri) Tercümesi,* s.51-63.
2. Hocası Zekâî Dede'nin vefâtı üzerine yazdığı: "Ey bülbül-i hoş-nevâ hamûş ol / Vey kalb-i hazîn zehr nûş ol" beytiyle başlayan mersiyesini sûzidil makāmında "kâr" olarak bestelemiştir. Bu eserin Hamparsum notasıyla bir nüshası Neyzen Niyâzi Sayın'da mevcuttur. Günümüz notasına çevirip bir kopyasını lutfettiği için kendisine teşekkür ederiz.

7. *Mesnevî Şerhi.* Vasiyeti üzerine vefâtından sonra 10. 5. 1940 târihinde Hâlid Eşkinoz tarafından Konya Mevlânâ Müzesine teslim edilmiştir. Yayına hazırladığımız 34 büyük boy defter hâlindeki müellif yazması bu eser Konya Mevlânâ Müzesi kitaplığında 4740 – 4773 numarada kayıtlıdır.

Kütüphânelerde henüz el yazması hâlinde duran, küçük hacimli, tercüme ve telif 14-15 kadar daha eseri vardır.

*

Merhum Ahmed Avni Bey *Mesnevî Şerhi*'nin "Mukaddime"sinde belirttiği üzere, eserine 1348 (1929) başlamış ve 24 Ramazan1356 (1937) târihinde bitirmiştir. Bu şerhin hazırlanışında Türkçe ve Farsça şerhlerden istifâde etmiş, daha önceki şârihlerin görmediği, Hindistan'da basılan *Mesnevî* şerhlerini de incelemiştir. Hem *Mesnevî*'nin 6 cildinin tamâmını şerhetmiş olması ve hem de birçok şerhten istifâde etmiş olması eserin kıymetini artırmaktadır. Şârihin bu şerhten önce İbn Arabî'nin yukarıda adlarını zikrettiğimiz iki eserini şerhetmiş olması da bu şerhin önemini göstermektedir.

Ahmed Avni Bey şerhinde, Farsça beyitleri numaralayarak vermiştir. Biz bu numaraları Türkçe tercümelerinin başına koyduk ve yararlı olacağı düşüncesiyle, M.E.Bakanlığı tarafından yayımlanan Veled İzbudak'ın *Mesnevî* tercümesindeki beyit numaralarını, şerhin 80. beytinden îtibâren her on beyitte bir olmak üzere, küçük puntolarla beyit numaralarının altına köşeli parantez [ ] içinde yazdık. Diğer ciltlerde de, metin farklılığının başladığı beyitten îtibâren, aynı şekilde M.E. Bakanlığı yayını tercümenin numaralarını koyacağız. Karşılaştırma yapmaya ihtiyaç duyulduğunda aranan beyitlerin kolayca bulunmasını sağlamak istedik. Şârih *Mesnevî* beyitlerinin Farsça'larını numaralayıp yazdıktan sonra, "tercüme" diyerek beytin tercümesini ve daha sonra da "îzah" diyerek beytin açıklamasını yapmıştır. Biz bu "tercüme" ve "îzâh" kelimelerini tekrardan kaçınmak ve okuyucuyu yormamak için yazmadık. Bunları satır başı yaparak, tırnak açarak, harf karakterlerinde değişiklik yaparak belirtmeye çalıştık. Müellif şerhte lüzum gördüğü yerlerde, Farsça beyitteki kelime ve deyimler hakkında kısaca lügat açıklamaları yaptıktan sonra, beytin tasavvufî mânâsını açıklamaya geçmiştir. Bu açıklamalarda *Mesnevî Şerhi*'nden önce telif ettiği İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* ile *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*'nden ve Mevlânâ'dan tercüme ettiği *Fîhi Mâ Fîh*'ten alıntılar yapmakta veya bu eserlere atıfta bulunmaktadır.

Ahmed Avni Bey'in İbn Arabî'nin düşünce ve görüşleri ışığında ve ona paralel olarak *Mesnevî* beyitlerini şerhetmiş olması, Mevlânâ ve *Mesnevî*'si

ile ilgilenen bâzı kimselerin tenkîdine sebep olmuş ise de, kanâatimizce bu bir kusur ve hatâ değil, bilakis şerhin değerini arttıran bir niteliktir. Nitekim meşhur *Mesnevî* şârihi İsmâil Rusûhî Ankaravî (ö. 1041/1631) ve diğer Osmanlı ve Hint şârihlerinde de aynı tutum görülmektedir.

Çeşitli çevrelerce benzer tenkit ve görüşler A. Avni Bey'in sağlığında da, hattâ daha önceki asırlarda da yapılmış ki, İngiliz müsteşrik R.A.Nicholson'un hazırladığı *Mesnevî*'nin İngilizce tercüme ve şerhi dolayısıyla şârihin, Ferîdun Nâfiz Uzluk'a yazdığı mektupta:[3] "Hazret-i Hudâvendigâr [Mevlânâ] ile Hazret-i Şeyh-i Ekber'i ve Ferîdüddîn-i Attar'ı ve Hakîm Senâî ve Seyyid Burhâneddîn ve Sultânü'l-Ulemâ ve Sultan Veled Hazretlerini ayrı gördüğünüze zâhib oldum; bilmem yanlış mı anladım? Bu zevât-ı kirâmın hiçbirisi maârif-i ilâhiyye ve hikemiyyât-ı rabbânîce birbirlerinden ayrı değildir. Çünkü hepsinin menbaı asl-ı hakîkî olan Hak'tır ve hiçbirisi feylesof değildir, hepsi hakîm-i ilâhîdir. Binâenaleyh onların mârifetleri lâ-şarkıyye ve lâ-garbiyyedir [Ne doğuya ve ne de batıya âittir].

Nurhâ-yı çarh bubrîde-peyest
Ân ki lâ şarkî ve lâ garbî keyest[4]

Cümlesi Kur'ân-ı Kerîm'in ve ahadîs-i şerîfenin esrârını ve bevâtınını [bâtınlarını] keşif buyururlar" demekte ve şunları ilâve etmektedir: "Şeyh-i Ekber'in *Fusûsu'l-Hikem*'ine ve *Fütûhât*'ına ve sâir âsâr-ı aliyyesine gelince, bunlar da öyledir. Hazret-i Şeyh'in âsârının şerhi, ebyât-ı *Mesnevî* ile ve ebyât-ı Mesneviyye dahi Hazret-i Şeyh'in beyânât-ı aliyyeleriyle tenevvür eder. Bu sultanların hepsi birbirlerini medhederler."[5] Bu ifâdelerden şu anlaşılmaktadır ki, büyük sûfîlerin eserlerindeki dil, üslûp ve terim farklılıkları inanç ve fikirlerinin birbirinden farklı olduğunu göstermez. Onların esas ve hakîkî kay-

3. Yard.Doç. Dr, Yakup Şafak; "Son Mesnevî şârihlerinden Ahmed Avni Konuk'un Mevlânâ'nın Eserlerine, Fikirlerine Dâir Bir Mektubu", *İlmî Araştırmalar*, sayı 16, İstanbul 2003, s.87-96.
4. "Gökyüzünün nurları izleri kesilmiş haldedir (sonları yoktur):onlar doğuda ve batıda bulunmayan Hakk'ın nurları gibi olabilir mi?" *Mesnevî*, II, 1544, Veled İzbudak çevirisi. A.g.m., s.93 ten naklen. Ahmed Avni Bey *Mesnevî* II. Cildin 1533 numaralı bu beytini şöyle tercüme ve şerhetmektedir: "Çarhın nurlarının arkası munkatı'dır; o ki lâ-şarkî ve lâ-garbîdir, asıldır." İzâh:" ...Asıl olan nur Zât-ı mutlakın nûrudur ki merâtib-i vücûda pertev salar. Bunu bilmeyen, nûru cisimden nebean ediyor zanneder. Halbuki cisimler fânîdir; ve ebdân-ı misâliyye ve ervâh hep zât-ı Hak'ta müstehlektir."
5. A.g.m., s.93

nağı Cenâb-ı Hak'tır. Hangi dil, üslûp ve terim ile anlatırlarsa anlatsınlar hepsi aynı ilâhî hakîkati anlatırlar.

Ahmed Avni Bey mektubun biraz daha ilerisinde: "Bu vahdet-i vücûd bahsinde muhakkiklerin hepsi müttehiddir; aralarında hiçbir ayrılık yoktur. Şu kadar ki garp feylesofları ve ulemâ-i zâhire bunu vücûdîlik (panteizm)[6] zannettikleri için mütâlaalarını ona göre yürütürler ve aldanırlar. Hükemâ-i ilâhiyye ma'rifette böyle müttehid olmakla berâber, meşrepte muhteliftirler. Hudâvendigârımızın meşreb-i âlîleri aşk üzerindedir"[7] demekte, büyük sûfîlerin arasında öz ve mânâda birlik-berâberlik olduğunu, eğer bir farklılık var gibi görünüyorsa bu farklılığın sâdece meşreplerdeki farklılıktan ileri geldiğini söylemektedir.

Günümüz *Mesnevî* mütercim ve şârihi Şefik Can Bey de bu kanâatte olup şöyle demektedir: "Bâzılarının birbirinden uzak sandıkları Hazret-i Mevlânâ ile Hazret-i Muhyiddîn birbirlerine çok yakındırlar."[8]

Ahmed Avni Bey *Mesnevî*'nin I. cildindeki 3784 numaralı "Onu hatâ görmek, onun aklının za'fındandır; akl-ı kül içtir ve akl-ı cüz posttur" anlamındaki beytin şerhinde de, Allah dostlarının dile getirdikleri "hakîkat" ve "ilâhî mârifet"ler husûsunda aralarında ihtilâf olmadığını, onlar arasında herhangi bir fark veya ihtilâf olduğu zannının istîdat ve kābiliyetten, akıl ve idrâk seviyelerinin farklı oluşundan ileri geldiğini şu şekilde açıklamaktadır: "...Aklın akl-ı kül mertebesine kadar birçok merâtibi vardır; ve her bir mertebe de isti'dâda göre mütefâvittir [farklıdır]. Mesela akl-ı maaş mertebesinde olan akıllar arasında, isti'dâdlarına göre tefâvüt [farklılık] olduğu gibi, akl-ı maâd mertebesinde bulunan akıllar arasında da isti'dâdlarına göre tefâvüt vardır; ve tefâvüt-i isti'dâdâtın her birisi birer mertebedir. Ulûm [ilimler] ve ezvâk [mânevî zevkler] arasındaki tefâvüt de bundan neş'et eder; ve bu ulûm ve ezvâkın ittihâdı ancak akl-ı kül mertebesine vusûlde vâki' olur. Onun için ehassu'l-havâssın [seçkinlerin en seçkininin] zübdeleri olan evliyâullâhın beyân ettikleri hakāyık ve maârif-i ilâhiyyede aslâ ihtilâf vâki' olmaz. Nitekim Hazret-i Pîr efendimizin bu *Mesnevî-i Şerîf*'indeki maârif ve hakāyık ile, Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî efendimizin *Fusûsu'l-Hikem* ve *Fütûhât-ı Mekkiyye* gibi âsâr-ı aliyyelerindeki maârif ve hakāyık yekdiğerinin na-

6. Vahdet-i vücûd ile panteizm arasındaki fark için şerhin "Mukaddime"sinin sonlarındaki "Vahdet-i vücûd ve vücûdîlik hakkında îzâhat" kısmına bakınız.
7. A.g.m., s.94
8. A.g.m., s.96

zîridir; ve hiçbirisi diğerinden me'hûz olmayıp, kendilerine akl-ı kül mertebesi olan hakîkat-i muhammediyyeden mevhûbdur. Binâenaleyh akl-ı kül içtir ve ukūl-i cüz'iyye ise akl-ı dimâğî olup kışır ve kabuk mesâbesindedir."

Bu sözlerden şu netîceyi çıkarabiliriz: Her konuda olduğu gibi, "ilâhi hikmet, mârifet ve hakîkatler"i ifâde etme ve anlama husûsunda da insanların kābiliyet ve akılları birbirinden farklı olduğu için, muhtelif kişilerin bu iki büyük velînin sözlerini anlamak ve değerlendirmek husûsunda aynı görüşte olmaları beklenemez. Ancak kābiliyet, akıl, zevk ve ilimleri arasında benzerlik ve yakınlık bulunanlar, birbirine benzer, yakın ve hattâ birbirinin aynı görüş ve kanâati beyan edebilirler. Onun için herkesin, yâni akıl ve idrakleri birbirinden farklı birçok kimsenin, aynı anlayış ve görüşe sâhip olmaları mümkün görünmemektedir. Her bir görüş ve akıl sâhibi kendi fikrini ve değerlendirmesini beğenmekte ve diğer görüşün yanlış veya isâbetsiz olduğunu iddia edebilmektedir. Şu halde Mevlânâ'nın *Mesnevî* ve *Dîvân*'ında dile getirdiği hakîkatler ile İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem*, *Fütûhât-ı Mekkiyye* ve diğer eserlerinde ifâde ettiği "hakîkat"ler arasında benzerlik, yakınlık veya ayniyet görenler olduğu gibi, aksini söyleyenler de bulunabilir. Geçmişte böyle olduğu gibi günümüzde de bu böyledir. Ahmed Avni Bey'in neşrettiğimiz tercüme ve şerhlerini okuyanlar, *Mesnevî Şerhi*'ni okuyunca öz ve mânâ îtibâriyle birbirine yakın, benzer ve hattâ aynı değerlendirmeleri yapabiliyor ve şârihin fikir ve yorumuna iştirak edebiliyorlarsa, Ahmed Avni Bey'in yukarıda naklettiğimiz görüşlerine de katılacaklardır. Aksi halde elbette anlayış ve görüşleri farklı olacaktır.

*

Mesnevî Şerhi'nin birinci defterinin kapağı içine yapıştırılmış bir yaprak üzerinde şâirinin imzâsıyla şu başlık altında bir kasîde bulunmaktadır. Askerî Ortaokul'da Türkçe Öğretmeni olan Mehmed Sıdkı adındaki şâirin *Mesnevî*, şerh ve şârih hakkında duygu ve düşüncelerini dile getirdiği bu şiirini aşağıda tam olarak naklediyoruz:

Ahmed Avni merhûmun Mesnevî-i Şerif Şerhi'ni ikmâli dolayısıyla

Âferîn ey sâhib-i şerh-i kitâb-ı Mesnevî
Şems veş oldun serâpâ âb u tâb-ı Mesnevî

Ey enîs-i bezm-i sevdâ-yı nevâ-yı nây-ı aşk
Nefha-i feyz-i füyûzundur cenâb-ı Mesnevî

Aşkı ta'rîf eylemek mümkin değil ammâ şu var
Aşka düşmüştür yanar dâim sıhâb-ı Mesnevî[9]

Mesnevî hem öğretir giryân u nâlân olmayı
Hasta-i dîdâra hem kimyâ türâb-ı Mesnevî

Seyr-i ruhsârın diler baş koymuş uşşâk uğruna
Cân-ı cânâna fedâdır intisâb-ı Mesnevî

Şerh u tafsîl eylemiştir bahs-i aşkı çokları
Kimse sen tek[10] yapmamıştır inkılâb-ı Mesnevî

Sen ferâgat ehlinin serdâr-ı müstesnâsısın
Aşk u şevk u zevk ile ettin şitâb-ı Mesnevî

Ahz-i nûr-ı feyz edip bir mihrden, bir mâhdan
Kim Fusûs'tan sonra ettin intihâb-ı Mesnevî

Hep velâyet şâhının esrâr-ı bî-hemtâsıdır
Rûh-ı Haydar'dır serâpâ her hitâb-ı Mesnevî

Mesnevî bir nâr-ı pür-nûr oldu gör aşk ehline
Yaktı Mevlânâ-yı Şems'i âfitâb-ı Mesnevî

Çün tutuşmuştur yanar diller sürûd-ı nây ile
Bir azâb-ı neş'e-bahşâdır azâb-ı Mesnevî

Aks edip düşmüş hilâl âsâ gönül mir'âtına
Münkeşif olmuştur esrâr-ı nikâb-ı Mesnevî

Zülf-i yâr altında tal'at nûra gark olmuş şakar[11]
Şems-i hüsnünden parıldar mâh-tâb-ı Mesnevî

---

9. Sıhâb-ı Mesnevî: Mesnevî dostları.
10. Tek: Gibi.
11. Şakar: Işıldar.

İştiyâk-ı vaslı teşdîd eyliyor firkat günü
Dâimâ artar kesilmez ıztırâb-ı Mesnevî

Hasta-diller yalvarıp dâd ettiler, âh ettiler
Bir nidâ-yı hayret olmuştur cevâb-ı Mesnevî

Sıdkı'yâ cânân için kıl sen de gel cânın fedâ
Bir şereftir olmak istersen bevâb-ı Mesnevî[12]

İmzâ
Mehmed Sıdkı
Askerî Ortaokul Türkçe Öğretmeni

Mesnevî Şerhi'nin Yayımlanması Hakkında

Ahmed Avni Bey'in *Mesnevî Şerhi* de, hemen hemen bütün diğer eserleri gibi, müellifinin sağlığında yayımlanmak imkânına kavuşamamıştır. Onun 19 Mart 1938'de vefâtından sonra, öyle anlaşılıyor ki, dost ve yakınları, 1937 yılında yazımı tamamlanan bu şerhin basılması için imkân ve fırsat aramışlardır. Ama 1925'de tekkelerin kapatılmış olmasının ve 1928'de yapılan alfabe değişikliğinin bu nevi eserlerin basımını fevkalâde zorlaştırmış olacağını tahmin etmek güç değildir. Binlerce sayfalık bir eserin içindeki Farsça ve Arapça ibâreleri bu dillerin alfabesi ile, Türkçe olan esas metni ise yeni alfabe ile yazmanın da o günkü sivil yayın hayâtımız bakımından kolayca üstesinden gelinecek bir iş olmadığını tahmin edebiliriz. Bu güçlüklere bir de beşerî zaaflardan ve fikir ihtilâflarından ileri gelen muhâlefetler eklenince, eserin telîfinin ve müellifinin vefâtının üzerinden böylece uzun yılların geçmesi kaçınılmaz olmuş ve bu günlere gelinmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, kitapların da bir kaderi var!

Refî Cevat Ulunay'ın 23 Ocak 1959 târihli Milliyet gazetesindeki "Takvimden Bir Yaprak" adlı köşesinde yazdığı fıkradan, Ahmed Avni Bey'in *Mesnevî Şerhi*'nin "tab' u neşri için senelerden beri lâf ü güzâf ile vakit geçirildiğini", "Hükûmetin bu işi 1955'te Diyânet İşleri Riyâseti'ne havâle ettiğini", tıp târihi profesörü Ferîdun Nâfiz Uzluk'un "komisyonda bulunduğunu"

12. Bevâb-ı Mesnevî: Mesnevî'nin kapıcısı.

ve F.N.Uzluk'un 19.12 1955'te Zafer gazetesinde bir makāle yazarak şerhin yayımlanmasına engel olduğunu öğreniyoruz. Refî Cevat Ulunay bu şerhin niçin basılması gerektiği husûsundaki görüşünü de şu cümlelerle anlatmaktadır: "Tam olarak *Mesnevî*'nin tercüme ve şerhi mahduttur. Sarı Abdullah Efendi, Âbidin Paşa yalnız birinci cildi şerhetmişler, Ankaravî hepsini tamamlayabilmiştir. Nahîfî'nin manzum tercümesi vezin ve kāfiye dolayısıyle kelime be-kelime tercüme değildir. Veled Çelebi'nin tercümesi ise şîve bakımından beni tatmin etmemiştir. Ahmet Avni Bey'in şerhi bu ihtiyâcı giderecek mükemmel bir eserdi, onun bir kelimesine dokunmaklığın eserin temelini sarsacağı" mâlûmdur.

Prof. Dr. Ferîdun Nâfiz Uzluk (ö. 1974) Ankara'da yayımlanan 19.12.1955 târihli Zafer gazetesinde yazdığı makālede, o târihlerde kendisinin de içinde bulunduğu bir komisyon tarafından Ahmed Avni Bey'in *Mesnevî Şerhi*'nin yayına hazırlanması ve resmî bir kurum adına basılması teşebbüsünün olduğundan ve fakat basılmamasına karar verildiğinden bahsetmektedir. Yazıda şerhin "basılmaması"nı gerektiren iki sebep üzerinde durulmuştur: 1. *Şerh*'te kullanılan *Mesnevî* metni, Konya'da bulunan en eski nüshadan[13] yer yer farklılıklar göstermektedir.[14] 2. Ahmed Avni Bey de şerhini, Ankaravî ve diğer Mesnevî şârihleri gibi, "XVII. asırdan îtibâren *Mesnevî* şârihlerince benimsenmiş" olan İbn Arabî'nin görüşleri doğrultusunda yâni "yanlış yolda" yapmıştır.

Birinci îtiraz için söylenecek söz şudur: Ahmed Avni Bey Konya'daki en eski nüshayı, o günün şartlarında elde etme imkânına sâhip olmadığı için, "Hazret-i Şârih" denilen, eseri birçok defalar basılan ve en çok beğenilip okunan İsmâil Ankaravî'nin *Mesnevî* metnini kullanmıştır. Bugün Kültür Bakanlığı tarafından tıpkı basımı yapıldığı için kolayca ulaşılabilen bu en eski nüshayı, o da kendi devrinde ele geçirebilse veya mikrofilm vb. bir yöntemle bir kopyasını kolayca yaptırabilseydi bittabi bu nüshayı esas alır ve şerhini ona göre yapardı. Onun için bu husus eserin basılmaması için bir sebep teşkil etmemeliydi. Çünkü burada istifâde edilecek olan şerhtir ve mesele *Mesnevî*'nin aslî nüshasını veya en sağlam nüshasını baskıya hazırlamak değildir.

---

13. Sözü edilen 677 hicrî târihli nüsha Kültür Bakanlığı tarafından ancak 1993 yılında tıpkı basım olarak yayımlanmıştır.
14. Ahmed Avni Bey şerhinin "Mukaddime"sinde İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin şerhindeki Mesnevî metnini esas aldığını belirtmektedir.

İkinci husûsa gelince: Biraz yukarıda Ahmed Avni Bey'in Mevlânâ ile İbn Arabî ve benzeri sûfîler arasında "hakîkat"te, öz ve mânâda bir fark olmadığını ifâde eden fikirlerini nakletmiştik. Her okuyucu *Mesnevî*'yi elbette kendi akıl, idrâk, ilim ve "zevk" seviyesine göre anlayacaktır. Ancak bir kimsenin kendi zevk, anlayış, görüş ve yolunun doğru, diğerlerinin ise "yanlış yol" olduğunu iddia etmesi isâbetli bir davranış olmayacaktır. Böyle bir iddianın ancak bir "zan"dan ibâret olduğu söylenebilir. İbn Arabî ve Mevlânâ'nın yazmış olduğu eserlerin gereğince anlaşılması hâlinde, bu nevi îtirazların vârit olamayacağı kendiliğinden anlaşılacaktır.

Abdülbâki Gölpınarlı (ö. 1982) da birkaç teknik husus ile birlikte benzer îtirazları yapmaktadır: "Diğer şârihlerden daha iyi bir şerh meydana getirmekle berâber, o da diğer ana kaynakları okumadığından ve bir de bâzen Mevlânâ'nın sözlerini, fennî buluşlara tatbîke uğraştığından şerhi, ilmî bir mâhiyet arzetmez. Basılmayan ve basılmasına da lüzum olmayan bu şerh...."[15] diyerek daha 1953'lerde, belki de çok daha önce şerhin yayımlanmasına karşı çıkmış bulunmaktadır. 1972'de yayımladığı *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*'nda da: "Şerhte âyetler indî tevillere tâbi tutulmuş, zaif ve mevzû hadisler alınmış, âyetlerin sûreleri ve âyet numaraları konmamış, anılan menkabelerin kaynakları gösterilmemiştir. Birçok şerhlerden faydalandığını söylediği halde bunların basımlarını, aldığı yerlerde sayfa numaralarını vermemiş, hatta adlarını dahi bildirmemiştir. Her hususta İbn-i Arabî ile istişhâd edilmektedir. İndeks ve bibliyografya yoktur"[16] diyerek eserin basılmasını güyâ engelleyebilecek sebepler ileri sürmüştür. Halbuki bu tenkitlerin çoğu eserin basılmaması için bir sebep teşkil etmez. Şöyle ki bu şerh günümüzdeki ilmî-akademik anlayışa göre hazırlanmış bir çalışma değildir. Osmanlı döneminden Cumhûriyet dönemine geçiş yıllarında klasik üslûp ile kaleme alınmış bir eserdir. Müellif Ahmed Avni Bey o güne kadar tatbik edilen ilmî ve fikrî esaslara uyarak şerhini telif etmiştir. "Âyetleri indî tevillere tâbi" tutmamış, tasavvufî yorumlarla açıklamıştır. Zâten *Mesnevî*'de de yerine göre âyet ve hadisler tasavvufî yâni "işârî" yorumlarıyla verilmiştir. "Zaif ve mevzû hadisler" alınmamış, *Mesnevî, Fîhi Mâ Fîh, Fusûsu'l-Hikem, Fütûhât-ı Mekkiyye* vb. tasavvuf kitaplarında sık sık görülen hadisler aynen zikredilmiştir. Âyetlerin,

15. Yakup Şafak, a.g.m., s.95 (A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1953, s.145).
16. A.g.m, s, 95 (A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, III, 234-235, Ankara, 1972).

sûre ve âyet numaralarının verilmemiş olması eserin yazıldığı dönem için gayet tabiî idi. Aydınların çoğu bu âyetleri ya ezbere biliyorlar veya rahatça okuyabiliyorlardı. Günümüzde ise bunun bir ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Onun için biz âyetlerin geçtiği sûre adını, numarasını ve âyet numarasını parantez içinde, meselâ (Bakara, 2/30) şeklinde verdik. Yâni bu, eseri yayına hazırlayanların yapabileceği basit bir iştir. Böyle bir eser için bunun müellif tarafından yapılmamış olması bir kusur teşkil etmez. *Mesnevî* ve şerhte "anılan menkabelerin kaynaklarının gösterilmemiş" olması da kanâatimizce mühim bir noksan değildir. Bilgi edinmek isteyenler bu konularda yazılan eserlere başvurarak meraklarını izâle edebilirler. Ahmed Avni Bey'in istifâde ettiği eserlerin adlarını, basım târihlerini, alıntı yaptığı sayfa numaralarını bildirmemiş olması ise eski usûlle yazılmış bir şerhe yöneltilecek bir tenkit değildir. Çünkü bu eser günümüzde hazırlanan bir doktora veya akademik bir çalışma değildir. Ahmed Avni Bey "Mukaddime"de faydalandığı eserlerin adlarını topluca vermiş, ayrıca kendi tercüme ve şerhlerine yeri geldikçe net bir şekilde atıfta bulunmuştur. Bu ise böyle bir eser için yeterlidir. "Her hususta İbn-i Arabî ile istişhâd edilmektedir" denilerek yukarıda sözü edilen muârızların esas kanâati tekrar edilmiş olmaktadır. İsmâil Rusûhî Ankaravî vb. diğer *Mesnevî* şârihlerinin benimsediği bir yolu "yanlış" gibi göstermek veya eserin basılmasını engellemek için tenkit konusu yapmak, sâdece ipe un sermek kabîlinden peşin bir muhâlefet tavrının marazî görünüşleri olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yokluğundan söz edilen indeks, pekâlâ eseri yayına hazırlayanlar tarafından yapılabilir. Nitekim indeksler tarafımızdan, mümkün olduğunca çeşitli ve geniş bir şekilde hazırlanmış olup topluca son cilt içinde veya Lügatçe ile birlikte ayrı bir cilt hâlinde verilecektir.

*

Merhum Ahmed Avni Bey'in *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*'nin I. cildini 1987 yılında yayımladığımızda, Dr. Selçuk Eraydın *Mesnevî Şerhi*'ni yayına hazırlamak için çalışmaya başladığını "Ahmed Avni Konuk ve Eserleri" başlıklı makālesinde haber vermiş ve I. cildi daktilo ile yeni yazıya geçirmeye başlamıştı. Arapça ve Farsça ibâreler yayın sırasında ele alınacaktı. Gerçi işin oldukça zor ve yorucu olduğu görünüyor ve neşrinin çok uzun bir zamâna yayılacağı anlaşılıyordu. 1990'lı yılların başında bilgisayar yaygınlaşmaya başlayınca yayın için daha bir gayrete geldik. Selçuk Bey önce bilgisayarda Ahmed Avni Bey'in *Fîhi Mâ Fîh* tercümesini hazırladı. Bilgisayarın Türkçe ile Arapça ve Farsça'yı birlikte yazabilme imkânını vermesi *Mesnevî Şerhi*'ni ya-

yımlama konusunda cesâretimizi artırdı. Birlikte çalışmaya başladık. Yazım, tashih ve mukâbele işleri, bir hayli zaman almakla berâber, eski matbaacılık usûlüne nispetle ziyâdesiyle kolaylaşmıştı. İlâhiyat fakültelerindeki tasavvuf anabilim dalındaki arkadaşlarla yardımlaşarak çalışmalarımızı daha da kısa zamanda tamamlayabilirdik. Bu düşünceyle *Mesnevî*'nin II. cildine âit dört defterlik kısmı Erzurum'dan Dr. Osman Türer, III. cildin iki defterini de İzmir'den Dr. Mehmet Demirci daktiloya geçirmeyi kabul ettiler. Böylece dört koldan çalışacak ve daha kısa bir zamanda eseri hazırlamış olacaktık. 1992 yılından îtibâren Selçuk Bey bütün vaktini şerhin bilgisayarda dizilmesine verdi. *Mesnevî* I. cildin bilgisayarda yazımı bitince birlikte mukâbeleye başladık. Tashihler, bilinmeyen kelimeler, indeks vb. hususların araştırılması da benim üzerimde idi. *Mesnevî* I. cildine âit şerhin tashih ve mukâbele işleri hemen hemen bitmiş, II. cildin şerhi de arkadaşımız Dr. Osman Türer tarafından Farsça kısımlar hâriç olmak üzere daktilo ve bilgisayarda yazılmış olduğundan III. cildin şerhine geçilip yazımı tamamlanmış ve bir yandan mukâbele edilirken, Selçuk Bey de IV. cildin yazımına başlamıştı.

Selçuk Eraydın (doğumu 1937), 19 Aralık 1995 gecesi ve hicrî 1416 yılının 27 Recep mîraç gecesinde Fâtih'te bir câmiye konuşma yapmak için gitmişti. Konuşmadan sonra kendisini câmiden alıp evine götüren arabaya, Ümrâniye civârında bir dönemeçte, soldan sür'atle gelen bir araba çarpmış, arabanın arka koltuğunda başı sol cama dayalı bir şekilde oturan arkadaşımız beyin kanamasından hayâtını kaybetmiş, rahmet-i Rahmân'a yürümüştü. İki arabada bulunan diğer kişilere bir şey olmamış, sağ sâlim kurtulmuşlardı. Daha sonra, Sahrâyıcedit kabristanındaki mezar taşına kazınan, vefâtıyla ilgili şu târih kıt'asını yazmıştım:

Feyz-i Nakşî meşkedip Selçuk can
Hizmet-i pîrânı sertâc eyledi
Leyle-i mi'râcı yazmış ki kazâ
Sûre-i İsrâ'yı minhâc eyledi
"Hub" düşünce geldi târîhi dile
"Mesnevî şevkıyle mi'râc eyledi"

Elbette bu da takdîr-i Hudâ idi, inanıyorduk. Ama üzüntümüz büyüktü. Âilesi, dostları, yakınları, arkadaşları ve talebeleri, sûreti de sîreti de güzel bir insanı, dostu âniden kaybettikleri için mahzundular. Allah'ın takdir ve

kazâsı bu vakitte ve bu şekilde tecellî etmişti. Başlanılan bir büyük hizmet ise, aşağı yukarı daha ortalarında iken, yarım kalmış görünüyordu. İnşâallah geride kalan arkadaşlarımızın yardım ve katkılarıyla eser tamamlanır diyorduk. Ama bir türlü çalışmaların devâmını getirecek bir hamle daha yapamıyorduk.

Nihâyet dört-beş yıl önce Konya'dan Dr. Dilâver Gürer *Mesnevî* VI. cildin yedi defter tutan şerhinin tamâmını hazırlamayı üstüne aldı. İşin başından beri içinde olan Prof. Dr. Mehmet Demirci de *Mesnevî* V. cildin tamâmını hazırlamayı kabul etti. Artık yayım faâliyetine geçebilirdik. Fakat bu sefer de karşımıza daha önce kullandığımız bilgisayar programı ile günümüzde kullanılanlar arasında uyumsuzluk problemi çıktı ve iki-üç yıl kadar da bu çeşit problemlerin çözülebilmesi için vakit ayırmak îcap etti.

Hâsılı, Allah'a şükürler olsun, henüz diğer ciltlerin bütün işleri bitmiş değilse de, *Mesnevî* I. cildin şerhinin iki cilt hâlinde yayımlanması merhalesine gelindi. Az çok bâzı işleri kalan diğer ciltlerin baskısının da en kısa zamanda gerçekleşmesini niyaz ederiz

***

Mesnevî Şerhi'ni yayına hazırlarken merhum A. Avni Bey'in daha önce neşrettiğimiz tercüme ve şerhlerinde kullandığımız imlâ ve usûlü hemen hemen aynen uygulamaya çalıştık. Uzun (a), (u) ve (i) sesli harflerini uzatma işâreti olarak kullandığımız şapka (^) işâreti ile (â), (û) ve (î) şeklinde yazdık. Ancak kalın (k) yâni "kaf" harfinden sonra gelen uzun (a) ve (u) seslilerini, ince (k) yâni "kef" harfinden sonra gelen uzun seslilerle karışmasını önlemek için, sâdece (a) ve (u) harflerinin üstüne yatık çizgi (-) koyarak (ā)ve (ū) şeklinde yazdık: Kānun, kābil, kābiliyet, ukūl, ma'kūl, hukūk gibi. Fakat kalın (k) yâni "kaf" harfinden sonra gelen uzun (i) sesini göstermek için, günümüzde ince (k) ile arasında pek telaffuz fark bulunmadığından, şapka (^) işâretini kullanarak (î) şeklinde yazdık: Hakîkî, şevkî, berkî gibi.

Arapça sâkin "ayın" harfini (ع) ve sâkin "hemze"yi (أ) apostrof (') ile gösterdik. Bu apostroflar sesli bir harften sonra konmuş ise, bu tür heceler günümüz Türkçe'sinde kesik bir uzun sesli gibi telaffuz edilecek demektir: Ya'nî → yânî, ba'zı → bâzı, ta'rif → târîf; i'mâl → îmâl, i'lân → îlân, i'tibâr → îtibâr, i'tirâz → îtirâz; mu'teber → mûteber, mu'cize → mûcize, mu'temed → mûtemed, mu'tenâ → mûtenâ; te'sîr → têsir, te'mîn → têmîn, te'lîf → têlîf, mü'min → mûmin (uzun ü) gibi.

Günümüz Türkçe'sinde görülen kelime içi veya sonundaki (b → p), (c → ç), (d → t) ve (n → m) gibi sessiz harf değişikliklerini ve kelime sonundaki takılarda ses uyumunu genellikle uygulamadık. Ancak günümüzde yaygın olarak kullanılan ihtiyaç, muhtaç, ilâç vb. kelimeleri günümüzde yazıldığı gibi yazmaya çalıştık. Mecbûriyyet, ayniyyet vb. kelimelerdeki çift (yy)i, kelime yalın halde, yâni herhangi bir Arapça veya Farsça tamlama içinde değilse, günümüzdeki imlâ ile, yâni tek (y) ile mecbûriyet, ayniyet şeklinde yazmaya gayret ettik.

Ahmed Avni Bey tarafından anlamı verilmemiş Arapça ve Farsça alfabe ile yazılmış âyet, hadis, beyit ve benzerlerinin anlamlarını köşeli parantez [ ] içinde ve tarafımızdan ilâve edilen herhangi bir hece vb.ni de yine aynı şekilde köşeli parantez [ ] içinde vermeye çalıştık. Âyetlerin sûre adını, sûre numarasını ve âyet numarasını parantez ( ) içinde verdik. Özel isimler, kitap isimleri, terimler, açıklanan Arapça ve Farsça kelimeler, âyetler ve hadisler için ayrı ayrı indeksler düzenledik. *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi* ile *Fî-hi Mâ Fîh'te* tarafımdan hazırlanan lügatçeler birleştirilerek bâzı ilâvelerle mümkün olduğunca geniş bir lügatçe hazırladık. Böylece günümüz okuyucusunun önüne çıkacak olan şerhin dilini anlama güçlüğünü hafifletmek istedik. İndeksler ve lügatçenin *Mesnevî Şerhi*'nin son cildine konulması veya ayrı bir cilt olarak verilmesi yayın evi tarafından kararlaştırıldı.

*

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin tamâmını şerhederek dilimize geniş ve çok seviyeli tam bir *Mesnevî* şerhi kazandıran, geçmişteki tasavvuf kültürümüz ile günümüz arasında bir ilim ve irfan köprüsü kuran, İslâm tasavvufunun iki şâhika ve şâheseri olan *Fusûsu'l-Hikem* ve *Mesnevî*'yi şerhederek, bizler tarafından da gücümüz yettiğince anlaşılması husûsunda çok büyük ölçüde yardımcı olan, bir öğretici, bir muallim ve bir kolaylaştırıcı rolü üstlenen merhum Ahmed Avni Konuk Bey'e Allah'tan af, mağfiret ve rahmetler diler, Hazret-i Mevlânâ, Muhyiddîn İbn Arabî vb. Allah dostlarının şefaat kanatları altında âhir mekânının âlî olmasını niyâz ederiz.

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesinden gerekli izinleri alarak *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi vb.* ile 34 büyük defterlik *Mesnevî Şerhi*'nin kopyalarını bize ulaştıran Muhterem Özkaya Duman Bey ve arkadaşlarına burada tekrar tekrar teşekkür etmeyi bir borç biliriz. Onların bu türlü çalışması olmasa ve temin ettikleri bu kopyalar bizim elimizde hazır bir halde bulunmasa idi, bütün bu eserlerin yayına hazırlanmasını göze alamaz idik. *Mesnevî Şerhi*'nin yayımlanmasının bu kadar ge-

cikmiş olmasından dolayı, kendilerinin ve bu eseri sabırsızlıkla bekleyenlerin bizleri mâzur göreceklerine inanıyoruz.

Mesnevî Şerhi'ni yayımlamak için aşk ve şevk ile çalışan ve ikmâline ömrü vefâ etmeyen mesâi arkadaşımız ve dostumuz merhum Dr. Selçuk Eraydın'ı da tekrar rahmetle anar, dâr-ı bakāda, yukarıda adı anılan büyüklerin himâye ve şefâatine mazhar olmasını Cenâb-ı Hak'tan dileriz.

Bu çalışmamızda birlikte olduğumuz arkadaşlarımız, *Mesnevî* II. cildin şerhini daktilo ve bilgisayar ile günümüz alfabesine aktaran Prof. Dr. Osman Türer'e, III. ciltten iki defteri daktilo edip V. cildin şerhinin tamâmını bilgisayarda hazırlamakta olan Prof. Dr. Mehmet Demirci'ye, VI. cildin şerhini Farsça ve Arapça metinleriyle bilgisayarda yazıp yakında tamamlamak üzere olan Doç. Dr. Dilâver Gürer'e, *Mesnevî* II. cildin bir defterini daktilodan bilgisayara aktaran Mustafa Hilmi Baş'a, bu ve diğer defterlerde yazılmamış veya yazılması yarım kalmış Farsça beyit ve Arapça metinleri yazan Dr. Sâfi Arpaguş'a, bütün Farsça beyit ve Arapça metinlerin kontrol ve tashîhini yapan Dr. Necdet Tosun'a teşekkürü bir borç bilirim. Onların bu yardım ve destekleri olmasaydı rahmetli Selçuk Eraydın'ın çalışmasını tamamlayıp yayımlamamız herhalde kısmet olmazdı.

Son olarak *Mesnevî Şerhi*'nin yayınını, işin tâ başında üstlenip sayfalar dolusu çıkışları tashih için önümüze koyan, fakat Selçuk Bey'in vefâtından sonra eldeki disketleri çözüp bir düzene koyamadıkları için yayın haklarından vazgeçen İz Yayıncılık mensuplarına, bu eserin Gelenek Yayıncılık tarafından basılmasını tavsiye eden Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç'a ve bilgisayar disketlerini çözüp günümüzün programlarına uyumunu sağlayarak güzel bir şekilde basılmasını gerçekleştiren Gelenek Yayıncılık mensuplarına teşekkürlerimizi ifâde etmek istiyor, tekrar tekrar şârih Ahmed Avni Bey ve arkadaşımız Dr. Selçuk Eraydın'a rahmetler diliyor ve mümkün olan en kısa zamanda eserin tamâmının yayımlanarak gün yüzünü görmesini Cenâb-ı Hak'tan niyâz ediyoruz.

Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Ağustos 2004 / Fatih-İstanbul

Mukaddime

Hak Teâlâ Hazretleri'ne hamd ü senâ ve kâinâtın serveri olan cenâb-ı Peygamber'e salât ve o hazretin âl ve ashâbına arz-ı tahiyyât ettikten sonra derim ki: Fakîr bu *Mesnevî-i Şerîf'in* şerhine 1348 hicrî senesinde başladım ve 1356 hicrî senesi ramazân-ı şerîfin yirmi dördüncü günü bitirdim. Arada hastalık vesâir mevâni' zuhûru da vâki' oldu. Bu mânialarin mecmû'u tahmînen bir sene kadar tutar. Şu halde yevmî dört-beş saat çalışmak sûretiyle yedi senede bitmiş oldu. Gerçi *Mesnevî-i Şerîf* gibi bir bahr-i bî-pâyân içinde yüzgeçlik etmek, benim gibi ilimde ve hâlde ve amelde kolu ve kanadı kırık bir âcizin işi değil idi; fakat aşk, bu aczimi gözümde örttü ve bu hususta beni cesûr ve cür'etkâr yaptı. Zîrâ aşkın hâssalarından biri de korkağı ve âcizi cesûr yapmaktır.

Şerhde esas ittihâz ettiğim metin, İsmâil Rusûhî Ankaravî (kuddise sırruhû) hazretlerinin nüshasıdır.

Mesnevî-i Şerîf nüshaları hakkındaki ma'lûmât

Üstâd-ı ekremim Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede Efendi (k.s.) hazretleri *Mesnevî-i Şerîf*'in beş yüz kadar beyt-i şerîfine yazmış olduğu şerhde buyurur ki: "Kule Kapısı (Galata) dergâhında Hz. Şârih'den sonra şeyh olan Âdem Dede hazretlerinin mürîdlerinden Prizrenli Ali Dede, Abîd Dede hazretlerinin nüshasından bir nüsha yazmış ve o hazretin diğer nüshalarıyla da mukābele etmiş ve sonra Konya'ya gidip Hz. Mevlânâ efendimizin huzûr-ı şerîflerinde *Mesnevî* yazan Osmân ibn Îsâ el-Mevlevî hazretlerinin türbe-i şerîfede mahfûz olan 668 târihli nüsha-i şerîfi ile dahi ikinci bir mukābeleyi yapmıştır. İsmâîl-i Ankaravî hazretlerinin mürîdi bulunan Ganem Dede'nin, bu nüshalar esâsı üzerine yazdığı Ankaravî şerhinin VI. cildi 1324 senesi şevvalinin beşinci çarşanba gecesi takrîben iki bin cild kütüb-i nefîsem ile birlikte Yenikapı Mevlevîhâne'si yangınında yanmıştır. Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi'nin matbû' kataloğunda 668 târihli *Mesnevî-i Şerîf* mukayyed olmadığına göre Abîd Dede tarafından mürâcaât edilmiş olan böyle bir nüsha şimdiki halde Konya'da mevcûd değildir. Fakat müsteşrıklardan Nicholson'un Londra'da tab'ettirdiği *Mesnevî-i Şerîf*'e yazdığı İngilizce mukaddimede Mısır Kütüphânesi'nde Muhammed bin Îsâ el-Hâfız el-Mevlevî el-Konevî tarafından istinsâh ve 668 hicrî senesi sonuna doğru ikmâl edilmiş olan bir nüshadan bahsedilmektedir. İhtimâl ki bu nüsha Konya'dan, Mısır Kütüphânesi'ne nakl edilmiştir. Bu îzâhâtdan anlaşıldığı üzere Ankaravî nüshası, huzûr-ı Mevlânâ'da yazılmış olan nüshalardan istinsâh edildiğinden doğru bir nüshadır.

Mesnevî-i Şerîf'de nüsha ihtilâfâtına ve ziyâde olan beyitlere gelince; bunlar hakkında üstâd-ı ekremim Mehmed Es'ad Dede Efendi (kuddise sırruhû) hazretleri, kendi şerhlerinde şu ma'lûmâtı veriyorlar: "Huzûr-ı Pîr'de *Mesnevî-i Şerîf*'i yazanların birisi Hüsâmeddîn Çelebi ve Bahâeddîn Sultan Veled hazretleriyle, Osman ibn Îsâ el-Mevlevî'dir. Sultan Veled hazretlerinin yazdığı *Mesnevî-i Şerîf*'in bir nüshasını 1283 senesi ramazanında Fâtih Câmi'-i şerîfinin havlisinde Kürt Mehmed efendinin kitab sergisinde ikindiden evvel ziyâret ettim. İkindi namazını müteâkıb *Mesnevî-i Şerîf* takrîrinden sonra tekrar bu nüsha-i mübârekeyi ziyâret etmek üzere gittim. Mehmed efendi: "Bundan bir çeyrek sâat evvel biri geldi, hediyesi olan yirmi beş altını verdi ve *Mesnevî-i Şerîf*'i aldı" dedi. Mu'tedil bir kıt'ada idi ve her sürhun hâmişinde birkaç beyit yazılı ve beyitlerin altında da kırmızı mürekkeb ile "Veled" imzâsı var idi. Sultan Veled hazretleri *Mesnevî-i Şerîf*'i istinsâh buyururlar iken,

kalb-i şerîflerine o bahse dâir ba'zı beyitler sünûh eder ve peder-i âlîlerine arz ederler imiş; ve Hz. Mevlânâ efendimiz dahi *Mesnevî-i Şerîf*'in kenarına yazmalarını emir buyururlar imiş. Cenâb-ı Abîd Dede'nin yazdığı *Mesnevî-i Şerîf*'ler Osman ibn Îsâ el-Mevlevî'nin yazdığı nüshadan istinsâh edildiğini ve mûmâileyhin nüshasının târîhi 668 olduğunu Ankaravî hazretleri, VI. cildin şerhi nihâyetinde beyân buyurmuşlardır. Bilcümle nüsah-ı matbûada ebyât-ı mülhaka pek çoktur. Bunların arasından Sultan Veled hazretlerinin beyitlerini ayırmak mümkin değildir."

Fakat zamânımızda Âsâr-ı Atîka Müzesi ittihâz olunan Hz. Pîr'in türbe-i şerîfesi kütübhânesinde mahfûz bulunan 677 târihli ve Sultan Veled hazretleri tarafından yazılmış olan nüsha, metin husûsundaki her türlü müşkilâtı halletmiştir. Bu nüshanın sonunda, şu Arabî ibâreler yazılıdır:

تم الكتاب المثنوى الهادى الى الصراط السوى و الحمد لله على اتمامه و الصلوة و السلام
على محمد نبيه خيرة رسله و خير انامه على يد العبد الضعيف الفقير المحتاج الى رحمة ربه
محمد بن عبد الله القنوى الولدى و كان استنساخه من نسخة الاصلية المقررة المصححة
المذهبة المنقحة على حضرة الشيخ مؤلفه و حضور خليفته و خلفه فى مجالس عدة قدس
الله سره العزيز ادام الله نعمة بقاء وجودهما على المسلمين آمين يا رب العالمين يوم الاثنين
من شهر الله الاصم رجب سنه سبع و سبعين و ستمأة و رحم الله من قرأ و طالع و نظر
فيه وانتفع و كاتبه و وافقه بالخير

"Doğru yola hidâyet edici olan Mesnevî kitabı bitti. Onun Rabb'inin rahmetine muhtâc fakîr, zaîf kul olan Muhammed b. Abdillâh el-Konevî el-Veledî'nin eli üzerinde bitirilmesinden dolayı Allah Teâlâ'ya hamd; ve resûllerin hayırlısı ve halkın hayırlısı olan Muhammed'e salât ve selâm olsun. Onun istinsâhı, kitâbın müellifi olan şeyhin huzûrunda ve halîfesinin ve halefinin (kaddesallâhu sırrahû) huzûrunda, müteaddid meclislerde, mukarrer, musahhah, müzehheb, münakkah olan nüsha-i asliyyeden oldu. Onların bakā-i vücûdları ni'metini, Allah Teâlâ müslimîn üzerinde dâim etsin. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn. İstinsâhı 677 senesi recebinde pazartesi günü tamam oldu. Okuyana, mütâlaa edene ve ona nazar ede-

ne ve fâide-mend olana ve istinsâh ettirene; ve ona hayır ile yardım edene Allah rahmet eylesin."

Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri buyururlar ki: "Ben *Mesnevî*'yi yazarken Cenâb-ı Mevlânâ hiçbir kitaba mürâcaat etmez idi; bir yerde oturmaz idi; ve eline kalem almaz idi. Medresede, Ilgın Kaplıcaları'nda, Konya Hamamı'nda, Meram'da ve diğer yerlerde nerede hatırlarına geldiyse, orada söyler ve ben derhal zabt ederdim; hattâ yazmaya bile yetişemez idim. Ba'zan geceli gündüzlü birkaç günler söyler idi; ba'zan aylarca meşgūl olmazlar idi. Bir zaman, iki sene fâsıla verdiler; bu müddet zarfında hiçbir şey söylemediler. Bir cildin hitâmında cehren kendilerine okur idim. Ba'zan tashîhat yaparlar ve ba'zan yapmazlar idi."

Bu 677 târihli nüsha-i mübârekenin VI. cildinin, fotoğrafla alınan en son beyitleri, Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi matbû' kataloğunun altıncı sayfasına geçirilmiştir. Bu beyitlerin ba'zıları üzerinde nüsha olarak gösterilen diğer ibâreler de vardır; birisi şudur:

یابگورستان جای سهمگین　　تو خیالی بینی اسود پر زکین (زشت از کمین)

Hind şârihlerinden İmdâdullah (k.s.) hazretlerinin matbû' nüshasında her iki sûret gösterilmiştir. Ankaravî nüshasında yalnız تو خیالی زشت بینی در کمین nüshası alınmıştır. "از" " yerine "در" yazılmıştır; ma'nâ değişmez.

Diğeri şudur:

آنچنانکه گفت ما در بچه را (باپسر)　　گر خیالی آیدت در شب فرا(شب خانه در)

Yine ma'nâ değişmez. Kezâlik İmdâdullah hazretleri nüshası, her ikisini de almıştır. Ankaravî nüshasında yalnız کر خیالی آیدت در شب فرا yazılmıştır.

Diğeri de şudur:

صبر را سلم کنم سوی درج　　تا برآیم صبر مفتاح الفرج (بر سر بام فرج)

Kezâlik Hz. İmdâdullah nüshası her ikisini de almıştır. Ankaravî nüshasında yalnız تا برآیم بر سر بام فرج nüshası alınmıştır.

Bu nümûnelerden anlaşılır ki, nüshaların birçoğu "Böyle de olur; öyle de olur" diyerek bizzât Hz. Mevlânâ tarafından söylenmiştir. Binâenaleyh ma'nâda ittihadları cihetiyle bu nüshalar kıyl ü kāle değer bir mâhiyette değildirler.

Mesnevî-i Şerîf Şiir midir?

Ma'lûmdur ki, şiir kasd üzerine mevzûn ve mukaffâ olarak söylenen söze derler. Binâenaleyh kasıddan ârî olarak söylenen mevzûn ve mukaffâ sözler şiir hâricinde kalır. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz'in lisân-ı nebevîlerinden sâdır olan انا النبی لا کذب . انا ابن عبد المطلب kelâmı mevzûn ve mukaffâ olduğu halde şiir değildir; çünkü kasıdsız sudûr etmiştir. İşte nazım ve şiir nokta-i nazarından *Mesnevî-i Şerîf*'in hâli de böyledir. Hak tarafından lisân-ı Mevlânâ'ya böyle manzûm olarak akıp gelmiştir. Binâenaleyh *Mesnevî-i Şerîf*'i elfâz ve şiir nokta-i nazarından tedkîke girişenler ve hattâ hadlerini bilmeyip tenkîd ve i'tirâzâta cür'et edenler, bu kitâb-ı ma'nevînin o yüksek ma'nâlarından bî-behre kalırlar. Nitekim VI. cildin 161 numaralı beytinde Hz. Mevlânâ şöyle buyurur:

کی چشد درویش صورت زان زکات   معنیست آن نی فعولن فاعلات

Sûretin fakîri ve muhtâcı, ârifin irfânının zekâtını ne vakit tadar? O Mesnevî, ma'nâdır; feûlün fâilât, ya'ni elfâz ve şiirden ibâret değildir.

Ve *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde de:

شعر چه باشد بر من تا که زنم لاف ازو   هست مرا فن دگر غیر فنون شعرا

Benim indimde şiir nedir? Ne kıymeti vardır; tâ ki ben o şiirden lâf vurayım ve şiir söylediğimden dolayı öğüneyim. Benim bir başka fennim ve hünerim vardır ki, o fen ve hüner, şâirlerin fenlerinin ve hünerlerinin gayrıdır.

Ve *Fîhi Mâ Fîh*'in 17. faslında da şöyle buyururlar: "Benim huzûruma gelen ahbâbın melûl olmalarından havfen, onunla meşgûl olsunlar diye şiir söylerim. Yoksa şiir nerede, ben nerede! Vallâhi ki ben şiirden bîzârım ve benim indimde şiirden bed-ter bir iş yoktur. Benim şiir söylemem ona benzer ki, bir kimse misâfirin arzûsuna tebean elini işkembeye sokup, yıkar. Mâdemki misâfir işkembeye iştihâ eylemiştir, benim için bu lâzımdır...ilh."

İşte Hz. Mevlânâ şiir söylemeyi, misâfirin hatırı için işkembe yıkamakla berâber tutuyor. Demek ki *Mesnevî-i Şerîf*'i şiir nokta-i nazarından muhâkeme ve Îran şâirlerinin şiiriyle mukâyese edenler, Cenâb-ı Mevlânâ'nın nazarında, işkembe yemek arzûsunu gösteren misâfirler mesâbesinde bulunurlar.

***

Üstâdım Mesnevîhân Mehmed Es'ad Dede (k.s.) hazretleri kendi şerhlerinde buyururlar ki: "Takrîben 1283 târihinde ufak kıt'alı ve nefis hatlı bir

Mesnevî-i Şerîf satın aldım. *Rumûzu'l-Hikem* sâhibi Sâmî Paşa merhûma arz ettim; gâyet beğendi. Baş tarafına zâid olarak şu kıt'a yazılmış idi:

تا بنای شاعری شد در جهان — مثنوی بس همچو مولانا نگفت

هیچ کس از اهل معنی و یقین — گوهر معنی چو مولانا نسفت

Bu kıt'ayı da gösterdim; kıt'a hoşuna gitmediğini söyledi. Sebebini sordum. Zımnen Hz. Mevlânâ'ya şâir ta'bîr olunmuştur; halbuki zât-ı kudsiyet-penâhîleri şâir değil, hakîm-i İlahîdir dedi."

***

Mesnevî-i Şerîf in kıssalarına ve hikâyelerine gelince, bunlar avâmı hakîkat-ı vâhide ve ma'nâ tarafına avlamak için gâyet ârifâne kurulmuş birer tuzaktır. Nitekim VI. cildin 1546, 1547 numaralı beyitlerinde:

مثنویٔ ما دکان وحدت است — هر چه بینی غیر آن واحد بت است

بت ستودن بهر دام عامه را — همچنان دان کاالغرانیق العلی

Bizim bu Mesnevî'miz vahdet dükkânıdır, birin gayri her ne görür isen puttur. Putu medhetmek âmmenin tuzağı içindir; bil ki "el-garânîku'l-ulâ" o puttur.

Bu beyitlerin tercümesi ve şerhi orada mufassalan geçti. Diğer taraftan bu kıssaların her biri, bu âlem-i sûretdeki hayât-ı beşerin, birer sinema şerîdleri mesâbesinde olup, bunlarda âfâkın enfüse ve enfüsün âfâka tatbîkâtı mündericdir. Hz. Pîr bu kıssalarda nüfûs-ı beşerin en çirkin ahvâl ve harekâtını teşhîr buyurmaktan çekinmez; ve bu çirkin fiillerin kötü netîcelerini, canlı bir sûrette gösterir; ve bu kıssalardaki şahsiyyetlerin mertebesine tenezzülen söz söylerler. Zîrâ zât-ı şerîfleri hakîm-i İlâhîdir. Ve hakîm, her şeyi yerli yerinde tertîb edene derler. Bu müstehcen kıssaları *Mesnevî-i Şerîf*'e yakıştıramayan ba'zı kısa fikirlileri Hz. Pîr, *Mesnevî-i Şerîf*'in birçok mahallerinde îkâz buyurmuşlardır. Bunlardan birisi, IV. cildin 3543, 3544 numaralı beyitleridir:

هزل تعلیمست آنرا جد شنو — تو مشو بر ظاهر هزلش گرو

هر جدی هزلست پیش هازلان — هزلها جدست پیش عاقلان

Ey kimse, hezl ta'lîmdir; sen hezli cidd olarak dinle. Sen hezlin zâhiri üzerinde bağlanıp kalma. Hâzillerin indinde her bir cidd, hezldir; fakat âkıllerin indinde hezller ciddir.

İmdi *Mesnevî-i Şerîf,* cânib-i ulûhiyetten lisân-ı Mevlânâ'ya böyle manzûm olarak bir nehr-i cârî gibi akıp gelmiş olduğundan, ona nazar-ı istihfâf ve i'tirâz ile bakanların halleri harâbdır. Nitekim Hüsâmeddîn Çelebi (k.s.) hazretleri şöyle buyururlar: "Ashâb-ı Mevlânâ *Mesnevî-i Şerîf*'i okudukları vakit, ehl-i huzûr onun nûrunda müstağrak olurlar. Görürüm ki gaybî cemâatler ellerinde sopalar ve kılıçlar ile hâzır olurlar. Her kim ihlâs vech ile dinlemezse îmânının kökünü ve dîninin dallarını keserler ve çeke çeke karargâh-ı cehenneme götürürler."

Hz. Mevlânâ efendimiz, Cenâb-ı Hüsâmeddîn'in bu keşfi üzerine buyurdular ki: "Gördüğün gibidir." Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'in IV. cildinin 34 ve 35 numaralarında bunu aynen beyân buyururlar:

دشمن این حرف و این دم در نظر　　شد ممثل سرنگون اندر سقر

ای حسام الدین تو دیدی حال او　　حق نمودت پاسخ افعال او

Bu sözün düşmanı Sakar'da baş aşağı olarak bu demde nazarda mümessel oldu. Ya'ni bu Mesnevî-i Şerîf'in mu'terizi ve düşmanı, bu demde, cehennemin Sakar ismindeki tabakasına baş aşağı gittiği, âlem-i misâlde gösterildi. Ey Hüsâmeddîn! Mesnevî-i Şerîf'i beğenmeyen ve i'tirâz eden o münkirin hâlini gördün. Hak Teâlâ onun inkârının cevâbını ve cezâsını, sana âlem-i gaybda sûret-i misâliyyede gösterdi.

***

Mesnevî-i Şerîf'in nasıl bir menba'-ı nûr ve irfân olduğu, idrâk-ı selîm erbâbına ma'lûm olmak için 1232 hicrî senesinde Hindistan'ın Leknev şehrinde şürrâh-ı kirâmdan Mesnevîhân Şah Abdurrahmân (k.s.) hazretlerinin Hindistan'da matbû' *Envâru'r-Rahmân* ismindeki kitabda münderic mütâlaalarını burada aynen tercüme ediyorum:

"Bir gün Mesnevîhân Esedullâh Mevlânâ Şâh Abdurrahmân Leknevî hazretlerinin huzûrunda, Mevlânâ Câmî (k.s.) hazretlerinin *Mesnevî-i Şerîf*'in medhi hakkında söylemiş oldukları eş'ârı okudular ki eş'âr şudur:

مثنوئ مولوئ معنوی　　کهنهء افسرده را بخشد نوی

مثنوی مفتاح گنج کبریاست　　بهر دانا بهر نادان اژدهاست

مثنوی اسرار تفسیر خفیست　　هادئ اهل طریقت مثنویست

مثنوی بر خلق از حق نعمت است	صاحبان اشتهارا دعوت است
مثنویٔ معنوی دارالشفاست	آز و کبر و غفلت مارا دواست
مثنوی داروی رنج غفلت است	مار گیر و مار گنج غفلت است
نی همین باشد رموز ایزدی	هست گنجی از کنوز ایزدی
مثنوی روح الله امراض شد	اشتهای کفر را مقراض شد
مثنوی در دل فرح در جان سرور	مثنوی در لب سخن در دیده نور
نیست می گویند در دنیا نعیم	مثنوی پس چیست ای رب کریم
نیکبختان را ز خوان مولوی	جنت روحانی آمد مثنوی
مثنوی طورست و موسی مولوی	موسیٔ بی لن ترانی مثنوی
هر که خواند مثنوی را صبح و شام	آتش دوزخ برو بادا حرام
مثنویٔ مولویٔ معنوی	هست قرآن در زبان پهلوی
من چه گویم وصف آن عالیجناب	نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

Mevlevî-i Ma'nevî'nin Mesnevî'si, donmuş olan eskiye yenilik bahş eder. Mesnevî-i Şerîf ârif için hazîne-i Kibriyâ'nın anahtarı; ve câhil için ejderhâdır. Mesnevî-i Şerîf esrârın tefsîr-i hafîsidir. Ehl-i tarîkatin hâdîsi Mesnevî'dir. Mesnevî Hak'dan halka ni'met ve iştihâ sâhiblerini da'vettir. Mesnevî şifâhânedir; zîrâ bizim hırsımıza ve kibr ü gafletimize devâdır. Mesnevî, maraz-ı gafletin ilâcı ve genc-i gaflet yılanının yılan tutucusudur. Yalnız rumûzât-ı ilâhiyye değil, künûzât-ı ilâhiyyeden bir kenz ü hazînedir. Mesnevî emrâz için Allah'ın revhıdir; küfür iştihâsını kesmek için makastır. Mesnevî dilde ferah, canda sürûr, Mesnevî dudakta söz, gözde nûrdur. Dünyâda naîm yoktur derler; o halde ey Rabb-i Kerîm Mesnevî nedir? Saîd olanlara Cenâb-ı Mevlânâ'nın sofra-i ni'metinden Mesnevî cennet-i rûhânî olarak vârid oldu. Mesnevî Tûr-i Sînâ gibi ve Mevlevî de Mûsâ gibidir. "Len terânî"siz Mûsâ, Mesnevî'dir. Her kim sabah akşam Mesnevî-i Şerîf okursa, ona cehennem âteşi harâm olsun. Mevlevî-i Ma'nevî'nin Mesnevî'si, Fârisî lisânında Kur'ân'dır. O âlî-cenâbın vasfında ne söyliyeyim? Peygamber değildir; fakat kitâb sâhibidir.

Şâh Abdurrahmân hazretleri bu eş'ârı dinledikten sonra buyurdular ki: "Ben هست پيغمبر بين دارد كتاب derim. Meclisde hâzır olanlardan biri dedi ki: " Mesnevî-i Ma'nevî'ye Kur'ân ıtlâkı cây-ı teemmüldür." Buyurdular ki: Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân ile *Mesnevî-i Şerîf* arasında Arabî ve Fârisî olmalarından gayri fark olmadığı on vecih ile sâbit olabilir:

Birincisi budur ki: Kur'ân-ı Kerîm ne lisân ile olursa olsun; kalb-i beşere Hak Teâlâ Hazretleri cânibinden münzel olan kelâmdan ibârettir. Eğer onun nüzûlü melek vâsıtasıyla ve tavr-ı vahy ile olursa, o kelâm-ı nefsî mefrûzu'l-kıraâdır; ve eğer bilâ-vâsıta-i melek ilkā ve ilhâm tavrıyla olursa, o kelâm-ı kudsî-i vâcibü'l-îmândır; ve onun namazda kırâatı câiz değildir. İmdi *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin mezâmîni, kendi vaktinin peygamberi olan Cenâb-ı Mevlânâ'nın kalb-i şerîfine Hak Celle ve Alâ cânibinden, kısm-ı evvel vech ile değil, kısm-ı sânî üzere münzeldir. Binâenaleyh kırâat-ı *Mesnevî*'nin namazda câiz olmaması ve kırâat-ı Kur'ân'ın farz olması hakkında şübhe mündefi' olur.

İkincisi budur ki: Kur'ân nasıl ki aslu'l-usûl-i dîn ise, *Mesnevî* dahi aslu'l-usûl-i dîndir. Nitekim Cenâb-ı Mevlânâ ilk dîbâcede buyururlar ki: "Usûl-i usûl-i usûl-i dîn ve yakîn ve fıkhullâhi'l-ekber ve şer'ullâhi'l-ezherdir.

Üçüncüsü budur ki: Kur'ân nasıl هدا للمتقين (Bakara, 2/2) [ya'ni "Muttakîler için yol göstericidir;"] و شفاءٌ و رحمةٌ للمؤمنين (İsrâ, 17/82) [ya'ni "Mü'minler için şifâ ve rahmettir;"] و لا يزيد الظالمين الا خسارا (İsrâ, 17/82) [ya'ni "Zâlimlerin sâdece ziyânını artırır"] ise, *Mesnevî-i Ma'nevî* dahi muttakîn için hidâyet ve mü'minîn ve tâlibîn-i râh-ı Hudâ için şifâ-i sudûrdur. Hudâ-yı Müteâl Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'in medhinde lisân-ı Muhammed (s.a.v.) hazretleriyle buyurur: و لو أنما فى الارض من شجرة اقلام والبحر يمده من بعده سبعة ابحر ما نفدت كلمات الله (Lokman, 31/27) ya'ni "Eğer yeryüzünün ağaçları kâmilen kalem ve deniz divit ve yedi deryâ o divitin mürekkebi olsa, kelimât-ı Hakk'ı yazmakla bitiremezler." Hak Celle ve Alâ Hazretleri *Mesnevî-i Şerîf*'in medhinde zebân-ı Cenâb-ı Mevlânâ ile böylece buyururlar:

گر شود بيشه قلم دريا مديد   مثنوى را نيست پايانى اميد

Eğer, orman ağaçları kalem ve deryâ mürekkeb olsa, Mesnevî-i Şerîf'e bir nihâyet ümîdi yoktur.

Dördüncüsü budur ki: Kur'ân-ı Kerîm'in şânında nasıl ki: يضل به كثيرا و يهدى به كثيرا (Bakara, 2/26) ya'ni "Çok kimseler onunla dalâlete düşer ve çok kimse hidâyet bulur" vârid olmuş ise; *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin şânı da öyledir. Her kim onu i'tikād ile okur ve kelâm-ı Hak bilirse, o kimse kemâl-i îmâna, belki

derece-i velâyete vâsıl olur. Nitekim beş yüz kişi başka mürşidi olmaksızın sırf *Mesnevî-i Şerîf* tilâveti ve mülâzemeti yüzünden veliyy-i kâmil olmuşlardır; ve eğer bilâ-i'tikād efsâne ve hezl tavrıyla okursa velev âlim-i ma'kūl ve menkūl olsun, onun feyzinden mahrûm ve belki meslûbü'l-îmân olur. Nitekim Hz. Mevlânâ-yı Rûm buyururlar:

این رسولان ضمیر راز گو   مستمع خواهند اسرافیل خو

نخوتی دارند و کبری چون شهان   چاکری خواهند از اهل جهان

تا ادبها شان بجاگه تا وری   از رسالت شان چه گونه بر خوری

تا نباشی پیش شان راکع دو تو   کی رساند آن امانت را بتو

هر ادب شان کی همی آید پسند   کآمدند ایشان ز ایوان بلند

Bu sır söyleyici zamîrin resûlleri, İsrâfîl huylu müstemi' isterler. Bunların şahlar gibi ziyâde azamet ve kibri vardır; ehl-i cihândan kölelik isterler. Sen bunların edebini yerine getirmedikçe, onların risâletinden nasıl haz alırsın? Sen bunların önünde iki kat râki' olmadıkça, o emâneti sana ne vakit eriştirirler? Her edeb, onlara ne vakit makbûl gelir; zîrâ onlar sarây-ı âlîden gelmişlerdir.

Beşincisi budur ki: Kelâm-ı Mecîd'de mevzûniyyet-i kelâm ve onun nazım ve kavâfî ile edâsı ve tekellüf-i sanâyi' ve bedâyi' husûslarında mütekellimin kasdı vâki' değildir. Lâkin mütekellimin kasdı olmaksızın bi-tarîkı'l-i'câz fevâid ve avâid ile meşhûn olan kelâm-ı müsecca' ve mukaffâ ve mevzûn ve sihr-i min-ledünden cûş eyler; ve bi-nefsihî halâvet-âmîz ve tarab-engîz olur; ve onun gibi bir âyet söylenmesi, ins ü cinnin hadd ve tâkatından hâriçtir. Nitekim Hak Sübhânehû ve Teâlâ buyurur:

لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰىٓ اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِه۪ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَه۪يرًا (İsrâ, 17/88) Ya'ni "Eğer ins ve cin bu Kur'ân'ın mislini getirmeğe cem' olsalar; ve ba'zıları ba'zılarına yardım dahi etseler, onun mislini getiremezler idi." Bunun gibi kelâm-ı mu'ciz-nizâm-ı *Mesnevî-i Şerîf* dahi; fesâhat ve belâgat kasdı olmaksızın ve sanâyi' ve bedâyi' husûsunda tekellüf bulunmaksızın, fesâhat ve belâgat ile mâlî ve rengîn ve nemekîn-i dürd-âmîz ve halâvet-i şûr-engîz olarak, Cenâb-ı Mevlânâ'nın sîne-i esrâr-ı gencîne-i deryâlarından zâhir olmuştur. İşiten ve okuyan kimsenin kalbine te'sîr-i acîb ve hâlet-i garîb târî olur. Hz. Mevlânâ (r.a.)dan sonra efrâd-ı insâniyyeden hiçbir

ferde ayıklık kudreti ile berâber, o hâlet-i mahviyyet ve istiğrâk nasîb ve bu mertebe ulûm-i aklî ve naklînin ihâtası ve müşâhedât-ı keşfî ve vicdânî müyesser olmamıştır ki *Mesnevî-i Şerîf*'in mislini söyleyebilsin. Nitekim kendileri buyururlar:

آب حیوان خوان مخوان این را سخن	روح تو بین در تن حرف کهن
قافیه اندیشم و آن یار من	گویدم ماندیش جز دیدار من
کیف یأتی النظم لی و القافیه	بعد ما ضاعت اصول العافیه

Buna âb-ı hayât de söz deme! Eski sözün kalıbı içinde rûhunu gör! Ben kāfiye düşünürüm, halbuki o yârim bana der ki, benim dîdârımın gayrini düşünme. Usûl-i âfiyet zâil olduktan sonra, benim için nazım ve kāfiye nasıl gelir?

Altıncısı budur ki, Hak Teâlâ Hazretleri وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِى هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ (İsrâ, 17/89) ya'ni "Biz, Kur'ân'da nâs için her bir meselden beyân ve tafsîl ettik" âyet-i kerîmesi mûcibince, Kur'ân-ı Kerîm'de esrâr-ı maânîyi ve hakāyık-ı İlâhî'yi darb-ı emsâl ve hikâyât-ı selef ile setr buyurdukları gibi, Cenâb-ı Mevlânâ dahi maânîyi ve esrâr-ı gaybîyi kıssa ve efsâne perdesi altında mestûr ve muhtecib kılmıştır; tâ ki sâmiîn mahsüsden ma'kūle intikāl etsinler. Nitekim buyururlar:

خوشتر آن باشد که سر دلبران	گفته آید در حدیث دیگران
ای برادر قصه چون پیمانه است	اندر ومعنی مثال دانه است
دانهٔ معنی بگیرد مرد عقل	ننگرد پیمانه را گر گشت نقل
هر کش افسانه بخواند افسانه است	وانکه دیدش نقد خود مردانه است

O pek hoş olur ki, dilberlerin sırrı, başkalarının sözü içinde söylenmiş gele. Ey birâder kıssa ölçek gibidir. Ma'nâ onun içinde dâne gibidir. Akıllı adam ma'nâ dânesini alır. Ölçek kābil-i nakl olsa bile, ona bakmaz. Her kim masal dedi ise, masaldır; ve o kimse ki onu nakd-ı hâli gördü; merdânedir.

Yedincisi budur ki: Hak Teâlâ Hazretleri Kelâm-ı Celîl'inde akāid-i bâtıle-i küffâr ve mülhidîni zikr ederek delâil-i aklî ve naklî ile nasıl ibtâl eylemiş ve husamâ-yı cebrîyi ve kaderîyi ve hükemâ-yı felsefîyi ilzâm etmiş ise, Cenâb-ı

Mevlânâ dahi, *Mesnevî-i Şerîf*'de öylece akāid-i bâtıleyi ibtâlden sonra, mezâhib-i hakkayı berâhîn-i vâzıha ile isbât buyurdular. Filhakîka:

مثنوى روح الله امراض شد　　　اشتهاى كفر را مقراض شد

[Mesnevî emrâz için Allah'ın revhidir. Küfür iştihâsını kesmek için makastır.]

Sekizinci budur ki: Kur'ân-ı Mecîd'in nasıl ki, beş yüz ahkâmı emir ve nehye ve mütebâkîsi ahbâr ve kasas-ı enbiyâya ve ümem-i mâziyyenin münkirlerine; ve mü'minlere cennât ve naîm va'dine; ve kâfirler hakkında vaîde; ve mütemerridleri tehdîde dâir ise; *Mesnevî-i Şerîf* dahi böylece savm ve salâta ve hac ve zekâta ve zâhir ve bâtının tezkiye ve tahâretine; ve âmilîn ve sâlihînin tergîb ve tahrîzına dâirdir.

Dokuzuncusu budur ki: Mezâmîn-i Kelâmullâh nasıl muhtelıt ve bilâ-terkîb vâki' olmuş ise, *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin siyâkı dahi bilâ-tefâvüt aynı nehc üzerinedir. Zîrâ bir hikâyede i'tirâz cümleleri ve mütearrızların dahlinin def'i ve tekrâr geçmiş beyitlere gelen sözlerin rabtı; ve zâhirin bâtına tatbîki mezkûrdur. Bunun için âyât-ı Kelâmullâh'ın rabtı nasıl müşkil ise, *Mesnevî-i Ma'nevî* beyitlerinin rabtı dahi öylece güç ve müşkildir. Ve onun hulâsası "fasl" ve "vasl" kāidesine râci' olur. Ya'ni ukalâ, muktezâ-yı fehm ile kelâmı şer'-i şerîfe tatbîk ederler; ve aşk galebe ve hâl-i mahviyyet cûş ettiği vakit, deryâ-yı vahdetde müstağrak olurlar ve i'tizâr ederler.

گه چنين بنمايد و گه ضد اين　　　جز كه حيرانى نباشد كار دين

Gâh böyle ve gâh bunun zıddını gösterir; dînin işi hayranlıktan başka bir şey değildir.

Onuncusu budur ki: Mezâmîn-i Kelâmullâh nasıl zâhiren kolay ve nazar-ı dikkatle bakıldıkda zor görünür ve onun müntehâ-yı dakāyıkı tâ yedi batna vâsıl olur ise, *Mesnevî-i Şerîf* dahi:

وحدت اندر وحدتست اين مثنوى　　　از سمك رو تا سماك اى معنوى

Bu Mesnevî vahdet içinde vahdetdir; ey ma'nevî, semekten tâ Simâk'e kadar git!

Beyt-i şerîfi mûcibince böyledir.

Mesnevî-i Şerîf'in medhinde Şâh Abdurrahmân hazretleri buyurdular ki: Bu kitâbın nazîri ne gelmiş, ne de gelecektir. Kitâbullâh'dan sonra böyle bir

kitâb nazarımıza müsâdif olmadı. Bu kitâbı tilâvet ve kırâat eden kimse, onunla meşgûliyeti devâm ettikçe mertebe-i velâyete vâsıl olur. Ve buyurdular ki: Hz. Mevlevî-i Ma'nevî (r.a.) buyurmuşlardır ki: "Kabrim gümüşlendiği vakit, *Mesnevî-i Şerîf*'den ziyâde feyz münteşir olacaktır." Ba'dehû buyurdular ki: "Kabr-i Mevlânâ'nın gümüşlendiği bana ma'lûm olmuştur." Bir vakit de buyurdular ki: Cenâb-ı Mevlânâ "Kim ki *Mesnevî* kırâatından lezzet bulur, o lezzet benim!" buyurmuşlardır. Yine diğer def'a buyurdular ki: "Eğer *Mesnevî-i Ma'nevî*'den her gün bir cüz kadar kırâata devâm olunursa nefis ölür. Nitekim bir müddetten beri böyle yaparım." Yine bir def'a buyurdular ki: "Mesnevî-dânlık için on dört ulûm-ı mürevvece mahâreti üzerine ilm-i tasavvufun dahi ilâvesi lâzımdır. Bununla berâber nisbet-i bâtın ve üstâd-ı kâmil sohbeti de zarûrîdir. Bu sıfatları câmi' olan kimse *Mesnevî-i Şerîf*'i biraz anlar."

***

Bu şerhimin metin i'tibâriyle esâsı, Ankaravî hazretlerinin nüshası olduğunu yukarıda yazdım. Mürâcaat ettiğim şerhlere gelince: Ankaravî, Hind şârihlerinden İmdâdullâh, Bahru'l-Ulûm Abdü'l-Alî, Velî Muhammed Ekberâbâdî, *Mükâşefât-ı Rızavî* ve Abdurrahmân Leknevî hazarâtının şerhleridir. Bunlardan İmdâdullâh hazretlerinin şerhi 1321 hicrî senesinde Hindistan'da gâyet nefîs bir sûrette basılmıştır; büyük kıt'adadır. Ortasında kalın ta'lîk yazı ile *Mesnevî-i Şerîf*'in metni vardır; ve her bir beytin üzerine bir rakam konulup, hâşiyesine de o rakam işâret edilerek Fârisîce şerh olunmuştur; ve her iki mısra' arasında açık bırakılan sütûna da nüshalar işâret edilmiştir. Hâşiyedeki şerhlerin nihâyetlerinde Hz. İmdâdullâh'ın kendi mütâlaaları ve Hind şârihlerinden hangi şârihin mütâlaası alınmış ise, onun ismi zikr olunur. Burada gördüğüm Hind şârihlerinin isimleri şunlardır: Şeyh Muhammed Efdal, Abdüllatîf, Abdü'l-Fettâh, Muhammed Mîr, Nûrullâh, Muhammed Eyyûb, Aliyyu'l-Kārî, Muhammed Hâşim, Hasan Sâhib, Nizâm, Abdü'l-Vâhid, Şâh Hüseyin Sâhib, Muhammed Şükrullâh, Muhammed Naîm, Kerîmullâh.

Mürâcaat ettiğim lügatler de şunlardır: *Kāmûs, Burhân-ı Kātı*'ın Fârisî aslı ve Hind tab'ı, *Müntehabü'l-Lügât, Şemsü'l-Lügât, Gıyâsü'l-Lügât, Behâr-ı Acem, Heft-Kulzüm, Çerâğ-ı Hidâyet* ve *Ahterî-i Kebîr*'dir ki, bunların nüshaları elimde mevcûddur. Hind şerhlerinde gösterilen lügatler: *Müeyyidü'l-Fudalâ, Reşîdî, Ferheng-i Cihângîrî, Sirâcü'l-Lügât, Akrabü'l-Mevârid, Sarrâh, Müzîlü'l-Ağlât, Hıyâbân, Letâif* gibi birtakım Hindistan'da vücûda getirilmiş olan

ba'zı lügatlardır. Fakîr, şerhimde yukarıda isimlerini gösterdiğim şerhlerden istifâde ettim ve birçok beyitleri de Hz. Pîr'in *Fîhi Mâ Fîh*'indeki beyânât-ı aliyyeleriyle şerh ettim. Bunlardan başka, kendi zevkıme tebean bu şürrâh-ı kirâmdan ayrıldığım ebyât-ı şerîfe de çoktur. Husûsiyle VI. cildin sonundaki "Üç Şehzâde ve Üç Tenbel" kıssaları müstakıllen fakîrin mütâlaatıdır. Şerh ve îzâh husûsunda muhtelif kitaplara da mürâcaat ettim. Bunların da başlıcaları şunlardır: *Fusûsu'l-Hikem,*[1] *Fütûhât-ı Mekkiyye, et-Tedbîrâtu'l-İlâhiyye fî Islâhi Memleketi'l-İnsâniyye,*[2] *Bülgatü'l-Gavvâs, Cevâhir-i Gaybî, Fîhi Mâ Fîh,*[3] *Menâkıb-ı Sipehsâlâr, Avârifu'l-Maârif, Arâisü'l-Beyân, Tefsîr-i Nahcivânî, Usûl-i Aşere, Ta'rîfât-ı Seyyid, Istılâhât-ı Sûfiyye-yi Kâşânî, Istılâhât-ı Sûfiyye-i Ni'metullâh, Ma'rifet-nâme, Ma'nevî Şerhi, Matla'u'l-Ulûm Mecma'u'l-Fünûn, Nefehâtü'l-Üns, Azîz Nesefî Resâili,*[4] *Reşehât, el-İnsânu'l-Kâmil.*

Yedinci cild Mesnevî hakkındaki mütâlaât

1035 [Mîlâdî 1625] târihinde zuhûr eden VII. cild-i *Mesnevî* sahtedir ve aslı yoktur. Zîrâ Hz. Mevlânâ VI. cildin baş tarafında, Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerine hitâben şöyle buyururlar:

پیشکش می آرمت ای معنوی · قسم سادس در تمام مثنوی

Ey ma'nevî olan Hüsâmeddîn Çelebî, sana Mesnevî'nin tamâmı husûsunda altıncı kısmı hediye getiriyorum.

Ve Sultan Veled hazretleri Hâtime'lerinde peder-i âlîlerine hitâben:

قصهٔ شهزادکان نامد بسر · ماند ناسفته در سومین پسر

Şehzâdelerin kıssası bitmedi; üçüncü oğulun incisi delinmemiş kaldı.

demeleri üzerine Hz. Pîr cevâben:

---

1. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bu eseri Ahmed Avni Konuk Bey tarafından *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* adıyla tercüme ve şerhedilmiş, Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın tarafından 4 cilt olarak yayına hazırlanmış ve M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları arasında yayımlanmıştır.
2. İbnü'l-Arabî'nin bu eseri de A.A. Konuk tarafından tercüme ve şerhedilmiş, M. Tahralı tarafından yayına hazırlanmış ve İz Yayınları arasında çıkmıştır.
3. Mevlânâ'nın bu eseri A. Avni Konuk tarafından tercüme edilmiş, Selçuk Eraydın tarafından yayına hazırlanmış ve İz Yayınları arasında yayınlanmıştır.
4. Merhum A. Avni Konuk Bey tarafından tercümesi yapılan bu eser, Sezâi Fırat tarafından M.Ü. Sosyal Bilimler Ensitüsü'nde (İstanbul 2003) Yüksek Lisans tezi olarak çalışılmış ve "İnsan-ı Kâmil" adıyla Gelenek Yayınları arasında Haziran 2004'te yayımlanmıştır.

گفت نطقم چون شتر زین پس بجفت — نیستش با هیچکس تا حشر گفت

هست باقی شرح این لیکن درون — بسته شد دیگر نمی آید برون

باقیٔ این گفته آید بی زبان — در دل آنکس که دارد زنده جان

Buyurdu ki, nutkum bundan sonra deve gibi çöktü. Haşre kadar hiçbir kimseye onun sözü yoktur. Bunun bâkî olan şerhi vardır; fakat bâtındadır. Lisân-ı zâhirî bağlandı, artık dışarıya gelmiyor. Bunun bâkîsi canı diri olan kimsenin kalbine, dilsiz ve lisân-ı zâhirsiz söylenmiş gelir.

Bu îzâhâta göre Hz. Mevlânâ *Mesnevî-i Şerîf*'i altı cildde bitirmiş ve mâba'dini kendi mensûblarının rûhuna, rûh-i latîfleriyle harfsiz ve savtsız söyliyeceğine işâret buyurmuşlardır.

Bu VII. cildi yapan her kim ise, kendisinin şiirdeki kuvvetine ve ilm-i zâhirîdeki rüsûhuna istinâden, mahzâ *Mesnevî-i Şerîf*'deki hakāyıkı karıştırıp ifsâd etmek için yapmıştır. Nitekim aşağıda bunları îzâh edeceğiz.

Gerçi şârih-i Mesnevî İsmâîl-i Ankaravî (k.s.) hazretleri bu VII. cildi şerh etmiş ise de, bu şerh, Murâd-ı Râbi'in cebir ve ısrârı ile vâki' olduğu rivâyet edilmektedir; ve bu cebir ve ısrârın eseri, o hazretin *Fütûhât-ı Ayniyye* nâmıyla yazdığı matbû' Fâtiha-i Şerîfe tefsîrinin 73, 74, 76. sahîfelerinde de görülür. Hz. Şârih bittabi' şerhinde bunu cebren şerh ettiğini söyliyemez idi; fakat şerhindeki ifâdâtından bu rivâyetin doğru olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim şerhinin baş tarafında şöyle buyuruyor: "Pes nice müddet-i medîde mürûr ve uhûd-i baîde ubûr edip, tahrîrimiz cild-i hâmisin nısfına geldikde ve hicret-i nebeviyyenin 1035 senesi oldukda, hikmet-i ilâhî ve takdîr-i rabbânî ile 814 târihinde yazılmış cild-i vâhid içre yedi mücelled bir *Mesnevî* beyne'n-nâs zuhûr kıldı; ve âhiru'l-emr sevk-ı ilâhî ile bu fakîrin eline geldi." Demek ki bu cild, Hz. Pîr'in irtihallerinden 142 sene sonra yazılmıştır. Acabâ Ankaravî hazretleri bunu niçin diğer cildler gibi, sırasıyla şerh etmedi de, V. cildin yarısına geldiği vakit, o cildin şerhini bırakıp bu sahte cildin şerhine başladı; ve bunun şerhini ikmâl ettikten sonra da tekrâr yarı kalan V. cildi bi'l-ikmâl, VI. cildin şerhine başladıkları sırada Mısır'da tab' olunan bu şerhin II. cildinin 431. sahîfesinin 39. satırında : "Nitekim sultânımız ve pîrimiz ve dünyâ ve âhirette destgîrimiz hazretleri (mette'anallâhu bi-cevâhiri kelâmihi'ş-şerîf ve ağnâ kulûbenâ bi-düreri makālihi'l-latîf) vefât eylemezden iki sene evvel, bu kadar hikmet cevherlerini ve ilim ve ma'rifet zerlerini hazîne-i kalblerinden ihrâc edip, ona ehil

ve müstehak olan ve akablarında gelen tâlibler ve muhtâçlar için altı kıt'a *Mesnevî-i Şerîf* tâkında onu defn kılmışlar ilh..." tarzında tekrâr *Mesnevî-i Şerîf*'in "altı cild" den ibâret olduğunu te'yîd ve te'kîd buyurmazlar idi. Bu hakāyık ve bu tarz-ı ifâde bu şerhin cebir altında vâki' olduğuna açık bir delîldir.

Diğer taraftan Hz. Şârih, bunun şerhinde muhâliflerin lisânından kuvvetli i'tirâzlar dermeyân eder ki, onlar da şunlardır:

1. Bu Hz. Mevlânâ'nın kelâmı değil, belki şuarâ-yı Acem'den bir kimse bunu böyle bî-meze söylemiş ve *Mesnevî-i Şerîf*'in zeyline getirip, onu ilhâk eylemiştir. Bu, Hz. Mevlânâ'nın kelâmına ne vech ile müşâbehet kılar ve bu onun maârif ve hikeminin ne gûne misli ve cinsi olur?

2. Eğer bu Hz. Mevlânâ'nın kelâmı olaydı, Sipehsâlâr hazretleri, kendi *Menâkıb*'ında altı cild *Mesnevî-i Şerîf*'i zikr eylediği mahalde, bu VII. cildi dahi zikr kılardı. Nitekim yazdıkları *Menâkıb*'da Hz. Hüsâmeddîn efendinin menkabesinde her cildi alâ-hidetin bu tertîb üzere zikr kılmıştır:

چنانکه در مجلد دوم می فرماید:

مدتی این مثنوی تأخیر شد   مهلتی بایست تا خون شیر شد

و در مجلد سوم می فرماید :

ای ضیاء الحق حسام الدین بیار   این سوم دفتر که سنت شد سه بار

و در مجلد چهارم:

ای ضیاء الحق حسام الدین تویی   که گذشت از مه بنورت مثنوی

و در مجلد پنجم :

شه حسام الدین که نور انجم است   طالب آغاز سفر پنجم است

و در مجلد ششم :

ای ضیاء الحق حسام الدین بسی   میل می جوشد بقسم سادسی

Pes eğer cild-i sâbi' olaydı:

و چنانکه در مجلد هفتم می فرماید:

ای ضیاء الحق حسام الدین سعید   دولتت پاینده فقرت بر مزید

diye, bunun dahi ibtidâ beytini zikir kılardı. İmdi bu beyt dahi delâlet eder ki, bu cild-i sâbi' Hz. Mevlânâ'nın kelâmı olmıya ve ol hazretin lisân-ı şerîfinden zuhûra gelmiye.

3. Hz. Mevlânâ cild-i sâdisin evvelinde

پیش کش می آرمت ای معنوی   قسم سادس در تمان مثنوی

buyurmuşlar; bu dahi *Mesnevî-i Şerîf*'in altı cild olmasına delâlet eder.

4. Sultan Veled hazretlerinin cild-i sâdisin âhirinde buyurdukları ve nazma getirdikleri ebyât-ı şerîfe *Mesnevî-i Şerîf*'in şeş mücelled olmasına ve Kıssa-i Şehzâdegân'da nihâyet bulmasına ve Hz. Mevlânâ'nın güft ü gûyu âhir olup, ondan mâadâ nutka gelmemesine ve âhirine intikāl kılmalarına ve VI. cildi hatm eyledikten sonra, çok geçmeyip vefât eylemelerine şehâdet kılar.

Hz. Şârih, şerhine mecbûr olduğu bu cildde, bunları muhâliflerin lisânından zikr etmekle berâber, siyâseten bu cildin müverrici görünüp, bu delillerin reddi için birtakım delâil-i mevhûme îcâdına da mecbûr olmuştur ki, bu çürük delâilden bahs etmeyi münâsib görmedim; ve şu dört kuvvetli delîle şu beşinci delîli de ilâve ettim:

5. *Mesnevî-i Şerîf*'i Hz. Pîr söyler ve Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri yazar idi. Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin irtihalleri, *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'ın beyânına göre 684 hicrî senesinde vâki' olmuştur; ve bu sahte cildin târihi ise,

مثنوئ هفتمین کز غیب جست   ششصد و هفتاد تاریخ و یست

beytinde 670 gösterilmiştir. Halbuki elyevm Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi kütüphânesinde 677 târihinde yazılan altı cild *Mesnevî-i Şerîf* mahfûzdur. Bu nüsha, Hüsâmeddin Çelebi ve Sultan Veled hazretleri hâzır oldukları halde, Hz. Pîr tarafından tashîh edilmiş olan nüsha-i asliyyeden, Sultan Veled hazretleri tarafından bizzat istinsâh olunmuştur. Bu VII. cildde: ای ضیاء الحق حسام الدین [Ey ziyâü'l-Hak Hüsâmeddîn] diye hitâblar vâki' oluyor da, 670 târihinde yazılmış olan bu VII. cildden, 684 târihinde irtihâl eden ve 712 hicrî senesinde vefât eden Sultan Veled hazretlerinin nasıl oluyor da hiç haberleri olmuyor? Bu mümkin mi?

Acabâ Hz. Mevlânâ Hüsâmeddin Çelebi hazretlerine hitâben söylediği bu VII. cildi, bu iki zatdan da mı sakladı; sonra mechûl eller vâsıtasıyla 814 senesinde istinsâh edilip, 1035 târihinde birdenbire mi meydana çıkıverdi? Buna imkân var mı?

Bu VII. cildin metin ve ma'nâ i'tibâriyle tedkîkine gelince, aşağıdaki mütâlaât şâyân-ı dikkattir.

1. Bu VII. cildin sahtekârı, *Mesnevî-i Şerîf* cildinin yedi olmasına bir râbıta bulmak için şunları gösteriyor: "Şemsü'l-Hak" kelimesi yedi harftir. Karıncanın cinsi yedi, yılanın cinsi yedi, insanın nev'i yedi, nûr yedi, nâr yedi, deniz yedi, nehir yedi, zemîn yedi, insanın a'zâsı yedi, seyyâre yedi, haftanın günleri yedi, Ümmet-i Muhammed tâifesi yedi, abdâl-i Rabbü'l-âlemîn yedi, cehennem yedi, Hâviye ismindeki cehennemin içinde olan kavim yedi. İşte *Mesnevî*'in yedi cild olması, bunların yedi olmasıyla münâsebetdârdır. Bu yediler, bu sahte cildin baş tarafının on bir beytine dizilmiştir. Fakat bunların yedi olması *Mesnevî-i Şerîf* cildlerinin niçin yedi olmasını intâc etmiştir? Aralarındaki râbıta nedir? diye sorulsa, hiçbir ma'kûl cevâb yoktur. Bu adamcağız cennet sekiz olduğu için, maatteessüf cenneti delîl getirememiştir. Hz. Pîr *Mesnevî*'nin hiçbir cildinde bir şeyin isbâtı ve bir delîlin medlûle rabtı için, böyle râbıtasız uzun sözler söylememiştir. Binâenaleyh bu üslûb *Mesnevî-i Şerîf*'in üslûb-ı latîfinden pek uzaktır.

2. Hz. Pîr, IV. cildin 3380, 3381 ve 3382 numaralı beyitlerinde Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî (k.s.) hazretlerine işâretle şöyle buyururlar:

همچنانکه دید آن صدر اجل　　پیش کار خویش تا روز اجل
آنچه خواهد بود بعد بیست سال　　دید اندر حال آن نیکو خصال
حال خود تنها ندید آن متقی　　بلکه حال مغربی و مشرقی

Nitekim o sadr-ı ecel kendi kârının önünü, ecel gününe kadar gördü. Yirmi sene sonra olacak şeyi o iyi ahlâklı, hâl içinde gördü. O muttakî yalnız kendi hâlini görmedi; belki mağribe ve meşrıka mensûbun hâlini de gördü.

Rûz-ı ecele kadar, gerek kendinin ve gerek başkalarının ahvâline ıttıla' Hz. Şeyh-i Ekber'in hâli olduğu *Nefehâtü'l-Üns* tercümesinin 623. sahîfesinde mezkûrdur. Fakîr bunu bu beyitlerin şerhinde îzâh ettim.

Ve Cenâb-ı Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

اندر جبل صالحیه کانیست ز گوهر　　زان گوهر ما غرقهء دریای دمشقیم

Şam'da Cebel-i Sâlihiyye'de gevherden bir kân vardır; biz o gevherimizden Şam deryâsının garkıyız.

Ma'lûmdur ki, Cebel-i Sâlihiyye'de medfûn olan ulûm-i ledünniyye gevheri, Hz. Şeyh-i Ekber (r.a.)dır. Böyle iken, VII. cildde Hz. Şeyh-i Ekber aleyhindeki şu hezeyanları Hz. Mevlânâ söyler mi?

آنکه ختم الاولیا خواند ورا   کو جحیم است و سقر مأوی ترا
این تصوف نیست هم توحید نیز   این تصرف عین کفر ست ای عزیز
کرده ترك قول ختم الانبیا   که گرفتم راه ختم الاولیا ،
جادهء شرع است راه راست هان   کجروی بگذار از منزل ممان
در شقاوت می زنی دایم قدم   پس تو ختم الاشقیائ ای عدم
در نصوص وحی صدق آر از خلوص   دل تهی کن از فصوص و از نصوص

O kimse ki, ona Hatmü'l-evliyâ ta'bîr eder; sana cahîm ve sakar me'vâdır. Bu tasavvuf değildir; tevhîd dahi değildir. Bu tasarruf ey azîz ayn-ı küfürdür. Hatmü'l-evliyâ'nın yolunu tuttum diye, Hatmü'l-enbiyâ'nın kavlini terk etmiştir. Âgâh ol, doğru yol cadde-i şer'dir, eğri gidiciliği bırak da menzilden kalma! Dâimâ şekāvet içinde adım atıyorsun; binâenaleyh ey adem, sen hatmü'l-eşkıyâsın. Vahyin naslarına hulûs cihetinden sıdk getir, kalbi Fusûs'dan ve Nusûs'dan boşalt.

Ma'lûmdur ki, *Fusûs* Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî (k.s.) tarafından yazılmıştır; ve *Nusûs* dahi, onların terbiye-kerdeleri olan Sadreddîn Konevî hazretlerinindir. Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şîsî'de ve *Fütûhât*'ın kırk üçüncü ve altmış beşinci bablarında kendilerin "Hatm-ı evliyâ" olduğunu beyân buyurmuşlardır ki, bu velâyetin mâhiyyeti ve tafsîli *Fusûsu'l-Hikem* şerhlerinde münderic dir. Pek açık görünüyor ki, bu VII. cildin sahtekârı Hz. Şeyh'in *Fusûsu'l-Hikem*'ini ve *Nusûs*'u şerîata muhâlif gören dar kafalı bir âlim-i zâhirîdir. Sâdât-ı Nakşiyye'den Hoca Muhammed Pârsa hazretleri "*Fusûs* can ve *Fütûhât* gönüldür; ve her kim *Fusûs*'u iyi bilirse, şerîata, sünnet-i Resûlullâh'a ittibâ'ı ziyâde olur" buyurmuştur. Bu sahtekâr, bu hezeyanları yazdıktan sonra da şöyle diyor:

مذهب ما نیز توحید ست و سکر   نه حلول و نه فضول الحمد شکر

Bizim mezhebimiz dahi tevhîd ve sekirdir; Hakk'a hamd ve şükür olsun ki, ne hulûldür ve ne de fuzûldür.

Ma'lumdur ki, "**fuzûl**" lugatte fâidesiz söze meşgûl olan kimseye derler; ve "**hulûl**", Hak Teâlâ'nın kulun ve eşyâ-yı zâhirenin vücûduna duhûlü demektir. Halbuki ne *Fusûsu'l-Hikem*'de ve ne de *Nusûs*'da böyle bir ma'nâ yoktur. Bu dar kafalı âlim efendi, *Fusûs* ve *Nusûs*'u böyle anladığı için, *Fusûs*'daki ve *Nusûs*'daki maâriften ve hakāyıktan kalbin boşaltılmasını tavsiye ediyor; ve bu küstâhâne olan hezeyanları, yalnız Hz. Şeyh-i Ekber'e değil, sâhib-i *Mesnevî*'ye de râci' oluyor. Zîrâ Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Zât-ı Hakk'a "vücûd-ı mutlak" ta'bîr buyurdukları gibi, Hz. Mevlânâ da I. cildin 610 numaralı beytinde:

ما عدمهائیم و هستیهای ما　　　تو وجود مطلقی فانی نما

Biz yoklarız ve bizim varlıklarımız da yoktur; sen fânî gösterici bir vücûd-ı mutlaksın.

buyurmuşlar ve birçok beyitlerde "vahdet-i vücûd" esrârını delâil-i vâzıha ile beyân etmişlerdir.

İsmâîl-i Ankaravî hazretleri bu sahte cildin şerhinde bütün bu hezeyanları tekellüf ile te'vîle gayret buyurmuştur.

3. Hz. Mevlânâ V. cildin 4139 numaralı beyt-i şerîfinde:

اندرین بحث گر خرد ره بین بدی　　　فخر رازی راز دان دین بدی

Eğer bu bahiste akıl yol görücü olaydı; Fahr-ı Râzî, dînin sırrını bilici olurdu,

buyurduğu halde, bu sahtekâr efendi, bu beyt-i şerîfdeki inceliğe de vâkıf olamayıp, VII. cild-i *Mesnevî* makāli altında şu beyitleriyle mukābele ve i'tirâz etmiş ve aklınca Hz. Mevlânâ'dan intikām almıştır.

فخر رازی رحمة الله علیه　　　آن امین الله موثوق الیه
غیر این جمله براهین و دلیل　　　بر کمال ذات خلاق جلیل
از کمال عقل فرد کم علیل　　　کرده اخراج او هزار و یك دلیل
هین ز آدم تا بخاتم این زمان　　　مثل او چند آمده اندر جهان
هر یکی را نیز بر ذات احد　　　چند ازین روشن دلائلها بود
تا تو از تقلید بر تحقیق پی　　　ره نیابی کی‌شوی مؤمن تو کی
چون موحد خوانمت من ای حریر　　　که نهٔ ز ایمان تحقیقی خبیر

ما خلقت الجن و الانس آمد ست   در کلام الله حق ای دین پر ست

در تلفظ گرچه خوانی یعبدون   در میانی یعبدون ای یعرفون

هر که را ایمان نباشد اینچنین   جای او را اسفلی در سافلین

Fahr-ı Râzî rahmetullâhi aleyh, o kendisine i'timâd olunan Allah'ın emîni, bu cümle burhanların ve delîlin gayrini, Celîl olan Zât-ı Hallâk'ın kemâli üzerine, illetsiz olan akl-ı ferdin kemâlinden, o, bin bir delîl ihrâc etmiştir. Âgâh ol! Âdem'den Hâtem'e kadar bu zamanda onun misli cihanda kaç tâne gelmiştir? Bundan her biri dahi, Zât-ı Ahad üzerine ne kadar parlak deliller olur. Nihâyet sen taklîdden tahkîk izi üzerine yol bulmazsan, ne vakit mü'min olursun, ne vakit? Ben sana nasıl muvahhid ta'bîr ederim ki, îmân-ı tahkîkîden habîr değilsin. Ey din-perest, kelâmullâhda وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ *(Zâriyât, 51/56) [ya'ni "Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"] gelmiştir. Gerçi telaffuzda* يعبدونی *["Bana kulluk etsinler"] okursun. Ma'nâlarda* يعبدون ، يعرفون *[Beni bilsinler] demektir. Her kimin ki böyle îmânı olmaya, onun yeri sâfillerde bir esfeldir.*

Hiç şübhe yok ki Hz. Mevlânâ yukarıda yazılı olan V. ciddeki beyt-i şerîfinde Fahreddîn Râzî hazretlerinin kemâl-i aklını ve ulûm-i zâhiriyyedeki tebahhurunu medh etmiştir; fakat Hakk'a vusûl emri, ne delâil-i akliyye ve ne de ulûm-i zâhiriyye zevki ile olamıyacağı ve Fahr-i Râzî hazretleri de bu akıl ve ilim kayıdlarıyla mukayyed olduğu için, o hazretin Hakk'a ve hakîkate vâsıl olamadığını anlatmıştır. Bu *Mesnevî* sahtekârı olan âlim-i zâhirî efendi ise, her bir âlim-i zâhirî gibi, Hakk'a vusûl, ancak Hakk'ın varlığını ve vahdetini delâil-i akliyye ile isbât etmekle olacağı kanâatında bulunduğu için, gûyâ Hz. Pîr'in o beyân-ı âlîsini kendi aklınca cerh etmiş oluyor. Binâenaleyh bu efendinin fikrine göre Hz. Pîr'in:

پای استدلالیان چوبین بود   پای چوبین سخت بی تمکین بود

İstidlâlîlerin ayağı ağaçtan olur; ağaçtan ayak ise pek temkinsiz olur.

Beyt-i şerîfinin ma'nâsı kalmamak lâzım geliyor. Binâenaleyh bu VII. cild, nasıl Hz. Pîr'in olur?

Ankaravî hazretlerinin Fahr-i Râzî hazretlerine âid olan bu beyitlerin şerhinde bu VII. cildde şu ifâdeleri vardır: "Ba'zı bî-hıredler ber-sebîl-i i'tirâz demişler ve bu gûne tevehhüm edip söylemişler ki, Hz. Mevlânâ cild-i evvel ve hâmiste:

اندرین ره گر خرد ره بین بدی　　　فخر رازی رازدان دین بدی

Şâyet akıl bu yolda, kılavuz olsaydı, Fahr-i Râzî, dînin esrârını bilmiş olurdu

diye onu zemm etmişler, bu defterde آن امین الله موثوق الیه [O Allah'ın emînidir, kendisine güvenilir] demekle onu medh etmişlerdir. Pes tenâkuz vâki' olur. Bundan ma'lûm olur ki, Hz. Mevlânâ kelâmı olmıya. Yâ ahî! Bu vehim ve şübhe, ol beyt-i mezkûrü zem tarîkı ile denmiş sanmadan nâşî olur. Ol hod, İmâm-ı Fahr-i Râzî hazretlerini kemâl-i akl ile medh eylemek olur ve ol imâmın akılda be-gâyet kâmil olduğuna delâlet kılar ilh...." Ankaravî hazretlerinin bu mütâlaası, yukarıdaki mütâlaât-ı fakîri müeyyiddir.

Hz. Mevlânâ'nın Fahr-i Râzî hazretleri hakkındaki bu beyti, ulûm-i zâhire ve bâtınede yektâ olan Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin şu rubâîsinin ma'nâsıdır:

یك چند بعلم و عقل در کار شدم　　　اندرصدد دانش و تکرار شدم

هم عقل عقیله بود و هم علم حجاب　　　چون دانستم ز هر دو بیزار شدم

Birkaç zaman ilim ve akıl ile iş içinde oldum. İlim kasdında ve tedrîs ve tekrarda oldum. Gördüm ki Hak yolunda hem akıl düğüm ve bağ ve hem de ilm-i zâhirî hicâb idi. Vaktâki bunu bildim, her ikisinden, ya'ni hem akıldan ve hem de ilimden bîzâr oldum.

Fakat muhakkıkların bu sözleri, delâil-i akliyye aramak ile meşgûl olan ulemâ-yı zâhirenin havsalalarına sığmaz. Onlar ilm-i mantık ve ilm-i kelâm zevkinde müstağrakdırlar. Bununla berâber kendilerini muhakkık addederler ve evliyâ-yı kirâm hazarâtının lübb-i Kur'ân ve ahâdîs-i şerîfe olan ulûm-i ledünniyyelerine ta'n ve inkârdan geri durmazlar.

4. Hz. Mevlânâ *Mesnevî-i Şerîf*lerinde nakline başladığı hiçbir kıssayı nâtamam bırakmamıştır. Âdet-i seniyyeleri birtakım râbıtalar hasebiyle kıssa içinde diğer bir kıssayı beyân etmek ve sonra ilk başladığı kıssayı ikmâl edip onda mündemic olan rumûzâtı ve nükteleri beyân buyurmaktır. VI. cildde ise, "Üç Şehzâde ve Üç Tenbel" kıssalarında iki şehzâdenin ve oğulun kıssalarını beyân edip üçüncülerini meskût bırakmıştır. Eğer bu VII. cild kendilerine âid olsa idi, bu âdet-i seniyyeleri mûcibince, bu VII. cildde bunları da beyân etmezler mi idi? Bu VII. cildin sahtekârı bunun da farkına varmamıştır.

Müsteşrikler hakkındaki mütâlaât

Son zamanlarda garbda müsteşriklerce *Mesnevî-i Şerîf*'e karşı bir rağbet hâsıl olmuştur. Bunlardan Mr. Reynold A. Nicholson İngiltere'de *Mesnevî-i Şerîf*'in metnini bastırmış ve bir de İngilizce mukaddime yazmıştır. Bu mukaddimede *Mesnevî-i Şerîf*'in nüshalarına ve bunların münderecâtındaki ihtilâf-ı ebyât ve kelimâta dâir uzun uzadıya yazdığı mütâlaâta bakılırsa, bunların tedkîkı husûsunda kendisinin ne büyük zahmetler çektiği anlaşılır. Şarkın dînine ve tasavvufuna ve ahvâl-i sülûküne yabancı olan bir müsteşrikın taharrî-i hakîkat ve ilim husûsunda kendisini bu derece üzmesi ve yorması şayân-ı takdîrdir; fakat maatteessüf bu yabancılık netîcesi olmak üzere, bu kadar yorgunluktan sonra bu zâtın çıkardığı hükümler hulâsaten şunlardır:

1. Celâleddîn kendi eserini tashîh, ta'dîl ve ıslâh etmek işini başkalarına havâle ettiği zaman, onun mürîdleri ve dostları, bu şâheserin tedkîkı işini, büyük bir aşk ve derin bir hürmet-i dindârâne ile kabûl ve îfâ ettiklerini tahmîn edebiliriz.

Cevâb: Hz. Mevlânâ *Mesnevî-i Şerîf*'in tashîh ve ta'dîl ve ıslâh etmek işini başkalarına havâle etmemiştir. Zîrâ böyle bir hâl, şarktaki mürşidlik ve mürîdlik âdâbına muhâliftir. Ve Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi'nde, Hz. Mevlânâ'nın büyük oğlu Sultan Veled (k.s.) hazretlerinin el yazısı ile mahfûz olan nüshanın sonundaki arabiyyü'l-ibâre beyânâtı bu fikrin reddine kâfîdir ki, fakîr bunu yukarıda tercüme ettim.

2. VI. cild-i *Mesnevî* müellifin 672 târihinde irtihâlinde nâ-tamâm ve ikmâl edilmemiş olarak bırakılmıştır.

Cevâb: His gözlerinin verdiği ilim üzerine vâki' olan akl-ı maâşın muhâkemesine nazaran *Mesnevî-i Şerîf* bitmemiştir; fakat rûh ve kalb gözünün verdiği ilim üzerine vâki' olan akl-i maâd gözünün müşâhedesine nazaran *Mesnevî-i Şerîf*'in elfâz ile söylenebilecek kısmı bitmiştir. Nitekim Sultan Veled hazretleri hâtimesinde, Hz. Mevlânâ'nın şu sözlerini nakl ediyor:

باقئ این گفته آید بی زبان   در دل آنکس که دارد زنده جان

Bu Şehzâde ve Üç Tenbel kıssasının bâkîsi, canı diri olan kimsenin kalbine, benim tarafımdan zâhiren kelâm söylenilmeksizin gelir.

Binâenaleyh his gözünün rü'yetine ve akl-ı maâşının muhâkemesine mağlûb olan bir müsteşrik ma'zûrdur; ancak bu kadar görür ve bu kadar anlar. Fa-

kîr, VI. cildin sonundaki bu kıssalar hakkında, orada lüzûmu kadar tafsîlât yazdım.

3. Celâleddîn-i Rûmî'nin nazmı ve arûzu, Sa'dî ve Hâfız gibi sâir şâirlere kıyâsen gevşektir; ve bu hususta kendisi geniş meşreblidir.

Cevâb: Yukarıda îzâh ettim ki Hz. Mevlânâ: "Ben şâir değilim, benim *Mesnevî*'m şiir değildir; ma'nâ-yı harf ve savtdır" buyurur. Binâenaleyh *Mesnevî*'yi şiir nokta-i nazarından muhâkeme etmek, *Mesnevî*'nin ne olduğunu anlamamaktır. Fakat bir müsteşrık bu görüş ve anlayışta ma'zûrdur. Onların rûhlarının kulağı, şarkın rûhlarının sesini duymamıştır. Bununla berâber bir müsteşrikin *Mesnevî-i Şerîf*'e "şâheser" demesi takdîrlere lâyıktır. Din ve insanlık yolunda halka rehberlik iddiâsında bulunan bizim şark hocalarımızın çoğu ise, maatteessüf *Mesnevî-i Şerîf*'e bir hikâye kitabından fazla bir kıymet vermezler ve okumazlar; ve bu sûretle de akıl ve kalb gözlerinin körlüğünü isbât etmiş olurlar. Temennî edelim ki Cenâb-ı Hak keremi ile bunları bu körlükten kurtarsın.

Vahdet-i Vücûd ve vücûdîlik hakkında îzâhât

Şu cihet dahi ma'lûm olsun ki müsteşrıkler "vahdet-i vücûd" ilmini "panteizm" dedikleri "vücûdîlik" felsefesi anladıklarından, *Mesnevî-i Şerîf*'de "vahdet-i vücûd"a dâir olan beyânâtı da bu kabilden addederler; ve Hz. Mevlânâ'yı da bu meslek erbâbından büyük bir feylesof bilirler. Halbuki "vahdet-i vücûd" ilmi, muhakkıkların delîle değil, müşâhedeye müstenid olan mu'tekadleridir. Ve *Mesnevî-i Şerîf*'in metninde buna dâir birçok mahallerinde îzâhât vardır. Binâenaleyh burada "vahdet-i vücûd" ilmi ile "vücûdîlik" arasındaki ba'zı esas farkları göstermek îcâb etmiştir:

1. "Vahdet-i vücûd" ilmi, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ vâsıtalarıyla, menba'-ı hakîkî olan Cenâb-ı Hak'dan nâzil olan ilimdir. "Vücûdîler"in ilmi ise, havâss-i cismâniyyeleri vâsıtasıyla âlem-i suflîden aldıkları ma'lûmâtı delîl ittihaz ederek, varlığın birliğini sezmelerinden ibârettir.

2. "Vahdet-i vücûd" müşâhidleri olan muhakkıklar arasında ihtilâf yoktur. "Vücûdîler" arasında ihtilâflar vardır; çünkü ilimleri hislerinin ve akl-ı nazarîlerinin îcâd ettikleri delillere müsteniddir. Hislerde ve akıllarda ise tefâvüt vardır; zîrâ kuvve-i vâhime hâkimdir.

3. "Vahdet-i vücûd" müşâhidleri, Zât-ı Hakk'a "mechûl-i mutlak" derler ve O'nu sıfât ve na'tlerden tecrîd ederler. Fakat mertebe-i ulûhiyet'de Semî', Basîr, Mürîd ve Kādir ilh... bilirler. "Vücûdîler" ise Hakk'a "illet-i ûlâ" ve "cevher" derler. Mesnevî:

اسم مشتقست ز اوصاف قدیم   نی مثال علت اولی سقیم

İsim, Hakk'ın evsâf-ı kadîminden müştâkdır; bu iştikāk illet-i ûlâ gibi sakîm bir akîde değildir.

4. "Vahdet-i vücûd" müşâhidleri taayyünât ve eşyânın hakîkatine Hak derler; fakat taayyünâta ve eşyâya Hak demezler."Hak, Hak'dır ve eşyâ da kendi zâtlarında eşyâdır" derler. "Vücûdîler" ise, eşyânın taayyünâtına ve zevâtına Hak derler.

5. "Vahdet-i vücûd" müşâhidleri arasında muhtelif nazariyyâta tâbi' fırkalar yoktur. "Vücûdîler" ise bu hususta muhtelif nazariyyeler ta'kîb ederler. Meselâ Spinoza'ya göre sıfât, cevher addettiği "illet-i ûlâ" nın zât ve hakîkatini teşkîl eden şeylerdir.

6. "Vücûdîler" varlığın birliği hakkındaki fikirlerinde "vahdet-i vücûd" müşâhidlerine benzerler. Bu benzeyiş, İslâm ulemâ-yı zâhiresini "vahdet-i vücûd" i'tikādından ürkütür ve Hakk'ın eşyâdan tenzîhi için onlar delâil-i akliyye ikāmesine mecbûr olurlar.

7. "Vahdet-i vücûd" müşâhidleri, vücûd-ı hakîkînin her mertebesinin bir hükmü vardır ve ona riâyet etmek lâzımdır derler. Binâenaleyh bu âlem-i sûretde Peygamber'in getirdiği şerîat ile sâbit olan amellere son derece riâyet ederler. "Vücûdîler" ise kendilerini böyle bir kayd ile mukayyed ve mükellef bilmezler.

8. "Vahdet-i vücûd"un gâyet gâmız olan dekāyıkını zevkan ve vicdânen anlamak için, evvelen bunun lübb-i Kur'ân ve ahâdîs-i şerîfe ve ulûm-i ledünniyye-i enbiyâ ve evliyâ olduklarına şübhe etmeksizin inanmak ve sonra da bu ilmin hakîkatine vusûl için, bir "insân-ı kâmil"in terbiyesi ve nazarı altında ale't-tedrîc sülûk görüp, "hâl-i fenâ"yı tahsîl etmek lâzımdır. Halbuki "vücûdîler"in ilimlerini ve aralarındaki ihtilâfâtı anlamak için, akl-ı dimâğî ve zekâ-yı tabîî kâfîdir.

9. "Vahdet-i vücûd" ilmi hikemiyyât-ı ilâhiyyedendir ve müşâhidlerine "hakîm-i İlâhî" derler. "Vücûdîlik" ilmi ise hikemiyyât-ı tabîiyyeden olup, Yunânîlerin ve Hindîlerin vesâir akvâmın feylesofları indinde de şâyi'dir; ve bu ilmin âlimlerine "hükemâ-yı tabîiyye" derler.

10. "Vahdet-i vücûd" müşâhidlerinin ilmi, birbirlerinden alınmış bir ilim değildir; "fenâ fillâh" dedikleri hâlin vukū'undan sonra, kendilerine hâsıl olan bir ilm-i şühûdîdir. "Vücûdîlik" ilmi ise, feylesofların birbirlerinden alıp, kendi akıllarına göre tevsî' ettiği bir ilm-i nazarîdir. Binâenaleyh "vahdet-i vü-

cûd" ilmi, "ilm-i kāl" değil, "ilm-i hâl"dir. Nitekim Mevlânâ Câmî şu rübâîsinde bu ma'nâyı beyân eder:

توحید حق ای خلاصهء مخترعات باشد بسخن یافتن از ممتنعات

رونفی وجود کن که در خود یابی سری که نیابی ز فصوص و لمعات

Ey muhtereâtın ve taayyünâtın hülâsası olan insan; tevhîd-i Hakk'ı söz ile bulmak mümteniâtdır. Git, nefy-i vücûd et ki Fusûsu'l-Hikem'den ve Lemeât kitabından bulamadığın ve anlıyamadığın bir sırrı kendinde bulasın.

Hz. Mevlânâ'nın rubâîsi:

تا بنده ز خود فانیٔ مطلق نشود توحید بنزد او محقق نشود

توحید حلول نیست نا بودن تست ور نه بگذاف باطلی حق نشود

Kul kendinden fânî-i mutlak olmadıkça, tevhîd onun nezdinde tahakkuk etmiş olmaz. Tevhîd, Hakk'ın, kulun vücûduna hulûlü değildir; belki senin vücûd-i mevhûmundan yok olmandır. Yoksa beyhûde birtakım sözler ile bir bâtıl Hak olmaz.

11. "Vahdet-i vücûd" müşâhidleri Hakk'ı hem tenzîh ve hem teşbîh ederler. "Vücûdîler" ise yalnız teşbîh ederler. Nitekim bunların zıddı olan ulemâyı zâhire-yi islâmiyye dahi yalnız tenzîh ederler. Muhakkıklerin müşâhedeleri, bunların ikisinin ortasıdır. Nitekim teşbîh ve tenzîh husûsunda Hz. Mevlânâ *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde:

گاه خورشید و گهی دریا شوی گاه کوه قاف و گه عنقا شوی

تو نه این باشی نه آن در ذات خویش ای برون از وهمها وز بیش بیش

از تو ای بی نقش با چندین صور هم موحد هم مشبه خیره سر

Kâh güneş ve gâh deniz olursun. Gâh Kāf Dağı ve gâh ankā kuşu olursun. Sen kendi zâtında ne busun, ne osun. Ey vehimlerden hâriç ve ziyâdeden ziyâde! Ey nakışsız olan Zât, bu kadar sûretler ile hem tenzîh eden, hem müşebbih senden hayrandır.

buyurdukları gibi; Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbnü'l-Arabî hazretleri dahi *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde: سبحان الذی اظهر الاشیاء و هو عینها Ya'ni "Tenzîh ederim o Zâtı ki, eşyâyı ızhâr etti; halbuki o Zât, eşyânın "ayn"ıdır" buyur-

duktan sonra, Hz. Mevlânâ'nın yukarıdaki beyitlerinde olduğu gibi, bu kelâmı yine *Fütûhât'* da şöyle îzâh buyururlar: فهو عين كل شيئ فى الظهور ما هو عين الاشياء فى ذواتها سبحانه بل هو هو و الاشياء اشياء Ya'ni "O Zât-ı Hak, zuhûrda her şeyin "ayn"ıdır; onu tenzîh ederim ki, eşyânın zevâtında eşyânın "ayn"ı değildir. Belki O O'dur ve eşyâ dahi eşyâdır." Müsteşrikler bu sözleri anlıyamayıp, onları "vücûdî feylesofları" zannederler. Değil müsteşrikler, senelerce medreselerde Kur'ân ve hadîs derslerinde dirsek çürütmüş hocalar bile, bu sözlerdeki dakāyıkı anlamaktan âciz kalırlar. İşte "vahdet-i vücûd" müşâhidleri olan ehassu'l-havâs olan evliyâ bu ma'nâda müttehid oldukları için, bu *Mesnevî-i Şerîf* şerhinde, "vahdet-i vücûd"a dâir olan beyitler, bu eâzımın sözleriyle ve onların gösterdikleri âyât-ı kur'âniyye ve ahâdîs-i şerîfe ile îzâh edilmiştir.

***

Esâsen fakîrin tuttuğum yol, her beytin kelime kelime tercümelerini mümkin olduğu kadar açık bir lisân ile yazmak olmuştur. İsteyen doğrudan doğruya bu tercümeleri okuyarak *Mesnevî-i Şerîf'i* kolaylıkla hatm edebilir.

Beyitlerin birçoğunun îzâhını uzatmadım; ancak îcâb edenler hakkında îzâhâtın uzatılması ve lügatlerin gösterilmesi zarûrî oldu.

Beyitlere numara koymayı birkaç cihetten fâideli gördüm. Birisi, her cildde birbirlerine taalluku olan bahisleri bu numaralar ile göstermek, okuyanlara bir kolaylıktır. Diğeri her cildin kaç beyti hâvî olduğu derhal görülür. Diğer fâidesi de, ileride bir fihrist-i ebyât yapmak için kolaylık olur.

Şu ciheti de arz edeyim ki dîbâcede Hz. Mevlânâ: "Manzûm olan *Mesnevî-i Şerîf'i* uzatmakta ictihâd ettim" buyurdukları cihetle, *Mesnevî-i Şerîf'in* elfâzı ve sûreti, nazım ve şiirdir. İlm-i arûz nokta-i nazarından vezni "bahr-i remel" in altı cüz'lüsünün gayr-i sâlimidir. Bu bahrin altı cüz'lü vezn-i sâlimi, bir beyitte altı def'a "fâilâtün" cüz'ünün tekrârıdır. Arûz kāidesinde bu cüz'lerin telaffuzları değişebilir ve bu değişmelere "ilel ve zihâfât" derler. Cüz'lerin telaffuzlarındaki değişiklik sebebiyle o vezin gayr-i sâlim olur. Meselâ "fâilâtün" cüz'ünden "tün" hazf olununca "fâilâ" kalır; bunun yerine "fâilün" lafzını getirirler ve buna "cüz'-i mahzûf" derler; ve kezâ "fâilâtün" cüz'ünden "nûn"u ıskāt ederler, "fâilât" kalır; bu lafıza da "maksûr" derler.

***

İşte *Mesnevî* beyitlerinden ba'zıları "bahr-i remel" in vezn-i gayr-i sâliminin müseddes maksûru ve ba'zıları da müseddes mahzûfu vâki' olmuştur. Binâenaleyh *Mesnevî-i Şerîf* i nazmen selîs okuyabilmek için, ilm-i arûz kāidelerine de vâkıf olmak îcâb eder. İlm-i arûzda vezne uymak zarûretinden dolayı, kelimelerde de türlü türlü tasarruflar câiz olur ki, ba'zıları şunlardır: Hemze-i vaslı, hemze-i kat'; ve kat'ı vasl okumak; teşdîdsiz kelimeyi teşdîdli ve teşdîdliyi de teşdîdsiz okumak; uzayan hemzeyi kısaltmak ve kısayı uzatmak; müteharriki sâkin ve sâkin harfi müteharrik okumak. Ve daha bunlar gibi birçok kāideler olup, bunları tatbîk etmek, ilm-i arûza vukūf ve mümâreseye muhtâcdır. İlm-i arûza vâkıf olmayanlar, kelimelerdeki bu tasarrufâtı gördükleri vakit, ba'zı müsteşrikler gibi nazm-ı *Mesnevî*'yi tenkîde cür'et ederler.

Ahmed Avni Konuk

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا كتاب المثنوى و هو اصول اصول اصول الدين فى كشف اسرار الوصول و اليقين و هو فقه الله الاكبر و شرع الله الازهر و برهان الله الاظهر مثل نوره كمشكوة فيها مصباح يشرق اشراقا انور من الاصباح و هو جنان الجنان ذو العيون و الاغصان منها عين تسمى عند ابناء هذا السبيل سلسبيلا و عند اصحاب المقامات و الكرامات خير مقاما و احسن مقيلا. الابرار فيه يأكلون و يشربون و الاحرار منه يفرحون و يطربون و هو كنيل مصر شراب للصابرين و حسرة على آل فرعون و الكافرين كما قال الله تعالى يضل به كثيرا و يهدى به كثيرا و ما يضل به الا الفاسقين و انه شفاء الصدور و جلاء الاحزان و كشاف القرآن و سعة الارزاق و تطييب الاخلاق بايدى سفرة كرام بررة يمنعون ان يمسه الا المطهرون تنزيل من رب العالمين لا يأتيه الباطل من بين يديه و لا من خلفه و الله يرصده و يرقبه فالله خير حافظا و هو ارحم الراحمين و له القاب آخر لقبه الله تعالى و اقتصرنا على هذا القليل و القليل يدل على الكثير و الجرعة تدل على الغدير و الحفنة تدل على البيدر الكبير. يقول العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى محمد بن محمد بن الحسين البلخى تقبل الله منه اجتهدت فى تطويل المنظوم المثنوى المشتمل على الغرائب و النوادر و غررالمقالات و درر الدلالات و طريقة الزهاد و حديقة العباد قصيرة المبانى كثيرة المعانى لاستدعاء سيدى و معتمدى و مكان الروح من جسدى و ذخيرة يومى و غدى و هو الشيخ

قدوة العارفين و امام الهدى واليقين مغيث الورى امين القلوب و النهى وديعة الله بين خليقته و صفوته فى بريته و وصاياه لنبيه و خباياه عند صفيه مفتاح خزائن العرش امين كنوز الفرش ابو الفضائل حسام الحق و الدين حسن ابن محمد ابن الحسن المعروف بابن اخى ترك ابو يزيد الوقت و جنيد الزمان صديق بن صديق بن صديق رضى الله عنه و عنهم الارموى الاصل المنتسب الى الشيخ المكرم بما قال امسيت كرديا و اصبحت عربيا قدس الله روحه و ارواح اخلافه فنعم السلف و نعم الخلف له نسب القت الشمس عليه رداء ها و حسب ارخت النجوم لديه اضواء ها لم يزل فناؤهم قبلة الاقبال يتوجه اليها بنو الولاة و كعبة الآمال يطوف بها وفود المجد و العفاة ولا زال كذلك ما طلع نجم و ذر شارق ليكون معتصما لاولى البصائر الربانيين الروحانيين والسماويين العرشيين النوريين السكت النظار الغيب الحضار الملوك تحت الاطمار اشراف القبائل اصحاب الفضائل انوار الدلائل آمين يا رب العالمين و هذا دعاء لا يرد فانه دعاء لاصناف البرية شامل والحمد لله رب العالمين و الصلوة على سيدنا محمد و آله و صحبه اجمعين .

Rahmân ve Rahîm olan Allah Teâlâ'nın ismiyle bu kitâbın te'lîfine başlarım. Bu kitâb Mesnevî'dir; ve o, Allah'a vusûl ve yakîn sırlarının keşfinde dînin asıllarının asıllarının asıllarıdır; ve o Allah'ın en büyük fıkhı ve Allah'ın parlak yolu ve Allah'ın pek açık burhânıdır. Onun nûrunun meseli, içinde kandîl bulunan mişkât gibidir. Bir parlayış parlar ki, sabahlardan daha nûrludur; ve o, gönüllerin çeşmeler ve dallar sâhibi olan cennetleridir. Onlardan bir pınar vardır ki, bu yolun yolcuları indinde "selsebîl" tesmiye olunur. Makāmât ve kerâmât sâhiblerinin indinde de makāmın hayırlısı ve mahall-i istirâhatın en güzelidir. Ebrâr ondan yerler ve içerler; ve ahrâr ondan ferahlanırlar ve mesrûr olurlar. Ve o, Mısır'ın Nil'i gibidir ki, sabr edenlere içecek su ve Fir'avn'ın âline ve kâfirlere kan ve hasrettir. Nitekim Allah Teâlâ: يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَ يَهْدِى بِهِ كَثِيراً وَ مَا يُضِلُّ بِهِ الاَّ الْفَاسِقِينَ *(Bakara, 2/26) Ya'ni "O Kur'ân sebebiyle çokları dalâlete düşer ve çokları hidâyet bulur; ve dalâlete düşenler ancak fâsıklardır" buyurdu. Ve o, sadırlara şifâ ve hüzünlere cilâdır. Ve o, Kur'ân'ın keşşâfı ve rızıkların genişliği ve tatyîb-i ahlâkdır. İyi işli kerîmler olan kâtiblerin elleriyledir. Temiz olmayanların dokunmalarını men' ederler. Âlemlerin Rabb'i tarafından tenzîl olunmuştur. Ne önden, ne arkadan ona bâtıl gelmez; ve Allah Teâlâ onu gözetir ve onu saklar.*
İmdi Allah Teâlâ saklayanların hayırlısıdır; ve o, rahmet edenlerin erhamidir. Ve onun başka lakabları vardır ki, Allah Teâlâ ona lakab verdi. Biz

bu aza iktisâr ettik ve az, çoğa delâlet eder; ve bir yudum su, göle delâlet eder; ve iki avuç, büyük harmana delâlet eder.

Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtâc olan abd-i zaîf Muhammed ibn Muhammed ibni Hüseyin el-Belhî der ki: Allah Teâlâ ondan kabûl eylesin; seyyidim ve mu'temedim ve cesedimde rûhumun mekânı ve bu günümün ve yarınımın zahîresi, İbn-i Ahî Türk denmekle ma'rûf Hüsâmü'l-Hak ve'd-dîn Hasan ibn Muhammed ibni Hasan'ın talebi üzerine, garâib ve nevâdiri ve makālâtın parlaklarını ve delâil incilerini ve zâhidlerin yolunu ve âbidlerin hadîkasını müştemil olup, mebânîsi kasîr ve maânîsi kesîr olan Mesnevî'nin manzûmunu tatvîlde ictihâd ettim. O âriflerin pîşvâsı, hidâyet ve yakîn yolunun esâsı ve halkın feryâd-resi ve gönüllerin ve akılların emîni ve halk arasında Allah'ın emâneti ve mahlûkātı içinde onun güzîdesi ki, onun vasiyyetleri nebîsi içindir; ve onun gizlileri onun safîsi indindedir.

Arş hazînelerinin anahtarı, zemîn defînelerinin emîni, fazîletler sâhibi, vaktin Ebâ Yezîd'i ve zamânın Cüneyd'i; sıddîk oğlu sıddîk oğlu sıddîkdır. Allah ondan ve onlardan râzı olsun.

Urmeviyyü'l-asl olup امسيت كرديا و اصبحت عربيا *ya'ni "Kürt olarak akşamladım ve arab olarak sabahladım" sözünü söyleyen şeyh-i mükerreme müntesibdir. Allah Teâlâ onun rûhunu ve ahlâfının ervâhını takdîs eylesin. Ne güzel selef ve ne güzel halefdir! Ve onun için neseb vardır ki, güneş onun üzerine ridâsını atmıştır; ve haseb vardır ki, yıldızlar onun cânibine parlaklıklarını salmışlardır. Onların evinin önü ve etrâfı kıble-i ikbâl olmaktan zâil olmasın ki, ebnâ-yı hâkimân ona teveccüh ederler. Ve emellerin Ka'be'si olmak dâim olsun ki, sa'y edenler ve tâlibler cemâatleri onu tavâf ederler; ve kezâlik o kapının önü, rabbânîler, rûhânîler, semâîler, arşîler ve nûrîler, sâkit görenler; gâib olan hâzırlar, eski libaslar altındaki mülûk, kabîlelerin en şereflileri, delâilin türleri ve fazâil ashâbı olan basâir sâhiblerine, mahall-i i'tisâm olmak için, yıldız tulû' ettikçe ve güneş doğdukça dâim olsun. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn; ve bu reddolunmayan bir duâdır; zîrâ o duâ, esnâf-ı halkı şâmildir. Vasf-ı senâ, yektâ olan Allah'a mahsûsdur ve rahmet-i ilâhiyye Seyyid'imiz olan Hz. Muhammed ve onun âline, bilcümle ashâbı üzerine olsun.*

İzâh: هذا كتاب المثنوى "Bu *Mesnevî* kitabıdır." "Mesnevî", şâirlerin ıstılâhında, iki mısrâ'ı bir kāfiyede olan nazımlara derler. Ve mesnevî kelimesi sîga i'tibâriyle masdar-ı mîmîdir. Aslı "mesnâ" olup, ikişer ikişer ma'nâsınadır. Âhirindeki "yâ" nisbet içindir. "İkişer ikişere mensûb nazım" demek olur.

و هو اصول اصول اصول الدين فى كشف اسرار الوصول و اليقين "Ve o *Mesnevî* Allah'a vusûl ve yakîn sırlarının keşfinde, dînin asıllarının asıllarının asıllarıdır." "Usûl" bir şeyin esâsı ve temeli demek olan "asıl" kelimesinin cem'idir. Üç usûlden birisi, bu âlem-i zâhire taalluk eden şerîatın esaslarıdır. Ve ikinci usûl dahi, tarîkatin esaslarıdır; ve üçüncü usûl dahi hakîkatin asıllarıdır. Zîrâ tarîkat şerîatsız ve hakîkat tarîkatsiz bulunmaz. Nitekim Hz. Pîr V. cildin dîbâcesinde şöyle buyururlar: "Şerîat yol gösterici bir şem' gibidir. Bununla berâber bir şem' ele getirsen yol gidilmiş olmaz ve bir iş yapılmış olmaz. Vaktâki yola geldin, senin bu gitmen tarîkattir. Vaktâki maksûda eriştin, hakîkattir. Bunun için "Hakāyık zâhir olsa idi, şerîatler bâtıl olurdu" demişlerdir."

İmdi bu *Mesnevî-i Şerîf*'de hem şerîatın ve hem de tarîkatin ve hem de hakîkatin esasları gösterilmiş olduğundan, hakîkate vusûlün ve yakînin kâşifi olur. و هو فقه الله الاكبر و شرع الله الازهر و برهان الله الاظهر Ya'ni "O *Mesnevî-i Şerîf* Allah'ın en büyük fıkhı ve Allah'ın parlak yolu ve Allah'ın pek açık burhânıdır." "**Fıkıh**" lügatte, "mütekellimin kelâmından maksadı anlamak" demektir. Istılâhda, ahkâm-ı şer'iyye-i ameliyyeyi, tafsîlî olan delillerinden bilmektir. Ve fıkhın masdarı ise Kur'ân ve ahâdîs-i şerîfedir.

Mukaddimede beyân olunduğu üzere, bu *Mesnevî-i Şerîf* dahi, Kur'ân'ın ve ahâdîs-i şerîfenin lübbü ve iç yüzüdür. Binâenaleyh Allah'ın en büyük fıkhı olur. "**Şer'**" lügatte, büyük yol ve cadde ve ıstılâhda kānûn demektir. "Ezher", parlayıcı ve işrâk edici demektir. *Mesnevî-i Şerîf* Kur'ân'ın lübbü olduğuna göre, Allah'ın parlak yolu ve kānûnu ve pek zâhir olan Allah'ın delilleri olur.

مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ (Nûr, 24/35) ["Onun nûrunun temsîli, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir"] Ya'ni "*Mesnevî-i Şerîf*'in nûrunun meseli, içinde kandîl bulunan **mişkât** gibidir." "**Nûr**", kendi zâhir ve eşyâyı da ızhâr edici olan şeye derler.

مشكوة ["Mişkât"] ve مشكاة eski zamanlarda odalara, duvar oyuğundan yapılan raflara derler ki, buraya kandil koyarlar idi. Kesîf olan maddeden nûrun zuhûru ma'nâsına göre zamânımızda elektrik ampullerine ve projektörlere de ıtlâk olunsa câizdir. "**Mısbâh**" kandil demektir. Bu ibâre dahi âyât-ı kur'âniyyedendir. Ya'ni *Mesnevî-i Şerîf*'in kesîf olan elfâzı ve nakışları, kesîf olan duvar rafına ve o lafızlar içindeki ma'nâlar dahi nûra teşbîh buyrulmuştur. Zîrâ nûr, kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olduğu gibi, *Mesnevî-i Şerîf*'in beyitleri ve lafızlarındaki nûr-i ma'nâ dahi akıl gözüne zâhir olur; ve birtakım hakāyıkı ve esrâr-ı ilâhiyyeyi de ızhâr eder.

يشرق اشراقا انور من الاصباح "İşrâk" ziyâ vermek ve parlamak "asbâh" sabahın cem'idir, sabahlar demek olur. Ya'ni *"Mesnevî-i Şerîf* kandilindeki ma'nâ nûru bir parlayış parlar ki, akıl gözünde hâsıl olan aydınlık, sabahların aydınlığından daha nûrludur."

و هو جنان الجنان ذو العيون و الاغصان Birinci "cinân" cennetin cem'i olup, cennetler demektir. İkinci "cenân" kalb demektir. Ya'ni *"Mesnevî-i Şerîf* kalbin cennetleridir"; ve kalbin cennetlerinden murâd "cennât-ı sıfât" olup, bu da abdin sıfât-ı kemâliyye-i ilâhiyye ile ittisâfı ve ahlâk-ı ilâhiyye ile tahallukudur. Bu cennet, ehl-i kemâlin merâtibi hasebiyle mütefâvitdir; ve abd bu cennete, kalbinde ulûm-i ledünniyye husûlünden sonra dâhil olur. Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in ma'nâları ise, Hz. Mevlânâ'nın kalb-i şerîfine taraf-ı ilâhîden münzel olduğundan, o ma'nâları kavrayanlar, bu dünyâ hayâtında iken, o hayât-ı sıfâta dâhil olurlar. "Uyûn", pınar ve çeşme ma'nâsına olan "ayn"ın cem'idir. "Ağsân", ağaç dalı ma'nâsına olan "gusn" kelimesinin cem'i olup, dallar demektir. Ya'ni "Bu *Mesnevî-i Şerîf* kalbin pınarlar ve dallı budaklı ağaçlar sâhibi olan cennetleridir ki, o pınarlardan ulûm-i ledünniyye âb-ı hayâtı fışkırır; ve o ağaçların dallarından türlü türlü ezvâk-ı rûhâniyye yemişleri sarkar."

منها عين تسمى عند ابناء هذا السبيل سلسبيلا "Ebnâü's-sebîl" Yol oğulları demek olup, yolculardan ve sâliklerden kinâyedir. "Selsebîl" tatlı ve lezîz su; ya'ni "O *Mesnevî-i Şerîf*'deki pınarlardan bir pınar vardır ki, Hak yolunun yolcuları indinde selsebîl tesmiye olunur." Ya'ni bu sıfât cennetlerinin nihâyeti, zât cennetlerine ve vahdet-i zâtiyye zevkine çıkar ki, bu da Hak Teâlâ'nın hâs kullarına, her birinin mazhar olduğu isme göre, tecellî-i zâtîsi ile zuhûrundan ve abdin Zât-ı Hak'da, kendi zâtının mahvı ile o cennetlerde mestûr olmalarından ibârettir. Ve o vahdet-i zâtiyye pınarından içen, artık hiç susamaz ve onda ma'rifet susuzluğu olmaz.

و عند اصحاب المقامات و الكرامات خير مقاما و احسن مقيلا "Makıyl" gün ortasında istirâhat etmek ma'nâsına olan "kaylûle" kelimesinden ism-i mekân olup, mahall-i istirâhat demektir. "Ashâb-ı makām" nefsinde kâmil ve başkalarının nefislerini kemâle getirici olan temkîn sâhibleridir. "Ashâb-ı kerâmât" nefsinde kâmil ve fakat başkalarının nefislerini kemâle getirmeğe muktedir olamayan zevâtdır. Ya'ni "Bu *Mesnevî-i Şerîf* hem makām sâhiblerinin ve hem de kerâmât sâhiblerinin indinde hayırlı olan ma'rifet makāmı ve en güzel istirâhat yeridir."

و الابرار فيه يأكلون و يشربون والاحرار منه يفرحون و يطربون "Ebrâr" mücâhedât ve riyâzât sâhibleridir ki, bunlar kötü huyları tebdîle ve nefs-i emmâreyi bu kötü huylardan temizlemeye çalışırlar. "Ahrâr", nefsin sıfatlarının esâretinden

kurtulup, موتوا قبل ان تموتوا ya'ni "Ölmeden evvel ölünüz" hadîs-i şerîfi hükmüne mazhar olan tâifedir. Ya'ni "Ebrâr tâifesi, bu *Mesnevî-i Şerîf*'de hikemiyyât-ı ilâhiyye meyvelerini yerler ve maârif-i ilâhiyye şarâbını içerler; ve ahrârın rûhları bu *Mesnevî-i Şerîf*'den ferahlanır ve mesrûr olur."

و هو كنيل مصر شراب للصابرين و حسرة على آل فرعون والكافرين Ya'ni "Bu *Mesnevî-i Şerîf* insân-ı kâmile tâbi' olup, nefsiyle mücâhedeye ve riyâzetlere sabr edenler için, Mısır'daki Nil nehri gibidir." Nitekim Nil nehri Mûsâ (a.s.)a tâbi' olan Benî İsrâîl için tatlı su; ve münkir ve muhâlifler için kan olmuş idi. Bu kıssanın tafsîli tefsîr kitablarında beyân olunduğu gibi, *Mesnevî-i Şerîf*'in aşağıda gelecek olan beyitlerinde îzâh edilmiştir."Fakat yine bu *Mesnevî-i Şerîf*'de nefs-i Fir'avn'a tâbi' olanlara ve münkirlere âb-ı hayât mesâbesinde olan maârif ve hakāyık-ı ilâhiyyeden hasret ve mahrumluk vardır."

كما قال الله تعالى يضل به كثيرا و يهدى به كثيرا و ما يضل به الا الفاسقين Ya'ni nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm hakkında, "Çok kimseler o Kur'ân sebebiyle dalâlete düşer ve çok kimseler de hidâyet bulur. Dalâlete düşenler ancak sıdk u ihlâstan hâric olanlardır," (Bakara, 2/26) buyurdu. Bu *Mesnevî-i Şerîf* dahi Kur'ân-ı Kerîm hâssiyyetindedir. Hz. Pîr bu ma'nâyı VI. cildin 671, 672 numaralı beyitlerinde de şöyle beyân buyururlar:

پس ز نقش لفظهای مثنوی　　صورتی ضالست و هادی معنوی

چون در نبی فرمود کین قرآن ز دل　　هادئ بعضی و بعضی را مضل

İmdi Mesnevî lafızlarının nakşından, sûrete mensûb olan kimse dâlldir; ve ma'nâya mensûb olan hâdîdir. Hak Teâlâ Kur'ân'da buyurdu ki, bu Kur'ân gönülden ba'zısına hâdî ve ba'zısına da mudildir.

و انه شفاء الصدور و جلاء الاحزان و كشاف القرآن "Sudûr" göğüs ma'nâsına olan sadrın cem'i olup kalbler murâd buyrulur. "Ahzân" sürûrun zıddı olan gam ve keder ma'nâsındaki "hüzn"ün cem'idir. Ya'ni "Bu *Mesnevî-i Şerîf* muhakkak kalblerdeki nefsânî sıfatlar hastalıklarının şifâsıdır ve bu hastalıklar yüzünden kalblere ârız olan gamlar ve kederler paslarını açar ve kalbi parlatır; ve bu *Mesnevî-i Şerîf* Kur'ân-ı Kerîm'de işâret buyrulan hakāyıkı ve sırları ve bâtınî olan ma'nâları açıcıdır." Zîrâ hadîs-i şerîfte: ما من آية الاولها ظهر و بطن و لكل حرف حد و لكل حد مطلع Ya'ni "Bir âyet yoktur, illâ ki onun için zahr ve batn vardır ve her bir harfin haddi ve her bir haddin, kendisine hâs olan bir matla'ı vardır" buyrulur. *Mesnevî-i Şerîf* ise, bu hadîs-i şerîfte beyân buyrulan zahrı ve batnı ve haddi ve matla'ı keşf buyurur.

و سعة الارزاق "Sea" burada fâil ma'nâsıyla masdardır, genişletici demektir. Rızık iki nevi'dir; birisi maddî, diğeri ma'nevîdir. Maddî rızık, cismin gıdâları ve cisimde bu gıdâlar sebebiyle hâsıl olan kuvvettir. Ma'nevî olan rızık ise, ulûm-i ledünniyye ve maârif-i ilâhiyyedir ki, rûh bunlar ile tegaddî edip kuvvet bulur. Bu *Mesnevî-i Şerîf'i* okuyup ahkâmını fiilen tatbîk edenler muttakî olurlar; ve muttakîler hakkında Hak Teâlâ: و مَنْ يتّق اللّه يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً و يَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَحْتَسِبُ (Talâk, 65/2-3) Ya'ni "Takvâ sâhibi olan kimseler için Allah Teâlâ bir mahrec yapıp, onu hesâb etmediği cihetten rızıklandırır" buyurur. Ve bu *Mesnevî-i Şerîf'in* ma'nâsını ve hakāyıkını kabûl ve hazm edenlerin rûhları, bu gıdâ-yı ma'nevî ile kuvvet bulup makām-ı velâyete vâsıl olurlar.

و تطييب الاخلاق "Tatyîb" kezâlik fâil ma'nâsına olan mutayyib demek olup, huyları iyileştirici ve güzelleştirici ma'nâsına gelir. Ya'ni bu *Mesnevî-i Şerîf'in* maârif ve hakāyıkını hazm edenlerin huyları, nefsin kötü sıfatlarından temizlenir ve mutayyeb olur.

بِأَيْدِى سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ (Abese, 80/15-16) [Yazıcıların ellerindedir, değerli, iyi yazıcıların.] "Sefere", kâtib ma'nâsına olan "sâfir"in cem'-i mükesseridir. "Kirâm" kerîmin ve "berere" iyilik ve ihsân edici demek olan "bârr" kelimesinin cem'idir. Bu ibâre Abese sûre-i şerîfesinde olan bir âyet-i kerîmedir ki, Kur'ân-ı Kerîm'in levh-i mahfûzdan, melâike-i berere elleriyle yazıldığına işâret buyrulur. Ve bu *Mesnevî-i Şerîf* dahi Kur'ân-ı Kerîm'in esrârını hâvî olduğundan kezâlik levh-i mahfûzdan, melâike-i berere elleriyle yazılıp Hz. Mevlânâ'nın kalb-i şerîfine inzâl ve ilkā buyrulmuştur.

يمنعون ان يمسه الا المطهرون Ya'ni o melâike-i berere, kalbleri ve bâtınları ahlâk ve i'tikād i'tibâriyle temiz olanların gayrilerini, bu *Mesnevî-i Şerîf'in* ma'nâlarına temâs etmekten ve yaklaşmaktan men' ederler ki, bunlar cismâniyyâta ve maddiyyâta saplanıp kalmış olan münkirlerdir. Onlar her ne kadar *Mesnevî-i Şerîf'in* kıssalarını ve zâhirî nazımlarını okusalar bile ince ince ma'nâlarına nüfûz edemezler.

تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (Vâkıa, 56/80) [O, âlemlerin Rabb'inden indirilmiştir.] "Tenzîl", mef'ûl ma'nâsında olan masdardır, "münezzel" demektir. Ya'ni, bu *Mesnevî-i Şerîf'deki* maânî ve hakāyık, âlemlerin mürebbîsi olan Hak Teâlâ cânibinden indirilmiştir." Bu ibâre dahi, sûre-i Vâkıa'daki âyetlerdendir.

لاَ يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لاَ مِنْ خَلْفِهِ (Fussılet, 41/42) [Onun önünden de, ardından da bâtıl gelemez.] Bu ibâre dahi, sûre-i Fussılet'de vâki' âyât-ı kur'âniyyedendir. Ya'ni "Kur'ân-ı Kerîm'in esrâr ve hikemiyâtını hâvî olan bu *Mes-*

nevî-i Şerîf'in ne önünden, ya'ni bu âlem-i kesâfetteki insan şeytanlarından ve ne de arkasından, ya'ni âlem-i gaybdaki cin şeytanlarından efkâr-ı bâtıle gelip ifsâd edilemez."

والله يرصده و يرقبه Ya'ni "Allah Teâlâ o *Mesnevî-i Şerîf*'i gözetir ve murâkabe altında tutarak fesâd karıştırılmaktan saklar." Nitekim Kur'ân-ı Kerîm hakkında sûre-i Hicr'de انّا نَحْنُ نزّلْنا الذِّكْرَ وَ انّا لَهُ لَحافِظُونَ (Hicr, 15/9) ya'ni "Biz Kur'ân'ı âlem-i ma'nâdan âlem-i sûrete indirdik; ve elbette ve mutlakā biz onu tahrîkden ve fesâd karıştırılmaktan vesâit-ı muhtelife ile saklayıcılarız" buyrulur; ve 1350 seneden beri Kur'ân'ın düşmanları türlü türlü iftirâlar ve hîleler ile kitablar yazıp ifsâd etmek istedikleri halde, ne tahrîf edebildiler ve ne ma'nâlarını ibtâl edebildiler. Zîrâ ulemâ-yı kirâm her asırda onların bu tezvîrâtını açık deliller ile ibtâl ettiler; ve müfterîler ve mütecâvizler fiilen de perîşân oldular. Nitekim Rusya Çarlığı bir târihte Kur'ân-ı Kerîm'den قل يا ايها الكافرون (Kâfirûn, 109/1) ["De ki: Ey kâfirler!"] sûresini tayy ettirip bastırmak istedi; muvaffak olamadığı gibi, bugün çarlığın ne hâle geldiği de ma'lûmdur. İşte *Mesnevî-i Şerîf* dahi böylece Cenâb-ı Hakk'ın hıfzı altındadır. Onun ma'nâsını ifsâd için, VII. cild-i *Mesnevî* yazanlar da bulundu; fakat erbâbı arasında aslâ kıymet veren yoktur. Ankaravî hazretleri tarafından cebren yazılan şerh dahi dikkatle okunursa, *Mesnevî-i Şerîf* ma'nâlarının müeyyidi ve müdâfiidir. Nitekim mukaddimede biraz îzâh olundu.

فَاللّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَ هُوَ أرْحَمُ الرّاحِمِينَ (Yûsuf, 12/64) ["Koruyucu olarak Allah en hayırlı olandır; O, acıyanların en merhametlisidir."] Bu ibâre dahi sûre-i Yûsuf'da vâki' âyât-ı kur'âniyyedendir. Ya'ni Allah Teâlâ Yûsuf (a.s.) gibi cemîl ve latîf olan o *Mesnevî-i Şerîf*'i saklayanların hayırlısıdır ve O Hak Teâlâ, rahmet edenlerin, ziyâde rahmet edenidir.

و له القاب آخر لقبه الله تعالى واقتصرنا على هذا القليل و القليل يدل على الكثير والجرعة تدل على الغدير والحفنة تدل على البيدر الكبير "Elkāb" lakabın cem'idir. "Lakab" asl olan bir isme, medh veyâ zemm ma'nâsını hâvî olarak ilâve olunan diğer bir isimdir. "cur'a" bir yudum su; "gadîr" göl; "hafne" "hâ"nın fethi ile, iki avuç dolusu şey ma'nâlarınadır. Ya'ni "Bu *Mesnevî-i Şerîfe*, yukarıda birtakım âyât-ı kur'âniyye ile lakablar verdik; halbuki Allah Teâlâ'nın onu telkîb buyurduğu başka âyât-ı kur'âniyye ile olan lakabları da vardır. Biz ise bunları söylemedik. Bu zikr ettiğimiz az âyât-ı şerîfe üzerine iktisâr ettik ve bu az olan elkāb-ı kur'ânî, bu *Mesnevî-i Şerîf*'in, çok elkāb-ı kur'âniyye ile mulakkab olduğuna delâlet eder. Meselâ iki avuç buğday, büyük harmanın vücûduna delâlet

eder. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'in ma'nâlarında müstağrak olanların vücûd-ı mevhûmlarının kıyâmeti koptuğu için, Kur'ân-ı Kerîm'den "el-Kāria" ve "el-Hâkka" gibi diğer lakabları da olur.

يقول العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى محمد بن محمد بن الحسين البلخي تقبل الله منه

Ma'lûmdur ki her müellif, kendi kitabının ibtidâsında tevâzuan "abd-i zaîf" ta'bîrini kullanır; fakat vücûd-i mevhûmlarının enâniyetinden kurtulmamış olan ulemânın bu tevâzu'ları lafzîdir ve kālîdir; hâlî değildir. Zîrâ nefisleri fırsat bulduğu vakit kuvvet ve kudret da'vâsını ızhâr eder ve bu "zaîf kul" sözü bir tarafta kalır. Ancak vücûd-ı mevhûmlarının enâniyetinden kurtulmuş olan insân-ı kâmiller bu ta'bîr ile kālen ve hâlen kendilerinin "abdiyyet-i mahza" makāmında bulunduğuna işâret buyururlar.

Rahmet-i ilâhiyye dört nevi'dir: 1. Rahmet-i zâtiyye-i âmme, 2. Rahmet-i sıfâtıyye-i âmme, 3. Rahmet-i zâtiyye-i hâssa, 4. Rahmet-i sıfâtıyye-i hâssadır.

Bilcümle mahlûkāt, rahmet-i zâtiyye ve sıfâtiyye-i âmmeden nasîblerini alırlar; rahmet-i zâtiyye ve sıfâtıyye-i hâssaya nâil olanlar ashâb-ı hidâyettir. İnsân-ı kâmillerin vücûdu bu dört nevi' rahmet-i ilâhiyyenin meclâsı olduğu için, Hz. Pîr, bu dört nevi' rahmet-i ilâhiyyeye olan ihtiyâclarını beyân buyururlar.

Hz. Mevlânâ'nın ism-i şerîfleri Muhammed, lakabları da Celâleddîn'dir. Babalarının ism-i şerîfi Muhammed ve lakabları da Bahâeddîn Veled'dir. Peygamber (a.s.) tarafından bu lakab üzerine âlem-i ma'nâda "Sultânü'l-Ulemâ" lakabı da ilâve buyrulmuştur. Kıssası *Sipehsâlâr Menâkıbı*'nda mufassalan mezkûrdur. Sultânü'l-Ulemâ hazretlerinin babasının ism-i şerîfi Hüseyin olup, Belh pâdişâhının kızı ile evlenmiştir. Erkek tarafından Hz. Mevlânâ'nın silsileleri Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk (r.a) hazretlerine ve kadın tarafından dahi, Belh şâhı İbrâhîm Edhem (k.s.) hazretlerine kadar gider. 604 hicrî senesinde Belh şehrinde doğdular. Sonra Muhammed Harzemşâh'ın saltanatı zamânında oradan, babaları Sultânü'l-Ulemâ hazretleriyle berâber, Selçuk pâdişahlarından Sultân Alâeddîn Keykubâd'ın da'veti üzerine Konya'ya hicret ettiler ve 672 senesinde irtihâl buyurdular. Ömr-i şerîfleri 68 senedir. Bu hususta *Sipehsâlâr Menâkıbı*'nda mufassal ma'lûmât vardır.

Ya'ni "Allah Teâlâ'nın dört nevi' rahmetine muhtâc olan abd-i mahz Belh-i Hüseyin hazretlerinin oğlu Sultânü'l-Ulemâ Muhammed Bahâeddîn Veled hazretlerinin oğlu Muhammed Celâleddîn der ki, Allah Teâlâ ondan sâdır olan bu elfâz ve nazm-ı *Mesnevî*'yi kabûl buyursun."

اجتهدت فی تطویل المنظوم المثنوی "İctihâd" lügatte, bir kimsenin istediği bir şeyi yapmak için kuvvetini sarf etmesine derler. Binâenaleyh bu ta'bîr ile Hz. Pîr kalb-i şerîflerine, taraf-ı ilâhîden münzel olan ma'nâlara lafız ve nazım kisvelerini giydirmek için, fikren kuvvet sarf ettiğine işâret buyururlar. Nitekim bu ma'nâya işâretle, birinci defterde:

قافیه اندیشم و آن یار من　　گویدم مندیش جز دیدار من

Kāfiye düşünürüm ve o benim yâr-i hakîkîm olan Hak ise bana, benim dîdârımdan başkasını düşünme der,

buyururlar. Bunun için, mukaddimede îzâh olunduğu üzere Hind şârihlerinden Abdurrahmân Leknevî hazretleri, "*Mesnevî-i Şerîf*'in ma'nâları Kur'ân'dır ve fakat lafzı namazda mefrûzu'l-kırâa değildir" buyurmuşlardır.

Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi'nde mahfûz 677 târihli nüsha nihâyetinde Sultan Veled hazretlerinin, mukaddimede beyân olunan ifâdelerine göre, nüsha-i asliyye lafızlarının Hz. Pîr tarafından takrîr, tashîh, tezhîb ve tenkîh buyrulması, bu ictihâdın delîlidir. Binâenaleyh *Mesnevî-i Şerîf*'in ma'nâları vahiy ve ilhâm-ı ilâhî; ve sûreti ve lafız ve nazmı Hz. Mevlânâ'nın ictihâdı olmuş olur. Bu sebeble Hz. Pîr; "Manzûm olan *Mesnevî-i Şerîf*'i uzatmakta ictihâd ettim" buyururlar.

Mesnevî-i Şerîf'in hem ictihâd, hem de vahiy ve ilhâm ile olduğu hakkında Ankaravî hazretleri şu mütâlaâtı beyân buyururlar: Hz. *Mesnevî,* Hak tarafından iki sûretle nâzil olmuştur. Birisi ma'nâsı ve nazmı ile berâberdir ki, bu sûretde nazmında ve lafzında güçlük çekmeğe ve ictihâda lüzûm kalmaz. Diğeri mücerred ma'nâlardan ibâret olup, onlara elfâz ve nazım kisvesini giydirmek için güçlük çekilir ve ictihâd lâzım gelir. Nitekim ashâb-ı kirâmdan Hâris b. Hişâm, Resûl-i Ekrem'e: "Yâ Resûlallâh! Sana nasıl vahiy gelir?" diye sordu. Resûl-i Ekrem hazretleri dahi قال رسول الله احیانا یأتینی مثل صلصلة الجرس و هو اشده علی فیفصم عنی و قد وعیت عنه ما قال و احیانا یتمثل لی الملك رجلا ya'ni "Buyurdular ki, vahy-i ilâhî bana ba'zan çan sesi gibi gelir; halbuki o, bana şiddetli ve sıkıntılıdır. Bana söylediği şeyi ondan hıfz ederken benden kesiverir; ve ba'zan bana adam sûretinde melek temessül eder." Çan sesi gibi gelen mücerred olan ma'nâlar ve mücmel ve mübhem olan gaybî vâridâtdır. Bunları halledip elfâz ile söylemekte güçlük vardır. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretleri bu vâridât-ı mücmele ve mübheme hakkında *Hal'u'n-Na'leyn* kitâbının şerhinde buyururlar ki: "Bu nevi' vahiy, üç türlü kabuğu olan ceviz gibidir. Birisi ye-

şil kabuk ve diğeri iç kabuğu ve üçüncüsü de içe sarılmış olan zarıdır. Hak Teâlâ o ma'nâyı böyle üç hicâb ve perde arkasında birleştirmiştir. O ma'nâya ancak bu üç perdeyi kaldırdıktan sonra erişilir." Hz. Pîr'in ictihâdları ancak bu vâridât-ı mücmele hakkında vâki' olmuştur.

المشتمل على الغرايب و النوادر و غرر المقالات و درر الدلالات و طريقة الزهاد و حديقة العباد قصيرة المبانى كثيرة المعانى "Garâib", garîbeler ve acîb olan şeyler; "nevâdir", nâdireler ve az bulunur şeyler. "Gurer", gurrenin cem'i olup, müteaddid ma'nâsı vardır. Bir ma'nâsı da, her şeyin iyisi ve hayırlısı demektir. "Dürer" inci ma'nâsına olan "dürr" kelimesinin cem'idir. "Zühhâd", zâhidler demek olur. Bunlardan murâd, huzûzât-ı nefsâniyyelerinden perhîz eden ve mücâhede ve riyâzât ile meşgūl olan ebrâr tâifesi. "ubbâd" âbidlerin cem'i olup, bunlardan murâd dahi, a'mâl-i zâhire ile çok meşgūl olan ahyâr tâifesidir. "Mebânî", asıl ve temel ma'nâsına olan "mebnâ" kelimesinin cem'i olup, bundan murâd dahi lafızlardır. Ya'ni "İctihâd ettiğim *Mesnevî*'nin manzûmu, acîb ve az bulunur şeyleri ve makālâtın ve sözlerin iyilerini ve delâletlerin incilerini ve zâhidlerin ve ebrâr tâifesinin yolunu ve ubbâdın ve ahyâr tâifesinin ilim ve irfân bahçesini müştemildir. Ve bu manzûmun lafızları kısa, ma'nâları çoktur."

لاستدعاء سيدى و معتمدى و مكان الروح من جسدى وذخيرة يومى و غدى "Seyyid" ulu kişi ve büyük adam ve efendi ma'nâlarınadır. "Mu'temed" dayanılmış ve i'timâd olunmuş demektir. "Zahîre", biriktirilip saklanan şey. "Rûh", muharrik-i cisim olan cevher-i nûrânîdir ki, Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin istekleri, bu *Mesnevî*'deki hakāyık ve maârifin ızhârına Hz. Pîr'in lisân-ı zâhirîlerini tahrîk ettiği için "Cesedimde rûhumun mekânı" ta'bîr buyrulmuş ve Hz. Pîr'in rûh-i şerîflerinin mekânı, onların isti'dâd-ı âlîleri olup, bu maârif ve hakāyıkı Hz. Pîr'in rûh-i latîfine bu mekândan hitâb buyurmuş olurlar. Binâenaleyh bu mekân, mekân-ı ma'nevî ve rûhânî olur.

"Benim bu günümün ve yârınımın zahîresi" ta'bîrinden murâd, Hz. Pîr'in kalb-i şerîfine nâzil olup müterâkim ve mahfûz bulunan maârif ve hakāyık–ı ilâhiyyedir. Ya'ni şâkirdlerimin ulusu olan ve isti'dâdının yüksekliğine i'timâd ettiğim ve isti'dâd-ı âlî cesedimde rûhumun mekânı ve Hak tarafından, benim kalbime nâzil olup, müterâkim ve mahfûz bulunan hakāyık ve maârif-i ilâhiyyenin câzibi ve muhâtabı olan zâtın istid'âsından ve talebinden dolayı bu *Mesnevî-i Şerîf*'in nazmında ictihâd ettim.

Menâkıbda mezkûrdur ki, Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri, Cenâb-ı Pîr'in mürîdlerinin Hakîm Senâî ve Ferîdüddîn Attâr hazretlerinin manzûm eserlerini mütâlaaya rağbet ve muhabbet ettiklerini gördü. Cenâb-ı Pîr'den bu yol-

da manzûm bir eser vücûda getirmesini beyân etti. Hz. Mevlânâ dahi, evvelce hazırlamış oldukları *Mesnevî-i Şerîf*'in on sekiz beyt-i şerîfini, sarıkları arasından çıkarıp, Hüsâmeddîn hazretlerine verdi ve "Evet, Cenâb-ı Hak tarafından bana da böyle bir ilhâm vâki' olmuştur" buyurdu.

وهو الشيخ قدوة العارفين و امام الهدى و اليقين مغيث الورى امين القلوب والنهى "Kudve" kendisine uyulan ve tâbi' olunan kimse; "mugîs" yardımcı; "verâ", mahlûkāt; "nühâ" akıl ma'nâsına olan "nühye" nin cem'idir. Ya'ni "Bu *Mesnevî*' nin nazmını isteyen o şeyh, âriflerin muktedâsıdır ve hidâyet ve yakînin imâmıdır; ve mahlûkâtın ve rûhlarının ve akıllarının yardımcısıdır; kalblerin ve akılların emînidir. Ya'ni kalbini ve aklını o hazrete teslîm eden Hak yolunun sâlikleri emniyyet içindedir. Zîrâ nâkıs mürşidlere intisâb edenlerin kalbleri müşevveş ve akılları muhtell olur. Hattâ içlerinde deli olup tımarhâneye gidenler bile bulunur.

وديعة الله بين خليقته و صفوته فى بريته و وصاياه لنبيه وخباياه عند صفيه "Vasâyâ" sipâriş ve nasîhat ma'nâsına olan vasiyyetin cem'idir. "Habâyâ" gizli ve sır ma'nâsına olan "hubye" kelimesinin cem'idir. Zamîrler Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerine âid olursa, ma'nâda tekellüfe hâcet kalmaz. Ya'ni, o Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin şerîata ve tarîkata ve hakîkata dâir olan vasiyyetleri ve nasîhatları nebîsi içindir. Ve "nebî"den murâd, Server-i kâinât Efendimiz olmak münâsib olduğu gibi, Cenâb-ı Mevlânâ olmak dahi câizdir. Zîrâ nebî, haber verici ma'nâsınadır; ve nübüvvet iki nevi'dir. Birisi nebiyy-i teşrî'dir ki, bu nebî, sâhib-i şerîat Efendimiz'dir. Ve diğeri nebiyy-i ta'rîfdir ki, nebiyy-i teşrî'in şerîatını takviye ve tefsîr eder. علماء امتى كانبياى بنى اسرائيل Ya'ni "Benim ümmetimin âlimleri, Benî İsrâîl enbiyâsı gibidir" hadîs-i şerîfi bu zatlar hakkındadır. Ve Hz. Pîr efendimiz bu ulemâ-yı hakîkıyyeden birisidir; ve Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin vasiyyetleri ve nasîhatleri de Cenâb-ı Mevlânâ efendimizin meslek-i irfanlarını takviye ve ta'rîf içindir; ve onun maârif-i ilâhiyyedeki sırları kendi safîsi ve seçtiği kimse indindedir. "Safî"den murâd, yine Hz. Mevlânâ efendimiz olur. Zîrâ Hz. Çelebi'nin sırları, kendinin seçip mürşid ittihaz ettiği Hz. Mevlânâ indinde ma'lûmdur. Nitekim her cildin başlarındaki hitâblardan bu ma'nâ anlaşılır.

مفتاح خزائن العرش امين كنوز الفرش ابو الفضائل حسام الحق و الدين حسن بن محمد بن الحسن المعروف بابن اخى ترك "Miftâh" anahtar; "arş" kelimesi lügatte taht ve mülk ma'nâsınadır. Burada, emlâk-i ilâhiyyeden âlem-i ulvîye işâret buyrulur. "Ferş" döşenmiş ve mefrûş demek olur. Bundan murâd dahi, arz ve âlem-i süflîdir. "Ebu'l-fazâil" fazîletler babası ma'nâsına olan bir künyedir ki, bu

künye ile Hüsâmeddîn hazretlerinin menba'-ı fazâil olduğuna işâret buyrulur. Ya'ni "Bu bizim söylediğimiz şey, âlem-i ulvî hazînelerinin anahtarıdır ki, bu âleme âid hakāyık ve maârif-i ilâhiyye o hazretin sohbetine devâm ile anlaşılır ve onun vücûdu bu âlemin anahtarı olur; ve âlem-i süflî olan bu tabîat âleminde sıfât ve esmâ-i ilâhiyye hazîneleri medfûn olduğundan, bu sıfât ve esmâ ahkâmına göre füyûzât-ı ilâhiyyeyi halka dağıtmakta, yeryüzünde Hakk'ın emniyyet ettiği bir halîfedir. Ve o şeyh, fazîletler menba'ı olup, Ahî Türk denmekle ma'rûf ve meşhûr Hasan'ın oğlu Muhammed'in oğlu Hüsâmü'l-Hak ve'd-Dîn Hasan'dır.

ابو يزيد الوقت و جنيد الزمان صديق بن صديق بن صديق رضى الله عنه وعنهم Ya'ni, Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri mertebe-i velâyetde vaktin Bâyezîd-i Bistâmî'si ve ilm-i hakîkatde zamânın Cüneyd-i Bağdâdî'sidir. Onun ceddi olan Ahî Türk Hasan hazretleri ile, bu zâtın oğlu Muhammed hazretleri ve kendisi, sıddîkıyyet makāmında bulunduklarından sıddîk oğlu sıddîk oğlu sıddîkdır. Allah Teâlâ ondan ve onlardan râzî olsun; ve "sıddîk" ancak kalbi ile ve fiili ile tahakkuk ettiği şeyi dili ile ızhâr eden kimseye derler."

ارموى الاصل المنتسب الى شيخ المكرم بما قال امسيت كرديا و اصبحت عربيا قدس الله روحه و ارواح اخلافه "Urmevî" [Urmiye] denilen mahalle mensûb demektir. Burada Urmiye Gölü vardır; civârında Kürd Irak'ına mensûb halk sâkin olurlar. Çelebi Hüsâmeddîn hazretleriyle ecdâdı bura ahâlîsindendir. "Şeyh-i mükerrem"den murâd, Çelebi hazretlerinin ceddi olan Şeyh Ebu'l-Vefâ Bağdâdî'dir. Bu Şeyh Ebu'l-Vefâ hazretleri, Yûnus Emre hazretleri gibi hiçbir tahsîl görmemiş, ümmî bir zât olduğu hâlde, sülûkünde Hakk'a vâsıl olmuş bir zât imiş. İlm-i zâhirîsi olmadığı için zamânın âlimleri istihzâ maksadıyla "Sen irşâd ile meşgûl olduğun halde, halka va'z u nasîhat etmiyorsun; va'z et de dinleyip istifâde edelim" demişler. Cenâb-ı Ebu'l-Vefâ mahzûn bir halde uyumuşlar. Rü'yâlarında Server-i kâinât Efendimiz zuhûr edip, buyurmuşlar: "Yarın kürsîye çıkıp, halka va'z u nasîhata başla ve Kur'ân'ın esrâr ve hakîkatinden bahs et; zîrâ Hak Teâlâ sana Alîm ve Hakîm ism-i şerîfiyle tecellî buyurmuştur." Ebu'l-Vefâ hazretleri ertesi gün câmi'-i şerîfde kürsîye çıktı ve ulemâ "Bakalım ne söyleyecek?" diye toplandılar. Hazretin kürsîde ilk sözü huzzâra hitâben arabiyyu'l-ibâre olarak امسيت كرديا و اصبحت عربيا ya'ni "Kürd olarak geceledim ve Arab olarak sabahladım" demek oldu. Ondan sonra birçok hakāyık ve dakāyık-ı kur'âniyyeden bahs ederek huzzârı hayrette bıraktı. Allah Teâlâ bu zâtın ve haleflerinin ervâh-ı şerîflerini takdîs buyursun.

فنعم السلف و نعم الخلف له نسب القت الشمس عليه رداء ها و حسب ارخت النجوم لديه اضواء ها
"Ni'me" medih ma'nâlarından olup "ne güzel!" demektir. "Selef"den murâd Şeyh Ebu'l-Vefâ ile Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin, yukarıda isimleri mezkûr, sıddîkıyyetle tavsîf buyrulan cedleridir. "Halef"den murâd hazret-i Çelebi'dir. "Ridâ", elbise üzerine giyilen hırka, cübbe, setre ve pardesü gibi libâs ma'nâsınadır. Bundan murâd, reşâdet libâsı olmak münâsibdir. "Neseb"den murâd, neseb-i ma'nevî olan tarîkatdir. Ve "şems"den murâd, hakîkat-i muhammediyye güneşidir. "Haseb" lügatte asıl ve şeref ma'nâsınadır. ارخت aşağıya salıvermek, sarkıtmak ma'nâsına olan ارخا [irhâ] masdarından fiil-i mâzîdir. "Nücûm" yıldızlar demektir. Bundan murâd اصحابى كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم Ya'ni "Benim ashâbım yıldızlar gibidir, hangisine iktidâ ederseniz, hidâyet bulursunuz" hadîs-i şerîfi mûcibince, ehl-i hidâyet olan insân-ı kâmillerdir. "Azvâ'" ziyâ ma'nâsına olan "zav'" kelimesinin cem'idir; ziyâlar demek olur. Ya'ni "Ne güzel selef ve ne güzel halefdir! Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri için, böyle âlî bir neseb-i zâhirî olduğu gibi, bir de neseb-i ma'nevî vardır ki, o neseb-i ma'nevî, müteselsilen şems-i hakîkat olan Server-i kâinât Efendimiz'in hakîkatine kadar gider ve onların bu silsileye dâhil olan vârisleri dahi, o hakîkat güneşinin birer misâlidir ve hepsi müttehiden bir hakîkat güneşidir. Bu güneş, onun üzerine irşâd ve hidâyet libâsını ilkā etmiş ve giydirmiştir. Ve onun için bir asıl ve şeref-i ma'nevî dahi vardır ki, erbâb-ı hidâyet olan kâmiller onun indinde ziyâlarını sarkıtırlar ve nûr-ı ma'rifetlerini ibzâl ederler."

لم يزل فناء هم قبلة الاقبال يتوجه اليها بنو الولاة و كعبة الآمال يطوف بها و فود المجد والعفاة "Finâ'" evin önü ve etrâfı; "benü'l-vülât" vâlîlerin ve hâkimlerin ve zâhir-i âlemde mutasarrıf olanların oğulları demektir; "vüfûd" cemâat ve gürûh ma'nâsına olan "vefd" in cem'idir; cemâatler ve gürûhlar demek olur; "mücidd" sa'y etmek ma'nâsına olan "cidd" masdarından ism-i fâildir, sa'y eden demektir. "ufât" tâlib ma'nâsına olan "âfî"nin cem'idir. Ya'ni Çelebi Hüsâmeddîn hazretleriyle, cedlerinin evlerinin önü ve etrâfı, ikbâl kıblesi olmaktan zâil olmasın ki, ona hâkimlerin, vâlîlerin oğulları teveccüh ederler; ve emellerin Ka'be'si olmak dâim olsun ki, Hak yoluna sa'y eden ve ma'rifet tâlibleri olan cemâatler onu tavâf ederler."

ولا زال كذلك ما طلع نجم وذر شارق ليكون معتصما لاولى البصائر الربانيين الروحانيين و السماويين و العرشيين النوريين السكت النظار الغيب الحضار الملوك تحت الاطمار اشراف القبائل اصحاب الفضائل انوار الدلائل آمين يا رب العالمين

ذرّ doğdu ve tulû' etti ma'nâsında fiil-i mâzîdir. "Şârık" güneş demektir. "Ma'tesam" ism-i mekân olup ilticâ olunan yer; "basâir" basîretin cem'i olup akl-ı maâd gözü açık olanlara işâret olunur. "Rabbânî" rab kelimesinden müştakk olup, elif ve nûn mübâlağa için ziyâde olunmuştur; "ârif-i billâh"dan kinâyedir. "Rûhânî" kezâlik, rûhâniyyet âlemine mensûb demektir. "Semâviyyîn", âlem-i ulvîye mensûb olan; "arşiyyîn" mülk-i İlâhî'nin her mertebesinde tâir olanlar; "nûriyyîn" Zât-ı Hak'da müstağrak olanlar; "süket" "sâkit"in cem'-i mükesseridir; sâkitler, susanlar demektir. "Nuzzâr", nâzırın cem'-i mükesseridir; bakanlar, görenler demektir. "Guyyeb", gâibin cem'-i mükesseridir, gâibler ma'nâsınadır. "Huzzâr" kezâlik hâzırın cem'-i mükesseridir. "Mülûk", pâdişâh ma'nâsına olan "melik"in cem'idir. "Atmâr", eski libas ma'nâsına olan "tımr" kelimesinin cem'idir. Bu kelimeler basâir sâhiblerinin sıfatıdır. Ya'ni "Ve kezâlik, akl-ı maâd gözleri açık ve basîretler sâhibi olup, kabîlelerin en şereflileri ve vücûdları delîllerin nûrları ve fazâil ashâbı olan urefâ-i billâha ve rûhânîlere, âlem-i ulvîye mensûb olanlara mülk-i İlâhî'nin her mertebesinde seyrân edenlere, nûr-i Zâtî'de müstağrak olanlara, sâkit bir halde olup âlem-i gaybı görenlere; cisimleriyle gâib ve rûhlarıyla hâzır olanlara; eski libaslar altında gizlenmiş ma'nâ pâdişahlarına, mahall-i ilticâ olmak için, o kapının önü yıldız tulû' ettikçe ve güneş doğdukça dâim olsun.

"Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn!" Ya'ni "Ey âlemlerin mürebbîsi olan Hak Teâlâ Hazretleri bu duâyı kabûl buyur!"

و هذا دعاء لايرد فانه　　　　لاصناف البرية شامل

Bu ibâre "Feûlün, feûlün, fâilât, mefâilün" vezninde bir beyittir. Ya'ni bu duânın zımnında Hak Teâlâ'nın ism-i Hâdî'si ile tecellîsi niyâzı bulunduğu ve Hakk'ın rahmeti de âmm olduğu için, bâb-ı İzzet'den reddolunmaz; zîrâ mahlûkāt sınıflarının hepsini şâmildir.

والحمد لله رب العالمين و الصلوة على سيدنا محمد و آله وصحبه اجمعين Ya'ni "Kâmillerin hamdi vech ile olan hamd ve vasf-ı senâ, fezâ-yı bî-nihâyede müteşekkil olan nâmütenâhî âlemlerin mürebbîsi Allah Zü'l-Celâl Hazretleri'ne mahsûsdur. Ve rahmet-i zâtiyye ve sıfâtıyye-i âmme ve hâssa, Server-i kâinât Muhammed ve âli ve bilcümle ashâbı üzerine olsun.

***

بشنو این نی چون شکایت می کند   از جداییها حکایت می کند

1. *Bu neyi dinle, nasıl şikâyet ediyor? Ayrılıklardan hikâyet ediyor.*

Ellerdeki nüshalarda"Bişnev ez ney" ve "hikâyet" "şikâyet"den evvel yazılı ise de, eski nüshalarda "Bişnev în ney" sûretindedir; ve "şikâyet", "hikâyet"den evveldir. Hz. Pîr: "Bu neyi dinle" ta'bîriyle, kendi vücûd-ı şerîflerine işâret buyururlar. Zîrâ neyin içi boş olup, üfleyen kimsenin nefesi, ondan ses çıkarır. İnsân-ı kâmilin vücûdu da "ney" e benzer. "Ney"in yedi deliği, insanın yedi a'zâ-yı zâhirîsine işârettir ki, beşerin fiilleri bu uzuvlardan sâdır olur. İnsân-ı kâmilin "ney" gibi boş olan vücûdundan zâhir olan fiiller, ancak Hakk'ın tasarrufuyladır. "Ney" ta'bîriyle, zâhirî "ney"e de işâret buyrulmuş olmak câizdir. Zîrâ "ney"in sesi, her bir sazın sesinden daha muhrik olup, dinleyenlerin kalblerine rikkat verir ve ehl-i aşkı vecde getirir. Binâenaleyh zâhirî "ney" âşıkların rûhlarına kelimesiz ve lafızsız hitâblarda bulunmuş olur.

Mesnevî-i Şerîf'e "dinle" hitâbı ile başlanması da, kemâlât-ı insâniyyeden olan ilim ve irfânın, insana kulak yolundan hâsıl olacağına işârettir. Ve Kur'ân-ı Kerîm'de de işitmek, görmeğe takaddüm etmiştir. Nitekim Fir'avn'ı da'vete me'mûr olan Mûsâ ve Hârûn (aleyhime's-selâma)a hitâben Hak Teâlâ, Sûre-i Tâhâ'da لاَ تَخَافَا اِنَّنِى مَعَكُمَا اَسْمَعُ و اَرَى (Tâhâ, 20/46) Ya'ni " Korkmayınız, muhakkak ben sizinle berâberim. İşitirim ve görürüm" buyurmuştur. Başka âyetlerde de nazîri müteaddiddir.

İnsân-ı kâmilin ayrılıklardan şikâyeti ve hikâyeti hakkında Hz. Mevlânâ efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 54. faslında kendilerine vâki' olan bir suâl üzerine şu tafsîlâtı verirler: "Birisi Hz. Şeyh'den, ya'ni Hz. Mevlânâ'dan şunu sordu: Hakk-ı âlîlerinde لولاك لولاك لما خلقت الافلاك ya'ni "Ey Resûlüm sen olmasa idin, felekleri yaratmaz idim" buyrulan Mustafâ (s.a.v.) bu azamet ile berâber يا ليت رب محمد لم يخلق محمدا ya'ni "Ne olaydı, Muhammed'in Rabb'i, keşke Muhammed'i yaratmasa idi" der. Bu nasıl olur? Hz. Mevlânâ bu vech ile cevâb verdi: "Bu söz bir misâl ile tavazzuh eder. Bir karyede bir erkek, bir kadına âşık oldu ve her ikisinin evleri yakın idi. Berâberce ömür sürerler ve balıkların su ile hayât buldukları gibi, onlar da semirir ve neşv ü nemâ bulurlar ve hayatları birbirinden olur idi. Nâgâh Hak Teâlâ onları zengin etti. Öküzleri, koyunları, at sürüleri, malları, altınları, ve haşem ve hademleri çoğaldı. Kesret-i tena'umdan şehre àzm edip, her birisi birer şâhâne konak satın aldılar ve orada ikāmet ettiler. Bu bir tarafta ve o, bir tarafta. Hâl bu gāyeye erişince o ıyş ve o visâle muvaffak olamadılar. Derûnları altüst ve ciğerleri sûzân olup, gizli nâleler ettiler, çâre olmadı. Bu sûziş, son dereceye vâsıl oldu. Onlar bu firâk âteşi içinde külliyyen yandılar. Böyle olunca nâleleri mahall-i kabûlde vâki' olup, emvâl ve mevâşîye noksan ârız olarak tedrîc ile evvelki hâle döndüler. Bir zaman sonra evvelki karyede birleştiler ve aynı vasla koyuldular, firkatin acılığını yâd eylediler. يا ليت رب محمد لم يخلق محمدا âvâzı zâhir oldu. Çünki cân-ı Muhammed (s.a.v.) mücerred olup âlem-i kudsde ve Hak Teâlâ'nın visâlinde neşv ü nemâ bulur idi. Balıklar gibi o deryâ-yı rahmete dalar idi. Gerçi bu âlemde peygamberlik ve halka rehberlik makāmına ve pâdişahlık azametine mâlik ve şöhret ve sahâbet içinde idi. Velâkin yine evvelki yaşayışa döndükde " Keşke peygamber olmasa idim ve bu âleme gelmese idim" der. Zîrâ o visâl-i mutlaka nisbetle bütün bu memleket, bâr-ı azâb ve meşakkatdir ilh..."

İşte, vâris-i Muhammedî olan insân-ı kâmillerin, ayrılıktan şikâyetleri dahi bu kabildendir ve şikâyet değil hikâyetdir. Nitekim Hz. Pîr, aşağıda gelecek olan bir beyt-i şerîfde açık bir sûretde bu ma'nâyı beyân buyururlar: Mesnevî:

من ز جان جان شکایت می کنم　　　من نیم شاکی حکایت می کنم

"Ben cânın cânından şikâyet ediyorum; hayır, ben şikâyet edici değilim, hikâyet ediyorum."

کز نیستان تا مرا ببریده اند   از نفیرم مرد و زن نالیده اند

2. *Ney der ki, beni kamışlıktan kestikleri zamandan beri, nâlemden erkekler ve kadınlar inlemişlerdir.*

Hz. Mevlânâ yukarıki beyitte cism-i şerîflerini "ney" e ve içi boş kamışa teşbîh buyurmuşlar idi. Bu karîne ile, "neyistan"dan ve kamışlıktan murâd, cismâniyet âlemi olmak münâsibdir. Ve filhakîka bu kesâfet âleminde peydâ olan ecsâm-ı beşerden her birisi, Hakk'ın mezâhir-i esmâ ve sıfâtı olup, dâimâ onlardan bu sıfât ve esmâ-i ilâhiyye ahkâmı zâhir olmaktadır. Şu kadar ki, insân-ı kâmil, bu kamışlık mesâbesinde olan cismâniyet âleminde, kendi vücûd-ı cismânîsinin mevhûm ve yok olduğunu idrâk eder; ve insân-ı nâkıs ise, kendi mevhûm olan varlığında ve enâniyyetinde müstağrakdır. Ve bir Hakk'ın vücûdu ve bir de benim vücûdum vardır deyip durur.

Meselâ, insân-ı kâmil, kamışlıktan kesilip nayzenin üflemesine ve güzel nağmeler çıkarmasına sâlih bir "nây"a benzer. İnsân-ı nâkıs ise, her ne kadar kamışlıktan kesilmiş ise de, tesviye edilmemiş ve içinin doluluğundan dolayı güzel nağmeler ve sadâlar çıkarmasına müsâid olmayan "nây"a benzer. Eğer bu nây dahi, bir üstâd-ı kâmil tarafından tesviye görüp ve içi boşaltılır ise, güzel bir nay hâline gelir.

"Erkek"ten murâd, hazz-ı nefsânîsine mağlûb olmayan kâmil ve ârif şahıslar; ve "kadın"dan murâd dahi, nefsânî hazlarıyla ve enâniyeti ile meşgûl nâkıs ve câhil şahıslardır. Bu iki ma'nâ, sûretde erkek ve kadın olanların her ikisini de şâmildir. Zîrâ kâmil ve ârif olan kadınlar, her ne kadar sûretde kadın iseler de, ma'nâda erkek hükmündedirler. Nitekim Râbiatü'l-Adeviyye (kuddise sırruhâ) hazretleri bu zümredendir. Ve keza sûretde erkek olan nâkıs ve câhil şahıslar dahi, ma'nâda kadın hükmündedirler. Nitekim Fir'avn'ın ve Nemrûd'un ve emsâlinin cehâletleri ve sersemlikleri meydandadır.

"Nâle"den murâd, insân-ı kâmilin, ârif ve câhil insanlar önünde, beyân buyurduğu hakâyık ve maârife dâir olan sözleridir ki, bu *Mesnevî-i Şerîf* başından sonuna kadar Hz. Pîr'in bu kabil nâlelerinden ibârettir. Ve Hz. Pîr'in sözlerini dinleyen her sınıf halk, o yüksek ma'nâlardan müteessir olur. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 24. faslında şöyle buyururlar: "Bir gün bir cemâat arasında söz söylüyor idim. Onların arasında kâfirlerden dahi bir tâife var idi. Esnâ-yı kelâmda ağladılar ve zevk ve hâl hâsıl ettiler ilh..." Ve keza *Sipehsâlâr Menâkıbı*'nda buyrulur ki: "Hz. Mevlânâ, câmi'-i şerîfde kürsîye çıkıp, kendilerinde olan halden nâşî şevk ve sûz-i azîm ile ciğerden ve gönülden çıkan hadsiz âteş-engîz âhlar ile bu iki beyti okudular:

ای خوشا شب کز وصال یار مارا دوش بود — مشتری در طالع و خورشید در آغوش بود

هر قدح کز می بمن دادی بگفتی هوش دار — ای مسلمانان درین حالت چه جای هوش بود

"Ey ne hoş gece idi ki, yârimizin visâlinden tesâdüf vâki' idi. Müşterî tâli'de ve güneş kucakta idi. Her kadehi ki bana verirdi; aklına mâlik ol derdi. Ey müslümanlar! Bu hâl içinde aklın ne yeri var idi!"

Bu beyti okur okumaz, onların muâmelelerinin aksinden ve nûrlarından bilcümle halâyık ağlamağa başladılar; ve halkın aşağı ve yukarı tabakasından, bir ağızdan feryâd ve figân zâhir olup, hayli dem ağladılar. Cemâat, bu ağlayıştan kendilerine geldikleri vakit, gördüler ki Hz. Mevlânâ kürsîden inip gitmiş idi."

Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra, beytin hulâsa-i ma'nâsı şöyle olur: "Evvelki vuslat hâlimi ve cismâniyyet âleminde olan sonraki ayrılığımı yana yakıla kâmillerin ve nâkısların önünde hikâye ederim. Benim sözlerimden ve nâlemden, onların rûhları da bu ayrılığı tahattur edip ağlarlar."

Gördüğüm şerhlerde şârihler, kamışlığı "a'yân-ı sâbite" veyâ "ervâh âlemi" ve erkeği, "suver-i fâile ve müessire" ve kadını da "suver-i münfaile ve müteessire" diye şerh etmişlerdir.

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق — تا بگویم شرح درد اشتیاق

3. *Ayrılıktan pâre pâre sîne isterim, tâ ki iştiyâk derdinin şerhini söyliyeyim.*

"Şerha" et dilimi ve bıçak yarası, "şerh" gizli olan bir şeyi açıp meydana koymak demektir. Ya'ni "Ben bu cismâniyyet âleminde efrâd-ı beşer arasında, bu ayrılık duygusundan dolayı sînesi ve kalbi dilim dilim ve pâre pâre olmuş ve kendi aslı olan âlem-i kudse kavuşmağa âşık bulunmuş kimse isterim, tâ ki ona, bu asla olan iştiyâk derdinin sırlarını açayım ve şerh edeyim. Zîrâ benim bu hususda söyliyeceğim esrârı ve hakāyıkı, bunların isti'dâdları cezb eder."

Bu cezb-i kelâm husûsunda Hz. Pîr'in, bu *Mesnevî-i Şerîf*'in muhtelif mahallerinde beyânâtı vardır. IV. cildin 1318, 1319 numaralı beyitlerinde şöyle buyururlar:

گر سخن کش یابم اندر انجمن — صد هزاران گل برویم درچمن

ور سخن کُشْ یابم آن دم زن بمرد — می گریزد نکتها از دل چو دزد

"Eğer meclisde söz çekici bulur isem, kalbimin çemenistânında yüz bin maârif gülü çiçeği bitiririm; ve eğer o dem söz öldürücü deyyûsu bulursam, nükteler kalbimden hırsız gibi kaçar."

Ve VI. cildde ان الله يلقن الحكمة على لسان الواعظين بقدر همم المستمعين ya'ni "Muhakkak Allah Teâlâ vâizlerin diline, dinleyenlerin himmeti mikdârınca hikmet telkîn eder" sürh-i şerîfinde de bu ma'nâ mündericdir.

Ve *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 26. faslında da şöyle buyururlar: "Söz, dinleyen kimselerin isti'dâdı kadar gelir. O ne kadar emip mütegaddî olursa, hikmet sütü o kadar nâzil ve zâhir olur. O emmeyince, hikmet dahi hârice çıkamaz ve yüz göstermez. Acîb şey! Niçin kelâm zuhûr etmiyor dersin? Acîb şey! Sen niçin kelâmı cezb etmiyorsun? Sana dinlemek kuvvetini vermeyen Zât-ı azîmü'ş-şân, söyleyene de kelâm dâiyesini vermiyor."

هر كسى كو دور ماند از اصل خويش   باز جويد روزكار وصل خويش

4. *Her bir kimse ki, o kendi aslından uzak kaldı, tekrar kendi vaslının zamânını ister.*

Bütün bu dünyâ âleminin sûretleri, Hakk'ın vücûd-ı hakîkîsi denizinin dalgalanmasından hâsıl olan köpüklerdir. Bu köpükler yine o vücûd-ı hakîkî denizinde mahv olurlar. İnsân-ı kâmilde bu asl-ı hakîkîye ulaşmak iştiyâkı zâhirdir. İnsân-ı nâkısta ise bu iştiyâk bâtındır. İnsân-ı kâmil, bu dünyânın sûretleriyle eğlenemez ve zevk edemez. İnsân-ı nâkıs ise bu iştiyâk-ı bâtınîsini tatmîn için, zevk edeceğim ve eğleneceğim diye çırpınıp durur; fakat netîcede her şeyden bıkar. Sebebini idrâk edemediği bir zevksizlik ve ıztırâb içinde yaşar. Nitekim âyet-i kerîmede وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِى فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا (Tâhâ, 20/124) ya'ni "Bizi anmaktan yüz çeviren kimse için, muhakkak sıkıntılı bir yaşayış vardır" buyrulur.

Bu ma'nâ hakkında Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 16. faslında şöyle buyururlar: "İnsanda bir aşk, bir taleb, bir ıztırâb ve bir takâzâ vardır ki, eğer bu âlem mülkünün yüz bin mislini verseler, fâriğ ve müsterih olmaz. Bu halk, her bir ma'rifet ve hırfet ve san'at ve mansıbı ve ulûmu ve nücûmu, vesâireyi tafsîlâtıyla tahsîl eder ve aslâ gönül müsterîh olmaz; çünkü maksûd olan şeyi elde etmemiştir. Nihâyet ma'şûka "dil-ârâm" derler. Ya'ni gönlü onunla karâr ve râhat eder. Böyle olunca ma'şûkun gayri ile nasıl ârâm ve karâr edebilir? Bilcümle ezvâk ve makāsıd bir merdiven gibidir. Mâdemki merdivenin basamakları ikāmet ve tavakkuf mahalli olmayıp geçmek içindir; ne mutlu o kimseye ki, uzun yolun kısa olması için pek çabuk bîdâr ve vâkıf olup, merdivenin bu basamaklarında ömrünü zâyi' etmez."

Ve kezâ 27. faslında da şöyle buyururlar: "İnsan, görmediği ve işitmediği ve anlamadığı şeyin tâlib ve âşıkıdır; ve gece gündüz onu arar durur.Ben gör-

mediğimin bendesiyim. Herkes anladıkları ve gördükleri şeyden usanmışlardır ve kaçıcıdırlar. İşte bu sebebden dolayı felâsife rü'yeti münkirdirler; zîrâ onlar derler ki, gördüğün vakit doymak ve usanmak mümkindir, bu ise câiz değildir. Sünnîler derler ki, doymak ve bıkmak, bir renk üzere göründüğü vakit olur. Mâdemki كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ (Rahmân, 29/55) ya'ni "Hak her anda bir şe'ndedir" âyet-i kerîmesi mûcibince, her bir lahzada yüz bin renk görünür. Eğer yüz bin tecellî etse aslâ birbirine benzemez. Nihâyet sen dahi bu sâatde Hakk'ı âsâr ve ef'âl içinde görüyorsun. Her lahza türlü türlü müşâhede ediyorsun; zîrâ bir fiil, bir fiile benzemiyor; meserret vaktinde başka tecellî ve havf ve recâ vaktinde başka tecellî. Mâdemki Hakk'ın ef'âli ve O'nun tecellî-i ef'âli ve âsârı türlü türlüdür ve birbirine benzemez; binâenaleyh O'nun tecellî-i zâtîsi de böyle olur. Tecellî-i ef'âlini buna kıyâs eyle ilh..."

من بهر جمعيتى نالان شدم   جفت بد حالان و خوشحالان شدم

5. *Ben her bir cem'iyyette nâle edici oldum. Kötü halliler ile, iyi hallilerin eşi oldum.*

"Kötü halliler"den murâd, Hak'dan ve hallerinin sonundan gâfil olan nefsânî ve cismânî kimselerdir."İyi halliler"den murâd dahi, Hak'dan âgâh ve hallerinin sonunu idrâk eden kimselerdir.

İnsân-ı kâmil, Hakk'ın bilcümle sıfât ve esmâsını câmi' olduğundan, bütün gâfil ve câhil ve âgâh olan efrâd-ı beşer ile, onların isti'dâd-ı fıtrîlerine göre musâhabet edip, onları üslûb-ı hakîmâne ile terbiye buyurur.

Beyt-i şerîfde kötü hallilerin evvelâ zikrindeki incelik budur ki ان الانسان لفى خسر الا الذين آمنوا و عملوا الصالحات (Asr, 100/2,3) ya'ni "İnsan cinsi elbette ziyân ve hüsrân içindedir. Ancak îmân edenler ve iyi amel yapanlar müstesnâdır" âyet-i kerîmesi mûcibince, bu cismâniyyet âlemine gelen her bir insan, evvelen gaflete ve nefsâniyyete müteveccih olur ve bu sûretle hüsrân ve ziyân içinde bulunur. Sonra hidâyet-i ezeliyye sâhibi olanlar, Peygamber'in ve onun vârisleri olan kâmillerin da'vetlerini ve nasîhatlerini kabûl edip iyi haller tahsîl ederek, bu hüsranda bulunan zümreden ayrılırlar. İnsân-ı kâmil böyle birbirlerine zıd duygulu olan kimselerin meclisinde söz söylediği gibi, ney dahi, saz olmak i'tibâriyle hem ehl-i fıskın ve hem de Hak âşıklarının meclisinde nağme-sâz olur; ve nağmeleriyle her iki tarafın duygularını teşdîd eder. Ve kezâ insân-ı kâmil dahi Hakk'a da'vet ettikçe, şakâvet-i ezeliyye ashâbının inkârları şiddetlenir ve hidâyet-i ezeliyye ashâbının Hakk'a olan aşk ve iştiyâkları kuvvet bulur. Hz. Pîr, *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 9. faslında bu ma'nâ hakkında şöy-

le buyururlar: "Hak Teâlâ enbiyâ ve evliyâyı, cesîm ve berrak sular gibi irsâl ve cârî kıldı. Küçük ve boyalı bulanık sular, onların içine akıp dâhil olunca, kendi bulanıklıklarından ve ârizî olan renklerden kurtulurlar. Binâenaleyh kendisini sâfî görünce "Ben mukaddemâ böyle sâf idim" diye evvelki hâlini tezekkür eder; ve o bulanıklıkların ve renklerin ârızî olduğunu yakînen bilir ve bu avârızdan, evvelki hâli hatırlayıp: هَذَا الَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ (Bakara, 2/25) ya'ni "Bu evvelce merzûk olduğumuz şeydir" âyet-i kerîmesini okur. İmdi enbiyâ ve evliyâ, ona evvelki hâli müzekkir olurlar; yoksa onun cevherine yeni bir şey koymazlar. Şimdi...O bulanık sulardan ba'zıları, o sâfî olan cesîm suyu tanıdı, "Ben ondanım, o bendendir" diye ihtilât etti; ve ba'zıları bu büyük ve sâfî suyu tanımadı ve onu, kendinin ve cinsinin gayri görüp, deryâya karışmamak ve bu ihtilâtdan tebâud etmek için, renklere ve bulanıklıklara ilticâ etti ilh..."

هر کسی از ظن خود شد یار من   از درون من نجست اسرار من

6. *Her bir kimse, kendi zannı cihetinden benim yârim oldu. Benim bâtınımdan esrârımı istemedi.*

İnsân-ı kâmilin bâtınının esrârını müşâhede etmek, ancak rûh gözüyle mümkindir. Rûh gözünün açılması ise, bir insân-ı kâmilin terbiyesi altında, insân-ı kâmil oluncaya kadar, şiddetli mücâhedât ve riyâzât ile meşgūl olmaya mütevakkıfdır. Halbuki herkesin buna tahammülü olmadığı için, sözden ve amelden, kemâli tahsîl etmek isterler. Ve insân-ı kâmili dinleyen her bir şâir ve her bir âlim-i zâhirî ve her bir sûfî, o insân-ı kâmilin sözlerine bakıp, onu da kendi cinsinden ve kendi sınıfından bir şâir ve bir âlim ve bir sûfî zanneder. Nitekim Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 27. faslında şöyle buyururlar: "Şeyhu'l-İslâm Tirmîzî der idi ki, Seyyid Burhâneddîn, hakîkate müteallık sözleri güzel söylüyor; zîrâ meşâyihin kitaplarını ve onların makālât ve esrârını mütâlaa etmiştir. Birisi dedi ki: Nihâyet sen dahi mütâlaa ediyorsun, niçin onun gibi söz söyliyemiyorsun? Ona cevâben dedi: Onun bir derdi ve mücâhedesi ve ameli vardır. O kimse dahi: O halde niçin onu söylemiyor ve yâd etmiyorsun da, yalnız mütâlaadan bahs ediyorsun; asl olan odur; biz onu söylüyoruz, sen dahi ondan bahs et!"

Ya'ni "Cism-i şerîfi "ney" e müşâbih olan Hz. Mevlânâ buyurur ki: Benim ile musâhabet eden her bir kimse, sözlerime ve zâhirime bakıp, beni de kendi yâri ve kendi cinsi zannetti. Zîrâ o kimse, nefsinin hazlarından geçip mücâhedât ve riyâzât sâyesinde, rûh gözünün açılmasını ve bu göz ile benim bâtınımın sırlarını görmek istemedi."

سر من از نالهء من دور نیست　　　لیك چشم و گوش را آن نور نیست

7. *Benim sırrım nâlemden uzak değildir; fakat gözün ve kulağın o nûru yoktur.*

"Sır"dan murâd, rûh-i latîf-i Hz. Mevlâna olmak münâsibdir. "Nâle"den murâd, esrâr-ı ilâhiyyeye ve hakāyık-ı rabbâniyyeye dâir olan sözlerdir. "Göz"den ve "kulak"tan murâd, cismin his gözü ve kulağıdır.

Ya'ni "Benim halîfe-i İlâhî olan sırrım ve rûhum, benim sözlerimden uzak değildir; o sözler rûhumun sesleridir ve rûhum, o sözlerde mestûrdur; fakat cismin his gözünde, benim bâtınımı görecek ve rûhumun seslerini işitecek derecede nûr ve kuvvet yoktur." Hz. Pîr, bu ma'nâya işâretle şöyle buyururlar:

پس آتشی كه فروزد ازین نفس بجهان　　　بسا بقاكه بجوشد ز حرف فانی من

بگوشها برسد حرفهای ظاهر من　　　بهیچ كس نرسد نعرهای جانی من

"Bu nefesden cihâna birçok ateş parlar; benim fânî olan sözlerimden ne çok bakā kaynar. Benim zâhir olan sözlerim cismin his kulaklarına erişir; fakat câna mensûb olan na'ralarım, hiçbir kimseye erişmez."

Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmilin rûhu Hakk'ın halîfesidir; zîrâ rûh-i insânî ile Hak arasında ta'rîfe sığmayan bir ittisâl vardır. *Mesnevî:*

اتصالی بی تكیف بی قیاس　　　هست رب الناس را با جان ناس

"Nâsın Rabb'inin nâsın cânına, keyfiyyetsiz ve kıyassız bir ittisâli vardır."

İnsân-ı nâkıs bu ittisâli, nefsin sıfatlarını hâil yaparak keser. İnsân-ı kâmil ise nefsinin sıfatlarından ve enâniyyetinden fânî olarak, rûhâniyyet mertebesinde sâbit olduğundan, rûhunun Hakk'a olan bu ittisâli sebebiyle, Hak'dan aldığı esrârı ve ma'nâları lisân-ı zâhiri ile halka söyler. Halk onun zâhirine bakıp, bu sözlerin, o insân-ı kâmilin sûretinden sudûr ettiğini zannederler. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 10. faslında bu ma'nâya işâreten şöyle buyrulur: "Peygamberimiz (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) Efendimiz mest oldukları vakit, bî-hod bir halde söz söylerler idi. قال الله تعالی Ya'ni "Allah Teâlâ buyurdu" derler ve nihâyet, sûretâ onun dili söyler idi. Velâkin arada kendileri olmayıp hakîkatte söyleyen Hak idi, ilh..."

İşte *Mesnevî-i Şerîf* ile Hz. Pîr'in kelâmları da bu kabildendir.

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست   لیك كسرا دید جان دستور نیست

8. *Ten candan, can da tenden örtülmüş değildir; fakat bir kimseye, canı görmeğe izin yoktur.*

Bu beyit, "Sırrın nâleden uzak olmaması nasıl olur; zîrâ sır ve bâtın latîfdir ve elfâz ve sadâ ise kesîfdir" suâl-i mukadderine cevâbdır. Ya'ni, kesîf olan cisim, latîf olan rûhdan ve rûh-i latîf dahi cism-i kesîfden örtülmüş değildir; fakat o rûh-i latîfin zâtını ve cevherini his gözüyle görmek için bir kimseye izin verilmemiştir. Zîrâ rûh âlem-i sıfâtdan ve âlem-i emir ve şe'nden olduğundan, tecerrüdü hâlinde kendisinden bir fiil sâdır olmaz; fiil sâdır olmak için, âlem-i halkdan bir kesîf âlet ve cisim lâzımdır.

Ma'lûm olsun ki, rûh hakkında zâhir ve bâtın ulemâsının birçok sözleri vardır. Fakat *Mesnevî-i Şerîf*'den ve Hz. Şeyh-i Ekber'in âsâr-ı aliyyelerinden ve Azîz Nesefî hazretlerinin risâlelerinden anlaşılan hulâsa-i ma'nâ şudur: Rûh, Hakk'ın "Hayât" sıfatının, yine Hakk'ın vücûd-ı hakîkîsinin her mertebeye tenezzülünde, her bir şeyin isti'dâdına göre zuhûrundan ibârettir. Cemâdda "rûh-i cemâd", nebâtda "rûh-i nebât", hayvanda "rûh-i hayvân" ve insanda "rûh-i insân" olur. Bu zuhûr cemâdda mahfî, nebâtda mahsüs, hayvanda zâhir ve insanda azhardır. Binâenaleyh rûhdan hâlî hiçbir şey yoktur; fakat insan, eşyâ arasında cismiyyette mükemmeldir; ve bu hâl-i mükemmeliyyete gelinceye kadar birçok merâtibden ve tabakalardan geçerek, hepsinin hükmünü yüklenmiştir. Binâenaleyh insanın cisminde rûh-i cemâdî, rûh-i nebâtî, rûh-i hayvânî ve rûh-i insânî mündemicdir. Âlem-i tabîatta müstağrak olan "biyoloji" (ilm-i hayât) âlimlerinin tedkîkâtı, rûh-i hayvânî dâiresine kadar çıkabilir. Buradan ilerisi onlara kapalıdır. Onlara göre rûh, cismin hâricinde kāim olabilir bir şey değildir. Ehl-i hakîkate göre, mâdemki rûh vücûd-ı hakîkînin sıfat-ı Hayât'ının eşyâya aksi ve eşyâda zuhûrudur, rûha ma'kes olan cismin vücûdu fânî olsa bile, güneşin ziyâsı gibi o akis, ma'kese aks etmeksizin kāim olabilir. Burada rûhun bakāsı meselesi teşa'ub eder ki, şimdilik burada bahsimizin hâricidir. İleride, ebyâtın şerhinde çok tafsîlât gelecektir.

İmdi rûh-i hayvânî, her bir cismin bünyesine göre ayrı ayrıdır ve aralarında tefrika vardır; fakat rûh-i insânî ki, ancak rûh-i hayvânî mertebesinden terakkî eden insân-ı kâmillere mahsûsdur, bu rûh birdir, bunlar arasında ittihad vardır. *Mesnevî:*

(2/186) تفرقه در روح حیوانی بود   نفس واحد روح انسانی بود

(2/66) مفترق شد آفتاب جانها   در درون روزن ابدانها

"Tefrika rûh-i hayvânîde olur. Rûh-i insânî nefs-i vâhid olur. Canların güneşi, bedenler pencerelerinin içinde müfterık oldu."

İmdi sıfat-ı Hayât vücûd-ı hakîkî-i Hakk'ın bir şe'nidir ve şe'ni ta'rîf etmek mümkin değildir; ancak bir cisimde zâhir olduğu vakit his gözüyle görülür. Meselâ insanın gülmesi ve ağlaması, birer şe'ndir. Bu iki hâl, cisimden zâhir olmadıkça bilinmez. Bunun için Kur'ân-ı Kerîm'de rûh hakkında قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّى (İsrâ, 17/85) ya'ni "Ey Resûlüm de ki, rûh Rabb'imin emrinden ve şe'nindendir." Binâenaleyh bir kimsenin rûhunun mertebesi, ilim ve ma'rifete müteallık sözlerinden ve ahlâkından ve ef'âlinden belli olur. Zîrâ rûh-i hayvânî mertebesinde olan insanların ahlâkı ve ef'âli, hayvanların ahlâk ve ef'âline uygundur. Hayvanlar arasında, nasıl nefislerinin hazzından dolayı cenk ve nizâ ve kavga olur ise, bunlar da o hâl içinde olurlar.

Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra, beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı şöyle olur: "Cismin bir şe'n olan câna ve cânın cisme, ta'rîfe sığmayan bir ittisâli vardır; birbirinden örtülmüş değildirler; fakat rûhun zâtını ve cevherini his gözüyle görmek için, hiçbir kimseye izin verilmemiştir.

آتش است این بانگ نای و نیست باد   هر که این آتش ندارد نیست باد

9. *Bu nâyın sesi âteştir ve hevâ değildir. Her kimde bu âteş yok ise, yok olsun.*

"Ateş"ten murâd, aşk-ı İlâhî âteşidir; ve bu beyt-i şerîf, yukarıdaki dört numaralı beyte merbûtdur. Ya'ni, kendi aslından uzak düşen her bir kimse, evvelki vuslat zamânını ister; çünkü kendi aslının âşıkıdır; ve bu aşk insân-ı kâmilde gâyet şiddetle zâhir olduğundan, onun sözleri de baştan başa bu şiddetli aşkın âteşidir. Ve halka kendisini âlim gösterip hürmetlerini kazanmak için kitablardan ezberlenip nefsin hevâsından sâdır olan sözler değildir, ilhâm ve vahy-i ilâhîdir. Onun bu ilhâmî olan sözleri, kalbinde kendi aslına ulaşmak aşkı olan kimseleri vecde getirir. Fakat bu aşkdan boş ve kendisinin benliğinde müstağrak olan kimselere bu ateşin te'sîri olmaz. Binâenaleyh her kimde aslına ulaşmak aşkının ateşi yok ise, o kimse evvelen kendi mevhûm olan varlığından yok olsun ve kendisinin aklî ve nazarî olan bilgilerinden fânî olsun.

Ankaravî hazretleri "nist bâd" "yok olsun" sözü bedduâ değildir buyurur. Filhakîka insân-ı kâmil, mahlûkāt-ı ilâhiyyeden hiçbirisine inkisâr etmez; zîrâ ahlâk-ı ilâhiyye ve muhammediyye ile mütehallıkdır. Nitekim Uhud Gazâsı'nda müşrikler Resûl-i Ekrem hazretlerinin mübârek yanaklarını yaralayıp dişlerini kırdılar. O Server-i âlem, bir taraftan akan kanları siler, bir taraftan dahi اللهم اهد قومى فانهم لا يعلمون ya'ni " Yâ Rab! kavmime hidâyet et; zîrâ bilmiyorlar" buyurur idi ve bedduâ etmezdi. Ve ba'zan onlardan bedduâ tarzında zâhir sözler, hayırlı duâdır.

Nitekim Nûh (a.s.) kavmi hakkında رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (Nûh, 71/26) ya'ni "Yâ Rab, yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan bir kimse bırakma!" buyurdu. Hz. Şeyh-i Ekber, *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Nûhî'de, bunun şu ma'nâda hayır-duâ olduğunu beyan buyurur: "Yâ Rab! kâfirler senin ism-i Zâhir'inin ahkâmına müstağrak oldular ve gizli ve âşikâr olarak da'vet ettiğim halde, senin ism-i Bâtın'ının ahkâmına yaklaşmadılar. Sen onların cisimlerini ism-i Zâhir'inden, ism-i Bâtın'ına nakl et ki, rûhları bu sûretle kemâl bulsun." İşte ahlâk-ı enbiyâ ile muttasıf olan Hz. Pîr'in bu duâsı da bedduâ değildir; ancak bir tavsiyedir.

آتش عشقست كاندر نى فتاد　　　　جوشش عشقست كاندر مى فتاد

10. *Aşkın ateşidir ki "ney" e düştü. Aşkın kaynayışıdır ki, meye düştü.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıda geçen ateşin tefsîridir. Ya'ni "ney"in sesi ateştir dedik; bu ateşten murâdımız, aşk ateşidir; ve aşk ateşi ise kâinâtı kaplamıştır. Mahlûkātın en mükemmeli olan insân-ı kâmilin, kalb-i şerîfine düşen aşk ateşi olduğu gibi, cemâd nev'inden olan sûrî meyin ve şarâbın kaynayışı da aşk ateşindendir. Zîrâ كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف ya'ni "Ben, sıfatlarımın ve isimlerimin gizli hazînesi idim. Bu sıfât ve esmâ âsârının zuhûruyla bilinmeğe muhabbet ettim; binâenaleyh mahlûkātı bilinmem için yarattım" hadîs-i kudsîsi mûcibince, kâinâtın sebeb-i zuhûru muhabbet-i ilâhiyye olmuştur. Ve muhabbetin şiddetlisine "aşk" derler. Binâenaleyh bu muhabbet ve aşk bütün eşyâya sârîdir. Nitekim Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin yetmiş ikinci faslında şöyle buyururlar: "Sivrisinekten file varıncaya kadar, her birinin bir matlûbu ve ma'şûku vardır. Necâset köpeğin ve yırtıcının matlûb ve gıdâsıdır. Aşksız hayât muhaldir. Nitekim Sadr-ı İslâm buyurdu ki, her kim ben âşık değilim ve bir şeyi sevmem derse, kalkıp onun burnunu kesiniz ve gözünü çıkarınız; eğer bağırırsa, deyiniz ki: Bizim ma'şûktan murâdımız, if-

tirâkı, feryâda bâis olan şeydir. İşte anbardan bir avuç ve kitabdan bir yaprak kâfîdir; bâkîsi bu kıyâs üzeredir."

Ma'lûm olsun ki, vahdet-i mevcûda kāil olan tabiat âlimleri derler ki: "Hilkatte en evvel nihâyetsiz olan fezâ içinde elastikî, dâimâ mütehavvil ve sayılması kābil olmayan gizli, ya'ni görünmez cüz'lerden müteşekkil, mütecânis ve kendi arasında maddenin atomları serpili olan esîrden başka hiçbir şey mevcûd değil idi. Hattâ belki bu atomlar da, yine esîrin tekâsüf etmiş mühtezz cüz'lerinden ibâret bulunuyorlar idi. Bir zaman oldu ki, bu ibtidâî atomlar muayyen mikdârda bir araya toplandılar ve bizim madde dediğimiz tabîatın ma'cûnunu teşkîl ettiler."

Burada birtakım sualler vardır ki, cevâbları tabîat âlimleri indinde hep mechûldür. O sualler şunlardır:

1. Fen "hiçbir şey yoktan var olmaz ve var olan şey de yok olmaz" diyor. Şu halde bu esîr-i cevher-i seyyâlî fezâda nereden peydâ olmuştur? Cevâbı mechûl.

2. İlm-i hikmetin atâlet kānûnu mûcibince bir maddenin harekete ve ihtizâza gelmesi için bir sebeb ve muharrik lâzımdır; bu kimdir? Cevâbı yine mechûl.

3. Esîrin ihtizâz eden cüz'leri, nihâyetsiz fezâ içinde kâmilen tekâsüf etmiyor da, niçin fezânın şurasında burasında öbek öbek muntazam manzûmeler teşekkül edecek sûrette tekâsüf ediyor; ve bir intizâm-ı tâm altında bir silsile ta'kîb ediyor? Cevâbı mechûl.

4. Bu akılsız ve irâdesiz ibtidâî atomlar nasıl muayyen mikdârda ve muntazam sûrette bir araya toplanıyorlar?

Bu âlimler, bu suallerin cevâbları bizi alâkadar etmez deyip bu çıkmaz sokakta, önlerine gelen mechûlât duvarlarına başlarını çarptıktan sonra, zekâlarını ve idrâklerini tekrâr âlem-i süflîye çevirirler. Fakat bu tedkîkâtlarında gizli bir hakîkatin üstüne basıp geçmiş olurlar. O da budur ki: Fezâ-yı bî-nihâye ayn-i vücûd-i hakîkîdir ki, esîr denilen cevher-i seyyâl, o vücûd-i hakîkînin tenezzülâtından ve izâfâtındandır. Ve o vücûd-i hakîkînin Hayat, İlim, Semi', Basar, İrâde ve Kudret ilh... sıfatları vardır. Zîrâ hareket Hayat'tan ve intizam İlim'den ve İrâde'den; ve bir şeyin tekvîni ve îcâdı Kudret'ten husûle gelir ve fezâda zerrâtı mühtezz olan esîre vücûd ve varlık verdikten sonra, onun fevkınde, ondan daha latîf ve bu zikr olunan sıfatların sâhibi bulunan bir vücûdun ve varlığın kabûlü zarûrî olur. Eğer tabîat âlimi bizim bu sözümüze i'tirâzen: "Ya o senin tahayyül ettiğin esîrin fevkındeki vücûd-i hakîkî-i latîf, o fe-

zâya nereden geldi?" diyecek olursa, deriz ki: Biz vücûd-i hakîkîden bahs ediyoruz. O vücûd nereden çıktı diye sormak, evvelce o vücûdun varlığının yokluğunu tahayyül etmek olur ve artık ona vücûd denemez, adem denir. Binâenaleyh bu suâl akl-ı selîmin değil, vehmin suâli olur; ve akl-ı selîm vücûd bahsinde burada durur; ve ancak o vücûd-i hakîkînin izâfâtına ve tenezzülâtına nazar eder. Zîrâ vücûdât-ı izâfiyyedeki silsile-i intizâm, Hayat ve İlim ve İrâde ve Kudret sıfatlarının işidir. Beşerdeki akıl ve zekânın vazîfesi bunları idrâk etmektir. Kör ve câhil bir tesâdüfün akıl ve zekâ-yı beşerde yeri yoktur. Beşerin aklı ve zekâsı, bu intizâmı gördükten sonra, o vücûd-i hakîkîde, kendi sıfatlarının ve esmâsının (...)* bir muhabbet ve istek görür. Zîrâ bir hayat ve ilim ve irâde sâhibi, sevmediği ve istemediği bir işi yapmaz ve kudretini de sarf etmez. İmdi mâdemki bu eşyâ muhabbet ile ve istek ile vücûd-i hakîkî tarafından ızhâr edilmiştir, muhabbet ve irâde ve diğer sıfatların âsârı, o vücûdun tenezzülâtında vücûdât-ı izâfiyye âlemine de sârî olmak tabîi olur. Nitekim cemâd olan anâsırın birbirini cezbi ve nebâtın kendi hayâtına lâzım olan maddeleri çekme iştiyâkı ve hayvanların birbirine meyli ve insanların birbirine olan aşk ve muhabbetleri, hep bu asl-ı hakîkîdeki muhabbetin sârî olmasındandır. İşte beyt-i şerîfde âlem-i halkda insân-ı kâmilden, cemâdâta varıncaya kadar bu hubb-i ezelînin sârî olduğuna işâret buyrulmuştur.

نی حریف هر که از یاری برید   پردهایش پردهای ما درید

11. *Ney, bir yârinden munkatı' olan her bir kimsenin musâhibidir. Onun perdeleri bizim perdelerimizi yırttı.*

"Harîf" mahrem ve musâhib, "yârî" deki "yâ" tenkîr içindir, herhangi bir yâr demek olur; ve bundan murâd, bir sâlikin bu keserât âleminde, kadın, evlât, mal ve mülk ve mansıb gibi sevip yâr edindiği her bir şeydir; ve "bizim perdelerimiz" ta'bîriyle, Hz. Pîr, zât-ı şerîflerini sâliklerin mertebelerine tenzîl edip, onların perdelerine işâret buyururlar. Ve "perdeler"den murâd, sûrî "ney"de yegâh, aşîrân, ırâk, rast, dügâh, segâh ve çârgâh isimlerinde olan yedi perdedir ki, insân-ı kâmilin sûretinde dahi, nefis cihetinden, "nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziye, nefs-i merzıyye ve nefs-i sâfiye" isimlerinde yedi mertebe; ve rûhâniyyet ve letâif cihetinden dahi, "kalb, rûh, sır, hafî, ahfâ, nefis ve cemî'-i cesed" isimlerindeki

* Maalesef cümle tamamlanmıyor, burada istinsâhı unutulmuş birkaç kelime olmalı. (Neşredenin notu.)

yedi letâif bilfiil müctemi'dir; ve sâlik ise henüz nefs-i emmâre mertebesinde olup yukarı mertebelere terakkîsi için insân-ı kâmil, onun merâtib-i nefsiyye ve rûhâniyyesine tenezzül ederek bu perdeleri birer birer yırtar. Ve sâliki birçok nefsin ve rûhun tehlikeli geçitlerinden geçirir.

Hulâsa-i ma'nâ: "Ney mesâbesinde olan insân-ı kâmil, âlem-i kesrette sevip yâr edindiği her bir şeyden soğuyup, kendi aslı olan Hakk'a müteveccih bulunan her bir sâlik-i âşıkın mahremi ve musâhibidir. Ve onun merâtib-i nefsiyye ve rûhiyyesi, sâlikin kendi aslına hicâb olan merâtib-i nefsiyye ve rûhiyyesini yırttı ve kaldırdı.

همچو نی زهری و تریاقی که دید همچو نی دمساز ومشتاقی که دید

12. *Ney gibi bir zehir ve bir tiryâk kim gördü? Ney gibi bir dost ve bir müştâk kim gördü?*

"Tiryâk" zehirin te'sîrini izâle eden bir ma'cûnun ismi olup panzehir demektir. "Dem-sâz" dost ve muhib ma'nâsınadır. Ya'ni insân-ı kâmil şekāvet-i ezeliyyesi olanlar için zehirdir; zîrâ onu doğru yola da'vet ettikçe inadı ve şekāveti ziyâde olur; ve saâdet-i ezeliyye sâhibi olup nefsin mülevvesâtına bulaşmış ve zehirlenmiş olanlar için de, tiryâkdır, panzehirdir. Ve sâlikleri Hakk'a ve hakîkate ulaştırmak için, onların dostu ve müştâkıdır.

نی حدیث راه پر خون می کند قصهای عشق مجنون می کند

13. *Ney, kan dolu olan yolu söylüyor; Mecnûn'un aşkının kıssalarını söylüyor.*

Ney, ya'ni insân-ı kâmil, mehâlik ve müşkilât ile dolu ve nefs-i emmârenin mezbahası olan Hak yolundan haber veriyor; ve aşk-ı ilâhîye mübtelâ olan Mecnûn'un kıssalarını ve ahvâlini beyân ediyor. "Aşk-ı Mecnûn" ta'bîriyle اذکروا الله حتی يقولوا مجنون ya'ni "O kadar Allah'ı zikr et ki, mecnûn desinler" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Zîrâ ehl-i gaflet, dâimâ Allah'dan bahs edenlere deli derler.

محرم این هوش جز بی هوش نیست مر زبانرا مشتری جز گوش نیست

14. *Bu aklın mahremi bî-hûşun gayri değildir; zîrâ kulaktan başka dile müşterî yoktur.*

Ya'ni insân-ı kâmilin aklının mahremi, ancak onun önünde kendi aklını, dirâyetini ve fetânetini terk etmiş olan sâlikdir. O akıldan müstefîd olan an-

cak böyle bir sâlikdir; yoksa kendi aklını ve zekâsını ve ilmini beğenen kimse, insân-ı kâmilin aklından ve onun ilm-i ledünnîsinden istifâde edemez. Fakat kendinden geçen sâlik, insân-ı kâmil söylerken, baştan ayağa kadar kulak olup dinler; zîrâ insân-ı kâmilin dilinin müşterîsi ancak böyle kulak olan bir sâlikdir.

در غم ما روزها بیگاه شد   روزها با سوزها همراه شد

15. *Günler gamımızın içinde akşam oldu; günler yanmalar ile yoldaş oldu.*

"Bîgâh" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır; burada akşam ma'nâsı münâsibdir. "Sûz" harâret ve yanma demektir. Ya'ni, bu cismâniyyet âleminde günlerimiz, ehl-i hakîkatten ayrılık gamımızın içinde geçerek akşam oldu. Günlerimiz, ma'şûk-ı hakîkî olan Hakk'ın âteş-i aşkı içinde yanmalar ile yoldaş oldu ve bu yanıp yakılmalar ile geçti. "Der gam-ı mâ" "Bizim gamımızın içinde" ta'bîriyle Hz. Pîr, bu ayrılık gamını hem kâmillere ve hem nâkıslara teşmîl buyurmuştur. İnsân-ı nâkısın zâhiren ve hayâlen ayrılığı, muhtâc-ı îzâh değildir. İnsân-ı kâmile gelince, insân-ı kâmil, her ne kadar bu cismâniyyet âleminde de Hakk'a vâsıl ise de, onun cismi ve taayyünü Hakk'a vuslatın kemâline hicâb olur. Nitekim Sadreddîn-i Konevî hazretleri, Hz. Mevlânâ'yı son hastalıklarında ziyârete geldi ve "Allah Teâlâ sana acele şifâ versin" diye duâ etti. Hz. Mevlânâ buyurdu ki: "Bundan sonra -Allah şifâ versin duâsı- sizin olsun, âşık ile ma'şûk arasında bir kıl gömlekten ziyâde bir şey kalmamıştır; nûrun nûra ulaşmasını istemez misiniz?"

من شدم عریان از تن وز خیال   می خرامم در نهایات الوصال

"Ben cisimden ve hayâlden soyundum; visâlin nihâyetlerinde salınıp gezerim." (Mesnevî, c. 6/4639)

روزها گر رفت گو رو باك نیست   تو بمان ای آنکه چون تو پاك نیست

16. *Eğer günler gitti ise, de ki: Git korku yoktur; sen kal ey o kimse ki, senin gibi pâk yoktur.*

Bu beyt-i şerîf insân-ı kâmil lisânındandır. "Sen kal!" hitâbı, ma'şûk-ı hakîkî olan Hakk'adır; ve bundan murâd, sıfât ve esmân ile bu âlem-i kevnde mütecellî olarak sen kal!. Zîrâ benim varlığım ve geçen günlerim mevhûm ve i'tibârîdir, demek olur. Zîrâ ârifin nazarında eşyâda sıfât ve esmâsıyla zâhir olan

Hakk'ın vücûd-ı hakîkîsidir; ve âlem-i kevn ve cismâniyyet hayâldir. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de şöyle buyururlar:

انما الكون خيال و هو حق فى الحقيقة　　والذى يفهم هذا حاز اسرار الطريقة

"Kevn ancak hayâldir ve o hakîkatte Hak'dır; bunu anlayan kimse, tarîkatin sırlarını hâiz oldu."

Ya'ni, eğer bu cismâniyyet âleminin günleri böyle ayrılık gamı ve aşk-ı İlâhî ateşi içinde geçip gitti ise, ey aslına iltihâka âşık olan ârif, de ki: Ey hayâlî ve i'tibârî olan günler ve vakitler geçiniz. Sizin geçmenizden dolayı, bizim için korku yoktur. Sıfât ve esmân ile mütecellî olarak, bizim nazarımızda sen kal, ey Zât-ı ecell ve a'lâ ki, vücûdda senin gibi pâk ve mukaddes yoktur. وَ هُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) Ya'ni "Nerede olursanız, o Allah Teâlâ sizinle berâberdir" âyet-i kerîmesi mûcibince, sen her bir mevtında benim hakîkatim ve şey'iyyetim ile berâbersin.

هر كه جز ماهى زآبش سير شد　　وانكه بى روزيست روزش دير شد

17. *Her kim balığın gayridir, o sudan tok oldu; ve o kimse ki rızıksızdır, onun günü geç oldu.*

Bu beyt-i şerîfde üç sınıfın hâline işâret buyrulur. Birisi balık, diğeri balığın gayri ve üçüncüsü de rızıksız olandır. "Balık"tan murâd, rûhları ma'nâ deryâsında yüzen zâtlardır ki, bunlar ehl-i aşkdırlar. "Balığın gayri"nden murâd, sûretle mukayyed olan ahyâr ve ebrâr tâifesidir ki; ahyâr tâifesi ibâdât-ı zâhirîye ve sûrîye ve ebrâr tâifesi ise keşif ve kerâmâta ve suver-i keşfiyyeye kanâat edip ma'nâya teveccüh etmezler. Nitekim VI. cildin nihâyetindeki "Üç Şehzâde" kıssasında, bunların halleri îzâh olunur. Ârifler, mezâhir-i kevniyyede Hakk'ın sıfât ve esmâ-yı bî-nihâyesi ahkâm ve âsârını görüp, âfâkda ve enfüsde olan Hakk'ın bu tecelliyâtına doymadılar ve ma'nâ deryâsında müstağrak oldular; ve رب زدنى فيك تحيرا ya'ni "Yâ Rab, Sen'in hakkındaki hayretimizi ziyâde et!" derler. Cismânî ve nefsânî kimseler ise, hayât-ı dünyeviyyelerindeki günlerini sıkıntılar ve gamlar içinde geçirdiler ve günleri uzadı. Nitekim bu nâkıs insanların hâli de, dördüncü beyitte îzâh olundu.

در نيابد حال پخته هيچ خام　　پس سخن كوتاه بايد و السلام

18. *Pişmişin hâlini, çiğ olan hiç anlıyamaz. Binâenaleyh söz kısa gerektir vesselâm.*

"Der-yâften" anlamak; "puhte" pişmiş ve olmuş demek olup, bundan murâd, hür ve bâliğ olan insân-ı kâmildir. "Hâm" çiğ ve olmamış demektir. Bundan murâd dahi insân-ı nâkısdır. Azîz Nesefî hazretleri *Bülûğ ve Hürriyyet* risâlesinde buyurur: "Âlemde mevcûd olan her şeyin nihâyeti vardır ve her şeyin bülûğu vardır; ve her şeyin gāyesi hürriyyettir. Bu kelâm sana ancak bir misâl ile ma'lûm olur. Bil ki, meyve ağaçta tamam olduğu ve kendi nihâyetine eriştiği vakit, Arablar: "Meyve hür oldu" derler. Nihâyetin alâmeti odur ki, bir şey kendi evveline vâsıl ola. Kendi aslına vâsıl olan her şey nihâyete erişir. Bizim indimizde hiç şübhe yok ki hep Hak'dan gelirler; ve yine Hakk'a rücû' ederler. منه بدأ الامر و اليه يعود Ya'ni "Emir ondan başladı ve ona avdet eder, ilh..." Binâenaleyh, insân-ı kâmil, kendinin mebdei olan Hakk'a vâsıl olmakla kâinât ağacının pişmiş ve olmuş bir meyvesi olur; ve onun gayri olan insanlar dahi, henüz ham bir meyve hâlinde bulunur. Ham meyve olmuş meyvenin hâline yabancı olduğundan, insân-ı kâmilin hâlini söz ile insân-ı nâkısa anlatmak kābil değildir. Böyle olunca, bu bahisteki sözü kısa kesmek lâzım gelir vesselâm.

***

Buraya kadar olan 18 beyit, bu *Mesnevî-i Şerîf*'in zübdesi ve hulâsası olduğundan, eğer bu beyitler *Mesnevî-i Şerîf*'in bahislerine tatbîkan şerh edilse pek büyük bir hakāyık kitabı olur. Dîbâcenin şerhinde dahi gösterildiği vech ile *Mesnevî-i Şerîf*'in te'lîfindeki sebeb şudur: Hz. Mevlânâ'nın mürîdleri, Hakîm Senâî hazretlerinin *İlâhî-Nâme*'sini ve Ferîdüddîn Attâr hazretlerinin *Mantıku't-Tayr*'ını ve *Musîbet-Nâme*'sini mütâlaaya çok rağbet ederlerdi. Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri bunu görüp, Cenâb-ı Mevlânâ'ya hitâben: "Hudâvendigârım, gazeliyyât esrârı çok oldu. *İlâhî-Nâme* ve *Mantıku't-Tayr* üslûblarında bir manzûm kitâb te'lîfine inâyet buyurulmuş olsa, dostlara yâdigârınız olur" dedi. Hz. Mevlânâ dahi "Bu fikir size gelmezden evvel, âlem-i gaybdan böyle nazmen bir kitâb te'lîfi hâtırası kalbime ilkā olundu" buyurup, derhal sarıkları arasından bir kâğıt çıkararak Çelebi hazretlerinin eline verdi ki, o kâğıtta bu 18. beyt-i şerîf yazılmış idi. Ondan sonra Hz. Mevlânâ *Mesnevî-i Şerîf*'i takrîre başladılar.

Şurası şâyân-ı dikkattir ki, bu son beyitte "İnsân-ı kâmilin hâlini insân-ı nâkıs anlıyamaz, bu hususda sözü kısa kesmek lâzımdır" buyruluyor. Binâenaleyh bizim gibi nâkıs insanların bu *Mesnevî-i Şerîf*'i okuyup, Hz. Mevlânâ'nın ahvâl-i şerîfesini beyân için yazılar yazmak, kendi evhâm ve

hayâlâtımızdan ibâret olur. Nitekim Hz. Pîr bu ma'nâ hakkında *Fîhi Mâ Fîh'* lerinin 29. faslında şöyle buyururlar: "Kâmillerde تخلقوا باخلاق الله [Ya'ni "Allâh'ın ahlâkıyla ahlaklanınız"] ve كنت له سمعا و بصرا [Ya'ni "Onun işitmesi ve görmesi olurum"] sırrı zuhûr eder. Ve bu azîm makāmdır ki, bundan kelâm-ı azîm söylemek de beyhûdedir. Çünkü onun azameti, "ayın" ve "zâ" ve "yâ" ve "mîm" ya'ni "azîm" kelimesi ile anlaşılmaz. Eğer onun azametinden biraz zâhir olsa, ne "ayın" kalır, ne de "ayın" harfinin mahreci ve ne "zâ" kalır, ne de "zâ" harfinin mahreci; ve ne el kalır, ne de mevcûd; envârın leşkerlerinden vücûd şehri harâb olur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur: انّ الْمُلُوكَ اذا دخلوا قَرْيَةً اَفْسَدُوهَا (Neml, 27/34) Ya'ni "Pâdişâhlar bir şehre dâhil oldukda o şehri harâb ederler."

Devenin biri fâre kovuğuna ayağını bastı, kovuk harâb oldu; fakat o harâblık içinde bin hazîne çıktı.

گنج باشد بموضع ویران　　　سگ بود سگ بجای آبادان

"Harâb mevzi'de hazîne olur; ma'mûr olan yerde köpek olur köpek!"

Vaktâki uzun uzadıya sâliklerin makāmının şerhinden bahs ettik, vâsılların ahvâlinin şerhinde ne söyliyelim? Ancak onların nihâyeti vardır; fakat bunların nihâyeti yoktur. Sâliklerin nihâyeti visâldir; vâsılların nihâyeti ne olur? O bir vasıldır ki, onun için firâk olmak mümkin değildir. Hiçbir üzüm tekrar koruk olmaz ve hiçbir olmuş meyve tekrâr ham olmaz ilh..."

Ve yine *Fîhi Mâ Fîh*'in 4. faslında da şöyle buyururlar: "Seyyid Burhâneddîn (k.s.) söz söyler idi. Birisi dedi ki: Senin medhini filân kimseden işittim. Buyurdular ki, göreyim, o falan adam nasıl adamdır? Onun beni tanıyıp medh edecek mertebesi var mıdır? Eğer o beni söz ile tanımış ise, şu halde beni tanımamıştır. Zîrâ bu söz ve harf ve savt ve bu dudak ve ağız kalmaz. Bütün bunlar arazdır. Ve eğer fiil ile tanımış ise, yine böyledir. Ve eğer benim zâtımı tanımış ise, o vakit bilirim ki, o benim medhimi edebilir ve o medih, benim medhim olur."

İmdi, bu 18. beyitten sonra, Hz. Pîr, insân-ı nâkısın kemâline lâzım olan vasiyyetlere başlarlar.

بند بگسل باش آزاد ای پسر　　　چند باشی بند سیم و بند زر

19. *Ey oğul, bağı kopar da, hür ol; ne vakte kadar gümüş bağında ve altın bağında olursun?*

Ey oğul, ta'bîriyle, sâlikin Hak yolunda henüz çocuk mesâbesinde olduğuna işâret buyrulur. "Bağ"dan murâd, hırs ve muhabbettir. Zîrâ insan harîs olduğu ve muhabbet ettiği bir şeyin esîridir. Binâenaleyh Hz. Pîr'in bu tavsiyesinden murâd "Altın ve gümüş kazanmayı da bırak da, fakîr ve ekmek parçasına muhtâc ol, demek değildir. Belki altının ve gümüşün "ayn"ına ve zâtına olan muhabbeti, Hakk'ın muhabbeti üzerine tercîh etme!" demektir. Nitekim bu cildin 997. numarasında:

چیست دنیا از خدا غافل بدن　　　　نی قماش و نقره و فرزند و زن

"Dünyâ nedir? Hudâ'dan gâfil olmaktır; metâ' ve gümüş ve evlâd ve kadın değildir,"

buyururlar. Maatteessüf bu cihet birçok ehl-i sülûk tarafından yanlış anlaşıldığından, miskinlik ve pejmürdelik mesleği ihtiyâr olunmuş ve dîn-i İslâm düşmanlarının nazarına kötü bir nümûne gösterilmiştir. Halbuki hadîs-i şerîfde: نعم المال الصالح للرجل الصالح Ya'ni "İyi mal, iyi adam için ne güzeldir!" buyrulmuştur. Zîrâ bir iyi adam kazandığı mâl-i meşrû' ile hemcinsinin düşmüşlerine ve âcizlerine yardımcı olur. Ve *Fîhi Mâ Fîh*'in 46. faslında dahi şöyle buyrulur: Muhakkak Allah Teâlâ bize kesb ve tahsîl-i mâl ile emr etti. Çünkü انفقوا فى سبيل الله (Bakara, 2/195) ya'ni "Allah yolunda infâk ediniz" buyurdu. İnfâk-ı mâl ise ancak mâl ile mümkindir. Binâenaleyh tahsîl-i mâl ile emr etmiş oldu."

İşte bu îzâhâta nazaran bu beyt-i şerîfdeki tavsiyeden murâd, malın zâtına ve "ayn"ına olan hırs ve muhabbettir. Ma'lûm olsun ki, hırs ve muhabbetin, insanın duyguları arasında birer hakîkati vardır. Bu hakîkatler aslâ insandan zâil olmaz. Fakat bu duyguların fenâ veyâ iyi cihetlere tevcîhi mes'elesi vardır. Eğer bu hırs ve muhabbet kâmilen dünyâ cihetine tevcîh olunursa, hevâya sarf edilmiş olur; fakat Hak tarafına tevcîh olunursa, sağlam bir cihete sarf edilmiş olur. Binâenaleyh bu hususta bir kimsenin mal tahsîli emrindeki niyeti mu'teber olur. Eğer bir kimse mâl tahsîl edip, zengin olmak ve malı ile Hak yolunda hizmetler etmek niyeti ile çalışırsa, ayn-ı ibâdet olur; ve eğer zengin olup, nefsinin huzûzâtını kemâliyle tatmîn etmek niyeti ile çalışır ve hemcinsine yardımcı olmak duygusundan uzak bulunursa, cem'iyyet-i beşeriyye için muzırr bir uzuv olur.

گر بریزی بحر را در کوزهٔ　　　　چند گنجد قسمت یك روزهٔ

20. *Eğer denizi bir bardağa döker isen, ne kadar sığar? Bir günlük kısmet!*

Ya'ni, ey malın zâtına ve aynına harîs ve muhib olan kimse! Deniz mesâbesinde çok olan bu dünyâ mallarını, bir bardak mesâbesinde olan cismine sığdırmaya çabalasan, kendi rızkın i'tibâriyle, ona ne kadar sığabilir? Ancak bir günlük kısmet ve rızkın sığabilir; zîrâ rızık, insanın boğazından geçen şeye derler. İnsanın kazanıp topladığı ve fakat henüz yiyemediği ve intifâ' edemediği mal, onun rızkı değildir. Nitekim bankalara habs ettiği yüz binlerce liraları yemeden ölüp gidenlerin haddi hesâbı yoktur.

کوزهٔ چشم حریصان پر نشد　　　تا صدف قانع نشد پر درنشد

21. *Harîslerin gözünün bardağı dolmadı. Sadef, kāni' olmadıkça inci dolmadı.*

Bununla berâber deniz mesâbesinde olan dünyâ malının zâtına ve aynına harîs ve muhib olanların, bardak mesâbesindeki gözleri, bu mallar ile dolmadı. Meselâ yüz bini olan iki yüz bin ve bir milyonu olan iki milyon yapmak istedi. Bu dolmanın çâresi ancak kanâattır. Nitekim sadefin içine nîsân yağmuru dânelerinden biri düştüğü vakit, eğer ağzını kapatırsa içinde inci peydâ olur. Eğer sadef bu ilk katraya kanâat etmeyip ağzını kapamaz ise, içinde bu inci peydâ olmaz. İnsanda bu hırsa işâreten hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur: لو كان لابن آدم واديان من ذهب و فضة لا تبغى اليهما ثالثا و لا يملاء جوف ابن آدم الا التراب Ya'ni "Eğer âdem oğlunun altından ve gümüşten iki vâdîsi olsa, elbette onların üçüncüsünü ister; ve âdem oğlunun içini ancak toprak doldurur."

هر که را جامه ز عشقی چاك شد　　　او ز حرص و عیب کلی پاك شد

22. *Her kimin libâsı bir aşktan yırtıldı ise, o hırstan ve ayıbtan tamâmiyle temiz oldu.*

"Libâs"tan murâd, rûhun libâsı olan cisimdir. Ma'lûm olsun ki, tâliblerin Hak yoluna sülûkleri iki türlü olur. Birisi evvelen nefsi kötü sıfatlardan ve rezâilden temizleyip ma'rifet-i İlâhî'ye müstaid olmak ve o ma'rifetten sonra, aşk-i İlâhî hâsıl edip, bu "ebrâr" yolundan, "şüttâr" yoluna terakkî etmektir. Kâmillerin ba'zıları, tâlibleri terbiyede ve kemâle getirmekte, bu yolu münâsib görmüşlerdir. Onları hırstan ve diğer nefsânî olan ayıblardan ve kusurlardan temizleyip güzel ve rûhânî sıfatlar ile muttasıf yaparlar. Ve diğeri odur ki, sâlik evvelen aşk hâsıl eder ve aşkın husûlünden sonra bütün rezâil ve nekâis-ı nefsâniyyesi zâil olur. Ba'zı kâmiller bu aşk yolunu makbûl tutup, sâdık mürîdleri bu aşk menziline eriştirirler.

Hz. Mevlânâ, bu iki yolu beyân buyurdular. Evvelen "Bend bi-gsil" den i'tibâren yukarıdaki üç beyti, evvelki yola işâret buyurdular. Ve ikinci yol, Hz. Mevlânâ'nın i'tibâr buyurduğu "şüttâr" ve "aşk" yolu olduğundan, bu aşağıdaki beyitlerde de aşk hakkında mübâlağa buyurdular. Ya'ni "Hırs-ı dünyâdan ve bu hırs sebebiyle nefsânî olan ayıblardan ve kusûrlardan temizlenmenin çâresi, bu cisim libâsının mecâzî veyâ hakîkî bir aşk ile yıpranmasıdır. Zîrâ aşkın isti'lâ ettiği bir kalbe başka emeller sığamaz. Nitekim V. cildin 2725 numaralı beytinde şöyle buyururlar:

هر چه جز عشقست شد مأكول عشق   دو جهان يك دانه پيش نول عشق

"Aşkın gayri her ne varsa, aşkın me'kûlüdür; aşkın gagası önünde iki cihân bir tânedir."

شاد باش اى عشق خوش سوداى ما   اى طبيب جمله علتهاى ما

23. *Aferîn! ey bizim latîf, fâideli olan aşkımız; ey bizim bütün illetlerimizin hekîmi!*

"Şâd-bâş" âferin ve mâşâallâh ma'nâsında tahsîn kelimesidir. "Hoş" latîf ve güzel. "Sevdâ", müteaddid ma'nâsı vardır; burada fâide ma'nâsınadır. "Tabîb" lügatte, san'atında ve ilminde mâhir ve üstâd olan kimseye derler; hekîm ve doktor demektir. Sonradan hastalıkların tedâvîsinde mâhir olan kimse ma'nâsında kullanıldı. Ya'ni "Ey bizim latîf, fâideli olan aşkımız! Ey bizim bütün nefsânî illetlerimizin tedâvîsinde bir hâzık doktorumuz, âferîn sana!"

اى دواى نخوت و ناموس ما   اى تو افلاطون و جالينوس ما

24. *Ey bizim kibrimizin ve nâmûsumuzun ilâcı! Ey bizim Eflâtûn'umuz ve Câlinos'umuz!*

"Nahvet" büyüklük ve tekebbür ve kibir. "Eflâtûn" eski Yunan hakîmlerinden birisinin adıdır, felsefesiyle meşhurdur. Ve "Câlinos" kezâlik eski Yunan doktorlarından birinin ismidir. Aşka bir şahsiyet verilip, filozoflukta Eflâtûn'a; ve emrâz-ı ma'neviyyeyi tedâvîde Câlinos'a benzetilmiştir.

جسم خاك از عشق بر افلاك شد   كوه در رقص آمد و چالاك شد

25. *Toprak cisim, aşktan felekler üzerine gitti. Dağ raksa geldi ve çâlâk oldu.*

"Şüden" masdarı, olmak ve gitmek ma'nâlarına gelir. Birinci mısra'daki "Şüd" gitti ve ikinci mısra'daki "şüd" oldu demektir. "Çâlâk" çabuk ve çevik ma'nâsınadır. Ya'ni "Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz'in ve onun vârislerinin cisimleri, kesîf ve sakîl olan topraktan yaratılmış iken, aşk-ı ilâhî sebebiyle telattuf edip feleklere urûc etti. Tûr-i Sînâ dağı, Mûsâ (a.s.)ın aşkından zuhûr eden tecellî-i ilâhî üzerine harekete gelip çarçabuk parça parça oldu.

عشق جان طور آمد عاشقا طور مست و خر موسی صاعقا

26. *Ey âşık! aşk, Tûr'un canı geldi; Tûr sarhoş ve Mûsâ bî-hûş düştü.*

"Tûr" Mûsâ (a.s.)ın münâcât yeri olan Tûr-i Sînâ dağının adıdır. "Âşıkā" nın nihâyetindeki "elif" nidâ içindir, "ey" demektir. "Harre" Arabça, düştü, "sâikā" bîhûş demektir. وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا (A'râf, 7/143) [Ya'ni " ...Mûsâ da baygın düştü"] âyet-i kerîmedendir. "Saikā" Hafs kırâatı üzeredir. Diğer kırâatlarda "Sâikā" dahi okunur. Beyt-i şerîf bu kırâatlara göredir. Ya'ni "Mûsâ (a.s.)ın aşkının cemâd cinsinden olan Tûr-i Sînâ dağına aksi, o dağa can oldu ve bu sebeble o Tûr-i Sînâ, tecellî-i ilâhîden sarhoş oldu ve Mûsâ (a.s.) dahi, bayılıp düştü.

با لب دمساز خود گر جفتمی همچو نی من گفتنیها گفتمی

27. *Eğer ben kendi dem-sâzımın dudağı ile eş ola idim, [ney gibi] ben söylemeye lâyık olanı söyler idim.*

"Leb" dudak, "dem-sâz" vasf-ı terkîbîdir. "Demi uygun" ve "nefes uydurucu" ve muhibb-i sâdık ma'nâlarına gelir. "Cüft" lügatte, Türkçede tekin mukābili olan "çift" ma'nâsınadır; ve eş ve arkadaştan kinâyedir. Âhirindeki "yâ" temennî içindir. Birinci "güftenî"deki "yâ" liyâkat ve ikincideki "yâ" hikâye içindir. Ya'ni "Ben kendi musâhibimin dudağı ile eş ve arkadaş ola idim, nâyı üfüren nâyzen nasıl türlü türlü nağmeler ızhâr ederse, ben de, benim nay gibi olan vücûduma vâki' olan ilhâmât-ı ilâhiyyeden söylemeğe lâyık olan sözleri söyler idim."

***

Ma'lûm olsun ki, ekâbir-i evliyâdan Sehl b. Abdullâh Tüsterî (k.s.) buyururlar ki: " Âlimin üç türlü ilmi vardır: Birisi "ilm-i zâhir"dir; âlim onu ehl-i zâhire söyler. Ve diğeri "ilm-i bâtın"dır ki, bunu ancak ehline söyler. Üçüncü

ilim, âlim ile Allah Teâlâ arasında bir sırdır; bu da âlimin hakîkat-ı îmânıdır. Bunu ne ehl-i zâhire, ne de ehl-i bâtına söylemez." Bundan anlaşılır ki, Hz. Pîr'in söylemek istediği ilim, bu ikinci nevi'den olan ilimdir. Binâenaleyh bu beyit, yukarıda geçen سینه خواهم شرحه شرحه از فراق beyt-i şerîfinin te'kîdi olur. Ve üçüncü nevi' ilim, harf ve savta sığmadığından, lisânen söylenemediği için kâmiller bu sırrı, ancak karşılıklı, kendi hakîkatlerine nazar etmek sûretiyle müşâhede ederler. Nitekim Hz. Pîr, Şems-i Tebrîzî hazretleriyle bu mertebede idiler.

هر که او از همزبانی شد جدا　　　بی نوا شد گرچه دارد صد نوا

28. *Her kim ki o bir hem-zebândan ayrı oldu; her ne kadar yüz nevâ tutar ise de, bî-nevâ oldu.*

"Hem-zebân" birinin dilinden anlıyan arkadaş. "Nevâ" azık ve gıdâ demektir; burada rûhun azığı ve gıdâsı olan hakāyık ve maârif-i ilâhiyye murâd olunur. Ya'ni, dilinden anlıyan bir musâhib ve arkadaş bulamayan kimse, her ne kadar kendisinde rûhun gıdâsı olan birçok maârif-i ilâhiyye olsa bile, onları söyliyemiyeceği için, azıksız ve ma'rifetsiz bir halde kalır.

چونکه گل رفت و گلستان در گذشت　　　نشنوی زان پس ز بلبل سر گذشت

29. *Vaktâki gül gitti ve gülistan geçti, ondan sonra bülbülden sergüzeşt dinleyemezsin.*

Bu beyt-i şerîfde Hz. Mevlânâ, mahrem-i esrârı olan cenâb-ı Şemseddîn Tebrîzî hazretlerinin gaybûbetine işâret ve Cenâb-ı Şems'i güle ve meclis ve sohbetlerini gülistâna ve zât-ı şerîflerini de bülbüle teşbîh buyururlar. Zîrâ Hz. Pîr'in menâkıbının mütâlaasından anlaşılacağı üzere, onların beyân buyuracakları esrâr-ı aşka ve maârif ve hakāyıka ancak birbirleri muhâtab olabilirlerdi. Nitekim *Sipehsâlâr Menâkıbı*'nda bu sohbet mes'elesi şöyle rivâyet olunur:

Bir vakitte Mevlânâ Şemseddîn hazretleri münâcât vaktinde: "Yâ Rab! senin hâs kullarından, benim sohbetime tahammül edebilecek bir kimse var mıdır?" buyurdu. Derhal âlem-i gaybdan işâret erişdi ki: "Eğer sohbetine mahrem ister isen, Rûm cânibine sefer kıl!" Derhal oradan Rûm vilâyetine müteveccih oldu; şehir şehir arıyarak Konya'ya muvâsalet etti. Konya'da Hz. Mevlânâ'yı bulmaları ve onlar ile münâsebetleri ve sohbetleri bu menâkıbda tafsîl olunmuştur.

جمله معشوقست و عاشق پردهٔ　　　زنده معشوقست و عاشق مردهٔ

30. *Hep ma'şûkdur ve âşık bir perdedir; diri olan ma'şûkdur ve âşık bir ölüdür.*

"Ma'şûk"dan murâd, Zât-ı Hak'dır; ve "âşık"dan murâd, 10 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere bilcümle mevcûdât ve bu mevcûdâtın efdali olan insandır. Zîrâ bütün eşyâ zât-ı Hakk'ın sıfât ve esmâsının mazharları olup, onlarda zâhir olan ancak Zât-ı Hak'dır.

Bu beyt-i şerîfde Zât-ı Hakk'ın tecellî-i husûsîsinden, tecellî-i umûmîsine intikāl buyrulur. Ya'ni Hz. Şems'in sûret-i cismiyyesi, mazhar-ı sıfât ve esmâ-yı ilâhiyye idi; ve Cenâb-ı Şems dahi, benim gibi Zât-ı Hakk'ın âşığı idi; ve Zât-ı Hakk'ın bizlerdeki tecelliyâtı ise, O'nun tecellî-i husûsîsi olmakla berâber, bizim hüviyyetimiz ma'şûkun "ayn"ı idi; ve bizim sûretimiz, o ayn-ı ma'şûk olan hüviyyetimizin perdesi idi. Eğer cenâb-ı Şems'in sûret-i cismiyyesi gaybûbet etti ise, bu suver-i eşyânın hepsi, ayn-ı ma'şûkdur ve Zât-ı Hakk'ın âşığı olan bu suver-i eşyâ O'nun Zât'ının perdesidir. Zîrâ bu suver-i eşyâdaki fa'âliyyet ve harekât, hep Zât-ı Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ının eseridir. Binâenaleyh hakîkatte diri olan ancak ma'şûkdur; ve âşık olan suver-i eşyâ ise, bir ölüdür ve cemaddır.

چون نباشد عشق را پرواى او　　　او چو مرغى ماند بى پر واى او

31. *Vaktâki onun aşka meyli olmaya, o, kanatsız bir kuş gibi kaldı; vay ona!*

Birinci mısra'daki "pervây" meyil ve iltifât demektir. İkinci mısra'daki "pervây" kanat ma'nâsına olan "per" ile edât-ı teessüf ve tahassür olan "vây"dan mürekkebdir. Ya'ni bir kimse kendisinde hilkaten mündemic olan aşk duygusunu eşyâ-yı süfliyye cihetine tevcîh edip Zât-ı Hakk'ın aşkına meyil ve iltifât etmezse, kanatsız bir kuş, yukarıya uçamadığı gibi, böyle bir kimse de, aşkını tevcîh ettiği süfliyyet âleminde kalıp, Hak tarafına ve âlem-i ulvîye uçamaz. Vây böyle bir kimsenin hâline!. Beyt-i Hz. Pîr:

جان بفداى عاشقان خوش هوسيست عاشقى　　عشق پرست اى پسر باد هواست ما بقى

"Âşıkların, can fedâsıyla olan âşıklığı, güzel bir hevesdir. Ey oğul! aşk kanaddır; onun mütebâkîsi bâd-ı hevâdır."

من چه گونه هوش دارم پيش و پس　　　چون نباشد نور يارم پيش و پس

32. *Eğer önde ve arkada, yârimin nûru olmasa, ben öne ve arkaya nasıl akıl tutarım?*

"Ön"den murâd, kesâfet âlemi olan dünyâ ve "arka"dan murâd, ma'nâ ve bâtın âlemidir. Ya'ni, benim ma'şûkum olan Zât-ı Hakk'ın, gerek bu âleme ve gerek ma'nâ âlemine münâsib olan birtakım tecelliyât-ı ilâhîsi bana vâki' olmasa, ben bu iki tarafa nasıl aklımı kullanabilirim? Zîrâ ben kâmilen aşk-ı ilâhîde müstağrak ve âlem-i ma'nâya gark olsam, bu âlem yabancı kalır ve halkı irşâd ile meşgûl olamaz idim. Ve kâmilen âlem-i fânîde müstağrak olsam, âlem-i ma'nâdan maârif cevherlerini çıkaramaz idim. Binâenaleyh ma'şûkumun nûr-i tecelliyâtı, benim aklımı bu iki tarafa da tevcîh buyurdu.

Bu beyt-i şerîfin hulâsaten şerhinde üstâdım Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede Efendi (k.s.) şöyle buyururlar: "Eğer kesretde vahdet ve halkda Hak meşhûdum olmayacak olsa idi, fenâdan bakāya, mahvdan sahve, sekrden hûşe gelmezdim."

عشق خواهد این سخن بیرون بود   آینه غماز نبود چون بود

33. *Aşk bu sözün dışarıya çıkmasını ister; âyine gammâz olmasın! Bu nasıl olur?*

"Aşk"dan murâd, ma'şûkdur ve Zât-ı Hak'dır. "Gammâz" iyi ve kötü şeyleri ifşâ eden.

Ya'ni, benim aklımın böyle hem âlem-i ma'nâda ve hem âlem-i fânîde kullanılabilmesinin sırrı budur ki, aşk ya'ni ma'şûk-ı hakîkî, bu *Mesnevî-i Şerîf*'deki maârif ve hakāyıkın, bu âlem-i fânîde elfâz ile zâhir olmasını ve dışarıya çıkmasını ister; ve benim canım ma'şûkumun âyînesidir; ona ma'şûkum mütecellîdir. Halbuki âyînenin kendisine mün'akis olan şeyleri göstermemesi ve ifşâ etmemesi mümkin olur mu?

آینهٔ جانت ازان غماز نیست   زانکه ژنگار از رخش ممتاز نیست

34. *Senin cânının âyînesi ondan dolayı gammâz değildir; zîrâ ki onun yüzünden pas ayrılmış değildir.*

"Jengâr" pas, "mümtâz" ayrılmış demektir. Ya'ni "Ey kimse, eğer sen, ben de insanım, bende de rûh-i insânî vardır, ma'şûk-i hakîkînin o tecelliyâtı niçin benim cânımın âyînesine aks etmiyor? der isen, cevâben derim ki: Senin cânının âyînesinin yüzünden nefsânî ve cismânî sıfatların pası ve kirleri ayrılmış değildir; senin âyînen çok temizlenmek ve silinmek ister.

داستان عاشق شدن پادشاه کنیزك را و خریدن پادشاه او را
و رنجور شدن و تدبیر پادشاه در معالجهٔ او

Pâdişâhın câriyeciğe âşık olması ve pâdişâhın onu satın alması ve câriyeciğin hasta olması ve onun tedâvîsine pâdişâhın tedbîri hikâyesidir.

بشنوید ای دوستان این داستان　　　خود حقیقت نقد حال ماست آن

35. *Ey dostlar, bu hikâyeyi dinleyiniz; hakîkatte o, muhakkak bizim nakd-i hâlimizdir.*

"Nakd" lügatte, sağlam parayı kalptan seçmek ve saymak demektir. Ve mevcûd ve hâzır olan şey ma'nâsına da gelir. Burada murâd olan ikinci ma'nâdır. Ya'ni, ey dostlar ve ey sâlikler! Bu hikâyeyi dinleyiniz; zîrâ bu hikâye altında gizli olan ma'nâlar, bizim şimdi geçirmekte olduğumuz bu dünyâ hayâtı içinde mevcûd olan hâlimizdir.

Ma'lûm olsun ki, muhterem şârihlerin birçoğu bu hikâyede "pâdişâh"dan murâd rûh ve "câriye"den murâd, rûhun tasarrufu altında olan akl-i cüz'îdir; ve rûh akl-ı cüz'îye âşıktır. Ve "kuyumcu"dan murâd nefisdir. "Doktorlar"dan murâd, müzevvir ve yalancı mürşidlerdir. Ve "tabîb-i ilâhî"den murâd, insân-ı kâmildir, demişlerdir. Ba'zıları da diğer te'villerde bulunmuşlardır.

Yukarıya merbûtıyyeti karînesiyle zâhir olan budur ki, bu hikâyede rûh âyînesinin nefsânî sıfatlar pasından temizlenmesi için, sâlikin ne yolda hareket etmesi lâzım geleceğinin beyânıdır. Binâenaleyh gelecek beyitlerde yukarıdaki bu tavsiyelerin kâri'ler tarafından münâsebet gözetilmek sûretiyle tatbîk olunması îcâb eder.

بود شاهی در زمانی پیش ازین　　　ملك دنیا بودش و هم ملك دین

36. *Bundan evvelki bir zamanda bir pâdişâh var idi. Hem dünyâ mülkü ve hem de din mülküne mâlik idi.*

"Pâdişâh"dan murâd rûhdur; ve "evvelki zaman"dan murâd, cismâniyyet âleminden evvelki rûhâniyyet âlemidir. Ve rûhun, dünyâ mülküne mâlik olması budur ki, rûh, kendisinden ahvâl zuhûru için cismâniyyet âlemine gelmek üzere Hakk'ın Zât'ından zuhûr etmiştir. Binâenaleyh dünyâ mülkünün mâliki olur. Ve âtîde gelecek olan bir beyitte:

جامه از تن جان ز تن آگاه نیست   در دماغش جز غم الله نیست

Ya'ni, "Rûh cisimden ve cisim dahi rûhdan âgâh değildir; onun dimâğında Allah gamından başkası yoktur" buyrulmuş olduğundan, din mülküne de mâlikdir.

اتفاقا شاه روزی شد سوار   با خواص خویش از بهر شکار

37. *Bir gün pâdişâh ittifâkan av için, havâssı ile berâber süvâr oldu.*

"İttifâkā" tedbirsiz ve gayr-i me'mûl demektir. "Havâs"dan murâd, kuvâ-yı zâhire ve bâtınedir. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhi Memleketi'l-İnsâniyye* ismindeki kitabının üçüncü bâbında rûhun bu havâssını tafsîlen beyân buyururlar. Bu kitâb fakîr tarafından şerh olunduğu için burada tafsîlâta lüzûm görmedim. "Şikâr"dan ve "av" dan murâd, rûhun kendi "ayn-ı sâbite" sine göre yapacağı amellerdir. Ya'ni "Bir gün rûh, kendisinin tedbîri olmaksızın "ayn-ı sâbite"sinin iktizâsı üzere ızhâr-ı a'mâl için, kendisinin havâssı olan kuvâ-yı zâhire ve bâtınesi ile cisim merkebine bindi."

یك کنیزك دید شه بر شاه راه   شد غلام آن کنیزك جان شاه

38. *Pâdişâh cadde üzerinde bir câriyecik gördü. Şâhın cânı o câriyeciğin kölesi oldu.*

"Câriye"den murâd, nefse tâbi' olan akl-ı cüz'îdir. "Şâh-râh" cadde ve geniş yol demektir ki, bundan murâd, bu kesâfet ve sûret âlemi olan dünyâdır. "Şâhın cânı"ndan murâd, rûhun irâdesidir. Ya'ni "Pâdişâh olan rûh, dünyâ caddesi üzerinde, nefse tâbi' olan akl-ı cüz'îyi gördü ve rûhun irâdesi, akl-ı cüz'înin irâdesine esîr oldu."

مرغ جانش در قفص چون می طپید   داد مال و آن کنیزك را خرید

39. *Vaktâki onun canının kuşu kafes içinde çırpındı. Mal verdi ve o câriyeyi satın aldı.*

"Mal"dan murâd, rûhun kendi mûcidi olan Zât-ı Hakk'a muhabbetidir. "Şâhın can kuşu"ndan murâd, rûhun "ayn-ı sâbite"sindeki meyli ve irâdesidir. Ya'ni rûh Hakk'ın muhabbetini nefse tâbi' olan akl-ı cüz'îye verdi ve akl-ı cüz'îye sâhib oldu.

چون خريد او را و برخوردار شد　　　آن كنيزك از قضا بيمار شد

40. *Vaktâki onu satın aldı ve menfaat buldu, o câriyecik, kazâ cihetinden hasta oldu.*

"Berhordâr şüden" menfaat bulmak ve fâidelenmek ve meyveyi yemek ma'nâsınadır. Ya'ni vaktâki rûh, Zât-ı Hakk'a olan muhabbetini pek beğendiği bu akl-ı cüz'îye verdi ve bu cismâniyyet âleminde birtakım ulûm-i zâhiriyye iktisâb ederek menfaat-i maddiyye buldu. O akl-ı cüz'î câriyesi, kazâ-yı ilâhî cihetinden nefse âşık olmak sûretiyle hastalandı. Zîrâ ukûl-i cüz'iyyenin nefse âşık olması, bu cismâniyyet âleminde kazâ-yı ilâhîdir.

آن يكى خر داشت پالانش نبود　　　يافت پالان گرگ خررا در ربود

41. *O bir kimse eşeğe mâlik idi; onun palanı yok idi. Palanı buldu, kurt eşeği kaptı.*

Bu hâl ona benzedi ki, birinin palansız bir eşeği var idi; palanı bulur bulmaz eşeği de kurt kapıverdi.

كوزه بودش آب مى نامد بدست　　　آبرا چون يافت خود كوزه شكست

42. *Onun bardağı var idi, eline su girmedi; suyu bulduğu vakit de bardak kırıldı.*

Bu hâl kezâ şuna da benzedi ki, birisinin bardağı var idi; fakat içecek suyu yok idi. Suyu bulduğu vakit dahi, elindeki bardak kırıldı.

شه طبيبان جمع كرد از چپ و راست　　　گفت جان هر دو در دست شماست

43. *Pâdişâh soldan ve sağdan doktorları topladı, dedi: Her ikimizin canı sizin elinizdedir.*

Rûh, beğendiği bu akl-ı cüz'înin cehâlet yüzünden hastalandığını görüp, bu hastalığın tedâvîsi ve cehil illetinin izâlesi için, doktorluk da'vâsında bulunan ulemâ-yı zâhireye mürâcaat etti ve onları başına topladı; ve onlara dedi ki: Benim ve aklımın selâmeti, sizin elinizdedir.

جان من سهلست و جان جانم اوست   دردمند و خسته ام درمانم اوست

44. *Benim cânım kolaydır ve cânımın cânı odur. Dertliyim ve hastayım, dermânım odur.*

"Sehl" kolay demek olup, burada kıymetsizlik ve te'sîrlilikten kinâyedir. "Rûhun cânı"ndan murâd, onun Rabb-i hâssı olan ismin mazharı bulunan "ayn-ı sâbite"dir. Ve akıl rûhun sıfatı olup, teklîf-i ilâhî akla geldiğinden, bu akıl rûhun cânının cânı ve aslı olur. Zîrâ rûh, aklı olmayan bir cisimde intizâm eseri gösteremez. Akıl hasta olunca rûh dahi hastadır. Ya'ni rûh o âlimlere dedi ki: Ey ulemâ- yı kirâm! Bu âlem-i sûrette, benim taht-ı temellükümde olan akıl sâlim olmadıkça, benim cânım olan "ayn-ı sâbite"min ahvâlinin te'sîri ve kıymeti yoktur. Binâenaleyh teklîfât-ı ilâhiyyeyi kabûlde benim cânımın cânı ve aslı olan akıl ma'lûl oldukça ben de dertliyim; ve benim derdimin çâresi o aklın sıhhatte olmasıdır.

هر که درمان کرد مر جان مرا   برد گنج و در و مرجان مرا

45. *Her kim benim cânıma ilâç ederse, benim hazînemi ve inci ve mercanımı götürdü.*

Her kim, benim cânım mesâbesinde olan o aklın hastalığına ilaç yapar ve onu kemâle getirirse, hazînem mesâbesinde olan varlığım; ve inci ve mercan mesâbesinde olan vâridât-ı fikriyyem, onun malı olur. Nitekim İmâm-ı Ali (kerremallâhü vechehû) efendimiz buyurur: من علمنى حرفا فقد صيرنى عبدا Ya'ni "Kim ki bana bir kelime öğretir ise, muhakkak ben onun kölesi olurum."

جمله گفتندش که جانبازی کنیم   فهم گرد آریم و انبازی کنیم

46. *Hepsi ona dediler ki: Cân oynayıcılık ederiz; fehmimizi cem' ederiz ve ortaklık ederiz.*

"Cân-bâz" vasf-ı terkîbîdir. Cân oynayıcı, ya'ni cân fedâ edici demektir. "Yâ" masdariyyet içindir. "Fehm-gird-ârîm" fehmimizi cem' ederiz ve anlayışımızı bir araya getiririz demektir. "Enbâz" şerîk ve ortak demektir. "Enbâzî-künîm" düşüncede ortaklık ederiz demek olur ki, müzâkere ve müşâvere ma'nâsınadır. Ya'ni o âlimler dediler ki, pek a'lâ! Biz senin aklını sıhhate getirmek ve tenvîr etmek neye mütevakkıf ise, düşünür ve birbirimiz ile müzâkere ve müşâvere ederiz ve bu husûsta fedâkârlıktan çekinmeyiz.

هر یکی از ما مسیح عالمیست　　　　هر الم را در کف ما مرهمیست

47. *Bizden her biri bir âlemin Mesîh'idir. Bizim elimizde her eleme bir merhem vardır.*

Ya'ni, o âlim efendiler dediler ki: Bizim her birimiz bir ilmin şu'besinde üstâdız. Kimimiz ilm-i kimyâ ve kimimiz ilm-i hey'et ve kimimiz ilm-i hikmet ve kimimiz tabâbet gibi muhtelif ilimler âleminde, akla ârız olan cehle karşı Mesîh (a.s.) gibi bir doktoruz. Bizim elimizde bu nevi' cehil elemlerine ve hastalıklarına karşı bir merhem ve ilâç vardır.

گر خدا خواهد نگفتند از بطر　　　　پس خدا بنمود شان عجز بشر

48. *Fart-ı meserretten "Eğer Hudâ dilerse" demediler. Binâenaleyh Allah Teâlâ onlara acz-i beşeri gösterdi.*

"Batar" ferah ve neşâtın şiddeti ve gafletten dolayı pek ziyâde sevinmek. Ya'ni o doktorlar gafletten ve kendi kudretlerine olan i'timaddan dolayı, ifrât derecede ferah ve neşât içinde olduklarından, "Eğer Allah Teâlâ dilerse, biz bu illetin çâresini buluruz" demediler; binâenaleyh Allah Teâlâ onlara beşerin aczini gösterdi.

ترک استثنا مرادم قسوتیست　　　　نی همین گفتن که عارض حالتیست

49. *İstisnânın terkinden murâdım bir kasvettir; ârız bir hâl olan ancak söylemek değildir.*

"Terk-i istisnâ" dan "ez" edâtı mahzûftur. "Kasvet" kalbin katılığı ve karalığı ma'nâsınadır. "İstisnâ"dan murâd, "ben bu işi yaparım, fakat eğer Hakk'ın murâdı, benim murâdıma muhâlif olur da yapamaz isem, bu hâl müstesnâdır" demektir ki bu ma'nâ Arabça "inşâallâh" terkîbinde mündemicdir. Ya'ni doktorların istisnâyı terk etmelerinden ve "inşâallâh" dememelerinden murâdım, Hakk'ın tasarrufâtından gaflet ve kalb katılığı ve karanlığıdır. Yoksa ârız bir hâl olan lisân-ı zâhirî ile yalnız "inşâallâh" demedikleri değildir. Zîrâ kalbleri Hak'dan gâfil olduğu halde, mahzâ dilleri alışmış olduğu için "inşallâh" diyenler çoktur. Binâenaleyh, lisan "inşâallâh" dediği vakit, kalb dahi onu tasdîk etmek îcâb eder. Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Kehf'de: وَلاَ تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ اِنِّى فَاعِلٌ ذَالِكَ غَدًا اِلاَّ اَنْ يَشَاءَاللّٰه (Kehf, 18/23, 24) Ya'ni "Sakın ben bu işi yarın yapacağım deme; ancak Allah Teâlâ murâd ederse yapacağım de!" buyurulması, fiillerinde âciz olan kulları, irâde-i ilâhîden âgâh etmek içindir.

Bu beytin tercümesinde şu vecih dahi vârid olabilir: "Terk-i istisnâ" istisnânın terki, "merâ" benim için "dem-i kasvetîst" kasvete mensûb olan nefestir, demek olur. Ya'ni, terk-i istisnânın ma'nâsı benim indimde, Hak'dan gâfil olarak çıkarılan nefestir; yoksa yalnız ârız bir hâl olan "inşâallâh" sözünü dil ile söylemek değildir. Bir kimsenin nefesi Hak'dan gâfil olarak çıktıktan sonra, dili ile ister "inşâallâh" desin, ister demesin bence müsâvîdir demek olur. Bu tercümede terk-i istisnâdan "ez" edâtının mahzûf addedilmesine mahal kalmaz. Ve "dem-i kasvetîst" terkîb-i tavsîfî olur.

ای بسا نآورده استثنا بگفت　　　جان او با جان استثناست جفت

50. *Ey ne çok kimse istisnâyı söze getirmemiştir; onun cânı istisnânın cânı ile çifttir.*

Ya'ni, çok kimseler, "inşâallâh" sözünü zâhirde dile getirip söylememişlerdir; fakat onların rûhu, bu sözün ma'nâsıyla eş ve tev'em olmuştur. Zîrâ hiçbir nefeste Hak'dan ve Hakk'ın tasarruflarından gâfil değildirler.

هر چه كردند از علاج و از دوا　　　گشت رنج افزون و حاجت نا روا

51. *İlâçtan ve devâdan her ne yaptılar ise, hastalık ziyâde ve hâcet nâ-revâ oldu.*

"Nâ-revâ" da "nâ" edât-ı nefy "revâ" "reften" masdarından sıfat-ı müşebbehedir, gitmeyici demek olur. Ya'ni, doktorlar ilâçtan ve tedâvîden her ne tedbîr yaptılar ise, hastaya lâzım olan sıhhat vücûda gelmedi. Ya'ni âlimlerin ilim ta'lîminden, akl-ı cüz'înin, hakîkat-ı eşyâ hakkındaki maraz-ı cehli zâil olmadı.

آن كنيزك از مرض چون موى شد　　　چشم شه از اشك خون چون جوى شد

52. *O câriyecik, hastalıktan kıl gibi oldu. Şâhın gözü kanlı yaştan ırmak gibi oldu.*

Ya'ni, o akl-ı cüz'î cehil hastalığından dolayı nûrunu ve revnakını gâib edip akıl mertebesinden bile sukût edecek hâle geldi. Rûh, aklın bu hâlini görünce son derece müteessir oldu. Zîrâ bu âlem-i süflîde rûhun zevki, ancak bu akıl vâsıtasıyladır.

از قضا سرکنگبین صفرا فزود روغن بادام خشکی می نمود

53. *Kazâdan sirkengebîn safrâyı çoğalttı; bâdem yağı kuruluk gösterdi.*

Kazâ, Hakk'ın ezelde vâki' olan hükm-i küllî-i icmâlîsidir. Meselâ, hayvan cinsi mutlakā ölecektir, diye vâki' olan hükm-i ilâhî kazâdır; ve kader onun tafsîlidir. Meselâ Zeyd falan vakit, şu kadar yaşında ölecektir diye vâki' olan hükm-i ilâhî gibi.

Bu kazâ ve kader bahsinin tafsîlî *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Üzeyrî'dedir. "Sirkengebîn", "sirke" ile "engebîn" kelimelerinden mürekkebdir. Sirke ma'lûmdur; engebîn, bala ve şekere derler. Sirkeye kışın bal ve yazın şeker karıştırılıp bir şerbet yapılır; adına "sirkengebîn" derler. Fâidesi safrâyı ref' etmektir. Ya'ni doktorlar hastaya sirkengebîn verdiler. Kazâ-yı ilâhî cihetinden safrâyı çoğalttı. Bâdem yağı verdiler, inkıbâza nâfi' iken, tabîata kuruluk ve kabz verdi.

"Safrâ"dan murâd, kuvve-i vâhimedir; zîrâ kuvve-i vâhime, safrâ gibi baş döndürücüdür. "Sirkengebîn"den murâd, delâil-i ilmiyyedir. Zîrâ delâil-i ilmiyye, vehme ârız olan şekilleri izâle içindir. "Bâdem yağı"ndan murâd, âlim-i zâhirî efendilerin Kur'ân ve hadîs ma'nâlarını te'villeridir ki, bu te'viller kalbe inbisât değil, bilakis kabz verir. Nitekim bu cildin 1099 numaralı beytinde şöyle buyrulur:

بر هوا تأویل قرآن می کنی پست و کژ شد از تو معنیٔ سنی

"Kur'ân'ı hevâ-yı nefsânî üzerine te'vîl edersin, yüksek olan ma'nâ senden alçak ve eğri oldu."

از هلیله قبض شد اطلاق رفت آب آتش را مدد شد همچو نفت

54. *Helîleden kabz oldu, ıtlâk gitti. Su ateşe neft yağı gibi yardım etti.*

"Helîle" bir nevi' nebâtî ilâçtır. Üç nevi'dir. Sarı nev'ine "sarı helîle" derler; "kara" nev'i, olmuş ve kemâl bulmuş olanıdır, lînet için kullanılır. Bir nev'ine "kâbilî" derler ki, murabbâsı olur; "hunnâk"ı ve baş ağrısını def' eder ve mi'deye kuvvet verir. "Kabz" barsaklarda tabî'at tutkunluğu. "Itlâk", barsaklardaki mülâyemet demektir. "Kabız"dan murâd, bâtın tutkunluğu; "helîle"den murâd bâtın tutkunluğunu izâle edecek tedbîrât-ı ilmiyyedir. Ya'ni zâhirî âlim efendiler her türlü tedbirleriyle akl-ı cüz'înin maraz-ı vehmi ve cehlini izâle edemediler. Meselâ su, ateşi söndürmek lâzım gelirken, ateşe neft yağı dökülmüş gibi parlattı.

ظاهر شدن عجز حکیمان از معالجهء کنیزك بر پادشاه
و روی آوردن بدرگاه خدا و خواب دیدن پادشاه مبشر
غیبی را و یافتن طبیب الهی وحاصل شدن مراد او

Pâdişâh nezdinde câriyenin tedâvîsinden, hekîmlerin aczi zâhir olması ve pâdişâhın dergâh-ı Hakk'a yüz çevirmesi ve pâdişâhın, mübeşşir-i gaybîyi rü'yâsında görmesi ve tabîb-i ilâhîyi bulması ve onun murâdının hâsıl olması

Ma'lûm olsun ki bu kıssa, âlem-i ervâhdan, âlem-i cisme gelen rûhun, baştan başa geçirdiği sülûk safhalarını beyandan ibâret olduğundan, bu cismâniyyet âleminde bir sâlikin şahsiyyetini tasavvur etmek lâzımdır. Zîrâ sâlikin şahsiyyeti, ilm-i ilâhî mertebesinden i'tibâren bilcümle merâtibi câmi'dir. Binâenaleyh burada rü'yâyı gören, sâlikin rûhu olur. Ve rü'yâ üç türlüdür: "Keşf-i mücerred" ve "keşf-i muhayyel" ve "hayâl-i mücerred"dir.

"Keşf-i mücerred" odur ki, sâlik henüz gayb âleminde olan bir sûreti hayâlden mücerred olarak rûhunun gözüyle rü'yâda görür; ve o gördüğü sûret, bu cismâniyyet âleminde aynen zâhir olur. Bu rü'yâ ta'bîre muhtâc olmaz. "Keşf-i mücerred" ile "mükâşefe" arasındaki fark budur ki; "keşf-i mücerred" rü'yâda vâki' olur; "mükâşefe" ise uyanıklık hâlinde olur.

"Keşf-i muhayyel" odur ki; sâlikin rûhu, rü'yâda bir sûret görür; fakat rûhun bu idrâki hâlinde nefsin müdâhalesi olur; ve havâss-i bâtıneden olan "kuvve-i mütehayyile" o sûreti, hayâl hazînesinden, âlem-i mahsûsâte âid münâsib bir kisve ile örter. Meselâ ilmi, süt sûretinde görür. Binâenaleyh bu rü'yâ, ta'bîre muhtâc olur. Ta'bîr ilminde mâhir olan kimse, mahsûsât âlemine âid olan o hayâlî kisveyi kaldırıp, onun altında gizli olan hakîkati bularak söyler.

"Hayâl-i mücerred" budur ki; nefsânî olan hâtıraların galebesiyle, bir kimsenin rûhu, gayb âlemini görmekten hicâba düşer. Uyku hâlinde o hâtıralar

dimâğda yerleşir ve havâss-i bâtıneden olan "kuvve-i mütehayyile" bu hâtıraları hayâl kisvesiyle örtüp, nefse arz eder. Bu nevi' rü'yâlara "hayâl-i bâtıl" ve "rü'yâ-yı şeytânî" ve adgâs ü ahlâm ya'ni, perîşan rü'yâlar dahi derler. Meselâ bir kimseye defîne bulmak hâtırası ve arzusu gālib olup, rü'yâsında bir yerde defîne bulduğunu görse, bunun aslı yoktur; o kimsenin nefsinin îcâd ettiği bir hayâldir. Binâenaleyh bu rü'yâların ta'bîri de yoktur. Tabîat âlimlerinin ve doktorların bahs ettikleri rü'yâlar, bu nevi' rü'yâlardır. Onların "keşf-i mücerred" ve "keşf-i muhayyel" nev'inden olan rü'yâlardan haberleri yoktur.

İşte bu sürh-i şerîfde bahis buyrulan rü'yâ "keşf-i mücerred" nev'inden olan rü'yâdır. (Ba'zı ilâveler ile *Cevâhirü'l-Gayb*'dan hülâsadır.)

شه چو عجز آن حکیمانرا بدید　　　پا برهنه جانب مسجد دوید

55. *Vaktâki pâdişâh o hekîmlerin aczini gördü, yalın ayak mescid tarafına koştu.*

"Yalın ayak olmak" cismin havâss-i zâhiresinden soyunmaktan kinâyedir. Ya'ni sâlikin rûhu akla ta'lîm-i hakāyık husûsunda, zâhirî âlimlerin aczini gördü; cismin havâss-i zâhiresinden tecerrüd ederek, mescid cânibine koştu.

رفت در مسجد سوی محراب شد　　　سجده گاه از اشك شه پر آب شد

56. *Mescide gitti, mihrâb tarafında oldu. Secde yeri şâhın göz yaşından su dolu oldu.*

"Mihrâb" rûhun nefis ve şeytan ile harp yeri ma'nâsına olup, burada kıbleden kinâyedir. Ya'ni sâlik mescide gitti ve kıble tarafina döndü ve orada havâss-i bâtınesini toplayıp, havâss-i zâhiresinden fânî oldu ve secdeye kapandı. Sâlikin secde ettiği yer göz yaşından ıslandı.

چون بخویش آمد ز غرقاب فنا　　　خوش زبان بگشاد در مدح و ثنا

57. *Vaktâki fenâ gark-âbından kendine geldi; medh ve senâda güzel lisan açtı.*

"Gark-âb" suya batmış demek olup, müşebbehün- bihin, müşebbehe izâfeti kabîlindendir. "Fenâ", bir şeyin zâtında tagayyürüdür. Ya'ni sâlikin secdede havâss-i zâhiresinden tecerrüd ederek, kendisinin varlığında bir tagay-

yür hâsıl olmuş idi. Sonra bu fenâ deryâsına gark olmak hâlinden çıkıp, yine havâss-i zâhiresine rücû' ederek kendine geldi. Hak Teâlâ'yı medh ve senâda güzel bir lisan açtı. Zîrâ hadîs-i şerîfde ان الله يحب ان يحمده Ya'ni "Muhakkak Allah Teâlâ hamd ve medh olunmayı sever" buyrulmuştur.

کای کمینه بخششت ملك جهان   من چه گويم چون تو ميدانی نهان

58. *Ey Allah'ım! senin hakîr ihsânın, cihânın mülküdür. Ben ne söyliyeyim, sen gizliyi bilirsin.*

Ya'ni, ey vergisi bol olan Allah'ım! Senin bir kuluna en hakîr ve en aşağı olan ihsânın, cihânın mülkünü bağışlamak ve şâhlık mertebesini vermektir. Ben dilim ile ne söyliyeyim; sen benim içimde gizli olan sırlarımı bilirsin.

ای همیشه حاجت مارا پناه   بار دیگر ما غلط کردیم راه

59. *Ey dâimâ bizim hâcetimize penâh olan, biz diğer def'a yolu yanlış yaptık.*

Ey Allah'ım! Biz dâimâ ihtiyâcımızı sana arz etmek lâzım gelirken, bu def'aki hâcetimizde yolu şaşırıp, beşeriyyet aczi içinde kıvranan hekîmlerden imdâd umduk; ve bu sûretle yine yanlış yola gittik.

لیك گفتی گرچه می دانم سرت   زود هم پیدا کنش بر ظاهرت

60. *Fakat, vâkıâ ben senin sırrını bilirim, onu zâhirinde de çabuk peydâ et, dedin.*

Fakat gerçi Kur'ân-ı Kerîm'inde sûre-i Nahl'de وَ اللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَ مَا تُعْلِنُونَ (Nahl, 16/19) Ya'ni "Allah Teâlâ sizin gizlediğiniz şeyi ve ızhâr ettiğiniz şeyi bilir" buyurdun; diğer taraftan da اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ (Mü'min, 40/60) Ya'ni "Benden isteyin, vereyim" dedin. Zîrâ bâtında olan şeylerin, ism-i Zâhir'in îcâbı olarak zuhûr etmeleri lâzımdır.

چون برآورد از میان جان خروش   اندر آمد بحر بخشایش بجوش

61. *Vaktâki can içinden figân getirdi, atâ denizi kaynamağa geldi.*

Vaktâki Hakk'a münâcâtı esnâsında sâlik rûhunun içinden feryâd ve ağlayış ızhâr etti, Hakk'ın atâ ve ihsân deryâsı kaynamağa ve dalgalanmağa başladı.

در میان گریه خوابش در ربود　　　　دید در خواب او که پیری رو نمود

62. *Ağlama esnâsında onu uyku kaptı. O rü'yâda gördü ki, bir pîr yüz gösterdi.*

"Pîr"den murâd, insân-ı kâmildir; ve sâlikin gördüğü rü'yâ yukarıda sürh-i şerîfin îzâhında beyân olunan "keşf-i mücerred" nev'inden olan rü'yâdır.

گفت ای شه مژده حاجاتت رواست　　　　گر غریبی آیدت فردا ز ماست

63. *Dedi: Ey şâh müjde! Hâcetin revâdır. Eğer sana yarın bir garîb gelirse, bizdendir.*

Rü'yâda görünen insân-ı kâmilin sûret-i misâliyyesi, sâlikin rûhuna dedi: Ey şâh müjde! Hak Teâlâ niyâzını kabûl buyurdu ve murâdın hâsıl oldu. Eğer yarın sana bir garîb, ya'ni misâfir gelirse, bil ki o bizdendir. Ya'ni benim şimdi gördüğün sûret-i misâliyyemin fer'i olan sûret-i cismâniyyemdir; ve ben sana şimdi sûret-i misâliyyem ile göründüm; yarın da sûret-i cismâniyyem ile gelip görüneceğim.

چونکه آید او حکیم حاذقست　　　　صادقش دان کو امین و صادقست

64. *Vaktâki gelir; o hekîm-i hâzıktır; onu sâdık bil ki, o emîn ve sâdıktır.*

Vaktâki benim sûret-i cismâniyyem gelir, o senin hastanı zâhiren ve bâtınen tedâvîye muktedir mâhir bir doktordur. O her ne söylerse, onun sözlerini doğru bil; zîrâ o emîn ve sâdıktır.

در علاجش سحر مطلق را ببین　　　　در مزاجش قدرت حق را ببین

65. *Onun ilâcında te'sîr-i azîmi gör; onun mizâcında Hakk'ın kudretini gör!*

"Sihr-i mutlak" te'sîr-i azîm ma'nâsınadır. "Mizâc" bir şeye karıştırılmakla terkîb husûlüne sebeb olan şey demektir. Ya'ni o mâhir hekîmin hastana yapacak olduğu ilâçta sihr-i mutlakı ve te'sîr-i azîmi gör ve o hekîmin mizâcında olan Hakk'ın kudretini gör! Ya'ni insân-ı kâmilin akl-ı kâmili, sâlikin akl-ı cüz'îsine karışınca, Hakk'ın kudretiyle sâlikin akl-ı cüz'îsinde bir kuvvet ve bir nûr-i idrâk hâsıl olur.

چون رسید آن وعده گاه و روز شد　　　　آفتاب از شرق اختر سوز شد

66. *Vaktâki va'de zamânı geldi ve gündüz oldu; güneş şarktan yıldız yakıcı oldu.*

Güneşin yıldız yakıcı olması, güneş ziyâsının zuhûrunda yıldızların ziyâsı gâib olmaktan kinâyedir. "Va'de zamânı"ndan murâd, yarınki günün gelmesidir.

بود اندر منظره شه منتظر تا ببیند آنچه بنمودند سر

67. *Sırda gösterdikleri o şeyi görmek için, şâh pencerede muntazır idi.*

"Manzara" nazar yeri ve temâşâ yeri, ya'ni pencere ma'nâsınadır. "Sır"dan murâd, âlem-i misâldir. Ya'ni şâh, âlem-i misâlde gösterdikleri hâzık hekîmin zuhûrunu, pencerede oturup bekleyici idi; zîrâ rü'yâsının "keşf-i mücerred" nev'inden olup, aynen zuhûr edeceğine kāni' idi.

دید شخصی فاضلی پر مایهٔ آفتابی در میان سایهٔ

68. *Bir şahsı, bir cevher dolu fâzılı, gölge arasında bir güneşi gördü.*

"Mâye" asıl, esas, sermâye, servet, gınâ, cevher, bir şey kıvâma gelmek için katılan şey ma'nâlarınadır. "Pür-mâye" cevher dolu demek olur. Ya'ni, o bekleyen sâlik, bir şahsı ve bir cevher-i maârif dolu fâzılı ve zulmet-i cisim içinde güneş gibi parlak bir rûhu gördü.

می رسید از دور مانند هلال نیست بود و هست بر شکل خیال

69. *Uzaktan hilâl gibi erişir idi. Yok idi ve hayâl şekli üzere var idi.*

Ya'ni, cismi riyâzet ve mücâhededen hilâl gibi incelmiş olan insân-ı kâmil, uzaktan yaklaşmakta idi. Onun cismi, var ile yok arasında hayâle benzemiş idi. Zîrâ hayâl zâhirde görünmez ise de, bâtında mevcûddur. Binâenaleyh hem vardır ve hem de yoktur.

نیست وش باشد خیال اندر روان تو جهانی بر خیالی بین روان

70. *Rûh içinde hayâl yok gibi olur; sen cihânı bir hayâl üzerinde gidici gör.*

Ya'ni insanın zâhiri olan cism-i kesîfinde bâtın olan rûhu vardır ve bu rûh içinde türlü hayâller peydâ olur ve bu hayâller insanın zâhirine nazaran yok gibidir; zîrâ yanında duranlar onun hayâlini görmezler. İşte bunun gibi, sen bu cihânı "rûh-i küllî"nin hayâli üzerinde gidici gör ki, o da "rûh-ı a'zam"dır.

Ma'lûm olsun ki, dünyânın ve âhiretin vücûdlarının aslı ve hakîkati hayâldir; ve Hakk'ın kemâl-i zuhûru da hayâldir; zîrâ her bir kimse Hak hak-

kındaki i'tikādını nazar-ı tedkîka alsa, kendi i'tikādında olan Hakk'ın vahdâniyyeti ve esmâsı ve sıfâtı, bu i'tikāda göre Hakk'ın tecellîsi, kendi hayâlinde vâki' olduğunu görür. İsm-i Hâdî'nin mazharlarındaki hayâle "hayâl-i hak" ve ism-i Mudill'in mazharlarında olan hayâle de "hayâl-i bâtıl" denir; ve her iki mazhara olan tecellî dahi Hakk'ındır. Binâenaleyh hayâl, bütün âlemin aslı olur; zîrâ Hak, bütün eşyânın aslıdır ve Hakk'ın kemâliyle zuhûru ise, ancak asl olan mahalde olur ki, o da hayâldir.

Bu bahsin tafsîli *el-İnsânu'l-Kâmil* ismindeki kitabtadır. Beyt-i şerîfin ikinci mısra'ında bu hakāyıka işâret buyrulur.

بر خيالى صلحشان و جنگشان   وز خيالى فخرشان وننگشان

71. *Onların sulhları ve kavgaları bir hayâl üzerinedir; ve onların fahrları ve ârları bir hayâldendir.*

Ya'ni, cihân bir hayâl üzerinde gidici ve akıcı olunca, cihân halkının sulhları ve kavgaları ve dostlukları ve düşmanlıkları da bir hayâl üzerine binâ edilmiş olur. Ve kezâ cihân halkının mâl ve mülk ve mansıb ile imtihanları ve ârları ve utanmaları da, kendi i'tikādlarına müstenid olan bir hayâldendir. Zîrâ dünyâ ehli olan halk, mezâhiri görürler ve onlarda zâhir olan Hakk'ı görmezler. Fakat ehl-i Hak olan kimselerin şühûduna gelince, bu da iki türlüdür: Bir türlüsü Hakk'ın Zât'ını bu zâhir kisvelerinden hâric görüp, Hak eşyâyı Zât'ıyla değil, ilmiyle muhîtdir derler. Bu şühûd, ehl-i Hakk'ın avâmının müşâhedesidir. Ve diğeri Zât-ı Hakk'ı mezâhir perdelerinden birlik ve teklik sıfatıyla görüp, Hak eşyâyı Zât'ıyla muhîtdir derler. Bu müşâhedeye ehl-i hakîkat, "kesret içinde vahdetin müşâhedesi" derler. Resûl-i Ekrem Efendimiz bi'setden sonra bu müşâhede içinde idiler ve onların vârisleri olan ehass-ı evliyâ dahi kezâlik bu müşâhededirler. (*Reşehât*'dan.)

Evvelki müşâhede içinde olan ulemâ-i zâhir, kendi tâifelerine "şühûdî" ve ikinci müşâhede sâhiblerine de "vücûdî" derler. Halbuki, mezâhire Hakk'ın varlığından başka bir varlık verdikleri için, bakılırsa kendilerine "vücûdî" demek daha münâsib olurdu. Bu *Mesnevî-i Şerîf*'deki hakāyık hep zikr olunan ikinci müşâhede üzerinedir.

آن خيالاتى كه دام اولياست   عكس مهرويان بستان خداست

72. *O hayâller ki, evliyânın tuzağıdır; Hudâ'nın bostanı meh-rûlarının aksidir.*

"Dâm" tuzak demektir. "Bostân-ı Hudâ"dan murâd, ilm-i ilâhî mertebesidir. "Meh-rûlar"dan murâd, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir. Ya'ni, mâdemki cihân hayâl üzerinde cârîdir, şu halde ehl-i cihândan olan evliyâ dahi bu hayâlât içinde yüzerler; fakat evliyânın tuzağı olan hayâller, avâmın tutulduğu tuzaklar olan hayâller değildir. Onların hayâlât tuzağı, ilm-i ilâhî bostânının meh-rûları olan sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin aksinden peydâ olan hayâllerdir ki, bunlara "hakāyık-ı eşyâ" ve "a'yân-ı sâbite" derler. Bu akislerin eseri âlem-i ervâh ve misâl ve şehâdet mertebelerinde zâhirdir. Binâenaleyh avâm sıfât ve esmâ-i ilâhiyyeden bî-haber olup, bu âlem-i kesâfetde ancak ecsâmı görürler. Evliyâ ise, yukarıki beyitte îzâh olunduğu üzere Zât-ı Hakk'ı mezâhirde sıfâtı ve esmâsı ile görürler; ve bu hayâllerde cilveger olan hakîkî varlığı müşâhede ederler.

آن خیالی را که شه در خواب دید　　　در رخ مهمان همی آید پدید

73. *O bir hayâli ki, şâh rü'yâda gördü; misâfirin yüzünde zâhir gelmekte idi.*

Ya'ni şâhın rü'yâda gördüğü o âlem-i misâldeki hayâli ve o hayâlin şekil ve şemâili, bu cismâniyet âleminde uzaktan gelmekte olan misâfirin yüzünde zâhir olmakta idi. Ya'ni o insân-ı kâmil rü'yâda sûret-i misâliyyesi ile görünmüş idi; şimdi de sûret-i cismâniyyesi ile göründü.

شه بجای حاجبان در پیش رفت　　　پیش آن مهمان غیب خویش رفت

74. *Şâh hâciblerin yerine öne gitti; o gaybî olan misâfirin huzûruna kendi gitti.*

"Hâcib" kapıcı, bevvâb, perde ve mâni' demektir. Burada, rûhun mâni'leri olan kuvâdan kinâyedir. Bu mevâni'in en müessiri, kuvve-i vâhimedir. Ya'ni sâlikin rûhu, o insân-ı kâmili görünce, acabâ o mudur, değil midir ve benim hastamı tedâvîye muktedir midir, değil midir? gibi birtakım şekler ve zanlar ilkā eden kuvve-i vâhime ve mütehayyile ve mütefekkiresini geride bırakıp bizzat kendisi öne geçti ve o âlem-i gayba mensûb olan misâfirin huzûruna bu gibi mânialardan soyunarak gitti ki, her bir sâlikin insân-ı kâmil huzûruna böyle gitmesi lâzım gelir.

هر دو بحری آشنا آموخته　　　هر دو جان بی دوختن بر دوخته

75. *Her ikisi deryâya mensûb olup, yüzgeçlik öğrenmiş idi; her iki rûh dikilmeksizin dikilmiş idi.*

"Âşnâ" yüzgeçlik ve yüzgeç olmak ma'nâlarınadır. Ya'ni o insân-ı kâmil, rûh-ı musavver hâlinde idi ve sâlik dahi kuvâ-yı mâni'asından tecerrüd ederek, onun huzûruna rûhu ile gitti; binâenaleyh her ikisi de avârızdan mücerred olup rûhâniyet deryâsına mensûb idiler; ve böyle avârızdan mücerred olan rûhun dimâğında ancak mûcidi olan Zât-ı Hakk'ın muhabbeti bulunduğundan, her ikisi de muhabbet-i Hak deryâsında yüzgeçlik etmeyi bilirler idi. *Mesnevî:*

جامه از تن جان ز تن آگاه نیست   در دماغش جزء غم الله نیست

"Elbise cisimden ve can da cisimden âgâh değildir; onun dimâğında Allah gamından başkası yoktur."

Böyle olunca, her ikisinin rûhu, zâhirde dikilmeksizin, ya'ni arada bir ittisâl vâsıtası olmaksızın birbirine dikilmiş ve bitişmiş idi. Nitekim hadîs-i şerîfde الارواح جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف و ما تناكر عنها اختلف Ya'ni "Rûhlar tertîb olunmuş bir ordudur; aralarında muârefe olanlar, bu âlem-i zâhirde i'tilâf ederler; ve yabancı olanlar birbirlerine muhâlif olurlar" buyrulur.

گفت معشوقم تو بودستی نه آن   لیك كار از كار خیزد در جهان

76. *Dedi: Benim ma'şûkum sen idin; o değil. Fakat âlemde iş, işten kalkar.*

Sâlik dedi: Ey akl-ı küllî, benim ma'şûkum sen idin; o benim tasarrufum altında olan akl-i cüz'î değil idi. Fakat bu cismâniyet âleminde bir işin meydana çıkması diğer bir işin meydana çıkması ile vâki' olur. Nitekim benim akl-ı cüz'îmin marazı olmasa ve onun tedâvîsi mecbûriyeti olmasa idi, seni bulamaz idim.

ای مرا تو مصطفی من چون عمر   از برای خدمتت بندم كمر

77. *Ey hekîm, sen bana Mustafâ gibisin; ben de Ömer gibiyim. Senin hizmetin için kemer bağladım.*

"Kemer bağlamak" hizmete hâzır olmaktan kinâyedir. Şâhın hekîm-i gaybîyi, Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'e benzetmesi, ulûm-i ledünniyyede o hazretin vârisi olmasındandır; ve kendisini Hz. Ömer'e teşbîhi de, Hz. Ömer nasıl ki Sultânü'l-enbiyâ Efendimiz'i katil maksadıyla kıyâm edip, netîcede aslâ kasd etmediği İslâmiyet şerefine nâil olmuş ise, şâh dahi hekîm-i ilâhîyi câriyenin tedâvîsi maksadıyla istediği halde, onun huzûrunda, evvelce kasd et-

mediği îmân-ı kâmil şerefine nâil olmasındandır; zîrâ cenâb-ı Pîr yukarıki beyitte iş işten çıkar buyurmuşlar idi.

از خداوند ولی التوفیق در خواستن توفیق رعایت ادب در
همه حالها و بیان کردن وخامت ضررهای بی ادبی

Sâhib-i tevfîk olan Hak Teâlâ'dan bilcümle hallerde edebe riâyete tevfîk taleb etmek hakkında ve edebsizliğin zararlarının vehâmeti beyânındadır

"Tevfîk" bir işe muvaffak kılmak demektir. "Edeb" âdet ve kāide ve salâh-ı nefs ma'nâsınadır; ve "edebsizlik", nefsin fesâdı ve bozukluğu ve âdet ve kāide hâricine çıkması demek olur. Hekîmler, mutasarrıf-ı hakîkî olan Hak Teâlâ'yı bırakıp, tasarrufu kendi nefislerine isnâd ederek, terk-i edeb ettiler ve îmân âdeti ve kāidesi dışarısına çıktılar. Hak Teâlâ dahi onların bu edebsizliğine ve nefislerinin fesâdına karşı acizlerini gösterdi. Şâh bunu görünce, edeb dâiresine girip mutasarrıf-ı hakîkîye yalvardı. Bu edebine mükâfâten, derdine dermân olmak üzere hekîm-i hâzıkı gönderdi

Cenâb-ı Pîr aşağıda diğer edebsizliklerin fenâlıklarını beyân buyururlar.

از خدا جوییم توفیق ادب　　　بی ادب محروم گشت از لطف رب

78. *Hudâ'dan edebe tevfîk isteyelim; edebsiz Rabb'in lutfundan mahrûm oldu.*

Zâhirde ve bâtında bizi edebe muvaffak etmesini Cenâb-ı Hak'dan niyâz edelim; zîrâ edeb hâricine çıkan kimseler, Hakk'ın lutfu ile tecellîsinden mahrûm olurlar ve haklarında kahr-ı ilâhî zâhir olur.

بی ادب تنها نه خودرا داشت بد　　　بلکه آتش در همه آفاق زد

79. *Edebsiz fenâyı yalnız kendisi için tutmadı; belki bütün âfâka ateş vurdu.*

Ya'ni, edebsizin yaptığı fenâlık yalnız kendi nefsine münhasır kalmadı; belki o fenâlığın âteşini ve kötü te'sîrâtını âfâka ve etrâfa saçtı. Nitekim sûre-i Enfâl'de Hak Teâlâ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً (Enfâl, 8/25) Ya'ni

"Sakının bir beliyye ve azâbdan ki, sizden hâssaten zulmeden kimselere isâbet etmez" buyurur.

مائده از آسمان در می رسید   بی صداع و بی فروخت و بی خرید

80. *Gökten baş ağrısız, satımsız ve alımsız mâide erişir idi.*

[81]

"Mâide", üzerinde yemekler tertîb edilmiş olan sofra veyâ tepsi demektir; ve zahîreye de derler. "Sudâ'" baş ağrısı; "Fürûht ü harîd" murahham mastarlardır; satım ve alım demektir. Bu beyt-i şerîfde Tîh sahrâsında Benî İsrâil'e gökten inen kudret helvâsıyla, selvâ kuşları kebâbına işâret buyrulur. Nitekim sûre-i Bakara'da وَ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَ السَّلْوٰى (Bakara, 2/57) Ya'ni "Ey Benî İsrâîl, sizin üzerinize kudret helvası ve selvâ kuşlarını indirdik" buyrulur. Ya'ni "Mûsâ (a.s.) Benî İsrâîl'i Mısır'dan Tîh sahrâsına çekip getirdiği vakit, onlara gökten mâide ve zahîre erişirdi; ve onlar bu zahîreye çalışmadan, muttasıl baş ağrısı ve alım satım zahmeti olmaksızın mâlik olurlar idi.

در میان قوم موسی چند کس   بی ادب گفتند کو سیر وعدس

81. *Mûsâ'nın kavmi içinde edebsiz olan birkaç kimse, hani sarmısak ve mercimek? dediler.*

"Sîr" sarmısak, "ades" mercimek demektir. Nitekim Hak Teâlâ sûre-i Bakara'da şu âyet-i kerîme ile onların hallerini haber verir: وَ اِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَ قِثَّائِهَا وَ فُومِهَا وَ عَدَسِهَا وَ بَصَلِهَا (Bakara, 2/61) Ya'ni "Ey Benî İsrâîl, vaktâki siz dediniz: Yâ Mûsâ! biz bir türlü yemeğe sabr edemeyiz; Rabb'inden iste ki, bizim için yerin bitirdiği bakladan ve hıyardan ve buğdaydan ve mercimekten ve soğandan çıkarsın." Ya'ni birkaç edebsiz Hakk'ın bu ni'metine şükr etmediler; sarmısak ve mercimek istediler.

منقطع شد خوان و نان آسمان   ماند رنج زرع و بیل و داس مان

82. *Sofra ve göğün ekmeği kesildi; bizlere ekin ekmek ve bel bellemek ve orak zahmeti kaldı.*

"Hân" sofra, "dâs" orak demektir. "Mân" "mâyân" ın muhaffefidir. "Mârâ" bizlere demek olur. Ya'ni, birkaç edebsizin yüzünden ve onların şükürsüzlüğünden ni'met sofrası ve göğün ekmeği kesildi; bizlere ekin ekmek ve bel bellemek ve orak biçmek zorlukları kaldı.

باز عیسی چون شفاعت کرد حق   خوان فرستاد و غنیمت بر طبق

83. *Tekrâr Îsâ vaktâki şefâat etti, Hak, sofra ve tabak üzerinde ganîmet gönderdi.*

"Bâz" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada, tekrâr, yine, bir daha ma'nâlarına gelir. "Şefâat" bir şeyi, diğer şeye zamm etmek ma'nâsına olan "şef'a"dan müştakk olup, dilemek ve esirgemek ve günahkâr kimseyi sâlihlere zamm etmek ma'nâsınadır. "Ganîmet" harbde düşmandan alınan mal ma'nâsında olup, burada ni'metden kinâyedir. Bu beyt-i şerîfde, aşağıdaki âyât-ı kerîmeye işâret buyurulur: اذْ قَالَ الحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ انْ كُنْتُمْ مُؤْمنينَ (Mâide, 5/112) Ya'ni "Vaktâki havâriyyûn, ey Meryem'in oğlu Îsâ! senin Rabb'in bize gökten mâide indirmeğe kādir olur mu? dediler. Eğer mü'minler iseniz Allah'dan korkun, dedi."

Ma'lûm olsun ki *Ansiklopedi* ismindeki meşhûr kāmûs, Kardinal Gose'nin sözlerini te'yîden havâriyyûnun hepsi câhil, fakîr, haysiyyetsiz, hasebsiz, nesebsiz adam olduklarını beyân eder. Bunların ahvâli Ahmed Midhat Efendi merhûm tarafından, misyonerlerin İslâmiyet aleyhindeki iftirâlarına karşı yazılan *Müdâfaa* ismindeki matbû' eserinde, hıristiyanların yine kendi ifâdelerine ve târihlerine nazaran mufassalan beyân olunmuştur. Filhakîka bunların cehillerine ve Îsâ (a.s.)a îmânlarındaki şübhelerine bu âyet-i kerîmede açık işâretler vardır. Nitekim Îsâ (a.s.)a: "Ey peygamber!" diye hitâb etmeyip, "Ey Meryem'in oğlu Îsâ" dediler. "Rabb'in mâide indirmeğe kādir olur mu?" diye de, Allah'ın kudretinde şübhe ettiler. Îsâ (a.s.) onların bu cehil ve şübhelerine karşı: "Eğer îmânınız varsa Allah'dan korkun" buyurdu.

Ondan sonra: قَالَ عيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائدَةً من السَّمَاءتَكُونُ لَنَا عيداً لا وَّلنَا وَآخرنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَ اَنْتَ خَيْرُ الرَّازقينَ (Mâide, 5/114) Ya'ni "Meryem'in oğlu Îsâ dedi: Ey Allâhım, ey bizim Rabb'imiz! Bize gökten mâide indir ki, bizim evvelimize ve âhirimize bir bayram ve senden bir âyet olsun; ve bizi rızıklandır ve sen rızık verenlerin hayırlısısın." Îsâ (a.s.)ın bu şefâat ve niyâzı üzerine gökten bir sofra indi. Müfessirlerin beyânına göre bu sofra gökten iki parça bulut arasında kırmızı renkli idi. Bulutlar yere indi ve arasından bu sofra havâriyyûnun arasına düştü. Îsâ (a.s.) sofranın örtüsünü kaldırdı. Üstünde pulsuz ve kılçıksız ve yağı damlamakta olan kebâb olmuş bir balık var idi. Balığın baş tarafında tuz, kuyruk tarafında sirke ve etrâfında pırasadan gayri türlü yeşillikler ve beş tâne de ince pide var idi ki, birinin üstünde zeytin, birinde bal, birinde tereyağı, birinde peynir ve birinde de pastırma bulunuyor idi.

باز گستاخان ادب بگذاشتند　　　چون گدایان زلها بر داشتند

84. *Yine edebsizler edebi terk ettiler; dilenciler gibi, sofra artıklarını kaldırdılar.*

"Zelle" yemek ve sofra artığı demektir. "Hâ" edât-ı cemi'dir. Ya'ni câhil ve fakîr ve haysiyyetsiz oldukları yukarıda îzâh olunan havâriyyûn, bu mu'cizeyi gördükleri halde, Hakk'ın kudretine olan îmânlarını kuvvetlendiremediler; mâideden karınlarını doyurduktan sonra, belki bu mâidenin arkası gelmez diye, sofra artıklarını da dilenciler gibi kapışıp sakladılar; ve kendi seviyelerine münâsib arsızlık ettiler.

Havâriyyûnun az îmânlı olduklarını ve aç gözlülüklerini hıristiyanların Îsâ'sı *Matta İncili*'nin on altıncı bâbında ve diğer İnciller'de göstermiş ve "Ey az îmânlı adamlar! Niçin ekmek almadığınız için birbiriniz ile söyleşirsiniz?" demiştir.

کرد عیسی لابه ایشان را که این　　　دایمست و کم نگردد از زمین

85. *Îsâ: Bu dâimdir ve yeryüzünden eksik olmaz, diye onlara yalvardı.*

"Lâbe-kerden" yalvarmak demektir. Ya'ni Îsâ (a.s.) o arsızlık eden havâriyyûna: "Ricâ ederim, Hakk'ın kudretinde şübhe etmeyin ve hırs ve tama'ı bırakın ve artıkları toplamayın. Bu mâide mu'cizesi benim ümmetim için dâimdir, yeryüzünden eksik olmaz" diye yalvardı; fakat îmânda şübheli olan bu balıkçı tâifesine bu ricânın te'sîri olmadı.

بد گمانی کردن و حرص آوری　　　کفر باشد پیش خوان مهتری

86. *Sû'-i zan etmek ve hırs getiricilik, bir büyüğün ni'met sofrası önünde küfür olur.*

Bu beyt-i şerîf, Îsâ (a.s.)ın lisân-ı şerîfinden havâriyyûna söylenmiş olmak münâsibdir. Ya'ni, bu sofra bize Hak tarafından geldi ve onun arkası kesileceğini zannedip artıkları toplamak ve hırs-ı nefsânî göstermek, Hakk'ın kudretine karşı sû'-i zan etmektir. Bu haller, şânı azîm olan Hak Teâlâ'nın ni'met sofrası önünde küfretmek olur.

زان گداروبان نادیده ز آز　　　آن در رحمت بر ایشان شد فراز

87. *O görmemiş, dilenci yüzlülerden, hırstan dolayı, o rahmet kapısı onlar üzerine kapandı.*

"Gedâ-rû" vasf-ı terkîbî olup, zâhiri ve etvârı dilenciye benzeyen kimse ma'nâsına. "Nâdîde" görülmemiş ve müflis; ve avâm ta'bîrince "tırıl" ma'nâsına gelir. "Ferâz" zıd ma'nâları hâiz olan bir kelimedir; açık ve kapalı ma'nâlarına gelir. Burada kapalı demektir.

Ya'ni, o görmemiş dilenci kılıklı havârîlerden ve onların hırsından dolayı, Cenâb-ı Hakk'ın o rahmet kapısı ve mâide nüzûlü, onların üzerine kapalı oldu.

ابر بر نايد پى منع زكات　　　　وز زنا افتد وبا اندر جهات

88. *Zekâtın men'inden dolayı bulut zâhir olmaz ve zinâdan cihetlere vebâ düşer.*

"Zekât" şerîatte, her bir zengin, üzerinden bir yıl geçmiş olan malının kırkta birini hesâb ederek fukarâya vermektir; bu şefkat ve teâvün-i islâmiye'dir. "Vebâ" tâûn ma'nâsına geldiği gibi sârî hastalıklara da denir. Ya'ni zenginler zekâtlarını fukaraya vermezlerse, vaktinde bulutlar zâhir olup yağmurlar yağmaz; ve zinâ çoğaldığı vakit de, efrâd-ı beşer arasında türlü türlü hastalıklar yayılır.

Bu beyt-i şerîfde Ka'b b. Mâlik'den rivâyet olunan şu hadîs-i şerîfe işâret buyrulur: اذا رأيتم القطر قد منع فاعلموا ان الناس قد منعوا الزكاة فمنع الله ما عنده و اذا رأيتم الوبا قد فشا فاعلموا ان الزنا قد فشا Ya'ni "Yağmur yağmadığını gördüğünüz vakit, biliniz ki halk zekâttan imtinâ' etmişlerdir; binâenaleyh Allah Teâlâ da kendi indinde olan şeyi men' etmiştir. Ve sârî hastalıkların yayıldığını gördüğünüz vakit de, biliniz ki, muhakkak zinâ münteşir olmuştur."

هر چه بر تو آيد از ظلمات و غم　　　　آن ز بى باكى و گستاخيست هم

89. *Sana zulmetlerden ve gamdan her ne gelirse, o dahi korkusuzluktan ve edebsizliktendir.*

Ey hak yolunun yolcusu, senin kalbine enbiyâ ve evliyâ ve onların sözleri hakkında şübhe ve inkâr zulmetlerinden her ne gelirse; veyâhud sebebini bilemediğin bir gam ve sıkıntı ârız olursa, bil ki, o zulmetler ve gamlar, hak yolunda yaptığın lâubâlilikten ve korkusuzluktan ve edebsizlikten gelmiştir. Bunun def'inin çâresi bu cildin 849 numarasında bulunduğu üzere istiğfâr edip, iyi ameller yapmaktır. *Mesnevî:*

چونكه غم بينى تو استغفار كن　　　　غم بامر خالق آمد كار كن

"Vaktâki gam görürsün, sen istiğfâr et; gam Hâlık'ın emriyle gelmiştir; iş yap!"

هر که بی باکی کند در راه دوست　　　　رهزن مردان شد و نا مرد اوست

90. [90] *Her kim dost yolunda korkusuzluk ederse o, erlerin yol vurucusu ve nâmerdidir.*

"Reh-zen" yol vurucu, "nâmerd" alçak ve kadr ü i'tibârı olmayan kimsedir."Korkusuzluk"tan murâd, Allah'ın ve Resûl'ünün emirlerine muhâlefet etmek ve onların nehy ettiği fiillere cür'et etmektir. "Dost yolu"ndan murâd, şerîat ve tarîkat ve hakîkat yollarıdır. Nitekim şerîat yolunda korkusuzluk edip zekât vermemek yağmurun yağmamasına; ve zinâya cür'et etmek, sârî hastalıklara sebeb olduğu yukarıda geçti. Diğer şer'î amelleri terk etmekte de türlü türlü hem âfâkî ve hem de enfüsî vehâmetler vardır.

Tarîkatde korkusuzluk, kendisi nefsinde kâmil olmadığı halde, halkı irşâda kalkmaktır. Nitekim bu gibiler hakkında âyet-i kerîmede: اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ (Bakara, 2/44) ya'ni "Kendi nefislerinizi unuttuğunuz halde, nâsa birr ve takvâ ile mi emr ediyorsunuz?" buyrulmuştur. Ve hakîkat yolunda korkusuzluk dahi, hakāyıkı ve esrâr-ı ilâhîyi, ehli olmayan kimselere ifşâ etmektir. Zîrâ hadîs-i şerîfde: لا تعطوا الحكمة على غير اهلها فتظلموها ya'ni "Hikmeti ehlinin gayrine vermeyiniz, o hikmete zulm edersiniz" buyrulmuştur. Binâenaleyh bunların hepsi dalâlettir ve bu yolda hareket edenler, edeb hâricine çıkan kimselerdir ki, bunlar "merdân"ın, ya'ni şerîat ve tarîkat ve hakîkat yolunda doğru gidenlerin yolunu vurucudur.

از ادب پر نور گشتست این فلک　　　　واز ادب معصوم و پاك آمد ملك

91. *Bu felek, edebden pür-nûr olmuştur; ve melek edebden pâk ve ma'sûm geldi.*

"Edeb" lügatte âdet ve kāide ve salâh-ı nefs ma'nâsınadır. Bu i'tibâr ile âdete ve ahlâk kāidelerine riâyet edenlere edîb, ve bu âdet ve kāide hâricine çıkanlara edebsiz ve küstâh derler.

"Felek", Hak yolunun vaz' ettiği kāideler dâiresinde dönüp, bu âdet ve kāide hâricine çıkmadığı için, menba'-ı ziyâ olan güneşten ve menşe-i nûr olan aydan pür-nûr olur. Zîrâ seyyârâtın her biri âdetlerini bozsalar, manzûme-i şemsiyyemizin muvâzenesi bozulup, fezâda bir karışıklık vâki' olur; ve âfâk zulmet içinde kalır. Âdet ve kāide hâricine çıkmağa ve istisnâ husûlüne sebeb olan şey ise irâde sâhibi olmaktır. Ne felekte ve ne de melekte irâde olmayıp sâni'-i hakîm tarafından vaz' edilen âdet ve kāide hâricine çıkmadıkları için, edîbdirler. Bu sebeble felek pür-nûr ve melek dahi isyândan ve serkeşlikten pâk ve ma'sûm olmuş olurlar. İnsan ise, bunların hilâfına olarak,

irâde sâhibi olduğundan, bu irâde sebebiyle âdet ve ahlâk kāideleri hâricine çıkmağa cür'et edip edebsiz ve küstâh olur.

بُد ز گستاخی کسوف آفتاب   شد عزازیلی ز جُرأت ردّ باب

92. *Güneşin tutulması küstâhlıktan oldu; bir Azâzil cür'etden dolayı kapıdan koğuldu.*

"Küsûf" muharriki üzerinde devri esnâsında ay, güneş ile arz arasından geçerken, gölgesinin, arzın ba'zı noktalarına düşmesinden ibâret olduğu, ilm-i hey'ete vâkıf olanlarca ma'lûmdur. Ayın bu vaz'iyyeti dâimî değil, istisnâî bir haldir. Zîrâ her vakit ayın devrinde küsûf vâki' olmaz. Binâenaleyh küsûf vâki' olmak için felekte âdet hilâfında bir vaz'iyyet hâdis olmak îcâb eder. Bu ise ayın devrinde bir küstâhlıktır; ve küsûf işte bu küstâhlık netîcesinde zuhûr eder. Gerçi ayın devrinde irâde yok ise de, bu hâl, devri esnâsında, sevk-i tabîî ile, onun devr-i âdîsinden inhirâfıdır. Nitekim biyolojide irâdesi olmayan cemâd ve nebâtın âdât-ı tabîiyyeden istisnâî olarak inhirâfları kabûl edilmiştir. İmdi âfâkda vâki' olan âdet ve kāide dâiresinden bilâ-irâde çıkış, böyle bir zulmeti intâc ederse, insanın kanûn-ı ilâhî ve kavâid-i ahlâkî dâiresinden irâdesiyle hurûcu, âfâkda ve enfüsde ne gibi zulmetleri intâc edeceği îzâhdan müstağnîdir. Nitekim âyet-i kerîmede, sûre-i Rûm'da ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ (Rum, 30/41) ya'ni "nâsın elleriyle kazandıkları şey sebebiyle, karada ve denizde fesâd zâhir oldu" buyrulur.

"Azâzîl" İblîs'in ismidir. Küçük, büyüğün emrine itâat etmek ahlâk kāidelerinden iken, İblîs bu kāide hâricine çıkıp, hased duygusuyla Âdem hakkında Hakk'a karşı i'tirâza cür'et etti ve bu cür'eti ve edebsizliği sebebiyle saâdet kapısından koğuldu.

ملاقات پادشاه با آن طبیب الهی در خوابش بشارت داده بودند بملاقات او

Rü'yâsında mülâkātı ile müjdelemiş oldukları tabîb-i ilâhî ile pâdişâhın mülâkātı

دست بگشاد و کنارانش گرفت   همچو عشق اندر دل و جانش گرفت

93. *Gönlünde ve canında tuttuğu aşk gibi, elini açtı ve onu kucakladı.*

Ya'ni şâh misâl âleminde sûretini gördüğü insân-ı kâmili ve tabîb-i ilâhî-yi, cismâniyet âleminde de görünce, içinde duyduğu aşk gibi ona sarıldı ve kollarını açıp, onu kucakladı.

دست و پیشا نیش بوسیدن گرفت　　　وز مقام و راه پرسیدن گرفت

94. *Onun elini alnını öpmeğe başladı ve makāmdan ve yoldan sormağa başladı.*

Ya'ni sâlik o insân-ı kâmili bulduğu vakit, hürmetle elinden ve alnından öptü ve sülûke âid makāmdan ve usûlden sormağa başladı.

پرس پرسان می کشیدش تا بصدر　　　گفت گنجی یافتم آخر بصبر

95. *Sora sora onu sadra kadar çekti; nihâyet sabr ile bir hazîne buldum dedi.*

Sâlik sorduğu sülûkün makām ve usûlleri hakkında cevâblar aldıkça, müşkili olan birtakım meseleleri de sora sora o kâmili sadra çekti ve onun muhabbetini kalbine yerleştirdi. Ve işte nihâyet sabr ile maârif-i ilâhiyye cevherleriyle dolu bir hazîneyi buldum dedi.

گفت ای هدیهء حق و دفع حرج　　　معنئ الصبر مفتاح الفرج

96. *Dedi: Ey Hakk'ın hediyesi ve zahmetin dâfi'i; ve sabır, sürûrun anahtarıdır kelâmının ma'nâsı.*

"Harac" darlık, günah ve zahmet ve göz kamaşması ma'nâlarınadır. Burada, zahmet ve darlık ma'nâsı münâsibdir. "Def'" ism-i fâil ma'nâsına olan masdardır, def' edici demektir.

Ya'ni, ey bana Hakk'ın hediyesi olan tabîb-i ilâhî ve zahmeti ve darlığı def' edici! Senin vücûdun, "sabır, sürûrun anahtarıdır" kelâmının ma'nâsıdır.

ای لقای تو جواب هر سوأل　　　مشکل از تو حل شود بی قیل و قال

97. *Ey hekîm-i ilâhî! Senin mülâkātın, her suâlin cevâbıdır. Müşkil, kıyl u kālsiz senden hall olur.*

"Likā" mülâkāt; "kıyl ü kāl" söz söylemek demektir.

Ya'ni, ey insân-ı kâmil! Sâlik sana mülâkî olmakla, her suâlinin cevâbını kalbinden almış olur. Ve salikin ilim ve ma'rifetdeki müşkili, söz söylemeğe muhtâc olmaksızın senden hall olur. Zîrâ insân-ı kâmilin alâmetlerinden birisi de, sâlikin müşkillerini söz söylemeksizin onun kalbine ilkā ederek hall etmektir.

ترجمانی هر چه مارا در دلست　　　　دستگیری هر که پایش در گلست

98. *Gönlümüzde olan her şeyin tercümânısın; her kimin ayağı çamurda ise, elini tutucusun.*

Bizim içimizde ve bâtınımızda her ne varsa, sen onun tercümânı olup ızhâr edersin. Her kimin rûhunun ayağı çamur mesâbesinde olan bu cismâniyet âleminde saplanıp kalmış ise, onu elinden tutup çıkarırsın ve rûhâniyet âlemine götürürsün.

مرحبا یا مجتبی یا مرتضی　　　　ان تغب جاء القضا ضاق الفضا

99. *Hoş geldin, ey seçilmiş, ey râzı olunmuş olan! Eğer sen gâib olur isen, helâk gelir, sahrâ daralır.*

"Merhabâ" Arabça'da, geniş yere geldin demek olup, Türkçe'de "Hoş geldin" ta'bîrinin mukābilidir. "Müctebâ" seçilmiş, "murtezâ" kendisinden râzı olunmuş. "Kazâ" burada ölüm ve helâk demektir. "Fezâ" sahrâ ma'nâsınadır.

Ya'ni, hoş geldin, ey Hak indinde seçilmiş kullardan olan kâmil! Ey Hak kendisinden râzı olmuş olan mürşid! Eğer sen gâib olursan, beşeriyet âlemine helâk gelir ve vücûd-i izâfî sahrâsı daralır.

Bu vasıflar "kutb-ı zamân"ın evsâfı olduğuna göre, sâlikin rü'yâda gördüğü hekîm-i ilâhînin kutbiyyet makāmında olduğu anlaşılır. Âtîdeki beyit dahi bu ma'nâyı te'yîd eder.

انت مولی القوم من لا یشتهی　　　　قد ردی کلا لئن لم ینتهی

100. *Sen kavmin efendisisin; seni istemeyen, eğer vaz geçmezse, muhakkak he-*
[100] *lâk olur.*

"Kavim" ism-i cemi' olup, erkek ve kadından mürekkeb cemâate denir. Zîrâ füyûzât-ı ilâhiyye havâs ve avâma, "kutb-ı zamân"ın kalb-i şerîfinden tevzî' olunur.

Ya'ni, ey insân-ı kâmil! Sen beşeriyet kitlesinin ve cem'iyyetinin efendisisin; seni istemeyen, eğer seni istememekten vazgeçmezse, muhakkak helâk-i ma'nevîye uğrar.

چون گذشت آن مجلس و خوان کرم　　　　دست او بگرفت و برد اندر حرم

101. *Vaktâki o meclis ve kerem sofrası geçti; onun elini tuttu ve hareme götürdü.*

Ya'ni mülâkāt meclisi ve ikrâm sofrası nihâyet buldu. Sâlik, o mürşid-i kâmilin kerem elini tuttu; kendi hastası ve mahremi olan akl-ı cüz'îsinin mâhiyyetini ve ahvâlini arz etti.

بردن پادشاه آن طبیب را بر سر بیمار تا حال او را بیند

Pâdişâhın o tabîbi, onun hâlini görmek için, hastanın başı ucuna götürmesi.

قصهء رنجور و رنجوری بخواند　　　بعد ازان در پیش رنجورش نشاند

102. *Hastanın ve hastalığın kıssasını okudu; ondan sonra onu hastanın önüne oturttu.*

Ya'ni sâlik insân-ı kâmile, ilm-i hakîkatte cehâlet hastalığına uğramış olan akl-ı cüz'îsinin ve cehlinin derecesini takrîr etti. Ondan sonra o kâmili bu aklının önüne oturttu ve aklına rehber yaptı.

رنگ رو و نبض و قاروره بدید　　　هم علامات و هم اسبابش شنید

103. *Yüzünün rengini ve nabzını ve kārûreyi gördü; onun hem alâmetlerini, hem sebeblerini dinledi.*

"Nabız" damarın hareketi, "Kārûre" sırça ve şişe demek olup, burada içine hastanın idrârı konulan şişe ma'nâsınadır. Arabîdir; Fârisîsine "pîşyâr" derler.

"Yüzün rengi"nden murâd, sâlikin akl-ı cüz'îsinin mertebesidir. Zîrâ rûhun terakkîsi akıl vâsıtasıyla olur. Bundan evvelki sürh-i şerîfde Hz. Pîr, edebden bahis buyurdular; ve edeb, aklın îcâbıdır. Binâenaleyh sâlikin edebinden aklının mertebesi ve aklının mertebesinden dahi sülûkde terakkî ve isti'dâdı anlaşılır. Zîrâ Hak yoluna sülûk ve Hakk'a vusûl, her mertebedeki aklın kârı değildir. Nitekim V. cildin 460, 461, 462 numaralı beyitlerinde şöyle buyrulur:

این تفاوت عقلها را نیك دان　　در مراتب از زمین تا آسمان

هست عقلی همچو قرص آفتاب　　هست عقلی کمتر از زهره و شهاب

هست عقلی چون چراغ سر خوشی　　هست عقلی چون ستارهء آتشی

"Akılların mertebelerde, yerden göğe kadar olan bir tefâvütünü iyi bil! Bir akıl vardır ki, güneş kursu gibidir; bir akıl vardır ki, Zühre ve şihâb yıldızlarından daha aşağıdır. Bir akıl vardır ki, sarhoş kandili gibidir; bir akıl vardır ki, ateş kıvılcımı gibidir."

"Nabız"dan murâd, sâlikin idrâkindeki sür'at-i intikāl ve cevvâliyyetin derecesi. "Kārûre"den murâd, sâlikin zâhirî sözleridir ki, onda hasta olan aklının çıkardığı sakîm ma'nâlar mündemicdir.

Ya'ni, hekîm-i ilâhî akl-ı cüz'îsinin mertebesini ve idrâkinin cevvâliyyetini ve derecesini, zâhirî sözlerine bakıp gördü; ve bu cehil hastalığından kendisine ârız olan alâmetleri, sıkıntıları ve sebeblerini o sâlikden dinledi.

گفت هر دارو که ایشان کرده اند　　آن عمارت نیست ویران کرده اند

104. *Dedi: Her ilâç ki, onlar yapmışlardır, o ma'mûr etmek değildir, harâb etmişlerdir.*

Hekîm-i ilâhî, işi anladıktan sonra dedi ki: O ulûm-ı zâhiriyye doktorları, bundan, bu cehil hastalığını gidermek için her ne öğretmiş ve kendi bilgileri dâiresinde her ne ilâç yapmış iseler, o bu aklı tenvîr ve ma'mûr etmek olmamıştır; belki büsbütün harâb etmek olmuştur.

بی خبر بودند ز احوال درون　　استعیذ الله مما یفترون

105. *İçin hallerinden habersiz idiler; iftirâ ettikleri şeyden Allâh'a sığınırım.*

O âlimler ve doktorlar akılların mertebeleri ahvâlinden ve isti'dâdlarından bî-haber olduklarından, onun hastalığını gidermek için yaptıkları ilâçlar, aksine te'sîr etti; zîrâ her birisi onu bir ilme müstaid zannedip iftirâ ettiler. Ben onların iftirâ ettikleri şeyden Allâh'a sığınırım.

دید رنج و کشف شد بروی نهفت　　لیك پنهان کرد با سلطان نگفت

106. *Hastalığı gördü ve ona gizli keşf oldu; fakat gizledi, sultâna söylemedi.*

Ya'ni o insân-ı kâmil, akl-ı cüz'înin hastalığını gördü ve onun gizli olan mertebesi ve isti'dâdı ona münkeşif oldu; fakat bu keşfi sakladı ve sâlike, ya'ni sâlikin vücûdunda sultân olan rûhuna söylemedi.

رنجش از صفرا و از سودا نبود بوی هر هیزم بدید آید ز دود

107. *Onun hastalığı safrâdan ve sevdâdan değil idi; her odunun kokusu dumanından zâhir olur.*

Eski tıbba göre insanın vücûdunda dört nevi' ahlât vardır ki, bunlar da kan, balgam, safrâ ve sevdâdır. Bunlardan birisi i'tidâl derecesinden fazla olursa, hastalık zuhûr eder. **"Safrâ'"**, bu ahlât-ı erbaadan ödde toplanan mâyi'dir. **"Sevdâ'"** yine ahlât-ı erbaadan dalakta toplanan bir maddedir. "Safrâ" galebesinin ba'zı alâmetleri şunlardır: Yüzün rengi ve gözler sararır, ağız acılanır, dil kurur, başta çıbanlar zuhûr eder, serin havadan hoşlanır, çok susar. "Sevdâ" galebesinin ba'zı alâmetleri de şunlardır: Gözde ve cisimde kuruluk ve uykusuzluk vâki' olur. Kanın rengi kara ve galîz olur. Tabîatta vesvese ve çok düşünce ve gam zuhûr eder.

Yeni tıbda "safrâ" kabûl edilmiş ve ilâçları tertîb olunmuştur; fakat sevdâ hakkında bir ma'lûmât yoktur. Zîrâ yeni tıbba göre dalak, küreyvât-ı hamrânın mezarıdır. Acabâ dalakta bu ölü küreyvât-ı hamrâ fazla toplanırsa, netîcesi ne olur? Bu cihet etıbbânın tedkîk edeceği bir şeydir.

Burada safrâ ve sevdâdan murâd, baş döndürücü ve asabiyete sebeb olan ulûm-i edille ve akliyye olmak münâsib olur.

Ya'ni, bu akl-ı cüz'înin hastalığı ulûm-i edille ve akliyyeden değildir; bunda başka bir hastalık vardır ki, yanıp tutuşuyor. Zîrâ her odunun kokusu yanmakla çabuk zâhir olur.

دید از زاریش کوزار دلست تن خوشست و او گرفتار دلست

108. *Onun ağlamasından veyâ za'fından bildi ki, o gönlün inlemesidir. Cisim iyidir ve o gönül esîridir.*

"Zârî" de "yâ" masdariyyet içindir. "Zâr" ağlama ve hüzün ile yanık yanık ağlama, acz ve gam demektir. "Nizâr" kelimesinin muhaffefi olarak zayıf ma'nâsına da gelir. "Giriftâr" esîr demek olup, "Giriftâr-ı dil" gönül esîri ma'nâsınadır ve âşıktan kinâyedir.

Ya'ni insân-ı kâmil, aklın ıztırâbından ve aczinden ve gamından bildi ki, onun inlemesi ve ıztırâbı, onun bâtını olan sırr-ı kaderi ve hakîkatı iktizâsındandır. Bünyesi, ya'ni akliyyeti ve idrâki iyidir; ve fakat kendi hakîkati iktizâsınca, nefsin ve enâniyyetin esîri ve âşıkıdır. Onun için insanın vücûdunda şâh olan rûha değil, nefse meyl eder; ve nefsin nazarı ise keserât âlemine olduğundan, aklı da o âleme sürükleyip götürür.

عاشقی پیداست از زاری دل　　　نیست بیماری چو بیماری دل

109. *Âşıklık, gönül inlemesinden zâhirdir. Gönül hastalığı gibi bir hastalık yoktur.*

علت عاشق ز علتها جداست　　　عشق اصطرلاب اسرار خداست

110. *Âşığın illeti, illetlerden ayrıdır. Aşk Hakk'ın sırlarının usturlâbıdır.*
[110]

"Usturlâb" ve "üsturlâb" (اسطرلاب) bir dâirenin dörtte biri şeklinde bir âlettir ki, bununla ehl-i hey'et güneşin yüksekliğini ve alçaklığını anlarlar. Bu kelime Yunânîdir; terâzî ma'nâsına olan "ustur" ile, güneş ma'nâsına olan "lâb"dan mürekkebdir; güneş terâzîsi demek olur.

Ya'ni cisimde za'f ve ıztırâb eseri vücûda getirdiği için, doktorlar âşığı, cisim hastası zannedip türlü türlü ilâçlar verirler; fakat hiçbirinin fâidesi olmaz. Binâenaleyh âşığın illeti, başka illetlere benzemez. Aşk öyle bir şeydir ki, onunla Hakk'ın sırlarının kokusu duyulur. Şu halde usturlâb ile güneşin ahvâli bilindiği gibi, aşk ile de Hakk'ın sırları bilinir. Nitekim 10 numaralı beyitte aşka dâir ba'zı îzâhât geçti.

عاشقی گر زین سر و گرزان سرست　　　عاقبت مارا بدان سو رهبرست

111. *Âşıklık gerek bu taraftan ve gerek o taraftan olsun, âkıbet bizim için o tarafa rehberdir.*

"Ser" baş ma'nâsına geldiği gibi, diğer ma'nâları da vardır. Burada baş ve taraf ma'nâları münâsibdir. Aşk, hakîkat-i vâhideden ibâret olup kâinâtı muhîtdir. Cüz'lere tefrîk ve aksâma taksîm olunamaz. Fakat bu bir hakîkat, muhtelif mertebelere göre, muhtelif tavırlarda zâhir olur. Ervâhda zuhûru başka, cemâdda ve nebâtta ve hayvanda zuhûru başka ve insanda zuhûru ise bambaşkadır. İnsan latîf ve kesîfi ve sûret ve ma'nâyı ve bilcümle merâtibi câmi' olduğu için, onda etvâr-ı aşkın kâffesi mütecellîdir. Fakat aşkın kemâli, bî-sûret olan Zât-ı mutlaka hakkındaki aşktır; ve bu aşk, sıfât ve esmâdan Zât'a intikâlen vâki' olup, aslâ sükûn bulmaz. Bu aşkın mâdûnu Zât-ı mutlakanın mezâhir-i esmâsı ve sıfâtı olan, suver-i cemîle-i âleme taalluku vâki' olan aşktır. Bu taalluk dahi iki sebeble zuhûr eder; birisi hüsn-i sîret, diğeri hüsn-i sûretdir. Güzel sîrete olan aşk, sîret sâhibinin fenâsına kadar devâm eder. Güzel sûrete olan afîfâne aşk ise, kesret-i musâhabe ile muntafî olur. Bu zikr olunan etvâr-ı aşk, ancak insana mahsûstur, hayvanlarda bu-

lunmaz. Şehvet-i nefsâniyye sebebiyle bir sûrete vâki' olan incizâb ve aşk ise, **aşk-ı hayvânîdir**; ve bu aşk, insan ile hayvan arasında müşterektir. Mevlânâ Celâleddîn (k.s.) buyurur: Rubâî:

عشق را نه کمال نسل آدم بودی   آوازهء عشق در جهان کم بودی

ور شهوت نفس عشق بودی خر و گاو   سر دفتر عاشقان عالم بودی

"Eğer aşk Âdem neslinin kemâli olmasa idi, aşkın sıyt ve şöhreti cihânda noksan olurdu. Ve eğer aşk nefsin şehvetinden ibâret olsa idi; eşek ve öküz, âşıklar defterinin başında olurdu."

Sûretten münezzeh olan âleme âşık olmak hakkında Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin onyedinci faslında şöyle buyururlar: "Birtakım kimselerin niteliksiz ve keyfiyyetsiz olan ve mahal ve mekânı bulunmayan âlem-i bîçûn ile, evliyâ-yı âşıkān nasıl aşk-bâzlık ederler ve ondan nasıl meded ve kuvvet alırlar ve müteessir olurlar? demelerine taaccüb ederim. Nihâyet kendileri de gece ve gündüz bu hâl içindedir. Bunu söyleyen kimse, bir şahsa muhabbet eder ve ondan meded alır. Nihâyet bu mededi onun lutuf ve ihsânından ve ilim ve zikrinden ve onun şâdî ve gamından alır. Halbuki bunların cümlesi âlemde lâ-mekândır; ve o şahıs, dembedem bu ma'nâlardan meded alır ve müteessir olur da, kendisine taaccüb gelmez. Böyle iken, âlem-i lâ-mekâna nasıl âşık oluyorlar ve ondan nasıl istimdâd ediyorlar ve onunla nasıl aşk-bâzlık ediyorlar?" diye taaccüb ederler, ilh..."

İmdi, bu beyt-i şerîfte aşkın insana mahsûs olan tavırlarına işâret buyrulmuş ve şehvet-i nefsânîyye ile olan aşk-ı hayvânî hâriç bırakılmıştır. Zîrâ aşkın bu nev'i, insanı âlem-i ulvîye değil, âlem-i süflîye çeker ve şehvet-i hayvâniyyeden mücerred olarak insanda zâhir olan güzelliğe olan aşkın, sonunda aşk-ı Hakk'a tebeddül ettiğinin evliyâ menâkıbında nümûneleri çoktur. Bu ma'nâyı Hz. Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şu beyitler ile beyân buyururlar:

غازی بدست پور خود شمشیر چو بین می دهد   تا اندران استا شود شمشیر گیرد در غزا

عشقی که بر انسان بود شمشیر چو بین آن بود   آن عشق با رحمان بود چون آخر آید ابتلا

عشق زلیخا سالها بر یوسف آمد ابتدا   شد عشق او عشق خدا مِی کرد بر یوسف قفا

"Gāzî, onda ta'lîm ile üstâd olsun da, harbte kılıç kullanabilsin diye ibtidâ kendi oğlanının eline tahta kılıç verir. Bir aşk ki, insana olur, tahta kılıç o olur. Aşk

ibtilâsı sonuna geldiği vakit, o aşk-ı Rahmân ile olur. Nitekim Züleyhâ'nın aşkı senelerce ibtidâ Yûsuf üzerine geldi; onun aşkı, aşk-ı Hak oldu; Yûsuf'a arkasını çevirdi."

Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra, beyt-i şerîfin hülâsası şöyle olur: "Aşk ister mecâzî tarafından olsun, ister âlem-i bî-çûn tarafından olsun; ya'ni sıfât ve esmâ-yı Hak tarafından olsun, âkıbet bizim için Rabb'in Zât'ına rehberdir."

هر چه گویم عشق را شرح و بیان　　　چون بعشق آیم خجل باشم ازان

112. *Aşkın şerh ve beyânı için her ne söylesem, vaktâki aşka gelirim, ondan utanırım.*

Ya'ni bir zevk ve bir hâl-i vicdânî olan aşkın zâtını kendi nefsimde gördüğüm vakit, bu zevk-i vicdânîden evvel, aşkın ta'rîfine dâir söylediğim sözlerden utanırım; çünkü bu söylediğim sözler ile zevk-i aşkı anlatamamış olduğumu anlarım. Nitekim Hazret bir beyitlerinde şöyle buyururlar: Beyit:

پرسید یکی که عاشقی چیست　　　گفتم که چو من شوی بدانی

"Birisi, âşıklık nedir? diye sordu. Benim gibi ol ki, bilesin dedim."

گرچه تفسیر زبان روشنگرست　　　لیك عشق بی زبان روشنتر ست

113. *Vâkıâ dilin tefsîri âşikâr kılıcıdır; fakat dilsiz olan aşk daha açıktır.*

"Tefsîr" gizli olan şeyi, meydana çıkarmak ve kelimenin ma'nâsını beyân etmek demektir. Ya'ni dil ile aşkın ahvâlini beyân etmekle, gerçi evsâf ve ahvâl-i aşk meydana çıkar; fakat dili olup söz söylemeyen aşkın zâtı ve kendisi daha açıktır; ve kendi zâtını kendisi gösterir.

چون قلم اندر نوشتن می شتافت　　　چون بعشق آمد قلم بر خود شگافت

114. *Vaktâki kalem yazmakta acele etti; aşka gelince kalem kendi kendine çatladı.*

Ya'ni, ahvâl-i aşk söz ile anlatılamadığı gibi, kalem ile de yazılamadı; kalem yazmaktan âciz kaldı.

عقل در شرحش چو خر در گل بخفت　　　شرح عشق وعاشقی هم عشق گفت

115. *Akıl onun şerhinde eşek gibi çamurda yattı. Aşkın ve âşıklığın şerhini, yine aşk söyledi.*

"Har der-gil behuft" Ya'ni, "eşek çamurda yattı" ta'bîri, âciz kalmaktan kinâyedir. Ya'ni, söylemek ve yazmak aklın te'sîri altındadır. Halbuki akıl, aşkın şerh ve beyânında âcizdir. Binâenaleyh bir zevk-i vicdânîden ibâret olan aşkın ne olduğu, âşık olmadıkça anlaşılamaz. Aşkı ve âşıklığı ancak yine aşkın kendisi anlatabilir.

افتاب آمد دليل آفتاب　　　گر دليلت بايد از وى رو متاب

116. *Güneşin delîli güneş geldi; eğer sana delîl lâzım ise, ondan yüz çevirme.*

Meselâ, karanlık bir mağarada sun'î ziyâ içinde büyümüş ve yaşamış bir adama, güneşin vücûdu ve evsâfı hakkında ne kadar delîl getirilip anlatılmağa çalışılsa, lâyıkıyla anlatmak kābil olmaz. Ona güneşi göstermek lâzımdır. Zîrâ güneşin zâtı, zâtına delîldir. Eğer delîl lâzım ise, güneşin zâtından yüz çevirme. Aşk dahi böyledir; aşkın delîli, yine kendisidir. Ve kezâ Zât-ı mutlak dahi böyledir. Zât-ı mutlakın delîli yine kendi zâtıdır.

از وى ار سايه نشانى مى دهد　　　شمس هر دم نور جانى مى دهد

117. *Eğer gölge ondan bir nişân verirse, güneş her an bir can nûru verir.*

Ya'ni, eğer gölge güneşin vücûdundan bir nişân verir ve güneşin vücûduna delîl olur ise de, bu delîl, medlûlün hâssıyyetinden uzaktır. Zîrâ delîl olan gölgenin medlûlü olan güneş, her an bir hayât nûru ve hayât feyzi verir. Bunun gibi, gölge mesâbesinde olan cismânî sûretlerden münbais olan aşk-ı mecâzî de, gerçi aşkın vücûdundan nişân verir ise de, güneş mesâbesinde olan Zât-ı Hakk'a olan aşk gibi değildir; zîrâ bu aşk rûha nûr verir.

سايه خواب آرد ترا همچون سمر　　　چون بر آيد شمس انشق القمر

118. *Gölge sana gece masalı gibi uyku getirir; vaktâki güneş zâhir olur, ay yarılır.*

"Semer" vakit geçirmek için gece söylenen masallar ve hikâyeler demektir. Ya'ni, gölge mesâbesinde olan cismânî sûretlerin aşkı, sana gaflet uykusu getirir; fakat bu aşk-ı mecâzî ibtilâsı son dereceye gelip, aşk-ı hakîkîye inkılâb ederek, bu aşk-ı hakîkî güneşi zâhir olunca, aya müşâbih olan o cismânî sûretler münşakk olur ve nazardan kalkar. Zîrâ ay güneşten ziyâ aldığı gibi, bu cismânî sûretler dahi, Zât-ı Hakk'ın aşkı güneşinden ziyâlanır; ve rûh-i insânî dahi bu aşk-ı hakîkîden nûr alır.

خود غریبی در جهان چون شمس نیست   شمس جان باقیست او را امس نیست

119. *Muhakkak cihânda güneş gibi bir garîb yoktur. Cân güneşi bâkîdir, onun dünkü günü yoktur.*

Bu kesâfet âlemi olan dünyâda, can güneşi gibi bir garîb yoktur; unsuriyyât içinde mahbûs kalmıştır. Bu kesâfet ve unsuriyyât âlemi ve sûrî güneş fânîdir; zamâna, akşama ve sabaha tâbi'dir. Fakat rûh güneşinin dünkü günü ve yarını ve zamânı yoktur, o bâkîdir.

Birinci mısrâ'da "garîb olan güneş"ten murâd, sûrî güneş olmak dahi muhtemeldir; ve güneşin garîbliği, onun vücûdunun ferd ve tek olmasıyladır. Nitekim aşağıdaki beyitte îzâh buyrulur.

شمس در خارج اگر چه هست فرد   می توان هم مثل او تصویر کرد

120. *Gerçi güneş hâriçte tektir; onun mislini tasvîr etmek dahi mümkindir.*
[120]

His gözüyle görülen sûrî güneş, bizim manzûmemiz içinde gerçi ferddir ve tektir. Hattâ onun mislini levhalar üzerinde tasvîr etmek ve resmini yapmak dahi mümkindir.

شمس جان کو خارج آمد از اثیر   نبودش در ذهن و در خارج نظیر

121. *Esîrden hâriç olan cân güneşinin, zihinde ve hâriçde nazîri yoktur.*

"Esîr" ölçülmesi ve daraltılması mümkin olmayan ve nihâyetsiz olan fezâyı dolduran rakîk bir seyyâledir ki, tabîat âlimleri, akl-i cüz'îleriyle yaptıkları tedkîkātda, ancak bu esîr nazariyyesine kadar çıkabilirler. Nitekim bunlardan Ernst Haeckel bir konferansında şöyle diyor: "En evvel nihâyetsiz olan fezâ içinde elastikî, dâimâ mütehavvil ve sayılması kābil olmayan gizli, ya'ni görünmez cüz'lerden müteşekkil, mütecânis ve kendi arasında maddenin atomları serpili olan esîrden başka hiçbir şey mevcûd değil idi. Hattâ belki bu atomlar da, yine esîrin tekâsüf etmiş mühtezz cüz'lerinden ibâret bulunuyorlar idi. Bir zaman oldu ki, bu ibtidâî atomlar muayyen mikdârda bir araya toplandılar ve bizim madde dediğimiz tabîatın ma'cûnunu teşkîl ettiler.

Kant'ın ve Laplace'ın "sehâb-ı muzî" nazariyyesi mûcibince dönmeye başlayan kürelerin hepsi bu ibtidâî ve mühtezz buluttan, bu zikr ettiğimiz ma'cûn ayrılmıştır. Bizim güneşimiz işte bu milyonlarca kürelerden biridir ki, merkezden hârice doğru atan bir kuvvetin te'sîri altında, kendisinden kopan seyyâreleriyle birlikte güneş manzûmesini teşkîl eder ilh..."

Bu tabîat âlimlerine burada sorulacak şeyler vardır: Bu esîr cevherini nihâyetsiz fezâya dolduran kimdir? Ve kezâ kendi arasında maddenin atomlarını serpen kimdir? Bu cevherin cüz'lerini ihtizâza ve harekete getiren kimdir? Zîrâ hikmet-i tabîiyye kānûnunca bir cevherin harekete gelmesi için elbette bir sebeb ve bir muharrik lâzımdır; bu kimdir? Esîrin ihtizâz eden cüz'leri bî-nihâye fezânın içinde kâmilen tekâsüf etmiyor da, niçin fezânın şurasında, burasında muntazam manzûmeler teşkîl edecek sûrette tekâsüf ediyor ve tekâmül bir intizâm-ı tâm altında bir silsile ta'kîb ediyor. Bu akılsız ibtidâî atomlar nasıl muayyen mikdârda ve muntazam sûrette bir araya toplandılar? İşte tabîat âlimleri bu suallere cevâb veremezler de, derler ki: Bu suallerin cevâbları bizi alâkadar etmez. Garîbdir ki, kendilerinde mevcûd olan idrâk, tabîat âlemlerindeki mechûlleri bulmağa ve anlamağa alâka göstermiş iken, onun fevkındeki bu zikr ettiğimiz mechûllere, yine aynı idrâklerinin kendilerini alâkadar etmemesinin hiç ma'nâsı yoktur.

İşte bu beyt-i şerîfde Hz. Mevlânâ, esîrin fevkı ve muharriki olan "rûh-i küllî"ye işâret buyururlar. Ya'ni esîrden hâric ve onun fevkı olan cân güneşinin, akl-ı cüz'î ile bilinmesi ve tasavvuru kābil değildir. Çünkü gerek zihinde ve hayâl âleminde ve gerek kesâfet ve maddiyyât âleminde o "rûh-i küllî"nin nazîri yoktur.

در تصور ذات او را گنج کو　　　　تا در آید در تصور مثل او

122. *Onun zâtının tasavvura sığması nerededir? Tâ ki tasavvurda O'nun misli zâhir olsun.*

Ya'ni, âyet-i kerîmede قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّى (İsrâ, 17/85) Ya'ni "Ey Resûl'üm de ki, rûh Rabb'imin emrindendir" buyrulmasına nazaran "rûh-i küllî" bir emr ve şe'n-i ilâhîdir. Binâenaleyh âlem-i halk ve kesâfetten olmadığı için, zihinde ve hayâlde sığacağı bir yer yoktur. Zihnî ve hayâlî bir sûreti olmayınca da, onun mislini tasavvur etmek kābil değildir.

"Günc" güncâyiş ve sığış demektir.

چون حديث روى شمس الدين رسيد　　　　شمس چارم آسمان سر در كشيد

123. *Vaktâki Şemseddîn'in rûyunun sözü erişti, dördüncü göğün güneşi başını içeriye çekti.*

"Rûy" zât ve hakîkat ma'nâsınadır. Ya'ni, biz cân güneşinden bahs ettiğimiz için, vaktâki söz "şems" karînesiyle, Şemseddîn Tebrîzî hazretlerinin

zâtına ve hakîkatine erişti, arzımızdan i'tibâren dördüncü felekte "Utarid, Zühre ve Mirrîh ve Güneş" mihveri etrâfında dönen sûrî güneş, başını içeriye çekti, ya'ni gurûb etti ve utandı. Zîrâ sûrî güneş cisimlerin rûh-i hayvânîlerine hayat ve feyz verir. Şems-i Tebrîzî hazretlerinin güneş gibi olan zâtı ve hakîkatı ise rûh-i insânîye feyiz verir.

Sipehsâlâr Menâkıbı'nda beyân olunduğu üzere, Şems-i Tebrîzî hazretleri, Hz. Mevlânâ'nın mürşidi değil, sohbet ashâbındandır. Nitekim Hz. Pîr sarâhaten buyururlar:

پیر من و مرید من درد و دوای من　　فاش بگفتم این سخن شمس من و خدای من

"Hz. Şems benim hem pîrim ve hem mürîdimdir; ve hem derdim ve hem ilâcımdır; bu sözü açık söyledim ki, benim şemsim ve efendimdir."

Binâenaleyh Hz. Pîr, Şems-i Tebrîzî hazretlerinin sohbetinden istifâde buyurdukları gibi, Şems-i Tebrîzî hazretleri dahi, Hz. Mevlânâ'nın sohbetinden müstefîd olmuştur.

واجب آمد چونکه آمد نام او　　شرح کردن رمزی از انعام او

124. *Mâdemki onun adı geldi, onun ni'metlerinden bir remzi şerh etmek îcâb etti.*

این نفس جان دامنم بر تافتست　　بوی پیراهان یوسف یافتست

125. *Bu dem cân eteğimi çekti; Yûsuf'un gömleğinin kokusunu bulmuştur.*

"Nefes" dem ve ân ma'nâsınadır. "Cân"dan murâd, bu *Mesnevî-i Şerîf* nâm-ı âlîsine ithâf olunan Hüsâmeddîn Çelebi hazretleridir. "Yûsuf"dan murâd Şems-i Tebrîzî hazretleridir. "Gömlek"ten murâd, onların sîret ve ahvâl-i şerîfeleridir. Ya'ni Cenâb-ı Hüsâmeddîn, Hz. Şems'in sözünü işittiği anda, biraz burada dur diye eteğimi çekti. Zîrâ Ya'kûb (a.s.), Yûsuf (a.s.)ın gömleğinin kokusunu duyduğu gibi, o da Hz. Şems'in sîretini ve ahvâlini tahattur etti.

کز برای حق صحبت سالها　　با گو حالی از ان خوش حالها

126. *Dedi ki: Senelerce olan sohbet hakkı için, o güzel hallerden bir hâlî açık söyle.*

تا زمین و آسمان خندان شود عقل و روح و دیده صد چندان شود

127. *Tâ ki, yer ve gök gülsün, akıl ve rûh ve göz yüzlerce kadar olsun.*

Yer ve gök, ya'ni zâhirim ve bâtınım gülücü ve mesrûr olsun; ve zâhir ile bâtını birbirlerine bağlayan akıl ve rûh ve göz, ya'ni görüş terakkî edip yüz misli ziyâde olsun.

لاَ تُكَلِّفْنِى فَانِى فِى الْفَنَا كَلَّتْ اَفْهَامِى فَلاَ اُحْصِى ثَنَا

128. *Bana teklîf etme; zîrâ ben fenâdayım; benim anlayışlarım dondu, binâenaleyh ben medhi sayamam.*

Istılâhât-ı sûfiyyede "fenâ'" abdin mülk ve melekût âlemini ihsâs etmemesidir ki, bu hâl dahi, azamet-i Bârî'de ve Hakk'ın müşâhedesinde müstağrak olmaktır.

Ya'ni, bana Hz. Şems'in ahvâlinden ve sözlerinden bahs etmeyi teklîf etme; zîrâ muhakkak ben Hakk'ın zâtında fânîyim ve yok olmuşum. Benim fehimlerim ve anlayışlarım dondu; binâenaleyh Hz. Şems'in medhini sayıp dökmeğe kādir değilim.

كل شيئ قاله غير المفيق ان تكلف او تصلف لا يليق

129. *Her bir şey ki, onu ayıktan başkası söyledi, tekellüf etse, yâhut tasallüf etse lâyık olmaz.*

"Tekellüf" âdetten ve lüzûmundan fazla çalışarak bir şey yapmak; "tasallüf" öğünmek ve kibirden dolayı kendi zarâfet ve rüşd ve zekâsını, hakîkat mertebesinden ziyâde medh ve iddiâ etmek demektir.

Ya'ni, ayık olmayan kimse, söylediği şeyi fazla gayretle söylemeye çalışsa, veyâhut halk tarafından medh olunmak için, kendi zekâsını ve zerâfetini, haddinden fazla ızhâra çabalasa lâyık olmaz; zîrâ ayık olmadığı için sözlerinde tekellüfe ve tasallüfe kādir olamaz.

من چه گویم یك رگم هشیار نیست شرح آن یاری که اورا یار نیست

130. [130] *Ben yâri olmayan o yârin şerhini nasıl söylerim ki, bir damarım ayık değildir.*

Ben yâri ve eşi olmayan ve benim yârim ve eşim bulunan o Hz. Şems'in hallerinin ve sözlerinin şerhini nasıl söyliyebilirim ki, vücûdumda bir damarım bile ayık değildir.

شرح این هجران و این خون جگر　　　این زمان بگذار تا وقتی دگر

131. *Bu hicrânın ve bu gam ve gussanın şerhini, başka bir vakte kadar, şimdi bırak!*

"Hûn-ı ciğer" gam ve gussadan kinâyedir. (*Bahâr-ı Acem.*) Ya'ni, bu Hz. Şems'in ayrılığının ve bu ayrılıktan mütevellid gam ve gussanın şerhini, şimdi söyliyebilecek bir halde değilim; bunları başka bir vakte bırak!

قال اطعمنی فانی جائع　　　واعتجل فالوقت سیف قاطع

132. *Dedi: Beni doyur; zîrâ muhakkak ben açım ve acele et ki vakit, kesici bir kılıçtır.*

Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri dedi ki: Benim rûhum hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeye pek acıkmıştır; binâenaleyh Hz. Şems'in ayn-ı ma'rifet-i Hak olan halleriyle ve sözleriyle beni doyur; ve bunları söylemekte acele et; zîrâ vakit çabuk geçer ve ömürleri keskin kılıç gibi kesip kısaltır; belki başka vakte yetişmek mümkin olmaz.

صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق　　　نیست فردا گفتن از شرط طریق

133. *Ey refîk! Sûfî ibnü'l-vakt olur, Yarın demek tarîkın şartından değildir.*

Sûfî hakkında ehl-i hakîkatin çok sözleri vardır; hulâsası budur ki: Sûfî kalbini gayrdan saklayan ve Hak'dan başka mevcûd bilmeyen ve ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallık olan kimsedir. Sûfî, ya makām sâhibi olur veyâ hâl sâhibi olur. Makām sâhibi, dinleyenlerin isti'dâdlarını ve muhîtinin ahvâl ve şerâitini gözeterek söz söyler. Hâl sâhibi ise, sözlerinde dinleyenin isti'dâdı ve muhîtının ahvâl ve şerâitı ile alâkadâr olmaz. Makām sâhibine "**ebu'l-vakt**" ve hâl sâhibine "**ibnü'l-vakt**" derler. Makām sâhibi, hâl sâhibi olan sûfiyyeden daha yüksektir.

Bu beyitlerden anlaşılır ki, Hz.Pîr, bu I. cild-i *Mesnevî-i Şerîf*'i söylerken Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri, hâl sâhibi ve ibnü'l-vakt imiş; Hz. Pîr efendimiz ise, makām sâhibi ve ebu'l-vakt olduklarından, onların isti'dâdlarını nazar-ı i'tibâra alarak, Hz. Şems'in maârif ve hakāyıkını "başka vakit" ta'bîriyle, onların terakkîleri zamânına ta'lîk buyurdular.

Ya'ni Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri, kendi mertebelerinden Hz. Pîr'e hitâben dedi ki: Ey arkadaş! Sûfî ibnü'l-vakt olur; binâenaleyh hâlin îcâbına tâbi' bulunur; yarın demek ve Hz. Şems'in ahvâlinin şerhini başka vakte bırakmak sûfînin tarîkı değildir.

تو مگر خود مرد صوفی نیستی هست را از نسیه خیزد نیستی

134. *Sen ise, acabâ sûfî âdem değil misin? Vara, veresiden yokluk kalkar.*

"Nüsye" veresi demektir. Ya'ni, ey sûfîlerin imâmı olan pîr-i muhteremim! Acabâ sen sûfî değil misin? Bu sözleri başka vakte bırakıyorsun. Halbuki bir kimse, elinde mevcûd olan malı veresiye verecek olur ve bedelini almayı te'hîr ederse, o elindeki mal yok olur ve eline de bir şey girmez.

گفتمش پوشیده خوشتر سر یار خود تو در ضمن حکایت گوش دار

135. *Ona dedim: Yârin sırrı örtülmüş olması daha hoştur; sen ancak hikâyenin zımnına kulak tut!*

"Zımn" bir şeyin içi ve bâtını ma'nâsınadır. Ya'ni makām sâhibi olup, dinleyenin isti'dâdını ve muhîtin ahvâl ve şerâitını nazar-ı i'tibâre alan Hz. Pîr buyururlar ki: Ben Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerine cevâben dedim: Yârin sırrı açık söylenmeyip, örtülmüş olmak daha iyidir. Sen hikâyenin iç yüzüne rûhunun kulağını tut ve bizim kıssalardaki lafızlarımız altında kapalı olan rumûzâtı keşf etmeğe çalış.

خوشتر آن باشد که سر دلبران گفته آید در حدیث دیگران

136. *O, daha hoş olur ki, dilberlerin sırrı, başkalarının sözü içinde söylenmiş gelsin.*

Hakk'ın dilberleri olan insân-ı kâmillerin sırrını bu *Mesnevî-i Şerîf*'de, birtakım kıssalar ve hikâyeler altında anlatmak ve erbâbına bu sûretle ifşâ etmek daha iyi bir usûl olur. Zîrâ akılların ve idrâklerin mertebeleri bir değildir. Yanlış anlayanlar fitneye ve dalâlete düşerler. Ehl-i zâhir varsın bizim hikâyelerimizin zâhirlerinde saplanıp kalsınlar; ve ehl-i idrâk ve isti'dâd ise onların bâtınlarına nüfûz etsinler. Hz. Mevlânâ niçin bu hakāyıkı açık söylemedi de, böyle birtakım hikâyât ve rumûzât altında sakladı diyenler zamânımızda da vardır. Bu ve aşağıda gelecek olan beyitler onların cevâbıdır.

گفت مکشوف و برهنه بی غلول باز گودفعم مده ای بو الفضول

137. *Dedi: Ey bü'l-füzûl, beni reddetme; açık ve çıplak ve saklayıp esirgemeksizin söyle!*

"Bü'l-fuzûl" fazîletler sâhibi. "Gulûl" hıyânet etmek. Burada esirgeyip, saklamaktan kinâyedir.

Ya'ni Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri dedi: Ey fazîletler sâhibi olan pîrim! Benim arzumu ve niyâzımı reddetme; o hakāyık ve maârifi açık ve kısa, libaslarından çıplak olarak ve saklayıp esirgemeksizin, olduğu gibi söyle!

پرده بر دار و برهنه گو که من   می نخسبم با صنم با پیرهن

138. *Perdeyi kaldır ve çıplak söyle; zîrâ ben dilber ile, gömleği ile berâber yatmam.*

"Sanem" put demektir; burada ma'şûktan ve dilberden kinâyedir. Ya'ni, kıssalardaki rumûz perdelerini kaldır ve o hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi hikâye libaslarından çıplak söyle! Zîrâ o maârif-i ilâhiyye benim dilberim ve ma'şûkumdur; ben ise ma'şûkum ve dilberim ile gömleği ve libâsı ile yatmam.

Beyt-i Şem'î:

Hulle-i cennet olursa çekeyim çâk edeyim
Dem-i vuslatda bana hâil ola pîrehenim.

گفتم ار عریان شود او در عیان   نی تو مانی نی کنارت نی میان

139. *Dedim: Eğer o zâhirde üryân olursa, ne sen kalırsın, ne kenârın, ne ortan kalır.*

Ya'ni Şems-i Tebrîzî hazretleri, vahdet-i mutlaka sırrına mazhardır; eğer bu sır kıssa ve hikâye libaslarından çıplak olarak, apaçık bir sûrette zâhir olursa, nazarında senin senliğin kalmaz; ve senin kenârın ve etrâfın olan taayyünât âlemi de ortadan kalkar ve senin rûhun ile cisminin arasında râbıta olan aklın da zâil olur.

آرزو میخواه لیك اندازه خواه   بر نتابد کوه را یك برگ کاه

140. [140] *Murâd iste; fakat ölçüyü de iste! Bir saman çöpü dağa tâkat getiremez.*

Ya'ni, isteyeceğin şeyi, ölçü ile iste ve isti'dâdına münâsib olan mikdârda iste! Çünkü bir saman çöpü gibi zayıf olan bir isti'dâd, dağ gibi olan vahdet-i vücûd sırrına tahammül edemez. Zîrâ Hak Teâlâ hakîmdir; herşeyi lâyık olduğu mahalle vaz' eder ve her hak sâhibine hakkını verir.

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Rahmân'da olan أَلاَّ تَطْغَوْا فِى الْمِيزَانِ (Rahmân, 55/8) Ya'ni "Mîzanda haddi tecâvüz etmeyiniz" emrine işâret buyrulur.

آفتابی کز وی این عالم فروخت　　　　اندکی گر پیش آید جمله سوخت

141. *Bir güneş ki ondan bu âlem aydınlandı, eğer biraz ziyâde gelse, hep yandı.*

Meselâ güneş, uzaklık hicâbı sebebiyle âlemi nûrlandırmakla berâber yakıp mahv etmez. Güneş gibi olan Zât-ı ahadî dahi, hicâb-ı taayyünât sebebiyle vücûdât-ı izâfiyye âlemini nûrlandırır. Eğer bu suver-i taayyünât perdesi kalkarsa, vücûdât-ı izâfiyye âlemi mahvolur; o vakit sen dahi kalmazsın. Sûrî güneş nasıl ki biraz daha yaklaştığı vakit cihânı yakıp mahvederse, hakîkat güneşi dahi, perde arkasından çıkıp zâhir olursa, O'nun kendi varlığından başka hiçbir varlık kalmaz.

فتنه و آشوب و خونریزی مجو　　　　بیش ازین از شمس تبریزی مگو

142. *Fitne ve kavga ve kan dökücülük isteme; bundan ziyâde Şems-i Tebrîzî'den söyleme!*

Sırr-ı vahdeti apaçık söylemek, halk arasında dalâlet fitnesine ve ulemâyı zâhire ile ehl-i hakîkat arasında kavgaya ve mücâdeleye ve hattâ kan dökücülüğe sebeb olur. Nitekim Hallâc-ı Mansûr hazretleri bu sırrı keşf edince, bu halk onun kanını döktüler; ve Muhyiddîn Arabî (k.s.) hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'lerini bir rü'yâ-yı sâdıkada aldığı emr-i Peygamberî üzerine, bu vahdet-i vücûd sırrını apaçık söylediği için, ulemâ-yı zâhire tekfîrine kadar cür'et ettiler ve elyevm inkâr edenler de çoktur. Fakat Hz. Mevlânâ bu sırr-ı vahdetin birçok inceliklerini, kıssa libasları altında beyân buyurdukları halde, halk bu kıssaların iç yüzüne vâkıf olamadıklarından, *Mesnevî-i Şerîf, Fusûsu'l-Hikem'e* olan ta'nlardan âzâde kalmıştır. Beyt-i Hz. Pîr:

منصور اشارت گو از خلق بدار آمد　　　　از تندیء اسرارم حلاج زند دارم

"İşâret söyleyici olan Mansûr, halk tarafından dâr ağacına geldi. Benim esrârımın sertliğinden ve şiddetinden dolayı, beni Hallâc dâr ağacına asar."

İşte bu mahzûra binâen Hz. Pîr, Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerine, bundan ziyâde Şems-i Tebrîzî hazretlerinden ve onun esrârından bahs etmemeği tavsiye buyururlar.

این ندارد آخر از آغاز گوی　　　　رو تمام این حکایت باز گوی

143. *Bunun nihâyeti yoktur; ibtidâdan bahs et; git, yine bu hikâyenin tamâmını söyle!*

Ya'ni Hz. Şems'ın esrârı hakkındaki sözlerin nihâyeti yoktur; zîrâ esrâr-ı vahdet biter ve tükenir şey değildir; binâenaleyh ibtidâdan bahs edelim ve dönüp yine bu hikâyenin tamâmını söyliyelim.

خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه جهت در یافتن رنج کنیزك را

Câriyeciğin hastalığını anlamak için, o velînin pâdişâhdan halvet istemesi

"Kenîz" câriye, âhirindeki "kâf" tasgîr içindir. "Kenîzek" câriyecik demek olur. "Talebîden" Arabînin "taleb" kelimesinden mürekkeb bir masdar-ı ca'lî-dir, "istemek" ma'nâsınadır. "Cihet" kelimesi fârisîde "için" demektir.

گفت ای شه خلوتی کن خانه را　　　دور کن هم خویش و هم بیگانه را

144. *Dedi: Ey şâh! Evi tenhâ et! Hem akrabâyı ve hem yabancıyı uzaklaştır!*

"Hâne"den murâd, sâlikin kalbi. "Halvet" yalnızlık ve tenhâlık demek olup, burada umûmen havâtırdan tecerrüde işârettir. "Hıyş" akrabâ demek olup, burada rûhânî olan havâtır-ı mahmûdeye; ve "bîgâne" yabancı demek olup, nefsânî olan havâtır-ı mezmûmeye işârettir.

Ya'ni, hekîm-i ilâhî ve mürşid-i kâmil sâlike dedi ki: "Kalbini huzûrumda umûmen hâtıralardan tecrîd edip, hâlî yap; bu havâtırın iyisini ve kötüsünü uzaklaştır.

کس ندارد گوش در دهلیز ها　　　تا بپرسم زین کنیزك چیز ها

145. *Ev altında kimse dinlemesin, tâ ki câriyeden birtakım şeyler sorayım.*

"Dihlîz" ev ile kapı arası ma'nâsınadır, ev altı demek olur. Bundan murâd, hiss-i müşterek, hayâl, vâhime, mutasarrıfa ve hâfıza kuvvetlerinden ibâret olan havâss-i bâtınedir. Ya'ni senin cisim evinin dehlîzi mesâbesinde olan havâss-i bâtıneden hiçbirisi hâl-i faâliyette olmasın. Kendini ölü gibi bana teslîm et; tâ ki senin bu akl-i cüz'înden şeyler sorayım.

خانه خالی ماند و یك دیار نی　　　جز طبیب و جز همان بیمار نی

146. *Ev boş kaldı ve bir dolaşan kalmadı; tabîbden başka ve ancak hastadan başka kimse kalmadı.*

"Deyyâr" dâirin mübâlaga sîgasıdır, dönüp dolaşan demektir. Ya'ni sâlikin kalb evi havâtırdan boş kaldı; ancak hekîm-i ilâhî ile, sâlikin akl-ı cüz'îsi karşı karşıya kaldı.

نرم و نرمك گفت شهر تو کجاست   که علاج اهل هر شهری جداست

147. *Yavaş ve yavaşçacık dedi: Senin şehrin neresidir? Zîrâ her bir şehir ehlinin ilâcı ayrıdır.*

Bu ve aşağıdaki beyitlerde insân-ı kâmil tarafından sâlikin akıl ve idrâkinin mertebesi ve isti'dâdı ve idrâk-ı hakāyık için bâtınındaki usturlâbı ve akıl ve nefsinin en ziyâde alâka gösterdiği şey tedkîk edildiğine işâret buyrulur.

واندر ان شهر از قرابت کیستت   خویشی و پیوستگی با چیستت

148. *O şehirde karâbet cihetinden kimin vardır; akrabâlığın ve ittisâlin ne sebebledir?*

Ya'ni, mürşid-i kâmil, sâlike mülâyimâne bir sûrette şehrini ya'ni, aklının ilimlerden hangi ilimde şöhret aldığını sordu. Zîrâ herhangi bir ilimde rüsûh bulmuş ve onu hakîkat zannedip temekkün etmiş olan aklın tenvîrinin usûlü ve ilâcı başka olur. Ve yine sordu ki, o ilimde sen kime ve hangi üstâda müntesibsin, ona yakınlığın ve ittisâlin ne şey sebebiyledir? Ya'ni seni nefsinin gurûru ve enâniyeti mi ilim tahsîline sevk etti? Zîrâ insân-ı kâmil sâlikin aklının ve ilminin mâhiyyetini ve mertebesini anlamak ister; ve ma'lûmdur ki rûhun terakkîsi akıl vâsıtasıyladır. Bundan evvelki sürh-i şerîfde Hz. Pîr, edebden bahis buyurdular; ve edeb aklın îcâbıdır. Binâenaleyh sâlikin o beyitten, aklının mertebesi ve aklının mertebesinden dahi sülûkte terakkîye isti'dâdı anlaşılır. Zîrâ Hak yoluna sülûk ve Hakk'a ve hakîkate vusûl, her mertebedeki aklın kârı değildir. Nitekim V. cildin 460, 461, 462 numaralı beyitlerinde şöyle buyrulmuştur:

این تفاوت عقلها را نیك دان   در مراتب از زمین تا آسمان

هست عقلی همچو قرص آفتاب   هست عقلی کمتر از زهره و شها ب

هست عقلی چون چراغ سرخوشی   هست عقلی چون ستارهء آتشی

"Akıllar için mertebelerde yerden göğe kadar olan bu tefâvütü iyi bil. Bir akıl vardır ki, güneş kursu gibidir; bir akıl vardır ki, Zühre ve şihâb yıldızlarından

daha aşağıdır. Bir akıl vardır ki, sarhoş kandili gibidir; bir akıl vardır ki, bir ateş kıvılcımı gibidir."

دست بر نبضش نهاد و یك بیك　　　باز می پرسید از جور فلك

149. *Elini onun nabzı üzerine koydu ve bir bir cevr-i felekden dahi sordu.*

Ya'ni tefahhus elini sâlikin idrâkinin nabzına koydu; cevr-i felekden ve hayâtındaki geçirdiği hallerden dahi sordu.

چون کسی را خار در پایش جهد　　　پای خود را بر سر زانو نهد

150. *Bir kimsenin ayağına diken battığı vakit, ayağını dizinin üstüne koyar.*
[150]
İnsân-ı kâmil, o sâlikin bâtınındaki ıztırâbı ve illeti anlamak için, bu sualleri sordu. Meselâ bir kimsenin ayağına diken batsa, ayağını evvelâ dizinin üstüne koyar.

"Cehed" sıçramak ma'nâsına olan "cesten" masdarının fiil-i muzâri'dir; burada, batmaktan kinâyedir. Ba'zı nüshalarda batmak ma'nâsına olan "halîden" masdarının fiil-i muzâri'i olan "haled" vâki'dir.

وز سر سوزن همی جوید سرش　　　ور نیابد می کند با لب ترش

151. *Ve iğne ucu ile onun başını arar ve eğer bulamaz ise, dudağı ile onu ıslatır.*

Ya'ni diken batan ayağını dizinin üstüne koyduktan sonra, iğnenin ucu ile de, o dikenin başını arar; ve eğer bulamaz ise, o diken batan yeri dudağı ile ıslatır.

"Vez" "ve ez" demek olup, burada "ez", "ile" ma'nâsınadır. Birinci "ser" "uç" ve ikinci "ser" "baş" ma'nâsınadır.

خاردر پا شد چنین دشوار یاب　　　خار در دل چون بود واده جواب

152. *Ayakta olan diken, böyle güç bulunucu olursa, gönülde olan diken nasıl olur? Açık cevâb ver!*

"Düşvâr-yâb" vasf-ı terkîbîdir, "güç bulucu" demek olur. "Vâ" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır; birisi de açık demektir. "Vâ-dâden" açık vermek demek olur.

Ya'ni, ayaktaki maddî bir dikeni bulmak böyle güç olursa, kalbe batan ma'nevî dikeni bulmak ne kadar müşkil olur; ve bu müşkilin cevâbını da, eğer mümkin olursa, sen açık olarak ver!

خار دل را گر بدیدی هر خسی　　　دست کی بودی غمانرا بر کسی

153. *Eğer gönül dikenini her bir soysuz göre idi, bir kimsenin üzerinde ne vakit gamların eli olurdu?*

"Has" (خس) burada kendini beğenen ve ma'nâ âleminde soysuz ve alçak mertebede olan kimseden kinâyedir. "Gamân", gamın cem'idir. Elif ve nûn ile cem', her ne kadar zî-rûh olanlara âid ise de, lisân-ı Fârisîde ba'zan bu edât kāide hilâfında zî-rûh olmayanların hakkında da kullanılır.

Ya'ni, ma'nâ âleminde mertebesi alçak olan her bir kimse, gönül dikeni olan kötü sıfatları görmüş olsa idi, her bir kimsenin kalbine gamların eli erişemez idi. Meselâ tevâzu' makbûl bir sıfattır; fakat çok mütevâzı' kimseler vardır ki, zâhirde bu tevâzu'u ile halk nazarında i'tibâr kazanmak ve yükselmek isterler. Halbuki bu tevâzu'un altında kötü ahlâk olan kibir ve ucub gizlidir. Eğer bir kimse i'tibâr etmese veyâ hakāret nazarıyla baksa, müteessir olup, kalbi gamlanır.

کس بزیر دم خر خاری نهد　　　خر نداند دفع آن بر می جهد

154. *Bir kimse eşeğin kuyruğu altına bir diken koyar; eşek onun def'ini bilmez, sıçrar.*

بر جهد و آن خار محکم تر زند　　　عاقلی باید که خاری بر کند

155. *Sıçrar ve o diken daha muhkem çarpar; bir âkıl lâzımdır ki dikeni koparsın.*

خر ز بهر دفع خار از سوز و درد　　　جفته می انداخت هر جا زخم کرد

156. *Eşek dikeni def' etmek için, yanmaktan ve acıdan, çifte attı; her yerini yaraladı.*

Bu beyitlerde eşek ve diken misâli ile, ehl-i gafletin hâli tasvîr buyrulur. Zîrâ ehl-i gaflet kalbi ta'zîb eden nefsin kötü sıfatlarını bilip ve bulup def' edemez; çırpınır durur ve birtakım tedbîrlere mürâcaat eder. Bu tedbîrler ise bilakis onun gamlarını ve ıztırâblarını ziyâdeleştirir. Binâenaleyh bir gönül tabîbi olan insân-ı kâmil lâzımdır ki, onun kalbinden bu nefsânî sıfatları çıkarsın.

آن حکیم خار چین اوستاد بود　　　دست می زد جابجا می آزمود

157. *O diken toplayıcı olan hekîm üstâd idi. El vururdu, yer yer sınar idi.*

"Hâr-çîn" toplamak ve devşirmek ma'nâsına olan "çîden" masdarının emr-i hâzırı olan "çîn" ile "hâr" dan mürekkeb, vasf-ı terkîbîdir. "Âzmûden" sınamak, denemek, imtihân etmek demektir.

Ya'ni, o ma'nevî dikenleri toplayıcı olan hekîm ve insân-ı kâmil, bu hususda üstâd ve mâhir idi. O dikeni bulmak için tecessüs elini o sâlikin yer yer sıfatları üzerine vurur ve sınar ve tecrübe eder idi.

زان کنیزک بر طریق داستان   باز می پرسید حال دوستان

158. *O câriyeden, hikâye tarîkı üzere dostlarının hâlini dahi sorar idi.*

Ya'ni, hekîm-i ilâhî, maksadını sezdirmeksizin mahzâ bir mükâleme zemîni teşkîl etmek ve bir sergüzeşt beyânı kabîlinden olmak üzere câriyeden, sevdiği dostlarının hâlini dahi sorar idi.

با حکیم او قصها می گوفت فاش   از مقام و خواجکان و شهر تاش

159. *O, makāmından ve efendilerinden ve hemşehrîlerinden kıssaları, hekîme açık söyler idi.*

"Tâş" edât-ı şirketdir. İsimlerin âhirine geldiği vakit, berâberlik ma'nâsını ifâde eder. "Şehr-tâş" hemşehrî ve bir-şehirli demek olur.

Ya'ni, câriye o hekîmin hastalığını izâle edeceğine kanâat getirdiği için, ondan hiçbir hâlini ve sergüzeştini saklamayıp, apaçık bir sûrette kendi makāmından ve efendilerinden ve hemşehrîlerinden haber verir idi.

سوی قصه گفتنش می داشت گوش   سوی نبض و جستنش می داشت هوش

160. [160] *Kulağını onun kıssa söylemesi tarafına tutardı; aklını da nabzına ve onun hareketine tutardı.*

Ya'ni o mürşid-i kâmil, zâhirini sâlikin zâhirine ve bâtınını da sâlikin bâtınına tevcîh edip, onun ma'nevî hastalıklarını tedkîk ederdi.

تا که نبض از نام که گردد جهان   او بود مقصود جانش در جهان

161. *Tâ ki nabzı kimin nâmından sıçrayıcı olursa, onun cânının maksûdu cihanda o olur.*

Zîrâ gam ve sürûr gibi insanın bâtınına te'sîr eden haller, onun zâhiri olan cisminde de eserlerini gösterir ve nabzının mu'tâd olan darabânını da değiştirir. Tabâbet-i atîkada "ilm-i nabız" var imiş. Doktor, hastaya illetini

söyletmeksizin nabzının atışından illeti anlar imiş. Bu gibi tabîblere yetişenler, onların hâlini bize nakl ediyorlar. Şimdiki tabâbette ilm-i nabızdan pek az bir ma'lûmât kalmıştır. Bu tabâbetin Hind'de mevcûd olduğunu söylüyorlar.

دوستان و شهر خودرا بر شمرد   بعد ازان شهر دگر را نام برد

162. *Kendi dostlarını ve şehirlerini saydı; ondan sonra başka şehir adını götürdü.*

Ankaravî'de birinci mısrâ'da "şehr-i o râ" vâki'dir. Bu sûrette câriyenin dostlarını ve şehrini söyleyen hekîm-i ilâhî olur. Fakat Hind nüshalarında "Şehr-i hod râ" vâki'dir; bu sûrette de bunları söyleyen câriye olur ki, siyâk-ı ma'nâya göre bu nüsha daha muvâfık görünür.

گفت چون بیرون شدی از شهر خویش   در کدامین شهر بودستی تو بیش

163. *Dedi: Vaktâki kendi şehrinden çıktın; hangi şehirde çok olmuş idin?*

Câriye, sâlikin akl-ı cüz'îsi i'tibâr edildiğine göre, "sâlikin kendi şehri"nden murâd, ilim şu'belerinden en ziyâde müstaid olup, muhabbet ettiği ilim olmak münâsib olur.

Ya'ni, kendine meslek ittihâz ettiğin ilim şu'besinden başka, hangi ilim şu'besinde çok meşgûl oldun.

نام شهری گفت و زان هم در گذشت   رنگ‌رو و نبض او دیگر نگشت

164. *Bir şehrin adını söyledi ve ondan da geçti; yüzünün rengi ve nabzı başka olmadı.*

Bir şu'be-i ilmin adını söyledi ve geçiverdi. Ona muhabbet göstermediği için, bundan ayrılığından dolayı idrâkinde bir tagayyür hâsıl olmadı.

خواجگان و شهریانرا یك بیك   باز گفت از جای و از نان و نمك

165. *Efendilerini ve hemşehrîlerini, onların mekânından ve tuz ve ekmekten bir bir açık söyledi.*

"Ekmek ve tuz" ta'bîri, berâberce bir sofrada yiyip içmekten ve münâsebette bulunmaktan kinâyedir. O akl-ı cüz'î, o ilim şu'besindeki üstadlarını ve ders şerîklerini ve onların sâkin oldukları yeri ve onlar ile olan münâsebetleri açık bir sûrette söyledi.

شهر شهر و خانه خانه قصه کرد　　نی رگش جنبید و نی رخ گشت زرد

166. *Şehir şehir ve hâne hâne hikâye etti; onun ne damarı kımıldadı ve ne yüzü sarı oldu.*

Ya'ni sâlik bu tafsîlâtı verdiği halde, onlardan ayrılmış olmasından dolayı, kendisinde hiçbir teessür eseri zâhir olmadı.

نبض او بر حال خود بد بی گزند　　تا بپرسید از سمرقندی چو قند

167. *Şeker gibi olan Semerkand'dan soruncaya kadar, onun nabzı zararsız hâli üzere idi.*

"Semerkand"dan murâd, vücûd ve enâniyet şehridir ki, bu şehir akl-ı cüz'î indinde şeker gibi tatlıdır; ve bu şehirde her an akla, türlü türlü ezvâk-ı cismâniyyeyi yaldızlayıp gösteren nefis kuyumcusu sâkindir. Ve akıl, bu nefis kuyumcusunun âşıkıdır.

Ârifin biri nefsi şöyle tasvîr eder: "Nefse bir sûret verilse şekli şudur: Başı kibir, gözü ucub, ağzı hased, lisânı kizb ve gıybet, kulağı nisyân, göğsü hıkd ve kin, karnı şehvet ve bühtan, elleri hıyânet ve sirkat, ayakları emel, kalbi gaflet ve rûhu küfürdür."

Nefsin kuyumcuya teşbîhi اكذب الناس الصواغون Ya'ni "Nâsın en yalancısı kuyumculardır" hadîs-i şerîfine müsteniddir.

Ya'ni sâlikin hâli vücûd ve enâniyet şehrinden soruncaya kadar, hiç mütegayyir olmadı.

نبض جست و روی سرخ و زرد شد　　کز سمرقندیٔ زرگر فرد شد

168. *Nabız hareket etti ve yüzü kızardı ve sarardı; zîrâ Semerkandlı kuyumcudan ferd oldu.*

"Zer-ger" kuyumcu demektir. Ya'ni vaktâki bu şehirden bahs olundu, o şehirde sâkin bulunan nefse olan aşkından dolayı, sâlikin aklında ve idrâkinde bir tagayyür hâsıl oldu; zîrâ sultân-ı rûhun huzûrunda nefis kuyumcusundan ayrıldı.

چون ز رنجور آن حکیم این راز یافت　　اصل آن درد و بلا را باز یافت

169. *O hekîm vaktâki hastadan bu sırrı anladı, o dert ve belânın aslını açık buldu.*

O hekîm vaktâki nefsin aşk ve muhabbetine mübtelâ olan akl-ı cüz'îden bu sırrı anladı ve bu yüzden uğradığı derd ve belânın aslını açık buldu; zîrâ sâlikin envâ'-ı ulûm şehirlerinde tahsîl zahmetini ihtiyâr etmesi, hep nefsine olan muhabbetinden nâşî idi ve hep iştihâr ve enâniyyeti aşkından idi.

گفت کوی او کدا مست در کذر　　　او سر پل گفت و کوی غاتفر

170. *Dedi: Geçit mahallinde onun mahallesi hangisidir? Dedi: Köprü başında ve Gâtfer mahallesidir.*
[170]

Hekîm-i ilâhî, câriyeye dedi: Geçit mahallinde, o kuyumcunun mahallesi hangi mahalledir? Câriye cevâben dedi: Köprü başında ve Gâtfer mahallesidir.

"Köprü"den murâd, cismâniyet âlemidir ki, nefis bu cisim âleminin bakāsına bağlıdır; ve cismâniyet âlemi ise, rûhun bu cismâniyet âlemine gelmezden evvel bulunduğu birinci âlem-i misâl ile, bu cismâniyet âleminden ayrıldıktan sonra ikinci âlem-i misâl, ya'ni berzah arasında bir köprüdür. "Gâtfer" ile, nefs-i emmâre mertebesine işâret buyrulmuş olmak münâsib olur; zîrâ sâlikin nefsi, bu cismâniyet âleminde evvelâ bu mertebede bulunur.

گفت دانستم که رنجت چیست زود　　　در علاجت سحرها خواهم نمود

171. *Dedi: Bildim ki senin hastalığın nedir; hemen senin halâsında sihirler göstereceğim.*

"Sihir" müteaddid ma'nâsı vardır; burada hârika göstermek demektir.

Ya'ni insân-ı kâmil sâlike dedi: Senin hastalığının mâhiyyetini teşhîs ettim ve senin bu illetten kurtulman husûsunda acele hârikalar göstereceğim. Zîrâ insân-ı kâmilin hizmeti sâlikin nefsini öldürüp, onu موتوا قبل ان تموتوا Ya'ni "Ölmezden evvel ölünüz" hadîs-i şerîfi mûcibince, sıfât-ı nefsâniyyesinden kurtarmak ve rûhâniyet mertebesine terakkî ettirmektir.

شاد باش و فارغ و ایمن که من　　　آن کنم با تو که باران با چمن

172. *Mesrûr ve fâriğ ve emîn ol ki, sana yağmurun çemene yaptığını yapacağım.*

"Îmin" "âmin" kelimesinin imâle olunmuşudur, emîn olan demektir.

Ya'ni hekîm dedi ki: Bana mülâkî olduğun için sevin ve kalben râhat ve korkudan ve sıkıntıdan emîn ol; zîrâ yağmur nasıl çemenistanı yemyeşil ya-

parsa, ben de seni nefsinin sıkıntılarından kurtarıp, rûhunun sıfatlarıyla latîf ve güzel bir hâle getireceğim.

من غم تو می خورم تو غم مخور   بر تو من مشفقترم از صد پدر

173. *Ben senin gamını yerim; sen gam yeme. Ben sana yüz babadan daha şefkat ediciyim.*

هان هان این راز را با کس مگو   گرچه از تو شه کند بس جست وجو

174. *Her ne kadar pâdişâh senden çok araştırır ise de; sakın sakın bu sırrı kimseye söyleme.*

Bu beyt-i şerîfde sâlikin ahvâl-i sülûku ağyâra ifşâ etmemesine işâret buyrulur.

گور خانهء راز تو چون دل شود   آن مرادت زود تر حاصل شود

175. *Senin sırrının mezarı gönül olduğu vakit, senin o murâdın pek çabuk hâsıl olur.*

گفت پیغمبر که هر که سر نهفت   زود گردد با مراد خویش جفت

176. *Peygamber, her kim sırrı gizledi ise, çabuk kendi murâdı ile çift oldu buyurdu.*

Bu beyt-i şerîfde: من كتم سره حصل امره Ya'ni "Kim ki sırrını sakladı, onun işi hâsıl oldu" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

دانه چون اندر زمین پنهان شود   سر او سرسبزئ بستان شود

177. *Vaktâki tohum yerde gizli olur, onun sırrı bostanın tâzeliği olur.*

"Ser-sebz" tâze, genç, ikbâlli ve tâli'li ma'nâsınadır. Ya'ni tohum yere gömülüp nazarlardan gizli kaldığı vakit, onun içi açılıp, yemyeşil bir halde çıkar ve bostanın tâzeliği ve tarâveti olur. Bu beyt-i şerîf sır saklamanın misâlidir.

زر و نقره گر نبودندی نهان   پرورش کی یافتندی زیر کان

178. *Altın ve gümüş eğer gizli olmasa idiler, ma'den altında ne vakit terbiye bulurlar idi?*

"Kân" filîzât-ı ma'deniyye çıkarılan menba'dır. Ya'ni altın ve gümüş, toprak altında gizli olup, kendi ma'denlerinin altında terbiye olunup, altınlık ve

gümüşlük mertebesini bulurlar. Bu beyt-i şerîf dahi sır saklamanın diğer bir misâlidir.

وعدها و لطفهاى آن حكيم　　　كرد آن رنجور را ايمن ز بيم

179. *O hekîmin va'dleri ve lutufları, o hastayı korkudan emîn etti.*

وعدها باشد حقيقى دلپذير　　　وعدها باشد مجازى تاسه گير

180. [180] *Hakîkî olan va'dleri gönül kabûl edici olur; mecâzî olan va'dler elem tutucu olur.*

"Tâse" elem demektir. Ya'ni doğru va'dlere kalb inanır ve onları kabûl eder; mecâzî ve yalan va'dlerden kalb şübheye düşer ve elem peydâ olur.

وعدهء اهل كرم گنج روان　　　وعدهء نا اهل شد رنج روان

181. *Kerem ehlinin va'di, akıcı hazînedir; nâ-ehlin va'di, rûhun elemi oldu.*

"Revân" birinci mısrâ'da "reften" veyâ "revîden" masdarlarından sıfat-ı müşebbehe olup, cârî ve gidici demektir. "Genc-i revân" kıymeti cârî olan hazîne demek olur. İkinci mısra'da, "nefs-i nâtıka" ve "rûh-i izâfî" ma'nâsınadır.

Ya'ni kerem ehlinin va'di, doğru olduğu için hükmü râyic ve cârî olan bir hazînedir. Ve kerem ehli olmayanın va'di ise, yalan olduğu için, rûha sıklet ve sıkıntı verir ve kalb onun va'dinden soğukluk duyar.

در يافتن ولى رنج كنيزك را و عرضه داشتن رنج و مرض كنيزك را بر پادشاه

Velînin, câriyenin hastalığını anlaması ve câriyenin elemini ve marazını pâdişâh huzûrunda arz etmesi.

بعد ازين بر خاست عزم شاه كرد　　　شاه را زان شمّهء آگاه كرد

182. *Bundan sonra şâha azm etti; şâhı ondan bir şemme âgâh etti.*

"Şemme" Arabîde, az bir şey ve mutlak koku ma'nâsınadır. Ya'ni hekîm-i ilâhî câriyenin hastalığını teşhîs ettikten sonra, sâlikin sultân-ı rûhuna teveccüh etti ve onun rûhunu o hastalıktan biraz haberdâr etti.

گفت تدبیر آن بود کان مرد را　　　حاضر آریم از پی این درد را

183. *Dedi: Tedbîr o olur ki, bu derd için, o merdi hâzır getirelim.*

Hekîm-i ilâhî dedi: Bu hastanın iyi olması için yapılacak tedbîr budur ki, o kuyumcu adamı ihzâr edelim. Nefs-i emmâre, Hak yolu sâliklerinden pek çoğunu mağlûb ettiğinden, "merd" ta'bîriyle onun kahramanlığına ve kuvvetine ve ezvâk-ı cismâniyyeye mütemâyil olan bu merdin, sultân-ı rûh tarafına celbine işâret buyrulur.

مرد زرگر را بخوان زان شهر دور　　　با زر و خلعت بده او را غرور

184. *O uzak şehirden kuyumcu olan adamı çağır; altın ve hil'at ile ona gurûr ver.*

"Uzak şehir"den murâd, vücûd ve enâniyet şehridir. "Hil'at" pâdişâhın ve vezirlerin ve büyüklerin eski zamanlarda ba'zı kimselere ikrâm kasdıyla giydirdikleri kıymetli elbiselerdir.

Ya'ni, ey sultân-ı rûh! O varlık ve enâniyet şehrinden, kuyumcu mesâbesinde olan o merdi çağır; ve altın ve hil'at ile, ya'ni haz ve enâniyet libasları göstererek onu aldat! Ma'lûm olsun ki, nefs-i emmâre aslâ Hak yoluna sülûke yaklaşmaz; eğer yaklaşırsa, onda bir hazz-ı enâniyyet duyduğu için yaklaşır. Zîrâ mürşid-i kâmillerin, halk tarafindan hürmet ve i'tibâr gördüklerini görür ve kendisinin dahi bu yoldan o makāma vusûlünü tahayyül ederek, kendisi için bir varlık ve enâniyet zevkı duyar. Halbuki o yola girdikten ve mürşid-i kâmilin eline geçtikten sonra, kendisinin öldürüleceğini bilmez.

چونکه سلطان از حکیم این را شنید　　　پند او را از دل و جان بر گزید

185. *Sultân hekîmden bunu işittiği vakit, onun nasîhatını gönülden ve candan ihtiyâr etti.*

Vaktâki sâlikin sultân-ı rûhu, mürşid-i kâmilin bu tedbîrini dinledi; onun nasîhatını kemâl-i hulûs ile kabûl etti ve mürşidine teslîmiyet gösterdi.

فرستادن پادشاه رسولانرا بسمرقند بآوردن زرگر

Pâdişâhın, kuyumcuyu getirmek için Semerkand'a elçiler göndermesi.

پس فرستاد آن طرف يك دو رسول حاذقان و كافيان و بس عدول

186. [185] *Binâenaleyh o tarafa hâzıklar ve kâfîler ve çok adûl olan bir iki elçi gönderdi.*

"Hâzık" zeyrek ve mâhir ve ârif ve iş bilici ma'nâsınadır. "Kâfî" bir işde başkasına hâcet bırakmayan ve işi tamam gören kimse demektir. "Udûl" âdilin cem'idir. Bu "iki elçi"den murâd, rûhun ilim ve tefekkür sıfatları olur ki, zikr olunan sıfatlar bu iki sıfatın hâssalarıdır ve bu iki sıfat nefsi Hak yoluna celb için aldatmağa kādirdirler.

تا سمرقند آمدند آن دو امير پيش آن زرگر ز شاهنشه بشير

187. *O iki bey, şâhenşehden müjdeci olarak, o kuyumcunun önüne, Semerkand'a kadar geldiler.*

كاى لطيف استاد كامل معرفت فاش اندر شهرها از تو صفت

188. *Dediler ki: Ey ma'rifeti kâmil olan üstâd! Sıfat, şehirlerde senden zâhirdir.*

"Vasfın şehirlerde zâhir olması"ndan murâd budur ki, nefs-i emmâre veyâ levvâme sâhibi olan âlimler, kendi fazıllarını ve benliklerini âleme göstermek için ilim şu'belerinin şehirlerinde eserler yazarlar; ve netîcede ilmin sıyt ve şöhreti bu nefsin benliği yüzünden vâki' olur. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in yirmi beşinci faslında şöyle buyrulur: "Nazar eyle ki, Kur'ân için onar onar ve sekizer sekizer ve dörder dörder cild tefsîr yapmışlardır; garazları kendi fazıllarını ızhârdır. *Keşşâf'da* Zemahşerî kendilerini ızhâr için bu kadar dekāyık-ı nahviyye ve lugaviyye ile, ibâre-i fasîha isti'mâl etmişlerdir, ilh..."

نك فلان شه از براى زرگرى   اختيارت كرد زيرا مهترى

189. *İşte falan şâh kuyumculuk için, seni ihtiyâr etti; zîrâ sen pek büyüksün.*

Bu sözler, rûhun ilim ve tefekkür sıfatlarının nefsi, rûhun huzûruna celb için iğvâlarıdır.

اينك اين خلعت بگير و زر و سيم   چون بيايى خاص باشى و نديم

190. *İşte bu hil'atı ve altını ve gümüşü al; geldiğin vakitte de hâs ve nedîm*
[189] *olursun.*

Ya'ni bu haz ve enâniyet hil'atını ve riyâset altın ve gümüşünü al, sultân-ı rûhun huzûruna geldiğin vakitte de, onun husûsî karîni ve musâhibi olursun. Nitekim "sâfiye" makāmına geldiği vakit, nefis ayn-ı rûh olur.

مرد مال و خلعت بسيار ديد   غره شد از شهر و فرزندان بريد

191. *Merd, çok malı ve hil'atı gördü, aldandı; şehrinden ve evlâdından kesildi.*

"Gurre" masdardır, aldanmak ma'nâsınadır. Ya'ni merd olan nefis, bu tab'ının meyl ettiği şeyi ve riyâset hil'atını gördü; şehri olan cismâniyet âleminden ve kendinin evlâdı olan sıfatlardan ayrıldı.

اندر آمد شادمان در راه مرد   بيخبر كان شاه قصد جانش كرد

192. *Adam şâdmân olarak yola geldi; bî-haber idi ki o şâh, onun canına kasd etti.*

Nefis kuyumcusu riyâset muhabbeti ve sevinci ile yola çıktı; fakat şâh onun canına kasd edeceğinden hiç haberi yok idi. Zîrâ mürşid-i kâmil nefsi öldürüp ve rûhun câriyesi olan akl-ı cüz'îyi, ona olan aşkından kurtarıp, rûha yâr eder.

اسب تازى بر نشست و شاد تاخت   خونبهاى خويش را خلعت شناخت

193. *Arab atına bindi ve sevinerek sürdü; kendi kanının bahâsını hil'at anladı.*

"Esb-i tâzî" Arab atı ma'nâsınadır. Riyâset hil'atı ve halk üzerinde tasarrufa sebeb olan altın ve gümüş gibi halleri görünce, nefis sultân-ı rûh tarafına acele koştu; kendi ölümünün diyeti olan bunları, ikrâm anladı.

ای شده اندر سفر باصد رضا　　　خود بپای خویش تا سوء القضا

194. *Ey kendi ayağı ile sû'-i kazâya kadar, yüz rızâ ile sefere gitmiş olan kimse!*

Ya'ni, ey nefsin hırsından dolayı, kendi ayağı ve irâdesi ile, zâhirde fenâ görünen kazâ-yı ilâhî tarafına râzı olarak sefere gitmiş olan kimse!

Bu ve aşağıdaki beyt-i şerîfler, umûm-ı beşerin hâlini beyânen irşâd-ı Pîr'dir.

Ma'lûm olsun ki bir **"kazâ"** ve bir de **"makzî"** vardır. Kazâ, Hakk'ın hükm-i küllî-i icmâlîsidir; buna râzı olmak lâzımdır; ve makzî, bu âlem-i kesâfette efrâd-ı beşerin, o kazâ-yı ilâhîye bağlı olan irâdesiyle zuhûr eden kötü hallerdir ki, "sûü'l-kazâ" ta'bîriyle bu makzîye işâret buyrulur. Hz. Pîr, bu iki hâle, III. cildin 1365 numarasına musâdif olan şu:

راضیم در کفر زانرو که قضاست　　　نی ازان رو که نزاع و خبث ماست

"Ben küfre o cihetten râzıyım ki kazâ-yı ilâhîdir; bizim nizâ' ve hubsümüz olması cihetinden râzı değilim."

Beytinde işâret buyurmuşlardır. Daha ziyâde tafsîli,bu beytin şerhindedir.

در خیالش عز و مال و مهتری　　　گفت عزرائیل رو آری بری

195. *Onun hayâlinde izzet ve mal ve büyüklük vardır. Azrâîl, git evet götürürsün dedi.*

Ya'ni kendi rızâsı ile sû'-i kazâ tarafına sefere giden o kimse, izzet bulmak ve mal kazanmak ve mansıb sâhibi ve büyük olmak hayâlindedir. Halbuki Azrâîl (a.s.), ona: Haydi bakalım git; evet, şimdi istediğin emellerine nâil olursun, der. Bu âlemde bu hâlin birçok misalleri görülmüştür. Meselâ tâcirin birisi malını bir gemiye doldurup sefere çıkar; ve bunları satıp, şöyle ve böyle yapacağım hayallerinde bulunur; başına ne geleceğini bilemez. Sefer esnâsında gemi batar; mallar mahv olur ve kendisi de boğulur.

چون رسید از راه آن مرد غریب　　　اندر آوردش به پیش شه طبیب

196. *Vaktâki o garîb olan merd, yoldan erişti; tabîb onu şâhın huzûruna getirdi.*

Ya'ni mürşid-i kâmil, nefis kuyumcusunu, işte senin câriyen olan akl-ı cüz'î buna âşıktır diyerek, sultân-ı rûhun huzûruna getirdi.

سوی شاهنشاه بردندش بناز   تا بسوزد بر سر شمع طراز

197. *Güzel mum, başı üzerinde yanmak için, onu nâz ile şâhenşâhın tarafına götürdüler.*

"Tırâz" birkaç ma'nâya gelir, burada yakışıklı ve nâzik ve güzel ma'nâsınadır. "Şem'-i tırâz" güzel mum demek olur. Bundan murâd, zulmette olan nefse rûhun nûr-i feyzidir. Ya'ni sâlikin nefsi, nûr-i feyzi onun başı üzerinde parlamak için nâz ve ikrâm ile sultân-ı rûhun huzûruna götürdüler.

شاه دید او را بسی تعظیم کرد   مخزن زر را بدو تسلیم کرد

198. *Şâh onu gördü; birçok ta'zîm etti. Altın hazînesini ona teslîm etti.*

Sultân-ı rûh, نفسك مطيتك فارفق بها Ya'ni "Nefis senin binek hayvanındır; ona rıfk ile muâmele et!" hadîs-i şerîfi mûcibince birçok ta'zîm etmekle berâber, altın gibi olan kendi sıfatlarının hazînesini, bu sıfatlardan kendisine münâsib gördüklerini almak üzere, ona teslîm etti.

پس حکیمش گفت ای سلطان مه   آن کنیزك را بدین خواجه بده

199. *Sonra hekîm ona dedi: Ey büyük sultân! O câriyeyi, bu efendiye ver!*

Ya'ni hekîm-i ilâhî olan mürşid-i kâmil, sâlikin rûhuna dedi: Ey cisim memleketinin büyük sultânı! O akl-ı cüz'î câriyesini, bu nefis kuyumcusuna ver.

Ya'ni, akl-ı cüz'î ibtidâ şerîat dâiresinde nefsin hazlarıyla meşgûl olsun; zîrâ akl-ı cüz'î, rûhun Hakk'a olan aşkını münkir olduğu için, bu husûsta rûha yâr olamaz. O nefis tarafına müncezibdir. Nitekim bu cildin 2012, 2013, 2014 numaralarına müsâdif olan beyitlerde şöyle buyrulur:

عقل جزئ عشق را منکر بود   گرچه بنماید که صاحب سر بود

زیرك و دانا ست اما نیست نیست   تا فرشته لا نشد اهرمنیست

او بقول و فعل یار ما بود   چون بحکم حال آیی لا بود

"Akl-ı cüz'î her ne kadar, sır sâhibi görünür ise de, aşk-ı ilâhîyi münkirdir. Zekîdir ve âlimdir; fakat yok değildir. Mülk "lâ" olmadıkça Ehrimen'dir. O söz ile ve fiil ile bizim yârimiz olur. Hâl hükmüne geldiğin vakit "lâ" olur."

تا کنیزك در وصالش خوش شود   آب وصلش دفع آن آتش شود

200. *Tâ ki câriye onun visâlinde iyi olsun; onun âb-ı visâli, o âteşi def' etsin.*
[199]

Tâ ki akl-ı cüz'î, şerîat dâiresinde nefsin îcâbâtına tâbi' olmakla, hoş olsun, Hak yoluna sülûkden ürkmesin ve nefisden hazzını alsın.

شه بدو بخشید آن مهروی را　　جفت کرد آن هر دو صحبت جوی را

201. *Şâh o ay yüzlüyü ona bağışladı; o her iki sohbet isteyiciyi eş etti.*

Ya'ni rûh, aklını nefsine ve nefsini de aklına tevcîh etti. O her iki sohbet isteyeni ve âşıkı ve ma'şûku birbirine eş yaptı. Kıssanın zâhirine nazaran kuyumcu, câriyeyi satmış olduğu cihetle onun sohbetini isteyici olmaması îcâb eder; zîrâ bir âşık ma'şûkundan kendi irâdesiyle ayrılmak istemez. Fakat kıssanın bâtınına nazaran akıl nefsin ve nefis dahi aklın tâlibi olduğundan, her ikisi birbirinin sohbetini isteyicidir.

مدت شش ماه می راندند کام　　تا بصحت آمد آن دختر تمام

202. *Altı ay müddet, murâd sürdüler. Nihâyet o kız tamâmiyle sıhhate geldi.*

"Altı ay"dan murâd, nefsin altı mertebedeki terakkîsine işârettir ki, bunlar da emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râzıye ve merzıyyedir; bunların fevkı olan nefs-i sâfiye, rûhiyyet mertebesinde fânî olduğu için, nefsin mertebesinden hâriç olur. Ya'ni akıl, nefsin altı mertebesinde o nefse musâhib oldu; nihâyet o akıl câriyesi, nefsin her mertebesinde aldığı hazdan dolayı, ıztırâbdan kurtulup sıhhat buldu.

بعد ازان از بهر او شربت بساخت　　تا بخورد و پیش دختر می گداخت

203. *Ondan sonra onun için şerbet yaptı; içtiği zamandan beri kızın önünde erimekte idi.*

Ondan sonra mürşid-i kâmil, o nefis için tevhîd-i hakîkî ve ma'rifet-i Hak şerbetini yaptı. Nefis bu şerbeti içtiği zamandan beri erimeğe ve varlığından geçmeğe başladı.

چون ز رنجوری جمال او نماند　　جان دختر در وبال او نماند

204. *Vaktâki hastalıktan onun cemâli kalmadı, kızın canı, onun vebâlinde kalmadı.*

"Vebâl" zarar ve ziyân ve mekrûh olan şey demektir. (*Ahterî*)

Vaktâki mevhûm olan nefsin akıl nazarındaki güzelliği ve varlığı kalmadı, aklın cânı ve hakîkati o nefsin zarar ve ziyânından kurtuldu.

چونکه زشت و نا خوش و. رخ زرد شد   اندك اندك در دل او سرد شد

205. *Vaktâki çirkin ve fenâ ve yüzü sarı oldu, azar azar onun kalbinde soğudu.*

عشقهایی کز پی رنگی بود   عشق نبود عاقبت ننگی بود

206. *Birtakım aşklar ki bir renk için olur, aşk olmaz, âkıbet bir ayıp olur.*

"Neng" ayıp ve âr ve hasret ve nedâmet ma'nâlarınadır. Bu beyt-i şerîfde fennin bir hakîkatine de işâret buyrulur. Ma'lûmdur ki, güneşin ziyâsı yedi renkten mürekkebdir ve eşyânın kendilerine mahsûs hiçbir rengi yoktur. Ancak mâlik oldukları hâssa vâsıtasıyla ziyânın herhangi bir rengini emerek, diğer renklerini almaz. Meselâ bir kumaşın mâvi görünmesi, kendisinin veyâhut boyasını teşkîl eden maddelerin, ziyânın yedi renginden altısını göstermiyerek, yalnız mâvisini almasındandır. Binâenaleyh eşyâya renk veren şeyler, onların maddelerinin husûsî halleri ve isti'dâdlarıdır. İmdi bir kimse renginden dolayı bir çiçeği sevse, zaman geçtikçe o çiçeğin maddelerindeki o rengi almak kābiliyyeti gidip, solar ve âşık, ben buna mı âşık olmuşum diye kendisini ta'yîb eder. İşte bunun gibi eşyânın güzellikleri dahi, Hakk'ın cemâlî olan sıfatlarının kabûlüne, o şeylerin isti'dâdları olmasındandır; ve bu güzellikler onlarda âriyettir. Vaktâki bu âriyet ve ârızî olan güzellikler, zaman geçerek cismin bozulması yüzünden, gider, binâenaleyh bu âriyet ve ârızî renklerden ve güzelliklerden dolayı olan aşklar âkıbet ayıp ve hasret ve nedâmet olur, aşk olmaz. Aşkın nevi'leri hakkında 111 numaralı beyitte îzâhât vardır.

کاش کان هم ننگ بودی یکسری   تا نرفتی بروی آن بد داوری

207. *Ne olaydı o, baştanbaşa ayıp olaydı da; onun üzerine o kötü hüküm vâki' olmaya idi.*

"Kâşki" edât-ı temennîdir, "Ne olaydı" demektir. "Dâverî" hüküm ve hükûmet; "bed-dâverî" kötü hüküm ve sûü'l-kazâ demek olur ki; bundan murâd dahi makzîdir.

Kazâ ve makzî 194 numaralı beyitte îzâh olundu. Ya'ni, ne olaydı o kuyumcuda böyle bir âriyet ve ârızî güzellik olmaya idi de, câriyeyi bu ârızî güzellik aşkından kurtarmak için, şerbet içirip öldürmek gibi, o kuyumcu aleyhinde bir kötü hüküm vâki' olmaya idi. Ya'ni aklın nazarında nefsin güzelliğine olan aşk, onu rûh tarafına meyilden ve aşk-ı ilâhîden ayırdığı için ehl-i hakîkat indinde, onun maârif-i ilâhiyye şerbeti ile öldürülmesi iktizâ etmiştir.

Bu hüküm nefse nazaran, kötü bir hükümdür; zîrâ nefis ölümden istikrâh eder ve kendi benliği dâiresinde yaşamak ister; fakat ind-i ilâhîde nefsin öldürülmesi hakkında vâki' olan hüküm güzeldir ve ayn-ı hikmettir. Nitekim hadîs-i şerîfde موتوا قبل ان تموتوا Ya'ni "Ölmezden evvel ölünüz" buyrulmuştur.

خون دوید از چشم همچون جوی او　　　دشمن جان وی آمد روی او

208. *Onun gözünden ırmak gibi kan koştu; onun yüzü, canının düşmanı geldi.*

"Devîden" koşmak ve seğirtmek ma'nâsına olup, Fârisîde zî-rûh ve gayr-ı zî-rûh hakkında kullanılır.

Ya'ni, kuyumcunun gözünden ırmak gibi kanlı yaşlar koştu ve hücûm etti. Onun yüzündeki ârızî güzellik, canının düşmanı oldu.

دشمن طاوس آمد پرّ او　　　ای بسا شه را بکشته فرّ او

209. *Onun kanadı, tavus kuşunun düşmanı geldi. Ey kimse, ne çok şâhı onun ferri öldürmüştür.*

"Ferr" şan, şevket, fazl-ı vakar, zînet, revnak ma'nâlarınadır. Hz. Pîr tarafından irşâden buyrulur ki, tâvus kuşunun kanadının letâfeti ve güzelliği, kendisinin düşmanı oldu. Zîrâ onun kanatlarını yolup süs yapmak için kendisini öldürürler; ve keza târihlerde görülür ki, birçok pâdişâhlar, şan ve şevketleri yüzünden düşmanların hücûmuna ma'rûz kalıp öldürülmüşlerdir.

گفت من آن آهویم کز ناف من　　　ریخت این صیاد خون صاف من

210. [209] *Dedi: Ben o ceylânım ki, göbeğimden dolayı, bu avcı benim sâf olan kanımı döktü.*

"Nâf" göbek demek olup, burada âhûların yedikleri güzel kokulu otlardan ve çiçeklerden, göbeklerinde biriken misk ma'nâsınadır; ve ona "misk göbeği" derler.

Ya'ni kuyumcu ölürken bile kibir ve enâniyetten ve öğünmekten vazgeçmeyip dedi: Ben o ceylânım ki, bu avcı benim sâf ve güzel olan kanımı misk göbeğimden dolayı döktü. Zîrâ nefis, kibir ve enâniyet ızhârından ve öğünmekten aslâ vazgeçmez. Onun hakîkati bu sıfatları iktizâ eder.

ای من آن روباه صحرا کز کمین　　　سر برید ندش برای پوستین

211. *Ey! Ben o sahrâ tilkisiyim ki, pusudan postu için onun başını kestiler.*

Nefis kuyumcusu yine öğünüp dedi ki: Ben o vücûd-ı izâfî sahrâsının türlü türlü hîleler yapan tilkisiyim ki beni pusuya düşürüp, postum için başımı kestiler.

ای من آن پیلی که زخم پیلبان　　ریخت خونم از برای استخوان

212. *Ey! O bir filim ki, filcinin zahmı, kemik için kanımı döktü.*

Fil ihtiyar olup, artık işe yaramaz bir hâle gelince, fil muhâfızı olan filciler, zehirli bir ma'cûn yapıp file yedirirler; fil düşüp ölür; onun kıymetli olan dişlerini alırlar.

Bu beyt-i şerîfde nefis, file teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni nefis kuyumcusu yine öğünerek dedi ki hey...! Ben, dişlerini almak için filcilerin öldürdükleri file benzerim.

آنکه کشتستم پی مادون من　　می نداند که نخسبد خون من

213. *O kimse ki beni, benim mâdûnum için öldürmüştür ki, bilmez ki benim kanım uyumaz.*

Bu beyt-i şerîfde dahi nefsin tekebbürüne ve ucbuna işâret buyrulur. Zîrâ nefis kuyumcusu aklı ve rûhu ve insân-ı kâmili kendisinden aşağı görmüştür. Ya'ni kuyumcu tekebbür cihetinden dedi: O kimse ki, ya'ni sultân-ı rûh veyâ hakîm-i ilâhî beni, kadr ü kıymetçe benden daha aşağı olan akl-ı cüz'î câriyesi için öldürmüştür; bilmez ki benim kanım uyumaz; ya'ni muhakkak benim öldürülmemin cezâsını görür.

İkinci mısra', istifhâm-ı inkârî sûretinde tercüme olunmak dahi câizdir. Ya'ni" bilmez mi ki benim kanım uyumaz," demek olur.

بر منست امروز و فردا برویست　　خون چون من کس چنین ضایع کیست

214. *Bugün bana ise, yarın da onadır; benim gibi kimsenin kanı ne vakit böyle zâyi'dir?*

"Kes" kadr ve i'tibâr sâhibi olan kimse demek olup nâ-kesin zıddıdır. Ya'ni bu ölmek ve fânî olmak bugün bana ise, yarın da beni öldüren kimseyedir; ancak onun boynunda beni öldürmenin vebâli kalmıştır. Binâenaleyh benim gibi kadr ü i'tibâr sâhibi olan bir kimsenin kanı ne vakit böyle zâyi' olup gider?

گرچه دیوار افکند سایه دراز　　باز گردد سوی او آن سایه باز

215. *Vâkıâ duvar, uzun gölge bırakır; o gölge yine onun tarafına döner.*

Meselâ duvar uzun bir gölge bırakır; fakat o gölge sonunda yine duvar tarafına döner. Bunun gibi, duvar mesâbesinde olan şahs-ı beşerden sâdır olup, gölge mesâbesinde olan iyi ve kötü fiillerin, iyi ve kötü netîceleri, yine o şahıs tarafına döner. Nitekim âyet-i kerîmede مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا (Fussilet, 41/46) Ya'ni "Kim ki iyi amel işledi, nefsinin lehinedir; ve kim ki fenâlık yaptı, nefsinin aleyhinedir" buyrulur.

این جهان کوهست و فعل ما ندا سوی ما آید نداهارا صدا

216. *Bu cihân dağdır ve bizim işimiz bağırmaktır. Bağırmaların sesi, bizim tarafımıza gelir.*

Ya'ni bu dünyâ bir dağa benzer ve bizim fiillerimiz de, o dağa karşı bağırmak gibidir. Meselâ bir kimse dağa karşı "Efendim!" diye bağırsa, dağdan "Efendim!" diye o sesin aksi gelir; ve eğer bilfarz "Eşek!" diye bağırsa, dağdan da "Eşek!" aks-i sadâsı gelir.

این بگوفت و رفت در دم زیر خاك آن کنیزك شد ز عشق و رنج پاك

217. *Bunu söyledi; derhal toprak altına gitti; o câriye aşkdan ve marazdan temiz oldu.*

Ya'ni nefis kuyumcusu, lisân-ı hâl ile bu sözleri söyledi ve öldü; ve derhal sâlikin topraktan mahlûk olan cisminde ihtifâ etti ve artık sâlikin vücûdunda hükmü kalmadı. Zîrâ nefis, mevt-i sûrîye kadar sâlikde bâkîdir; ancak sülûk netîcesinde, mevt-i ma'nevî ile ölüp, sâlikin cisminde ihtifâ eder. Binâenaleyh rûhun câriyesi olan akl-i cüz'î dahi, çirkinliği nazarında sâbit olan nefsin aşkından ve onun sıfâtına mübtelâ olmak marazından temizlendi.

زانکه عشق مردگان پاینده نیست زانکه مرده سوی ما آینده نیست

218. *Zîrâ ki ölmüşlerin aşkı bâkî değildir; zîrâ ki ölmüş, bizim tarafımıza gelici değildir.**

---

* 218 numaralı beyitin "tercümesi"ni müteâkıben, "İzah" kelimesinden sonra açıklama yapılmayıp satıra şu târihler yazılmıştır: "12 Muharrem 1357 ve 14 Mart 1938 ve 1 Mart 1354 pazartesi günü. İrtihâli 17 Muharrem 1357, 19 Mart 1938 ve 6 Mart 1354 cumartesi günü." Bu nottan sonra 219. beyitten 230. beytin sonuna kadar farklı bir el yazısı görülmekte, sonra yine Merhum A. Avni Bey'in el yazısı başlamaktadır. 314. beyitten 354. beyitin tercümesine kadar tekrar, nottaki imzâdan anlaşıldığına göre, Abdurrahman Âdil Doğru'nun el yazısı karşımıza çıkmakta ve 317. beyit şerhinin sonunda şu not bulunmaktadır:

عشق زنده در روان و در بصر هردمی باشد ز غنچه تازه تر

219. *Dirinin aşkı canda ve gözde her bir dem, goncadan daha tâze olur.*

عشق آن زنده گزین کو باقیست کز شراب جانفزایت ساقیست

220. *O dirinin aşkını intihâb et ki, o bâkîdir; zîrâ sana can-fezâ olan şarâb-*
[219] *dan sâkîdir.*

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَ يَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُوالْجَلَالِ وَ الْاِكْرَامِ (Rahmân, 55/26, 27) Ya'ni "Âlem-i sûretde olan her şey fânîdir ve ancak Celâl ve ikrâm sâhibi olan senin Rabb'inin vechi ve Zât'ı bâkîdir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

عشق آن بگزین که جمله انبیا یافتند از عشق او کار و کیا

221. *Onun aşkını ihtiyâr et ki, bütün enbiyâ, işi gücü O'nun aşkından buldular.*

تو مگو مارا بدان شه بار نیست با کریمان کارها دشوار نیست

222. *"Bizim için o şâha ruhsat yoktur" deme! İş kerîmler ile güç değildir.*

Ya'ni, dünyâ dediğimiz şey, fezâ-yı bî-nihâye içinde bir zerredir. Onun üstünde olan bizim gibi aceze ise hiç mesâbesindedir. Bî-nihâyeliklerde kudret ve azamet sâhibi olan şâhın ve Hudâ-yı müteâlin huzûr-ı celâletine, hiç mesâbesinde olan bizlere nasıl ruhsat ve icâzet olur ki, onun aşk ve muhabbetinden dem vuralım deme. O azamet ve celâl sâhibi olduğu kadar da, kerem sâhibidir. Binâenaleyh kerîmlere düşen iş, her ne kadar güç olsa bile, kolay olur.

Mesnevîhanlar bu beyt-i şerîfi derse mübâşeret esnâsında okurlar.

"Şârih-i Mesnevî Ahmed Avni Bey (Kaddesallâhu sırrahû) hazretlerinin şevvâl ve Zil-ka'de 1356 târihlerinde tedkîk ve mütâlaa buyurdukları Midhat Efendi merhûmun Müdâfaa nâmındaki eserinden Dâsitân-ı pâdişâh-ı cehûd sürh-i şerîfini tenvîr ve îzâh etmek maksadıyla hazırladığı kurşun kalemi ile yazılmış müsveddeyi, bu cild-i şerîfi ikinci def'a istinsâh ederken, bu sürh-i şerîf sahîfesinde buldum. Merhûm müşârûnileyhin gâyesi ve arzûsu, mukaddimeden sonra şerhin hiç olmazsa bu ilk cüz'ünü daha mufassal ve esaslı olarak yeniden şerh etmek idi. Halbuki 218. beyt-i şerîfin şerhini yazdıkları sırada, dâr-ı bakâya intikāl buyurduklarından, fakîr-i hakîr bu sahîfeleri istinsâh ile, hâzır olan îzâh-nâmeyi yerine ilâve ediyorum. Müsveddenin aslı, fakîrin yazdığı nüsha içinde mahfûzdur.
Meşnevî-i Şerîf şerhini, ibtidâsından nihâyetine kadar şârih-i muhterem ve üstâd-ı ekrem ile berâber istinsâh eden, kıtmîr-i Hz. Mevlânâ ve bende-i hakîr, Abdurrahmân Âdil Doğru. (Âdil Doğru imzâsı) 25 rebîu'l-evvel 1357 ve 25 Mayıs-ı efrencî 1938 çarşanba.

بیان آنکه کشتن و زهر دادن مرد زرگر را
باشارت الهی بود

Onun beyânındadır ki, kuyumcu olan adamı öldürmek ve zehir vermek işâret-i ilâhî ile idi.

کشتن آن مرد بر دست حکیم — نی پی امید بود و نی ز بیم

223. *O adamın hekîmin elinde ölmesi, ne ümîd için ve ne de korkudan idi.*

او نکشتش از برای طبع شاه — تا نیامد امر و الهام اله

224. *Emir ve ilhâm-ı ilâh gelmedikçe, o onu şâhın hâtırı için öldürmedi.*

ان پسر را کش خضر ببرید حلق — سر آنرا در نیابد عام خلق

225. *O çocuğun ki Hızır boğazını kesti, onun sırrını avâm-ı halk anlıyamaz.*

آنکه از حق یابد او وحی و جواب — هر چه فرماید بود عین صواب

226. *Vahy ve cevâbı Hak'dan bulan kimse, her ne buyurursa, ayn-ı savâb olur.*

آنکه جان بخشد اگر بکشد رواست — نائبست و دست او دست خداست

227. *Can bağışlayan kimse, eğer öldürürse câizdir. Nâibdir ve onun eli, Hudâ'nın elidir.*

İnsân-ı kâmil, bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharı olduğundan halîfe-i Hak'dır. Nitekim âyet-i kerîmede وَ مَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَ لكِنَّ اللّٰهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) Ya'ni "Attığın vakit sen atmadın; velâkin Allah attı" buyrulur.

همچو اسماعیل پیشش سر بنه — شاد و خندان پیش تیغش سر بنه

228. *İsmâîl gibi onun önüne baş koy; onun bıçağının önüne sevinerek ve gülerek baş koy!*

İsmâîl (a.s.), pederi İbrâhîm (a.s.)ın önüne, kıssa-i zebhde nasıl baş koyup teslîm oldu ise, sen de insân-ı kâmilin önünde öylece sevine sevine ve

güle güle başını koy ve teslîm ol! İbrâhîm (a.s.) oğullarından Hz. İsmâîl'i mi, yoksa Hz. İshâk'ı mı zebha teşebbüs ettiği hakkında beyne'l-ulemâ ihtilâf vardır. Her iki taraf da delillerini îrâd ederler ve kat'î bir netîce çıkamaz. Kur'ân-ı Kerîm'de de sarâhat yoktur. Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbnü'l-Arabî *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de kıssa-i zebhin, İshâk (a.s.) hakkında vâki' olduğunu beyân buyurur. Ashâb-ı kirâmdan Hz. Ömer ve Hz. İmâm-ı Ali ve İbni Mes'ûd ve İbni Abbâs ve İkrime ve Saîd ibnü Cübeyr (rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn) ve tâbiînden İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık ve İmâm-ı Ebû Hanîfe hazerâtı zebîhin İshak (a.s.) olduğunu beyân buyurmuşlardır. Fakat kavl-i meşhûr İsmâîl (a.s.) hakkındadır. Cenâb-ı Pîr-i destgîr, kavl-i meşhûra binâen *Mesnevî-i Şerîf*lerinde Hz. İsmâîl'e işâret buyururlar. Zîrâ *Mesnevî-i Şerîf*'den avâm ve havâssın nasîbi olduğu için, kavl-i meşhûra muhâlefeti câiz görmemişlerdir; fakat *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde, âtîdeki beyitlerde zebîhin İshak (a.s.) olduğuna işâret buyururlar. Zîrâ *Dîvân-ı Kebîr*'lerinden yalnız havâssın nasîbi vardır. Ve muhakkıkîn-i kirâm hazarâtı indinde zebîhin İshâk (a.s.) olduğu keşfen sâbittir. *Dîvân-ı Kebîr*'den:

اسحاق نبی باید بودن   قربان شده بر خاك در من

اسحاق منی و من والد تو   کی بشکنمت ای کوهر من

"Benim hâk-i derim üzerinde kurban olmuş İshâk nebî olmak gerekdir. Sen benim İshâk'ımsın ve ben senin pederinim. Ey gevherim, ben seni nasıl kıranım!"

تا بماند جانت خندان تا ابد   همچو جان پاك احمد با احد

229. *Tâ ki Ahmed'in, Ahad'la olan cân-ı pâki gibi, senin canın ebede kadar handân kalsın.*

Sen insân-ı kâmile teslîm olduğun vakit, Ahmed (aleyhissalâtü ve's-selâm) Efendimiz'in rûh-i pâki nasıl bahr-ı ahadiyyetde müstağrak olmuş ise, senin canın da ebede kadar bakā ile handân kalır.

عاشقان جام فرح آنگه کشند   که بدست خویش خوبا نشان کشند

230. *Âşıklar sürûr kadehini, onların ma'şûklarını kendi elleriyle öldürdükleri vakit çekerler.*
[229]

شاه آن خون از پی شهوت نکرد　　　تو رها کن بد گمانی ونبرد

231. *Şâh o kanı şehvet için etmedi; sen sû'-i zannı ve münâzaayı bırak!*

تو گمان بردی که کرد آلوده گی　　　در صفاغش کی هلد پالوده گی

232. *Sen zannetme ki, mülevveslik etti; süzülmüşlük, berraklık içinde ne vakit bulanıklık bırakır?*

بهر آنست این ریاضت وین جفا　　　تا برآرد کوره از نقره جُفا

233. *Bu riyâzet ve bu cefâ, pûtenin gümüşten cürûfu çıkarması içindir.*

Kuyumcular gümüşü pûteye koyup ateşte eritirler ve bu sûretle gümüşe karışmış olan curûfu ve tortuyu tefrîk ederler.

"Sülûk" pûteye ve "riyâzet" ve mihnet-i sülûk ateşe teşbîh buyrulmuştur.Ya'ni sülûkteki riyâzetler ve muhabbetler, gümüş gibi sıfât-ı insâniyyeye karışmış olan sıfât-ı hayvâniyye tortularının tefrîkı içindir.

بهر آنست امتحان نیك و بد　　　تا بجوشد بر سرآرد زر زبد

234. *İyinin ve kötünün imtihânı, altın kaynayıp, köpüğü üstüne çıkmak içindir.*

گر نبودی کارش الهام اله　　　او سگی بودی درانده نه شاه

235. *Eğer onun işi ilhâm-ı ilâhî olmasa idi, o şâh değil, yırtıcı bir köpek olurdu.*

پاك بود از شهوت و حرص و هوا　　　نیك کرد او لیك نیك بد نما

236. *Şehvet ve hırs ve hevâdan pâk idi; iyi yaptı velâkin kötü görünen, iyi idi.*

گر خضر در بحر کشتی را شکست　　　صد درستی در شکست خضر هست

237. *Eğer Hızır denizde gemiyi deldi ise, Hızır'ın delmesinde yüz sağlamlık vardır.*

وهم موسی با همه نور و هنر　　　شد ازان محجوب تو بی پر مپر

238. *Mûsâ'nın vehmi bu kadar nûr ve hüner ile ondan mahcûb oldu; sen kanatsız uçma.*

Mûsâ (a.s.) şerîat sâhibi bir nebiyy-i zîşân idi; ve şerîat, vücûd-ı izâfî âlemine mahsûsdur. Vücûdât-ı izâfiyye ise, vücûdât-ı mevhûmedir; ve bu vücûd-ı izâfî âleminde mütekevvin olan insandaki kuvânın sultânı vehimdir. Bu

sebeble Mûsâ (a.s.)ın nazarı, keserât-ı mevhûme âlemine mahsûs olan şerîata idi. Binâenaleyh nûr ve hüner-i nübüvvete mâlikiyyetle berâber Hızır'ın ef'âl-i zâhiresine i'tirâz etti; çünkü o ef'âlin bâtınından ve esrârından bu nûr ve hüner ile mahcûb idi. Çünkü nübüvvet zâhire taalluk eder. Ey sâlik, sende ise bu nûr ve hüner kanadı da yoktur; şu halde insân-ı kâmilin ef'âline i'tirâz sana hiç de câiz değildir.

آن گل سرخست تو خونش مخوان   مست عقلست او تو مجنونش مخوان

239. *O kırmızı güldür; sen ona kan deme! O aklın sarhoşudur, sen ona deli deme!*

Ya'ni o kuyumcunun dökülen kanı kırmızı güldür; ona kan deme! Hekîm-i ilâhî akl-i külden sarhoş olmuştur; sen ona deli deme!

گر بدی خون مسلمان کام او   کافرم گر بردمی من نام او

240. [239] *Eğer onun murâdı müslümanın kanı olaydı. eğer onun adını anar idiysem kâfir olayım.*

می بلرزد عرش از مدح شقی   بد گمان گردد ز مدحش متقی

241. *Arş şakînin medhinden titrer; muttakî onun medhinden sû-i zanna düşer.*

"Arş"dan maksad, mü'min-i muttakînin gönlüdür; ve "mü'min-i muttakî"den murâd insân-ı kâmildir. Hadîs-i kudsîde: لا يسعنى ارضى و لا سمائ و لكن يسعنى قلب عبد المؤمن التقى النقى Ya'ni "Ben yerime ve göğüme sığmadım; velâkin nakî ve takî ve mü'min olan kulumun kalbine sığdım" buyrulur. Ve اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى (Tâhâ, 20/5) ya'ni "Rahmân arş üzerine müstevî oldu" âyet-i kerîmesinde bu ma'nâya işâret buyrulur. İmdi şakî ve zâlim olan kimse medh olunduğu vakit, insân-ı kâmilin kalbi titrer ve şakîyi medh edenin hüsn-i hâlinden şübheye düşer. Nitekim hadîs-i şerîfde اذا مدح الفاسق غضب الرب و اهتز لذلك العرش ya'ni "Fâsık medh olunduğu vakit Rab gazab eder ve bundan dolayı arş titrer" buyrulmuştur.

شاه بود و شاه بس آگاه بود   خاص بود و خاصهء الله بود

242. *Şâh idi ve çok uyanık şâh idi. Hâs idi ve Allâh'ın hâssı idi.*

آن کسی را که چنین شاهی کشد   سوی بخت و بهترین جاهی کشد

243. *O kimseyi ki, böyle bir şâh öldüre, baht ve mansıb-ı a'lâ tarafına çeker.*

گر ندیدی سود او در قهر او　　　　کی شدی آن لطف مطلق قهر جو

244. *Eğer onun kahrında onun fâidesini görmeseydi, o lutf-ı mutlak kahır isteyici olur muydu?*

بچه میلرزد ازان نیش حجام　　　　مادر مشفق دران دم شاد کام

245. *Çocuk hacamatçının o iğnesinden titrer; şefkatli olan annesi o anda mesrûrdur.*

نیم جان بستاند و صد جان دهد　　　　انکه در وهمت نیاید آن دهد

246. *Yarım can alır ve yüz can verir; senin vehmine gelmeyen şeyi verir.*

تو قیاس از خویش میگردی و لیك　　　　دور دور افتادهء بنگر تو نیك

247. *Sen kendinden kıyâs ediyorsun; ve fakat iyi bak uzağın uzağına düşmüşsün.*

Ya'ni insân-ı kâmilin ef'âlini, kendi ef'âline kıyâs ediyorsun; fakat onun ef'âlinin ma'nâsı başka, senin ef'âlinin ma'nâsı başka olduğu için kıyâsında pek uzaklara düşmüş oluyorsun.

حکایت آن مرد بقال و طوطی و روغن ریختن طوطی در دکان بقال

Bakkal adamı ve tûtî kuşu ve bakkal dükkânında tûtî kuşunun yağı dökmesi hikâyesidir

بود بقالی و وی را طوطئ　　　　خوش نوایی سبز گویا طوطئ

248. *Bir bakkal ve onun bir tûtîsi var idi; güzel sesli, yeşil renkli, söyleyici bir tûtî idi.*

بر دکان بودی نگهبان دکان　　　　نکته گفتی با همه سودا گران

249. *Dükkânda, dükkânın bekçisi idi. Bütün tâcirlere nükte söyler idi.*

در خطاب آدمی ناطق بدی　　　　در نوای طوطیان حاذق بدی

250. *Âdeme mahsûs olan hitâbda söyleyici idi. Tûtîlerin terennümünde üstâd idi.*
[249]

خواجه روزی سوی خانه رفته بود   در دکان طوطی نگهبانی نمود

251. *Bir gün efendi evine gitmiş idi; dükkânda tûtî bekçilik etti.*

گربهء بر جست ناگه بر دکان   بهر موشی طوطیك از بهر جان

252. *Bir sıçan için, ansızın bir kedi dükkân içine sıçradı; tûtîcik de can korkusundan sıçradı.*

جست از سوی دکان سویی گریخت   شیشهای روغن گلرا بریخت

253. *Dükkânın bir tarafından, bir tarafına kaçtı; gül yağı şişelerini döktü.*
[250]

از سوی خانه بیامد خواجه اش   بر دکان بنشست فارغ خواجه وش

254. *Efendisi, ev tarafından geldi; efendi gibi fâriğ olarak dükkâna oturdu.*

دید پر روغن دکان و جامه چرب   بر سرش زد گشت طوطی کل ز ضرب

255. *Dükkânı yağ içinde ve elbisesini yağlanmış gördü; başına vurdu; tûtî darbdan kel oldu.*

"Kel", başından saçı dökülmüş olana dedikleri gibi, dili tutulmuş olana da derler. Binâenaleyh eser-i darbdan tûtîye bu iki hâlin dahi ârız olduğu anlaşılmaktadır.

روزکی چندین سخن کوتاه کرد   مرد بقال از ندامت آه کرد

256. *Birkaç günceğiz sözü kesti; bakkāl da pişmanlıktan âh etti.*

ریش بر میکند و می گفت ای دریغ   کافتاب نعمتم شد زیر میغ

257. *Sakalını yolup diyordu ki: Âh yazık ki ni'metimin güneşi bulut altına gitti.*

دست من بشکسته بودی آن زمان   چون زدم من بر سر آن خوش زبان

258. *Ben o hoş-zebânın başına niçin vurdum? O zaman benim elim kırılmış olaydı.*

هدیها می داد هر درویش را   تا بیاید نطق مرغ خویش را

259. *Kuşunun nutku gelmesi için, her dervişe hediyeler veriyor idi.*

Bu beyt-i şerîfde الصدقة تطفئ غضب الرب "Sadaka Rabb'in gazabını söndürür" ve الصدقة ترد البلاء "Sadaka belâyı def' eder" hadîslerine işâret buyrulur.

بعد سه روز و سه شب حیران و زار　　بر دکان بنشسته بد نومید وار

260. [257] *Üç gün, üç geceden sonra dükkânında ümitsizce hayrân ve zâr olarak oturmuş idi.*

با هزاران غصه و غم گشت جفت　　که عجب این مرغ کی آید بگفت

261. *Acabâ bu kuş ne vakit söze gelecektir diye gam ve gussaya dalmış idi.*

می نمود آن مرغ را هر گون شگفت　　تا که باشد اندر آید او بگفت

262. *O kuşa, söze gelsin diye, her türlü acîb şeyler gösteriyor idi.*

جولقئ سر برهنه میگذشت　　با سر بی مو چوپشت طاس و طشت

263. *Tas ve leğen sırtı gibi, kılsız baş ile bir cavlakî baş açık geçiyor idi.*

"Cavlakî", kendilerini halkın nazar-ı i'tibârından ıskāt için, saçını sakallarını tıraş eden dervişlerin bir tâifesidir. Nitekim zamânımızda saçını, sakalını ve bıyıklarını tıraş edenlere "cascavlak kaldı" derler.

آمد اندر گفت طوطی نا گهان　　بانگ بر درویش زد که ای فلان

264. *Ansızın tûtî söze geldi; dervîşe bağırıp dedi ki: "Ey filân!*

از چه ای کل با کلان آمیختی　　تو مگر از شیشه روغن ریختی

265. *Ey kel, neden kellere karıştın? Gālibâ sen de şişeden yağ döktün?"*

از قیاسش خنده آمد خلق را　　کو چو خود پنداشت صاحب دلق را

266. *Onun kıyâsından halka gülme geldi. Zîrâ libâs-ı köhne sâhibini, kendi gibi zannetti.*

کار پاکانرا قیاس از خود مگیر　　گرچه ماند در نوشتن شیر شیر

267. *Pâk olanların işini kendinden kıyâs etme; vâkıâ yazmak husûsunda şîr şîre benzer.*

Ey nâkıs olan insan, insân-ı kâmilin ef'âlini ve hâlini kendine kıyâs etme. Vâkıâ sûrette kâmil ile nâkıs arasında fark yoktur; fakat ma'nâlarında

küllî fark vardır. Meselâ "şîr" kelimesi süt ma'nâsına geldiği gibi, arslan ma'nâsına da gelir. Binâenaleyh süt ile arslanı ifhâm eden kelimeler bir sûrette yazıldığı halde, ma'nâları bambaşkadır. İşte kâmil ile nâkıs da böyledir. Sûretlerin bir olduğunu görüp, ma'nâların da bir olduğuna hükmedenler aldanırlar.

جمله عالم زین سبب گمراه شد　　　کم کسی ز ابدال حق آگاه شد

268. *Bütün âlem, bu sebebden yolunu şaşırdı; az kimse abdâl-ı Hak'dan âgâh oldu.*

Ya'ni herkes sûret mümâseletinden dolayı şaşırdı; az kimselerin Hakk'ın sıfât-ı beşeriyyelerini tebdîl etmiş olduğu insanlardan âgâh oldu.

همسری با انبیا بر داشتند　　　اولیا را همچو خود پنداشتند

269. *Peygamberler ile berâberlik da'vâsına kalktılar; evliyâyı kendileri gibi zannettiler.*

قَالُوٓا اِنْ اَنْتُمْ اِلاَّ بَشَرٌ مِثْلُنَا (İbrâhîm, 14/10) "Siz de ancak bizim gibi beşersiniz dediler" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

گفته اینك ما بشر ایشان بشر　　　ما و ایشان بستهء خوابیم و خور

270. [266] *İşte biz de beşer, onlar da beşerdir. Bizler ve onlar uykuya ve taâma bağlanmışız, demişlerdir.*

قَالُوا مَا لِهَٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَ يَمْشِى فِى الْاَسْوَاقِ (Furkān, 25/7) Ya'ni "Bu resûle ne oldu ki, taâm yer ve sokaklarda gezer dediler" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

این ندانستند ایشان از عمی　　　هست فرقی در میان بی منتها

271. *Onlar körlükten bunu bilmediler; arada nihâyetsiz bir fark vardır.*

فَاِنَّهَا لاَ تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَ لٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِى فِى الصُّدُورِ (Hac, 22/46) Ya'ni "Onların zâhir gözleri kör değildir; ve fakat sadırlarında olan kalbleri kördür" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

هر دو گون زنبور خوردند از محل　　　لیك شد زین نیش زان دیگر عسل

272. *Her iki nevi' arı bir yerden yediler; fakat birinden iğne, diğerinden bal oldu.*

هر دو گون آهو گیا خورد ز آب زین یکی سرگین شد و زان مشك ناب

273. *Her iki nevi' âhû ot yediler, su içtiler. Birinden gübre ve diğerinden hâlis misk oldu.*

هر دو نی خوردند از یك آبخور این یکی خالی و آن پر از شکر

274. *Her iki kamış bir menba'dan su içtiler; bu biri boş ve o biri şekerden dolu.*

صد هزاران اینچنین اشباه بین فرقشان هفتاد ساله راه بین

275. *Böyle yüzbinlerce emsâli gör; farklarını yetmiş yıllık yol gör!*

این خورد گردد پلیدی زو جدا وان خورد گردد همه نور خدا

276. *Bu yer, ondan murdarlık ayrılır; ve o yer, hep nûr-i Hudâ olur.*

Birisi yer içer, ondan halkan ve hulkan murdarlık zuhûr eder; ve enbiyâ ve evliyânın yediği içtiği ise, nûr-i Hudâ olup, herkese ifâza ederler.

این خورد گردد همه بخل و حسد وان خورد زاید همه نور احد

277. *Bu yer, bütün buhul ve hased olur; ve o yer, bütün nûr-i Ahad doğar.*

این زمین پاك آن شورست و بد این فرشته پاك و ان دیوست و دد

278. *Bu, temiz yerdir; o, çorak ve fenâdır. Bu, temiz melek ve o, şeytan ve yırtıcı hayvandır.*

هر دو صورت گر بهم ماند رواست آب تلخ و آب شیرین را صفاست

279. *Her iki sûretin birbirine benzemesi câizdir; acı suyun ve tatlı suyun berraklığı vardır.*

جز که صاحب ذوق که شناسد بیاب او شناسد آب خوش از شوره آب

280. [276] *Sâhib-i zevkden başka, lezzetini kim tanır? Tatlı suyu, acı sudan o tanır.*

سحر را با معجزه کرده قیاس هر دورا بر مکر پندارد اساس

281. *Sihri, mu'cizeye kıyâs etmiş; her ikisinin esâsını mekr ü hîle üzerine zanneder.*

ساحران موسی از استیزه را بر گرفته چون عصای او عصا

282. *Mûsâ'nın sihirbazları mücâdeleden dolayı, onun asâsı gibi asâ tutmuşlardı.*

زين عصا تا آن عصا فرقيست ژرف　　　زين عمل تا آن عمل راه شگرف

283. *Bu asâdan o asâya kadar büyük bir fark vardır. Bu amelden, o amele kadar da uzun yol vardır.*

لعنة الله اين عمل را در قفا　　　رحمة الله آن عمل را در وفا

284. *Bu amelin arkasında Allah'ın la'neti vardır; bu amel için de vefâda Allah'ın rahmeti vardır.*

Enbiyâ ve evliyâya karşı yapılan işlerin arkasında netîceye muvaffakıyyetten Allah'ın tardı ve teb'îdi vardır. Enbiyâ ve evliyânın amellerini hüsn-i netîceye iktirân husûsunda, Allah'ın rahmeti ve muâveneti vardır. Nitekim âyet-i kerîmede وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّى اذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْأً (Nûr, 24/39) Ya'ni "Küfr edenlerin amelleri, susamış olan kimselerin su zannettikleri serâb gibidir; susuz ona gittiği vakit, onu bomboş bulur" buyrulur. Enbiyâ ve evliyâ tâifesi hakkında da bu âyet-i kerîmede buyrulur: انَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ (Nahl, 16/128) "Allah Teâlâ ittikā edenler ve muhsinler ile berâberdir."

كافران اندر مرى بوزينه طبع　　　آفتى آمد درون سينه طبع

285. *Kâfirler kadr ve rif'atde müsâvâta çabalamakta maymun tabiatlıdır. Tab'-ı beşer derûn-i sînede bir büyük âfettir.*

"**Küfür**" dört nevi'dir: Birincisi küfr-i inkârîdir. Allah ve peygamberi inkâr etmek gibi. İkincisi küfr-i cehûdîdir ki, kalbiyle bilir, lisânıyla inkâr eder, İblîs'in küfrü gibi. Üçüncüsü küfr-i inâdîdir ki, kalbi ile bilir, lisânıyla da tasdîk eder; fakad inâd ve âr sebebiyle mü'minler dâiresine girmez. Ebû Cehil ve emsâli gibi. Dördüncüsü küfr-i nifâkîdir; lisânıyla ikrâr edip mü'minlerin dâiresine girer; ve fakat kalbi ile inkâr eder, münâfıklar gibi.

İmdi kâfirler enbiyâ ve evliyânın, kendileri gibi cisim sâhibi olduğunu ve yiyip içtiklerini ve uyuduklarını ve hasta olduklarını ve evlenip, öldüklerini gördüklerinden "Mâdemki onlar da bizim gibi insandır, biz de onların yaptıklarını yapabiliriz. Onlar cem'iyyet-i beşeriyyenin muâmelâtı hakkında kānun vaz' ettiler, biz de vaz' ederiz" derler; ve bu hususta insanın ef'âlini taklîd eden maymuna benzerler. Bu taklîd beşerin tabîatı iktizâsından olup, bâtınında mündemic bir büyük belâdır. Zîrâ beşer bu tabîat-ı taklîd sebebiyle alıştığı fenâ şeylerden vaz geçemez.

"**Küfr**"ün diğer bir ma'nâsı da örtmektir. Kavilleri ve fiilleriyle hakîkatı örtmeğe çabaladıkları için, zikr olunan dört tâifenin küfründe bu ma'nâ da mündemicdir. Fakat hadd-i zâtında kendisi mü'min olup da, henüz evliyânın halleriyle hallenmemiş iken, onların kelâmlarını taklîd ederek, halkın hürmetini kazanmak ve refâh-ı dünyeviyyeye nâil olmak emeliyle halkı irşâd da'vâsına kalkanlar dahi, bu fiilleriyle hakîkatı setr ettiklerinden, onlar dahi küfrün bu ma'nâsı tahtında cem' olmuş olurlar.

هر چه مردم میکند بوزینه هم　　　آن کند کز مرد بیند دمبدم

286. *İnsan her ne yaparsa, maymun dahi, vakit vakit adamdan gördüğünü yapar.*

او گمان برده که من کردم چو او　　　فرق را کی داند آن استیزه رو

287. *O, ben de onun gibi yaptım zanneder; o inâd yüzlü farkını bilir mi?*

Ya'ni taklîd emrinde cinsinin tabîatine ittibâ'da muannid olan o mukallid, her iki fiilin arasındaki farkı bilemez.

این کند از امر و او بهر ستیز　　　بر سر استیزه رویان خاك ریز

288. *Bu, emirden ve o muhâlefet için yapar; muhâlif yüzlülerin başına toprak saç!*

Enbiyâ ve evliyânın ef'âlinin sâikı vahy ve ilhâm-ı ilâhîdir, emr-i Hak'dır; ve o mukallidin fiilinin sâikı ise, muhâlefet ve inaddır. Bu muhâlifleri ve inadçıları sen hiçe say!

این منافق با موافق در نماز　　　از پی استیزه آید نی نیاز

289. *Bu münâfık, muvâfıkla berâber namaza, niyâz için değil, muhâlefet ve taklîd için gelir.*

در نماز و روزه و حج و زکات　　　با منافق مؤمنان در برد و مات

290. *Namazda ve oruçda ve hacda ve zekâtda mü'minler münâfıklar ile bürd ü mât içindedirler.*
[286]

"Bürd" satranç oyunu ıstılâhında gālibe ve "mât" mağlûba derler. Ya'ni bu zikr olunan ibâdetlerde mü'min ile münâfık karşılıklı oyun oynarlar; netîcede mü'minler gālib ve münâfıklar mağlûb olur. Zîrâ emr-i ilâhî olan ef'âli, mü'minler niyyet-i hâlisa ile işlediklerinden, dünyâ ve âhiret selâmetini elde

ederler. Münâfıklar ise bu ef'âli niyyet-i fâside ile yaptıklarından, dünyâ ve âhiret âfetlerine ma'rûz kalırlar.

مؤمنانرا برد باشد عاقبت   بر منافق مات اندر آخرت

291. *Mü'minlerin âkıbeti bürd ya'ni galebe olur; münâfıklara ise âhirette mât ya'ni mağlûbiyet vardır.*

Mü'minlerin evâmir-i ilâhiyyeye ittibâan yaptıkları fiillerin sonu selâmet ve münâfıkların fiillerinin âhireti, ya'ni sonu dünyâda ve âhirette mağlûbiyettir.

گرچه هر دو بر سريك بازيند   هر دو با هم مروزى و رازيند

292. *Vâkıâ her ikisi bir oyunun başı üstündedir; her ikisi birbiriyle Merv'li ve Rey'lidir.*

Ya'ni mü'min ile münâfık sûret i'tibâriyle amelde müttehiddir. İkisi de karşı karşıya geçip aynı oyunu oynarlar; fakat bunların ikisi de bir şehirden değildirler. Birisi "Merv" şehrine ve diğeri "Rey" şehrine mensûbdur; hemşehrî değildirler. Birisi "ism-i Hâdî"nin ve diğeri "ism-i Mudill"in mazharıdır; hakîkatleri başka başkadır ve yekdîğerine zıddır.

"Merv" şehrinin ism-i mensûbu müstesnâ olarak "Mervezî" ve "Rey" şehrinin ism-i mensûbu da "Râzî" gelir; nitekim "Fahreddîn-ı Râzî" derler.

هر يكى سوى مقام خود رود   هر يكى بر وفق نام خود رود

293. *Her birisi kendi makāmı tarafına gider; her biri kendi nâmına uygun olarak yürür.*

Ya'ni, her birisi ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkati cânibine gider ve her biri mazhar olduğu ism-i ilâhînin muktezâsına muvâfık olarak bu âlemde iş işler. Eğer ezelde şekāveti sâbit olmuş ise, bu âlemde icrâ-yı şekāvet; ve saâdeti sâbit olmuş ise, emr-i ilâhîye mutâvaat eder.

مؤمنش خوانند جانش خوش شود   ور منافق گويى پر آتش شود

294. *Onu mü'min diye çağırırlar; cânı mesrûr olur ve eğer münâfık dersen, ateş kesilir.*

نام او محبوب از ذات ويست   نام اين مبغوض ز آفات ويست

295. *Onun nâmının mahbûb olması, onun zâtındandır; bunun nâmının mebgûz olması da, onun âfetlerindendir.*

Mü'min adının sevimli olması, onun ma'nâsındandır; zîrâ bu lafzın ma'nâsı sevimlidir. Münâfık adının iğrenç olması da, o lafzın ma'nâsında mündemic olan âfetlerden ve fenâlıklardandır.

میم و واو و میم و نون تشریف نیست   لفظ مؤمن جز پی تعریف نیست

296. *"Mîm" ve "vâv" ve "mîm" ve "nûn" teşrîf değildir; mü'min lafzı ta'rîfin gayri değildir.*

"Mü'min" kelimesini terkîb eden harflerin kendisinde bir şeref yoktur. Bu lafız, bir ma'nâyı anlatmak içindir. Eğer bu lafızda bir şerâfet varsa, ma'nâsından nâşîdir.

چون منافق خوانیش این لفظ دون   همچو کژدم می خلد در اندرون

297. *Onu münâfık diye çağırdığın vakit, bu aşağı lafız onun içini akrep gibi sokar.*

گرنه این نام اشتقاق دوزخست   پس چرا دروی مذاق دوزخست

298. *Eğer bu ismin cehennemden iştikākı yok ise, o halde, onda mezâk-ı cehennem olması niçindir?*

Bu münâfık adı cehennemden iştikāk etmiştir. Cehennem nasıl insanı yakarsa, onun ma'nâsı da insanı öylece yakar. Zîrâ birine münâfık desen kızar ve âteş-i gazab kalbinde alevlenir. Binâenaleyh bu kelimenin ma'nâsında cehennem çeşnisi vardır.

زشتئ این نام بد از حرف نیست   تلخئ آن آب بحر از ظرف نیست

299. *Bu kötü nâmın çirkinliği harften değildir; o deniz suyunun acılığı zarfdan değildir.*

Bu fenâ adın çirkinliği harflerden değil ma'nâdandır. Nitekim deniz suyunu bir bardak içine koyduğumuz vakit, ondaki acılık ve tuzluluk bardaktan değildir, aslındandır.

حرف ظرف آمد درو معنی چو آب   بحر معنی عنده ام الکتاب

300. *Onda harf, zarf ve ma'nâ da su gibi geldi. Ma'nâ denizi onun indinde*
[296] *ümmü'l-kitâbdır.*

Ya'ni kelime, ma'nânın bardağına ve ma'nâ dahi bardağın içindeki suya benzer; ve ma'nâ denizi de Allah Teâlâ'nın indindeki "ümmü'l-kitâb" dır;

ya'ni ma'nânın menba'ı ve menşeidir. Ma'lûm olsun ki, efrâd-ı beşerden her biri bir "kelime"dir ve bu kelimeler bardağa benzer. Her birinin içinde "ümmü'l-kitâb"dan, ya'ni ma'nâ bahrinden birer cüz vardır. Ma'nâ bahri ise ilm-i ilâhî mertebesidir ki, bu mertebede her bir ism-i ilâhînin sûret-i ilmiyyesi sâbittir; ve bu suver-i ilmiyyeden her biri bu âlem-i kesâfette ve dünyâda, efrâd-ı insâniyyenin içidir ve bâtınıdır. Binâenaleyh saâdet ve şekāvet kelimeden ibâret olan sûret-i unsuriyyeden değil, bâtından ve rûhdan inbiâs eder.

Bu beyt-i şerîfde şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ اِلاَّ بِاِذْنِ اللّٰهِ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ يَمْحُو اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ اُمُّ الْكِتَابِ (Ra'd, 13/38,39) Ya'ni "Allah'ın izni olmaksızın resûl bir âyet getiremez. Her bir zaman için bir emr-i mektûb ve mukadder vardır; Allah Teâlâ istediğini mahv eder ve istediğini isbât eder. Ve umûr-ı mektûbe ve mukadderenin menşe'-i umûmîsi O'nun indindedir."

بحر تلخ و بحر شیرین در جهان   در میان شان برزخ لا یبغیان

301. *Cihânda acı deryâ ve tatlı deryâ vardır; aralarında bir berzah vardır ki birbirine tecâvüz etmezler.*

Bu beyt-i şerîf مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لاَ يَبْغِيَانِ (Rahmân, 55/19,20) [Ya'ni "İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar"] âyet-i kerîmesine müsteniddir. Bu âyet-i kerîmenin tefsîri aşağıda gelecektir.

"Acı deniz"den murâd ism-i Mudill'in sâhası ve hayyizidir; ve tatlı deryâdan murâd dahi, ism-i Hâdî'nin sâhası ve hayyizidir. Her ikisinin müsemmâsı Hak olduğu ve her ikisine de imdâd Zât-ı Hak'dan geldiği halde, aralarında bir perde-i isti'dâd vardır; bu isti'dâd perdesi birbirlerine tecâvüzü men' eder. Zîrâ kalb-i hakāyık mümkin değildir. Binâenaleyh ezelde kâfir ve münâfık olanlar "acı deniz"e; ve mü'min olanlar "tatlı deniz"e mensûb olmuşlardır.

دانکه این هر دو ز یك اصلی روان   بر گذر زین هر دو رو تا اصل آن

302. *Bil ki, bunun her ikisi, bir asıldan akar; bu her ikiden geç de, onun aslına kadar git!*

Ya'ni acı ve tatlı denizler bir hakîkatten zuhûr etmişlerdir. Sen onların ikiliğinden geç de, bir olan asıllarına nazar et!

زر قلب و زر نیکو در عیار   بی محك هرگز ندانی ز اعتبار

303. *Kalp altını ve hâlis altını ayârda aslâ miheksiz, i'tibâr cihetinden bilemezsin.*

Kalp ile hâlisı ayâr edeyim dersen mutlakā mihek lâzımdır. İ'tibârî olarak bu kalpdır ve bu hâlisdir diye miheksiz hükmedemezsin.

هر کرا در جان خدا بنهد محك   هر یقین را باز داند او ز شك

304. *Hudâ-yı müteâl her kimin cânına mihek koydu ise, o her yakîni şekden açık bir sûretde bilir.*

"Mihek"den murâd, ilim ve irfandır; "yakîn"den murâd hak ve "şek"den murâd bâtıldır. Ya'ni Hak Teâlâ kimin cânına ilim ve irfan mihekkini koymuş ise, o kimse hakkı bâtıldan tefrîk eder.

دردهان زنده خاشاکی جهد   آنگه آرامد که بیرونش نهد

305. *Dirinin ağzına bir çöp girse, onu çıkardığı vakit râhat eder.*

در هزاران لقمه یك خاشاك خرد   چون در آمد حس زنده پی ببرد

306. *Binlerce lokmanın içinde bir küçük çöp zuhûr ettiği vakit, dirinin hissi idrâk eder.*

Câhil ölü ve ârif diri mesâbesindedir. Mâdemki acı ve tatlı denize mensûb olan insanlar yekdîğeriyle mümtezic bir halde yaşıyorlar, mü'minler, kâfirlerin ve münâfıkların ilkāâtındaki fesâdı tefrîk etmek îcâb eder. Bunun için de ilim ve irfân mihekki lâzımdır. Bir münâfıkın rûy-i Hak'dan görünerek bir mü'mine nasîhatı vâki' olunca, mü'min bu nasâyih arasındaki fesâdı, mihekk-i irfân ile temyîz edebilir.

حس دنیا نردبان این جهان   حس دینی نردبان آسمان

307. *Dünyâ hissi, bu cihânın merdivenidir; hiss-i dînî ise göğün merdivenidir.*

Dünyâ havâss-i hamse-i zâhire ve bâtıne-i beşer ile ma'mûr olur. Dîne mensûb olan his ise, âsumân-ı rûhun merdivenidir.

"Hiss-i dînî"den murâd idrâkât-ı irfâniyyedir. Binâenaleyh küffâr ve münâfıkîn havâss-i hamse-i zâhiriyye ve bâtınıyye sâhibi olduklarından, dünyâyı ma'mûr edebilirler; fakat onlarda âsumân-ı ma'nâya âid idrâkât bulun-

madığından, ahvâl-i uhreviyyeleri harâbdır. Mü'minler ise, hiss-i dünyeviyyeleriyle dünyâyı ve hiss-i dîniyyeleriyle uhrâyı ma'mûr edebilirler.

صحت این حس بجویید از طبیب　　　صحت آن حس بجویید از حبیب

308. *Bu hissin sıhhatini tabîbden isteyiniz; o hissin sıhhatini habîbden isteyiniz.*

Hiss-i dünyevî olan havâss-i hamseden birisine maraz ârız olursa hekîme mürâcaât ediniz; fakat hiss-i dînîde bir bozukluk görürseniz, her zamanda mevcûd olup, nâib-i ilâhî olan evliyâ ve asfiyâya mürâcaât ediniz.

صحت این حس ز معموریٔ تن　　　صحت آن حس ز تخریب بدن

309. *Bu hissin sıhhati tenin ma'mûrluğundandır; o hissin sıhhati, bedenin tahrîbindendir.*

Ya'ni yiyip içip hayât-ı hayvâniyye kuvvet buldukça, havâss-i hamse-i zâhire sıhhat içinde olur; fakat ezvâk-ı rûhâniyyeden bî-behre olur. Bilakis sıyâm ve riyâzet sebebiyle hayât-ı hayvâniyye zayıf düşerse de hayât ve ezvâk-ı rûhâniyye küşâyiş bulur.

راه جان مر جسم را ویران کند　　　بعدازان ویرانی آبادان کند

310. *Cânın yolu, cismi vîrân eder; o vîrânlıktan sonra ma'mûr eder.*

[306] Can yolu, nefsi huzûzâtından men' etmek yolu olduğundan, elbette nefsin şetâret-i hayvâniyyesini izâle eder. Fakat bu sıfât-ı nefsâniyye zevâlinden sonra cismi zevk-i irfân ile ihyâ eder.

ای خنك جانی که در عشق مآل　　　بذل کرد او خانمان و ملك و مال

311. *Hey... aşk-ı meâlde hânumânını ve mülk ü mâlını bezl eden ne saâdetli bir cândır.*

Bütün taayyünâtın merci'i olan vücûd-ı hakîkî aşkında, vücûd-ı izâfî sâhibi olan hânumânını ve malını ve mülkünü fedâ eden can, ne saâdetli bir candır. Ya'ni bâkîye fânîyi fedâ eden can demek olur.

کرد ویران خانه بهر گنج زر　　　وز همان گنجش کند معمور تر

312. *Altın hazînesi için evini yıktı ve yine hemân o defîneden daha ma'mûr yaptı.*

Aşk-ı Hudâ için her şeyini fedâ eden, evinin altındaki defîneyi bulmak için evini yıkan kimseye benzer.

آبرا ببريد و جورا پاك كرد　　　بعدزان جورا روان كرد آبخورد

313. *Suyu kesti ve ırmağı temizledi; ondan sonra ırmağa içilecek suyu akıttı.*

Ya'ni aşk-ı Hudâ için malını mülkünü fedâ edenin bir misâli de budur.

پوست را بشكافت و پيكانرا كشيد　　　پوست تازه بعد زانش بر دميد

314. *Deriyi yardı ve okun temrenini çıkardı; ondan sonra onun yerine tâze deri bitti.*

Bu da aşk-ı Hakk'a malını ve mülkünü fedâ eden kimsenin misâlidir.

قلعه ويران كرد و از كافر ستد　　　بعد ازان بر ساختش صد برج و سد

315. *Kal'ayı yıktı ve kâfirden aldı; ondan sonra onun üzerine yüz burc ve sed yaptı.*

كار بيچونرا كه كيفيت نهد　　　اين كه گفتم اين ضرورت مى دهد

316. *Bî-çûnun işine kim keyfiyyet verebilir? Bu, benim söylediğim zarûret verir.*

Yukarıdan beri söylediğim Hakk'a vusûl kāidelerini mutlak zannetmeyin; zîrâ bî-çûn ve bî-keyfiyyet ve niteliksiz olan Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri'nin inâyetini bir keyfiyyete ve bir husûsa hasretmek aslâ câiz değildir. Eğer Hakk'a vusûl, bu benim söylediğim kāidelerden ibâret olsa, bu mes'elede zarûret ve çâresizlik hâsıl olur; ve bu kavâidi icrâya muvaffak olamayanların, inâyet-i Hak'dan ümîdlerini kesmeleri lâzım gelir. Halbuki Hak Teâlâ Hazretleri âyet-i kerîmede: لاَ تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ (Zümer, 39/53) Ya'ni "Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyiniz" ve اِنَّهُ لاَ يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ اِلاَّ الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ (Yûsuf, 12/87) ya'ni "Allah'ın revhından me'yûs olanlar, ancak kâfirlerdir" buyurur. Binâenaleyh Hak dilerse bir kulunu bu kavâide riâyet etmemiş olsa dahi inâyetine mazhar kılar.

گه چنان بنمايد و گاهى چنين　　　جز كه حيرانى نباشد كار دين

317. *Gâh öyle ve gâh böyle görünür. Dînin işi hayranlıkdan başka bir şey değildir.*

Hak Teâlâ'nın kullarını gâh riyâzet ve mücâhede ile ve gâh riyâzetsiz ve mücâhedesiz kendisine cezb ettiği vâki'dir ve bunun menâkıb-ı evliyâda na-

zîri çoktur. Hak Teâlâ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ (Hac, 22/18) يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ (Mâide, 5/1) ya'ni "Dilediğini işler" ve "Dilediği şeye hükmeder" âyet-i kerîmesiyle bu hakîkati bize bildiriyor. Binâenaleyh bu mesele sırr-ı kadere âiddir ve sırr-ı kadere nazaran dînin işi hayranlıktan başka bir şey değildir.

نی چنان حیران که پشتش سوی اوست　　بل چنین حیران که غرق و مست دوست

318. *Arkası Hak tarafına olan öyle hayran değil; belki dostun garkı ve sarhoşu olan böyle hayrandır.*

"Hayrân" lügatte şaşmış ve ne yapacağını bilememiş kalmış olana derler. Bu beyt-i şerîfde hayrânı iki kısma tefrîk buyurdular. Biri: Yüzünü Hakk'ın hükm-i ezelîsi olan sırr-ı kadere çevirmiş ve fakat ibâdullâhdan mestûr olan bu sırr-ı kaderin zuhûr-ı ahkâmından hayrete düşmüş olandır. Bu kısım, mahbûb-i hakîkî olan Hak'da müstağrak ve onun tecelliyâtından sarhoş olmuştur. Diğeri, arkasını Hakk'a ve yüzünü nefsine çevirmiş ve hazz-ı nefsânîde müstağrak ve mest olmuştur. Evvelkisi "hayret-i mahmûde, ikincisi "hayret-i mezmûme"dir.

آن یکی را روی او شد سوی دوست　　وین یکی را روی او خود روی اوست

319. *O birinin yüzü dost tarafına ve bu birinin yüzü, nefsin yüzünedir.*

روی هر یك می نگر می دار پاس　　بو که گردی تو ز خدمت رو شناس

320. *Her birinin yüzüne bak da, dikkat et! Câiz ki sen huzûrdan yüz tanıyı-*
[315] *cı olursun.*

Seni Hakk'a da'vet eden bir kimseye mülâkî olursan, sen onun teveccüh ettiği tarafa bak; belki onun huzûrunda ve hizmetinde bulunduğun vakit, sözünden ve fiilinden, teveccüh etmiş olduğu tarafı anlayabilirsin.

چون بسی ابلیس آدم روی هست　　پس بهر دستی نشاید داد دست

321. *Çünkü çok adam kılıklı İblîs vardır; binâenaleyh her ele el vermek câiz değildir.*

Zâhiri âdem ve bâtını İblîs olan müddeîler çoktur; binâenaleyh Hakk'a vusûl için her önüne gelene tebaiyyet câiz değildir.

زانکه صیاد آورد بانگ صفیر　　تا فریبد مرغرا آن مرغ گیر

322. *Zîrâ o kuş tutucu avcı, kuşu aldatmak için ıslık çalar.*

بشنود آن مرغ بانك جنس خويش　　　از هوا آيد بيابد دام و نيش

323. *O kuş kendi cinsinin sesini işitir, havadan gelir; tuzağı ve iğneyi bulur.*

حرف درويشان بدزدد مرد دون　　　تا بخواند بر سليمى زان فسون

324. *Alçak olan adam, bir selîm üzerine o efsûndan okumak için, dervişlerin kelâmını çalar.*

Yalancı müddeîler, kuşları ıslık ile aldatan avcılar gibi, ıstılâhât-ı sûfiyyeyi öğrenip saf dillere bahs etmeğe başlar. Ağzından bal ve kalbinden zehir akar. Sâf olan kimseler, onları ehl-i hâl ve Hakk'a vusûl için rehber zannedip ona tebaiyyet ederler. Kuşcağızlar gibi dâm-ı belâya giriftâr olurlar.

كار مردان روشنى و كرميست　　　كار دونان حيله و بى شرميست

325. *Merdlerin işi nûrâniyyet ve hamiyyettir; alçakların işi hîle ve hayâsızlıktır.*

شير پشمين از براى گدا كند　　　بو مسيلم را لقب احمد كند

326. *Dilenmek için, yünden arslan yapar; Ebû Müseylem'e de Ahmed lakabını verir.*

Zamân-ı Pîr'de yünden arslan şekli yapıp, değnek ucuna bağlıyarak dilenen dilenciler var imiş. Cenâb-ı Pîr, ıstılâhât-ı sûfiyyeyi çalan yalancı müddeîleri bu dilencilere teşbîh buyururlar; ve nübüvvet da'vâsına kalkmış olan Müseylemetü'l-Kezzâb'a Ahmed lakabını verenlere benzetirler.

بو مسيلم را لقب كذاب ماند　　　مر محمد را اولوالالباب ماند

327. *Ebû Müseylem'in lakabı "yalancı" kaldı; Muhammed'in lakabı ise "Ulü'l-elbâb" kaldı.*

Ebû Müseylem'e "el-Kezzâb" lakabı taktılar da "Ebû Müseylemeti'l-Kezzâb" dediler. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'e ise "Ulü'l-elbâb" ya'ni "Akılların sâhibleri" olan enbiyâ (aleyhimü's-selâm) hazarâtına verilen lakab verildi; ya'ni "Akılların sâhibi" denildi.

ان شراب حق ختامش مشك ناب　　　باده را ختمش بود گنده عذاب

328. *O şarâb-ı Hak'dır, onun hâtimesi hâlis miskdir; bâdenin hatmi ise kokmuş azâbdır.*

Bu beyt-i şerîfde enbiyâ ve evliyânın füyûzât-ı bâtınıyyesi şarâba ve ağızlarından sâdır olan kelâm ise, şarâb şişelerinin ağzına vaz' edilen hâlis miskden ma'mûl mühürlü tıpaya; ve bu zevât-ı kirâmın mukallidlerinin ahvâl-i bâtınıyyeleri dünyâ içkisine ve kelâmları da, içki şîşelerinin ağzındaki kokmuş ve meşâmmı ta'zîb eden mühürlü tıpaya teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni enbiyâ ve evliyânın vücûd-ı şerîfleri aşk-ı ilâhî şarâbıyla doludur. Kelâmları dahi meşâmm-ı cânı ta'tîr eder. Yalancı müddeîlerin vücûdu ise, dünyâ içkileri gibi müteaffin sıfât-ı nefsâniyye ile doludur. Kelâmları dahi meşâmm-ı cânı fenâ kokusuyla ta'zîb eder. Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimiz, yalancı müddeîlerin hâlini tafsîl için âtîdeki hikâyeyi beyân buyururlar.

داستان پادشاه جهود که نصرانیانرا میکشت از بهر
تعصب ملت خود

Kendi milletinin taassubu yüzünden hıristiyanları öldüren yahûdî pâdişâhının hikâyesidir

Hıristiyanlığın ilk mahall-i intişârı olan Filistin tarafı, eskiden beri yahûdîlerin memâliki ve Kudüs-i Şerîf dahi dince onların kıbleleri olduğu ma'lûmdur. Burası birçok inkılâblar geçirdi. Milâd-ı İsevî'den mukaddem 722-727 senelerinde Âsur kıralı olan Salmânasar ve Buhtu'n-Nasr ve Acem imparatorluğunun müessisi olan Sîrus, Makedonya imparatoru İskender-i Kebîr; ve mîlâd-ı İsevî'den mukaddem 283-323 senelerinde Mısır kıralı Birinci Batlamyus ve Sûriye kıralı Selûküs Nikator tarafından zabt edildi. Ve nihâyet Selûsidler altında kaldığı bir sırada, yahûdîler bu müstevlîlerin mezâlimine tâkat getiremeyip, Makabe ismindeki bir mûsevî hânedânının riyâseti altında umûmen isyân ettiler ve birçok hûn-rîzâne muhârebeler ile milâd-ı Îsâ'dan 169 sene mukaddem istiklâllerini kazandılar. Fakat karanlık bir sûrette idâre-i umûr eden bu hânedâna tefrika ve ihtilâl geldi ve oraları zabt etmek isteyen Roma devletinin müdâhalesi ile, milâd-ı İsevî'den kırk sene evvel Makabelerden Herod yahûdîlerin kıralı oldu. İşte Îsâ (a.s.) bu Büyük Herod zamânında dünyâya geldi ki,bu zamanda meşhûr Neron Roma imparatoru idi. Herod şerîat-ı mûseviyyeden ziyâde, çok korktuğu Neron'un emirlerine tâbi' olurdu.

Herod'un vefâtından sonra Filistin dört kısma ayrıldı; ve Herod'un "Yuda", "Celîl", "Bânâne" ve "Ebtore" isimlerinde dört evlâdından herbiri hükümdâr oldu. Bu taksîm mes'elesinde, Romalılar'ın parmağı vardı. Hattâ birkaç sene sonra, Roma imparatorluğu tarafından Kudüs-i Şerîf'e gönderilen bir vâlî, Filistin'i doğrudan doğruya Roma nâmına idâre etmeğe başladı. İşte Hıristiyanlığın ilk intişârında Filistin'in ahvâl-i siyâsiyyesi bu merkezde idi.

Mûsevî pâdişâhlar idâresinde olan bir yerde, yeni bir din olan Îseviyyet'in serbestçe intişâr edemiyeceği pek tabîîdir. *Mesnevî-i Şerîf*'de beyân buyrulan pâdişâh, Herod'un oğullarından Celîl; ve "müzevvir yahûdî vezîri" dahi, onun vezîri olmak lâzım gelir. Fakat bu gibi vukūât, teferruât kabîlinden olduğundan, vukūât-ı umûmiyyeyi zabt eden târih tarafından bu gibi hâdisât-ı müteferria zabt edilmiş değildir.

Bu zamanlarda Filistin taraflarında felsefe ve hikemiyyât pek ziyâde revâc bulmuş idi ki, Hıristiyanlığın bidâyet-i intişârında târih, buralarda başlıca yedi mezheb-i felsefe mevcûd olduğunu kayd eder. Onlar da şunlardır: "Harîsîler, Sâdûkîler, Eseniyen, Yahûdâî, Terapotlar, Refabit, Herodetîler." Bunlardan "Eseniyenler" izdivâcdan istikrâh eder; sulhu sever, muhârebeden nefret eder; aşk-ı ilâhîyi tavsiye eder ve rûhun bakāsını kabûl eder olduklarından, manastır gibi uzlet-gâha çekilmişler ve oralarda ahlâka ve vahdâniyyâta dâir dersler vermekle iştigāl etmekte bulunmuşlar idi. Avrupa hükemâsından ba'zıları, Hz. Îsâ'nın bu mezhebden olduğuna kāildirler. Hattâ mîlâdın ilk asrında şöhret almış olan Romalı putperest hükemâdan Pelin beşinci kitabının 27. bâbında, bu mezheb için "Bir ebedî familya, ammâ içinde kimse doğmaz" demiştir.

İşte bu yahûdî vezîri, Hıristiyanlığı "Eseniyen" mezhebine müşâbih bulduğu için, hîlesini ve tezvîrâtını bu vâdîde icrâya başlamış ve o zamanlar hükûmetler derebeylik usûlü ile idâre olunduğundan ba'zan bu, yukarıda saydığımız yedi mezheb ahkâmını da birbirine karıştırarak, on iki derebeyine tomarlar yazıp, her birisini kendisine Hıristiyanlıkta velîahd yapmıştır.

Vezîrin ölümünden sonra bu on iki velîahdın her biri, yekdiğerine karşı kılıç ile kıyâm etmiş ve münâzaât başlamıştır.

İlk asr-ı mîlâdîde Îsevîler, yahûdîler ile berâber geçindikleri müddetçe, onların ibâdethânelerinde icrâ-yı âyîn eyledikleri gibi, yahûdîler ile bozuşup ayrıldıktan sonra, onların şerri ile bir belâya uğramamak için sırlarını gâyet saklarlar idi. Ba'zı yer altında kâin mahzenlerde ve ba'zı kimselerin evlerinde

toplanıp, dinlerini müzâkere ve akîdelerinin hülâsalarını -o zamâna kadar mezâhib-i felsefiyyenin cümlesinde ve hattâ Eflâtûnîler'de olan âdet-i vechile- ketm ederlerdi. Fakat zâhirde ağyâra karşı kendileri sakladıkları halde, kendi aralarında böyle birtakım münâzaalar çıkardılar ve bu münâzaât üzerinde uzun müddet inâd ederek, nihâyet Hıristiyanlığı her biri belli başlı birer mezheb olmak üzere: "Nasrânî, Karpokratiyen, Bazîlidiyen, Valantiniyen, Marsiyonist, Sabelliyanizm, Montanist" vesâir mezhebleri gibi elli dört mezhebe ayırıp bunların her birini birtakım şu'belere taksîm derecesine vardılar. Binâenaleyh bu yahûdî memleketinde bir şûriş başlamış ve nihâyet Roma hükûmeti yahûdîlerin iltimâsı üzerine, mahzâ memlekette âsâyişin te'mîni için hıristiyanların kahrına teşebbüs etmiştir.

Bu inkısâm-ı mezâhibin ve vezîr-i müzevvirin tezvîriyle yazılan tomarlardaki ahkâm-ı felsefiyye üzerine başladığı anlaşılır. Münderecât, metin ve ma'nâ i'tibâriyle yekdîğerine ziyâdesiyle müşâbih bulunan "Matta, Mark ve Luka" üç İncîl'i bir küll gibi addedildiğinden, bu üçüne birden "Sinoptin" nâmı verilmiştir. İşte bu İncil'in rivâyetine göre, Hz. İsâ yalnız bir sene nübüvvet etti; ya'ni vaftîzinden sonra "Celil" kıt'asına çekilip, oralarda melekûtullâhı tebşîre çalışmakta iken, "îd-i nush" münâsebetiyle Urşelim'e, ya'ni Kudüs-i şerîfe gelerek, orada derdest edildi."

Pavlos Fars şehrinde doğmuştur; ve o zaman yahûdîlerin en büyük ulemâsından ma'dûd olan Cemâlin'den şerîat-ı Mûseviyye ahkâmını öğrenmiştir. Lâkin kendisi hocasının kızını almak sevdâsına düşmüş ise de, kendisi koca başlı, kel ve çatık ve düşük kaşlı ve karga burunlu, kısa boylu ve gâyet şişman ve eğri bacaklı bir adam olduğundan, kız kendisini beğenememiş; hocası da mümânaat etmiş bulunduğundan, o zamâna kadar Savol isminde olan bu adam, ismini Pavlos koymuş ve dînini değiştirip, hocasından intikām almak için, cem'iyyet-i mesîhiyyeye dehâlet etmiştir. Pavlos'un bu hâli târîhen müsbetdir.

Pavlos hıristiyan olduktan sonra, Yunanistan'ı ve ba'zı mahalleri dolaşmış ve oralarda hakāret görmüş; Kudüs'e gelmiş ve ba'zı yabancıları yahûdîlerin ma'bedine sokmuş ve onlar ile berâber müstehziyâne hareketlerde bulunduğu için, yahûdîler ayaklanarak kendisini hükûmete teslîm etmişler; ve Pavlos hükûmetin tazyîkātını görünce, bu istihzâları inkâr etmiş ise de, Roma muhâfızı kendisi tahte'l-hıfz Roma'ya sevk etmiş ve orada göz hapsine alınmıştır. Risâlelerin hemen hepsini bu esnâlarda yazmıştır. (Midhat Efendi merhûmun *Müdâfaa* nâmındaki eserinden.)

بود شاهی در جهودان ظلمساز دشمن عیسی و نصرانی گداز

329. *Îsâ'nın düşmanı ve nasrânîyi helâk eden zâlim bir yahûdî pâdişâhı var idi.*

عهد عیسی بود و نوبت آن او جان موسی او و موسی جان او

330. [325] *Ahd-i Îsâ idi ve növbet onun ânı idi. Mûsâ'nın canı o ve onun canı da Mûsâ idi.*

Îsâ (a.s.)ın zamânı idi ve növbet onun cemâl-i nübüvvetine gelmiş idi. Gerçi zuhûrda ve taayyünde Îsâ başka ve Mûsâ başka idi; fakat hakîkat-ı nübüvvetde birbirinin canı olup, yekdîğerinden kābil-i tefrîk değil idi. Nitekim âyet-i kerîmede لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِه (Bakara, 2/285) Ya'ni "Biz peygamberlerden hiçbirisinin arasını ayırmayız" buyrulur.

شاه احول کرد در راه خدا آن دو دمساز خدایی را جدا

331. *Şâh, Hak yolunda şaşı idi; o iki ilâhî arkadaşı ayırdı.*

گفت استاد احولی را کاندر آ رو برون آر از وثاق آن شیشه را

332. *Üstâd, bir şaşıya dedi ki: İçeriye gel; haydi o şişeyi evden dışarı çıkar!*

گفت احول زان دو شیشه من کدام پیش تو آرم بکن شرح تمام

333. *Şaşı dedi: O iki şişeden hangisini önüne getireyim, îzâh et!*

گفت استاد آن دو شیشه نیست رو احولی بگذار وافزون بین مشو

334. *Üstâd dedi: O şişe iki değildir; haydi şaşılığı bırak ve çok görücü olma!*

گفت ای استا مرا طعنه مزن گفت استا زان دو یك را بر شکن

335. *Ey usta! Bana darılma, dedi. Usta dahi, o ikiden birini kır, dedi.*

چون یکی بشکست هر دو شد ز چشم مرد احول گردد از میلان و خشم

336. *Vaktâki birini kırdı, gözünden her ikisi gitti. Adam, şehvet ve gazabdan şaşı olur.*

Cisim gözünün şaşılığı, böyle bir sûretin iki görülmesine sebeb olur; fakat gazab ve şehvet sebebiyle kalb gözü şaşı olan kimse, hakîkat-ı vâhideden ibâret bulunan nübüvveti, yahûdî pâdişâhı gibi iki görür. Bir sûreti iki gören

şaşının önünden sûret gâib olunca, iki dahi nasıl zâil olursa; bir hakîkati iki gören kalb gözü şaşısının önünden, o bir hakîkat nefy edilince, o ikiden hiç birisi kalmaz.

شیشه یك بود و بچشمش دو نمود　　چون شکست آن شیشه را دیگر نبود

337. *Şişe bir idi, onun gözüne iki göründü. O şişeyi kırınca, diğeri de mevcûd olmadı.*

چشم و شهوت مرد را احول کند　　زاستقامت مرد را مبدل کند

338. *Gazab ve şehvet âdemi şaşı eder; âdemi doğruluktan çevirir.*

چون غرض آمد هنر پوشیده شد　　صد حجاب از دل بسوی دیده شد

339. *Garaz gelince, hüner mestûr kalır; gönülden göz tarafına yüz perde olur.*

چون دهد قاضی بدل رشوت قرار　　کی شناسد ظالم از مظلوم زار

340. [335] *Hâkim gönlünde rüşvete karar verdiği vakit, mazlûm-ı zaîfden, zâlimi tanıyabilir mi?*

شاه از حقد جهودانه چنان　　گشت احول کالأمان یا رب امان

341. *Şâh böyle çıfıtça olan kîninden şaşı oldu ki, artık el-amân yâ Rab el-amân!*

صد هزاران مؤمن و مظلوم کشت　　که پناهم دین موسی را و پشت

342. *Ben dîn-i Mûsâ'nın melcei ve muîniyim diye, yüz binlerce mü'min ve mazlûmu öldürdü.*

آموختن وزیر مکر پادشاه را جهت رفع نصرانیان

Hıristiyanları [ortadan] kaldırmak için vezîrin pâdişâha hîle öğretmesi

او وزیری داشت رهزن عشوه ده　　کو بر آب از مکر بر بستی گره

343. *Onun yol kesici, hîlekâr bir vezîri vâr idi ki, hîleden suyu bile düğümler idi.*

گفت ترسایان پناه جان کنند دین خود را از ملك پنهان كنند

344. *Dedi ki: Hıristiyanlar canlarını muhâfaza ederler, pâdişâhdan dinlerini saklarlar.*

کم کش ایشانرا که کشتن سود نیست دین ندارد بوی مشك و عود نیست

345. *Onları öldürme; zîrâ öldürmenin fâidesi yoktur; dînin kokusu yoktur; misk ve öd ağacı değildir.*

سر پنهانست اندر صد غلاف ظاهرش با تست و باطن بر خلاف

346. *Yüz kılıf içinde gizli sırdır; onun zâhiri seninledir, bâtını hilâf üzeredir.*

شاه گفتش پس بگو تدبیر چیست چارهء این مکر و این تزویر چیست

347. *Şâh ona dedi: Öyle olunca, söyle tedbîr nedir? Ve bu mekrin ve bu tezvî-rin çâresi nedir?*

تا نماند در جهان نصرانیٔ نی هویدا دین و نی پنهانیٔ

348. *Tâ ki cihânda ne açık ve ne de gizli dinli bir hıristiyan kalmasın.*

گفت ای شه گوش و دستم را ببر بینی ام بشکاف و لب در حکم مر

349. *Dedi: Ey şâh! kulağımı ve elimi kes; burnumu yar; dudağımı yırt, hük-münü icrâ et!*

Vezîr-i mekkâr: "Ey şâh! Kulağımı ve elimi kesmek ve burnumu yarmak ve dudağımı yırtmak sûretiyle i'dâmıma hükmet!" dedi. "Mür" acı ma'nâsına geldiğine göre, "acı çekmek" demek olur.

بعد ازان در زیر دار آور مرا تا بخواهد یك شفاعتگر مرا

350. [345] *Ondan sonra beni dâr ağacının altına götür; nihâyet beni bir şefâatçi istesin.*

بر منادی گاه کن این کار تو بر سر راهی که باشد چارسو

351. *Sen bu işi münâdîlerin bağırdığı mahalde, çarşı olan bir yol başında yap!*

انگهم از خود بران تا شهر دور تا در اندازم در ایشان شر و شور

352. *Ondan sonra beni, kendinden uzak şehre sür, tâ ki onların içine fitne ve fesâd bırakayım.*

پس بگویم من بسر نصرانیم　　ای خدای راز دان می دانیم

353. *İmdi ben diyeyim ki: Ey gizliyi bilen Hudâ! Sen beni bilirsin ki, ben gizli hıristiyanım.*

تلبیس آن وزیر جهود جهت قصد ترسایان و عرض کردن
حال ایشان در پیش شاه

Hıristiyanlara kasd için, o yahûdî vezîrin telbîsi ve onların hâlini şâhın huzûruna arz etmesi

شاه واقف گشت از ایمان من　　وز تعصب گشت قصد جان من

354. *Pâdişâh benim îmânımdan âgâh oldu ve taassubdan canıma kasd etti.*

خواستم تا دین خود پنهان کنم　　آنچه دین اوست ظاهر آن کنم

355. *İstedim ki, onun dînini ızhâr edeyim ve kendi dînimi saklayım.*

شاه بویی برد از اسرار من　　متهم شد پیش او گفتار من

356. *Şâh benim esrârımdan bir koku aldı; benim sözüm onun indinde geçmez oldu.*

گفت گفت تو چو نان در سوزنست　　از دل تو تا دل من روزنست

357. *Dedi ki: Senin sözün iğne içinde ekmek gibidir; senin gönlünden, benim gönlüme pencere vardır.*

من ازان روزن بدیدم حال تو　　حال تو دیدم ننوشم قال تو

358. *Ben o pencereden senin hâlini gördüm; senin hâlini gördüm, lâfını yutmam.*

گر نبودی دین عیسی چاره ام　　او جهودانه بکردی پاره ام

359. *Eğer İsâ'nın dîni, benim çârem olmasaydı, o çıfıtça beni paralardı.*

بهر عیسی جان سپارم سر دهم   صد هزاران منتش بر خود نهم

360. [355] *Îsâ için can teslîm eder ve baş veririm; onun yüz binlerce minnetini nefsime koyarım.*

Hz. Îsâ için can ve baş vermeyi, kemâliyle canıma minnet bilirim.

جان دریغم نیست از عیسی و لیك   واقفم بر علم دینش نیك نیك

361. *Îsâ'dan canımı esirgemem; ve fakat onun dîninin ilmine iyiden iyiye vâkıfım.*

حیف می آید مرا كان دین پاك   در میان جاهلان گردد هلاك

362. *Câhiller arasında o dîn-i pâkin mahv olması bence yazıktır.*

شكر ایزد را و عیسی را كه ما   گشته ایم این دین حق را رهنما

363. *Allah'a ve Îsâ'ya şükür olsun ki biz, bu dîn-i Hakk'a rehnümâ olmuşuz.*

از جهود و از جهودی رسته ایم   تا بزناری میانرا بسته ایم

364. *Çıfıttan ve çıfıtlıktan kurtulmuşuz. Nihâyet belimizi bir zünnâr ile bağlamışız.*

"Zünnâr", uçları dizlerine doğru sarkan bir kuşaktır. Alâmet-i nasrâniyyet olmak üzere bellerine bağlarlar. elyevm bu kuşakları râhibler kullanırlar. Yahûdî vezîr, kisvesini de hıristiyanların kisvesine uydurduğunu beyân ediyor.

دور دور عیسیت ای مردمان   بشنوید اسرار كیش او بجان

365. *Ey insanlar! Devr, devr-i Îsâ'dır, onun dîninin esrârını cân ile dinleyiniz!*

چون وزیر آن مكر بر شه بر شمرد   از دلش اندیشه را كلی ببرد

366. *Vaktâki vezîr o hîleyi şâha saydı; onun gönlünden kâmilen düşünceyi kaldırdı.*

كرد باوی شاه آن كاری كه گفت   خلق اندر كار وی مانده شگفت

367. *Şâh ona söylediği işi yaptı; halk onun şânında taaccübde kalmış idi.*

Ya'ni vezîr şâha ne demiş ise, şâh tamâmiyle o siyâseti icrâ etti; halk şâhın yanında pek muhterem ve makbûl bildikleri vezîre böyle yaptığını görünce hayrette kaldılar.

راند او را جانب نصرانیان　　　کرد در دعوت شروع او بعد ازان

368. *Onu hıristiyanlar tarafına sürdü; ondan sonra o, da'vete başladı.*

Pâdişâh onu darağacına astıracağı sırada, bir şefâatçinin şefâatini kabûl etti ve "Gözüm görmesin" diyerek onu hıristiyanların sâkin olduğu mahalle sürdü. Hıristiyanlar o vezîrin gâyet dindar bir hıristiyan olduğuna i'tikād ettikleri kanâatı hâsıl olunca, vezîr o hıristiyanları da'vet edip, dîn-i îsevîyi teşvîş için tezvîrâta ve ilkāât-ı fâsideye başladı.

قبول کردن نصرانیان او را از پوشش و ضعف

Hıristiyanların onu telbîsden ve za'f-ı idrâkden dolayı kabûl etmeleri beyânındadır

صد هزاران مرد ترسا پیش او　　　اندك اندك جمع شد در کیش او

369. *Yüz binlerce hıristiyan adamlar onun mahallesinde, onun önüne azar azar toplandılar.*

او بیان میکرد ایشانرا براز　　　سر انگلیون و زنار و نماز

370. *O, onlara gizlice, İncil'in ve zünnârın ve namazın sırrını beyân ederdi.*
[364]

او بظاهر واعظ احکام بود　　　لیك در باطن صفیر و دام بود

371. *O zâhirde ahkâmın vâizi idi; fakat bâtında ıslık ve tuzak idi.*

Ya'ni vezîr-i hîlekâr yukarıda geçen 322,323,324,325 numaralı ebyât-ı şerîfeye mâsadak idi.

بهر این بعض صحابه از رسول　　　ملتمس بودند مکر نفس غول

372. *Bunun için ashâbın ba'zısı resûlden, gūl gibi olan nefsin hîlesini iltimâs ederler idi.*

"Gūl" sahrâlarda gece vakti yolu şaşırtan bir hayâldir.; buna lisân-ı avâmda "gulyabânî" dahi derler. Nefs-i beşer gazab ve şehvet yüzünden, Hak yo-

luna sülûk edenlerin yollarını şaşırttığı için, "gül"e teşbîh buyrulmuştur. Binâenaleyh zulmet-i tabîat içinde nefsin mekr ü hîlesini bilip, yollarını şaşırmamak için Risâlet-penâh (s.a.v.) Efendimiz'den ashâb-ı kirâm istifsârâtda bulunurlar idi.

گوچه آميزد ز اغراض نهان　　　در عبادتها و در اخلاص جان

373. *İbâdetlerde ve ihlâs-ı cânda gizli garazlardan ne karıştırır; söyle!*

Ya'ni ashâb-ı kirâm derlerdi ki: Yâ Resûlullâh! ibâdetlerimizde ve canımızın Hakk'a karşı olan hulûsunda nefsimiz ne gibi gizli garazlar karıştırır; lutfen bize bunları îzâh buyur!

فضل طاعت را نجستندى از و　　　عيب ظاهر را نجستندى كه كو

374. *Ondan tâatın fazlını aramazlardı; ayb-ı zâhirin dahi hangisi olduğunu sormazlar idi.*

Ashâb-ı kirâm Resûl-i Ekrem Efendimiz'den tâatın fazîleti olup olmadığını sormazlar idi; zîrâ emr-i ilâhîye itâatla yapılan ibâdetin elbette fazîlet-bahş olacağını bilirler idi. Ve zâhirî kabâhatlerin dahi ne gibi şeyler olduğunu sormazlar idi; çünkü bu kabâhatlerin bir kısmı Kur'ân ve hadîs ile birer birer gösterilmiş idi; ve edeb-i zâhirîyi de Resûl-i Ekrem'in ef'âlinden öğrenirler idi. Ancak ibâdetde gizlenmiş olan nefsin kabâhatlerini ve kemâlât-ı zâhiriyye nikābı altına saklanmış olan nefsin noksanlarını anlamak isterlerdi.

مو بمو و ذره ذره مكر نفس　　　مى شناسيدند چون گل از كرفس

375. *Önceden inceye ve zerre zerre nefsin hîlesini, kerevizden gülü ayırdıkları gibi tanıyorlar idi.*

موشكافان صحابه هم دران　　　وعظ ايشان حيره گشتندى بجان

376. *Sahâbenin kılı kırk yaranları da, o va'zda canları ile hayran kalırlar idi.*

Resûl-i Ekrem Efendimiz, kişinin yaptığı tâata nefsinin ne gibi hîleleri karıştırdığını ve ızhâr-ı kemâl husûsunda, nefsin ne gibi gizli tezvîrâtı bulunduğunu îzâh buyurdukça, ashâb-ı kirâmın ince düşünenleri hayrette kalırlar idi. Zîrâ bunu dinleyen ashâb-ı kirâm dahi sâhib-i nefis olduklarından, Resûl-i Ekrem'in bu îzâhâtını kendi nefislerine tatbîk edip, nefislerinin yaptığı tezvîrâta zevkan vâkıf oldukça bu hayretleri artar idi.

متابعت کردن نصرانیان وزیر را بجملکی از ضعف چشم

Akıl gözünün za'fından dolayı hıristiyanların cümlesinin vezîre tebaiyyet etmeleri beyânındadır.

دل بدو دادند ترسایان تمام　　　خود چه باشد قوت تقلید عام

377. *Hıristiyanlar tamâmiyle ona gönül verdiler; halbuki avâmın taklîdinin ne kuvveti olur?*

Avâm, i'tikād husûsunda mukalliddir. Kendileri kuvve-i akliyyelerini kullanıp iyiyi kötüyü tefrîk edemezler ve her bir işin rûhuna nazar edemezler. Hıristiyanlar da bu kabil insanlar idiler; vezîrin ilkāâtını anlıyamadılar.

Hikâye: Bir vakitte iki çocuk bir karga tutmuşlar; senindir, benimdir diye nizâ'a tutuşmuşlar. Birisi hayvanın başından ve diğeri ayağından çekerken, hayvanın başını koparmışlar; ağlamaya başlamışlar. O sırada evliyâullâhdan birisi geçiyor imiş. Çocukların sâfiyâne ağlamalarına acımış ve karganın başını gövdesine bitiştirip sıvayarak nefh etmiş; karga dirilmiş; ve çocuklar da sevinmiş; ve onlara nasîhat etmiş. Bunu görenler hazretin etrâfına toplanmış ve bu zâtın ismini "Karga Baba" koymuşlar. Bu zât-ı muhterem halkın kendi etrâfında tehâcümünü görünce, bir gün namazda iken sadâlı bir sûrette yellenmiş. Bunu işitenler "Oh ne a'lâ şeyhlik!" diye dağılmışlar. Hazret: "Hamdolsun bir yel ile topladık; ve bir yel ile dağıttık" der imiş. İşte avâmın i'tikādının kuvveti ve hâli budur.

در درون سینه مهرش کاشتند　　　نائب عیسیش می پنداشتند

378. *Sînelerinin içine onun muhabbetini ekdiler; onu Îsâ'nın nâibi zannettiler.*

او بسر دجال یك چشم لعین　　　ای خدا فریاد رس نعم المعین

379. *O sırren bir gözlü deccâl-ı laîn idi; ey Hudâ feryâda yetiş; sen ne güzel yardımcısın!*

Hîlekâr vezîr zâhirde dîn-i Îsâ'nın vâizi idi; fakat bâtında, yalnız zâhir gözü açık ve bâtın gözü kör, huzûr-i ilâhîden matrûd bir yalancı idi. Bu gibi deccâller hiçbir asırda eksik değildir. Nitekim (s.a.v.) Efendimiz buyurur: تكون فى آخر الزمان دجالون كذابون يأتون لكم من الاحاديث بما لم تسمعوا انتم و لا آباؤكم فاياكم و اياهم لا يضلونكم و لا يفتنونكم "Âhir zamanda, birtakım deccâller ve yalancılar peydâ olur; size sizin ve babalarınızın işitmediği sözlerden bahsederler. İmdi onlardan sakının ki, sizi şaşırtmasınlar ve fitneye düşürmesinler."

صد هزاران دام و دانست ای خدا ما چو مرغان حریص بی نوا

380. [374] *Yâ Rab! Dünyâda yüz binlerce tuzak ve yem vardır; bizler ise aç olan harîs kuşlar gibiyiz.*

دمبدم ما بستهء دام نویم هر یکی گر باز و سیمرغی شویم

381. *Eğer her birimiz, doğan kuşu ve sîmurg olsak dahi, biz her bir demde yeni bir tuzağa tutulmuşuzdur.*

Cenâb-ı Pîr, bu iki beyt-i şerîfde "murg" ve "bâz" ve "sîmurg" kelimeleriyle sâliklerin üç mertebesine işâret buyururlar. "Kuşlar"dan murâd alelumûm mübtedî sâliklerdir ki, henüz sıfât-ı nefsâniyyede müstağrakdırlar ve bunların tuzağa tutulması pek kolaydır. Ve "doğan"dan murâd, mutavassıt sâliklerdir ki, bunlar dahi sıfât-ı nefsâniyyelerinin kuvvetini mücâhede ile za'fa düşürmüşlerdir. "Sîmurg"dan murâd dahi müntehî olan sâliklerdir ki, bunlarda henüz sıfât-ı nefsâniyyelerinin henüz bakıyyesi kalmıştır; ve fenâ-enderfenâya müstağrak olmamışlardır. Binâenaleyh bu üç sıfat için de tuzak korkusu vardır.

می رهانی هر دمی مارا و باز سوی دامی میرویم ای سر فراز

382. *Ey bî-niyâz, sen bizi her an kurtarırsın ve biz yine bir tuzak tarafına gideriz.*

ما درین انبار گندم می کنیم گندم جمع آمده گم می کنیم

383. *Biz bu anbarda buğday yaparız; toplanmış buğdayı zâyi' ederiz.*

می نیندیشیم آخر ما بهوش کین خلل در گندمست از مکر موش

384. *Buğdaydaki bu ziyâ'ın sıçanın hîlesinden olduğunu nihâyet aklımız ile düşünmeyiz.*

موش تا انبار ما حفره زدست　　　　از فنش انبار ما ویران شدست

385. *Sıçan bizim anbarımıza delik delmiştir. Onun zararından bizim anbarımız harâb olmuşdur.*

اول ای جان دفع شر موش کن　　　　وا نگهی در جمع گندم کوش کن

386. *Ey can, evvelen sıçanın şerrini def' et; ondan sonra buğdayı cem' etmeğe çalış.*

بشنو از اخبار آن صدر صدور　　　　لا صلوة تم الا با لحضور

387. *"Namaz ancak kalbin huzûruyla tamam olur"; o sadırların sadrının hadîslerindendir; işit!*

گر نه موشی دزد در انبار ماست　　　　گندم اعمال چل ساله کجاست

388. *Eğer bizim anbarımızda bir hırsız sıçan yok ise, kırk yıllık ameller buğdayı nerededir?*

ریزه ریزه صدق هر روزه چرا　　　　جمع می ناید درین انبار ما

389. *Her günün azar azar olan sıdkı, niçin bizim anbarımızda terâküm etmez?*

Bu ebyât-ı şerîfede kalb-i beşer anbara ve sıdk ve ihlâs buğdaya ve İblîs sıçana teşbîh buyrulmuştur. Sıdık ve ihlâs kalbde kuvvet buldukça, kalb gözü açılır; bu bir kāide-i ilâhiyyedir. Sâliklerin az çok kalbinde olan sıdık ve ihlâsın kuvvet bulamaması ve kalb gözünün âlem-i melekûta açılamaması, her gün kalb anbarına vaz' edilen sıdk ve ihlâsın, vesâvis-i şeytâniyye ile haleldâr olmasındandır. Binâenaleyh sâlike lâzım olan evvelâ kalbinden havâtır-ı fâside ve vesâvis-i şeytâniyyeyi def' edip, onların hükmüne tâbi' olmamaktır. Nitekim hadîs-i şerîfde: "Namaz ancak kalbin huzûruyla tamâm olur" buyrulmuştur; ve havâtır-ı fâside ile kılınan namaz, her ne kadar emr-i ilâhîye ittibâan icrâ edilmiş bir ibâdet sayılır ve abd, serkeşlik ile muâtebe olunmaz ise de, tamâm ve ref'-i derecâta vesîle olan namaz değildir.

بس ستاره آتش از آهن جهید　　　　وان دل سوزیده پذرفت و کشید

390. *Demirden ateşin çok kıvılcımı sıçradı; ve onu yanmış gönül kabul etti ve*
[384] *çekti.*

Bu beyt-i şerîfde "vücûd" çakmak taşına; ve "a'mâl-i sâliha" çakmak demirine ve "gönül" fitile ve "kıvılcım" a'mâl-i sâlihanın nûrâniyyetine teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni vücûdumuzdan zâhir olan a'mâl-i sâlihanın birçok nûrâniyetleri kalbimize aks etti.

ليك در ظلمت يكى دزدى نهان   مى نهد انگشت بر استارگان

391. *Fakat karanlıkta bir hırsız gizlice kıvılcımlar üzerine parmak basar.*

Ya'ni kalbimize mün'akis olan a'mâl-i sâlihanın nûrâniyyetine gizli bir hırsız olan İblîs, zulmet-i tabîat içinde, bir insân-ı kâmil daha peydâ olmamak için, nefsimizin riyâ ve ucub gibi parmaklarını basarak söndürür. Zîrâ İblîs hasûddur ve benî Âdem'in en büyük düşmanıdır.

مى كشد استارگانرا يك بيك   تا كه نفروزد چراغى از فلك

392. *Felekten bir çerâğ parlamamak için, kıvılcımları birer birer söndürür.*

گر هزاران دام باشد در قدم   چون تو با مايى نباشد هيچ غم

393. *(İlâhî) eğer adım başında binlerce tuzak olsa, sen bizim ile oldukça hiç gam yoktur.*

چون عناياتت بود با ما مقيم   كى بود بيمى ازان دزد لئيم

394. *Senin inâyetlerin bizim ile kāim oldukça, o alçak hırsızdan bir korku olur mu?*

هر شبى از دام تن ارواح را   مى رهانى ميكنى الواح را

395. *Her bir gece, ten tuzağından rûhları kurtarırsın ve elvâhı koparırsın.*

İlâhî, her bir gece tenimizin tuzağına tutulmuş olan rûh-ı temyîzimizi, uykuyu musallat edip kurtarırsın ve havâss-i hamsemizin levhalarını koparırsın; onlara o hâl içinde hiçbir şey müntakış olmaz.

مى رهند ارواح هر شب زين قفس   فارغان نى حاكم و محكوم كس

396. *Her gece rûhlar bu ten kafesinden kurtulurlar. Kimsenin ne hâkimi ve ne de mahkûmu olmayıp fâriğdirler.*

Uyuyan kimsenin damarlarında deverân eden kan vâsıtasıyla kāim olan rûh-i hayvânî bâkî kalır; rûh-i izâfî ve temyîz kendi âlemine teveccüh eder ve

rûh-i temyîz vücûddan alâkasını kesince, uyuyan kimse artık umûr-i dünyeviyyeden bî-haber ve fâriğ olup kimseye hükm edemez ve kimsenin de mahkûmu olamaz.

شب ز زندان بی خبر زندانیان　　　شب ز دولت بی خبر سلطانیان

397. *Hapiste olanlar, gece olunca hapisten bî-haberdir; sultâna mensûb olan erbâb-ı hükûmet de gece devletten bî-haberdir.*

نی غم و اندیشهٔ سود و زیان　　　نی خیال این فلان وان فلان

398. *Ne kâr düşüncesi ve ne de ziyan gamı; ve ne de bu filânın ve o filânın hayâli vardır.*

حال عارف این بود بی خواب هم　　　گفت ایزد هُمْ رُقُودٌ زین مرم

399. *Uykusuz dahi ârifin hâli budur. Hak Teâlâ "Onlar uykudadırlar" buyurur; bundan ürkme!*

Bu beyt-i şerîf Ashâb-ı Kehf hakkındaki şu âyet-i kerîmeye işârettir: وَ تَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظاً وَ هُمْ رُقُودٌ وَ نُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَ ذَاتَ الشِّمَالِ (Kehf, 18/18) Ya'ni "Sen onları uyanık zannedersin; halbuki onlar uykudadırlar; ve biz onları sağına ve soluna döndürürüz." Ya'ni avâm nasıl ki uykuda taallukât-ı dünyeviyyeden kurtulmuş bulunurlarsa, ârifler dahi uyanıklık içinde bu taallukâtdan öylece kurtulmuşlardır. Bu nasıl olur diye, bu sözün sıdkından ürküp inkâr etme; zîrâ uyku hâliyle taallukât-ı dünyeviyyeden kurtuluş hâli herkesin zevkan başındadır.

خفته از احوال دنیا روز و شب　　　چون قلم در پنجهٔ تقلیب رب

400. [393] *(Ârif) gece gündüz ahvâl-i dünyâdan uyumuştur; Hakk'ın taklîbi pençesinde kalem gibidir.*

هر که او پنجه نه بیند در رقم　　　فعل پندارد بجنبش از قلم

401. *Kitâbetde eli görmeyen her bir kimse, hareketde fiili kalemden zanneder.*

Yazı yazarken kalemi oynatan eli görmeyen kimse, hareketin kalemden vâki' olduğunu zanneder.

شمهٔ زین حال عارف وا نمود　　　خلق را هم خواب حسی در ربود

402. *Ârifin bu hâlinden bir şemme gösterdi; halkı dahi hâb-ı hissî kaptı.*

Halkın havâss-i hamsesinin uyku sebebiyle vâki' olan ferâgatını, Hak Teâlâ ârifin uyanıklıktaki hâl-i ferâgatine bir nümûne göstermiştir.

رفته در صحرای بیچون جانشان   روحشان آسوده و ابدانشان

403. *Canları sahrâ-yı bîçûna gitmiştir, rûhları ve bedenleri râhat olmuştur.*

Halkın rûh-ı temyîzleri, uyku hâlinde, ta'rîfe sığmayan bir âleme gidip, kâr ve zarar fikir ve gamından ve bedenleri hareket-i muhtelife yorgunluğundan kurtulmuştur.

وز صفیری باز دام اندر کشی   جمله را در داد و در داور کشی

404. *Bir sadâdan tekrar tuzağa çekersen, cümleyi dâda ve dâvere çekersin.*

"Safîr"den murâd, tecellî-i Hak'dır; "tuzak"tan murâd, bedendir; "dâd" dan murâd atâ-yı Hak'dır; "dâver"den murâd hükûmet-i esmâdır. Ya'ni uykuda olanların rûh-i temyîzlerini bir tecellî ile yeniden tuzağına çekersin; ve mezâhir-i esmâiyye olan ebdânı, bu sûretle atâyâ-yı esmâiyyene ve esmânın hükm-i hükûmetine çekersin.

چونکه نور صبحدم سر بر زند   کرکس زرین گردون پر زند

405. *Sabah deminin nûru zuhûr ettiği vakit, feleğin zerrîn akbabası kanat çarpar.*

Güneş, zerrîn akbaba kuşuna teşbîh buyrulmuştur.

فالق الاصباح اسرافیل وار   جمله را در صورت آرد زان دیار

406. *Sabahları ızhâr eden Hak, cümleyi İsrâfîl gibi o diyârdan sûrete getirir.*

روحهای منبسط را تن کند   هر تنی را باز آبستن کند

407. *Munbasıt olan rûhları ten yapar; ve her teni tekrâr gebe eder.*

Âlem-i latîfe yayılmış olan rûhları kesîf ten yapar; ve her kesîf tene tekrâr rûhları cenîn gibi tahmîl edip, gebe gibi yapar.

اسب جانهارا کند عاری زرین   سرالنوم اخ الموتست این

408. *Canların atını eyerden ârî kılar; bu, "en-nevmü ahu'l-mevt"in sırrıdır.*

"Canların atı"ından murâd, beden-i kesîf; "eyer"den murâd dahi havâss-i hamsedir. Zîrâ uyuyan kimsenin havâssi kısmen muattaldır; yanındaki mü-

kâlemeyi işitmez ve eşyâyı görmez ve kokuyu duymaz. İşte bu, "Uyku ölümün kardeşidir" hadîs-i şerîfinin sırrı ve ma'nâsıdır; zîrâ ölüm dahi havâssin muattal ve cismin müncemid bir hâle gelmesidir.

لیك بهر آنکه روز آیند باز   می نهد بر پایشان بند دراز

409. *Fakat gündüz yine gelmeleri için, ayaklarına uzun bağ koyar.*

Uyku hâlinde bedenden büsbütün alâkalarını kesip, âlem-i ervâhın vâsi' sâhalarına dalmamak ve gündüz tekrâr beden tarafına gelebilmek için, ervâh-ı izâfiyyenin ayaklarına uzun bağlar koyar.

تا که روزش وا کشد زان مرغزار   وز چراگاه آردش در زیر بار

410. *Tâ ki gündüz onu o merg-zârdan çeke ve onu otlaktan yük altına getire.*
[402]

کاش چون اصحاب کهف این روح را   حفظ کردی یاچو کشتی نوح را

411. *Keşke bu rûhu, Ashâb-ı Kehf gibi veyâhut Nûh'un gemisi gibi hıfz ede idi de,*

تا ازین طوفان بیداری و هوش   وارهیدی این ضمیر وچشم و گوش

412. *Bu uyanıklık ve akıl tûfânından, bu kalb ve göz ve kulak kurtula idi.*

ای بسا اصحاب کهف اندر جهان   پهلوی تو پیش تو هست آن زمان

413. *Ey (müstemi'), bu zamanda da, cihânda çok Ashâb-ı Kehf senin yanında ve senin karşında vardır.*

غار با او یار با او در سرود   مهر بر چشمت و بر گوشت چه سود

414. *Gār onun ile ve yâr onun ile teganni içindedir; ne fâide! Senin gözünün ve kulağının üzerinde mühür vardır.*

"Gār"dan murâd Cenâb-ı Hak'dır; zîrâ herkesin melce'i ve sığınacak yeridir; ve "yâr"dan maksad yine Hak'dır. Çünkü mahbûb-i hakîkî O'dur; ve "teganni" den murâd dahi muhâtaba-i ilâhiyyedir. Ya'ni Ashâb-ı Kehf gibi uyanıklık hâli içinde, uykuda olan evliyâullâh bu zamanda dahi mevcûddur ve yanında ve karşında olduğu halde, gözün ve kulağın perdeli olduğu için onu göremez ve işitemezsin; binâenaleyh onların vücûdundan sana ne fâide var-

dır. Zîrâ sen onların cisimlerini görürsün, ma'nâlarından bî-habersin. Nitekim âtîdeki ebyât-ı şerîfe bu ma'nâyı tavzîh buyurur.

نظیره آوردن قصهء لیلی را از سؤال خلیفه

Halîfenin suâlinden dolayı Leylâ kıssasının misâlen zikri.

گفت لیلی را خلیفه کان تویی　　　　از تو مجنون شد پریشان و غوی

415. *Halîfe Leylâ'ya dedi: O sen misin ki, Mecnûn senden dolayı perîşân ve azgın oldu.*

از دگر خوبان تو افزون نیستی　　　　گفت خامش چون تو مجنون نیستی

416. *Sen başka güzellerden ziyâde değilsin. (Leylâ): Mâdemki sen Mecnûn değilsin. Sus! dedi.*

هر که بیدارست او در خواب تر　　　　هست بیداریش از خوابش بتر

417. *Her kim ki uyanıktır, o ziyâde uykudadır; onun uyanıklığı uykusundan beterdir.*

Dünyâ işlerinde uyanık olan, hakîkatte çok dalgın bir uyku içindedir. Onun böyle uyanıklığı, hissî olan uykusundan berbaddır; zîrâ uykusunda hem fikri ve hem cismi râhat eder, hem de maâsîden vâreste kalır.

چون بحق بیدار نبود جان ما　　　　هست بیداری چو در بند آن ما

418. *Cânımız Hakk'a uyanık olmadığı vakit, uyanıklık bizim ânımıza derbend gibidir.*

Cânımız Hakk'a karşı uykuda ve bilakis umûr-ı dünyeviyyeye karşı uyanık olursa, bu uyanıklık bizim ânımıza, ya'ni cânımızın güzelliğine bir derbend ve akabe gibi olur. Zîrâ akabelerde yolcu için eşkıyâ taarruzu tehlikesi olduğu gibi, derbende müşâbih olan bu uyanıklık içinde de mehâsin-i insâniyyemize nefis ve şeytanın taarruzu tehlikesi vardır.

جان همه روز از لکدکوب خیال — وز زیان و سود و از خوف زوال

419. *Canın, bütün gün hayâlin tepmesinden ve zarar ve kârdan ve havf-i zevâlden*

نی صفا می ماندش نی لطف و فر — نی بسوی آسمان راه سفر

420. [412] *Ne safâsı ve ne letâfet ve kuvveti ve ne de âlem-i melekût tarafına sefer yolu kalır.*

خفته او با شد که او از هر خیال — دارد امید و کند با او مقال

421. *Uyumuş olan o kimsedir ki, her hayâlden ümîd bekler ve onunla konuşur.*

دیورا چون حور بیند او بخواب — پس ز شهوت ریزد او بر دیو آب

422. *O şeytanı rü'yâsında hûrî gibi görür; binâenaleyh şehvetten dolayı şeytana suyu döker.*

Ya'ni rü'yâsında hayâl-i şeytânîyi hûrî gibi görüp, ona mukārenetle inzâl olur.

چونکه تخم نسل را در شوره ریخت — او بخود آمد خیال از وی گریخت

423. *Nesil tohumunu çorak yere döktüğü vakit, o kimse kendine geldi, hayâl de ondan kaçtı.*

Şeytan görünmez bir mahlûktur ve onun gösterdiği hayâl ise, âlem-i hayâlde görünür bir mahlûktur. İmdi âlem-i hayâlde, ihtilâm olan kimse zürriyyet tohumunu, hûrî gibi görünen hayâl-i şeytânî rahmine dökmedi; belki hârice ve çorak bir yere dökmüş oldu. Bundan o kimse hayâlden kendine gelince bittabi' hayâl nâ-bedîd oldu ve inzâli hiçbir işe yaramadı.

ضعف سر بیند ازان و تن پلید — آه ازان نقش پدید نا پدید

424. *Ondan başının za'fını ve teninin pisliğini görür. Âh..! Nâ-pedîdin pedîd olan nakşından.*

Hayâl-i şeytânîden ihtilâm olan kimse, bu ihtilâmdan başının ağrıdığını ve teninin dahi nutfe ile mülevves olduğunu görür. Âh..! Bu görünmeyen şeytanın, âlem-i hayâlde görünen nukūş-ı hayâliyyesinden... el-amân!

مرغ بر بالا پران و سایه اش — می دود بر خاك پران مرغ وش

425. *Yukarıda uçan kuşun gölgesi, yerde kuş gibi uçarak koşar.*

ابلهی صیاد آن سایه شود میرود چندان که بی مایه شود

426. *Ahmağın biri, o gölgenin avcısı olur; kuvveti kalmayıncaya kadar koşar.*

بی خبر از عکس آن مرغ هواست بی خبر که اصل آن سایه کجاست

427. *Hevâ kuşunun aksinden haberi yoktur. O gölgenin aslı neredendir, haberi yoktur.*

تیر اندازد بسوی سایه او ترکشش خالی شود ازجست و جو

428. *O gölge tarafına ok atar; ok mahfazası dahi, cüst ü cûdan boşalır.*

Bu beyitlerde "havada uçan kuş"tan murâd, ilm-i ilâhîde sâbit olan hakāyık-ı eşyâ; ve "gölge"den murâd dahi, bu hakāyıkın gölgeleri olan suver-i dünyeviyyedir. "Ahmak avcı"dan murâd dahi, hakāyık-ı eşyâdan bî-haber olarak suver-i kevniyye arkasında koşan ehl-i dünyâdır. "Ok"tan murâd dahi enfâs-ı hayâtiyyedir. "Terkeş" ya'ni ok mahfazasından maksad dahi ömr-i beşerîdir.

ترکش عمرش تهی شد عمر رفت از دویدن در شکار سایه تفت

429. *Onun ömrünün terkeşi boşaldı; gölge avında harâretle koşmaktan ömrü gitti.*

سایهء یزدان چو باشد دایه اش وا رهاند از خیال و سایه اش

430. [423] *Onun mürebbîsi, Allah'ın sâyesi olduğu vakit, onu hayâlden ve gölgeden kurtarır.*

Gölge arkasında koşan ahmağın mürebbîsi, bilfiil cemî'-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharı bir insân-ı kâmil olduğu vakit, onu esmâ-i muhtelifenin gölgelerinden ve hayâlden ibâret olan suver-i kevniyye alâkalarından kurtarır.

سایهء یزدان بود بندهء خدا مردهء این عالم و زندهء خدا

431. *Hudâ'nın bendesi, Allah'ın sâyesi olur; bu âlemin ölmüşü ve Hudâ'nın dirisidir.*

İnsân-ı kâmil Allah'ın kuludur. Nâkıs insanların her birisi ise, muhabbet ettikleri şeylerin kullarıdır. Kimi nefsin, kimi kadının, kimi paranın kuludur. Binâenaleyh insân-ı kâmil abd-i mahz olup, bilfiil cemî'-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharı bulunduğundan, Allah'ın zıllidir ve bu âlemin alâkāt ve muhabbetinden ölmüştür; ancak muhabbet-i ilâhiyyeye karşı âgâh ve diridir.

دامن او گیر زو تر بیگمان   تا رهی در دامن آخر زمان

432. *Çabuk onun eteğini tut; tâ ki şübhesiz âhir zamânın eteğinden kurtulasın.*

İnsân-ı kâmilin terbiyesi altına gir ki, âhir zamanda, ya'ni son nefesindeki fitne ve mihnetlerden yakanı kurtarasın.

کیف مد الظل نقش اولیاست   کو دلیل نور خورشید خداست

433. کیف مد الظل *evliyânın nakşıdır; zîrâ o şems-i Hudâ nûrunun delîlidir.*

Âlemin hey'et-i mecmûası, bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharları olup, Allâh'ın zıllidir; ve insân-ı kâmil ise âlemin zübdesi ve rûhudur. Binâenaleyh âlemin nukūş ve taayyünâtı tafsîl ve insân-ı kâmilin nakşı ve taayyünü icmâldir. Bu i'tibâr ile insân-ı kâmilin nakşı Allâh'ın zıllı olur; ve âyet-i kerîmedeki کیف مد الظل den murâd dahi nakş-ı evliyâ olmuş bulunur. Bu âyet-i kerîme sûre-i Furkān'da bu vech iledir: اَلَمْ تَرَ اِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَ لَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلاً ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا (Furkān, 25/44,45) Ya'ni "Rabbine nazar etmez misin? Zılli nasıl uzattı. Halbuki istese idi, onu sâkin kılardı. Ba'dehû biz ona güneşi delîl kıldık; sonra onu bir kolayca kabz ile kabz ettik."

Bu îzâhâta göre âyet-i kerîmenin tefsîri böyle olur: "Ey Peygamber'im! Rabb'in olan Allâh'a nazar etmez misin, esmâsının ve sıfâtının zıllerini âlem-i kevnde tafsîlen ve icmâlen nasıl neşr etti? İstese idi, o zılleri sâkin kılar ve neşr etmezdi. Fakat bu neşirden sonra zâtımızın güneşini o zıller üzerine delîl yaptık; ya'ni tecellî-i Zât'ımız o zıllerin önüne düşüp rehber oldu; sonra da o gölgeleri kendi cânibimize kolayca bir kabz ile kabz ettik."

İmdi güneş, sudan ibâret olan buzu nasıl eritip deryâ cânibine çekerse, şems-i zâtın tecellîsi dahi buz gibi müncemid olan taayyünât-ı kevniyye zıllerini öylece eritip deryâ-yı zât tarafına çeker; ve bu zıllerin zî-zıll tarafına rücû'una delîl olur. İşte insân-ı kâmil dahi, nâkıs insanları zulumât-ı tabîiyyeden, şems-i zâtın nûru ve aydınlıkları tarafına çekmek için böylece delîl olur.

اندرین وادی مرو بی این دلیل   لا احب الآفلین گو چون خلیل

434. *Bu vâdîde delîlsiz gitme! Halîl gibi "Ben zâil olan şeyleri sevmem" de!*

Bu vâdî-i tabîatte sakın delîlsiz ve rehbersiz gitme! Yukarıda zikr olunan vasıfta bir insân-ı kâmil bul ve İbrâhîm Halîlullâh (a.s.) gibi, zâil ve fânî olan şeyleri görüp لا احب الآفلين de! Bu beyt-i şerîfde, sûre-i En'âm'da olan şu âyet-i

kerîmeye işâret buyrulur: فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لاَ أُحِبُّ الآفِلِينَ (En'âm, 6/76) "Vaktâki Hz. İbrâhîm Halîlullâh üzerine gece müstevlî oldu, bir parlak yıldız gördü. İşte bu benim Rabb'imdir dedi; vaktâki zâil oldu; ben zâil olanları sevmem, dedi."

روز سایه آفتابی را بیاب دامن شه شمس تبریزی تباب

435. *Git sâyeden bir güneşi bul! Tebrizli şâh Şems'in eteğini bul!*

Zıll-i ilâhî olan insân-ı kâmil delâletiyle Zât-ı ahadî güneşini bul! Eğer bu zamanda insân-ı kâmil kimdir diyecek olursan; şâh Şemseddîn-i Tebrîzî hazretlerinin eteğine sıkıca yapış; o seni Zât-ı ahadiyyete götürmeğe delîl olur. (123 numaralı beyt-i şerîfe mürâcaat.)

ره ندانی جانب این سور و عرس از ضیاء الحق حسام الدین بپرس

436. *Bu düğün ve gelin tarafına yolu bilemezsen, ziyâu'l-Hak Hüsâmeddîn'den sor!*

Eğer Hz. Şems'in düğünü ve gelini tarafına çıkan yolu bilemezsen, o yolu Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinden sor! Bu düğünün ve gelinin yolunu o da bilir; zîrâ o da asrın insân-ı kâmilidir.

"Düğün"den murâd, Hakk'a vuslat deminin meserretidir; ve "gelin" den murâd dahi, mahbûb-i hakîkî olan Hak'dır. (125 numaralı beyt-i şerîfe de mürâcaât.)

ور حسد گیرد ترا در ره گلو در حسد ابلیس را باشد غلو

437. *Ve eğer yolda senin boğazını hased tutarsa, hasedde İblîs'in tuğyânı vardır.*

Eğer tarîk-ı Hakk'a sâlik olmak isteyip de, Hak Teâlâ'nın inâyet-i husûsiyyesine nâil kıldığı bir insanda gördüğün irfâna ve kemâlâta hased eder ve ben ondan daha hayırlıyım diyerek yüz çevirir isen, işin berbattır. Zîrâ İblîs'in azgınlığı ve serkeşliği hased duygusundan ileri gelmiştir.

کوز آدم ننگ دارد از حسد با سعادت جنگ دارد از حسد

438. *Zîrâ o, hasedden dolayı âdemden arlanır; hasedden dolayı saâdetle nizâ' eder.*

İblîs, sûrette kendisini Âdem'den daha yüksek görerek, ona baş eğmekten arlanır; halbuki hakîkatte ve ma'nâda saâdete karşı muhâsama eder.

ای خنك آنکس حسد همراه نیست　　　　عقبهء زین صعبتر در راه نیست

439. *Yolda, bundan daha güç bir geçit yoktur; ne mutlu o kimseye ki, hasede yoldaş değildir.*

Tarîk-i Hak'da bu hased duygusundan daha güç bir geçit yoktur. Kendisinde hased duygusu olmayan kimse ne mübârektir!

از حسد آلوده باشد خاندان　　　　این جسد خانهء حسد آمد بدان

440. *Bu cesed, hasedin hânesi geldi bil! Hasedden hânedan bulaşık olur.*
[432]

آن جسد را پاك كرد الله نيك　　　　گر جسد خانهء حسد باشد و ليك

441. *Gerçi cesed, hasedin evi olur; velâkin Allâh-ı mukaddes o cesedi temizler.*

Vâkıâ cesed, anâsır-ı muhtelifeden terekküb ettiği cihetle, onda her bir unsurun ahkâmı zâhir olmak iktizâ eder ve bu sebeble o cesed, hasedin dahi evi olur; fakat Allâh-ı mukaddes hazretleri ilim ve ma'rifet suyu ile o cesedi temizler.

گنج نورست ار طلسمش خاكيست　　　　طهرا بيتى بيان پاكيست

442. *"Benim evimi temizleyiniz!" tahâreti beyandır; her ne kadar tılsımı toprağa mensûb ise de, nûrun hazînesidir.*

Bu beyt-i şerîf, sûre-i Bakara'da vâki' olan şu âyet-i kerîmeye işârettir: وَعَهِدْنَا اِلَى اِبْرَاهِيمَ وَ اِسْمَاعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَ الرُّكَّعِ السُّجُودِ (Bakara, 2/125) Ya'ni "Biz İbrâhîm'e ve İsmâîl'e benim evimi tavâf edenler için ve mukîm olanlar için ve rükû' ve sücûd edenler için temizleyin diye emr ettik."

"Beyt"den murâd mü'minin kalbidir; binâenaleyh Hak Teâlâ'nın bu âyetdeki beyân-ı âlîsi kalbin temizlenmesine işâret olur. Zîrâ her ne kadar kalb unsurî ise de, nazargâh-ı ilâhî olduğundan, nûrun hazînesidir.

زان حسد دلرا سياهيها رسد　　　　گر كنى بر بى حسد مكر و حسد

443. *Eğer sen hasedsize hîle ve hased edersen, o hasedden kalbe siyahlıklar erişir.*

Hased duygusunu kalbden çıkarıp atmış olan insân-ı kâmile hased ve ona karşı hîleye kıyâm, ya'ni halka onun aleyhinde söz söyleyerek tebrîde sa'y edersen, o hasedden kalbin kararır ve nûr-i ilâhîye yabancı kalır.

خاك شو مردان حق را زير پا   خاك بر سر كن حسد را همچو ما

444. *Allah adamının ayağı altında toprak ol; hasedin başına bizim gibi toprak saç!*

İnsân-ı kâmile karşı mütevâzi' olup, tabîat-ı beşeriyye îcâbı olan hased duygusunun başına bizim gibi toprak saç! "Bizim gibi" ta'bîriyle cenâb-ı Pîr, nefs-i şerîflerine işâret buyururlar; zîrâ cenâb-ı Şems-i Tebrîzî ma'şûk-ı ilâhî olan bir insân-ı kâmil olduğu halde ümmî idi. Cenâb-ı Pîr ise, asr-ı şerîfinde parmakla gösterilen ulemâdan ve urefâdan idi. Cenâb-ı Şems'e mülâkî oldukları vakit, aslâ onun kemâl-i ma'nevîsine hased ve kendi ilim ve irfanlarına nazar edip de, ben onlardan daha efdalim demedi. Sohbetlerini cân-ı azîzlerine minnet bildi. İşte kendilerinin yaptığı bu hâli, Hak yolunun sâliklerine tavsiye buyururlar.

بيان حسد وزير

Vezîrin hasedinin beyânındadır

آن وزيرك از حسد بودش نژاد   تا بباطل گوش و بينى باد داد

445. *O vezîrcik ki, onun aslı hasedden idi, nihâyet kulağını ve burnunu bâtıl sebebiyle hevâya verdi.*

بر اميد آنكه از نيش حسد   زهر او در جان مسكينان رسد

446. *O ümîd üzerine ki, hased iğnesinden, onun zehrinden miskinlerin canına erişe.*

O denîu't-tab' olan vezîr, kendi canını sokan hased iğnesi ve bu iğnenin zehri, idrâk-i hakāyıktan âciz olan kimselerin canlarını da sokmak ve zehirlemek ümîdiyle burnunu ve kulağını fedâ etti.

هر كسى كو از حسد بينى كَنَد   خويشتن بى گوش و بى بينى كند

447. *Hasedden burnunu koparan her bir kimse, kendisini kulaksız ve burunsuz eder.*

Hased yüzünden, doğruyu işitmez ve hakîkat kokusunu alamaz.

بینی آن باشد که او بویی برد　　　بوی او را جانب کویی برد

448. *Burun odur ki, o bir koku ala; koku onu bir mahalle cânibine götüre.*

Burun, hakîkat kokusunu alandır; ve aldığı koku da onu mahall-i maksûda götürmek lâzımdır.

هر که بویش نیست بی بینی بود　　　بوی آن بویست کان دینی بود

449. *Kokusu olmayan her bir kimse, burunsuz olur. O dînî olan koku, kokudur.*

Zâhiren burnu olup da koku almayan kimse, hakîkatte burunsuzdur; fakat asıl koku, dînî olan kokudur. Dînî kokuyu almayan kimse ise, zâhiren burnu olsa ve zâhirî kokuları alsa bile, bâtınen burunsuzdur.

چونکه بویی برد و شکر آن نکرد　　　کفر نعمت آمد و بینیش خورد

450. [442] *Vaktâki bir koku aldı ve onun şükrünü etmedi, ni'metin küfrü geldi ve burnunu yedi.*

Maahâzâ bir kimse dînden bir koku almak ni'metine mazhar olup da, onun şükrünü îfâ etmezse; onun bu şükürsüzlüğü, o ni'metin küfrü, ya'ni setri hâli ta'kîb etti demek olur; ve artık o kimse ma'nevî burnunu yemiş, ya'ni mahv etmiş ve isti'dâdını zâyi' etmiştir.

شکر کن مر شاکرانرا بنده باش　　　پیش ایشان مرده شو پاینده باش

451. *Şükr et ve muhakkak şükr edenlere bende ol; onların huzûrunda öl, bâkî ol!*

چون وزیر از رهزنی مایه مساز　　　خلق را تو بر میاور از نماز

452. *Vezîr gibi yol vuruculuktan sermâye yapma; halkı namazdan alı-koyma!*

Ya'ni, vezîr gibi, doğru yolda giden halkın yolunu kesmeyi kendine iş yapma ve halkı Hakk'a teveccühden alıkoyma!

ناصح دین گشته آن کافر وزیر　　　کرده او از مکر در لوزینه سیر

453. *O kâfir olan vezîr, dînin nâsihi olmuş; o hîleden, helva içine sarmısak katmış idi.*

فهم کردن حاذقان نصارا مکر وزیر را

Hıristiyanların mâhirlerinin vezîrin hîlesini anlamaları

هر که صاحب ذوق بود از گفت او   لذتی میدید و تلخی جفت او

454. *Her kim ki sâhib-i zevk idi, onun sözünden acılıkla tev'em bir lezzet gördü.*

نکتها می گفت او آمیخته   در جلاب قند زهری ریخته

455. *O karışık nükteler söylüyor idi; şeker şerbetinin içine bir zehir dökmüş idi.*

ظاهرش می گفت در ره چست شو   وز اثر می گفت جان را سست شو

456. *Zâhirinde, yolda çevik ol diyordu; ve arkasından cana, tenbel ol diyordu.*

Vezîrin zâhiren sözünden, tarîk-i Hak'da çabuk yürü ma'nâsı anlaşılıyordu; fakat bâtınından cana, tarîk-i Hak'da tenbellik tavsiyesi olduğu görülüyordu.

ظاهر نقره گر اسفیدست و نو   دست و جامه می سیه گردد ازو

457. *Gümüşün zâhiri, vâkıâ beyaz ve yenidir; velâkin el ve elbise ondan siyahlanır.*

اتش ار چه سرخ رویست از شرر   تو ز فعل او سیه کاری نگر

458. *Ateş vâkıâ alev cihetinden kırmızı yüzlüdür; sen onun fiili cihetinden siyeh-kârlığına bak!*

Vâkıâ ateş, alevi ile parlak bir kırmızıdır; fakat sen onun yakıcılığına bak ki, eşyâyı yaktıktan sonra, simsiyah bir hâle koyar. Bu da vezîrin sözlerine ikinci bir misâldir.

برق اگر نوری نماید در نظر   لیك هست از خاصیت دزد بصر

459. *Vâkıâ, şimşek nazara bir nûr gösterir; fakat gözü çalması hâssıyyetindendir.*

Şimşek her ne kadar zâhiren bir nûr ve aydınlık halde görünür ise de, netîcede gözü kamaştırır ve gözün rü'yet hassasını bozar.

هر که جز آگاه و صاحب ذوق بود　　　گفت او در گردن او طوق بود

460. *Her kim ki, âgâh ve sâhib-i zevkın gayri idi, onun sözü, onun boynunda*
[452] *gerdanlık gibi oldu.*

Hıristiyanlar içinde, akıl ve zekâya ve zevk-ı irfâna sâhib olmayanlar, hîlekâr vezîrin bu sözlerini kıymetli görüp boyunlarına gerdanlık gibi taktılar.

مدت شش سال در هجران شاه　　　شد وزیر اتباع عیسی را پناه

461. *Şâhın hicrânında altı sene müddet, vezîr Îsâ'ya tâbi' olanlara melce' oldu.*

Hîlekâr vezîr, şâhdan ayrıldığı altı sene müddet zarfında Îsâ (a.s.)ın ümmetine bir mürâcaat-gâh oldu.

دین و دل را کل بدو بسپرد خلق　　　پیش امر حکم او می مرد خلق

462. *Halk kâmilen dînini ve gönlünü ona teslîm etti; onun emrinin ve hükmünün önünde halk ölüyordu.*

پیغام شاه پنهان با وزیر

Şâhın vezîre gizli haber göndermesi

در میان شاه و او پیغامها　　　شاه را پنهان بدو آرامها

463. *Şâh ile vezîrin arasında muhâbereler var idi. Şâhın ona gizli âramları, va'dleri vardı.*

پیش او بنوشت شه کای مقبلم　　　وقت آمد زود فارغ کن دلم

464. *Şâh, ey makbûlüm, vakit geldi, çabuk benim gönlümü fâriğ kıl, diye ona mektûb yazdı.*

گفت اینك اندرین کارم شها　　　کافکنم در دین عیسی فتنها

465. *Ey şâh, şimdi dîn-i Îsâ'ya fitneler ilkā etmek işi içindeyim, diye cevâb verdi.*

بیان دوازده سبط از قوم نصاری

Hıristiyan kavminden on iki kabîlenin beyânındadır

قوم عیسی را بد اندر دار و گیر   حاکمانشان ده امیر و دو امیر

466. *Zabt ve hükûmetde kavm-i Îsâ'nın hâkimi on iki bey idi.*

هر فریقی مر امیری را تبع   بنده گشته میر خود را از طمع

467. *Her bölük bir beye tâbi' olup, tama' cihetinden kendi beyine kul olmuş idi.*

این ده و این دو امیر و قومشان   گشته بنده آن وزیر بد نشان

468. *Bu on iki bey ve onların kavmi, o bed-nişân olan vezîre kul olmuş idiler.*

اعتماد جمله بر گفتار او   اقتدای جمله در رفتار او

469. *Hepsinin i'timâdı onun sözüne, hepsinin iktidâsı onun reftârına idi.*

پیش او در وقت و ساعت هر امیر   جان بدادی گر بدو گفتی بمیر

470. *Eğer o öl dese idi, her bey onun huzûrunda derhal can verirdi.*
[462]

تخلیط وزیر در احکام انجیل به قوم نصاری

Vezîrin hıristiyan kavmine karşı, İncil'in ahkâmında karışıklık yapması

ساخت طوماری بنام هر یکی   نقش هر طومار دیگر مسلکی

471. *Her birinin nâmına bir risâle yaptı; her risâlenin münderecâtı başka bir meslek idi.*

حکمهای هر یکی نوع دیگر   این خلاف آن ز پایان تا بسر

472. *Her birinin hükümleri başka türlü idi; nihâyetinden bidâyetine kadar bu, onun hilâfı idi.*

در یکی راه ریاضت را وجوع   رکن توبه کرده و شرط رجوع

473. *Birisinde riyâzeti ve açlığı ve tövbeyi ve tövbe şartını esas yapmış.*

در یکی گوفته ریاضت سود نیست   اندرین ره مخلصی جز جود نیست

474. *Birisinde riyâzet fâideli değildir; bu yolda sehâvetden başka mahall-i necât yoktur demiş.*

در یکی گفته که جوع و جود تو   شرك باشد از تو با معبود تو

475. *Birisinde demiş ki, senin açlığın ve sehâvetin, senden ma'bûduna karşı şirk olur.*

جز توکل جز که تسلیم تمام   در غم و راحت همه مکرست و دام

476. *Tevekkülden ve teslîm-i tamâmdan gayrisi, gam ve râhatta hep mekr ve tuzaktır.*

در یکی گفته که واجب خدمتست   ور نه اندیشهء توکل تهمتست

477. *Birisinde demiş ki, vâcib olan çalışmaktır; yoksa tevekkül düşüncesi kabâhattır.*

در یکی گفته که امر و نهیهاست   بهر کردن نیست شرح عجز ماست

478. *Birisinde de demiş ki, vârid olan emir ve nehyler, işlemek için değildir, aczimizin şerhidir.*

تا که عجز خود ببینیم اندران   قدرت او را بدانیم آن زمان

479. *Tâ ki onlarda kendi aczimizi görelim; o zaman onun kudretini bilelim.*

در یکی گفته که عجز خود مبین   کفر نعمت کردنست آن عجز هین

480. [472] *Birisinde demiş ki, kendi aczini görme, âgâh ol ki o acz, küfrân-ı ni'metdir.*

قدرت خود بین که این قدرت ازوست   قدرت تو نعمت او دانکه هوست

481. *Kendinde olan kudrete bak ki, bu kudret ondandır. Kudretini, hüviyyet-i eşyâ olan O'nun kudreti bil!*

در یکی گفته که زین دو بر گذر   بت بود هر چه بگنجد در نظر

482. *Birisinde de demiş ki, bu ikisinden de geç! Nazara sığar her şey put olur.*

Kendini âciz görmekten ve kendinde kudret görmekten geç! Bunların ikisi de vücûd-ı hakîkî muvâcehesinde gayriyyet isbâtı demek olduğundan, nazarda put olurlar.

در یکی گفته مکش این شمع را   کین نظر چون شمع آمد جمع را

483. *Birisinde demiş: Bu ışığı söndürme; zîrâ nazar cem' için ışık gibi geldi.*

از نظر چون بگذری واز خیال   کشته باشی نیم شب شمع وصال

484. *Nazardan ve hayâlden geçtiğin vakit, vuslat ışığını gece yarısı söndürmüş olursun.*

Keserâta nazar, bunları vahdette toplamak için bir ışık gibidir. Bu nazarı ve hayâli terk ettiğin vakit, tabîatın karanlığı içinde bu cem' ve vuslat ışığını söndürmüş olursun ve zulmet içinde kalırsın.

در یکی گفته بکش باکی مدار   تا عوض بینی نظر را صد هزار

485. *Birisinde demiş: Söndür; korkma, tâ ki nazarın yüz bin bedelini göresin.*

که ز کشتن شمع جان افزون شود   لیلی ات از صبر تو مجنون شود

486. *Zîrâ söndürmekten canın ışığı ziyâde olur; senin Leylâ'n, sabrından Mecnûn olur.*

ترك دنیا هر که کرد از زهد خویش   پیش آید پیش او دنیا و بیش

487. *Her kim zühdünden dolayı dünyâyı terk ederse, onun önüne dünyâ ziyâde yaklaşır.*

Keserâta nazar ışığını söndür ki, bu söndürdüğün ışığın yüz bin bedeline nâil olursun; zîrâ bu ışık sönünce cânın nûru ziyâdeleşir. Senin ağyâra nazar etmen husûsundaki sabrından, Leylâ'n olan mahbûb-i hakîkî senin âşıkın olur; ve nazarının ışığını söndürmenin kıymetli bir bedeli olmak üzere vaziyetin değişir; bu def'a sen Leylâ ve mahbûb-i hakîkî senin Mecnûn'un olur. Çünkü ağyâr olan dünyâyı kim zühdünden dolayı terk ederse, dünyâ onun önüne pek çok yaklaşır.

در یکی گفته که آنچت داد حق　　بر تو شیرین کرد در ایجاد حق

488. *Birisinde demiş ki, Hak sana verdiği şeyi, hakk-ı îcâdda sana tatlı yaptı.*

بر تو آسان کرد خوش آنرا بگیر　　خویشتن را در میفکن در زخیر

489. *Sana kolay yaptı, onu hoş tut; kendini yürek ağrısına bırakma!*

Hakk'ın sana verdiği şeyler, senin isti'dâdına muvâfık şeyler olduğundan, onlar sana tatlı ve lezzetli gelir; ve onları külfetle değil, kolayca icrâ edersin. Binâenaleyh o atâyâyı gönül hoşluğuyla kabûl edip, sana külfetli gelen şeyleri yapamadım diye kalbini sıkıntısı içinde bırakma! Zîrâ hadîs-i şerîfde كل ميسر لما خلق له Ya'ni "Her bir kimse ne için yaratılmış ise, o, ona kolay gelir" buyrulur.

در یکی گفته که بگذار آن خود　　کان قبول طبع تو ردست و بد

490. [482] *Birisinde de demiş ki, kendi muktezânı bırak; zîrâ o senin tab'ının kabûlü merdûd ve fenâdır.*

راههای مختلف آسان شدست　　هر یکی را ملتی چون جان شدست

491. *Muhtelif yollar, kolay olmuştur; her birine bir millet can gibi olmuştur.*

گر میسر کردن حق ره بدی　　هر جهود و گبر ازو آگه بدی

492. *Eğer Hakk'ın kolay yapması, yol olaydı, her yahûdî ve mecûsî ondan âgâh olurdu*

Kendi tab'ının muktezâsını terk et; çünkü senin tab'ına hoş gelen şeyler indallâh merdûddur ve fenâdır. Âlemde bu kadar muhtelif tarîk ve mezhebler vardır; bu mezheblerin her biri erbâbına kolay ve sevimli gelmiş ve her birinin mensûb olduğu millet kendilerine can gibi olmuştur. Eğer Hakk'ın her bir meslek ve mezheb erbâbına mensûb olduğu mesleği kolay göstermesi bir tarîk-ı vuslat olsa idi, Cenâb-ı Îsâ'yı münkir olan yahûdîler ile mecûsîlerin dahi hakîkate vâsıl olmaları lâzım gelirdi.

در یکی گفته میسر آن بود　　که حیات دل غدای جان بود

493. *Birisinde dahi demiş ki, müyesser olan o olur ki, gönlün hayâtı canın gıdâsı ola.*

هر چه ذوق طبع باشد چون گذشت　　بر نیارد همچو شوره ریع کشت

494. *Tab'ın zevki olan her şey, geçtiği vakit, çorak yer gibi ekinin başağını çıkarmaz.*

Kolay gelen hizmetlerin iyisi, gönül isteği ile olandır. Zîrâ gönlün diriliği cânın gıdâsı olur ve rûhu takviye eder. Tab'-ı beşerin zevki, ef'âlinde müessirdir; o zevk geçince, ef'âlinin tadı kalmaz; çorak yere bir tohum ekmek gibi olur ki, hâsılât vermez.

جز پشیمانی نباشد ریع او   جز خسارت بیش نآرد بیع او

495. *Onun hâsılı ancak pişmanlık olur; onun bey'i de ziyandan başka bir şey getirmez.*

او میسر نبود اندر عاقبت   نام او باشد معسر عاقبت

496. *O âkıbetinde müyesser olmaz; onun adı âkıbet muasser olur.*

تو معسر از میسر بازدان   عاقبت بنگر جمال این و آن

497. *Sen muasseri, müyesserden açık bil! Âkıbet bunun ve onun cemâline bak!*

Gönül hoşluğu ile yapılmayan amelin, hâsılât-ı ma'neviyyesi olmaz; netîcede onun hâsılı pişmanlık olur. Öyle bir ameli Allah'a satmak dahi ziyandan başka bir şey hâsıl etmez; zîrâ Allah Teâlâ: اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ اَنْفُسَهُمْ وَ اَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tövbe, 9/111) Ya'ni "Allah Teâlâ mü'minlerden nefislerini cihâda ve mallarını sadaka ve infâka sarf edenlere bilmukâbele cennet i'tâsıyla müşterî oldu" âyet-i kerîmesinde beyan buyurduğu üzere, mü'minlerin amellerine müşterîdir; ve mü'minler dahi amellerinin bâyi'idir. İmdi ameli istikrâh-ı tab' ile yapan kimse, kendisine tâat kolay gelen kimselerden değildir. Onun adı muasser olur, ya'ni tâatda güçlük çeken kısımdan olur. Zîrâ şakî olanlara a'mâl-i kabîha kolay gelir; ve saîd olanlara da a'mâl-i hayriyye kolay gelir. Binâenaleyh sen, a'mâl-i hayriyye kendisine kolay gelen ile güç geleni açıkça gör ve bil! Netîcede de bunun ve onun hâline dikkatle bak!

در یکی گفته که استادی طلب   عاقبت بینی نیابی در حسب

498. *Birinde demiş ki, bir üstâd taleb et! Âkıbet görücülüğü hasebde bulamazsın.*

عاقبت دیدند هر گون ملتی   لا جرم گشتند اسیر زلتی

499. *Her türlü millet âkıbeti hasebde gördüler; şübhesiz dalâletin esîri oldular.*

عاقبت ديدن نباشد دست باف　　ور نه كى بودى بدينها اختلاف

500. *Âkıbeti görmek, el örgüsü değildir; yoksa dinlerde ihtilâf olur mu idi?*
[492]

Ya'ni zâhirde haseb ve nesebi âlî olan kimse âkıbet-i emri müdrikdir zannetme! Muhtelif milletler الناس على دين ملوكهم Ya'ni "nâs, hükümdarlarının dîni üzeredir" hükmüne tebaan, âkıbet-i emri hasebde görerek, kendi üzerlerinde hükümrân olanların dînine ve ahlâkına tâbi' oldular. Binâenaleyh şübhesiz dalâlet ve kabâhatın esîri oldular. Âkıbet-i emr, el örgüsü gibi, iyiliği ve kötülüğü his gözüyle görülür bir şey değildir. Eğer gözle görülür bir şey olsa idi; dinlerde bu kadar ihtilâf zuhûr eder mi idi.

در يكى گفته كه استا هم تويى　　زانكه استارا شناسا هم تويى

501. *Birisinde de demiş ki, üstâd dahi sensin; zîrâ üstâdı tanıyan dahi sensin.*

مرد باش و سخره‌ء مردان مشو　　رو سر خود گير و سر گردان مشو

502. *Adam ol, adamların maskarası olma; git kendi başını tut; hayrân olma!*

Üstâdı ve muallimi tanıyan sen olduğun için, hakîkatte muallim dahi sensin. Binâenaleyh adam olduğunu bilmek sûretiyle adam ol; ve muallim bulacağım diye şuna buna mürâcaatla adamların eğlencesi olma! Git, kendi başına ve dimâğına sâhib ol; şaşkın şaşkın dolaşma!

در يكى گفته كه اين جمله يكيست　　هر كه او دو بيند احول مردكيست

503. *Birisinde de demiş ki, bunların cümlesi birliktir; her kim onu iki görürse, şaşı bir adamcıktır.*

Muhtelif mesleklerin hepsi hakîkatte birdir; bu biri iki gören kimse, bâtın gözü şaşı olan bir adamcıktır.

در يكى گفته كه صد يك چون بود　　اين كه انديشد مگر مجنون بود

504. *Birisinde de demiş ki, yüz nasıl bir olur? Bunu düşünen ancak mecnûn olur.*

Bu keserât-ı âlemin hepsine birdir demek nasıl olur; bu ancak deli düşüncesi olabilir. Hiç bir, çok ve çok, bir olur mu?

هر يكى قوليست ضد همدگر　　چون يكى باشد يكى زهر و شكر

505. *Her birisi yekdîğerinin zıddı olan bir sözdür; nasıl bir olur? Biri zehir, biri şeker.*

تاز زهر و از شکر در نگذری   کی تو از گلزار وحدت بو بری

506. *Sen zehirden ve şekerden geçmedikçe, ne vakit gülzâr-ı vahdetten koku alırsın.*

این نمط و ین نوع ده طومار ودو   بر نوشت آن دین عیسی را عدو

507. *O dîn-i Îsâ'nın düşmanı, bu üslûb ve bu nevi' üzere on iki risâle yazdı.*

Yukarıdan beri "Der yekî güfte" ile başlıyan beyitlerin adedi, on altı olduğuna göre, vezîrin bu kadar risâle yazmış olduğu anlaşılmasın. Vezîr on iki risâle yazdığı halde, bu on altı beyitteki ma'nâları, bu on iki risâleye derc etmiştir; ve bu ma'nâların cümlesi de doğrudur; fakat her birerleri muktezâ-yı hâle ve merâtibe ve isti'dâdâta göre doğrudur. Alelıtlâk alınırsa doğru değildir. Meselâ birisine, senin tab'ının kabûlü merdûddur ve fenâdır diyor; fakat bu nefs-i emmâre mertebesinde olanlara göredir; "nefs-i levvâme"ye ve ondan yukarısına göre değildir. Zîrâ "nefs-i levvâme"de bulunan sâlikin tab'ında hatâsından dolayı nedâmet zâhir olur; nedâmet-i tab' ise merdûd değil, makbûldür. Birisinde de bunun aksi olarak, tab'ının zevkine göre hareket et! diyor. "Nefs-i emmâre"de tab'ın zevki fesâd ve maâsîde olup aslâ nedâmet etmemekte olduğundan, bu söz "nefs-i emmâre" mertebesinde bulunanlar için doğru bir tavsiye değildir; fakat "levvâme"de ve"mülhime"de olanlar için doğru olabilir. Vezîr bunları mutlak olarak yazıp, merâtibi yekdîğerine tahlît etmekle, her iki mertebe ehlini ıdlâl etmiş oluyor. Sâir vesâyâsı da buna kıyâs olunsun.

در بیان آنکه این اختلافات در صورت
روشنست نه در حقیقت راه

Bu ihtilâfâtın, yolun hakîkatinde değil, sûrette zâhir olduğu beyânındadır.

اوزیك رنگئ عیسی بو نداشت   وز مزاج خم عیسی خو نداشت

508. *O, Îsâ'nın bir renkliğinden koku almadı; ve Îsâ'nın mizâcının küpünden huy tutmadı.*

جامهء صد رنگ ازان خم صفا　　　ساده و یك رنگ گشتی چون صبا

509. *Yüz renkli elbise o safâ küpünden, sabâ gibi sâde ve bir renk olurdu.*

O hîlekâr vezîr, Îsâ (a.s.)ın vahdet-i nübüvvetinden koku almadı ve cenâb-ı Îsâ'nın taayyün-i sûrîsi küpünde meknûz olan mizâc-ı nebevîsinden huy tutmadı. Zîrâ o küpün içinde sâf ve berrâk olan bir nûr-i nübüvvet var idi ki, yüz renkli elbise gibi olan akāid ve mezâhib-i muhtelife erbâbı o safâ küpünden, nesîm-i sabâ gibi latîf ve sâde ve bir renkli olur; ve akāid-i muhtelife-i bâtıleden kurtulur idi.

Ba'zı nüshalarda "çün ziyâ" vâki' olmuştur. "Ziyâ" dahi bir renk olmak i'tibâriyle ma'nâ değişmez.

نیست یکرنگی کزو خیزد ملال　　　بل مثال ماهی و آب زلال

510. *Kendisinden usanç hâsıl olan bir renklik değildir; belki balık ve berrâk*
[502] *tatlı su misâlidir.*

Cenâb-ı Îsâ'nın mizâcının küpünden hâsıl olan bir renklik, insanı bıktıran ve usandıran bir renklik değildir; belki o bir renklik berrâk tatlı suya ve onda müstağrak olanlar da balıklara benzerler. Balıkların hayâtı sudan olup, ondan bıkmadıkları gibi, o bir renkliğe dalanlar da, öylece ondan hayat bulurlar ve aslâ usanmazlar. "Âb-ı zülâl"den murâd vücûd-ı mutlak ve "balıklar"dan murâd dahi "fânî-fillâh" olan evliyâullahdır.

گرچه در خشکی هزاران رنگهاست　　　ماهیانرا با یبوست جنگهاست

511. *Vâkıâ karada binlerce renkler vardır; balıkların kuruluk ile nizâ'ları vardır.*

Karada ağaçlar, dağlar, çiçekler ve çayırlar gibi binlerce suver-i muhtelife vardır; deniz ise bir renkte olan sudan ibârettir. Fakat balıklar karaya çıkınca çırpınır ve ölürler. Binâenaleyh onların kuruluk ile başları hoş değildir. Evliyâullah dahi bahr-i vahdetten kesret âlemine çıkınca, onların bu keserât ile başları hoş olmaz.

کیست ماهی چیست دریا در مثل　　　تا بدان ماند ملك عز و جل

512. *Meselde balık kimdir ve deniz nedir? Tâ ki Melik-i (Azze ve Celle)ye benzesin.*

Biz vücûd-ı mutlak ile, insân-ı kâmili deryâ ile balığa teşbîh ettik; fakat deryâ ile vücûd-ı abd, melik-i mutlak olan Hak Celle ve Alâ Hazretleri'ne nis-

beten birer hiçten ibârettir; velâkin Hak Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de وَ لَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلَى فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ (Rûm, 30/27) Ya'ni "Göklerde ve yerde Allah için yüksek mesel vardır" buyrulduğu için, zihinlere takrîben bu ma'nâyı birer mesel ile tavzîh etmek istedik.

صد هزاران بحر و ماهی در وجود　　　سجده آرد پیش آن اکرام وجود

513. *Vücûdda yüz binlerce deniz ve balık, o ikrâm ve cûdun önünde secde ederler.*

Halbuki bu vücûd-ı izâfî âleminde yüz binlerce deniz ve balık o Melik (Azze ve Cell) Hazretleri'nin ikrâmı ve cûd ve sehâsı huzûrunda baş eğmişlerdir.

چند باران عطا باران شده　　　تا بدان آن بحر در افشان شده

514. *Nice atâ yağmuru yağıcı olmuştur; tâ ki onunla o deniz, inci saçıcı olmuştur.*

Vücûd-ı izâfî âleminin denizi, inciler peydâ edebilmek için, pek çok atâ ve ihsân-ı ilâhî yağmurları yağmıştır.

چند خورشید کرم افروخته　　　تا که ابرو بحر جود آموخته

515. *Bulut ve deniz, cömertlik öğrenmek için, ne kadar kerem güneşi parlamıştır.*

پرتو دانش زده بر آب و طین　　　تا که شد دانه پزیرنده زمین

516. *İlim pertevi suya ve toprağa çarptı da, arz dâneyi kabûl edici oldu.*

Allah Teâlâ'nın her şeyi kaplamış olan ilminin aydınlığı, cemâdatdan olan suya ve toprağa aks etti de, arz tohumu kabûl etti ve onu terbiye ederek filizlendirdi.

خاك امين و هر كه در وی کاشتی　　　بی خیانت جنس آن بر داشتی

517. *Toprak emîndir ve ona her ne ektin ise, hıyânetsiz onun cinsini kaldırdın.*

این امانت زان امانت یافتست　　　کافتاب عدل بروی تافتست

518. *Bu eminliği, adl güneşi onun üzerine doğduğu için, o emânetten bulmuştur.*

Adl, esmâ-i ilâhiyyedendir ve ma'nâ i'tibâriyle zulmün zıddıdır; ve **zulüm**, bir şeyi kendi yerine koymamaktır. Binâenaleyh eminlik adl ve hıyânet zulümdür. Âlemin hey'et-i mecmûası kavâid-i mevzû'a-i ilâhiyye dâiresinde dönerek, bu kāideye tevfîkan cemî'-i zerrât-ı kâinâtın vazîfelerini yerli yerinde yapmaları, Hak Teâlâ Hazretleri'nin güneş gibi olan Adl ism-i ilâhîsi iktizâsındandır. Bunun netîcesi olmak üzere toprak, ekilen tohumu kemâl-i emânetle kabûl ve terbiye eder.

تا نشان حق نیارد نو بهار　　　خاك سرها را نكرده آشكار

519. *Hakk'ın nişânı, ilkbaharı getirmedikçe, toprak sırları âşikâr etmedi.*

İsim, müsemmâdan haber verdiği cihetle, ism-i Adl dahi, müsemmâ olan Hak'dan haber veren bir nişândır. Binâenaleyh Hakk'ın nişânı olan ism-i Adl, ilkbaharı getirmedikçe, toprak yed-i emânetinde gizlediği tohumları ve nebâtâtı meydana çıkarmadı.

آن جوادی که جمادی را بداد　　　این خبرها وین امانت وین سداد

520. [512] *Bu haberleri ve bu eminliği ve bu doğruluğu bir cemâda veren O bir Cevâd'dır.*

Cemâddan ibâret olan toprağa ekilen tohumu saklamasını ve ekilen tohumu bahar mevsiminde cinsi cinsine vermesini bildiren ve öğreten o yektâ olan Cevâd-ı mutlak Hazretleri'dir.

مر جمادی را کند فضلش خبیر　　　عاقلانرا کرده قهر او ضریر

521. *Onun fazlı, bir cemâdı habîr kılar; kahrı da âkılleri kör eder.*

Hakk'ın fazl u inâyeti cemâdâta âkılleri hayrette bırakacak şeyler yaptırır; fakat kahır ve celâli de âkıllerin basar-ı basîretlerini kör eder. Meselâ bu kadar sanâyi'-i bedîayı muhtevî olan âlemin sâni'i olmadığına, kılı kırk yaran âkıllere hükm ettirir.

جان و دلرا طاقت آن جوش نیست　　　با که گویم در جهان یك گوش نیست

522. *Cânın ve gönlün o cûşa tâkatı yoktur; kime söyliyeyim? Cihânda bir kulak yoktur.*

Hakk'ın esmâ-i cemâliyye ve celâliyyesi âsârının feyezânını idrâke cânın ve gönlün tâkatı yoktur. Cihânda bu feyezânın esrârını dinleyecek bir

kulak bulamıyorum. Kime söyliyeyim? Zîrâ âsâr-ı feyezân sırr-ı kadere taalluk eder ve sırr-ı kadere vukûf ehassu'l-havâssın zübdesinin isti'dâdı dâiresindedir. Her canda ve her gönülde bu esrâra vukûfa tâkat ve isti'dâd yoktur.

هر کجا گوشی بد از وی چشم گشت   هر کجا سنگی بد از وی یشم گشت

523. *Her nerede bir kulak var idiyse ondan göz oldu; her nerede bir taş var idiyse ondan yeşim oldu.*

Bu esrâr-ı esmâyı dinlemeğe ve anlamağa müstaid olan kulaklar, Hakk'ın fazl u inâyetinden, o esrârı müşâhede mertebesine vâsıl oldu; ve âdî taşlar dahi o fazl u inâyetden yeşim denilen kıymetli taş oldu.

"**Yeşim**" yâhud "**yeşb**" denilen taş, Çin taraflarında bulunur ve beyaz ve siyah renkte olur; ondan yüzük ve kıymetli fincanlar yaparlar.

کیمیا سازست چه بود کیمیا   معجزه بخشست چه بود سیمیا

524. *Kîmyâ yapıcıdır; kimyâ ne olur? Mu'cize bağışlayıcıdır; sîmyâ ne olur?*

Bu beyt-i şerîfde zikr olunan **kimyâ**, elyevm mekteblerde tedrîs olunan kimyâ değildir. Esâsen ulûm iki kısımdır; birisi ulûm-i celiyye, diğeri ulûm-i hafiyyedir. "Ulûm-i celiyye" mekteblerde tahsîl olunan ulûm-i mütedâviledir; "ulûm-i hafiyye" erbâbı indinde gizli tutulan ilimlerdir. Bunlar da beş nevi' olup, "hamse-i muhtefiye" derler. Onlar da şunlardır: Kîmyâ, lîmyâ, hîmyâ, sîmyâ ve rîmyâ isimleriyle mevsûmdür. Bu beyt-i şerîfde bunlardan kîmyâ ile sîmyâ zikr olunmuştur. Bunların her birerlerinin ayrı ayrı ta'rîfâtı vardır, burada zikri saded hâricidir. "Kîmyâ" eczâ-yı unsuriyyeden mürekkeb olan "**iksîr**"dir ki, bilenler ender olup, saklarlar. Bu iksîr bakıra ve kalaya karıştırılsa altın olur. Ehl-i garb yakın vakte kadar, altın tabîatte basit olarak bulunur ve zerrâtı diğer basît ma'denlere inkılâb etmez iddiâsında bulunur ve iksîr ile uğraşanlarla istihzâ ederler idi. Vaktâki son zamanlarda elektron nazariyyesi netîcesinde basît ma'denler zerrâtının yekdîğerine inkılâb edebileceği anlaşıldı; istihzâlarının cehle müstenid olduğu zâhir oldu.

"**Sîmyâ**", hakîkatı olmayan birtakım hayâlâttır ki, erbâbı, huzzâr nazarında bu hayâlâtı bu ilim vâsıtasıyla îcâd eder ve temâşâ edenleri hayrette bırakır. İmdi ma'nâ-yı beyt böyle demek olur: Kîmyâ nedir ki, Cevâd-ı mutlak Hazretleri'ni kîmyâ ta'bîriyle medh edelim? O kîmyânın hâlıkıdır. Sîmyânın

ne kıymeti vardır ki, O'nu sîmyâ diye medh edelim. O sîmyânın fevkında olan hârikulâde mu'cizeler bahş eder.

این ثنا گفتن ز من ترک ثناست　　　کین دلیل هستی و هستی خطاست

525. *Bu senâyı söylemek benden terk-i senâdır; zîrâ varlık delîlidir ve varlık ise hatâdır.*

Benim Hak Teâlâ Hazretleri'ni medh için söylediğim sözler, benim mertebeme nazaran medhi terk etmek demektir; zîrâ O'nun varlığı muvâcehesinde başka varlıklar da isbât etmiş olurum; ve başka varlıklar isbâtı ise hatâdır.

پیش هست او بباید نیست بود　　　چیست هستی پیش او کور و کبود

526. *O'nun varlığı önünde yok olmak lâzımdır; varlık nedir? O'nun huzûrunda fenâ bir haldir.*

"Kûr ü kebûd" ta'bîri *Bahâr-ı Acem* nâmındaki lügatte kara gün ve fenâ hâl ve gam ve endûh ma'nâlarından kinâye olarak gösterilmiştir. Zîrâ bu kelime "kûr" ile "kebûd" kelimelerinden mürekkebdir. "Kûr" [kör] Türkçede dahi aynen müsta'mel olup, gözü görmeyen kimseye ıtlâk olunur. "Kebûd" mâî renk olup, diyâr-ı Acemde mâtem alâmetidir; bunların ikisi de fenâ bir hâli müş'irdir. Ya'ni vücûd-ı hakîkî-i Hak muvâcehesinde bu vücûd-ı izâfî nedir? Onun huzûrunda fenâ bir hâl olan kördür ve mâtem alâmetidir.

گر نبودی کور زو بگداختی　　　گرمیٔ خورشید را بشناختی

527. *Eğer kör olmasa idi ondan erir idi; güneşin harâretini anlar idi.*

Eğer vücûd-ı izâfî kör olmasa idi, vücûd-ı hakîkîyi müşâhede eder ve O'nun istiklâli karşısında kendisinin hiçliğini anlayıp erir idi; ve o vakit güneş gibi olan Zât-ı Hakk'ın tecellîsindeki harâreti hisseder idi.

ور نبودی او کبود از تعزیت　　　کی فسردی همچو یخ این ناحیت

528. *Eğer o ta'ziyetden mâî olmasa idi, bu nâhiye buz gibi donar mı idi?*

Esfel-i sâfilîn olan o vücûd-ı izâfî âlemi, eğer latîf olan vücûd-i hakîkî-i Hak'dan ayrıldığından dolayı reng-i mâteme bürünmemiş olsa idi, bu nâhiye-i tabîat buz gibi donup, kesîf olur mu idi?

در بیان خسارت وزیر درین مکر

Bu mekrde vezîrin hasâreti beyânındadır

همچو شه نادان و غافل بد وزیر　　　پنجه میزد با قدیم و ناگزیر

529. *Şah dahi vezîr gibi câhil ve gâfil idi. Kadîm ve muhtâcün-ileyh ile pençeleştiler.*

Şâh ile vezîr, kemâl-i hamâkatlarından dîn-i Îsâ'ya muhâlefet ederek kadîm ve muhtâcün-ileyh olan Hak Teâlâ Hazretleri'yle pençeleşmiş oldular.

با چنان قادر خدایی کز عدم　　　صد چو عالم هست گرداند بدم

530. [522] *Öyle bir Kādir Hudâ ile ki, ademden âlemin yüz mislini bir demde îcâd eder.*

صد چو عالم در نظر پیدا کند　　　چونکه چشمت را بخود بینا کند

531. *Senin gözünü, kendine görücü ettiği vakit, bu âlemin yüz mislini nazarında peydâ eder.*

Ey sâlik, Hak Teâlâ senin gözünü kendi vücûd-ı hakîkîsi tarafına açtığı vakit, bu vücûd-ı izâfî âleminin yüz mislini bir bakışta îcâd edecek kadar kudreti bulunduğunu görürsün.

گر جهان پیشت بزرگ و بی بنیست　　　پیش قدرت ذرهء می دان که نیست

532. *Âlem senin indinde her ne kadar büyük ve nihâyetsiz ise de, kudret indinde yok olan bir zerre bil!*

Bu vücûd-ı izâfî âlemini teşkîl eden manzûme-i şemsiyyemiz ve fezâ-yı bî-nihâyedeki ecrâmın hey'et-i mecmûası, ey sâlik, her ne kadar senin indinde hayret verecek derecede büyük ve nihâyetsiz ise de, bunların cümlesini, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın aynı olan o nihâyetsiz fezâ içinde bir zerre bil ve o zerreyi de, bu vücûd-ı Hakîkî'nın kudreti muvâcehesinde sabun köpüğü gibi yok say!

این جهان خود حبس جانهای شماست   هین روید آن سو که صحرای شماست

533. *Muhakkak bu cihân, sizin canlarınızın habsidir. Hemen sizin sahrânız olan o tarafa gidiniz!*

Dünyâ dediğiniz bu cihân her ne kadar dağları, dereleri, çimenleri, bahçeleri ve envâ'-ı huzûzâtı i'tibâriyle sizce bir teferrüc-gâh sayılmakta ise de, âlem-i ma'nâya ve sahrâ-yı ervâha nisbeten gâyet dar ve sıkıntılı olmak i'tibâriyle rûhlarınızın mahbesidir; çabuk o âlem-i ma'nâ ve sahrâ-yı ervâh tarafına gidiniz.

این جهان محدود آن خود بیحدست   نقش و صورت پیش آن معنی سدست

534. *Bu cihân mahdûddur; O ise hadsizdir. Nakış ve sûret o ma'nânın önünde seddir.*

Bu âlem-i sûretin hudûdu vardır, binâenaleyh dardır; ve o ma'nâ ve rûh âleminin hudûdu yoktur, binâenaleyh geniştir. Zîrâ o âlem, nakış ve sûret âleminin menşe'idir; ve nakış ve sûret âlemi ise, sûretsiz olan ma'nâ âleminin önünde bir mânia ve hâil teşkîl eder.

صد هزاران نیزهء فرعون را   در شکست از موسیٔ با یك عصا

535. *Fir'avn'ın yüz binlerce mızraklarını, bir Mûsâ'dan bir asâ ile kırdı.*

Allah'ın kudreti, Fir'avn'ın mızraklar ile müsellah yüz binlerce askerini, o ma'nâ âleminden çıkardığı bir Mûsâ ve bir asâ ile berbâd ve perîşân etti. Bir asâsıyla tek başına bir Mûsâ'nın, koca bir hükümdârın ordusuna galebesi târih ile de sâbit iken, bundan ibret almayan münkirlere ne demeli!

صد هزاران طب جالینوس بود   پیش عیسی و دمش افسوس بود

536. *Câlinos'un yüz binlerce tıbbı var idi; Îsâ'nın ve onun nefesinin önünde hiç oldu.*

Câlinos, etıbbâ-yi yunâniyyeden birinin ismidir. Âlem-i sûretde tabîb-i yûnânî olan Câlinos'un birçok usûl-i tedâvîsi var idi. Âlem-i ma'nâdan bir Îsâ geldi; tıbb-ı Câlinos'un külfetle tedâvî edemediği hastaları messetti ve onlara üfürdü, şifâ-yâb oldular. O messin ve üfürüğün yanında tıbb-ı Câlinos bir çocuk oyuncağı gibi kaldı.

صد هزاران دفتر اشعار بود　　　پیش حرف امیٔ اش عار بود

537. *Yüz binlerce şiir mecmûaları var idi; O'nun bir ümmîsinin sözü önünde âr oldu.*

Arablar belâgatda yektâ olup, şiir söylerler ve birbirleriyle belâgat yarışı ederler idi. Sonra âlem-i ma'nâdan Hak Teâlâ'nın kudreti bir ümmî olan Hâtem-i enbiyâ ve Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz hazretlerini çıkardı; onun vecîz olan sözleri önünde, o şâirlerin hepsi hayrette kalıp belâgatteki tefâhürlerinden utandılar. En beliğ olarak yazıp Ka'be duvarına astıkları şiirlerini, utandıklarından kendi elleriyle gizlice indirdiler.

با چنین غالب خداوندی کسی　　　چون نمیرد گر نباشد او خسی

538. *Böyle gālib bir Efendi'nin karşısında bir kimse eğer bed-tıynet değil ise, nasıl ölmez?*

Yukarıdan beri kudret-i celîlesini tasvîr ettiğimiz gālib bir Efendi'nin karşısında aklı ve dirâyeti olan bir kimse, kendi varlığını ve enâniyyetini nasıl terk etmez? Bunları duyduktan sonra, kendisinde kudret ve varlık gören, ancak tıyneti ve cibilliyyeti fenâ olan bir kimsedir.

بس دل چون کوه را انگیخت او　　　مرغ زیرك با دوپا آویخت او

539. *O, dağ gibi olan çok kalbi kopardı; o, zekî kuşu iki ayağı ile astı.*

Hakk'ın kudreti, kendisine karşı, iktidâr ve enâniyet duygularında müstağrak bulunan Fir'avn ve emsâli hükümdarların dağlar gibi metîn olan kalblerini kopardı; ve ilim ve fetânetlerine güvenen ve kurnaz kuşlar gibi tuzağa tutulmaktan müctenib olan ulemâ ve hükemâyı iki ayağından mekr-i ilâhîsinin darağacına astı.

فهم و خاطر تیز کردن نیست راه　　　جز شکسته می نگیرد فضل شاه

540. [532] *Anlayışı ve fikri keskin etmek yol değildir; şâhın fazlı, münkesirden başkasını kabûl etmez.*

Anlayışın kuvvetli ve fikrin ince ve keskin olması, Hak yolunda fâide vermez. Pâdişahlar pâdişâhı olan Hak Teâlâ'nın fazl u inâyeti, ancak kendi muvâcehesinde acizden boynu bükülmüş ve kendisinin hiçliğini ve müflisliğini bilerek dilenciler gibi âh ve enînler ile tese'ül yolunu tutmuş olan kimseleri kabûl eder.

ای بسا گنج آگنان و کنج کاو　　　کان خیال اندیش را شد ریش گاو

541. *Hey gidi hey!... Çok köşe ve bucak kazıp hazîne dolduranlar; o hayâl düşünen kimseye maskara oldu.*

"Hazîne dolduran"dan murâd, nâs arasında parmakla gösterilecek bir mertebe-i enâniyyete vusûl için ulûm-i dünyeviyye tahsîl edenlerdir. "Hayâl düşünen" kimselerden murâd, anlayışlarının ve fikirlerinin inceliğine i'timâden, ilmî enâniyyetlerinde müstağrak hükemâ ve feylesoflardır ki, bunlar aslâ hakāyık-ı ahvâli idrâk edememişlerdir; ve bunların ilmini öğrenmek için bunlara bende olanlar ise, bunlardan daha dûn mertebede birer maskaradır. "Rîş gâv" inek sakalı demek olup, bu ta'bîr ile kuyruğu murâd olunur. Lisân-ı Fârisîde ahmak ve maskaradan kinâye olur.

گاو که بود تا تو ریش او شوی　　　خاك چه بود تا حشیش او شوی

542. *İnek kim oluyor ki, sen onun sakalı olasın; toprak ne oluyor ki sen onun otu olasın?*

"İnek"ten murâd, bilgilerine mağrûr olan hükemâ ve ulemâ ve feylesoflardır. "Toprak"tan murâd mertebe-i cemâdiyyetdir.

Ya'ni, ey sâlik, mertebe-i rûhâniyyete terfî' etmek senin şân-ı insâniyyetinden iken, niçin esfel-i sâfilîn olan mertebe-i cemâdiyyetde saplanıp kalasın; ve cemâd sûretine mesh olunasın.

چون زنی از کار بد شد روی زرد　　　مسخ کرد اورا خدا وزهره کرد

543. *Vaktâki bir kadının yüzü fenâ fiilden sarardı, Hak Teâlâ onu mesh etti de Zühre yaptı.*

Bu beyt-i şerîf meşhûr olan bir kıssaya işârettir. Kıssanın hulâsası şudur: İki melek, Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri'ne insanların şenâatinden bahs ederler. Hak Teâlâ dahi "Ben insanlara nefis verdim; onlar bu sıfât-ı nefsâniyye sâikasıyla hareket ederler. Eğer sizlere de bu sıfâtı vermiş olsa idim, siz de onların yaptıklarını yapardınız" buyurur. Melekler, böyle bir sıfat içinde de Zât-ı Hazret'e mutî' olacaklarını va'd ederler. Hak Teâlâ Hazretleri bunları, o vakit ma'mûr olan Bâbil şehrine sûret-i beşeriyyede inzâl eder. Nâs bunların fazlını görüp, hâkim yaparlar. O sırada Zühre isminde gâyet güzel bir kadın gelip, bunların huzûrunda zevcini da'vâ eder. Bunlar kadının hüsnüne meftûn olup kendisini halvet-hânelerine da'vet ederler, kadın da muvâ-

fakat eder. Aralarında zinâ vukû'undan sonra Hak Sübhânehû ve Teâlâ kadını bu şenâatinden dolayı mesh edip Zühre yapar; melekler de nedâmet edip, kendilerini ta'zîb ederler.

Ma'lûmdur ki: Zühre yıldızı, güneşten ayrılan yedi seyyâreden birisidir ve hiç şübhe yok ki, Bâbil şehrinin ma'mûr olduğu zamanda da bu Zühre yıldızı yine güneş etrâfında devr edip durur idi. Ve ilm-i hey'ete de vâkıf olan Mevlânâ hazretlerinin indinde bu da ma'lûm idi. *Mesnevî-i Şerîf*'de âdet-i seniyyeleri beyne'n-nâs meşhur olan kıssalardan hisse çıkarmak olduğundan, Zühre kıssasını mahzâ mesh mes'elesini beyân için zikr etmişlerdir; yoksa Zühre yıldızı Zühre ismindeki bir zâniye kadının meshi ile peydâ olmuş olduğunu beyan etmek değildir. Maahâzâ bu kadının rûhunun Zühre seyyâresi üzerindeki mahlûkāttan birinin sûretine mesh buyrulmuş olması da vârid olabilir.

عورتی را زهره کردن مسخ بود　　خاك و گل گشتن نه مسخست ای عنود

544. *Bir kadını Zühre yapmak mesh olur da, ey inadçı, su ve çamur olmak mesh değil midir?*

Fi'l-i şenî' icrâ eden bir kadının rûhunun semâdaki Zühre olması veyâ Zühre üzerindeki mahlûkāttan birine intikāli mesh olur ve sen bu kıssaya inanırsın da, kendinin öldükten sonra rûhunun âlem-i illiyyîne çıkamayıp, âlem-i siccîne mülhak olan su ve toprak sûretinde mahbûs kalması mesh sayılmaz mı? Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de buyurur: اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَفٖى عِلِّيّٖينَ (Mutaffifîn, 83/18) ["Andolsun iyilerin kitâbı illiyyîn'dedir"] ve اِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفٖى سِجّٖينٍ (Mutaffifîn, 83/7) ["Kötülük edenlerin kitâbı siccîndendir."]

روح می بردت سوی چرخ برین　　سوی آب و گل شدی در اسفلین

545. *Rûh seni yüksek olan felek tarafına götürür. Sen ise esfeller içinde su ve toprak tarafına gittin.*

Rûhânî sıfatlar seni âlî olan ervâh tarafına götürür; velâkin sen sudan ve topraktan mürekkeb olan kalıbının îcâbâtına tâbi' olup esfel-i sâfilîn-i tabîat tarafına gittin.

خویشتن را مسخ کردی زین سفول　　زان وجودی که بد آن رشك عقول

546. *Reşk-i ukûl olan o vücûddan, bu alçaklıktan dolayı kendini mesh ettin.*

Senin bir hakîkat-ı insâniyyen vardır ve bu hakîkat-i insâniyyenin vücûdunu akıllar kıskanır idi. Hattâ İblîs onun şerâfetini kıskanıp, çekemediği için, o hakîkate düşman oldu. Sen bu vücûd-ı şerîfi terk edip, süflî olan sıfât-ı hayvâniyyeye rağbet ettin. Binâenaleyh kendini su ve toprak sûretine mesh ettin.

پس ببین کین مسخ کردن چون بود　　　پیش آن مسخ این بغایت دون بود

547. *İmdi bak ki, bu mesh etmek nasıl oldu? O meshin önünde bu son derece aşağı olur.*

Ya'ni senin bu sûretle meshin, Zühre nâmındaki kadının meshinden daha aşağı değildir.

اسب همت سوی آخر تاختی　　　آدم مسجود را نشناختی

548. *Himmet atını ahır tarafına sürdün; mescûd olan Âdem'i tanımadın.*

Himmetinin atını yemek ve içmek ve uyumak gibi sıfât-ı hayvâniyye tarafına sürdün ve tabîat ahırına sevk ettin. Melâikenin ya'ni bilcümle kuvâ-yı unsuriyye âleminin mescûdu olan hakîkat-i insâniyyeyi tanımak tarafına gitmedin.

اخر آدم زادهء ای نا خلف　　　چند پنداری تو پستی را شرف

549. *Ey hayırsız olan! Nihâyet Âdem oğlusun. Sen ne vakte kadar alçaklığı şeref zannedersin?*

چند گویی من بگیرم عالمی　　　این جهان را پر کنم از خود همی

550. [542] *Ne vakte kadar ben âlemi tutarım, bu cihânı kendimden doldururum deyip durursun?*

Esfel-i sâfilîn olan âlem-i tabîatta kalmayı şeref zannediyorsun. Ne zamâna kadar ben, devletimle ve nâil olduğum mansıb-ı âlî ile âlemde tasarruf ederim ve bu cihânı sıyt u şöhretimden doldururum deyip durursun.

گر جهان پر برف گردد سر بسر　　　تاب خور بگدازدش بایك نظر

551. *Eğer cihân baştan başa kar ile dolu olsa, güneşin harâreti onu bir nazar ile eritir.*

Devlet ve rif'at-ı dünyeviyye kara ve tecellî-i kahrî, güneşin harâretine teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni cihânda Fir'avnlar ve Dârâlar ve İskenderler gibi

ne kadar kuvvetli devlet-i sûriyye sâhibi olursan ol, onu bir tecellî-i kahrî-i ilâhî çarçabuk mahv eder.

وزر او صد وزیر و صد هزار　　　نیست گرداند خدا با یك شرار

552. *Onun günâhını ve yüz vezîri ve yüz bini, Hak Teâlâ bir kıvılcım ile yok eder.*

Maahâzâ Hak Teâlâ Hazretleri öyle bir lutufkârdır ki; o hîlekâr vezîrin günâhını ve öyle yüz vezîri ve hattâ yüz binini rahmetinden sıçrattığı bir kıvılcım ile mahv ediverir. Binâenaleyh rahmet-i Hak'dan ümîd kesilmez.

عین آن تخییل را حکمت کند　　　عین آن زهرآب را شربت کند

553. *O tahyîlin aynını hikmet yapar; o zehirli suyun aynını da şerbet yapar.*

O vezîr ve emsâlinin tahayyülât-ı fâsidesini aynen hikmete tebdîl eder; ve zehirli su gibi olan vasâyâ-yı bâtılesini aynen fâide-bahş olan şerbete çevirir.

آن گمان انگیز را سازد یقین　　　مهرها رویاند از اسباب کین

554. *O gümân-engîzi yakîn yapar; esbâb-ı kînden dahi muhibler bitirir.*

Vezîrin şekleri hâvî olan sözlerini yakîn mertebesine îsâl eder; o vakit şekler zâil olur ve yahûdî vezîrin dîn-i Îsâ'ya olan kîni ve garazı sebebiyle yaptığı bu fâsid vasâyâdan muhabbet-i ilâhiyye fidanları bitirir.

پرورد در آتش ابراهیم را　　　ایمنئ روح سازد بیم را

555. *İbrâhîm'i ateş içinde besler; korkuyu rûha korkusuzluk yapar.*

İbrâhîm (a.s.)ı Nemrûd'un ateşi içinde yakmayıp yaşatır. Ve ateş, uzaktan görülen kırmızı rengiyle, korkulacak bir şey iken, onu bir emriyle gülistâna çevirir; rûhu, onun yakması korkusundan emîn eder.

از سبب سوزیش من سودائیم　　　در خیالاتش چو سوفسطائی یم

556. *Ben O'nun sebebi yakıcılığından hayrânım; ve onun hayâlâtında da sofistâîler gibiyim.*

Hak Teâlâ zâhiren iyi bir sebebin netîcesinden fenâlık ve fenâ bir sebebin netîcesinden de iyilik çıkardığı cihetle ben Hakk'ın sebeblerin hükmünü ibtâlinde hayrette kalmışımdır ve esbâbın tahayyülâtında da: Var mıdır yok mudur diyerek sofistâî gibiyim.

Sofistâî, hükemâ-i yunâniyyeden üç tâifeye ıtlâk olunur. Birincisi "**İnâdiyye**"dir. Bunlar hakāyık-ı eşyânın sübûtunu inkâr ederler. İkincisi "**İndiyye**"dir. Bunlar da derler ki, hakāyık-ı eşyâ vardır velâkin aklın i'tibâriyledir; eğer bir şeyi akıl, cevher i'tibâr ederse cevherdir ve araz i'tibâr ederse, arazdır. Üçüncüsü "**Lâ-edriyye**"dir. Bunlar da derler ki, eşyânın sübût ve adem-i sübûtunda şekkederiz ve bu şekkimizde de şekkederiz.

Cenâb-ı Pîr esbâbın vücûdu ve sübûtu hakkında sofistâîlere benzediklerine işâret buyururlar; zîrâ esbâb var dersen vardır ve eğer yok dersen yoktur. Çünkü esbâbdan maksûd olan netîcedir; netîce ise mechûldür.

مکر دیگر انگیختن وزیر در اضلال قوم نصاری

Hıristiyan kavminin ıdlâlinde vezîrin bir başka hîle îcâdı

مکر دیگرآن وزیر از خود ببست   وعظ را بگذاشت و در خلوت نشست

557. *O vezîr kendisinden bir başka hîle îcâd etti; va'zı bıraktı da, halvette oturdu.*

Ya'ni vezîr yaptığı hîleleri tetmîmen bir başka hîle îcâd etti; artık va'zı ve nasîhatı bıraktı da, nâs arasında ihtifâ edip tenhâ bir mahalde oturdu.

در مریدان در فکند از شوق سوز   بود در خلوت چهل پنجاه روز

558. *Mürîdlere şevkden harâret bıraktı; kırk elli gün halvette oldu.*

خلق دیوانه شدند از شوق او   از فراق حال و قال و ذوق او

559. *Halk onun iştiyâkından; onun hâl ve kālinin ve zevkının firâkından deli oldular.*

لابه و زاری همی کردند او   از ریاضت گشته در خلوت دو تو

560. [552] *Ona yalvarmakta ve figân etmekte idiler; riyâzetden halvette iki kat olmuş idi.*

گفت ایشان نیست مارا بی تو نور   بی عصاکش چون بود احوال کور

561. *Onlar dedi: Sensiz bize nûr yoktur. Değnek ile yedilmeyen körün ahvâli nasıl olur?*

از سر اکرام و از بهر خدا   بیش ازین ما را مدار از خود جدا

562. *Keremen ve Allah için, bundan ziyâde bizi kendinden ayrı tutma!*

ما چو طفلانیم و مارا دایه تو   بر سر ما گستران آن سایه تو

563. *Biz çocuklar gibiyiz ve sen bize dâye gibisin; bizim başımızın üzerine o sâyeyi döşe!*

گفت جانم از محبان دور نیست   لیك بیرون آمدن دستور نیست

564. *(Cevâben) dedi ki: Benim canım dostlardan uzak değildir; lâkin halvetten dışarıya çıkmağa izin yoktur.*

آن امیران در شفاعت آمدند   وآن مریدان در شناعت آمدند

565. *O beyler şefâate geldiler; o mürîdler de şenâate geldiler.*

Kendilerine risâle yazmış olduğu beyler, halvetten çıkmasını ricâya ve bu beylerin tevâbi'i olan mürîdler de kendi nefislerini ta'n ve teşnîa geldiler.

کین چه بد بختی ست مارا ای کریم   از دل و دین مانده ما بی تو یتیم

566. *Şöyle ki: Ey kerîm, bize bu ne bedbahtlıktır; biz sensiz gönülden ve dinden yetîm kaldık.*

تو بهانه میکنی و ما ز درد   می زنیم از سوز دل دمهای سرد

567. *Sen taallül ediyorsun; halbuki biz gamdan ve gönül yanıklığından soğuk nefesler alıyoruz.*

ما بگفتار خوشت خوکرده ایم   ماز شیر حکمت تو خورده ایم

568. *Biz senin latîf sözüne alışmışız; biz senin hikmetinin sütünden içmişiz.*

الله الله این جفا با ما مکن   خیر کن امروز را فردا مکن

569. *Allah aşkına, bize bu cefâyı etme; lutf et, bu günü yarına bırakma!*

میدهد دل مر ترا کین بی دلان   بی تو گردند آخر از بی حاصلان

570. *Gönül sana rızâ verir mi ki bu âşıklar, nihâyet sensiz bî-hâsıl kalsınlar?*
[562]

جمله در خشکی چو ماهی می طپند   آب را بگشا ز جو بردار بند

571. *Hepsi karada balık gibi çırpınıyorlar; ırmaktan, bendi kaldır da, suyu aç!*

ای که چون تو در زمانه نیست کس   الله الله خلق را فریاد رس

572. *Ey (Zât-ı şerîf) ki zamânede senin gibi kimse yoktur; Allah için halkın feryâdına yetiş!*

دفع کردن وزیر مریدانرا

Vezîrin mürîdleri def' etmesi

گفت هان ای سخرگان گفت و گو   وعظ گفتار زبان و گوش جو

573. *(Vezîr) dedi ki: Ey güft ü gûnun mağlûbu olup dil ve kulak sözünün nasîhatını isteyenler, kendinize gelin!*

پنبه اندر گوش حس دون کنید   بند حس از چشم خود بیرون کنید

574. *Alçak olan his kulağına pamuk tıkayınız; gözlerinizden his bağını çıkarınız!*

Esfel-i sâfilîn olan âlem-i anâsırın eczâsından bulunan his kulağını, meşgûliyet-i zâhiriyyesinden alıkoyunuz! Kalb gözünüzden, hiss-i zâhirî bağlarını çözüp atınız!

پنبهٔ آن گوش سر گوش سراست   تا نگردد این کر آن باطن کراست

575. *O sır kulağının pamuğu baş kulağıdır. Bu sağır olmadıkça, o bâtın sağırdır.*

Ya'ni rûh kulağını tıkayan pamuk, baş kulağının faâliyetidir. Bu zâhir kulağı meşâgil-i dünyeviyyeden sağır olmadıkça, o bâtın ve rûh kulağı sağırdır.

بی حس و بی گوش و بی فکرت شوید　　تا خطاب ارجعی را بشنوید

576. *"İrciî!" hitâbını işitmeniz için, hissiz ve kulaksız ve fikirsiz olunuz!*

Bu beyitte يَا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِى اِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً (Fecr, 89/28) Ya'ni "Ey nefs-i mutmainne, râzı ve marzî olduğun halde Rabb'ine rücû' et!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni bu âyet-i kerîmedeki hitâb-ı ilâhîye nâil olmak için, nefsin bütün hevesât-ı nefsâniyyesine rücû'dan mutmain olması ve nefsin böyle bir itmi'nân kesb etmesi dahi havâss-i hamse-i zâhirenin ve fikr-i mâsivânın mağlûbu ve esîri olmamasıyla olur. Vezîrin söylediği sözler hakîkattir ve kıymetlidir; fakat bu hakîkati hîle ve desâisde kullandığı ve niyyeti fâsid olduğu için, ne kendisine ve ne de dinleyenlere fâidesi yoktur. Vezîrin sözleri hakîkat olmak i'tibâriyle Cenâb-ı Pîr sâlikleri terbiye için vezîrin ağzından birçok hakāyık beyân buyururlar.

تا بگفت و گوی بیداری دری　　تو ز گفت خواب بویی کی بری

577. *Sen uyanıklığın güft ü gûsunda oldukça, uyku sözünden bir koku alabilir misin?*

Sen uyanıksın ve bu uyanıklık içinde muhâtabların ile konuşmaktasın; sen bu hâl içinde iken rü'yâ görüp, âlem-i rü'yâdaki muhâtablarınla konuşabilir misin? Hayır. Zîrâ sen henüz bir mevtının imkânında müstağraksın; rü'yâ mevtınına girmek için uyanıklık hâlini terk etmelisin.

سیر بیرونست قول و فعل ما　　سیر باطن هست بالای سما

578. *Bizim sözümüz ve fiilimiz dışarının seyridir; için seyri ise, semânın fevkıdir.*

Bulunduğumuz mertebe-i şehâdet, âlem-i zâhir olduğundan bu âlemdeki sözlerimiz ve işlerimiz de yine bu âleme mensûb, dışarı ve zâhire âid bir seyirdir. Bu âlemin iç yüzünün seyri ise, yedi kat unsurî semânın fevkındedir; çünkü bu semâvât da âlem-i zâhirdendir.

حس خشکی دید کز خشکی بزاد　　عیسئ جان پای بر دریا نهاد

579. *His karadan doğduğu için, karayı gördü; cân Îsâ'sı ise, ayağını denize koydu.*

Hiss-i zâhirî karadan, ya'ni unsuriyâttan tekevvün ettiği için, sûret-i unsuriyyeyi görür; fakat rûh-i insânî ise Îsâ (a.s.) gibi menfûh-i ilâhî olduğu için, âlem-i ma'nâ deryâsına ayağını koydu.

سیر جسم خشك بر خشکی فتاد   سیر جان پا در دل دریا نهاد

580. [572] *Cism-i unsurînin seyri kara üzerinde vâki' oldu; canın seyri ise, ayağını denizin ortasına koydu.*

چونکه عمر اندر ره خشکی گذشت   گاه کوه و گاه دریا گاه دشت

581. *Ömür, gâh dağda ve gâh denizde ve gâh çölde, unsuriyât yolunda geçince,*

آب حیوانرا کجا خواهی تو یافت   موج دریا را کجا خواهی شکافت

582. *Sen âb-ı hayâtı nerede bulacaksın, denizin dalgasını nerede yaracaksın?*

موج خاکی وهم و فهم و فکر ماست   موج آبی محو و سکرست و فناست

583. *Toprağa mensûb olan dalga bizim vehmimiz, anlayışımız ve düşüncemizdir. Suya mensûb olan dalga ise, mahv ve sekir ve fenâdır.*

Âlem-i kesîf-i mülk ile, âlem-i latîf-i melekût, vücûd-ı Hakk'ın mertebelerinden birer mertebedir; ve Hakk'ın tecelliyâtı her bir âlemin muktezâsına göredir. Zîrâ tecellî, mahallin isti'dâdına tâbi'dir. İnsan ise, vücûd-ı cismânîsi ile âlem-i mülkü ve vücûd-ı rûhânîsi ile âlem-i melekûtu câmi'dir. İmdi insanın vehim ve fehmi ve fikri, vücûd-ı kesîfinin faâliyyet-i dimâğiyyesinden mütevellid olduğundan, toprağa ve cismâniyyete âid birer tecellî dalgalarıdır; ve bu dalgalar insanın vücûd-ı rûhâniyyesine olan tecelliyâtın perdeleridir. Binâenaleyh sâlik bu âlem-i kesîf-i mülke olan alâkasını kesince, karşısına vücûd-ı rûhânîsine âid tecellî dalgaları çıkar; bunlar da mahv ve sekir ve fenâ dalgalarıdır.

"**Mahv-ı rûhânî**" budur ki, sâlik kendi vücûdunu müdrik olduğu halde, kendisini vücûd-ı Hak'da mahv olmuş görür; halbuki bu görüşde ikilik ve şirk-i hafî vardır.

"**Sekr-i rûhânî**" budur ki, sâlik kendinin kendiliğini müdrik olduğu halde, rûhun lezzetleri ve zevkleri ile sarhoş olur. Kendi vücûdunu idrâken isbât ettiği için, bunda da ikilik ve şirk-i hafî vardır.

"**Fenâ-i rûhânî**" budur ki, sâlik kendi varlığını müdrik olduğu halde, vücûd-ı Hakk'ın muvâcehesinde, kendisini cismen ve rûhen fânî görür; fakat mâdemki kendi varlığını müdrikdir, bunda da ikilik vardır; ve bu merâtib-i rûhâniyye "mahv-ı hakîkî" ve "sekr-i hakîkî" ve "fenâ-i hakîkî" ya'ni "fenâ-ender-fenâ" ve "fenâ-yı külli-i mahz" mertebelerinin hicâbıdır.

تا درین سکری ازان سکری تو دور　　　تا ازین مستی ازان جامی تو کور

584. *Sen sarhoşlukta oldukça, o sarhoşluktan uzaksın. sen bundan mest oldukça, o kadehten körsün.*

Ya'ni sen cismâniyet âleminin vehminden ve fehminden ve fikrinden sarhoş oldukça, sekr-i rûhânîden uzaksın. Nitekim Hak Teâlâ ehl-i dünyâ hakkında لَعَمْرُكَ انَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (Hicr, 15/72) Ya'ni "Yâ Habîbim! senin ömrüne yemîn ederim ki, onlar sekirleri içinde müstağraktırlar" buyurur. Ve sen zevk-i rûhânîden mest oldukça, sekr-i hakîkî kadehinden körsün.

گفت و گوی ظاهر آمد چون غبار　　　مدتی خاموش خو کن هوش دار

585. *Zâhirin kıyl u kāli toz gibi gelmiştir, bir müddet susmağa alış; akla mâlik ol!*

Cismâniyet âleminin vehmine ve fehmine ve fikrine müstenid olan sözler, toz gibi dağılıp gider ve konduğu yerlerde de paslar peydâ eder. Bir müddet bu zâhirî dedikodudan vazgeç de, aklına sâhib ol. Zirâ akıl, vücûd-ı insânîde, halîfe-i ilâhî olan rûhun vezîridir.

مکرر کردن مریدان که خلوت را بشکن

Halveti bırak! diye mürîdânın tekrâr mürâcaatı

جمله گفتند ای حکیم رخنه جو　　　این فریب و این جفا با ما مگو

586. *Hepsi dediler ki: Ey rahne isteyen hakîm, bu aldatmayı ve bu cefâyı bize söyleme!*

Mürîdân hep bir ağızdan dediler ki: Ey bizim zevkımize rahne açmak isteyen hakîm-i ilâhî, bizi bu sözler ile aldatma ve üzme!

چار پارا قدر قدرت بار نه　　　بر ضعیفان قدر طاقت کار نه

587. *Hayvana, kudreti kadar yük koy; zayıflara tâkatı kadar iş buyur!*

دانهء هر مرغ اندازهء ویست   طعمهء هر مرغ انجیری کیست

588. *Her kuşun yemi, onun ölçüsüdür; her kuşun yiyeceği bir incir olur mu?*

طفل را گر نان دهی بر جای شیر   طفل مسکین را ازان نان مرده گیر

589. *Eğer çocuğa süt yerine ekmek verirsen, zavallı çocuğu o ekmekten ölmüş tut!*

چونکه دندانها بر آرد بعد ازان   هم بخود گردد دلش جویای نان

590. [582] *Vaktâki dişlerini çıkarır, ondan sonra da gönlü kendiliğinden ekmek isteyici olur.*

مرغ پر نارسته چون پران شود   لقمهء هر گربهء دران شود

591. *Kanadı çıkmamış olan kuş uçucu olduğu vakit, her yırtıcı kedinin lokması olur.*

Ya'ni henüz kemâle gelmemiş olan sâlik, kendisinin kemâle geldiğini zannederek âlem-i ma'nâda uçmağa kalkarsa, yırtıcı kedi gibi olan nefis ve şeytanın elinde zebûn olur. Hele kendi nâkıs iken, sâir nâkısları irşâda da kıyâm ederse, hem kendi ve hem de mürîdi berbâd olur.

چون برارد پر بهم بر تر پرد   بی تکلف بی صفیر نیك و بد

592. *Vaktâki kanadı çıkar; külfetsiz iyinin ve kötünün sesi olmaksızın kendiliğinden yükseklere uçar.*

Kuş gibi olan sâlikin kemâlât kanatları çıkınca, o külfetsiz âlem-i maânîde uçar; ya'ni kalbinden hikmet ırmakları kaynar. Artık onun uçmasında iyinin teşvîkine ve kötünün teb'îdine hâcet kalmaz. O kâmil, mukteżâ-yı hâle göre âlem-i maânîde uçar ve kendisine istediği istikāmeti verir.

دیورا نطق تو خامش میکند   گوش مارا گفت تو هش میکند

593. *Senin nutkun şeytanı susturur. Senin kelâmın bizim kulağımızı akıl yapar.*

Ey mürşid, senin nutkun mütemâdiyen kalbimize ilkā olunan havâtır-ı şeytâniyyeyi keser ve kelâmını işittiğimiz vakit kulağımızdan dimâğımıza akıl girer.

گوش ما هوشست چون گویا تویی   خشك ما بحرست چون دریا تویی

594. *Sen söyleyici olduğun vakit, bizim kulağımız akıldır. Sen deniz olduğun için bizim karamız denizdir.*

Ey üstâd-ı kâmil, sen söylemeğe başladığın vakit, bizim kulağımızın işitmek hassası akla tahavvül eder; sen ma'nâ denizi olduğun için, bizim toprak olan cismimiz dahi, o ma'nâ deryâsına karışır da cismimizdeki kesâfet, letâfet-i rûhâniyyeye tebeddül eder.

با تو مارا خاك بهتر از فلك　　　ای سماك از تو منور تا سمك

595. *Seninle berâber bize yer, gökten daha iyidir; Simâkü'r-râmih nâmındaki parlak yıldızlardan, arzın üstünde durduğu zannolunan balığa kadar senden nurlanmıştır.*

Ey mürşid, sen o kadar nûrânîsin ki, seninle berâber olduğumuz vakit, arz-ı muzlim bize, semâ-yı münevverden daha hayırlı olur; a'lâ-yı illiyyînden, esfel-i sâfilîne kadar olan sâhasından nurlanmıştır.

بی تو مارا بر فلك تاريكيست　　　با تو ای مه.اين زمين تاريكيست

596. *Sensiz bize felek üstünde karanlık vardır: Ey ay, bu yeryüzü seninle bize karanlık olur mu?*

صورت رفعت بود افلاك را　　　معنئ رفعت روان پاك را

597. *Rif'atin sûreti eflâk için, rif'atin ma'nâsı pâk olan rûh için olur.*

صورت رفعت برای جسمهاست　　　جسمها در پيش معنی اسمهاست

598. *Sûret yüksekliği cisimler içindir; ma'nâ önünde cisimlerin isimleri vardır.*

Yüksekliğin sûretini göstermek için, meydanda bir cisim olmak îcâb eder; zîrâ yükseklik arazdır, kendi kendine kāim olmadığı için, cisim cevheri olmaksızın nazar-ı hissî ile görülmez; fakat ma'nâ yüksekliğine gelince, burada cisimlerin i'tibârı kalmıyacağından, onu hissen görtermek kābil değildir.

جواب گفتن وزير خلوت را نمی شكنم

Vezîrin, halveti bozamam diye cevâb vermesi

گفت صحبتهای خود كوته كنيد　　　پندرا در جان و در دل ره كنيد

599. *(Vezîr) dedi: Sohbetlerinizi kısa kesiniz; nasîhata can ve dilde yol açınız!*

گر امینم متهم نبود امین   گر بگویم آسمانرا من زمین

600. *Eğer emîn isem, ben yeryüzüne gök desem bile, emîn müttehem olmaz.*
[592]

Eğer bana emniyyetiniz varsa, ben size karşı bilfarz yere gök demiş olsam bile, tasdîk etmeniz ve beni hatâ ile ittihâm etmemeniz lâzım gelir.

گر کمالم با کمال انکار چیست   ور نیم این زحمت و آزار چیست

601. *Eğer ben kemâl isem, kemâle inkâr nedir; eğer değil isem, bu zahmet ve incinme nedir?*

Eğer ben ayn-ı kemâl isem, kemâlin aynı olan kimsenin ef'âlini neden inkâr ediyorsunuz; ve eğer değil isem, niçin benim başıma toplanıp bana zahmet verir ve beni üzersiniz?

من نخواهم شد ازین خلوت برون   زانکه مشغولم باحوال درون

602. *Ben ahvâl-i kalb ile meşgûl oluğumdan, bu halvetden dışarı çıkamıyacağım.*

اعتراض مریدان بر خلوت وزیر

Vezîrin halvetine mürîdlerin i'tirâzı

جمله گفتند ای وزیر انکار نیست   گفت ما چون گفتن اغیار نیست

603. *(Mürîdlerin) hepsi dediler: Ey vezîr, inkâr yoktur; bizim sözümüz, ağyârın sözü gibi değildir.*

اشك دیدست از فراق تو دوان   آه آهست از میان جان روان

604. *Senin firâkından çağlayan göz yaşı vardır; rûh-i revân içinde âh, âh vardır.*

طفل بادایه نه استیزد و لیك   گرید او گرچه نه بد داند نه نیك

605. *Çocuk mürebbî ile nizâ' etmez; velâkin o her ne kadar iyiyi ve kötüyü bilmezse de ağlar.*

Mürîdlerin vezîre karşı olan sözleri burada biter. Bundan aşağısı Cenâb-ı Pîr'in Hakk'a hitâben olan münâcâtıdır. Zîrâ Cenâb-ı Pîr mürîdlerin mürşidle-

rine karşı olan makām-ı zilletdeki hitâblarından, kendi nefs-i nefîslerinde hâsıl olan zevk-i abdânî sevkıyle Hâlık-ı mutlak Hazretleri'ne münâcâta başlarlar. *Mesnevî-i Şerîf*'de bu üslûba birçok mahallerde tesâdüf olunacaktır.

ما چو چنگیم تو زخمه میزنی　　　زاری از مانی تو زاری میکنی

606. *Biz çeng gibiyiz ve Sen mızrâb vurursun. Nâle bizden değildir, Sen nâle ettirirsin.*

Bu hitâb Hak Teâlâ'yadır. Vücûd-ı mahlûkāt "çeng" denilen çalgıya ve esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye de mızrâba ve mahlûkātta zâhir olan akvâl ve ef'âl dahi nâleye teşbîh buyrulmuştur.

ما چو نایيم و نوا از ما ز تست　　　ما چو کوهیم و صدا در ما ز تست

607. *Biz ney gibiyiz ve bizden olan nevâ Sen'dendir; biz dağ gibiyiz ve bizdeki sadâ Sen'dendir.*

ما چو شطرنجیم اندر برد و مات　　　برد و مات ما ز تست ای خوش صفات

608. *Biz "bürd" ve "mat"da şatranç gibiyiz; ey sıfatları güzel olan, bizim bürd ve matımız Sen'dendir.*

Şatranc, ma'lûm olan bir oyunun adıdır. "Bürd" gālib ve "mat" mağlûb ma'nâsına olarak bu oyunun ıstılâhındandır.

Ya'ni, ey sıfatları güzel olan Allah'ımız! Hey'et-i mecmûası bir şatranc tahtası gibi olan bu âlemin üstündeki biz insanların arasında gālibiyet ve mağlûbiyet nisbetleri, hep Sen'in esmânın ve sıfâtının âsârıdır.

ما که باشیم ای تو ما را جان جان　　　تا که ما باشیم با تو در میان

609. *Ey Sen ki, bizim cânımızın cânısın; biz kim oluyoruz ki, ortada Sen'in ile biz olalım.*

Ey Zât-ı azîmü'ş-şân bizim cânımızın diriliği Sen'dendir; bir avuç topraktan ibâret olan bizler, varlık nokta-i nazarından kim oluyoruz ki, Sen'in varlığına karşı, bizliğimizi ortaya koyup, vücûdda Sana ortak olalım?

ما عدمهایيم و هستیهای ما　　　تو وجود مطلقی فانی نما

610. [602] *Biz yoklarız ve bizim varlıklarımız da yoktur; Sen fânî gösterici bir vücûd-ı mutlaksın.*

Cenâb-ı Mevlânâ, Hak Teâlâ Hazretleri'nin Zât-ı azîmü'ş-şânına "vücûd-ı mutlak" demek husûsunda Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî hazretleriyle müttehiddir. Esâsen vücûd, ya'ni varlık husûsunda üç i'tibâr vardır. Birincisi fânî olan "vücûd-ı mukayyed"dir ki, bu vücûd, eşyâ-yı kevniyyenin vücûdudur. Bunun ıstılâh-ı ilmîsi "Bi-şartı şey"dir. İkincisi kezâ fânî olan "vücûd-ı câmid"dir ki, bu da vücûdât-ı kevniyyenin menşe'i olup, bir sûretle mukayyed olmayan vücûddur. Âlem-i sıfâtın latîf olan vücûdu ve varlığı bu kabildendir. Bunun ıstılâh-ı ilmîsi de "bi-şartı lâ-şey"dir. Üçüncüsü, sıfâtın sâhibi olup bakā-yı ezelî ve ebedî ile bâkî olan bir varlıktır ki, "eltaf-ı latîf" olduğundan künhü ne ma'nen, ne de maddeten idrâk olunamaz; bu hususta akıllar ve zekâlar hayrettedir. İşte buna "vücûd-ı mutlak" demişlerdir; ıstılâh-ı ilmîsi "lâ-bi-şartı-şey"dir. Bu vücûd Zât-ı Hakk'ın künhü olup, ta'rîf ve tavsîfe sığmaz. İmdi vücûd-ı âmmın menşe'i, künh-i Zât'dır; ve kezâ fânî olan vücûdât-ı mukayyedenin menşe'i de vücûd-ı âmmdır ve âlem-i sıfâtdır. Ve vücûd-ı âmm ve mukayyed bu vücûd-ı mutlakın izâfâtındandır. Hak Teâlâ Hazretleri'ne "vücûd-ı mutlak" denilmesinden dolayı, birtakım zevâtın i'tirâzâtı vardır; fakat bunların i'tirâzâtı vücûd-ı mutlakı, vücûd-ı âmm anlamalarından neş'et eder. Binâenaleyh i'tirâzât anlayışa âiddir; yoksa hakîkat, Hz. Pîr'in ve Cenâb-ı Şeyh-i Ekber'in buyurdukları gibidir.

"Vücûd-ı mutlak" ta'bîri hakkında *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin ikinci ve altıncı bablarında Şeyh-i Ekber hazretleri îzâhât i'tâ buyururlar.

ما همه شیران ولی شیر علم   حمله شان از باد باشد دم بدم

611. *Biz hep arslanlarız; fakat bayrak arslanı! Onların hamleleri vakit vakit rüzgârdan olur.*

Biz, bayrakların bezlerine yapılmış olan arslan resimlerine benzeriz. Bu resimlerin hamleleri ve hareketleri, ara sıra rüzgâr estikçe vâki' olur. İlâhî, bizim hareket ve sekenâtımız dahi Sen'in esmâ ve sıfât rüzgârlarının te'sîri iledir.

حمله شان پیدا و نا پیداست باد   آنکه نا پیداست هرگز کم مباد

612. *Onların hamleleri zâhirdir ve rüzgâr zâhir değildir; o zâhir olmayan aslâ eksik olmasın.*

O rüzgâr ile hareket eden arslan resimlerinin hamleleri his gözüyle görünür; fakat rüzgâr kesîf bir madde olmadığından zâhir gözüyle görünmez. Bu-

nu gibi İlâhî, bizim kesîf olan cisimlerimiz görünür; fakat Sen'in latîf olan esmâ ve sıfâtın zâhir gözüyle görünmez. O hissen görülmeyen sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin tecelliyâtı bizim üzerimizden aslâ munkatı' olmasın.

بادما و بود ما از داد تست　　　هستیٔ ما جمله از ایجاد تست

613. *Bizim rüzgârımız ve vücûdumuz Sen'in ihsânındır; varlığımız hep Sen'in îcâdındır.*

لذت هستی نمودی نیست را　　　عاشق خود کرده بودی نیست را

614. *Yoka varlık lezzetini gösterdin; yoku kendinin âşıkı etmiş idin.*

İlâhî, biz Sen'in ilminde sâbit kıldığın esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin sûretleri idik ve henüz bu sûretleri temsîl etmekte olan bu vücûd-ı kesîf âlemine gelmemiş idik; ve bunların cümlesi şuûnât-ı zâtiyyen olmak i'tibâriyle, vücûd-ı müstakil sâhibi olmadıklarından, Sen'in Zât'ının varlığı önünde yok idiler. İşte Sen, bu yoklara varlık lezzetini gösterdin ve onları kendi zâtına âşık etmiş idin. Zîrâ şuûnât-ı zâtiyyen, Zât'ından münfekk değildir. İşte bu aşk-ı ezelîdir ki, bu âlem-i kesîfde suver-i ilmiyyemizi temsîl eden vücûdât-ı unsuriyyemizde zâhir oldu.

لذت انعام خود را وا مگیر　　　نقل و باده و جام خود را وا مگیر

615. *İn'âmının lezzetini dirîğ etme; mezeni ve içkini ve kadehini esirgeme!*

İlâhî, bu vücûd-ı kesîf âleminde de bizden ihsânını kesme; o aşk-ı ezelînin mezesini ve şarabını ve kadehini bizden esirgeme!

ور بگیری کیست جست و جو کند　　　نقش با نقاش چون نیرو کند

616. *Eğer esirger isen, kim cüst ü cû edebilir; nakış nakkāşa nasıl mukābele edebilir?*

İlâhî, Sen aşk ve muhabbet-i ilâhiyyeyi bizden dirîğ edersen, onu tahsîl edebilmek kimin haddidir? Sen, suver-i mahlûkātı nakş etmekte bir nakkāş-ı hakîmsin. Kudretsiz olan nakşın, kudret sâhibi olan nakkāşa mukābele imkânı var mıdır?

منگر اندر ما مکن در ما نظر　　　اندر اکرام و سخای خود نگر

617. *Bize bakma; bize nazar etme! Sen kendi ikrâm ve sehâvetine bak!*

ما نبودیم و تقاضا ما نبود   لطف تو نا گفتهء ما می شنود

618. *Biz yok idik ve takāzâmız da yok idi. Sen'in lutfun bizim söylenmemişimizi işitir idi.*

Biz, cesed-i unsurîmiz ile taayyün etmiş değil idik ve lisân-ı zâhir ile taleblerimiz de vâki' değil idi; fakat Sen'in esmâ-i ilâhiyyene olan lutfun ve rahmetin, bizim a'yân-ı sâbitemizin lisân-ı zâhir ile söylenmemiş olan lisân-ı isti'dâdlarıyla vâki' taleblerini işitir idi. Ya'ni ezelde bizim suver-i ilmiyyemiz, mazhar oldukları ismin muktezâsı ne ise, hâl ve isti'dâd ve kābiliyyet diliyle onları Sen'den taleb etmiş ve Sen de onları işitmiş idin.

نقش باشد پیش نقاش و قلم   عاجز و بسته چو کودك درشکم

619. *Nakış, ana karnında çocuk gibi, nakkāşın ve kalemin önünde âciz ve mukayyeddir.*

پیش قدرت خلق جمله بارگه   عاجزان چون پیش سوزن کارگه

620. *Bârigâhın bütün halkı, kudretin önünde, iğnenin önündeki gergef gibi*
[612] *âcizdirler.*

Bârigâh-ı âlem gergef gibi ve üzerindeki halkın cümlesi, gergef üzerindeki nakışlar gibi; ve kudret-i ilâhiyye dahi, gergef üzerindeki nakış işleyen iğne gibidir; ve nakkāş Hak Teâlâ Hazretleri'dir.

گاه نقشش دیو و گه آدم کند   گاه نقشش شادی و گه غم کند

621. *O ba'zan şeytan ve ba'zan âdem nakş eder; ba'zan sürûr ve ba'zan gam nakş eder.*

دست نی تا دست جنباند بدفع   نطق نی تادم زند در ضر و نفع

622. *El yoktur ki el, def'e kımıldasın; nutuk yoktur ki zarar ve fâide hakkında söylesin.*

Hakk'ın kudretinin tasarrufuna muhâlif bir el yoktur ki, o tasarrufu def' etmek için hareket edebilsin; ve söz söyleyecek bir ağız yoktur ki, kudret-i Hakk'ın tasarrufâtının zararı ve fâidesi hakkında söz söyliyebilsin.

تو ز قرآن باز خوان تفسیر بیت   گفت ایزد ما رمیت اذ رمیت

623. *Sen beytin tefsîrini Kur'ân'dan açık oku ki, Hudâ "Mâ remeyte iz remeyte" buyurdu.*

Ya'ni yukarıki bir beyitte, biz rüzgârlardan hareket eden bayraklar üzerindeki arslan resimleriyiz, demiş ve onu ta'kîb eden beyitlerde bunu misaller ile îzâh etmiş idik. Bu ma'nâ Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Enfâl'de mezkûr olan şu وَ مَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَ لٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى (Enfâl, 8/17) Ya'ni "Ey peygamberim, attığın vakit, sen atmadın, velâkin Allah attı" âyet-i celîlesinde açık bir sûrette beyan buyrulmaktadır. Bu beyân-i âlîde Hak Teâlâ senin attığın oku sen atmadın, Allah Teâlâ attı demekle, ef'âli kullarından nefy ediyor ve sûret-i beşeriyyeyi Hak Teâlâ Hazretleri kendi ef'âlinin âleti olarak gösteriyor.

گر بپرانیم تیر آن نه ز ماست　　　　ما کمان و تیر اندازش خداست

624. *Eğer biz okları atar isek, bizden değildir; biz yayız ve onun ok atıcısı Hudâ'dır.*

این نه جبر این معنئ جباریست　　　　ذکر جباری برای زاریست

625. *Bu, cebir değildir; bu, ma'nâ-yı cebbâriyyettir. Cebbârlığın zikri tazarru' içindir.*

Bu beyt-i şerîf yukarıdaki beyitlere karşı vâki' olacak bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Ya'ni birisi çıkıp diyebilir ki, mâdemki bizim ef'âl ve akvâlimiz Hakk'ındır ve bizler Hakk'ın âleti mesâbesindeyiz; şu halde biz akvâlimizde ve ef'âlimizde mecbûruz ve bizim irâdemizin ve ihtiyârımızın hiç hükmü yoktur. Bu suâlin cevâbını tavzîh için bir mukaddimeye ihtiyâc vardır.

Ma'lûm olsun ki, varlık dünyâda ve âhirette hep Hakk'ın varlığıdır. Bu vücûd-ı hakîkînin sıfâtı ve esmâsı vardır, zuhûr isterler. Zuhûr için de mutlakā keserât âleminin vücûdu lâzımdır. Halbuki nâmütenâhî olan vücûd-ı vâhid-i Hakk'ın muvâcehesinde, vücûdât-ı kesîrenin bi'l-istiklâl isbâtı kābil değildir. Binâenaleyh bu vücûd-ı vâhid-i hakîkî, mertebe-i letâfetden merâtib-i kesâfete tenezzül etmedikçe, âlem-i keserât tekevvün etmez. Nitekim bu hâle işâreten Ebu'l-Hasan Gûrî hazretleri سبحان من لطف نفسه فسماه حقا و كثف نفسه فسماه خلقا Ya'ni "Tenzîh ederim o Zât-ı Ecell ve A'lâyı ki, Zât'ını latîf kıldı, ona Hak tesmiye etti; ve nefsini ve Zât'ını kesîf kıldı, ona da halk dedi" buyurur. Ve Cenâb-ı Şeyh-i Ekber سبحان من اظهر الاشياء و هو عينها Ya'ni "Tenzîh ederim o Zât-ı ecell ve a'lâyı ki, eşyâyı ızhâr etti; halbuki o Zât-ı Ecell, eşyânın "ayn"ıdır" buyurur.

İmdi, vücûd-ı vâhid-i hakîkî evvelen suver-i ilmiyyesinin mertebesine tenezzül etti ve bu mertebede sıfât ve esmâsının sûretleri sâbit oldu. Esmâ-i ilâhiyye ise, Hâdî ve Mudill ve Dârr ve Nâfi' gibi mütekābildir; ve Hâdî isminin

iktizâsı hidâyet olup, bu ismin mezâhiri mü'minlerdir. Mudill isminin iktizâsı da dalâlet olup, onun mezâhiri de kâfirler, fâsıklardır.

Bu suver-i ilmiyyeye "**a'yân-ı sâbite**" derler. Bunların bu mertebede vücûd-ı kesîf-i hâricîleri olmadığından Zât-ı Hak'dan ayrı olarak bir zuhûrları yoktur. Bundan sonra o vücûd-ı hakîkî, bu "a'yân-ı sâbite" hasebiyle gayriyyet libâsına bürünerek, mertebe-i ervâha tenezzül etti. Ondan sonra yine bu suver-i ilmiyye hasebiyle "mertebe-i misâl"e ve ondan sonra da "esfel-i sâfilîn" olan "âlem-i şehâdet"e tenezzül eyledi; ve "âlem-i şehâdet"de zâhir olan her bir vücûd-ı kesîf bir ism-i ilâhînin iktizâsına tâbi' olup, onlardan bu ismin ahkâm ve âsârı gāliben zuhûr etti; ve insan ise sûret-i ilâhiyye üzerine mahlûk olduğundan cüz'î ve küllî bilcümle esmânın mazharı oldu. Fakat mazhar olduğu esmâ-i külliyyeden birisi onun "**Rabb-i hâss**"ıdır ve onu terbiye eder. Meselâ "Rabb-i hâss"ı "Mudill" ismi ise, cümle mevâtında onda gāliben bu ismin ahkâmı zâhir olur ve "Rabb-i hâss"ı "Hâdî" ismi ise, kezâlik onda gāliben, bu ismin ahkâm ve âsârı zuhûr eder.

İmdi Tekvîn Kelâm'a ve Kelâm Kudret'e ve Kudret İrâde'ye ve İrâde İlm'e ve İlim, ma'lûma tâ'bîdir ve **ma'lûm** "a'yân-ı sâbite"dir. Ya'ni Hak ilm-i ilâhîsinde sâbit olmayan "şey"in zuhûrunu irâde etmez ve irâde etmediği "şey"e de kudreti taalluk etmez; ve kudreti taalluk etmeyen "şey" dahi mevcûd olmaz.

Vaktâki efrâd-ı insâniyye bu âlem-i kesîfde tekevvün etti, sûretleri i'tibâriyle hepsi insan olduğundan, meydanda bir mîzân olmadıkça hakîkatlerini ve ma'nâlarını yekdîğerinden ayırmak mümkin olmadı. Bu maksadın husûlü için peygamberleri vâsıtasıyla Hak Teâlâ "emr-i teklîfî"sini teblîğ etti. Binâenaleyh emir iki nevi' oldu. Birisi "**emr-i irâdî**" ve diğeri "**emr-i teklîfî**"dir. "Emr-i irâdî", Hakk'ın ilmine müsteniden vâki' olan irâdesi, ya'ni suver-i ilmiyye mertebesinde Hak'dan lisân-ı isti'dâd ile, kendilerinin "Hâdî" veyâ "Mudill" isimlerinden birisine mazhariyyetini taleb edenler hakkında, o sûretle sübûtuna Hakk'ın irâdesinin taallukudur. Diğeri de "emr-i teklîfî"dir ki, bu âlem-i kesîfde her ferdin isti'dâd ve kābiliyyeti temeyyüz etmek için, peygamberler vâsıtasıyla vâki' olan teklîfât-ı şer'iyyedir. Bu hakāyıka nazaran kul, ezelde lisân-ı isti'dâd ile ne taleb etmiş ise, Hak onu vermiş ve bu âlem-i kesîfte de kezâ kul, irâde ve ihtiyârın, bu isti'dâdının sevkı ile fiilen isti'mâl edip, yine onu taleb etmiş ve Hak dahi kezâlik onu vermiştir. Binâenaleyh Hak tarafından cebir yoktur. Cebir ancak her mazharın kendi hakîkatinden kendisine vâki' olur. Bunların hey'et-i mecmûasını Hakk'ın cebbâriyyeti ihâta etmiştir; zîrâ vücûd-ı hakîkî Hakk'ındır ve kulun vücû-

du bu vücûda muzâf olan bir vücûddur. O halde dâimâ Hakk'ın cebbâriyyeti altında zebûndur; ve mahlûkātın Hakk'ın cebbâriyyeti altında zebûn olmasının hikmeti de, gayriyyet libâsıyla zâhir olan insanların mevhûm olan varlıklarını, vücûd-ı hakîkî muvâcehesinde ifnâ için, kemâl-i zilletle tazarru' ve niyâzları lâzım gelmiş olmasındandır.

زاریٔ ما شد دلیل اضطرار　　　خجلت ما شد دلیل اختیار

626. *Tazarru'umuz ıztırârın delîli oldu; utanmamız da ihtiyârın delîli oldu.*

Ya'ni aczimiz ve tazarru'umuz, ihtiyârımız olmadığına alâmettir; ve bir kötülüğü yaptıktan sonra utanmamız ve vicdânımızda azâb duyarak pişmân olmamız, irâde ve ihtiyârımız olduğuna alâmettir. Binâenaleyh hakîkatimiz nokta-i nazarından Hakk'ın cebbâriyyeti altındayız ve isti'dâdımızın mecbûruyuz; fakat şerîat ve zâhirimiz nokta-i nazarından fiilimizde muhtârız. Biz, tavla oyuncuları gibiyiz. Hakîkatte zara tâbîyiz; fakat oyunculuktaki mahâretimiz ve ihtiyârımız da inkâr olunamaz.

گر نبودی اختیار این شرم چیست　　　وین دریغ و خجلت و آزارم چیست

627. *Eğer ihtiyârımız olmasa idi, bu utanma nedir ve bu teessüf ve hacâlet ve teeddüb nedir?*

زجر استادان بشاگردان چراست　　　خاطر از تدبیرها گردان چراست

628. *Üstadların çırakları men' etmesi ne içindir? Hâtırı, tedbirlerden çevirmek niçindir?*

Ya'ni insanın ihtiyâr sâhibi olduğunun alâmetlerinden birisi üstadların çıraklarını ve muallimlerin talebeyi ve mürşidlerin mürîdleri fenâ hareketlerinden men' etmesidir. Diğer bir alâmet dahi budur ki, meselâ insanın hâtırına bir iş hakkında bir tarz-ı hareket vârid olur; fakat düşünür, muhâkeme eder, bu tedbîri fenâ bulup icrâdan vazgeçer. İnsanda ihtiyâr ve irâde olmasa, bunlar olmazdı.

گر تو گویی غافلست از جبر او　　　ماه حق پنهان شدست در ابر او

629. *Eğer sen, o cebirden gāfildir; Hakk'ın ayı, onun bulutunda gizlenmiştir dersen;*

Ya'ni eğer sen, kendisinde zâhiren ihtiyâr ve irâde gören o kimse, cebr-i hakîkîden gāfildir; çünkü Hakk'ın ay gibi apaçık olan sıfat-ı cebbâriyyetini,

onun bulut gibi olan vücûd-ı kesîf-i zâhirîsi örtmüştür dersen; âtîdeki cevâbı veririm.

هست این را خوش جواب ار بشنوی   بگذری از کفر و در دین بگروی

630. *Buna güzel cevâb vardır; eğer dinlersen, küfürden geçersin ve dîne i'timâd*
[622] *edersin.*

625 numaradaki beytin şerhini zevkan anladın ise, Hz. Pîr'in âtîdeki cevâblarını da zevkan anlarsın ve o vakit, irâde-i cüz'iyyeyi inkârdan vazgeçersin; ve evâmir ve nevâhîden ibâret olan dînin lüzûmunu tasdîk edersin. Zîrâ din, irâde-i cüz'iyyeyi isbât ediyor.

حسرت و زاری که در بیماریست   وقت بیماری همه بیداریست

631. *Hastalık içinde olan, nedâmet ve tazarru'dur; vakt-i maraz bütün uyanıklıktır.*

Ya'ni irâde-i cüz'iyyenin delîli, hastalık içindeki nedâmet ve tazarru'dur; zîrâ hastalık vakti insana uyanıklık hâli verir.

آن زمان که می شوی بیمار تو   می کنی از جرم استغفار تو

632. *Sen hasta olduğun zaman, günahtan istiğfâr ediyorsun.*

می نماید بر تو زشتیٔ گنه   می کنی نیت که باز آیم بره

633. *Sana günâhın çirkinliği görünür; yola rücû' edeyim diye niyet edersin.*

عهد و پیمان میکنی که بعد ازین   جز که طاعت نبودم کار گزین

634. *Ahd ü peymân edersin ki, bundan sonra tâatdan başka iş ihtiyâr etmiyeyim.*

پس یقین گشت این که بیماری ترا   می ببخشد هوش و بیداری ترا

635. *İmdi bu mukarrer oldu ki, hastalık sana akıl ve intibâh bahş ediyor,*

Ya'ni, ey cebir mezhebine sâlik olan kimse, sen, bende bir şey yoktur; her neyi Hak murâd ederse, o olur; binâenaleyh ben ef'âl ve harekâtımda ma'zûrum dersin. Fakat bilfarz içkinin veyâ diğer bir fiil-i nâ-meşrû'un te'sîriyle hasta olduğun vakit, aklın başına gelir de cebrini unutur; ve eğer iyi olursam bir daha bu fiili yapmıyacağım diye nedâmet ve hasret ızhâr edersin. Bu nedâmet ve hasret bir meyl-i tabîîdir ki, mezhebine muhâlif olarak sana, sende

bir irâde bulunduğunu ihtâr eder; ve bu meyl-i tabîî senin mezhebini tekzîb eder.

پس بدان این اصل را ای اصل جو   هر کرا دردست او بردست بو

636. *Binâenaleyh, ey aslı arayan, bu aslı bil ki, her kimin derdi varsa, o koku almıştır.*

Ya'ni, ey asl olan sırr-ı kaderi nazar-ı i'tibâra alan ve bu sûretde kendisini ef'âlinde mecbûr addeden kimse, şu aslı dahi nazar-ı i'tibâre al ki, Allah Teâlâ kazâ ve kader hükmünü kullarından gizlemiştir. Bu gizlilik insanda bir derd ve elem peydâ eder. Binâenaleyh her kimin derdi varsa, o kimse cebr-i hakîkîden koku almış olur. Nitekim (S.a.v.) Efendimiz انا اعلمکم با لله و انا اخشاکم من الله Ya'ni "Ben sizin en ziyâde Allah'ı bileninizim ve ben sizin en ziyâde Allah'dan korkanınızım" buyurdu.

هر که او بیدار تر پر درد تر   هر که او آگاهتر رخ زرد تر

637. *Her kim ziyâde uyanık ise, ziyâde dertlidir. Her kim ziyâde vâkıf ise, yüzü ziyâde sarıdır.*

گر ز جبرش آگهی زاریت کو   بینش زنجیر جباریت کو

638. *Eğer onun cebrinden âgâh isen, hani senin tazarru'un? Hani [sana] cebbâriyet zincirinin görüşü?*

Sırr-ı kaderin vücûdundan âgâh isen, "Aman Allâh'ım" diye yalvarman nerede? Boynunda cebbâriyet zinciri takılı olduğunu, eğer nazar-ı hakîkatle görüyor isen, kendini âciz görürsün. Muâmelâtında "Ben böyle yapıyorum; böyle yaparım; şöyle yaparım" diyemezsin, insaf et ey cebrî, sen böyle misin?

Resûl-i Ekrem Efendimiz ekserî zamanda یا مقلب القلوب و الابصار ثبت قلوبنا علی دینك یا الله Ya'ni "Ey kalbleri ve basarları döndüren Allâh'ım, bizim kalblerimizi dînin üzerinde tesbît et!" diye yalvarırdı. Hz. Enes dedi ki:" Ey Allâh'ın Peygamber'i, biz sana ve senin getirdiğin şeye inandık. Sen bundan sonra da bizim üzerimize korkar mısın?" Resûl-i Ekrem Efendimiz buyurdular: "Evet, muhakkaktır ki kalbler Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır; onları istediği gibi çevirir."

بسته در زنجیر چون شادی کند   کی اسیر حبس آزادی کند

639. *Zincirde bağlı olan nasıl şâdî eder; habsin esîri olan ne vakit hürlük eder?*

Sen mecbûriyyet da'vâsında bulunduğun halde, hayât-ı dünyeviyyende keyifli bir halde imrâr-ı evkāt ediyorsun; ve muâmelâtında tasarrufa kıyâm ediyorsun. Mâdemki cebr-i hakîkî altında bulunduğunu iddiâ ediyorsun, niçin hürce hareket ediyorsun? Fiilin kavlini tekzîb etmiyor mu?

ور تو می بینی که پایت بسته اند　　　بر تو سرهنگان شه بنشسته اند

640. [632] *Eğer sen ayağını bağladıklarını, senin üzerine pâdişâhın çavuşları oturduklarını görüyor isen;*

پس تو سرهنگی مکن با عاجزان　　　زانکه نبود طبع و خوی عاجزآن

641. *O halde sen âcizlere çavuşluk etme; zîrâ o, âcizin tab'ı ve huyu değildir.*

"Ayak bağı"ndan murâd, ilm-i ilâhîde abdin lisân-ı isti'dâd ile talebi üzerine vâki' olan hükm-i ilâhîdir ki bu, kazâdır. "Pâdişâh"dan murâd, Hak Teâlâ Hazretleri; "çavuşlar"dan murâd gerek sûretde ve gerek ma'nâda kazâ-yı ilâhîyi infâza me'mûr olanlardır ki, Kur'ân-ı Kerîm'de bunlara فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًا (Nâziât, 79/5) [" Bir iş çevirenler"] âyet-i kerîmesinde işâret buyrulur. Ya'ni, ey cebrî! Bu esâsâta hakîkaten îmânın var ise, hem kendinin ve hem de başkalarının âciz olduğunu bilirsin ve herkesin üzerinde âcizlerin şânından olmayan tasarrufa kıyâm edemezsin; zîrâ sen âciz isen, başkalarının üzerinde hüküm ve tasarruf etmek, bir âcizin tab'ı ve huyu değildir.

چون تو جبر او نمی بینی مگو　　　ور همی بینی نشان دید کو

642. *Mâdemki sen onun cebrini görmüyorsun; söyleme! Ve eğer görüyor isen, hani görmenin alâmeti?*

Ya'ni sen Hakk'ın cebrini zevkan ve hâlen görmüyor isen, artık mecbûr olduğundan bahs etme; ve eğer görüyor isen, görmenin alâmeti kendini ve başkalarını âciz bilmektir; hani sende görmenin alâmeti var mı?

در هر آن کاریکه میلستت بدان　　　قدرت خود را همی بینی عیان

643. *Meylin olan her bir işde, kendi kudretini açık görürsün.*

در هر آن کاری که میلت نیست خواست　　　اندران جبری شدی کین از خداست

644. *Meylinin matlûbu olmayan her bir işde, bu Hak'dandır diye cebrî olursun.*

Ya'ni, nefsine hoş gelen menhiyâtı icrâya koşar ve kudretini sarf edersin; fakat nefsine hoş gelmeyen evâmir-i ilâhiyyeyi terk edip, "Ne yapayım, bu be-

nim için mukadderdir" dersin. Şu hâle nazaran senin bir ihtiyârın olduğu ve senin bu ihtiyârın, senin üzerine kazâ-yı ilâhîyi celb eylediği meydandadır.

انبيا در كار دنيا جبريند كافران در كار عقبا جبريند

645. *Peygamberler dünyâ işinde cebrîdirler; kâfirler de âhiret işinde cebrîdirler.*

انبيا را كار عقبا اختيار جاهلانرا كار دنيا اختيار

646. *Peygamberler için âhiret işi ihtiyârîdir; câhiller için dünyâ işi ihtiyârîdir.*

Peygamberler ve peygamberlere tâbi' olanlar dünyâ işlerini zor ile ve istemiyerek yaparlar; çünkü yemede ve içmede ve nikâhta mevtın-i dünyâ ahkâmına tebaiyyet zarûrîdir; ve âhiret işlerini seve seve yaparlar. Kâfirler ise hayâtı, ancak hayât-ı dünyâdan ibâret bildiklerinden, dünyâ işlerini seve seve icrâ ederler ve âhiret işlerine aslâ yanaşmazlar; din ve âhiret sözlerini hurâfât addedip aslâ dinlemek istemezler. Binâenaleyh âhiret işi peygamberler ve onlara tâbi' olan mü'minler için ihtiyârîdir; ve kâfirler ve onların isrine tâbi' olan câhiller için dünyâ işleri ihtiyârî olmuş olur.

زانكه هر مرغى بسوى جنس خويش مى پرد او در پس و جان پيش پيش

647. *Zîrâ her bir kuş, kendi cinsi tarafındadır; o geriye ve can ileri ileri uçar.*

Ya'ni her bir kuş kendi cinsi tarafına uçtuğu gibi, ten-i kesîf ahkâmına tâbi' olan küffâr ve cühelâ, Zât-ı Hak'dan uzak ve geri olan âlem-i kesîf-i dünyâ tarafına uçar. Ve rûh-i latîf ahkâmına tâbi' olan enbiyâ ve mü'minler ise, Zât-ı Hakk'a karîb ve mertebe-i şehâdet ve misâl âlemlerinden ileri olan, âlem-i latîf-i rûhâniyyet tarafına uçar.

كافران چون جنس سجين آمدند سجن دنيارا خوش آيين آمدند

648. *Kâfirler siccîn cinsi geldiklerinden, dünyâ zindanı için de hoş-âyîn geldiler.*

"Siccîn", tabîat ve kesâfet-i unsuriyye âlemidir; kâfirlerdeki rûh dahi, hayvâniyyet mertebesinden ileri geçemediği ve binâenaleyh âlem-i kesâfet cinsinden bulunduğu cihetle, zulmânî bir zindan olan dünyâ için güzel rüsûm ve âdet olarak geldiler. Kâfirlerin dünyâya güzel rüsûm ve âdet olmaları, dünyâyı i'mâr ile meşgûliyetleri, dünyânın her bir hazzını ve zevkini yerine getirmeleri hasebiyledir. Dünyânın ma'mûriyyeti ise, dünyâ için bir hoş-âyîndir. İmdi küffâr Hak'dan ve âlem-i illiyyînden gâfil olarak dünyâyı şenlendirdiler.

انبیا چون جنس علیین بدند　　　سوی علیین جان و دل شدند

649. *Peygamberler illiyyîn cinsi olduklarından, illiyyîn tarafının cânı ve kalbi oldular.*

Ya'ni peygamberler ve onların tâbi'leri, âlem-i kesâfet ahkâmında müstağrak olmayıp, âlem-i latîf-i ervâh ile münâsebetdâr olduklarından, bu rûhâniyet âleminin cânı ve kalbi oldular ve bu âlemi şenlendirdiler.

این سخن پایان ندارد لیك ما　　　باز گوییم آن تمامئ قصه را

650. *Bu sözün nihâyeti yoktur; fakat biz yine o kıssanın tamâmını söyliyelim.*
[642]
Ya'ni "a'yân-ı sâbite" âleminden i'tibâren, her ferdin dünyâdaki ve berzahdaki ve cennet ve cehennem-i cismânîdeki ahvâlini beyân etmeğe başlarsak, bunun nihâyeti gelmez; zîrâ bunu söylemek, tecelliyât-ı esmâiyye-i ilâhiyyeyi söylemektir; ve tecelliyât-ı esmâiyyenin nihâyeti yoktur; binâenaleyh kıssaya rücû' edip, itmâm edelim.

نومید کردن وزیر مریدانرا از رفض خلوت

Vezîrin halveti terk etmekten mürîdleri nevmîd etmesi

آن وزیر از اندرون آواز داد　　　کای مریدان از من این معلوم باد

651. *O vezîr içerinden bağırdı ki: Ey mürîdler! Benden bu ma'lûm olsun!*

که مرا عیسی چنین پیغام کرد　　　کز همه یاران و خویشان باش فرد

652. *Ki Îsâ bana böyle i'lâm etti ki, bütün ehibbâ ve akrabâdan infirâd eyle!*

روی در دیوار کن تنها نشین　　　وز وجود خویش هم خلوت گزین

653. *Yüzü duvara çevir, yalnız otur ve kendi vücûdundan dahi halvet eyle!*

بعدازین دستورئ گفتار نیست　　　بعدازین در گفت و گویم کار نیست

654. *Bundan sonra söze izin yoktur; bundan sonra benim güft ü gû ile işim yoktur.*

الوداع ای دوستان من مرده ام　　رخت بر چارم فلك بر برده ام

655. *El-vedâ' ey dostlar, ben ölmüşüm. Yükü dördüncü felek üzerine götürmüşüm.*

Ya'ni bir kimse öldüğü vakit, nasıl huzûzât-ı nefsâniyyeden bî-haber kalırsa, ben de bugün öylece huzûzât-ı nefsâniyyeye bî-gâne kaldım. Binâenaleyh mevt-i tabîî ve ıztırârîden evvel, mevt-i ihtiyârî ile öldüm; ve hayât-ı sûrînin esbâb ve levâzımını nefsin yedi mertebesinden, dördüncü mertebesine îsâl ettim. Nefsin dördüncü mertebesi "nefs-i mutmainne"dir ki, abd o mertebede "İrciî!" hitâb-ı ilâhîsine mazhar olur. Nitekim bu bâbdaki îzâh 576 numaralı beyitte geçti.

تا بزیر چرخ ناری چون حطب　　من نسوزم در عنا و در عطب

656. *Tâ ki ateşe mensûb olan feleğin altında odun gibi, renc ü meşekkat içinde yanmayayım.*

Ya'ni insan "nefs-i mutmainne" makāmına gelmedikçe, nefsin arzûlarından mütevellid olan elem ve meşakkatler içinde yanar tutuşur. Zîrâ "nefs-i mutmainne" feleğinin altında "nefs-i mülhime" feleği vardır. Bu mertebede sâlikin nefsi bir taraftan hazz-ı rûhânî ve diğer taraftan hazz-ı cismânî mahrûmiyetlerinden müteessir olur. Bu feleğin altında "nefs-i levvâme" vardır. Sâlik bu mertebede hazz-ı nefsânî sâikasıyla mesâvîye ve maâsîye mübtelâ olur; sonra da nâr-ı nedâmet duyguları içinde yanar. Bunun altında "felek-i esfel" olan "nefs-i emmâre" vardır. İnsan bu mertebede hayvandan daha şaşkın olup, nefis ve şeytan elinde esîr ve envâ'-ı âlâm ve ekdâra mübtelâdır. Binâenaleyh sâlik "nefs-i mutmainne" mertebesine gelmedikçe, azâb-ı nefsânîden kurtulamaz; çünkü nefis cehennem tabîatlıdır; kendi huzûzâtına aslâ doymak ve dolmak bilmez ve her an هَلْ مِنْ مَزِيدٍ (Kāf, 50/30) Ya'ni "Daha var mı?" na'rasını vurur.

پهلوی عیسی نشینم بعد زین　　بر فراز آسمان چارمین

657. *Bundan sonra dördüncü göğün üstünde, Îsâ'nın yanında otururum.*

Enbiyâ aleyhimü's-selâmın sülûkleri "nefs-i mutmainne" mertebesinden başlar; ve bu mertebe nefsin yedi kat göğünden dördüncü gök ve felektir. Zîrâ enbiyâ ma'sûmdurlar ve maâsîden ısmet ise ancak "nefs-i mutmainne" mertebesinde hâsıl olur.

Cenâb-ı Pîr, vezîrin lisânından bu hakîkate işâret buyururlar.

ولی عهد ساختن وزیر هر یك امیر را جدا جدا

Vezîrin her bir beyi ayrı ayrı velîahd yapması

وا نگهانی آن امیران را بخواند		یك بیك تنها بهر یك حرف راند

658. *Ondan sonra o beyleri çağırdı, her birine gizlice birer birer söz söyledi.*

گفت هر یك را بدین عیسوی		نائب حق و خلیفهء من تو یی

659. *Her birine dedi ki: Dîn-i Îsevî'de Hakk'ın nâibi ve benim halîfem sensin.*

وان امیران دگر اتباع تو		کرد عیسی جمله را اشیاع تو

660. [652] *Ve o diğer beyler senin tâbi'lerindir. Îsâ, hepsini senin taraftârın yaptı.*

هر امیری کو کشد گردن بگیر		یا بکش یاخود همی دارش اسیر

661. *İsyân eden her bir beyi tut; ya öldür, yâhut onu esîr et!*

لیك تا من زنده ام این را مگو		تا نمیرم این ریاست را مجو

662. *Fakat ben diri oldukça bunu söyleme; ben ölmedikçe bu riyâseti isteme!*

تا نمیرم من تو این پیدا مکن		دعویٔ شاهی و استیلا مکن

663. *Ben ölmedikçe bunu fâş etme; şahlık ve istîlâ da'vâsını etme!*

اینك این طومار و احکام مسیح		یك بیك بر خوان تو برامت فصیح

664. *İşte bu risâyet ve Mesîh'in ahkâmını, ümmete birer birer açık olarak oku!*

هر امیری را چنین گفت او جدا		نیست نائب جز تو در دین خدا

665. *O her beye ayrıca böyle dedi: Dîn-i Hak'da senden başka nâib yoktur.*

هر یکی را کرد او یك یك عزیز		هر چه آنرا گفت این را گفت نیز

666. *O her birini birer birer izzetledi; ona her ne söyledi ise, buna da söyledi.*

هر یکی را او یکی طومار داد　　　هر یکی ضد دگر بود المراد

667. *O her birine bir risâle verdi; mazmûnca her biri, diğerinin zıddı idi.*

متن آن طومارها بد مختلف　　　همچو شکل حرفها یا تا الف

668. *O risâlelerin metni "yâ"dan "elif"e kadar olan harflerin şekli gibi muhtelif idi.*

Hîlekâr vezîrin yazdığı risâlelerin münderecâtı, merâtib-i sülûk nokta-i nazarından muhtelif olmakla berâber doğru idi; fakat bu ihtilâf, "elif"den "yâ" harfine kadar sırasıyla gelen ihtilâf-ı şekl-i hurûf gibi değil, belki "yâ" harfinden başlayıp "elif"e kadar tersine giden şekl-i hurûfun ihtilâfı gibi idi. Binâenaleyh bu vasâyâ da tersine idi.

حکم این طومار ضد حکم آن　　　پیش ازین کردیم آن ضد را بیان

669. *Bu risâlenin hükmü, onun hükmünün zıddı idi; bundan evvel o zıddı beyân ettik.*

On iki beye, on iki risâle yazıp, her birine nasıl yekdîğerine zıd olan ma'nâları derc etmiş olduğunu evvelce beyân ettik. (471 numaralı beyitten i'tibâren bu ihtilâf îzâh edilmiştir.)

کشتن وزیر خویشتن را در خلوت

Halvette vezîrin kendisini öldürmesi

بعد ازان چل روز دیگر در ببست　　　خویش کشت و از وجود خود برست

670. [662] *Ondan sonra diğer kırk gün kapıyı kilitledi; kendini öldürdü ve kendi vücûdundan kurtuldu.*

چونکه خلق از مرگ او آگاه شد　　　بر سر گورش قیامتگاه شد

671. *Vaktâki halk, onun ölümünden âgâh oldu, onun mezarının başı kıyâmet yeri oldu.*

خلق چندان جمع شد بر گور او　　　　مو کنان جامه دران در شور او

672. *Halk onun uğrunda saçlarını yolarak, elbiselerini yırtarak, onun mezarı üstünde,*

کان عددرا هم خدا داند شمرد　　　　از عرب وز ترك وز رومی و کرد

673. *O kadar toplandı ki, Arabdan ve Türkden ve Rumdan ve Kürdden o adedin sayısını da Hak bilir.*

خاك او کردند بر سرهای خویش　　　　درد او دیدند درمان جان خویش

674. *Onun toprağını başlarına saçtılar, onun derdini, canlarının dermânı gördüler.*

Bu beyt Ankaravî nüshasına göre böyledir ve kāfiyesi doğru değildir. Hind nüshalarında ikinci mısra' درد او دیدند درمانهای خویش Ya'ni "Onun derdini, kendi dermanları gördüler" sûretindedir. Bir nüshaya göre de درمان جای خویش Ya'ni "dermân mahalli gördüler" vâki'dir.

آن خلایق بر سر گورش مهی　　　　کرده خون را از دو چشم خود رهی

675. *O halâyık onun kabrinin başı üzerinde bir ay, iki gözünden kana bir yol açmış idi.*

Ya'ni Îsevîler ona kemâl-i muhabbetleri sebebiyle onun mezarı üzerinde bir ay ağlıyarak, kanlı yaşlar döktüler.

طلب کردن امت عیسی علیه السلام از امرا که ولی
عهد از شما کدامست

"Îsâ (a.s.) ümmetinin, sizden hangisi velîahddır?"
diye ümerâdan suâl etmesi

بعد ماهی خلق گفتند ای مهان　　　　از امیران کیست بر جایش نشان

676. *Bir aydan sonra halk dediler ki: Ey büyükler, emîrlerden onun makāmı üzerinde nişân kimdir?*

تا بجای او شناسیمش امیم دست و دامن را بدست او دهیم

677. *Tâ ki onun yerine onu imam tanıyalım; eli ve eteği onun eline verelim.*

چونکه شد خورشید و ما را کرد داغ چاره نبود بر مقامش جز چراغ

678. *Zîrâ güneş gitti ve bize yara açtı. Onun makāmına çerağdan başka çâre olmaz.*

Ya'ni, güneş gibi olan vezîr gitti ve bize firâkı ile yara açtı; karanlıkta kaldık; artık onun yerine bir çerâğ ve ışık gibi olan halîfesini tanımaktan başka çâre yoktur.

چونکه شد از پیش دیده وصل یار نائبی باید ازو مان یادگار

679. *Vaktâki yârin visâli göz önünden gitti; bize ondan yâdigâr olarak bir nâib lâzımdır.*

چونکه گل بگذشت و گلشن شد خراب بوی گل را از که یابیم از گلاب

680. [672] *Vaktâki gül geçti ve gülşen harâb oldu, gülün kokusunu kimden buluruz? Gül suyundan.*

چون خدا اندر نیاید در عیان نائب حقند این پیغمبران

681. *Mâdemki Hudâ ıyâne gelmez; bu peygamberler Hakk'ın nâibidirler.*

Ya'ni Hak Teâlâ Hazretleri'nin Zât'ını zâhir gözüyle görmek mümkin olmadığından, O'nu ve O'nun sözlerini, kendisinin mezâhir-i esmâ ve sıfâtı olan ve bu i'tibâr ile kendisinin nâibi bulunan peygamberlerden görür ve işitiriz.

نی غلط گفتم که نائب با منوب گر دو پنداری قبیح آید نه خوب

682. *Hayır, yanlış söyledim. Zîrâ menûb ile nâibi eğer iki zannedersen, güzel değil, çirkin olur.*

Ya'ni nazar-ı hakîkatte eşyâ Hakk'ın vücûd-ı latîfinin tenezzülünden ve bi-hasebi'l-esmâ taayyününden husûle gelmiş olduğundan, menûb olan Hak ile, nâib olan peygamberleri birbirinden ayrı ve iki görmek, ayn-ı cehildir; ve cehil ise bittabi' güzel değil, çirkin bir şeydir.

نی دو باشد تا تویی صورت پرست پیش او یك گشت کز صورت برست

683. *Hayır, sen sûret-perest oldukça, iki olur; sûretten kurtulan kimsenin önünde bir olur.*

Ya'ni nâib ile menûb, hakîkatte birdir; fakat eğer senin nazarında sûret-i kesîrenin vücûdu ve kıymeti var ise, bunlar ayrı ayrı olup ikidir. Fakat basar-ı basîretinden şaşılık kalkmış ve hakîkat-ı vücûdu müşâhede etmiş isen, elbette o ikiyi bir görürsün.

چون بصورت بنگری چشم تو دوست   تو بنورش در نگر کز چشم رست

684. *Sen sûrete baktığın vakit, gözün ikidir; sen gözden çıkan onun nûruna bak!*

Ya'ni senin sûret i'tibâriyle iki tâne gözün vardır; fakat onlardaki nûr-i rü'yet birdir; görmek husûsunda iki göz birleşir, biri başka biri başka görmez.

نور هر دو چشم نتوان فرق کرد   چونکه در نور شان نظر انداخت مرد

685. *Bir adam, onun nûruna nazar attığı vakit, her iki gözün nûrunu fark edemez.*

Ya'ni bir kimse bir adamın zâhirdeki iki gözüne bakıp da, nûr-i rü'yetin sağ veyâ sol gözle mi, veyâ her ikisi ile mi vâki' olduğunu fark edemez; çünkü gözler sûrette iki ve fakat ma'nâda müttehiddir.

در بیان آنکه لا نفرق بین احد من رسله . . . الخ

لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِه . . . الخ (Bakara, 2/285) Ya'ni "Biz onun peygamberlerinin arasını tefrîk etmeyiz ilh..." âyet-i kerîmesinin beyânındadır

ده چراغ ار حاضرآید در مکان   هر یکی باشد بصورت غیر آن

686. *Eğer bir mahalde on mum hazır olsa, her birisi sûrette o birinin gayri olur.*

فرق نتوان کرد نور هر یکی   چون بنورش روی آری بی شکی

687. *Nûruna teveccüh ettiğin vakit, şübhesiz her birinin nûrunu tefrîk etmek mümkin değildir.*

گر تو صد سیب و صد آبی بشمری　　　صد نماند یك شود چون بفشری

688. *Eğer sen yüz elmayı ve yüz ayvayı sayarsan, sıktığın vakit bir olur; yüz kalmaz.*

در معانی قسمت و اعداد نیست　　　در معانی تجزیه و افراد نیست

689. *Ma'nâlarda taksîm etmek ve saymak yoktur; ma'nâlarda parçalamak ve ayırmak yoktur.*

اتحاد یار با یارن خوشست　　　پای معنی گیر صورت سرکشست

690. *Yârin, yârân ile ittihâdı hoştur; ma'nâ ayağını tut! Sûret serkeştir.*
[682]

"Yâr"dan maksûd Hak'dır; "yârân"dan murâd tarîk-ı Hakk'ın sâlikleridir. "Ma'nâ"dan murâd mertebe-i vahdetdir. "Ma'nâ ayağı"ndan murâd rûhdur; zîrâ mertebe-i vahdetde istiğrâk, idrâk-i rûhîden dahi kurtulduktan sonra olur. "Sûret"den murâd taayyünât-ı mülkiyye ve melekûtiyyedir.

صورت سرکش گدازان کن برنج　　　تا ببینی زیر او وحدت چو گنج

691. *Serkeş olan sûreti renc ile eritici et; tâ ki onun altında hazîne gibi olan vahdeti göresin.*

Âlem-i sûret, âlem-i ma'nâya galebe edip onu örttüğü ve kendi hükmünü ızhâr ettiği cihetle serkeştir; binâenaleyh âlem-i ma'nâyı idrâk kasdıyla ilim ve ma'rifet tahsîli ve ibâdet ve riyâzet ve mücâhede zahmetlerine katlanarak, o serkeş olan sûreti basar-ı basîret önünde eritip zebûn bir hâle koymalı ki, o basar-ı basîret ile sûret binâsının altında medfûn olan hazîne-i vahdeti göresin. İşte bu yol, kesb yoludur.

ور تو نگدازی عنایتهای او　　　خود گدازد ای دلم مولای او

692. *Eğer sen eritemezsen; muhakkak O'nun inâyetleri eritir. Ey (sâlik) benim gönlüm onun mevlâsıdır.*

Ey sâlik, eğer sen, o serkeş olan sûreti nazarından eritmek ve izâle etmek esbâbına teşebbüs husûsunda âciz kalırsan, sakın Hak'dan ümîdini kesme, kerîm olan Hakk'ın inâyetleri muhakkak bir cezbe ile eritiverir. Bu tarîk dahi cezbe ve vehb-i ilâhî yoludur. Benim gönlüm onun inâyetinin bendesidir. Bu beyt-i şerîfde ای دلم مولای او ibâresindeki "mevlâ" kelimesi, bende ma'nâsına olduğuna göre îzâh edildi. "Efendi" ma'nâsına olduğuna göre "o" zamîri, sûret-i serkeşe râci' olup, ma'nâ böyle olur:

Ey mürîdim, sen sûreti eritemezsen, Hakk'ın inâyetleri eritir; benim gönlüm sûret-i serkeşin bendesi değil, efendisidir. Bu ma'nâya göre Cenâb-ı Pîr, kutbiyyetlerine işâret buyururlar; zîrâ **kutb-ı âlem** sûretde mutasarrıftır. Âlem-i sûrete nâzil olan füyûzât-ı ilâhiyye ve inâyât-ı rabbâniyye, kutb-ı zamânın kalb-i şerîfinden tevzî' olunur. Nitekim bu ma'nâyı te'yîden Cenâb-ı Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'inde buyururlar:

نیم ز کار تو فارغ همیشه در کارم   که لحظه لحظه ترا من عزیز تر دارم

بذات پاك من و آفتاب سلطنتم   که من ترا نگذارم بلطف بر دارم

رخ ترا ز شعاعات خویش نور دهم   سر ترا بده انگشت مغفرت خارم

"Ey sâlik, senin emrinden fâriğ değilim; dâimâ fa'âlim; zîrâ seni lahza lahza yükseltirim. Zât-ı pâkimin ve saltanatım güneşinin hakkı için seni bırakmam; lutf ile kaldırırım. Şuââtımla senin yüzünü nûrlandırırım; başını mağfiret parmağının onuyla kaşırım."

او نماید هم بدلها خویش را   او بدوزد خرقهء درویش را

693. *Gönüllere kendisini gösteren de O'dur; dervişin hırkasını diken de O'dur.*

Gerek kesbî ve gerek vehbî olan tarîklerde sâliklerin kalb gözlerine vech-i vahdeti gösteren Hak'dır ve sıfât-ı nefsâniyye dikenlerine takılarak dervişin yırtılmış olan hırka-i tekrîmini dikip وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِى آدَمَ (İsrâ, 17/70) ["Biz hakîkaten insan oğlunu şan ve şeref sâhibi kıldık"] makāmına oturtan da O'dur.

منبسط بودیم و یك جوهر همه   بی سر و بی پا بدیم آن سر همه

694. *Münbasıt idik ve hep bir cevher idik. O başta hep, başsız ve ayaksız idik.*

یك کهر بودیم همچون آفتاب   بی گره بودیم و صافی همچو آب

695. *Güneş gibi bir gevher idik. Su gibi düğümsüz ve sâfî idik.*

Fezâ-yı bî-nihâyede Hak Teâlâ nefes-i rahmânîsini tenfîs buyurduğu vakit, hepimiz inbisât hâlinde bulunan bu nefesde bir cevher idik. Ehl-i hey'et bu nefese "sehâb-ı muzî" derler; ve bu âlemin mebdei olan bu nefesin içinde hepimiz elsiz ve ayaksız, ya'ni sûretsiz idik. Hepimiz güneş gibi ziyâdâr olan bir gevher idik. Düğümler gibi olan bu taayyünlerimiz ve sûretlerimiz yok idi ve bu güherde müstağrak olup su gibi sâf ve şeffâf bir halde idik. Nitekim *Fu-*

sûsu'l-Hikem'de "Fass-ı Îsevî"de Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri bu hâle bu beyit ile işâret buyururlar:

فالكل فى عين النفس   كالضوء فى ذات الغلس

"Nefes-i Rahmânî'nin "ayn"ında olan her şey; gece karanlığın âhirindeki ziyâ gibidir."

Bu beyt hakkında fakîrin *Fusûsu'l-Hikem*'e yazdığı şerhde îzâhât-ı lâzime arz edilmiş olduğundan, tatvîlden ictinâben, burada o îzâhâtdan sarf-ı nazar olundu.

چون بصورت آمد آن نور سره   شد عدد چون سايهاى كنگره

696. *O hâlis nûr, vaktâki sûrete geldi, kubbenin gölgeleri gibi taaddüd etti.*

Ya'ni, vaktâki vücûd-ı mutlak dahi dediğimiz o nûr-i hâlis ve Zât-ı baht sıfât ve esmâsı hasebiyle mertebe-i letâfetden mertebe-i kesâfete bi't-tenezzül âlem-i sûrete geldi; kubbenin gölgeleri gibi muhtelif vaz'iyyet ve şekillerde görünüp, sayıldı ve kubbeden ayrı şeyler gibi zâhir oldu.

Bu beyt-i şerîfde esmâ ve sıfât âlemi "kubbe"ye ve onların taalluk ettikleri mezâhir, ya'ni suver-i kesîfe-i âlem "gölge"lere teşbîh buyrulmuştur. Bu babdaki tafsîlât 610 ve 625 numaralı beyitlerin îzâhında geçti.

كنگره ويران كنيد از منجنيق   تا رود فرق از ميان اين فريق

697. *Bu ferîk arasından fark gitmek için, mancınıktan kubbeyi yıkınız!*

Ya'ni vücûdun mebdei ile bu tayyünât ve suver-i âlem arasındaki ayrılık zâil olmak için ilim ve ma'rifet mancınıkından attığınız nazar-ı zekâ mermileriyle, esmâ ve sıfât kubbesini yıkınız ki, basar-ı basîretinizin önünde müsemmâ ve mevsûf olan o nûr-i hâlis ve Zât-ı baht ve vücûd-ı mutlak kalsın. Zîrâ âlem-i keserât ancak esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye îcâbâtındandır ve esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye olmasa, aslâ âlem-i keserât zuhûra gelmez idi.

شرح اين را گفتمى من از مرى   ليك ترسم تا نلغزد خاطرى

698. *Ben cidd ve cehd cihetinden bunun şerhini söyler idim; fakat korkarım ki bir hâtır kaymasın.*

Ya'ni vücûd-ı mutlakın tenezzülâtını ve esrârını ve vahdet-i vücûdu kemâl-i cidd ve cehd ile açık bir sûretde şerh ederdim; fakat okuyacak olanla-

nın kuvvet-i zekâları bir değildir. Korkarım ki iyi anlıyamazlar. Kimi, biz artık işin hakîkatını anladık, binâenaleyh her şey Hak olunca kim kime ibâdet edecek; namaza, oruca ne lüzûm var? Bunlar bu hakāyıkı anlamayanlara mahsûsdur, diyerek şerîatı ta'tîl ederler ve yanlış hükümler ile Hakk'a iftirâ ederler. O vakit وَ مَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا (En'âm, 6/21) ["Kim Allâh'a karşı yalan sözlerle iftirâ edenlerden daha zâlimdir?"] âyet-i kerîmesine mâsadak olur; ve kimi hubb-i dünyâ için da'vâ-yı irşâda kıyâm eyler; velhâsıl birçok fenâlıklar ve dalâletler zuhûra gelir.

نكتها چون تيغ پولادست تيز گر نداری تو سپر واپس گريز

699. *Nükteler keskin çelik kılıç gibidir; eğer siperin yoksa geri kaç!*

Ya'ni vahdet-i vücûd nükteleri keskin çelik kılıca benzer; eğer senin bu kılıca karşı siper gibi olan kuvvet ve zekân ve isti'dâdın yoksa, ya'ni bunları dinlediğin vakit, havsalan almıyor ve zihnin karışıyor ve ne yapacağını bilmez bir hâle geliyor isen, kaç, dinleme!

پيش اين الماس بی اسپر ميا كز بريدن تيغ را نبود حيا

700. [692] *Bu elmas kılıcın önüne sipersiz ve kalkansız gelme; zîrâ kılıcın kesmekten hayâsı olmaz.*

زين سبب من تيغ كردم در غلاف تا كه كژ خوانی نخواند بر خلاف

701. *Bu sebebden ben kılıcı, kın içine koydum; tâ ki eğri okuyan, hilâf üzere okumasın.*

Ya'ni vahdet-i vücûd esrârında zihinler kayıp dalâlete düşmemek için bu kılıç gibi olan o esrârı bu *Mesnevî*'de hikâyât kılıfları içine koydum; tâ ki yanlış okumağa müstaid olanlar, benim murâdıma muhâlif olarak okumasın.

آمديم اندر تمامی داستان از وفاداریّ جمع راستان

كز پس اين پيشوا بر خاستند بر مقامش نائبی ميخواستند

702-703. *Zîrâ bu muktedâdan sonra kıyâm edip, onun makāmına bir nâib isteyen doğrular cem'inin vefâdarlığından dolayı hikâyenin tamamlığına geldik.*

Îsevîlere muktedâ ve imam olan bu yahûdi vezîrin vefâtından sonra hep birden ayağa kalkıp, onun yerine bir nâib ve halîfe isteyen, hulûs sâhibi ve

kalbleri doğru olan ümmet-i Îsâ (a.s.) kitlesinin vefâdarlığı sebebiyle artık biz bu hikâyeyi bitirmeğe müteveccih olduk.

منازعت کردن امرا در ولی عهدی و تیغ کشیدن بر همدگر

Velîahdlık husûsunda ümerânın münâzaa etmesi ve yekdîğerine kılıç çekmesi

یك امیری زان امیران پیش رفت　　　پیش آن قوم وفا اندیش رفت

704. *O beylerden bir bey öne geçti; o vefâ düşünen kavmin önüne geçti.*

گفت اینك نائب آن مرد من　　　نائب عیسی منم اندر زمن

705. *Dedi ki: Ey işte ben o adamın nâibiyim; zamanda Îsâ'nın nâibi benim.*

اینك این طومار برهان منست　　　کین نیابت بعد زو آن منست

706. *İşte bu risâle, ondan sonra bu niyâbet benim zamânımın olduğuna burhandır.*

Ya'ni vezîrin vefâtından sonra, dîn-i Îsevî'nin reîs-i rûhânîsi ben olacağıma dâir şu elimde bulunan risâle bir hüccettir.

آن امیر دیگر آمد از کمین　　　دعوئ او در خلافت بد همین

707. *Pusudan, başka bir bey de çıktı; hilâfetde onun da'vâsı da ancak bu idi.*

از بغل او نیز طوماری نمود　　　تا بر آمد هر دورا خشم جهود

708. *O da koltuğundan bir risâle gösterdi; nihâyet her ikisinin çıfıt öfkesi zâhir oldu.*

ان امیران دیگر یك یك قطار　　　بر کشیده تیغهای آبدار

709. *O diğer beyler de birer birer katar olup, keskin kılıçları çekmiş idiler.*

هر یکی را تیغ و طوماری بدست　　　در هم افتادند چون پیلان مست

710. *Her birinin elinde kılıç ve bir risâle, kudurmuş filler gibi birbirine düştüler.*
[702]

صد هزاران مرد ترسا کشته شد　　　تا ز سرهای بریده پشته شد

711. *Kesilmiş başlardan tepe oluncaya kadar, yüz binlerce Îsevî adam ölmüş oldu.*

خون روان شد همچو سیل از چپ وراست　　　کوه کوه اندر هوا زین گرد خاست

712. *Soldan sağdan sel gibi kan aktı; bundan havaya dağ dağ toz kalktı.*

Ya'ni muhâribler ellerindeki kılıçlar ile sağlarına sollarına tesâdüf edeni kestiler biçtiler; seller gibi kan aktı ve bu izdihamdan havaya yığın yığın dağlar gibi tozlar kalktı.

تخمهای فتنها کو کشته بود　　　آفت سرهای ایشان گشته بود

713. *Onun ekmiş olduğu fitnelerin tohumları, onların başlarının âfeti oldu.*

Ya'ni yahûdi vezîrin hîlesi ve tezvîrâtı semeredâr oldu ve millet-i Îsevî'nin başlarının belâsı oldu.

جوزها بشکست و آن کان مغز داشت　　　بعد کشتن روح پاك نغز داشت

714. *Cevizler kırıldı ve içi olan, öldükten sonra temîz ve latîf rûha mâlik oldu.*

Ya'ni bu harb esnâsında Îsevîlerin, cevizin kabuğu gibi olan cesetleri kırıldı, kesildi, biçildi. Bunlardan içi, din ve îmân ve ihlâs ile dolu olanlar, öldükten sonra, temîz ve latîf rûha mâlik olup, âlem-i berzahda zâhir oldular.

کشتن و مردن که بر نقش تنست　　　چون انار و سیب را بشکستنست

715. *Ten nakşına öldürülmek ve ölmek, narın ve elmanın yarılması gibidir.*

Ya'ni cesed-i insânînin öldürülmesi veyâhut bir maraz netîcesinde ölmesi, narın ve elmanın yarılıp, içinin çıkması gibidir.

آنکه شیرینست باشد ناردانگ　　　وانکه پوسیدست نبود غیر بانگ

716. *Onun tatlı olanı, nardenk şerbeti olur; onun çürümüş olanı ancak sadâ olur.*

آنچه با معنیست خوش پیدا شود　　　وانکه پوسیدست او رسوا شود

717. *Ma'nâlı olan, güzel zâhir olur; çürümüş olan zelîl ve hakîr olur.*

Ya'ni cesed, ölüm ile harâb olunca, içinde îmân ve irfân ve îkān ma'nâları olanın rûhu, âlem-i berzahda güzel zâhir olur; bu ma'nâlardan hâlî olan da hayât-ı berzahiyyede çirkin sûretle zâhir olup, müflis ve zelîl ve hakîr olur.

رو بمعنی کوش ای صورت پرست　　　زانکه معنی بر سر صورت پرست

718. *Ey sûrete tapan, git ma'nâya çalış; zîrâ ma'nâ sûret başı üzerinde kanaddır.*

Ey sûret-i zâhiresi güzel ve tenâsüb-i endâma ve fesâhat-ı kelâma mâlik olanlara ve temiz giyinip kuşananlara meclûb olan ve onlara hürmet edip tapan kimse; bu sûretler ölüm ile mahv olur. Ma'nâya çalış ve ma'nâ erbâbına meftûn ol! Zîrâ îmân, irfân ve îkān, sûret başındaki dimâğ içinde âlem-i letâfete uçmak için kanaddır. Nitekim âyet-i kerîmede Hak Teâlâ buyurur: وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ (Münâfikūn, 63/4) Ya'ni "Ey Peygamberim, sen o münâfıkları gördüğün vakit, cisimlerini beğenirsin; ve eğer söylerlerse, fesâhatlarından dolayı sözlerini dinlersin; onlar gûyâ duvara dayanmış odun gibidir."

همنشین اهل معنی باش تا　　　هم عطا یابی و هم باشی فتا

719. *Hem atâ bulmak ve hem fetâ, ya'ni delikanlı olmak için ma'nâ ehlinin musâhibi ol!*

Ya'ni atâ-yı ilâhîye nâil olmak ve âlem-i ma'nâda çocukluktan kurtulup, bâliğ bir delikanlı olmak istersen; ya'ni ehli olan insân-ı kâmile mülâkî olup, onunla otur kalk! Nitekim âyet-i kerîmede de يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (Tevbe, 9/119) Ya'ni "Ey mü'minler, Allah'dan korkun ve sâdıklar ile berâber olunuz!" buyrulur.

جان بی معنی درین تن بی خلاف　　　هست همچون تیغ چوبین در غلاف

720. *Ma'nâsız can, bu cisim içinde şübhesiz, kın içinde tahta kılıç gibidir.*
[712]

تا غلاف اندر بود با قیمتست　　　چون برون شد سوختن را آلتست

721. *Kın içinde bulundukça kıymetlidir; dışarıya çıkınca, yakmak için âlettir.*

تیغ چوبین را مبر در کار زار　　　بنگر اول تا نگردد کار زار

722. *Evvelen bak, işin efgân olmamak için, cenge tahta kılıcı götürme!*

Ya'ni bu dünyâ âleminde cânını ilim ve irfân-ı ilâhî ile, çelik ve keskin bir kılıç hâline koy! Ten kılıfı içinde böyle bir kılıç hâsıl edip, kıyâmet ma'reke-

sine git! Eğer canın irfân-serâ olursa, vâkıâ cesedin sağ oldukça, kıymetli gibi görünür; fakat böyle bir can tahta kılıç mesâbesindedir. Böyle tahta bir kılıç ile ma'reke-i kıyâmete gidenin hâli berbâddır.

گر بود چوبین برو دیگر طلب　　ور بود الماس پیش آ با طرب

723. *Eğer tahta ise, git başkasını taleb et; ve eğer elmas ise, sevinç ile ileriye gel!*

Ya'ni eğer cismindeki rûh, tahta kılıç mesâbesinde ise, kıyâmetin muhârebe meydanı için bir başka kılıç tedârik et; ve eğer rûhun maârif-i rabbâniyye ile elmas gibi parlak ise, sevinerek meydana çık!

تیغ در زراد خانهء اولیاست　　دیدن ایشان شمارا کیمیاست

724. *Kılıç, evliyânın silâhhânelerindedir; onları görmek sizin için kîmyâdır.*

Ya'ni ma'reke-i kıyâmet için tedârik olunacak elmas kılıç, evliyânın silâhhâne mesâbesinde olan kalblerindedir. Ya'ni evliyânın kalbi, bu parlak kılıcın deposudur. Bu parlak rûhu, onların kulûb-ı nûrânîlerinden tedârik edebilirsiniz. Binâenaleyh o zevât-ı kirâmı inâyet-i Hak'la görüp tanımak, ey sâlikler sizin için kîmyâdır. İksîr nasıl maâdin-i nâkısayı altına kalb ederse, onlar da sizin tahta kılıç gibi olan rûhlarınızı, parlak elmas kılıca kalb ederler.

جمله دانایان همین گفته همین　　هست دانا رحمة للعالمین

725. *Ulemânın hepsi ancak ve ancak bunu demişlerdir ki, âlim, âlemlere rahmettir.*

"**Ulemâ**"dan murâd ulûm-ı ledünniyyeye vâkıf olan zevât-ı kirâmdır. Bunlar bu ulûmda peygamberlerin vârisidir. Hâtem-i enbiyâ hakkında Allah Teâlâ Hazretleri وَ مَا اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) Ya'ni "Biz seni âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik" buyurmuş olduğundan, onun vârisleri de bu hükm-i ilâhî tahtına dâhil olur.

گر اناری می خری خندان بخر　　تا دهد خنده ز دانهء او خبر

726. *Eğer bir nar satın alır isen, gülücü olanı al; tâ ki gülüş onun dânesinden haber versin.*

Ya'ni narın olmuş ve çatlamış olanını al ki, içindeki dâneler küçük mü, büyük mü, olmuş mu, ham mı, çürük mü, sağlam mı? Göresin ve aldanmayasın.

"Nar"dan murâd, ulûm-i ledünniyye sâhibi olan mürşid-i kâmildir. "Dâne" den murâd, ulûm-i zâhiriyye ve bâtıniyyesidir. "Hande"sinden ve "çatlama"sından murâd, onun Kur'ân'a ve ehâdîs-i nebevîyeye mutâbık olan kelâmı ve ef'âlidir. Mürîd onun kelâmından ve ef'âlinden ahvâl ve akāid-i bâtıniyyesini anlar.

ای مبارك خنده اش كو از دهان   مى نمايد دل چو در از درج جان

727. *Ey kimse, onun mübârek handesidir ki, can çekmecesinden, inci gibi olan dili ağızdan görünür.*

Ya'ni, mürşid-i kâmilin ağzından sâdır olan kelâmı, canın çekmecesine saklanmış inci gibi olan gönlünün ve içinin mâhiyyetini gösterir. Nitekim "Kelâmından olur ma'lûm kişînin kendi mikdârı" demişlerdir.

نا مبارك خندهء آن لاله بود   كز دهان او سياهى دل نمود

728. *Mübârek olmayan hande, o lâlenin handesidir ki, onun ağzı gönül karanlığını gösterdi.*

Ya'ni, mürşidlik da'vâsında bulunan nâtamam kimsenin ağzından sâdır olan sakîm ve yanlış kelâm da, onun gönlünün ve içinin karanlığını gösterir. Binâenaleyh ey sâlik, öyle bir kimsenin seni Hakk'a îsâl edemiyeceğini anlar ve ona musâhib olmazsın.

نار خندان باغرا خندان كند   صحبت مردانت از مردان كند

729. *Gülücü olan nar, bağı da gülücü eder. Merdlerin sohbeti, seni merdlerden*
[721] *eder.*

Kelâmı, hikemiyyât-ı ilâhiyyeden ibâret olan insân-ı kâmil, insanlık bahçesini hikmetlere müstağrak eder. Hak adamlarının sohbeti, seni çocukluk mertebesinden çıkarıp, insân-ı kâmil zümresine ilhâk eder.

يك دمى بودن بمردان خدا   بهتر از صد سال بودن در تقا

730. *Bir dem merdân-ı Hudâ ile berâber olmak, yüz yıl takvâda bulunmaktan daha a'lâdır.*

Bu beyit Ankaravî nüshasında yoktur; Hind nüshalarında mevcûd olduğu gibi, müteaddid âsâr-ı evliyâda da beyt-i *Mesnevî* olarak gösterilmiş bulunduğu için buraya yazdım.

گرتو سنگ صخره و مرمر شوی　　　چون بصاحب دل رسی گوهر شوی

731. [722] *Eğer sen katı taş ve mermer olsan bile, gönül sâhibine eriştiğin vakit gevher olursun.*

Ey sâlik, bende Hakk'a vusûle isti'dâd yoktur deme; belki hakîkî bir sâhib-dile vâsıl olamamışsındır da onun için, sende âsâr-ı feyz meşhûd olmuyor. Eğer hakîkî bir gönül sâhibine mülâkî olursan, katı bir taş ve mermer gibi ne kadar "vurdum duymaz" ta'bîrine mâsadak olsan bile, mutlakā nefsinde âsâr-ı feyzi müşâhede edersin.

مهر پاکان در میان جان نشان　　　دل مده الا بمهر دلخوشان

732. *Pâklerin muhabbetini can içine dik; ancak gönlü hoş olanların muhabbetine gönül ver.*

Ey Allâh'ı anlamak isteyen sâlik, nefsânî sıfatlardan temizlenmiş olan evliyânın muhabbetini canının içine dik, yerleştir! لا یسعنی ارضی و لا سمائ و لکن یسعنی قلب عبدی المؤمن التقی النقی Ya'ni "Ben yerime ve göğüme sığmadım, velâkin takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" hadîs-i kudsîsi mûcibince kalblerinde Hak olduğu için, kalbleri güzelleşmiş olan kâmillerin muhabbetine gönlünü teslîm et!

کوی نومیدی مرو امید هاست　　　سوی تاریکی مرو خورشید هاست

733. *Ümitsizlik mahallesine gitme; ümîtler vardır. Karanlık tarafına gitme, güneşler vardır.*

Ey sâlik, ben Hakk'a vâsıl olamadım diye ümitsizlik semtine gitme; Allah Teâlâ'dan ümîd kesilmez. Artık benden hayır yoktur diye âlem-i tabîatın karanlıklarına teslîm-i nefs etme; Allah Teâlâ'nın güneş gibi olan velîleri ve kâmilleri eksik değildir.

دل ترا در کوی اهل دل کشد　　　تن ترا در حبس آب و گل کشد

734. *Gönül seni ehl-i dil mahallesine çeker; ten seni su ve çamur habsine çeker.*

Ya'ni rûhun tecellîgâhı olan gönül seni, kâmillerin ve ehl-i dillerin mahallesine çeker. Nefsin tecellîgâhı olan ten ise, seni anâsır-ı kesîfeye çekip, onların içinde habs etmek ister.

هین غدای دل بده از همدلی رو بجو اقبال را از مقبلی

735. *Uyan, bir hem-dilden gönül gıdâsını ver; git, ikbâli bir mukbilden iste!*

Ya'ni, kemâl-i teyakkuz ile bir hem-dilden, ya'ni gönlü senin gönlünün meşrebine muvâfık olan bir kâmilden gönül gıdâsını al da gönlüne ver! Git, bir ikbâl-i ma'nevî sâhibinden, devlet ve ikbâl-i ma'nevîyi iste!

"Hem-dil" ta'bîriyle Cenâb-ı Pîr, sâlikin meşrebine muvâfık bir insân-ı kâmile intisâbına işâret buyururlar. Zîrâ sâlik meşreben halîm ve cemâlî ise, meşrebi gazûb ve celâlî olan bir veliyy-i kâmilden lâyıkıyla feyz alamaz. Çünkü kendi meşrebi i'tirâza sevk eder ve i'tirâz ise, mecrâ-yı feyzi kapar; ve kezâ kemâl-i muhabbetle ona teslîm olamaz.

تعظیم نعت مصطفی علیه
السلام که مذکور بود در انجیل

İncil'de mezkûr olan Mustafâ (aleyhi's-selâm)ın na'tine ta'zîm beyânındadır

بود در انجیل نام مصطفی آن سر پیغمبران بحر صفا

736. *Mustafâ'nın o bahr-i safâ olan peygamberlerin serverinin adı İncil'de var idi.*

بود ذکر حلیها و شکل او بود ذکر غزو و صوم و اکل او

737. *Onun tarz-ı telebbüsü ve şekli mezkûr idi. Gazâsının ve orucunun ve yeme ve içmesinin zikri var idi.*

Server-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in bi'set-i seniyyeleri ve evsâf-ı celîleleri Tevrât ve İncil'de mezkûr bulunduğunu Hak Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i A'râf'da haber veriyor: اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِى يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ وَ الْاِنْجِيلِ (A'râf, 7/157) Ya'ni "O kimseler ki, resûl-i nebiyy-i ümmîye tâbi' olurlar, onlar onu, indlerinde olan Tevrât ve İncil'de bulurlar."

Ve kezâ sûre-i Saff'da Hak Teâlâ Hazretleri قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي اِسْرَائِيلَ اِنِّي رَسُولُ اللهِ اِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَ مُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِى مِنْ بَعْدِى اسْمُهُ اَحْمَدُ (Saff, 61/6) Ya'ni "Îsâ bin Meryem dedi ki, benden evvel nâzil olan Tevrât'ı musaddık ve benden sonra Ahmed isminde gelecek peygamberi mübeşşir olduğum halde size Allâh'ın resûlüyüm" buyurur.

Elyevm ehl-i kitâbın ellerinde bulunan *Tevrâtü'l-Mesnâ*'nın on sekizinci faslında "Ve Rab bana dedi ki, söyledikleri ma'kûldür. Onlara kardeşlerinin arasından senin gibi bir peygamberi kaldırayım ve sözlerimi ağzına koyayım ve ona her emr edeceklerimi onlara söyliyeyim ilh..." denilmiştir.

Târihçe ma'lûmdur ki, Benî İsrâîl'in kardeşleri Benî İsmâîl'dir.Onların arasından çıkan Mûsâ (a.s.) gibi sâhib-i şerîat bir peygamber-i zîşân Hâtem-i enbiyâ olduğu zâhirdir. Ve kezâ Yuhanna'nın İncil'inde "Ben size bu şeyleri söyledim yanınızda iken, ammâ mezkûr muazzî ki babam onu benim ismim ile gönderecektir; o size her şeyi öğrete ve söylediğim şeyleri hatırınıza getire."

Yunânî İncil'de "Paraklitos" yazılıp, buna muazzî ve tesellîci ma'nâları verilmiştir. Halbuki bunun "Periklitus" kelimesinden muharref olduğu zâhirdir ve "Periklitus" tamâmı tamâmına "Ahmed" ma'nâsına gelir. Ve yine Yuhanna İncil'inde "Ben artık sizinle çok söyleşmem, zîrâ bu dünyânın sultânı geliyor; ammâ bende onun hiç alâkası yoktur" cümlesi mündericdir. Dünyânın sultânı, Sultân-ı enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz olduğu meydandadır ve onun kabîlece Hz. Îsâ ile alâkası yoktur; çünkü Benî İsrâil'den değildir; Arabî ve Kureyşî'dir.

Velhâsıl elyevm elde kalabilen Tevrat ve İncil'de daha bu cümlelere mümâsil ibâreler de vardır. Burada tafsîli uzun olur.

طا ئفهء نصرانيان بهر ثواب　　چون رسيدندى بدان نام و خطاب

بوسه دادندى برآن نام شريف　　رو نهادندى بدان وصف لطيف

738-739. *Îsevîler'in bir tâifesi o nâm ve hitâba eriştikleri vakit, sevâb için o nâm-ı şerîfi öperler ve o vasf-ı latîfe yüz sürerler idi.*

اندرين فتنه كه گفتيم آن گروه　　ايمن از فتنه بدند و از شكوه

740. [731] *O söylediğim gürûh bu fitne içinde, fitneden ve mehâbet-i katilden îmin oldular.*

ایمن از شر امیران و وزیر　　　در پناه نام احمد مستجیر

741. *Beylerin ve vezîrin şerrinden, nâm-ı Ahmed'in penâhında îmin ve mahfûz oldular.*

نسل ایشان نیز هم بسیار شد　　　نور احمد ناصر آمد یار شد

742. *Onların nesli de çoğaldı; nûr-i Ahmed yardımcı geldi, yâr oldu.*

وان گروه دیگر از نصرانیان　　　نام احمد داشتندی مستهان

مستهان و خوار گشتند از فتن　　　از وزیر شوم رأی و شوم فن

743-744. *Ve Îsevîler'den nâm-ı Ahmed'i hor tutan diğer tâife, fitnelerden ve re'yi uğursuz ve fenni uğursuz olan vezîrden hor ve zelîl oldular.*

هم مخبط دینشان و حکمشان　　　از پی طومارهای کژ بیان

745. *Onların dîni de ve hükmü de, eğri beyanlı olan risâlelerden dolayı müşevveş oldu.*

نام احمد آن چنین یاری کشد　　　یا که نورش چون نگهداری کند

746. *Hz. Ahmed'in nâmı işte böyle muâvenet eder; ya onun nûru nasıl muhâfızlık eder?*

Ahmed (aleyhi's-salâtü ve's-selâm)ın ism-i şerîfi böyle muâvenet ederse, ya onun nûru, kalblerde nasıl muhâfızlık edeceğini teemmül et!

نام احمد چون حصاری شد حصین　　　تا چه باشد ذات آن روح امین

747. *Hz. Ahmed'in adı muhkem ve kavî bir kal'a olunca, o rûh-i emînin zâtı acabâ ne olur?*

بعدزین خونریز درمان نا پزیر　　　اندر افتاد از بلای آن وزیر

748. *Bundan sonra o vezîrin belâsından dolayı, çâre kabûl etmeyen kan döküċü zuhûr etti.*

Ya'ni hîlekâr yahûdî vezîrin ektiği fitne tohumu sebebiyle zuhûr eden muhârebeden sonra, yine o fitnenin mâba'di olarak def'i mümkin olmayan hûn-rîz bir yahûdî pâdişâhı daha çıktı; nitekim âtîde kıssası beyân buyrulur.

حکایت آن پادشاه جهود دیگر که در هلاك دین عیسی علیه السلام سعی نمود

Îsâ (a.s.)ın dînini helâke sa'y eden başka bir yahûdî pâdişâhının hikâyesidir

یك شه دیگر ز نسل آن جهود   در هلاك قوم عیسی رو نمود

749. *O çıfıtın neslinden diğer bir şâh, Îsâ (a.s.)ın kavmini helâke teveccüh etti.*

گر خبر خواهی ازین دیگر خروج   سوره بر خوان و السماء ذات البروج

750. *Eğer bu diğer hurûcdan haber istersen* و السماء ذات البروج *sûresini oku!*
[741]

Ya'ni bu beyân ettiğimiz kıssayı anlamak istersen, sûre-i Bürûc'u oku. Hak Teâlâ bu sûre-i şerîfede buyurur: وَ السَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ وَ شَاهِدٍ وَ مَشْهُودٍ قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ اِذْهُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ وَ هُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ (Bürûc, 81/1-7) Ya'ni "Burclar sâhibi olan semâya ve kıyâmet gününe ve eşyâda Zât-ı Hakk'ı müşâhede eden insân-ı kâmile ve sûret-i eşyâda meşhûd olan vücûd-ı mutlaka kasem ederim ki, alevli ateş çukurları sâhibleri maktûl oldu. Onlar ateşin kenarında oturup mü'minlere yaptıklarını temâşâ ederler idi." Bu kıssanın tafsîli tefsîrlerde mündericdir. Cenâb-ı Pîr âtîde dekāyıkı ile beyân buyururlar.

سنت بد کز شه اول بزاد   این شه دیگر قدم بروی نهاد

751. *Evvelki şâhdan doğan kötü âdet üzerine, bu diğer şâh dahi kadem vaz' etti.*

هر که او بنهاد نا خوش سنتی   سوی او نفرین رود هر ساعتی

752. *Her kim bir çirkin âdet vaz' ederse, her bir sâatte onun tarafına la'net gider.*

Nitekim Sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz buyururlar: من سن سنة حسنة فله اجرها و اجر من عمل بها و من سن سنة سيئة فله جزاؤها و جزاء من عمل بها Ya'ni "Kim ki bir güzel âdet vaz' ederse, o kimseye onun ecri vardır; ve onunla amel edene de ecir vardır; ve kim ki fenâ bir âdet vaz' ederse, ona onun cezâsı vardır ve onunla amel edene de cezâ vardır."

نیکوان رفتند و سنتها بماند   وز لئیمان ظلم و لعنتها بماند

753. *Iyiler gittiler ve iyi âdetler kaldı; ve alçaklardan da zulüm ve la'netler kaldı.*

تا قیامت هر که جنس آن بدان   در وجود آید بود رویش بدان

754. *Kıyâmete kadar o kötülerin cinsi olan kimse vücûda gelse, onun teveccühü onlara olur.*

Ya'ni kıyâmete kadar o kötülerin cinsi olmak üzere, dünyâya gelen kimselerin meyli, kötülerin vaz' ettikleri tarîk ve âdet tarafına olur; çünkü habâset-i tab'ları hasebiyle onu beğenirler.

رگ رگست این آب شیرین و آب شور   در خلائق می رود تا نفخ صور

755. *Bu tatlı su ve acı su, damar damardır. Halâik içinde kıyâmete kadar cârîdir.*

نیکوانرا هست میراث از خوشاب   آنچه میراثست اورثنا الکتاب

756. *Iyilere tatlı sudan mîrâs vardır; mîrâs olan şey* اورثنا الكتاب *dır.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Fâtır'da olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَ مِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَ مِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ (Fâtır, 35/32) Ya'ni "Ondan sonra kullarımızdan ihtiyâr ettiğimiz kimselere Kur'ân'ı verdik ki, bunlardan bir kısmı nefsine zâlim olan mukallidlerdir; ve bir kısmı da, iyilik ve kötülük arasında mutavassıt olan muktesıddır; ve bir kısmı dahi hayrât ile ileriye giden vâsıllardır." Risâlet-penâh Efendimiz bu sunûf hakkında كلهم فى الجنة Ya'ni "Hepsi cennettedir" buyurmuşlardır. İşte iyilere mîrâs bu âyet-i kerîmede mezkûr olan üç sınıfın ahvâl ve ahlâkıdır.

شد نیاز طالبان ار بنگری   شعلها از گوهر پیغامبری

757. *Eğer bakarsan tâliblerin niyâzı, peygamberlik gevherinden şu'leler oldu.*

Ya'ni eğer dikkatle bakarsan, tâlib-i Hak olanların insân-ı kâmil arkasında koşup, onlara karşı niyâz ve tazarru' etmesi ve ihtiyâc arz etmesi, peygamberlik gevherinden çıkan şu'lelerdir. Zîrâ insân-ı kâmil vâris-i ulûm ve ahvâl-i nebevîdir ve onlar اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ (Fâtır, 35/32) ["Kitâbı mîrâs verdik"] âyet-i kerîmesi mûcibince, Kur'ân'ı mîrâs yemişlerdir.

Beyt-i şerîfde "peygamberlik gevheri"nden murâd, insân-ı kâmildir. Tâliblerin zuhûr-ı niyâzına sebeb o gevherlerdir. Binâenaleyh şu'leler bu gevherden çıkar.

شعلها با گوهران گردان بود　　　شعله آن جانب رود هم کان بود

758. *Şu'leler, gevherler ile dönücü olur; şu'le o cânibe gider de menba'-ı gevher olur.*

Ya'ni meselâ pırlanta karanlıkta parıldamaz; fakat bir şu'leye ma'rûz kalınca, her tarafı pırıl pırıl yanar. Binâenaleyh şu'leler bu gevher ile döner; ya'ni tâliblerin niyâz şu'leleri, insân-ı kâmil gevheriyle devr eder ve tâliblerin bu şu'le-i niyâzları, kendi külleri ve imamları olan insân-ı kâmiller vâsıtasıyla küllü'l-küll olanlar, "hakîkat-ı muhammediyye"ye gider ki, bu hakîkat o küll ve imam olan her bir insân-ı kâmilin menşe'i ve menbaıdır.

نور روزن گرد خانه می دود　　　زانکه خور برجی ببرجی میرود

759. *Pencerenin aydınlığı odanın etrâfına koşar; zîrâ güneş bir burcdan bir burca gider.*

Bu beyt-i şerîfde "âlem-i taayyünât" pencereye, "aydınlık" nûr-ı nebevîye, "odanın etrâfı" insân-ı kâmillerin kalbine ve keza "nûr-ı nebevî" güneşe ve "esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye" burclara teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni âlem-i taayyünât ahkâm ve âsârı zâhir olmak iktizâ eden esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin îcâbâtına göre, nûr-ı nebevî insân-ı kâmillerin kalbine aks eder.

هر کرا با اختران پیوستگیست　　　مرورا با اختر خود هم تگیست

760. [751] *Her kimin yıldızlar ile ittisâli varsa, o kimsenin muhakkak kendi yıldızı ile koşması vardır.*

İlm-i nücûma nazaran her ferdin seyyârât-ı seb'adan birisinin rûhâniyyetine ittisâli vardır. Binâenaleyh o kimsede o yıldızın rûhâniyyetinin hâssıyyeti ve te'sîri de vardır; ve o kimse mutlakā hayât-ı dünyeviyyesinde o yıldızın havâs ve te'sîrâtı altında yaşar. Bu babdaki tafsîlât ilm-i nücûm kitablarındadır. Ve Cenâb-ı Pîr âtîdeki beyitlerde biraz îzâh buyururlar. İşte bunun gibi bir kimse hakîkat-i muhammediyye güneşinden müstenîr olan insân-ı kâmil yıldızlarından birisine mensûb olursa, onun meşreb ve hâssıyyeti altında terbiye görür.

طالعش گر زهره باشد در طرب　　　میل کلی دارد و عشق و طلب

761. *Onun tâlii Zühre olursa, taraba ve aşk ve talebe meyl-i küllîsi vardır.*

Zühre yıldızının hâssa-i rûhânîsi sürûr ve aşk ve talebdir. Bu yıldızlara mensûb olan kimsede bu eserler zâhir olur. Bunun gibi, bir kimsenin mensûb olduğu insân-ı kâmil cemâlî ise, onda da tecelliyât-ı cemâliyye âsârı zuhûr eder ve musâhabe-i maârifde ve muâmelât-ı nâsda mülâyim olur.

ور بود مریخیٔ خونریز خو　　　جنگ و بهتان و خصومت جوید او

762. *Ve eğer Mirrîh'e mensûb hûn-rîz huylu olursa, o nizâ' ve bühtân ve husûmet ister.*

Ya'ni Merih yıldızının hâssa-i rûhânîsi huşûnetdir; buna mensûb olanlar da kavgacı ve mu'teriz ve muhâsım olurlar. Bunun gibi bir kimsenin mensûb olduğu insân-ı kâmil celâlî ise, onda da tecelliyât-ı celâliyye âsârı zuhûr eder ve musâhabe-i hakāyıkda ve muâmelât-ı nâsda haşîn olur ve muhâtabının inkisâr-ı kalbini nazar-ı i'tibâre almaz.

اخترانند از ورای اختران　　　کاحتراق و نحس نبود اندران

763. *Yıldızların arkasında yıldızlar vardır ki, onlarda ihtirâk ve nahs olmaz.*

سائران در آسمانهای دگر　　　غیر این هفت آسمان نامور

764. *Bu meşhûr olan yedi semânın gayri olarak, başka semâlarda seyr ederler.*

Bu beyt-i şerîfler Cenâb-ı Pîr-i destgîrin hey'et-i felekiyyedeki keşf-i azîmleridir ki, asr-ı hâzır hey'et-şinâslarının elde edebildikleri ma'lûmât da budur. Buyururlar ki: İlm-i nücûmun bahs ettiği yıldızlar, meşhûr olan Utarid, Zühre, Merih ilh... nâmlarındaki yıldızlardır ki, bunların uğurlu ve uğursuz olan hâssıyyet-i rûhâniyyeleri taayyün etmiştir; fakat bu fezâ-yı bî-nihâyede, bu yıldızların arkasında mesâfât-ı baîdede nice yıldızlar vardır ki, hâssiyetleri mazbût değildir; onlar başka semâlarda, başka manzûme-i şemsiyyelerde devr eder. Onların muharrikleri, bu bildiğimiz yedi semânın hâricindedir. Bu ma'nâ ان الله تعالى خلق مأة الف الف قناديل و علقها بالعرش و السموات و الارض و ما فيها حتى الجنة والنار كلها فى قنديل واحد و لا يعلم احد ما فى القناديل الا الله تعالى Ya'ni "Allah Teâlâ, milyonlarca kandîl halk edip, onları arş-i vücûda ta'lîk buyurdu; ve semâvât ve arz ve onlarda olan şeyler, hattâ cennet ve cehennem kâffesi bir kandil içindedir. Kandillerde olan şeyi Allah Teâlâ'dan gayri bir kimse bilmez" hadîs-i şe-

rîfine mutâbıkdır. Âyet-i kerîmede de güneşe سِرَاجًا وَهَّاجًا (Nebe', 78/13) ["Parlak kandil..."] buyrulmuş olduğundan, hadîs-i şerîfdeki milyonlarca kandiller bî-nihâye manzûme-i şemsiyyelerden ibâret olmuş olur.

Bunun gibi, halk nazarında meşhûr ve ma'lûm olan insân-ı kâmillerden gayri, birtakım kâmiller daha vardır; onların meşârib-i aliyyeleri ve mazhar oldukları esmâ-i ilâhiyye herkes indinde ma'lûm değildir.

راسخان در تاب انوار خدا　　نی بهم پیوسته نی از هم جدا

765. *Envâr-ı Hudâ'nın harâreti içinde sâbittirler; birbirlerine muttasıl değildirler; ayrı da değildirler.*

Hz. Pîr'in bu beyt-i şerîfdeki keşf-i âlîleri hayret-efzâdır. Tamâmiyle fezâdaki manzûme-i şemsiyyeleri tasvîr buyuruyorlar. "Envâr-ı Hudâ" kavliyle şemslere; ve "harâret" kavliyle onların da bizim güneşimiz gibi menba'-ı harâret olduğuna işâret ve bu yıldızların bu güneşin etrâfında hem sâir ve hem de câzibe kānûnu ile râsih ve sâbit olduğunu; ve birbirlerine muttasıl olmayıp mahrekleri ayrı bulunduğunu ve yekdîğerinden ayrı olmakla berâber, câzibe kānûn-ı ilâhîsiyle kendi manzûmelerinden ayrı olmadıklarını vâzıh bir sûretde beyân buyururlar.

İşte bunlar gibi, o insân-ı kâmiller de, Hakk'ın envâr-ı tecelliyâtının harâretinde sâbittirler; mazhar oldukları ism-i gālibleri ve meşreblerinin ihtilâfı hasebiyle yekdîğerine muttasıl değildirler; fakat hakîkatleri bir olduğu cihetle, yekdîğerinden ayrı da değildirler.

هر که باشد طالع او زان نجوم　　نفس او کفار سوزد در رجوم

766. *Her kimin tâli'i o yıldızlardan olursa, onun nefesi küffârı recmde yakar.*

Ya'ni ilm-i nücûm erbâbı indinde ma'lûm olan ancak yedi yıldızın hâssıyyet-i rûhânîsidir. Bunların arkasında sâir ve manzûmelerinde sâbit olan yıldızların havâss-ı rûhânîleri onlarca mechûldür. Bunu da bu beyt-i şerîfde Hz. Pîr beyân buyururlar. O yıldızların rûhâniyyetine mensûb olanların nefesi, küffârı recm ve tard emrinde yakar; ya'ni gâyet müessirdir. Hz. Pîr'in bu beyân-ı âlîsi ilm-i nücûm erbâbına yeni bir sâha-i ma'lûmât açıyor.

خشم مریخی نباشد خشم او　　منقلب رو غالب و مغلوب خو

767. *Onun gazabı Mirrîh'e mensûb olan gazab değildir. Münkalib gidici ve gālib ve mağlûb huyludur.*

Ya'ni bu yıldızlara mensûb olanlarda da gazab vardır; fakat Mirrîh yıldızına mensûb olan gazab gibi değildir. Zîrâ Mirrîh yıldızının rûhâniyyeti eseri olan gazab sâbit değildir; ara sıra inkılâb eder ve gâh gālib ve gâh mağlûb olur. Meselâ Zühre yıldızının rûhâniyyeti sa'dı iktizâ eder. Biri Mirrîhî ve diğeri Zührevî olan iki kimse mukābil olunca, ba'zan Zührevî, Mirrîhî'ye gālib olur; fakat bu havâssı mechûl olan yıldızlara mensûb olanların gazabı, Mirrîhî olanların gazabı gibi nefsânî değil, gazab-ı Hakkānî olduğundan, mağlûbiyet ve inkılâb onların şânından değildir. Zîrâ bunlar seyyârât-ı seb'anın hâssiyyet ve te'sîrât-ı rûhâniyyesinden kurtulmuş olan evliyâ-yı Hak'dır.

نور غالب ایمن از نقص و غسق   در میان اصبعین نور حق

768. *Gālib olan nûr, naksdan ve karanlıkdan sâlimdir; Hakk'ın nûru iki parmak arasındadır.*

Enbiyâ ve evliyânın nûr-ı rûhâniyetleri, sâir rûhâniyyetlere gālibdir; o nûra noksanlık gelmez ve karanlık ârız olmaz. Zîrâ o nûr Zât-ı Hakk'ın nûru olup, O'nun sıfat-ı Cemâl'i ve Celâl'i arasındadır. Eşyâ-yı sâirede olan Hakk'ın nûru ise esmâ perdeleri arkasından ve âlem-i kesâfetten gelir; binâenaleyh onların nûru, envâr-ı sâire üzerine gālibdir. Çünkü o nûr, perde arkasından ve âlem-i kesâfetten gelmez.

حق فشاند آن نور را بر جانها   مقبلان بر داشته دامانها

769. *O nûru canlara Hak saçar; mukbiller de etek açar.*

وان نثار نور را او یافته   روی از غیر خدا بر تافته

770. *Ve o saçılan nûru bulan, Hakk'ın gayrisinden yüz çevirdi.*

[761] Ya'ni gālib ve naksdan ve karanlıktan sâlim olan nûr-ı hidâyeti ezelde Hak saçtı ve ism-i Hâdî'ye mazhar olan mukbiller de isti'dâd eteklerini açtılar. İsti'dâdlarının eteğinde bu nûru bulan mukbiller, bu âlem-i kesâfetde cism-i unsurî ile zâhir oldukları vakit, yüzlerini Hakk'ın gayrisinden çevirdiler. Ya'ni eşyâdan herhangi bir şeye teveccüh ederlerse, Hak için teveccüh ettiler; o şeyin aynı ve zâtı için teveccüh etmediler. (625 numaralı beyitteki îzâhâta mürâcaat)

هر کرا دامان عشقی نا بده   زان نثار نور بی بهره شده

771. *Aşka mensûb eteği olmayan her bir kimse, o saçılan nûrdan nasîbsiz oldu.*

İsti'dâd-ı ezelîsi eteğine aşk isâbet etmemiş olan her bir kimse bu âlem-i sûretde de o aşk nûrundan nasîbsiz kaldı; hayât-ı dünyeviyyesini, tatsız tuzsuz geçirdi.

جزؤهارا رویها سوی کلست   بلبلانرا عشق بازی با گلست

772. *Cüz'lerin yüzleri, külleri tarafınadır; bülbüllerin aşk-bazlığı gül iledir.*

"Cüz"lerden murâd havâs ve avâmm-ı mü'minîndir; "kül"lerden murâd enbiyâ (aleyhimü's-selâm)dır. Nitekim 758 numaralı beytin îzâhında beyân olundu. "Bülbüller"den murâd mü'minlerdir; ve "gül"den murâd enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâdır.

گاورا رنگ از برون و مرد را   از درون دان رنگ سرخ و زرد را

773. *İneğin rengini dışarıdan ve insanın kızıl ve sarı rengini içeriden bil!*

İneğin tüylerindeki kırmızı ve sarı renk te'sîrât-ı hâriciyyedendir; fakat insanın yüzündeki kırmızılık ve sarılık, te'sîrât-ı dâhiliyyedendir. Meselâ insandaki korku yüzünü sarartır ve utanma kızartır. Korku ile utanma, bâtındaki hallerdir. Ve bunun gibi îmân ve ikrâr ve küfür ve inkâr insanın bâtınından, ya'ni isti'dâdının eteğine dökülmüş olan Hakk'ın tecelliyât-ı esmâiyyesidir.

رنگهای نیك از خم صفاست   رنگ زشتان از سیاهابهء جفاست

774. *İyi renkler safâ küpündendir; çirkin renkler, kokmuş bulanık sudandır.*

"Safâ küpü"nden murâd, latîf olan âlem-i rûhâniyyettir ve "kokmuş bulanık su"dan murâd dahi, kesâfet âlemidir. Binâenaleyh iyi akvâl ve ef'âlin menba'ı rûhâniyyet; ve fenâ akvâl ve ef'âlin menba'ı da cismâniyettir. Meselâ şer'an memnû' olan zinâ ve katil ve sirkat ve küfür, hep cismâniyet âlemine râci'dir; bunların aslâ rûhâniyet âlemiyle münâsebeti yoktur.

صبغة الله نام آن رنگ لطیف   لعنة الله بوی این رنگ کثیف

775. *O latîf rengin adı, Allâh'ın boyasıdır; bu kesîf rengin kokusu Allâh'ın la'netidir.*

Ya'ni latîf olan akvâl ve ef'âlin adı Allah'ın boyasıdır; zîrâ güzeldir. Nitekim âyet-i kerîmede Hak Teâlâ صِبْغَةَ اللّٰهِ وَ مَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً (Bakara, 2/138) Ya'ni "Allah'ın boyası vardır ve Allah tarafından olan o boyadan daha güzel nedir?" buyrulur. Ve fenâ akvâl ve ef'âlin kokusu ve âsârı ise Allâh'ın la'neti

ve esfel-i sâfilîn-i tabîata reddidir. Nitekim âyet-i kerîmede مَا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَ مَا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ (Nisâ, 4/79) Ya'ni "Sana bir iyilik isâbet ederse, Allah'dandır; ve kötülük isâbet ederse, nefs-i kesîfindendir" buyrulur.

آنچه از دریا بدریا می رود　　از هم آنجا کامد آنجا می رود

776. *Denizden olan şey, yine denize gider; oradan geldi, yine oraya gider.*

از سر که سیلهای تیز رو　　وز تن ما جان عشق آمیز رو

777. *Dağ başından çabuk akıcı seller ve tenimizden aşka karışık yürüyen cân!*

Denizden peydâ olan su, yine denize gider. Nitekim harâret-i şems vâsıtasıyla denizin suları tebahhur edip, hevâ-yı nesîmîye karışır ve sonra teberrüd edip, yağmur tâneleri şeklinde arza nâzil olur; ve dağ tepelerinden, sath-ı mâiller üzerinde çabuk çabuk akan seller hâline gelip, denize dökülür. Kezâ tâ âlem-i ervâhdan beri aşk-ı ilâhî ile karışık olarak yürüyüp, cesed-i unsurîmize taalluk eden canlarımız, bu cesedlerimizde ebediyyen karâr edemez; zîrâ وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى (Sâd, 38/72) Ya'ni "Ona rûhumdan nefh ettim" âyet-i kerîmesinden beyân buyrulduğu üzere, Hak'dan geldiği için, ölüm dediğimiz hâl vâsıtasıyla cesedlerden taalluku kesip yine geldiği tarafa avdet eder.

آتش کردن پادشاه جهود و بت نهادن پهلوی آتش که
هر که این بت را سجده کند از آتش برست

Yahûdî pâdişâhın ateş yakıp "Her kim bu puta secde ederse ateşten kurtulur" diyerek, ateşin yanına put koyması beyânındadır

آن جهود سگ ببین چه رای کرد　　پهلوی آتش بتی بر پای کرد

778. *O köpek çıfıtın ne düşündüğünü gör; ateş yanına bir put ikâme etti.*

کانکه این بت را سجود آرد برست　　ور نه آرد در دل آتش نشست

779. *Dedi ki: Bu puta secde eden ateşten kurtulur; ve eğer etmezse ateşin içine oturur.*

Yahûdî pâdişâhı, o vaktin müslümanları olan Îsevîler'in vücûdunu kaldırmak için, mü'minlere karşı biri ma'nevî ve diğeri maddî, iki türlü ihânet ve hıyânete teşebbüs etmiştir. Îsevîler'in puta taptırılması ihânet-i ma'neviyyedir; zîrâ onlar ehl-i kitâb olup putperest değildirler. Bu ma'nevî hıyânete teslîm-i nefs etmeyenler için, maddî hıyânet olmak üzere, ateş içinde ölüm gösterilmiştir. Binâenaleyh yahûdînin, mü'minleri Mûseviyyet'e da'vet etmemesindeki sebeb, onlara karşı bu iki hıyânetin icrâsıdır; bu da şâhın denâet-i fıtrıyyesini gösterir.

چون سزای این بت نفس او بداد   از بت نفسش بتی دیگر بزاد

780. [771] *Vaktâki o nefsinin putunun lâyıkını verdi, onun nefsinin putundan başka bir put doğdu.*

Ya'ni o şâh nefsini kendisine put yapmış ve huzûzât-ı nefsâniyyesinin gölgesi olmuş idi. Binâenaleyh kölesi olduğu nefsi, ona bir put daha îcâd etti, o da zikr olunan hazz-ı zâlimâne idi.

مادر بتها بت نفس شماست   زانکه این بت مار و آن بت اژدهاست

781. *Putların anası, sizin nefsinizin putudur; zîrâ ki bu put yılan ve o put ejderhâdır.*

Ya'ni, nefs-i emmâre birçok putlar doğuran bir anadır. Bu doğan putlar yılandır; fakat nefs-i emmâre ejderhâdır. Yılanlar gibi nefs-i emmârenin doğurduğu huzûzâta mukābele etmek ve onları terk etmek kolay olabilir; fakat ejderhâ mesâbesinde olan bu nefs-i emmâreyi mağlûb etmek gâyet güçtür.

آهن و سنگست نفس و بت شرار   آن شرار از آب میگیرد قرار

782. *Nefis, demir ve çakmak taşıdır ve put kıvılcımıdır; o kıvılcım sudan karâr tutar.*

سنگ وآهن زآب کی ساکن شود   آدمی با این دو کی ایمن بود

783. *Çakmak taşı ve demir ne vakit sudan sâkin olur; bir adam bu iki ile ne vakit sâlim olur?*

Nefs-i emmâre demir ve onun hazzı çakmak taşı gibidir. Her an demir gibi olan nefis, çakmak taşı gibi olan hazlarından birisine çarpar. Hayâl-i insânîde emr-i ilâhîye muhâlif âteşîn bir sûret peydâ olur. Fitil gibi olan kalb-i

insânî, bu hayâl ile yanmağa başlar ve o hayâle tapar. Binâenaleyh bu sûret-i hayâliyye kıvılcımı onun putu olur. Demir ve çakmak taşından sıçrayıp fitili tutuşturan kıvılcım, ancak sudan söner. "Su"dan murâd, havf-ı ilâhî veyâ aşk-ı ilâhîdir. Zîrâ kalbi tutuşturan fenâ hayâl, a'zâ ve cevârîhden sâdır olmadıkça, bir hükm-i şer'î terettüb etmez. Eğer bir kimsede Allah korkusu veyâ Allah muhabbeti varsa, o fenâ hâli işleyemez. Binâenaleyh bu duygular o fenâ hayâl kıvılcımını söndürmüş olur. Velâkin su gibi olan bu duygular, demir ve çakmak taşı gibi olan nefsin ve huzûzâtının çâresi olamaz. Şu halde bir adam, bu iki belâyı hâmil iken ne vakit putperestlikten sâlim ve emîn olabilir?

سنگ و آهن در درون دارند نار　　　آب را بر نارشان نبود گذار

784. *Çakmak taşı ile demir, ateşi içinde tutarlar; onların ateşi üzerinde suyun geçidi yoktur.*

آب چو نار برونی را کشد　　　در درون سنگ و آهن کی رود

785. *Mâdemki ırmağın suyu, hâricî ateşi söndürüyor, taşın ve demirin içine gider mi?*

"Irmağın suyu"ndan maksad, vahy-i ilâhî tarîkıyla gelen ahkâm-ı şer'iyye ve hudûd-ı ilâhiyyedir. Hudûd-ı şer'iyye, nefs-i emmâre ve onun hazları çakmağından sıçrayıp, yedi a'zâdan zuhûr eden ef'âl-i memnûa ateşini söndürür. Meselâ cem'iyyet-i beşeriyye arasındaki ateş, katli men' için kısâs icrâ ettirir; velâkin ahkâm-ı şer'iyye, gizli olan havâtır-ı nefsâniyyeyi söndüremez, izâle edemez.

سنگ و آهن چشمهٔ نارند و دود　　　قطرهاشان کفر ترسا و جهود

786. *Taş ve demir, ateşin ve dumanın menba'ıdır; onların katraları nasrânînin ve yahûdînin küfrüdür.*

Nefsin hazlarından birisi de tekebbür, tekebbürün netîcesi de Hakk'ı kabûl etmemek ve adem-i insâfdır. Yahûdîler cenâb-ı Îsâ'nın bu kadar mu'cizâtını görmüş iken, adem-i insafları sebebiyle, onu inkâr ettiler ve salbe tasaddî ettiler. Ve Îsevîler keză müşrikler gibi, Hâtem-i enbiyâ Efendimiz'in mu'cizâtını gördüler ve elyevm mu'cize-i kāime olan Kur'ân'ın azamet-i maânîsini gördüler, adem-i insafları sebebiyle inkâr ettiler. Binâenaleyh bu küfür ve inkâr, ateş ve duman çeşmesinin katraları oldu.

آب خم و کوزه گر فانی شود   آب چشمه تازه و باقی بود

787. *Eğer küpün ve bardağın suyu biterse, çeşmenin suyu tâze ve bâkî olur.*

Ya'ni nefis demirine huzûzât çakmakları dâimâ çakar ve ondan kıvılcımlar çıkar ve kalb fitilini tutuşturup, küfür ve inkâr dumanlarını peydâ eder. Bu hâl devâm ettikçe, küp ve bardak mesâbesinde olan kalb-i insânîdeki korku ve aşk sularının bitip, onları söndürememesi de vâki' olur. Zîrâ nefis ve haz çeşmesi her an tâze ve bâkîdir.

بت سیاه آبست در کوزه نهان   نفس را آب سیه را چشمه دان

788. *Put, bardak içinde gizli, bulanık sudur; sen nefsi bulanık suyun çeşmesi bil!*

Havâtır-ı nefsâniyye, bardak gibi olan kalb içinde gizlenmiş bulanık su gibidir. Sen bu îzâhâta göre nefs-i emmâreyi, bulanık suyun çeşmesi bil!

آن بت منحوت چون سیل سیاه   نفس بتگر چشمهء بر شاهراه

789. *O yontulmuş put, kara sel gibidir; putçu olan nefis cadde üzerinde bir çeşmedir.*

O yahûdî şâhın yaptırmış olduğu put heykeli, bulanık suyun seli gibidir; dâimâ putlar yapan nefs-i emmâre ise, cadde-i hayât üzerinde bu kara selin bir çeşmesidir.

صد سبو را بشکند یك پاره سنگ   واب چشمه می زهاند بی درنگ

790. *Bir parça taş, yüz testiyi kırar; ve çeşmenin suyu bilâ-tevakkuf kapar.*
[777]

Ya'ni, ey sâlik nefis demiri ile haz çakmağından sıçrayan yüz hâtırayı bir havf-ı ilâhî veyâ hubb-i ilâhî taşı ile kırıp def' edebilirsin; fakat bu taş menba' ve çeşme suyunu tevkîf edemez, o çeşmenin suyu senin bu taşını kapar ve yutar. Ya'ni, bunların nefs-i emmâreye te'sîri olmaz. Görmez misin, bir peygamber-i zîşân olan Yûsuf (a.s.) انَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ اِلاَّ مَا رَحِمَ رَبِّى (Yûsuf, 12/53) ["Rabb'imin acıyıp koruduğu hâriç, nefis aşırı şekilde kötülüğü emredicidir"] buyurmuştur.

بت شکستن سهل باشد نیك سهل   سهل دیدن نفس را جهل ست جهل

791. *Bu putu kırmak kolay olur; pek kolay! Nefsi kolay görmek cehildir; cehil!*

Hâriçteki bu put heykelini kırmak pek kolaydır; fakat nefsin kırılmasını kolay görmek pek büyük bir cehâlettir.

صورت نفس ار بجویی ای پسر   قصهء دوزخ بخوان با هفت در

792. *Ey oğul! eğer nefsin sûretini istersen, yedi kapılı cehennemin kıssasını oku!*

Bir âlem sûretinde, her ma'nâyı temsîl eden birer sûret bulunur; binâenaleyh ma'nâdan ibâret olan nefis ile, onun huzûzâtını temsîl eden sûretler nedir diye sorarsan, ey benim oğlum, cevâben derim ki, nefsin sûretini görmek istersen şu âyet-i kerîmeyi oku: وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِينَ لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ (Hicr, 15/44) Ya'ni "Ve muhakkak cehennem elbette onların hepsinin mev'ididir. Onun yedi kapısı vardır; onlardan her bir kapı, cüz'lere taksîm olunmuştur".

Nefis, cehennem tab'ında olup, aslâ huzûzâtına doymak bilmez; o nefsin sûretini yedi a'zâ temsîl eder ki, bunlar da göz, kulak, ağız, el, ayak, karın ve âlet-i tenâsüldür. Bu a'zâlar hazlarını şer'in nehy ettiği şeylerden alırsa, her biri cehennemin bir kapısı olur ve menhiyâtın envâ' ve derecâtına göre de, her bir kapı cüz'lere taksîm olunmuştur. Bu âyet-i kerîmenin tefsîri âtîde gelecektir.

هر نفس مکری و در هر مکر ازان   غرقه صد فرعون با فرعونیان

793. *Her nefisde bir mekri vardır ve her mekr içinde ondan fir'avnîler ile berâber yüz Fir'avn mağrûkdur.*

Ya'ni, nefs-i emmâre öyle bir hîlekârdır ki, her nefisde bir hîle îcâd eder ve îcâd ettiği her bir mekrin içinde de tevâbi'iyle berâber yüz Fir'avn boğulur. Binâenaleyh nefis Fir'avn'dan beterdir.

در خدای موسی و موسی گریز   آب ایمانرا ز فرعونی مریز

794. *Mûsâ'nın Hudâ'sına ve Mûsâ'ya kaç; îmân suyunu fir'avnlıkdan dökme!*

Bu beyt-i şerîfde nefis Fir'avn'a ve rûh Mûsâ'ya ve nefsin ahkâmında istiğrâk ise, Fir'avn'ın âline teşbîh buyrulmuştur. Şu halde ma'nâ-yı beyit böyle olur: Ey sâlik, Fir'avn gibi olan nefsin ahkâmı altında fir'avnîler gibi zebûn olma da, Mûsâ gibi olan rûhun ahkâmına ve rûhun Rabb'ine ilticâ et; ve âb-ı hayât gibi olan îmânı, ahkâm-ı nefse tebaiyyet sebebiyle terk etme; zîrâ nefis menba-ı küfür ve rûh, menba'-ı îmândır.

دست را اندر احد و احمد بزن ای برادر واره از بو جهل تن

795. *Elini Ahad'a ve Ahmed'e vur! Ey kardeş, ten Ebûcehl'inden kurtul!*

Ey birâder! Eğer ben rûhumun ahkâmına ve rûhumun Rabb'ine ne sûretle ilticâ edeyim dersen, elini hâlık-ı rûh ve nefs olan Ahad'ın gönderdiği Kur'ân'a ve O'nun nebiyy-i zîşânı olan Ahmed (a.s.v.)ın şerîatına koy; o vakit Ebûcehil gibi anûd olan ve nefsin sûreti bulunan tenin ahkâmından kurtulursun.

بسخن آمدن طفل در میان آتش
و تحریض کردن خلق را در افتادن بآتش

Ateş içinde çocuğun söze gelmesi ve halkı ateşe atılmağa teşvîk etmesi

یك زنی با طفل آورد آن جهود پیش آن بت وآتش اندر شعله بود

796. *O çıfıt, çocuğu ile berâber bir kadını, o putun önüne getirdi; ateş de alev içinde idi.*

طفل ازو بستد در آتش در فکند زن بترسید و دل از ایمان بکند

797. *Çocuğu ondan aldı, ateş içine attı. Kadın korktu ve gönlü îmândan kopardı.*

خواست تا او سجده آرد پیش بت بانگ زد آن طفل انی لم امت

798. *Putun önünde secde etmek istedi; o çocuk, ben ölmedim diye bağırdı.*

Ya'ni çocuğun ateşe atıldığını gören kadının korkudan kalbindeki îmân alâkası kesilip, puta secde etmek isteyince, ateşe atılan o çocuk, ben ölmedim diye bağırdı.

اندر آی ای مادر اینجا من خوشم گرچه در صورت میان آتشم

799. *Ey anacığım, içeriye gel, her ne kadar sûretde ateş içinde isem de, burada ben iyiyim.*

چشم بندست آتش از بهر حجیب　　رحمتست این سربر آورده ز جیب

800. *Ateş, hicâbdan dolayı göz bağıdır; bu ceyb-i gaybdan, baş çıkarmış rahmetdir.*
[787]

Ya'ni ateşin kırmızı rengi, kendi hakîkatine perde olduğu için göz bağıdır. Zîrâ onun hakîkatı Hak'dır, dilerse o sûretden celâliyle zuhûr edip azâb eder; ve dilerse cemâliyle zuhûr edip o sûretden rahmet kılar. Binâenaleyh bu ateş, âlem-i gaybdan başını çıkarıp zâhir olan bir rahmetdir; zâhirini görenler azâb zanneder, halbuki bâtını rahmetdir. Nitekim sûre-i Hadîd'deki âyet-i kerîme-de buyrulur: فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَ ظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ (Hadîd, 57/13) Ya'ni "Mü'minler ile kâfirler arasına, iç tarafı rahmet ve dış tarafı azâb cihetinden bir kapı olmak üzere bir duvar çekilir."

اندر آ مادر ببین برهان حق　　تا ببینی عشرت خاصان حق

801. *Anacığım, Hakk'ın hâslarının işretini görmek için içeriye gel de Hakk'ın burhânını gör!*

Ya'ni Hakk'ın hâs kullarının işretini ve zevk ve safâsını görmek için kendini ateşe at da, Hakk'ın kudretinin burhânını müşâhede et!

اندر آ و آب بین آتش مثال　　از جهانی کآتشست آبش مثال

802. *İçeriye gel ve ateş misâli suyu gör! Bir cihândan ki ateştir, o su misâlidir.*

Anacığım, içeriye gel de, ateş sûretindeki suyu gör! Ateş olan bir cihândan gir ki, o cihân ateşi su misâlindedir. Ya'ni bu ateş öyle bir ateştir ki, ateş sûretinde sudur ve su sûretinde ateştir.

اندر آ اسرار ابراهیم بین　　کودر آتش یافت سرو و یاسمین

803. *İçeriye gel, ateş içinde servi ve yâsemîn olan İbrâhîm'in esrârını gör!*

مرگ می دیدم گه زادن ز تو　　سخت خوفم بود افتادن ز تو

804. *Senden doğma vaktini ölüm gördüm; senden düşmeğe pek korkardım.*

Ya'ni senin karnından doğduğum vakti, ölüm vakti zannettiğim için, senin rahminden dünyâya çıkmaktan pek ziyâde korkardım.

چون بزادم رستم از زندان تنگ　　در جهان خوش هوایی خوب رنگ

805. *Vaktâki doğdum, güzel havalı, güzel renkli dünyâ içinde, dar zindandan kurtuldum.*

این جهانرا چون رحم دیدم کنون   چون درین آتش بدیدم آن سکون

806. *Ben şimdi dünyâyı rahim gibi gördüm; zîrâ bu âteş içinde o sükûnu buldum.*

Ya'ni, ben şimdi ateş içinde dünyâyı rahm-i mâder gibi pek dar ve karanlık gördüm; çünkü bu âteşin içinde "âlem-i melekût" keşf olundu ve bu âlemin vüs'atına nazaran, dünyânın darlığı ve karanlığı zâhir oldu da, bu âlemde sükûn buldum.

اندرین آتش بدیدم عالمی   ذره ذره اندر و عیسی دمی

807. *Bu âteş içinde bir âlem gördüm; onun içinde zerre zerre bir Îsâ-dem var.*

Bu âteş içinde âlem-i hakîkatı ve hakîkat-ı vücûdu gördüm ki, o âlemin sûretlerine ve hayâtına, bu âlemin her noktasından imdâd olunur. Binâenaleyh bu âlemin her zerresi bir Îsâ (a.s.) gibi sâhib-i nefhadır.

این جهانی نیست شکل هست ذات   وآنجهان هست شکل بی ثبات

808. *Bu, şeklen yok, zâten var olan bir cihân; ve o cihân şeklen var, sebâtsız.*

Ya'ni benim bulunduğum bu cihânın bir şekl-i mahsûsu yoktur; fakat onun varlığı hakîkî bir varlıktır ve varlığına zevâl yoktur. Ve o senin bulunduğun âlem, her ne kadar şeklen mevcûd ise de, o şeklin sebâtı yoktur, fânîdir.

اندر آ مادر بحق مادری   بین که این آذر ندارد آذری

809. *Anacığım! Analık hakkı için, içeriye gel de gör ki, bu âteşin âteşliği yoktur.*

اندر آ مادر که اقبال آمدست   اندرآ مادر مده دولت ز دست

810. *Anacağım! İçeriye gel ki, ikbâl gelmiştir. Anacığım! İçeriye gel, dev-*
[797] *leti elden verme!*

قدرت آن سگ بدیدی اندرآ   تا ببینی قدرت و لطف خدا

811. *O köpeğin kudretini gördün; içeriye gel ki, Hudâ'nın kudretini ve lutfunu göresin.*

الدنیا جیفة و طالبها کلاب Ya'ni "Dünyâ cîfedir ve onun tâlibleri köpeklerdir" hadîs-i şerîfi mûcibince tâlib-i dünyâ olan şâh hakkında, Cenâb-ı Pîr, çocuğun lisânından "köpek" ta'bîrini kullanmıştır.

Dünyâ "âlem-i mülk"dür ve "âlem-i mülk," ism-i Zâhir-i ilâhînin mazharıdır; ve "âlem-i melekût" ise, ism-i Bâtın'ın mazharıdır. Her ikisinden zâhir olan kudret-i ilâhiyye olduğu halde, şâhın kudretini, Hakk'ın kudretinden hâriç görmek, ancak vücûd-ı Hakk'ın merâtibine nazaran vâki' olur. Ve Cenâb-ı Pîr, bu beyt-i şerîfde de bu sırra işâret buyururlar. Bu bahsin tafsîlini murâd edenler *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Mûsevî'de Fir'avn ile sahare-i Fir'avn arasındaki münâzaranın şerhine mürâcaat etsinler.

من ز رحمت می کشانم پای تو　　　　کز طرب خود نیستم پروای تو

812. *Ben acımaktan dolayı senin ayağını çekiyorum; zîrâ sürûrumdan seni kayıracak halde değilim.*

Ben evlâtlık hakkına riâyeten acıdığım için, senin ayağını küfürden geri çekiyorum; yoksa ben o kadar zevk ve neşâta müstağrakım ki, o âlem-i kesîfe atf-ı nazar edip, seni kayırmak benim için ağır bir külfettir.

اندرآ و دیگرآنرا هم بخوان　　　　کاندر آتش شاه بنهادست خوان

813. *İçeriye gel, başkalarını da çağır; zîrâ şâh âteş içinde sofra kurmuştur.*

Puta secdeden vazgeç de, kendini âteşe at ve başkalarını da teşvîk et; çünkü yahûdî pâdişâh ateşin içine mü'minler için, niam-ı ilâhiyye sofrasını kurmuştur. Binâenaleyh âlem-i dünyâda küffârın vücûdu ve mü'minlere ezâ ve cefâsı, cânib-i Hak'dan rahmettir. Bunun için ekâbir-i dînin çoğu küffâr elinde mertebe-i şehâdeti ihrâz ettiler. Bizler ise, hayât-ı dünyeviyyeye bağlı olduğumuzdan, onlar hakkındaki ezâ ve cefâyı musîbet addedip, mâtemler tutarız.

اندر آیید ای مسلمانان همه　　　　غیر عذب دین عذابست آن همه

814. *Ey mü'minler, hepiniz içeriye geliniz; din tadından başkası, o bütün azâbdır.*

اندر آیید ای همه پروانه وار　　　　اندرین بهره که دارد صد بهار

815. *Ey mü'minler! Hepiniz pervâneler gibi içeriye, yüz bahârı olan bu nasîbe geliniz!*

بانگ میزد در میان آن گروه　　　　پر همی شد جان خلقان از شکوه

816. *O tâifenin içinde bağırıyor idi; ahâlînin cânı, heybetten doldu.*

Çocuk âteş içinde bağırarak bu sözleri söylüyordu ve ahâlî de hep işitiyordu. Âkıbet ahâlînin cânlarına bu hâlin heybet ve azametinden cezbeler geldi.

انداختن مردمان خویشتن را در آتش

Adamların kendilerini ateşe atmaları

خلق خودرا بعدازان بی خویشتن　　　　می فکندند اندر آتش مرد و زن

817. *Bundan sonra, erkek ve kadın halk bilâ-ihtiyâr, kendilerini, müvekkelsiz,*

بی موکل بی کشش از عشق دوست　　　　زانکه شیرین کردن هر تلخ ازوست

818. *Çekilmeksizin dostun aşkından ateşe attılar; zîrâ her acıyı, tatlı etmek ondandır.*

Ya'ni, çocuğun ateş içinde bağırarak halkı ateşe çağırmasından sonra, halka bir cezbe-i ilâhî gelip, kendilerinden geçtiler. Şâhın adamlarının cebri ve sevki olmaksızın, mahzâ aşk-ı ilâhî sâikasıyla mü'minlerden erkek ve kadın bilâ-ihtiyâr kendilerini ateşe atmağa başladılar. Zîrâ sûretde acı görünen her şeyi tatlı yapmak Hakk'ın tecellîsidir.

تا چنان شد کان عوانان خلق را　　　　منع می کردند کاتش در میا

819. *Nihâyet öyle oldu ki, şâhın zâbıta memurları ateşe gelmeyin, diye halkı men' etmeğe başladılar.*

آن یهودی شد سیه روی و خجل　　　　شد پشیمان زین سبب بیمار دل

820. [807] *O yahûdî kara yüzlü ve hacîl oldu; pişmân oldu, bu sebebden gönlü hasta oldu.*

کاندر ایمان خلق عاشقتر شدند　　　　در فنای جسم صادقتر شدند

821. *Zîrâ halk îmâna daha ziyâde âşık oldular; fenâ-yı cisimde de pek sâdık oldular.*

مکر شیطان هم درو پیچید شکر　　　　دیو هم خود را سیه رو دید شکر

822. *Şükür ki, şeytanın mekri de ona dolaştı; şükür ki şeytan da kendisini kara yüzlü gördü.*

Bu vak'ada Allah Teâlâ, şeytanın hîlesini ayağına dolaştırdı; yahûdî pâdişâhı gibi, şeytan da kendisini yaptığı hîlede mağlûb olmuş gördü.

انچه می مالید در روی کسان   جمع شد در چهرهٔ آن ناکس آن

823. *Halkın yüzüne sürdüğü şey, o alçağın çehresinde toplandı.*

Mü'minlerin yüzüne sürmek istediği zillet ve hakâret o alçak şâhın yüzünde toplandı; bu yaptığı işten rezîlâne bir sûrette pişmân oldu.

آنکه می درید جامه خلق چست   شد دریدن آن او ایشان درست

824. *O kimse ki halkın libâsını bilâ- teemmül yırttı, yırtılmak onun lâyıkı oldu ve onlar dürüst oldu.*

Halkın libâs-ı ırzını ve nâmûsunu yırtan kimsenin, libâs-ı ırzı ve nâmûsu yırtılır; zîrâ hadîs-i şerîfde من حفر بئرا لاخيه وقع فيه Ya'ni "Kardeşinin kuyusunu kazan kimse, ona düşer" buyrulur.Ve kezâ libâs-ı cismi yırtan, ya'ni birisini öldüren kimse de öldürülür. Nitekim hadîs-i şerîfde بشروا القاتل بالقتل Ya'ni "Kātili katl ile müjdeleyin!" buyrulur. Ve bu hakîkat, ibret alanların dâimâ gözünün önünde mütecellîdir. Binâenaleyh yahûdî şâh, mü'minlere ettiği hakāretin daha ziyâdesine ma'rûz kaldı; ve mü'minlerin îmânı evvelkinden daha kavî olmakla, dürüst ve sâlim oldular.

کژ ماندن دهان آن مرد که نام محمد علیه السلام را بتسخر و استهزا خواندی

Muhammed (a.s.)ın nâm-ı şerîfini maskaralıkla ve istihzâ ile okuyan o kimsenin ağzının eğri kalması

آن دهان کژ کرد و از تسخر بخواند   مر محمد را دهانش کژ بماند

825. *O kimse, Muhammed ism-i şerîfini maskaralıktan dolayı, ağzını eğrilterek telaffuz etti; onun ağzı eğri kaldı.*

باز آمد کای محمد عفو کن   ای ترا الطاف و علم من لدن

826. *Rücû' etti de, dedi ki: Ey Muhammed! (sallallâhu aleyhi ve sellem) afv et! Ey (nebiyy-i zîşân) sana mahsûs lutuflar ve ilm-i ledün vardır.*

Maskaralık edip, ağzı çarpılan adam dedi: Ey Muhammed! (s.a.v.) edepsizliğimi afv et! Sen öyle bir nebiyy-i zî-şansın ki, sana Hakk'ın eltâf-ı mahsûsası vardır ve sana Zât ve sıfât-ı Hakk'ı tanımak ilmini vermiştir.

من ترا افسوس می کردم ز جهل　　　من بدم افسوس را منسوب و اهل

827. *Ben câhillikten dolayı seni zevklendim, zevklenmeğe lâyık ve ehil ben oldum.*

Ben sâika-i cehâletle seninle eğleneyim derken, bu çarpık ağzımla, herkesin eğlencesi olacak bir hâle geldim.

چون خدا خواهد که پردهء کس درد　　　میلش اندر طعنهء پاکان برد

828. *Hak Teâlâ bir kimsenin perdesini yırtmak istedikde, onun meylini, temizlerin ta'nına götürür.*

Ya'ni, Hak Teâlâ bir kimsenin saâdet perdesini yırtmak murâd ettiği vakit, o kimsenin meylini hâs ve temiz kullarının ta'nı ve zemmi tarafına götürür; ve o kimse aklınca o hâs kulda bir kusûr tahayyül edip, onu zemm etmeğe başlar ve kendisinin ahlâk-ı zemîme menba'ı olduğunu unutur.

ور خدا خواهد که پوشد عیب کس　　　کم زند در عیب معیوبان نفس

829. *Ve eğer Hak Teâlâ bir kimsenin aybını örtmek isterse, ma'yûbların aybına nefes vurmaz.*

Ya'ni, bir kimse ayb ve kusûr sâhiblerinin aybını örtüp, aleyhinde bulunmazsa, bilsin ki Hak Teâlâ, onun aybını örtmek murâd etmiştir. Aksi halde Hak Teâlâ dahi halk arasında onun da aybını işâa ettirir.

چون خدا خواهد که مان یاری کند　　　میل مارا جانب زاری کند

830. [817] *Hak Teâlâ bize inâyet etmek isterse, meylimizi tazarru' ve niyâz tarafına kılar.*

ای خنك چشمی که آن گریان اوست　　　ای همایون دل که آن بریان اوست

831. *Ey, ne saâdetli bir gözdür ki, o göz onun giryânıdır! Ey ne mübârek gönüldür ki o onun biryânıdır!*

Hakk'ın muhabbeti ile ağlayan göz ne saâdetlidir ve Hakk'ın aşkıyla yanıp biryân olan gönül ne mübârektir!

آخر هر گریه آخر خنده است　　　مرد آخر بین مبارك بنده است

832. *Her ağlamanın sonu, âkıbet gülmedir; sonu gören adam mübârek kuldur.*

هر کجا آب روان سبزه شود　　　هر کجا اشك روان رحمت بود

833. *Her nerede akan su olursa, yeşillik olur; her nerede akan göz yaşı olursa, rahmet olur.*

باش چون دولاب نالان چشم تر　　　تا ز صحن جانت بر روید خضر

834. *İnleyen dolap gibi gözü yaşlı ol; tâ ki cânının meydânında yeşillik bitsin.*

Bostanlarda gıcır gıcır inliyerek su çıkaran dolaplar gibi, ey sâlik sen de inleyerek gözlerinden yaşlar akıt! Netîcede cânının meydânında Hakk'ın tecelliyât-ı rahîmiyyesi, aşk ve nûr-i yakîn yeşillikleri bitirsin.

اشك خواهی رحم کن بر اشك بار　　　رحم خواهی بر ضعیفان رحم آر

835. *Eğer göz yaşı istersen, göz yaşı dökenlere merhamet et; merhamet istersen, zayıflara merhamet et.*

Eğer ben göz yaşı dökemiyorum, ne yapayım dersen, göz yaşı dökenlere merhamet et; o vakit sende rikkat-ı kalb hâsıl olmağa başlar. Eğer Hakk'ın merhametine nâil olmak istersen, zayıflara merhamet et ve âcizlere yardım et! Nitekim hadîs-i şerîfde ارحموا ترحموا Ya'ni "Merhamet ediniz ki, merhamet olunasınız" ve keza ارحموا من فی الارض یرحمکم من السماء Ya'ni " Yeryüzünde olanlara merhamet ediniz ki, gökte olanlar da size merhamet etsin" buyrulmuştur.

عتاب کردن آتش را آن پادشاه جهود

O çıfıt pâdişâhın ateşe itâb etmesi

رو بآتش کرد شه کای تند خو　　　وی جهان سوز طبیعی خوت کو

836. *Şâh yüzünü ateşe çevirdi de dedi ki: Ey sert huylu ve ey tab'an cihân yakıcı, senin huyun nerede?*

چون نمی سوزی چه شد خاصیتت   یاز بخت ما دگر شد نیتت

837. *Niçin yakmıyorsun? Senin hâssıyyetin ne oldu? Yâhut bizim tâliimizden, senin niyetin başka mı oldu?*

می نبخشایی تو بر آتش پرست   آنکه نپرستد ترا او چون برست

838. *Sen ateşpereste bile lutf etmezsin; o kimse ki sana tapmaz, nasıl kurtuldu?*

هرگز ای آتش تو صابر نیستی   چون نسوزی چیست قادر نیستی

839. *Ey ateş! Sen aslâ sâbir değilsin; nasıl yakmazsın? Nedir, kādir değil misin?*

Ey ateş! Sen yakıcı olan tabîatını aslâ imsâk eder değilsin. Böyle olduğu halde, nasıl olur da yakmazsın? Bu hâl nedir? Yoksa yakmağa kudretin mi yoktur?

چشم بندست این عجب یا هوش بند   چون نسوزاند چنین شعله بلند

840. [827] *Acabâ bu, göz bağı mıdır; yâhut akıl bağı mıdır; böyle yüksek alev nasıl yakmaz?*

جادویی کردت کسی یا سیمیاست   یا خلاف طبع تو از بخت ماست

841. *Bir kimse sana sihirbazlık mı yaptı? Yâhud sîmyâ mıdır; yâhud senin hilâf-ı tab'ın bizim bahtımızdan mıdır?*

"Sîmyâ"nın ta'rîfi 524 numaralı beytin şerhinde geçti.

گفت آتش من همان آن آتشم   اندرآ تو تا ببینی تابشم

842. *Ateş dedi: Ben ancak o ateşim; içeriye gel ki, benim harâretimi göresin.*

طبع من دیگر نگشت و عنصرم   تیغ حقم هم بدستوری بُرم

843. *Benim tabîatım ve unsurum başkalaşmadı. ben Hakk'ın kılıcıyım, izin ile keserim.*

بر در خرگه سگان ترکمان   چاپلوسی کرده پیش میهمان

844. *Çadırın kapısında Türkmenlerin köpekleri, misâfirin önünde yaltaklanmıştır.*

ور بخرگه بگذرد بیگانه رو   حمله بیند از سگان شیرانه او

845. *Ve eğer çadıra yabancı yüzlü geçerse, o köpeklerden arslanca hamle görür.*

من ز سگ کم نیستم در بندگی کم ز ترکی نیست حق در زندگی

846. *Ben kullukta köpekten daha aşağı değilim; Hak Teâlâ da dirilikte bir Türkden aşağı değildir.*

Köpek, kendisine lutf ve in'âm eden kimseyi tanıyıp, ona karşı sâdıkāne hizmet eder. Ben dahi her an bir tecellîsi ile, benim varlığıma imdâd eden Hakk'ın bir kuluyum; nasıl olur da O'nun emrine itâat etmem. Köpek bir Türkmen'i karşısında diri ve kudret sâhibi görür de, ona karşı yaltaklanır; Hak Teâlâ hayatta ve kudrette bu Türkmenden aşağı mıdır ki, ben O'nun önünde tezellül etmiyeyim?

اتش طبعت اگر غمگین کند سوزش از امر ملیك دین کند

847. *Tab'ın ateşi eğer seni gamlı ederse, yakmayı dînin melîkinin emrinden eder.*

آتش طبعت اگر شادی دهد اندر و شادی ملیك دین نهد

848. *Eğer tab'ın ateşi sana sürûr verirse, ona sürûru yine dînin melîki vaz' eder.*

Her insanda bir tabîat ve huy vardır; o tabîat ba'zan yakıcı bir ateş gibi seni yakar ve sende gam peydâ eder; ve ba'zan da sana ferah ve sürûr verir. Ve bir menba'da böyle iki zıd hâlin zuhûru hârikulâde bir şeydir. Ya'ni bir çeşmeden hem bal ve hem de zehir akar. Bu iki zıd hâl mâlik-i dînin emriyle vâki' olur. "**Dîn**" âdet ma'nâsına olduğuna göre "**mâlik-i dîn**" âdetin mâliki ve mutasarrıfı demek olur; ve âdette mutasarrıf olan Hak'dır. Binâenaleyh Hak murâd ederse âdeti yırtar; âteşi gülzâr ve gülzârı âteş yapar.

چونکه غم بینی تو استغفار کن غم با مر خالق آمد کار کن

849. *Sen gam gördüğün vakit, istiğfâr et; gam, iş yapıcı olan Hâlık'ın emriyle geldi.*

Tab'ından gam husûlünü gördüğün vakit, istiğfâr et; ya'ni Hak'dan bu gamın örtülmesini niyâz et! Zîrâ bu gam senin tab'ında müessir-i hakîkî olan Hâlık Teâlâ Hazretleri'nin emriyle zâhir oldu.

چون بخواهد عین غم شادی شود عین بند پای آزادی شود

850. *İstediği vakit gamın aynı şâdî olur; ayak bağının aynı âzâdlık olur.*
[837]

Ya'ni, Hak Teâlâ istediği vakit tab'ından zâhir olan gamın kendisini sürûra tebdîl eder; ayağını bağlayan şey, senin hürriyetinin aynı olur. Nitekim

âyet-i kerîmede أُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ (Furkān, 25/70) Ya'ni "Allah Teâlâ onların seyyiâtını hasenâta tebdîl eder" buyrulur.

باد و خاك و آب و آتش بنده اند   با من و تو مرده با حق زنده اند

851. *Hava, toprak, su ve ateş bendedirler. Benim ve senin ile ölü, Hak ile diridirler.*

Ya'ni, vücûd-ı unsurîmizi teşkîl eden hava, toprak ve su ve harâret Allah Teâlâ'nın emrine tâbi' bendedirler; ve bu unsurî vücûdumuzda zâhir olan eser-i hayât dahi cemî'-i zerrâta sârî olan Hakk'ın sıfat-ı hayâtından bir pertevdir. Binâenaleyh bu anâsır benim benliğim ve senin senliğin ile cemâd mertebesindedir ve ölüdür. Nitekim Hakk'ın sıfat-ı hayâtının pertevi bizden zâil olunca, o vücûd-ı unsurî, müncemid bir hâle gelir ve biz ölürüz; fakat o vücûdumuzun zerrâtı muzmahil olduktan sonra da, Hakk'ın hayâtı ile diridir; onlardan muhtelif tavırlarda âsâr-ı hayâtiyye zâhir olur.

پیش حق آتش همیشه در قیام   همچو عاشق روز و شب بیجان مدام

852. *Hakk'ın huzûrunda ateş dâimâ kıyâmdadır; âşık gibi gece ve gündüz dâimâ cansızdır.*

Âteş emre müheyyâ bir köle gibi Hakk'ın huzûrunda dâimâ hâl-i kıyâmdadır va ma'şûkunun huzûrunda kendi irâdesini terk edip, ölü gibi onun tahrîki ile hareket eden bir âşıka benzer.

سنگ بر آهن زنی بیرون جهد   هم بامر حق قدم بیرون نهد

853. *Çakmak ve taşı demire vurursun, dışarıya sıçrar; emr-i Hak ile dışarıya ayak basar.*

Çakmak ile demirden sıçrayan kıvılcım dahi Hakk'ın emriyle zâhir olur.

آهن نفس و هوا بر هم مزن   کین دو میزایید همچون مرد و زن

854. *Nefis demirini ve hevâyı birbirine vurma; zîrâ bu ikisi, erkek ve kadın gibi doğururlar.*

Nefis demire ve hevâ çakmak taşına teşbîh buyrulmuştur. Nefis, hevâ ile temâs edince, fısk ve maâsî kıvılcımları sıçrar; ve erkek ile kadının ictimâ'ından çocuk doğduğu gibi, bunlardan fâsid netîceler ve evlâtlar çıkar.

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde hevâyı şöyle ta'rif buyururlar: الهوى ميلان النفس الى ما تستلذه من الشهوات من غير داعية شرعية

Ya'ni "Hevâ, sebeb-i şer'î olmaksızın nefsin, şehevât cinsinden hoşuna giden şeye meyl etmesidir."

سنگ و آهن خود سبب آمد و لیك   تو ببالا تر نگر ای مرد نیك

855. *Çakmak taşı ve demir, sebeb geldi velâkin ey iyi adam, sen daha yukarıya bak!*

Ey himmeti âlî olan sâlik, sen sebeb-i sûrîye bakma; o sebebin daha yukarısında olan sebeb-i ma'nevîye bak!

کین سبب را زان سبب آورد پیش   بی سبب کی شد سبب هرگز ز خویش

856. *Zîrâ bu sebebi, o sebebden meydana getirdi. Sebebsiz sebeb hiç kendiliğinden olur mu?*

Bu sûrî sebebi Hak Teâlâ ondan daha yukarı olan sebeb-i ma'nevîden çıkardı. Sebeb-i ma'nevî olmaksızın, sebeb-i sûrî hiç kendiliğinden olur mu? Meselâ bu kâğıda nakş ettiğimiz kelimeler, ma'nâları anlamak için bir sebeb-i sûrîdir; ya'ni bu sebeb-i sûrî olan hurûfât ve kelimâtı yazmanın sebebi, onun fevkında ve ondan evvelki sebeb-i ma'nevîdir. Diğer esbâb-ı sûriyye de buna kıyâs olunsun.

وآن سببها کانبیا را رهبرند   آن سببها زین سببهابرترند

857. *Ve o sebebler ki, peygamberlere rehberdirler; o sebebler, bu sebeblerden daha yüksektir.*

Ya'ni peygamberlerin getirdikleri birtakım ahkâm-ı şer'iyye vardır ki, bunlar amel edenlerce sûrî sebeblerdir. Peygamberlere bu sebeblerden daha yüksek olan sebebler rehber olmuştur. O rehber olan yüksek sebebler de esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye îcâbâtıdır. Zîrâ âlem-i tahakkuk olan âlem-i kevnde, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin te'sîrâtı ve ahkâmı yekdîğerinden temeyyüz etmek ve ism-i Hâdî ile ism-i Mudill fi'iliyâtına geçmek lâzımdır.

این سبب را آن سبب عامل کند   باز گاهی بی بر و عاطل کند

858. *Bu sebebi, o sebeb âmil eder; ba'zan dahi semeresiz ve âtıl eder.*

Bu sebeb-i sûrîyi, o sebeb-i ma'nevî âmil ve fâil kılar. Yine o sebeb-i ma'nevî ba'zan bu sebeb-i sûrîyi semeresiz ve te'sîrsiz bırakır. Meselâ ateşin sûreti, kahr-ı sûret için bir sebebdir ve bu sebebin sebebi, sıfat-ı kahhâ-

riyyet-i ilâhiyyedir. Fakat ba'zan sıfat-ı rahmet-i ilâhiyye bu ateşin kahr-ı sûrîsini semeresiz ve te'sîrsiz bırakır. Nitekim yahûdî şâhın ve Nemrûd'un âteşinde yakıcılık hassası zâil olmuştur.

این سبب را محرم آمد عقلها   وان سببها راست محرم انبیا

859. *Bu sebeb-i sûrîye akıllar mahrem geldi; ve o sebeblere peygamberler mahremdir.*

Meselâ âteş, kahr-ı eşyâya sebebdir; bunu akıllar bilâ-i'tirâz kabûl ederler. Bilakis ateşin yakmaması, akıllara yabancı gelir; fakat enbiyâya ve onların vârisleri olan evliyâya yabancı gelmez. Zîrâ bu zevât-ı kirâm ateşin yakmamasının sebebini görürler ve bu görüşten dolayı esbâb-ı ma'neviyyeye vâkıf olurlar. Nitekim âhâd-ı nâs mu'cizât-ı enbiyâya ve kerâmât-ı evliyâya taaccüb ederler ve hattâ inkâr bile ederler. Zîrâ onun sebebine akıllar yabancıdır. Fakat enbiyâ ve evliyâ için şâyân-ı taaccüb değildir.

این سبب چه بد بتازی گو رسن   اندرین چه این رسن آمد بفن

860. [847] *Bu sebeb, Arabçada ne olur? Resen "ip" de! Bu kuyuya bu ip, üslûb ile geldi.*

Ya'ni Arabça **"sebeb"** kelimesinin ma'nâsı iptir. İp ile kuyunun suyuna erişildiği gibi, birtakım makāsıda vusûl için kullanılan vâsıtalara da sebeb demişlerdir. Nitekim sûre-i Kehf'de âye-i kerîmede وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا فَاتْبَعَ سَبَبًا (Kehf, 18/84-85) Ya'ni "Biz İskender-i zi'l-karneyne her şeyden bir sebeb verdik; binâenaleyh sebebe tâbi' oldu..." buyrulur. İmdi bu dünyâ kuyusuna sûrî sebebler ve ipler, Hak Teâlâ'nın fenni ve üslûbu ile iner ve çıkar. Meselâ uzaktaki bir adamın sesi, telefon âleti vâsıtasıyla işitilir; halk sebebi gördükleri için buna taaccüb etmezler; fakat enbiyâ ve evliyâ âletsiz olarak, uzaktaki sadâyı işittikleri ve işittirildikleri halde, halk nazarında sebeb mahfî olduğu için taaccüb ederler ve hattâ inkâr ederler.

گردش چرخه رسن را علتست   چرخه گردانرا نه دیدن ذلتست

861. *Çıkrığın dönmesi, ipin illetidir; çıkrığı çevireni görmemek hatâdır.*

Kuyudan su çıkaran ip, dönen çıkrığa sarıldığı için su çıkarır. Binâenaleyh ipin inip çıkmasının sebebi, çıkrığın dönmesidir. Halbuki çıkrık da kendi kendine dönmez, onu döndüren bir adam vardır. Eğer sen yalnız ipi ve çıkrığı görüp, onu döndüreni görmezsen, bittabi' hatâ etmiş olursun.

این رسنهای سببهای جهان　　　هان و هان از چرخ سر گردان مدان

862. *Bu cihânın sebeblerinin iplerini, sakın ve sakın fikirsiz felekten bilme!*

"Esbâb-ı ma'neviyye" ipe ve "esbâb-ı sûriyye" kovaya ve "cihân" kuyuya ve "çerh" çıkrığa teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni cihân kuyusunun, kova gibi maksadı te'mîn eden sebeblerinin iplerini, çıkrık gibi dönen ve aslâ düşüncesi olmayan çerh-i felekten bilme; belki onu döndüreni gör! Nitekim Hak Teâlâ sûre-i Ra'd'da buyurur: وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِاَجَلٍ مُسَمًّى يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ (Ra'd, 13/2) Ya'ni " Ve Allah Teâlâ güneşi ve ayı müsahhar kıldı; hepsi ecel-i müsemmâya kadar döner; kâinâtın işini tedbîr eder ve mezâhir-i esmâiyyesini icmâlden tafsîle çıkarır."

تا نمانی صفر سر گردان چو چرخ　　　تا نسوزی تو ز بی مغزی چو مرخ

863. *Tâ ki felek gibi sıfır ve ser-gerdân kalmıyasın. Tâ ki beyinsizlikten çıra gibi yanmıyasın.*

Ya'ni, manzûme-i şemsiyyemizin zübdesi ve hulâsası olan insan وَ لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِى آدَمَ (İsrâ, 17/70) Ya'ni "Biz benî âdemi mükerrem kıldık" âyet-i kerîmesi mûcibince, Allah'ın indinde onun mükerremiyeti, idrâki ve irfânı sebebiyledir. eğer eşyâda müessir olan Hakk'ı görmez de, esbâb-ı sûrîyi görürse, felek gibi idrâki sıfır ve kendisi hayvanlar gibi sersem olur ve bu beyinsizliği sebebiyle, gam ve keder âteşi içinde dâimâ çıra gibi yanar.

باد آتش می شود از امر حق　　　هر دو سرمست آمدند از خمر حق

864. *Havâ, Hakk'ın emrinden ateş olur; Hakk'ın şarâbından her ikisi de sarhoş geldiler.*

Havâ-yı nesîmîyi terkîb eden anâsırdan birisi de müvellidü'l-humûzadır ve ateşi vücûda getiren dahi bu gazdır. Binâenaleyh hava Hakk'ın emriyle ateşe imdâd eder ve ateşe münkalib olur ve insanın teneffüs ettiği havanın müvellidü'l-humûzasıyla, vücûdunda ihtirâk hâsıl olur ve harâret-i garîziyye vücûd bulur. Binâenaleyh gerek hava ve gerek ateş, her ikisi de Hakk'ın şarâb-ı vücûdundan sarhoş olup, cûş ve hurûşa gelir.

آب حلم و آتش خشم ای پسر　　　هم ز حق بینی چو بگشایی بصر

865. *Ey oğul, eğer göz açarsan hilim suyunu da ve gazab âteşini de Hak'dan görürsün.*

Ey oğlum, tab'ından ba'zan hilim ve ba'zan gazab zuhûr eder ve bunların ahkâmı ayrı ayrı temâdî eder; ve gönlünde hilimden sürûr ve gazabdan gam peydâ olur. Ve ba'zan serin su gibi olan hilmin, ateş gibi olan gazabını söndürür. Eğer dikkat edersen, bu halleri hep Hak'dan görürsün. Dikkat edecek cihet budur ki, tab'ında gazab husûlü senin elinde değildir; onun muharriki bir sebeb-i sûrîdir ve o sebeb-i sûrî de bir sebeb-i ma'nevîden neş'et eder; kezâ hilim de böyledir.

گر نبودی واقف از حق جان باد　　　فرق کی کردی میان قوم عاد

866. *Eğer rüzgârın cânı Hak'dan âgâh olmasa idi, Âd kavminin arasını nasıl tefrîk ederdi?*

Cemâd, tasrîf-i ilâhî ile takallüb ettiği için a'ref-i billâhdır. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber bu hakîkatı *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de beyân etmiştir ve îcâb eden tafsîlât, fakîr tarafından yazılan şerhde mezkûrdur.

İmdi, cemî'-i zerrâta sıfat-ı hayât-ı ilâhiyye sârîdir. Binâenaleyh cemâd olan rüzgâr dahi hakîkatte zî-rûhdur. Eğer rüzgârın rûhu olmasa idi ve bu rûh ile Hak'dan âgâh bulunmasa idi, Hûd (a.s.)ın kavmi olan Âd kavminin arasındaki mü'minler ile kâfirleri nasıl tefrîk eder idi.

قصهء باد که در عهد هود علیه السلام قوم عاد را هلاك میکرد

Hûd (a.s.)ın ahdinde Âd kavmini helâk eden rüzgârın kıssası

هود گرد مؤمنان خطی کشید　　　نرم می شد باد کانجا می رسید

867. *Hûd, mü'minlerin etrâfına bir çizgi çekti; rüzgâr oraya erişirdi, latîf olurdu.*

Târîh-i Enbiyâ'da mezkûr olduğu üzere Hûd (a.s.) Âd kavmine meb'ûs olmuş idi. Kavminden pek az kimse îmân etti. Îmân etmeyenler gerek Hûd (a.s.)a ve gerek mü'minlere ezâ ve cefâya başladılar. Hak Teâlâ münkirlere azâb edeceğini vahiy buyurdu. Hûd (a.s.) mü'minlerin etrâfına bir çizgi çekti; Cenâb-ı Hak şiddetli bir rüzgâr gönderdi; bu rüzgâr çizgi içindeki mü'minlere gâyet latîf ve hafîf olarak isâbet ettiği halde, çizgi hâricindeki münkirleri

havaya kaldırıp, yere çarpar ve parça parça ederdi. Nitekim âyet-i kerîmede وَ اَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ (Hâkka, 69/6) Ya'ni "Ve Âd kavmine gelince; onlar şedîd rüzgâr ile helâk olundular" buyrulur.

هر که بیرون بود زان خط جمله را   پاره پاره می شکست اندر هوا

868. *Her kim ki o hattan hâriç idi, hepsini havada parça parça ederdi.*
[855]

همچنین شیبان راعی می کشید   گرد بر گرد رمه خطی پدید

چون بجمعه می شد آن وقت نماز   تا نیاید گرگ آنجا ترك و تاز

هیچ گرگی در نرفتی اندران   گوسفندی هم نگشتی زان نشان

869,870,871. *Nitekim Şeybân-ı Râî, namaz vakti cemâata gittiği vakit, kurt oraya tecâvüz etmemek için, koyun sürüsünün etrâfına zâhiren bir hat çekerdi; hiçbir kurt o hattın içine gitmezdi; bir koyun da o nişandan dönmezdi.*

Evliyâullâhdan Şeybân hazretleri İmâm-ı Şâfiî hazretlerinin asrında Mısır'da çobanlık eden, kerâmâtı zâhir bir zât-ı muhterem imiş. Kerâmâtından birisi de, cum'a namâzında cemâate gideceği vakit, koyun sürüsünün etrâfına bir çizgi çeker ve onları nezâretsiz bırakır gidermiş. Çizginin içine bir kurt giremediği gibi, bir koyun da hârice çıkamaz imiş. İmâm-ı Şâfiî hazretleri o zât-ı muhteremin ziyâretine gittiği vakit, huzûrunda iki diz üstü oturduğundan, ba'zı zevât cenâb-ı İmâm'a: "Bu zât ümmîdir, sen ise bir mezheb imamısın; bu kadar hürmetine sebeb nedir?" dediklerinde, cenâb-ı İmâm: "O Allâh'ı benden daha iyi bilir" buyururlar imiş.

باد حرص گرگ و حرص گوسفند   دائرهء مرد خدا را بود بند

872. *Kurdun hırs rüzgârı ve koyunun hırsı, Allah adamının dâiresine bağlandı.*
[860]

همچنان باد اجل با عارفان   نرم و خوش همچون نسیم یوسف آن

873. *Ecel rüzgârı da âriflere böyledir; o nesîm-i Yûsuf gibi yumuşak ve hoştur.*

Bâd-ı Sarsar Âd kavminin mü'minlerine gâyet yumuşak olarak isâbet ettiği gibi, ölüm rüzgârı da âriflere öylece yumuşak ve latîf bir halde eser. Ve bu ecel rüzgârı onlara, Yûsuf (a.s.)ın gömleğinin kokusunu rüzgâr nasıl güzel ve latîf bir halde getirmiş ise, âriflere de mahbûblarının kokusunu, öyle latîf ve hoş bir halde getirir.

آتش ابراهیم را دندان نزد   چون گزیدهء حق بود چونش گزد

874. *Ateş İbrâhîm'i dişliyemedi; çünkü Hakk'ın güzîdesi ve seçmesi olursa, onu nasıl ısırır?*

Ya'ni Nemrûd'un ateşi İbrâhîm (a.s.)ı yakamadı; zîrâ Hakk'ın peygamberlik için intihâb buyurduğu bir kul idi; ateş onu nasıl yaksın?

ز آتش شهوت نسوزد اهل دین   باقیانرا برده تا قعر زمین

875. *Ehl-i dîn, şehvet ateşinden yanmaz; bâkîleri yerin dibine kadar götürmüştür.*

Ehl-i dîn huzûzât ve şehevât-ı nefsâniyye ateşine yanmaz; çünkü onlar bu huzûzât-ı nefsâniyyede Allâh'ın peygamberi tarafından çizilmiş olan hudûddan ileriye geçemezler. Hudûdu tecâvüz edenler her ne kadar sûrette ehl-i dîn görünür iseler de, hakîkatte ehl-i dîn değildirler; zîrâ dînin bir ma'nâsı da inkıyâddır. Bu hudûd-ı şer'iyyeyi tecâvüz edip, şehevât-ı nefsâniyyelerine esîr olanları o şehvet ateşi, zâhiren ve bâtınen yerin dibine kadar götürür. Zâhiren yerin dibine götürmesi, şehevât-ı nefsâniyyelerini sû-i isti'mâl edenlerin çok muammer olamayıp, az bir müddet zarfında ölmeleridir. Bâtınen yerin dibine götürmesi, rûhunun âlem-i tabîatta ve esfel-i sâfilînde mahbûs kalıp, âlem-i rûhâniyyete ve illiyyîne urûc edememesidir.

موج دریا چون بامر حق بتاخت   اهل موسی را ز قبطی وا شناخت

876. *Denizin dalgası Hakk'ın emriyle koştuğu vakit, Mûsâ'nın ehlini kıbtîden fark etti.*

Ya'ni Mûsâ (a.s.) mü'minler ile Mısır'dan hicrete kasd edip, Bahr-i Ahmer sâhiline geldikde, mu'cize-i nebeviyyesi olmak üzere, denizde kuru bir yol açıldı. Mü'minler deniz içindeki o kuru yoldan karşı yakaya geçtiler. Fir'avn dahi avanesiyle berâber onların geçtiği yola girdi; deniz kapandı gark oldular. Nitekim kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyrulur. İşte bu def'a da deniz dalgaları Mûsâ (a.s.)a tâbi' olan ehl-i îmân ile, Fir'avn'a tâbi' olan kıbtîleri, emr-i Hak'la tanıdı ve her iki tâifeye lâyık oldukları muâmeleyi ayrı ayrı yaptı.

خاك قارونرا چو فرمان در رسید   با زر و تختش بقعر خود کشید

877. *Fermân eriştiği vakit, toprak Kārûn'u, altını ve tahtı ile kar'ına çekti.*

Kārûn, Mûsâ (a.s.)ın kavmi efrâdından birisi idi. Bidâyetde fakîr iken, sonra pek zengin oldu. Mûsâ (a.s.) binde bir zekât ile emr etti. Merkūm ser-

vetinin binde biri, azîm bir yekûne bâliğ olacağını hesâb etti. Hırsı ve buhlü gālib olduğundan vermek istemedi. Bir fâhişeyi kandırarak halk muvâcehesinde Mûsâ (a.s.)a zinâ isnâd etmek istedi. Fâhişe işin hakîkatini enzâr-ı nâsa ifşâ etti. Mûsâ (a.s.) dahi Kārûn'un malı ile ve mülkü ile yere batmasını Hak'dan niyâz etti. Merkūm da, hazînelerinin bulunduğu bir sâhaya ârız olan bir recfe netîcesinde servet ve sâmânıyla berâber yere geçip helâk oldu.

Bu kıssa Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Kasas'ın nihâyetlerine doğru beyân buyrulmuştur.

آب و گل چون از دم عیسی چرید   بال و پر بگشاد مرغی شد پرید

878. *Su ve çamur Îsâ (a.s.)ın nefesinden otladığı vakit kanat açtı ve kuş oldu, uçtu.*

Nitekim âyet-i kerîmede Îsâ (a.s.)dan hikâye tarîkıyla Hak Teâlâ buyurur: انّى اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِ اللّه (Âl-i İmrân, 3/49) Ya'ni "Ben size çamurdan kuş hey'eti gibi yaparım; ona üflerim; imdi o Allâh'ın izniyle bir kuş olur."

هست تسبیحت بخار آب و گل   مرغ جنت شد ز نفخ صدق دل

879. *Senin tesbîhin su ve çamur buhârı oldu; gönül sıdkının üfürmesinden cennet kuşu oldu.*

Ey sâlik, senin yediğin ekmek, içtiğin su, topraktan hâsıl olur. Onlar sana gıdâ olduğu vakit vücûdunda harâret-i garîziyye olur. Bu harâretin buhârı ya'ni gazı hârice çıkardığın nefes olur ki, bu da hâmız-ı karbondur. Sen bu nefesi gönül sıdkı ile, ya'ni gönlünde doğru bir îmân bulunduğu halde hârice nefh ederken سبحان الله و بحمده [Sübhânallâhi ve bi-hamdihî] gibi bir tarzda tesbîh edersen, senin bu tesbîhe mukārin olan nefesin, âlem-i ervâhda cennetin kuşu sûretine girer.

Âtîde bu gibi arazların, âlem-i berzahda sûret iktisâb edeceği bahsine müteallık pek çok hakāyık gelecektir.

کوه طور از نور موسی شد برقص   صوفیٔ کامل شد و رست او ز نقص

880. [867] *Tûr Dağı Mûsâ'nın nûrundan raksa gitti ve kâmil sûfî oldu ve noksandan kurtuldu.*

Tûr Dağı hakkındaki îzâhât yukarıda 26 numaralı beyt-i şerîfde geçti. Ya'ni tecellî-i ilâhîden Tûr Dağı ehl-i tasavvuf gibi cezbeye tutulup, semâ'a

kalktı; cemâdiyet noksanlığından kurtuldu da, kendisinde hakîkat-ı insâniy-ye zâhir olarak kâmil bir sûfî oldu.

چه عجب گر کوه صوفی شد عزیز   جسم موسی از کلوخی بود نیز

881. *Eğer dâğ-ı azîz sûfî oldu ise, ne aceb! Mûsâ'nın cismi de bir kerpiçten idi.*

Ey sâlik, cemâddan olan dağ, kâmil sûfî olur mu diye taaccüb etme; esâsen Mûsâ (a.s.)ın cismi de topraktandır. Kudret-i Hak ile onda eser-i hayât hâsıldır. Binâenaleyh kudret-i Hak'la dağda da bir hâl zuhûr ederse şâyân-ı taaccüb değildir.

این عجائب دید آن شاه جهود   جز که طنز و جز که انکارش نبود

882. *O çıfıt şâh, bu acâibi gördü; ona ancak istihzâ ve ancak inkâr oldu.*

Şâh ateşte bu hârikulâde hâli gördü; fakat bu hâl ve bu acîbe onu îmâna getireceği yerde, bilakis ancak istihzâsına ve inkârına sebeb oldu.

طنز و انکار کردن شاه جهود و قبول نا
کردن نصیحت ناصحان خویش را

Çıfıt şâhın istihzâ ve inkâr etmesi ve kendi nasîhatçılarının nasîhatını kabûl etmemesi

ناصحان گفتند از حد مگذران   مرکب استیزه را چندین مران

883. *Nasîhatçılar dediler ki, hadden tecâvüz etme; inâd merkebini bu kadar sürme!*

Şâhın kendi adamlarından ba'zıları bu hârikayı görünce nasîhat vermeğe kalkıp dediler ki: Zulüm ve kahrın da bir haddi vardır; o haddi tecâvüz etme. Üstüne binmiş olduğun inâd merkebini zulüm ve kahır meydânında bu kadar sürme.

ناصحانرا دست بست و بند کرد   ظلم را پیوند در پیوند کرد

884. *Nasîhat edenlerin ellerini bağladı ve tevkîf etti; zulmü birbirine bitiştirdi.*

Nâsihlerin ellerini bağladığı gibi, kendilerini de bir mahalle bağlayıp tevkîf etti. Bu sûretle yaptığı zulümlere bu zulmü de ilâve etti.

بانگ آمد کار چون اینجا رسید   پای دارای سگ که قهر ما رسید

885. *İş buraya erişince: "Ey köpek ayağını sıkı bas ki, bizim kahrımız erişti" diye nidâ geldi.*

Zulüm son dereceye gelince, arkasından kahr-ı ilâhî gelmesi, bu âlemde âdet-i câriye-i ilâhiyyedendir. Târîh-i İslâm'da ve Roma ve Fransa vesâir milletlerin târihlerinde emsâli pek çoktur.

بعدازان آتش چهل گز بر فروخت   خلقه گشت وآن جهودانرا بسوخت

886. *Ondan sonra o ateş, kırk arşın alevlendi; halka oldu ve o çıfıtları yaktı.*

Ya'ni, mü'minleri attıkları çukur içindeki ateşin alevi ufkî bir sûrette etrâfa kırk arşın yayılarak bir halka teşkîl etti ve mü'minlerin yanmalarını temâşâ için çukurun etrâfında sandalyelere oturmuş olan yahûdîleri yaktı, kavurdu.

اصل ایشان بود آتش ز ابتدا   سوی اصل خویش رفتند انتها

887. *Onların aslı, ibtidâdan ateş idi; nihâyetde de kendi asıllarına gittiler.*

هم ز آتش زاده بودند آن فریق   جزؤهارا سوی کل باشد طریق

888. *Hem o tâife ateşten doğmuş idiler; cüz'lerin yolu, küll tarafına olur.*

Âteş, Kahhâr isminin mazharıdır. Bunların a'yân-ı sâbiteleri de ezelde ve ibtidâda sıfat-ı kahr-ı ilâhînin mazharı olmuş idiler. Binâenaleyh hayât-ı dünyeviyyelerinin sonunda da kendi asılları olan âteş-i kahr tarafına gittiler ve bu zâlimler mâdemki küll olan Kahhâr ve Mudill isimlerinden doğmuş bir cüz' idiler; binâenaleyh onların sırât-ı müstakîmi kendi külleri olan bu isimlerin muktezâsı oldu ve bu sırât-ı müstakîmin nihâyeti de âteş oldu.

آتشی بودند مؤمن سوز و بس   سوخت خود را آتش ایشان چو خس

889. *Mü'min yakıcı bir ateş idiler ve bu kadar! Onların ateşi çöp gibi kendilerini yaktı.*

Ya'ni onların hayât-ı dünyeviyyedeki vazîfeleri mü'min yakıcı bir ateş olmak idi. İşte bu kadar! Binâenaleyh الجزاء من جنس العمل Ya'ni "Cezâ amel cin-

sinden olur" kāidesince, onların hazırladıkları ateş, çörçöp gibi kendilerini yaktı ve cezâları, amellerine muvâfık oldu.

آنكه بودست امه الهاويه   هاويه باشد مراورا زاويه

890. *Aslı hâviye olan kimsenin, muhakkak zâviyesi de hâviye olur.*
[877]

"**Hâviye**" derekât-ı cehennemden bir derekedir. Nitekim âyet-i kerîmede وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌ وَ مَا اَدْرَاكَ مَاهِيَهْ نَارٌ حَامِيَةٌ (Kāria, 101/8-11) Ya'ni "Ve hasenâtının vezinleri hafîf olan kimseye gelince, onun aslı hâviyedir. O nedir bilir misin? O yakıcı ateştir."

"Hâviye" hevâdan müştakdır ve hevâ 854 numaralı beytin îzâhında ta'rîf olundu. İmdi hevâ-yı nefsânî dâimâ âlem-i berzahda suver-i kabîhaya temessül edecek olan a'mâl-ı seyyieyi doğurur. Binâenaleyh aslı hâviye olan kimsenin, hayât-ı dünyeviyyede vazîfesi a'mâl-i seyyie ve hayât-ı uhreviyyede gidip oturacağı köşe de yine hâviye olur.

مادر فرزند جويان ويست   اصلها مر فرعهارا در پيست

891. *Çocuğun anası onu arayıcıdır; asıllar fer'lerin izindedir.*

Ana asıldır, çocuk onun fer'idir. Ana çocuğun arkasından koştuğu gibi, asıl olan esmâ-i ilâhiyye de, kendilerinin fer'i olan mezâhirinin arkasından koşar ve onları kendi âgûş-i terbiyesinden aslâ bırakmaz.

آبها در حوض اگر زندانيست   باد نشفش ميكند كاركانيست

892. *Eğerçi, sular havuz içinde mahbûstur, havâ onu neşf eder, zîrâ erkânîdir.*

Asıllar fer'in arkasından gitmesinin bir misâli sudur. Sular havuz içinde toplanıp mahfûz ve mahbûs kalmıştır; fakat havâ unsuru suyun aslı olduğundan, o mahbûs olan suyu neşf eder. Çünkü o su erkân-ı tabîatden olan havâya mensûbdur.

مى رهاند مى برد تا معدنش   اندك اندك تا نه بينى بردنش

893. *Kurtarır, azar azar ma'denine kadar götürür; hattâ sen onun götürmesini görmezsin.*

Havâ unsuru suyun azar azar tebahhuru vâsıtasıyla onun zerrâtını ma'denine, ya'ni hâvî olduğu gazların mecma'ına kadar götürür. Ya'ni müvellidü'l-humûza zerrâtı mecma'ına ve müvellidü'l-mâsını da kezâ müvelli-

dü'l-mâ mecmaına götürür ve sen onun nasıl götürüldüğünü göremezsin. Yalnız bir müddet sonra havuz içinde su kalmadığını görürsün.

وين نفس جانهاى مارا همچنان اندك اندك دزدد از حبس جهان

894. *Ve bu nefes, böylece bizim canlarımızı azar azar dünyâ habsinden çalar.*

İnsanın hayâtı havâ-yı hâricîden müvellidü'l-humûzayı ciğerlerine almak ve karbonu ihrâc etmek sûretiyle devâm eder. Binâenaleyh hayât bu nefes ile kāimdir. Bu vücûd makinası nefes alıp vermek sebebiyle her an eskir ve ömrü de gittikçe kısalır. Şu halde bu nefes rüzgârı bizim ömrümüzü - havuz içinde mahbûs olan suyu havâ-yı nesîmînin emdiği gibi- azar azar habs-i dünyâdan çalar.

İmdi mâdemki hayâtın zübdesi ancak nefesten ibârettir ve mahsûl-i hayât da bu nefesdir, o halde bu nefesi ma'nâsız bir sûrette sarf ve isrâf etmemek lâzım gelir. Eğer ma'nâsız olarak çıkarılırsa, o nefes, yine esfel-i sâfilîn olan tabîat âleminde mahbûs kalır; ve eğer insanın halkından maksûd olan ma'nâ ile çıkarılırsa, telattuf edip, asl-ı hakîkî olan Hakk'a urûc eder.

تا اليه يصعد اطياب الكلم صاعدا منا الى حيث علم

895. *Kelimât-ı tayyibe O'na kadar suûd eder; bizden Allâh'ın bildiği mahalle kadar çıkar.*

Nefes, kelimât-ı tayyibe olan tesbîh ve tehlîl ve musâhabe-i hakāyık ve maârif ve nasâyih-i dîniyye ile sarf edilirse, huzûr-ı ilâhîye kadar çıkar. Huzûr-ı ilâhî neresidir diyecek olur isen, biz cevâben: "O bizden kelimât-ı tayyibe ile çıkan nefesin suûd ettiği makām, Allah Teâlâ Hazretleri'nin bildiği mahaldir" deriz.

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Fâtır'da olan şu اَلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَ الْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ (Fâtır, 35/10) Ya'ni "Kelimât-ı tayyibe Allâh'a suûd eder ve amel-i sâlih onu yükseltir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîmeye nazaran, kelimât-ı tayyibenin sûretâ telaffuzu kâfî değildir, onu is'âd eden amel-i sâlihdir; ve amel-i sâlih de, hulûs-i kalbdir. Binâenaleyh riyâ ve süm'a ile telaffuz olunan kelimât-ı tayyibeye musarraf olan nefes, huzûr-ı Hakk'a suûd edemez.

ترتقى انفاسنا بالمنتقى متحفا منا الى دار البقا

896. *Bizim nefeslerimiz, bizden dâr-ı bakāya tuhfe olarak tahâretle urûc eder.*

ثم تأتينا مكافات المقال　　　ضعف ذاك رحمة من ذى الجلال

897. *Ondan sonra makālin mükâfâtı, celâl sâhibi tarafından rahmet olarak, bize onun iki katı gelir.*

Bizim nefeslerimiz tahâretle Hakk'a urûc ettikten sonra, bu hulûs-ı kalb ile olan zikr-i Hakk'ın mükâfâtı celâl ve azamet sâhibi olan Hak Teâlâ tarafından bize o hediyemizin iki katı rahmet olarak nâzil olur. Bu rahmet ise rızâyı ilâhîdir. Nitekim âyet-i kerîmede وَ رِضْوَانٌ مِنَ اللهِ اَكْبَرُ (Tevbe, 9/72) Ya'ni "Allah Teâlâ cânibinden olan rıdvân pek büyüktür" buyrulur.

ثم يلجينا الى امثالها　　　كى ينال العبد مما نالها

898. *Bundan sonra abd, nâil olduğu şey cinsinden olan şeye nâil olmak için, bizi onun emsâline ilcâ eyler.*

Rahmet-i ilâhiyye ve rıdvân-ı ekber hâsıl olduktan sonra, abd evvelce nâil olduğu şeye tekrar nâil olmak için, bizi yine huzûr-ı kalb ile, evvelki hâlin emsâli olan ezkâr-ı Hakk'a ilcâ eyler ve kul bu rahmet-i ilâhiyye netîcesinde, artık başka türlü hareket edemez. Kendisi için zikr-i Hak bir zarûret hâlini iktisâb eder; ve mükâfâtı da kat kat olur.

هكذا تعرج و تنزل دائما　　　ذا فلا زالت عليه قائما

899. *İşte böylece dâimâ çıkar ve iner. Bu, onun üzerine kāim olarak aslâ zâil değildir.*

Zikr-i Hak'la sarf olunan nefesler böyle dâimâ Hakk'a urûc eder ve Hak tarafından da onun mükâfâtı sana iki kat olarak nüzûl eder. Bu senin hâlin böyle urûc ve nüzûl üzerinde kāim olur, aslâ munkatı' ve zâil olmaz.

پارسى كوئيم يعنى اين كشش　　　زان طرف آيد كه آمد آن چشش

900. *Fârisî söyliyelim; ya'ni bu çekiş, o zevkin geldiği tarafdan gelir.*
[887]

Cenâb-ı Pîr'in bu *Mesnevî-i Şerîf*'i söylemeleri zikr-i Hak'dır; ve nefes-i âlîlerini bu zikr-i Hakk'a sarf buyururlar. İmdi ebyât-ı arabiyye ile îzâh buyurdukları hakāyıkın fiilen bu sadedde vukū'una işâreten derler ki: Bizim bu hakāyıkı elfâz-ı arabiyye ile söylememiz, nefesimizi Hakk'ın bu sûretle bir cezbi ve çekmesidir. Zîrâ biz zikr-i Hak'la meşgūl iken, bize Hak cânibinden rahmet olarak nâzil olan bir zevk, nefesimizi bu elfâz-ı arabiyye ile, yine o zevkin geldiği tarafa çekti. Artık Fârisî söyliyelim.

چشم هر قومی بسویی مانده است   کان طرف یك روز ذوقی رانده است

901. *Her kavmin gözü bir tarafta kalmıştır. Zîrâ o tarafta bir gün bir zevk sürmüştür.*

Ya'ni her tâifenin gözü bir gün zevk ettiği bir mahalde kaldığı için, ben de yukarıdaki hakāyıkı arabî olarak söyledim; çünkü zevkim اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ (Fâtır, 35/10) ["Ona ancak güzel sözler yükselir"] kelâm-ı ilâhîsinde idi; ve kelâm-ı ilâhî olan Kur'ân-ı azîmü'ş-şân Arabîdir ve küllü'l-küll olan Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz de Arabîdir. Benim gözümde o zevk ettiğim kelâm-ı ilâhîde ve küllü'l-küll olan nebiyy-i zîşânımda kaldığı için, mahzâ o zevki tahatturen ebyâtı Arabî olarak söyledim.

ذوق جنس از جنس خود باشد یقین   ذوق جزؤ از کل خود باشد ببین

902. *Muhakkaktır ki, cinsin zevki, kendi cinsinden olur; cüz'ün zevki, kendi küllünden olduğunu gör!*

Ya'ni ben velâyet-i muhammediyyeye mensûbum ve onun cinsindenim, o benim küllümdür. Benim velâyetim onun cüz'üdür. Binâenaleyh benim zevkim elbette kendi küllümden olur ve o zevkin galebesi ile elbette enfâsımı elfâz-ı arabiyye ile sarf ediveririm. Cenâb-ı Pîr cinsiyyet üzerine ba'zı hakāyık beyânına şürû' edip buyururlar ki:

یا مگر آن قابل جنسی بود   چون بدو پیوست جنس او شود

903. *Yâhut, meğer ki o bir cinse kābil ola; ona eriştiği vakit, onun cinsi olur.*

Ya'ni âlemde vehle-i nazarda görülen şey iki cinsdir. Birisi erbâb-ı hidâyet, diğeri erbâb-ı dalâletdir. Erbâb-ı hidâyet, kendi külleri olan enbiyâya ve erbâb-ı dalâlet de, kendi külleri olan İblîs'e tâbi'dir. Cenâb-ı Pîr, bu beyitte üçüncü sınıfa işâreten buyururlar ki, zâhiren dalâlette olan bir kimse, hakîkatte erbâb-ı hidâyetten olur; ondaki hâl-i dalâlet ârızîdir. O kendi cinsine mülâkî olunca, hâli tebeddül edip, onun cinsinden olur. Ve kezâ zâhiren ehl-i hidâyet olan kimse, hakîkatte erbâb-ı dalâletten olur; ondaki hâl-i hidâyet ârızîdir; o da kendi cinsine mülâkî olunca, o cinse katılır.

همچو آب و نان که جنس ما نبود   گشت جنس ماو اندر ما فزود

904. *Su ve ekmek gibi ki, bizim cinsimiz değil idi, bizim cinsimiz oldu ve bizde çoğalttı.*

Su ve ekmek, sûret i'tibâriyle bizim cinsimiz değildir; fakat unsuriyyet i'tibâriyle bizim cinsimizdir; sûretâ aramızda cinsiyyet yok iken, biz onları yer ve içeriz. Bizim vücûdumuzun sıklet-i cismiyyesini ve kuvvetini çoğaltır.

نقش جنسیت ندارد آب و نان　　　ز اعتبار آخر آنرا جنس دان

905. *Suyun ve ekmeğin cinsiyyet nakşı yoktur; diğer i'tibârdan onu cins bil!*

Suyun ve ekmeğin sûreti, zâhirde insanın sûretine benzemez. Bu sûret ve nakış i'tibâriyle insanın cinsi değildir; fakat unsuriyyet cihetinden suyu ve ekmeği bizim cinsimizden bil! Zîrâ insanın cismini teşkîl eden müvellidü'l-mâ' müvellidü'l-humûza, azot, karbon ilh... gibi anâsır, suyun ve ekmeğin cismiyyetini dahi teşkîl eder.

ور ز غیر جنس باشد ذوق ما　　　آن مگر مانند باشد جنس را

906. *Ve eğer bizim zevkimiz cinsin gayrinden olursa, o ancak cinse müşâbih olur.*

Ba'zan münâfık olan bir kimse, sûret-i salâhda görünür. Biz de onu bu halde gördüğümüz için, sohbet ve huzûrundan zevk alırız. Binâenaleyh bizim zevkimiz, cinsimizin gayrinden olur. Bu cinsimizin gayrinden zevk almamız dahi, onun sûretteki müşâbehetindendir.

Ma'lûm olsun ki cinsiyyet birkaç vecih iledir:

1. Sûretleri ve ma'nâları bir olur. Âlim ve sâlih olan efrâd-ı insâniyye gibi.
2. Sûretleri bir, ma'nâları başka olur. İnsân-ı sâlih ve âlim ile, insân-ı câhil ve fâsık gibi.
3. Sûretleri başka ve ma'nâları bir vech ile müttehid olur. Cismiyyet-i insâniyye ile, cismiyyet-i gıdâiyye arasındaki unsuriyyet ittihâdı gibi.

Bu beyt-i şerîfde sûretleri bir, ma'nâları başka olan kısma işâret buyrulur. Binâenaleyh sûretleri yekdîğerine benzeyen iki şahıs, birbirinin huzûrunda zevk alır; fakat bilâhire ma'nâlarının başka olduğu zâhir olunca, o zevk kalmaz.

آنکه مانندست باشد عاریت　　　عاریت باقی نباشد عاقبت

907. *Ona müşâbihdir, âriyet olur; sonunda âriyet bâkî olmaz.*

Meselâ sûrette sâlih görünen bir kimse ile vâki' olan musâhabet, bidâyette zevk ve inşirâh verir; fakat bilâhire o kimsenin fisk u fesâdı zâhir olunca o zevk ve inşirâh zâil olur; çünkü müşâbehet-i zâhiriyye âriyet bir şeydir.

مرغ را گر ذوق آید از صفیر   چونکه جنس خود نیابد شد نفیر

908. *Eğer kuşa safîrden zevk gelirse, kendi cinsini bulamadığı vakit müteneffir olur.*

Avcı kuşu tutmak için kuşlar gibi ıslık çalarak ses çıkarır ve kuş dahi avcının sesini, kendi cinsinin sesine benzettiğinden, zevkan o tarafa gelir. Orada kendi cinsini bulamayınca o zevkı, nefrete mübeddel olup, eğer tuzağa tutulmuş ise derhal kaçar.

تشنه را گر ذوق آید از سراب   چون رسد در وی گریزد جوید آب

909. *Eğer susamışa serâbdan zevk gelirse, ona eriştiği vakit, kaçar su arar.*

Ya'ni müşâbehet, sûret-i ezvâkdan görünen serâb gibidir; susayan kimse o serâbı gördüğü vakit, aman şuradan su içeyim diye koşar. Vaktâki o mahalle gelir, o sûretin ma'nâsı başka olduğunu görür, kaçar; kendine lâzım olan suyu arar.

Bu beyt-i şerîfte, "sahte mürşidler" serâba ve "mürîdler" de susamış olan kimselere teşbîh buyrulmuştur.

مفلسان هم خوش شوند از زر قلب   لیك آن رسوا شود در دار ضرب

910. *Müflisler kalp altından sevinirler; lâkin o darbhânede rezîl olur.*
[897]
İrfan müflisleri olan mürîdler, sûrette kalp altın gibi parlak ve ma'nâda simsiyâh olan ma'rifet-i sûriyye sâhibi sahte mürşidlere mülâkî oldukları vakit, sevinirler. Fakat kalp altın gibi olan o sahte mürşidler darbhâne-i hakîkatte ve hak meydanında rezîl ve rüsvây olurlar.

تا زر اندودیت از ره نفکند   تا خیال کژ ترا چه نفکند

911. *Tâ ki altın boyayıcılık seni yoldan alıkoymıya; ve tâ ki eğri hayâl seni kuyuya düşürmeye.*

از کلیله باز خوان آن قصه را   و اندران قصه طلب کن حصه را

912. *Kelîle'den o kıssayı tekrâr oku; ve o kıssa içinde de hisseyi taleb et!*

Hind hükemâsından birinin, hanların lisânından nesâyıh icrâsına dâir tertîb etmiş olduğu *Kelîle ve Dimne** nâmındaki kitâbda münderic olup, âtîde

* *"Kelîle ve Dimne"* ismindeki kitâb Hind-i kadîm hükemâsından birisinin hikmet-i ahlâktan bahisle, Sanskrit lisânıyla yazdığı bir kitâbdır. Hüseyin Vâiz tarafından *"Envâr-ı Süheylî"* ismi ile Fârisî'ye tercüme edilmiş ve Hindistan'da tab' edilmiştir. Filibeli Alâeddin Ali Çelebi ta-

nakl edilecek olan hikâyeyi tekrâr oku ve ondan hisse al ki, kalp altını boyayan tavşana müşâbih bulunan sahte mürşidler seni doğru yoldan alıkoymasın ve arslanı kuyuya düşüren eğri hayâle giriftâr olmıyasın.

حکایت توکل و ترك جهد گفتن نخجیران بشیر

Av hayvanlarının arslana tevekkülü ve terk-i sa'yi söylemesinin hikâyesi

طائفهٔ نخجیر در وادئ خوش　　　بود شان از شیر دائم کش مکش

913. *Av hayvanlarından bir tâifeye hoş vâdîde dâimâ arslandan ıztırâb var idi.*

بس که آن شیر از کمین در می ربود　　　آن چرا بر جمله نا خوش گشته بود

914. *O kadar çok ki o arslan pusudan kapardı; o otlak hepsinin üzerine nâhoş olmuş idi.*

حیله کردند آمدند ایشان بشیر　　　کز وظیفه ما ترا داریم سیر

915. *Çâre düşündüler; arslana geldiler; dediler ki: Biz seni vazîfeden tok tutarız.*

جز وظیفه در پی صیدی میا　　　تا نگردد تلخ بر ما این گیا

916. *Bu mer'a bize acı olmamak için, sen vazîfeden gayri bir avın ardınca gelme!*

Hayvanlar şu çâreyi buldular: Arslanın huzûruna gidip dediler ki: Biz senin nafakanı ta'yîn edelim; sen bizim ta'yîn ettiğimiz bu nafakadan başkaca apansızın pusudan çıkıp av arkasında koşma ve bu mer'ayı bize zehir gibi acı etme!

---

rafından da *"Hümâyûn-nâme"* ismiyle Türkçe'ye tercüme ve tab' edilmiştir. İbâresi tarz-ı kadîm üzeredir. Hilâlî Efendi de nazmen tercüme etmiştir. Bilâhire Şerîf İbrâhim Mâhir Efendi tarafından sâde bir lisan ile tercüme edilmiştir. Kul Mes'ûd nâmında birisi tarafından yapılan eski bir tercüme de Lâleli Kütübhânesi'nde mahfûzdur. (A.A. Konuk)

جواب گفتن شیر نخجیرانرا و فائدهء جهد گفتن

Arslanın av hayvanlarına cevâb vermesi ve çalışmanın fâidesini söylemesi

گفت آری گر وفا بینم نه مکر مکرها بس دیده ام از زید و بکر

917. *Dedi: Hîle değil, vefâ görürsem, pek a'lâ! Ben Zeyd'den, Bekir'den çok hîle görmüşümdür.*

Ya'ni arslan av hayvanlarına cevâben dedi ki: Bu sözünüz hîle olmayıp da, hakîkat ise ve ahdinizde vefâ görürsem, muvâfakat ederim. Fakat ben şundan bundan çok hîleler gördüğüm için sözünüzün sıdkından şübhem vardır.

من هلاك فعل و مكر مردمم من گزیدهء زخم مار كژدمم

918. *Ben insanların fiilinin ve hîlesinin kurbânıyım. Ben yılan ve akrep sokmasının ısırılmışıyım.*

Ya'ni ben yılan ve akreb tabîatında olan insanların açtıkları yaralar ile ısırılmışım ve onların kötü fiillerinin ve hîlelerinin helâki ve kurbânıyım.

مردم نفس از درونم در كمين از همه مردم بتر در مكر و كين

919. *İçimden pusuda olan nefis adamı, mekr ü kîn husûsunda bütün adamlardan beterdir.*

Bu beyt-i şerîfde اعدى عدوك نفسك التى بين جنبيك Ya'ni "Senin en ziyâde düşmanın iki omuzlarının arasında nefsindir" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

گوش من لا يلدغ المؤمن شنيد قول پیغمبر بجان و دل گزید

920. [907] *Benim kulağım* لا يلدغ المؤمن *i işitti, Peygamber'in sözünü cân ve dil ile kabûl etti.*

Ya'ni benim kulağım لا يلدغ المؤمن من جحر واحد مرتين Ya'ni "Mü'min-i âkıl bir delikten iki kere sokulmaz." Ya'ni akıllı mü'min zarar gördüğü bir mahalle bir daha gitmez hadîs-i şerîfini işitti. Artık bir daha vefâsızların sözüne i'timâd edemem.

ترجیح نهادن نخجیران توکل را بر جهد و اکتساب

Av hayvanlarının tevekkülü, sa'y ve iktisâba tercîh etmesi

جمله گفتند ای حکیم باخبر   الحذر دع لیس یغنی عن قدر

921. *Hepsi dediler ki: Ey haberdâr olan hakîm; korkuyu bırak ki, kaderden kurtaramaz.*

Av hayvanlarının hepsi birden arslana dediler ki: Ey görmüş geçirmiş olan hakîm! İ'timatsızlık korkusunu bırak, zîrâ hadîs-i şerîfde دع الحذرفان الحذر لا یغنی عن القدر Ya'ni "Korkuyu terk et; zîrâ korku, kaderden iğnâ etmez; ya'ni kadere karşı fâide vermez" buyrulmuştur.

در حذر شوریدن شور و شرست   رو توکل کن توکل بهتر ست

922. *Korkuda uğursuzluğun ve şerrin ıztırâbı vardır; git tevekkül et, tevekkül çok iyidir.*

با قضا پنجه مزن ای تند و تیز   تا نگیرد هم قضا با تو ستیز

923. *Ey sert ve keskin, kazâ ile pençeleşme! Tâ ki kazâ da senin ile inâd etmesin.*

Ey sert ve keskin huylu kimse, kazâ-yı ilâhî ile pençeleşmeğe kalkma! Sen tedbîrler yaparak kazâ ile pençeleşmeğe kalkınca, kazâ-yı ilâhî de hükmünü infâz için, senin tedbirlerine karşı, türlü türlü yollardan dolaşıp sana gelir.

مرده باید بود پیش حکم حق   تا نیاید زخم از رب الفلق

924. *Hakk'ın hükmünün önünde ölmüş olmak lâzımdır; tâ ki Rabbü'l-felakdan yara gelmesin.*

Ya'ni sen Hakk'ın hükmü önünde ölüler gibi tedbirsiz ve hareketsiz ol ki, o hükm-i ilâhî kolayca seni bulup, eserini göstersin ve Rabbü'l-felakdan, ya'ni perde-i gaybı yaran Rabb-i mutlakdan sana yara gelmesin. Eğer böy-

le yapmayıp, aklınca tedâbîr ittihâzına kalkarsan, o hükm-i ilâhî mermîsi senin tedbirlerinin siperini yıktıkça, her birinden ayrı ayrı teessür yaralarını yersin.

ترجیح نهادن شیر جهد و اکتساب را بر توکل و تسلیم

Arslanın çalışmayı ve kazanmayı tevekküle ve teslîme tercîh etmesi

گفت آری در توکل رهبر ست   این سبب هم سنت پیغامبرست

925. *Dedi: Evet tevekkül rehberdir. Bu sebeb de Peygamber'in sünnetidir.*

Ya'ni arslan dedi ki: Evet tevekkül sâliki Hakk'a vâsıl eden bir rehberdir, bu redd olunmaz; fakat dünyâ âlem-i esbâb olduğu ve esbâba teşebbüs olmaksızın bir iş husûle gelemediği için, bu sebeb dahi Peygamber'in sünneti ve âdetidir.

گفت پیغمبر بآواز بلند   با توکل زا نوی اشتر ببند

926. *Peygamber yüksek ses ile, tevekkül ile berâber devenin dizini bağla buyurdu.*

Ya'ni bir gün bir kimse Resûl-i Ekrem Efendimiz'e gelip: "Yâ Resûlallâh! devenin dizini bağlıyayım mı, yoksa tevekkül edip bağsız bırakayım mı?" diye sordu. Seyyid-i âlem Efendimiz: اعقل بعيرك ثم توكل على الله Ya'ni "Deveni bağla, sonra Allâh'a tevekkül et" buyurdular.

رمز الکاسب حبیب الله شنو   از توکل در سبب کاهل مشو

927. *"El-kâsibu habîbullâh" remzini işit, tevekkülden sebebde kâhil ve tenbel olma!*

الكاسب حبيب الله Ya'ni "Kazanan Allâh'ın sevgilisidir" hadîs-i şerîfindeki işâreti dinle! Esbâba tevessül et; fakat bu sebebe tevessül ederken, Allâh'a tevekkülden dahi kâsır ve gâfil olma! Ya'ni bu âlemde işler sebebsiz olmaz; fakat sebeb dahi muhakkak o işlerin husûlüne müstakil bir âlet değildir; bunu bil!

ترجیح نهادن نخجیران توکل را بر اجتهاد

Av hayvanlarının tevekkülü çalışmaya tercîh etmesi

قوم گفتندش که کسب از ضعف خلق　　لقمهٔتزویر دان مقدار حلق

928. *Hayvanlar ona dediler ki: Kesb halkın za'fındandır; tezvîr lokmasını boğazın mikdârı bil!*

Ya'ni esbâba teşebbüs ederek kazanmak halkın, rezzâkıyyet-i Hakk'a olan i'timâdının za'fındandır. Ve kesb onların bir tezvîr lokmasıdır; ve bu lokma dahi onların boğazlarının hırsı mikdârınca olur. Ya'ni hırsı çok olanın sa'yi de çok olur ve hırsı az olanın, kesbi de az olur.

نیست کسبی از توکل خوبتر　　چیست از تسلیم خود محبوبتر

929. *Tevekkülden daha güzel bir kesb yoktur; teslîmden daha mahbûb olan nedir?*

Nitekim hadîs-i şerîfde: يدخل الجنة من امتى سبعون الفا بغير حساب لا يسترقون و لا يتطيرون و على ربهم يتوكلون Ya'ni "Benim ümmetimden hesapsız yetmiş bin kişi cennete girer ki, onlar sirkat etmezler ve teşe'üm etmezler; ve onlar Rab'lerine tevekkül ederler" buyrulur. Binâenaleyh tevekkülden daha güzel bir kesb yoktur; ve Seyyid-i âlem Efendimiz her gece yatarken: اللهم اسلمت نفسى اليك و فوضت امرى اليك و الجأت ظهرى اليك Ya'ni "Ey benim Allâh'ım, nefsimi sana teslîm ettim ve emrimi sana tefvîz ettim ve arkamı sana dayadım" buyururlar idi. Binâenaleyh Hakk'a teslîm-i nefisden daha mahbûb olan şey nedir?

بس گریزند از بلا سوی بلا　　بس جهند از مار سوی اژدرها

930. *Belâdan belâ tarafına çok kaçarlar; yılandan ejderhâ tarafına çok sıçrarlar.*
[917]

Çok kimseler kazâ-yı ilâhîden esbâb tarafına kaçarlar. Kazâ-yı ilâhî onların bir ibtilâsı ise, kaçtıkları esbâb dahi bir ibtilâdır. Binâenaleyh bir belâdan, diğer belâ tarafına kaçmış olurlar. Ve bilfarz sû-i kazâ onları cerîhadâr etmekte bir yılan gibi ise, onların kaçtıkları esbâb tarafı da, onların hayâtına kasd etmekte ejderhâ gibidir. Meselâ fakr içinde sürünmek bir belâdır. Bunu izâle-

ye teşebbüs için denizlerde ve havalarda ve envâ'-ı mehâlikde esbâba teşebbüs ise daha büyük belâdır. Zîrâ fakr içinde insan aç kalmaz; az-çok bir nafaka bulup hayâtını idâme edebilir. Fakat fakrı izâle için zikr olunan esbâba teşebbüs içinde pek çokları terk-i hayât ederler.

حیله کرد انسان و حیله‌ش دام بود　　آنکه جان پنداشت خون آشام بود

931. *İnsan çâreye tevessül etti ve onun çâresi tuzak oldu; cân zannettiği şey, kan içici oldu.*

در ببست و دشمن اندر خانه بود　　حیلهٔ فرعون زین افسانه بود

932. *Düşman evin içinde olduğu halde kapıyı kilitledi; Fir'avn'ın tedbîrî de bu efsâneden idi.*

Ya'ni insan kazâ-yı ilâhîye karşı tedbîr ittihâz eder. Halbuki kazâ-yı ilâhî evinin içindedir; ya'ni nereye giderse gitsin, onunla berâberdir. Nitekim Fir'avn'ın tedbîri de bu mesel zümresinden idi. Ya'ni Fir'avn müneccimlerin ihbârı üzerine bir Mûsâ çıkıp tâcını tahtını alt-üst ve kendisini helâk etmemek için Benî İsrâîl'in birçok çocuklarını öldürttü. Halbuki Hz. Mûsâ'yı evinin içinde beslemekte idi.

صد هزاران طفل کشت آن کینه کش　　وانکه او می جست اندر خانه اش

933. *O kinci, yüz binlerce çocuğu öldürdü; halbuki onun aradığı evinin içinde idi.*

دیدهٔ ما چون بسی علت در اوست　　رو فنا کن دید خود در دید دوست

934. *Bizim gözümüzde çok illet olduğundan, git kendi görüşünü, dostun görüşünde mahv et!*

Ya'ni bizim zâhir gözümüzde pek çok nefsânî hastalıklar vardır. Bu hastalıklar sebebiyle, her şeyin iç yüzünü göremeyiz. Cenâb-ı Hak ise zâhiri ve bâtını görüp, bizim isti'dâdımıza münâsib olan şeyleri, bizim hakkımızda icrâ buyurur. Öyle olunca kendi görüşümüzü, Hakk'ın görüşüne terk etmemiz zarûrî olur. Nitekim âyet-i kerîmede وَعَسَى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَ عَسَى اَنْ تُحِبُّوا شَيْئاً وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ (Bakara, 2/216) Ya'ni "Çirkin gördüğünüz şeyler, câiz ki sizin için hayırlı olsun; ve hoş gördüğünüz şeyler, câiz ki sizin için şer olsun" buyrulur.

دید ما را دید او نعم العوض　　یا بی اندر دید او کل غرض

935. *Onun görüşü, bizim görüşümüze ne güzel bedeldir! Onun görüşünde garazın hepsini bulursun.*

Gerek zâhire ve gerek bâtına taalluk eden Hakk'ın görüşü, bizim yalnız zâhirî görüşümüze mukâbil ne güzel bir bedeldir! Onun görüşü, bizim isti'dâdımıza lâyık olan şeylere taalluk eder ve bize ona göre atâsını bahş eder. Meselâ isti'dâdımıza münâsib olan fakr ise, fakrı ve gınâ ise gınâyı verir. Binâenaleyh onun görüşünde, sûrî ve ma'nevî makāsıdın kâffesini bulmuş olursun.

طفل تا گیرا و تا پویا نبود   مرکبش جز گردن بابا نبود

936. *Küçük çocuk tutucu ve koşucu oluncaya kadar, onun merkebi, babanın boynundan gayrisi olmadı.*

Henüz yürümekten ve tutmaktan âciz olan küçük bir çocuk, ancak babasının boynuna binip gezebilir. İmdi mertebe-i kemâle vâsıl olan insanlar da küçük çocuk gibidir. Onlar nefislerini, kendi mutasarrıfları olan Hakk'a teslîm etmişlerdir. Bu sûretle onların üzerinde Hakk'ın murâdı ve tasarrufu, onlar kendi irâdelerini kullanmaksızın cereyân eder. Binâenaleyh terk-i tasarruf insana râhat bahş eder.

چون فضولی گشت و دست و پا نمود   در عنا افتاد و در کور و کبود

937. *Vaktâki büyüdü ve el ve ayak gösterdi, mihnete ve ıztırâba düştü.*

Ya'ni çocuk büyüyüp, elini ve ayağını kullanmağa başlayınca, hayatta mihnete ve ıztırâba düşer. Bunun gibi insan kendinde kudret görür ve Hak muvâcehesinde tasarrufa kıyâm ederse, karşısına bu tasarrufâtın mihnetleri ve ıztırâbları çıkar.

جانهای خلق پیش از دست و پا   می پریدند از وفا اندر صفا

938. *Halkın canları, elden ve ayaktan evvel, vefâdan safâ içinde uçarlar idi.*

Ervâh-ı beşer, âlem-i cisme gelip elli ve ayaklı olmazdan evvel اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) Ya'ni "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" hitâbına verdikleri "Belâ" ya'ni "evet" cevâbına vefâkâr olmaktan dolayı, küdûret-i gafletten sâf olan âlem-i ervâhda uçarlar idi.

چون بامر اهبطوا بندی شدند   حبس خشم و حرص و خرسندی شدند

939. *"İhbitû" ya'ni "İniniz!" emriyle mukayyed oldukları vakit, gazaba ve hırsa ve kanâata habs oldular.*

Ya'ni, mertebe-i ervâhdan, âlem-i ecsâma "İniniz" emr-i ilâhîsi ile mukayyed oldukları vakit, her birisi bir cisme taalluk etti ve taalluk ettikleri cismâniyyetin îcâbı olarak gazab ve hırs ve kanâat sıfatları içinde mahbûs kaldılar.

ما عیال حضرتیم و شیر خواه   گفت الخلق عیال للاله

940. *Biz hazretin ıyâliyiz ve süt isteyiciyiz. Halk, Allah'ın ıyâlidir buyurdu.*
[927]

Biz Hakk'ın rızık taleb eden muhtâclarıyız. Zîrâ Seyyid-i âlem Efendimiz Hz. Enes'den rivâyet olunan hadîs-i şerîfde الخلق عيال الله Ya'ni "Mahlûkāt Allâh'ın ıyâlidir" buyurdu.

آنکه او از آسمان باران دهد   هم تواند کو ز رحمت نان دهد

941. *Gökten yağmur veren o Zât-ı ecell ve a'lâ, rahmetinden ekmek vermeğe de kādirdir.*

Yerden rızık çıkaran yağmurun yağmasında hiçbir kimsenin sa'yi müessir değildir. Binâenaleyh hiçbir kimsenin sa'yine mevkūf olmaksızın yağmur veren Hak Teâlâ kullarına sa'y etmeksizin ekmek de verebilir. Nitekim Tîh Sahrâsı'nda Benî İsrâîl'e sa'yleri olmaksızın kebâb olmuş selvâ kuşları ve kudret helvası indirir idi.

ترجیح نهادن شیر جهد را بر توکل

Arslanın çalışmayı tevekkül üzerine tercîh etmesi

گفت شیر آری ولی رب العباد   نردبانی پیش پای ما نهاد

942. *(Arslan) dedi: Evet; fakat kulların Rabb'i bizim ayağımızın önüne bir merdiven koydu.*

Ya'ni arslan cevâben dedi ki: Evet Hak Teâlâ kesb etmeksizin rızık vermeğe kādirdir; velâkin bizim sa'y ayağımızın önüne esbâb-ı sûrî merdivenini koydu. Biz o sebeb merdivenine basarak sa'yimiz ve kesbimiz ile rızk-ı ilâhîye nâil oluruz.

پایه پایه رفت باید سوی بام   هست جبری بودن آنجا طمع خام

943. *Basamak basamak dam tarafına gitmek lâzımdır; orada cebrî olmak tama'-ı hâmdır.*

Bir sebebden diğer sebebe teşebbüs sûreti ile maksad tarafına çıkmak lâzımdır. Âlem-i esbâbda çalışmayı ve irâdeyi terk edip, ben ef'âlimde mecbûrum diyerek oturmak tama'-ı hâmdır ve boş bir hayâldir.

پای داری چون کنی خودرا تولنگ   دست داری چون کنی پنهان تو چنگ

944. *Ayağın vardır; sen kendini nasıl topal edersin? Elin vardır; sen pençeni nasıl saklarsın?*

İrâde ayağın var iken, kendini nasıl âtıl kılarsın; ve sa'y elin vardır, bu pençe-i sa'yini nasıl saklarsın?

خواجه چون بیلی بدست بنده داد   بی زبان معلوم شد اورا مراد

945. *Efendi, kölesinin eline bir bel verdiği vakit, ona murâd zebansız ma'lûm oldu.*

Bir efendi kölesinin eline bir bahçe beli verdiği vakit, "Al bunu da bahçeyi belle!" diye lafzan emir vermesine hâcet kalmaksızın, efendinin murâdı köleye ma'lûm olur.

دست همچون بیل اشارتهای اوست   آخر اندیشی عبارتهای اوست

946. *El, bel gibi O'nun işâretleridir; son düşünücülük onun ibâreleridir.*

Hak Teâlâ'nın insana el ve ayak vermesi "Çalış!" demesine işârettir. Ve kezâ insana uzakları gören akıl ve her işin sonunu düşünen fikir vermesi, hakîkatte çalış ve kazan diye sarîh bir ibâre ile emir vermesi demektir. Zîrâ bu akıl ve fikirden, senin bâtınında ale't-tevâlî konuşmalar hâsıl olur. Ya'ni sen kendi kendine, aklın ve fikrin vâsıtasıyla içinden konuşursun.

چون اشارتهاش را بر جان نهی   در وفا ی آن اشارت جان دهی

947. *Mâdemki O'nun işâretlerini cân üstüne koyarsın; o işâretlerin vefâsında cân veresin.*

Mâdemki Hakk'ın sana verdiği çalışmak işâretleri olan el ve ayak ve sâir a'zâyı canının üstüne koymuş olursun, o halde o işâretlerin hükmünü îfâda can vermen, ya'ni son derece gayretle sa'y iktisâb etmen lâzım gelir.

پس اشارتهاش اسرارت دهد   بار بر دارد ز تو كارت دهد

948. *Binâenaleyh, O'nun işâretleri sana sırlar verir, senden yükü kaldırır; sana iş verir.*

Ya'ni Hakk'ın sana verdiği çalışma işâretleri olan a'zâ ve cevârih ile amel edersin, o amelden sana gizli gizli netîceler zuhûr eder. Bu gizli netîceler dünyevî ve uhrevî olur. Nitekim âyet-i kerîmede وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا (Âl-i İmrân, 3/145) Ya'ni "Her kim dünyâ sevâbını isterse, ona o cinsten veririz; ve kim ki âhiretin sevâbını isterse, ona da o cinsten veririz" buyrulur.

Sevâb-ı dünyevî budur ki, fikrinin gösterdiği tarîkda yürüyüp, makāsıd-ı dünyeviyye için çalışırsın; mi'mâr isen sûretde binâ hâsıl olur ve ressâm isen sûretde resim levhaları peydâ olur. Uhrevî sevâb dahi budur ki, Peygamber'in getirdiği evâmir-i ilâhiyye dâiresinde amel edersin; bundan hayât-ı berzahiyyede suver-i hasene peydâ olur ve seni bu sûretlere bindirirler. Sen hayât-ı dünyeviyyede bunları göremezsin; zîrâ bu sûretler enzâr-ı hissiyyeden mektûmdur. Vaktâki Hak Teâlâ senden bu cisim yükünü kaldırır ve ölüm dediğimiz hâl zâhir olur; âlem-i berzaha intikāl ettiğin vakit Hakk'ın bu yüzden sana verdiği işler zâhir olur. Nitekim âyet-i kerîmede يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ (Târık, 86/9-10) Ya'ni "O günde ki sırlar âşikâr olur; onun için hiçbir kuvvet ve nâsır olmaz" buyrulur.

حاملی محمول گرداند ترا   قابلی مقبول گرداند ترا

949. *Hâmilsin, seni mahmûl eyler; kābilsin, seni makbûl eyler.*

Şimdi bu hayât-ı dünyeviyyede senin canın çalışma işâreti olan a'zâyı yüklenmiştir. Bu a'zâlar ile a'mâl-i hasene işlersen, hayât-ı berzahiyyede, bu sûretler seni yüklenirler; ve kezâ sen canınla cismâniyet yükünü ve Hakk'ın emirlerini kabûl etmişsin. Hayât-ı berzahiyyede de bu suver-i cemîlenin makbûlü olursun. Ya'ni o sûretler seni kabûl edip yüklenirler. A'mâl-i seyyie dahi bunun gibidir.

قابل امر ویی قائل شوی   وصل جویی بعدزان واصل شوی

950. [937] *O'nun emrini kabûl edicisin, söyleyici olursun; vuslat istersin, bundan sonra vâsıl olursun.*

Sen şimdi hayât-ı dünyeviyyede Hakk'ın emrini kabûl etmiş bir haldesin ve O'nun emrini ihvân-ı dînine söylersin. Bunları Hakk'a vâsıl olmak istedi-

ğin için yaparsın. Bu hayât-ı dünyeviyyeden sonra ölüm vâsıtasıyla maksûduna vâsıl olursun.

سعی شکر نعمتش قدرت بود　　　جبر تو انکار آن نعمت بود

951. *O'nun ni'metinin şükrüne çalışmak, kudret olur. Senin cebrin, o ni'metin inkârı olur.*

Hakk'ın sana verdiği a'zâ ve cevârih ni'mettir. Sen bunları evâmir-i ilâhiyye dâiresinde kullanırsan, o ni'metin şükrünü îfâ etmiş olursun; sana verdiği kudret-i sa'yi nefy edip, cebir tarafına gidersen, bu ni'metleri inkâr etmiş olursun.

شکر قدرت قدرتت افزون کند　　　جبر نعمت از کفت بیرون کند

952. *Kudretin şükrü, senin kudretini ziyâdeleştirir. Cebir, ni'meti elinden çıkarır.*

Hakk'ın senin a'zâ ve cevârihine vermiş olduğu kudreti, evâmir-i ilâhiyye dâiresinde sarf edersen, bu tarz hareketin senin kudretini çoğaltır. Eğer, ben ef'âlimde Hakk'ın cebri altındayım, deyip ameli terk edersen, Allah Teâlâ o ni'met-i kudreti, dünyâda ve âhiretde senden nez' eder.

جبر تو خفتن بود در ره مخسب　　　تا نبینی آن در و درگه مخسب

953. *Senin cebrin yolda uyumak oldu; uyuma! O kapıyı ve dergâhı görmedikçe uyuma!*

Ey tarîk-ı Hakk'ın sâliki! Senin nazarında henüz keserât-ı âlem ve senin kudretin sâbitdir; ve sen henüz yoldasın. Eğer sen böyle henüz yolda iken, mahzâ ilim netîcesi olarak, benim irâdem ve kudretim yoktur; ancak Hakk'ın irâdesi ve kudreti vardır, deyip de sa'yi ve ameli terk edersen, senin bu hâlin bir yolcunun yolda uyumasına benzer. Vâkıâ senin bu dediğin hakîkatte doğrudur; fakat henüz senin hâlin değildir. Sen henüz hakîkat kapısını görmedin ve dergâh-ı vahdete vâsıl olmadın. Ya'ni "fenâ-fillâh" ve "bakā-billâh" mertebelerine vâsıl olmadın. Bu sözleri ilim kuvvetiyle söylersin; binâenaleyh sen bu merâtibe hâlen vâsıl oluncaya kadar, abdânî olan kudretinden uyuma ve gāfil ve tenbel olma. Abdin kudreti ilmen değil, hâlen ancak "bakā billâh" mertebesinde, kudret-i Hak'da fânî olur. Böyle olan bir kimse ölüye, diril, dese dirilir; diriye öl dese ölür. Sen böyle misin?

هان مخسب ای جبرئ بی اعتبار   جز بزیر آن درخت میوه دار

954. *Ey i'tibârsız cebrî, sakın meyveli ağacın altından başka yerde yatma!*

Ey kendi mertebesinden ibret almayan cebrî; sakın meyveli ağaç gibi feyyâz olan "bakā billâh" mertebesinin mâdûnundaki merâtibde kendi kudretinden gāfil olup uyuma ve sa'yi elden bırakma.

تا که شاخ افشان کند هر لحظه باد   بر سر خفته بریزد نقل و زاد

955. *Tâ ki her lahza rüzgâr dalı sallasın; uyumuşun başına meze ve azık döksün.*

Tâ ki kudret-i ilâhiyye rüzgârı şecer-i isti'dâd dallarını sallasın; kendi kudretinden uyumuş ve bî-haber kalmış olan kimsenin üzerine şarâb-ı aşkın mezesini ve azığını döksün; ve hakāyık ve maârif meyvelerini onun başının üzerindeki dimâğına saçsın.

جبر خفتن در میان رهزنان   مرغ بی هنگام کی یابد آمان

956. *Cebir, yol kesicilerin ortasında uyumaktır; vakitsiz kuş emân bulur mu?*

Cebir, tarîk-ı Hakk'ın reh-zenleri olan nefis ve şeytan arasında uyumaktır. Zîrâ sâlik henüz huzûzât-ı nefsâniyyesine ve şeytanın vesvesesine mâildir. Kendi irâde ve mücâhedesini terk ederse, bunların elinde hâli berbâd olur; ve kendi hâli olmayan bir mertebenin hükmünü icrâya yeltenmek, henüz kanadları çıkmadan vakitsiz uçan bir kuşa benzer. Böyle vakitsiz uçan kuş felâh bulur mu?

ور اشارتهاش را بینی زنی   مرد پنداری و چون بینی زنی

957. *Ve eğer O'nun işâretlerine burun çekersen, kendini erkek zannedersin; ve vaktâki göresin, kadınsın.*

Ya'ni sen Hakk'ın çalışma işâretleri olan verdiği el ve ayakları, burun çekip, hiçe sayarsan, kendini gûyâ vâsıl-ı hakîkat olmuş kâmil bir erkek zannedersin; halbuki ahvâline dikkatle nazar edersen, hakîkatte erkek değil, nefis ve şeytan düşmanlarına karşı cihâddan ve muhârebeden âciz bir kadın olduğunu görürsün.

این قدر عقلی که داری گم شود   سر که عقل از وی بپرد دم شود

958. *Mâlik olduğun bu kadar akıl zâyi' olur; kendisinden akıl uçan baş, kuyruk olur.*

Eğer Hakk'ın işâretlerini anlamazsan, sendeki şerâfet-i akıl zâyi' olur; ve akıldan hâlî kalan bir baş dahi, şerâfetini gâib edip, kuyruk mesâbesinde olur.

زانکه بی شکری بود شوم و شنار   می برد بی شکر را تا قعر نار

959. *Zîrâ şükürsüzlük uğursuz ve nâ-mübârek olur. Şükürsüzü cehennemin dibine kadar götürür.*

گر توکل میکنی در کار کن   کشت کن پس تکیه بر جبار کن

960. *Eğer tevekkül edersen amel içinde et, ek, ba'dehû Cebbâr'a i'timâd et!*
[947]

Ya'ni amel ile berâber Hakk'a tevekkül et; sonra da Cebbâr olan Allah'ın kudretine dayan, ya'ni sa'y ile tevekkülü cem' et! Zîrâ hadîs-i şerîfde الدنيا مزرعة الآخرة ya'ni "Dünyâ âhiretin tarlasıdır" buyrulmuştur. Binâenaleyh amel tohumu ekip, ba'dehû onun semere vermesi için Cenâb-ı Cebbâr'a tazarru' ve niyâz etmek lâzımdır.

باز ترجیح نهادن نحجیران توکل بر جهد

Tekrâr av hayvanlarının tevekkülü sa'ye tercîh etmeleri

جمله با وی بانگها بر داشتند   کان حریصان که سببها کاشتند

صد هزار اندر هزار از مرد و زن   پس چرا محروم ماندند از زمن

961-962. *Hepsi ona ref'-i asvât ettiler de dediler ki: O harîsler ki, erkek ve kadınların, bin kere yüz bin sebebleri ekdiler de, niçin kader cihetinden mahrûm kaldılar?*

Ya'ni arslanın çalışmayı, tevekküle tercîhdeki ısrârına karşı av hayvanlarının hepsi birden bağırarak dediler ki: Murâdlarının husûlüne harîs olan erkek ve kadının milyonlarcası sebeb tohumlarını amel sâhalarına ektiler de, kader-i ilâhî onların murâdlarına muvâfık sûretde tecellî etmedi ve murâdlarından mahrûm kaldılar. Bundan, sa'yin fâidesiz olduğu anlaşılmaz mı?

صد هزاران قرن زآغاز جهان　　　همچو اژدرها گشاده صد دهان

963. *Dünyânın başlangıcından beri yüz binlerce asır, ejderhâ gibi yüz ağız açmıştır.*

Harîs olan tâifeler, dünyânın başlangıcından beri yüz binlerce asır, kendi murâd ve maksadları tarafına, ejderhâlar gibi yüzylerce hırs ve tama' ağızlarını açmıştır.

مکرها کردند آن دانا گروه　　　که ز بن بر کنده شد زان مکر کوه

964. *O bilgili olan tâife mekrler yaptılar ki, o mekrden dağ kökünden kopmuş oldu.*

O bilgili olan tâifeler murâdlarına vâsıl olmak için türlü türlü mekr ve tedbirler yaptılar ki, onların tedbirlerinden dağlar yerinden oynadı ve el-ân dahi dağlar gibi gemiler, dehhâş tayyâreler ve tanklar ve boğucu gazlar gibi müdhiş âlât-ı harbiyye îcâd ettiler; her birerleri dağları tepeleri yıkar. Bu tedbirler hep hırsın netâyicidir.

کرد وصف مکرهاشان ذو الجلال　　　لتزول منه اقلال الجبال

965. *Celâl sâhibi olan Allah Teâlâ onların mekrlerini "Ondan elbette dağların tepeleri zâil olur" diye vasf etti.*

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i İbrâhîm'deki şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللهِ مَكْرُهُمْ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ (İbrâhîm, 14/46) Ya'ni "Muhakkak küffâr son derece mekr ile mekr ettiler; her ne kadar onların mekrlerinden dağlar yıkılırsa da, Allâh'ın indinde onlara mekr vardır." Bu âyet-i kerîmeden anlaşılan hulâsa-i ma'nâ şudur: "Küffâr maksadlarına nâil olmak için, son derecede çalışıp tedbirler ve çâreler yaptılar. Onların bu tedbirleri dağları yerinden koparacak mâhiyette olsa bile, Allah Teâlâ'nın ilm-i ilâhîsinde sâbit olan hükmünü aslâ tebdîl edemez."

جز که آن قسمت که رفت اندر ازل　　　روی ننمود از شکار و از عمل

966. *Şikâr ve amelden ezelde, vâki' olan kısmetden gayrisi yüz göstermedi.*

Ya'ni ava çıksan ve ticârete sülûk etsen, ancak ezelde vâki' ve mukadder olan taksîmden daha fazlası eline geçmez.

جمله افتادند از تدبیر و کار　　　ماند کار و حکمهای کردگار

967. *Hepsi tedbîr ve amelden düştüler; fâil-i hakîkînin ameli ve hükümleri kaldı.*

Çalışanlar gördüler ki, netîce kendi murâd ve maksûdlarına muvâfık zuhûr etmedi; binâenaleyh hepsi tedbîr ve amelden âciz kaldılar; ve netîcede zuhûr eden ahvâl ise, fâil-i hakîkînin fiili ve O'nun hükümleri olduğu anlaşıldı.

کسب جز نامی مدار ای نامدار　　　جهد جز وهمی مپندار ای عیار

968. *Ey nâm-dâr, kesbi bir isimden gayri tutma! Ey ayyâr, sa'yi bir vehimden gayri zannetme!*

Ey kazanmakda nâm alan kimse, kazancı kuru bir addan gayri bir şey bilme! Ey hîlekâr, çalışmayı da vehimden başka bir şey görme!

نگرستن عزرائیل بر مردمی و گریختن آن مرد در سرای سلیمان علیه السلام و تقریر ترجیح نهادن توکل بر جهد و قلت فائدهٔ جهد

Azrâil'in bir adama bakması ve o adamın Süleyman (a.s.)ın sarayına kaçması ve tevekkülün sa'y üzerine müreccah olmasının takrîri ve fâide-i sa'yinin azlığı

ساده مردی چاشتگاهی در رسید　　　در سرا عدل سلیمان در دوید

969. *Saf bir adam, kuşluk vakti erişti; Hazret-i Süleyman'ın adli sarayına koştu.*

رویش از غم زرد هر دو لب کبود　　　پس سلیمان گفت ای خواجه چه بود

970. [957] *Onun yüzü gamdan sarı, her iki dudağı mâvi; binâenaleyh Hz. Süleyman: Ey efendi, ne oldu? dedi.*

گفت عزرائیل بر من انچنین　　　یك نظر انداخت پر از خشم و کین

971. *(O adam) dedi ki: Azrâîl bana gazab ve kin ile dolu, böylece bir nazar fırlattı.*

گفت هین اکنون چه میخواهی بخواه　　گفت فرما باد را ای جان پناه

تا مرا زینجا بهندستان برد　　بو که بنده کان طرف شد جان برد

972-973. *(Hz. Süleyman) dedi: Kendini topla; şimdi ne istiyorsan iste! Dedi ki: Ey cân saklayıcı, rüzgâra emir buyur; tâ ki beni buradan Hindistan'a götürsün.Ola ki, o tarafa giden bende canını kurtarsın.*

نك ز درویشی گریزانند خلق　　لقمهٔ حرص و امل زانند خلق

974. *İşte halk fakîrlikten kaçarlar. Ondan dolayı halk hırs ve emelin lokmasıdır.*

İşte halk dahi, ölümden kaçan bu adam gibi, fakîrlikten kaçarlar ve bu kaçmalarından dolayıdır ki, hırs ve emelin lokması ve kurbânı olurlar.

ترس درویشی مثال آن هراس　　حرص و کوشش را تو هندستان شناس

975. *Fakîrlik korkusu, o korkunun misâlidir. Hırs ve sa'yi sen Hindistan anla!*

Bu halkın fakîrlik korkusu, o adamın ölümden korkmasının misâlidir. Bu korku sebebiyle onlar Hindistan mesâbesinde olan hırsa ve sa'ye kaçarlar.

باد را فرمود تا او را شتاب　　برد سوی قعر هندستان بر آب

976. *Rüzgâra emr etti. Nihâyet onu acele, Hindistan'ın su üzerindeki nihâyeti tarafına götürdü.*

Ya'ni Süleyman (a.s.) o adamı Hindistan'a götürmesini rüzgâra emr etti. Rüzgâr onu acele Hindistan'ın nihâyetindeki bir ada tarafına götürdü.

روز دیگر وقت دیوان و لقا　　پس سلیمان گفت عزرائیل را

کان سلیمانرا بخشم از بهر آن　　بنگریدی تا شد آواره ز جان

977-978. *Ertesi gün dîvân ve likā vaktinde Hz. Süleyman Azrâîl'e dedi ki: O müslümana acabâ cânından âvâre olması için mi hışım ile bakıyordun?*

Ya'ni ertesi gün meclis ve tebaa ile mülâkāt vaktinde Hz. Süleyman (a.s.) cenâb-ı Azrâîl'e sordu ki, sen dünkü gün o müslümana acabâ cânını almak için mi hışım ve celâl ile bakıyor idin?

گفت من از خشم کی کردم نظر　　　از تعجب دیدمش در ره گذر

که مرا فرمود حق کامروزهان　　　جان او را تو بهندستان ستان

979-980. *Dedi: Ben ne vakit gazab cihetinden baktım? Yol üzerinde onu ta-*
[967] *accüb ederek gördüm. Zîrâ Hak bana, sen onun cânını bugün mutlakā Hindistan'da al, diye fermân buyurdu.*

از عجب گفتم گر او را صد پرست　　　او بهندستان شدن دور اندرست

981. *Taaccüben dedim ki: Eğer onun yüz kanadı olsa, onun Hindistan'a gitmesi baîddir.*

چون بامر حق بهندستان شدم　　　دیدمش آنجا و جانش بستدم

982. *Vaktâki emr-i Hak'la Hindistan'a gittim; onu orada gördüm ve cânını aldım.*

Bu beyit Ankaravî nüshasında yoktur; Hind nüshalarında mevcûddur; bahse pek münâsebeti olduğundan derc ettim.

تو همه کار جهانرا همچنین　　　کن قیاس و چشم بگشا و ببین

983. *Sen bütün cihânın işini böyle kıyâs et de, gözünü aç ve gör!*

از که بگریزیم از خود ای محال　　　از که بر تابیم از حق ای وبال

984. *Kimden kaçarız? Kendimizden mi? Yâ muhâl! Kimden i'râz ederiz? Hak'dan mı? Yâ vebâl!*

Ma'lûm olsun ki kazâ-yı ilâhî herkesin "ayn-ı sâbitesi"nin ilm-i ilâhî mertebesinde, lisân-ı isti'dâd ile Hak'dan kendi üzerine hükm olunmasını taleb ettiği şeydir. Binâenaleyh Hak, hükmettiği şeyde evvelen mahkûmun -aleyhdir, sâniyen hâkimdir. İmdi bizim isti'dâdımız ve kābiliyyetimiz kendi hakîkatimizden ayrı bir şey olmadığı için, kazâ-yı ilâhîden kaçmak, kendimizden kaçmak demektir. Bir kimsenin kendinden kaçması muhâl olduğundan, Cenâb-ı Pîr "yâ muhâl" buyururlar. Ve diğer tarafdan bizim "a'yân-ı sâbite"miz, Hakk'ın sıfât ve esmâsının ilm-i ilâhîsine mün'akis olan zılleridir ve onların isti'dâdları esmâ-i ilâhiyyenin hâssiyetleri olup, hiçbirisi mec'ûl değildir; ve esmâ-i ilâhiyye müsemmâ olan Hakk'ın gayri değildir. Binâenaleyh kazâ-yı ilâhîden i'râz ve yüz çevirince, kimden yüz çevirmiş oluruz? Elbette Hak'dan

yüz çevirmiş oluruz. Bir kimse Hak'dan i'râz etse, Hak da ondan i'râz eder. Nitekim hadîs-i şerîfde buyrulur ki: من اقبل على الله بكليته اقبل الله عليه بكليته و من اعرض عن الله بكليته اعرض الله عنه بكليته Ya'ni "Kim ki külliyyetle Hak Teâlâ'ya teveccüh ederse, Allah Teâlâ dahi ona külliyyetle teveccüh eder; ve kim ki külliyyetle Allah Teâlâ'dan i'râz ederse, Allah Teâlâ dahi külliyyetle ondan i'râz eder." İmdi Hakk'ın i'râz etmesi vebâl-i azîm olduğundan Cenâb-ı Pîr "yâ vebâl" buyururlar.

Kazâ-yı ilâhî bahsi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Uzeyrî'"de münderic olduğundan, oraya mürâcaât olunsun.

باز ترجيح نهادن شير جهد را بر توكل و فوائد جهد را بيان كردن

Tekrâr arslanın sa'yi tevekküle tercîh etmesi ve sa'yin fâidelerini beyân eylemesi

شير گفت آرى و ليكن هم ببين — جهدهاى انبيا و مؤمنين

985. *Arslan dedi ki: Evet, velâkin peygamberin ve mü'minlerin sa'ylerini de gör!*

حق تعالى جهدهاشان را راست كرد — آنچه ديدند از جفا و گرم و سرد

986. *Hak Teâlâ onların sa'ylerini cefâdan ve germ ü serdden gördükleri şeyi rast kıldı.*

Ya'ni Hak Teâlâ peygamberlerin ve mü'minlerin sa'ylerini boşa çıkarmadı ve çektikleri sıkıntılar ve envâ'-ı mücâhede ve riyâzâtı zâyi' etmedi ve onların sa'ylerinden maksadlarına muvâfık netîceler çıkardı.

حيلهاشان جمله حال آمد لطيف — كل شيئ من ظريف هو ظريف

987. *Onların tedbîrleri, cümle hâl-i latîf geldi; zarîfden olan şey, ancak zarîfdir.*

Peygamberlerin ve onların vârisleri olan evliyânın nâsı terbiye husûsundaki tedbîrleri ve kendi nefislerinden sâdır olan ahvâlin cümlesi, hep latîf olarak zâhir oldu. Zîrâ zekâvet ve kiyâset sâhibi olan kimselerden sâdır olan her şey güzel ve sevimlidir.

دامهاشان مرغ گردونی گرفت   نقصهاشان جمله افزونی گرفت

988. *Onların tuzağı, çerh-ı feleğin kuşunu yakaladı; onların noksânı hep ziyâdelik tuttu.*

Ya'ni enbiyânın kurdukları din tuzağı, âlem-i suflîye mensûb olan ervâhı değil, âlem-i ulvîye mensûb olan ervâhı yakaladı; ve onların hayât-ı dünyeviyyeye karşı olan lâkaydîleri ve eksiklikleri, âlem-i ma'nâda terakkîye ve ziyâdeliğe bâis oldu.

جهد می کن تا توانی ای کیا   در طریق انبیا و اولیا

989. *Ey büyük, gücün yettikçe, enbiyâ ve evliyânın yolunda çalış!*

با قضا پنجه زدن نبود جهاد   زانکه این را هم قضا بر ما نهاد

990. *Kazâ ile pençeleşmek cihâd olmadı; zîrâ ki, bunu dahi kazâ bizim üze-*
[976] *rimize koydu.*

Sa'y ve kesb dahi kazâ-yı ilâhî olduğundan, bu kazâ-yı ilâhîye karşı durmak makbûl bir mücâhede değildir.

کافرم من گر زیان کردست کس   در ره ایمان و طاعت یك نفس

991. *Eğer bir kimse îmân ve tâat yolunda, bir nefes ziyân etmiş ise ben kâfirim.*

Eğer bir kimse enbiyâ ve evliyâ tarafında yürür ve onların gösterdikleri amelleri işlemeğe sa'y ederse, bir nefesi boşa gitmez. Eğer bir nefes ziyân ederse, ben kendimi kâfir addederim; zîrâ Hak Teâlâ Hazretleri اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (Tövbe, 9/120) ya'ni "Muhakkak Allah Teâlâ muhsinlerin ecir ve mükâfâtını zâyi' etmez" buyurur.

سر شکسته نیست این سررا مبند   یك دو روزه جهد کن باقی بخند

992. *Baş yarılmış değildir, bu başı bağlama! Bir iki günlük çalış, bâkî gül!*

Baş mahall-i dimâğ ve dimâğ mahall-i akıldır; ve teklîf-i ilâhî akla hitâben gelmiştir. Binâenaleyh ey cebrî, başın sağlam, ya'ni aklın yerinde iken, bu başını bağlama, ya'ni aklını ta'tîl etme! Eğer maazallah aklın gider ve deli olursan, ona diyecek yok. İmdi mâdemki aklın başındadır; bir iki günden ibâret olan bu hayât-ı dünyeviyyede çalış ve ondan sonra da hayât-ı ebediyyede gül ve istirâhat et!

بد محالی جست کو دنیا بجست نیك حالی جست کو عقبی بجست

993. *Dünyâyı isteyen fenâ bir ukūbet ve azâb istedi; ukbâyı isteyen, iyi bir hâli istedi.*

Bu beyt-i şerîfde مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَ مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَ مَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (Şûrâ, 42/20) Ya'ni "Kim ki âhiret harsini isterse, onun harsini çoğaltırız; ve kim ki dünyâ harsini isterse, ona da o cinsten veririz. İmdi onun için âhirette nasîb yoktur" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Dünyâyı isteyene âhirette nasîb olmayınca, elbette dünyâyı istemek fenâ bir ukūbet ve azâb olur; ve âhireti istemek de iyi bir hâl olur. Bu sûretde "bed-mihâlî"de mihâl kelimesi "mîm"in kesriyle olmak iktizâ eder. Nitekim âyet-i kerîmede وَ هُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ (Ra'd, 13/13) ["Halbuki O azâbı pek şiddetli olandır"] buyrulur.

مکرها در کسب دنیا باردست مکرها در ترك دنیا واردست

994. *Kesb-i dünyâdaki tedbîrler soğuktur; terk-i dünyâ hakkındaki tedbîrler vâriddir.*

Bu beyt-i şerîfde حب الدنيا رأس كل خطيئة ya'ni "Muhabbet-i dünyâ her bir kabâhatin başıdır" ve ترك الدنيا رأس كل عبادة ya'ni "Terk-i dünyâ her bir ibâdetin başıdır" hadîs-i şerîflerine işâret buyrulmuştur.

مکر آن باشد که زندان حفره کرد آنکه حفره بست آن مکریست سرد

995. *Mekr o olur ki, zindanı deldi; o kimse ki deliği kapadı, o soğuk bir mekrdir.*

Bir kimse tedbîrini ve hîlesini zindanı delmek husûsuna sarf ederse, bu tedbîr iyi bir tedbîr olur; fakat delinmiş olan zindanın deliğini kapamak husûsunda tedbîr ittihâz olunursa, bu tedbîr soğuk ve münâsebetsiz bir tedbîr olur.

این جهان زندان و ما زندانیان حفره کن زندان و خود را وا رهان

996. *Bu cihân zindandır ve biz zindânîleriz. Zindanı del ve kendini kurtar.*

چیست دنیا از خدا غافل بدن نی قماش و نقره و فرزند و زن

997. *Dünyâ nedir? Hudâ'dan gâfil olmaktır. Metâ' ve gümüş ve evlâd ve kadın değildir.*

Bu beyt-i şerîf الدنيا كل ما الهاك عن مولاك Ya'ni "Seni Mevlâ'ndan meşgūl ve gâfil kılan her bir şey dünyâdır" hadîs-i şerîfine işârettir.

مال را كز بهر حق باشى حمول　　نعم مال صالح خواندش رسول

998. *Hak için yüklendiğin mala resûl, iyi mal ne güzeldir, buyurdu.*

Bu beyt-i şerîfde نعم المال الصالح للرجل الصالح ya'ni "İyi mal, iyi adam için ne güzeldir" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

آب در كشتى هلاك كشتى است　　آب اندر زير كشتى پشتى است

999. *Geminin içindeki su, geminin helâkidir; geminin altındaki su, bir arkadır.*

Ya'ni mal, su ve insanın vücûdu, gemi gibidir. Geminin içine su girdiği vakit, nasıl gemiyi batırırsa, muhabbet-i mal dahi insanın içini doldurduğu vakit, öylece onu batırır. Fakat malın muhabbeti kalbi istîlâ etmez de, o mal ile Allah rızâsı için ef'âl-i hasenede bulunursa, geminin altındaki su nasıl gemiyi taşır ve semt-i maksûda îsâl ederse, o da insanı maksûdu olan Hakk'a vâsıl kılar.

چونكه مال و ملك را از دل براند　　زان سليمان خويش جز مسكين نخواند

1000. [986] *Vaktâki malı ve mülkü kalbden sürdü, o sebebden Süleyman kendisini miskînin gayri çağırmadı.*

Süleyman (a.s.) bu kadar saltanat-ı azîmesiyle berâber mal ve mülk muhabbetini kalbden sürüp çıkardı ve kendisini fakîrler silkine koydu. Bu sebeble kesret-i mâl ve mülk aslâ ona zarar vermedi. Nitekim hazretin ahvâli tefsîrlerde mündericdir.

كوزهء سربسته اندر آب رفت　　از دل پر باد فوق آب رفت

1001. *Su içine giren ağzı kapalı bir şişe, içi hava ile dolu olduğundan suyun üstünde gitti.*

Şerîat tıpası ile ağzı kapalı ve kalbi Hakk'a karşı fakr u ihtiyâc havası ile dolu olan bir sâlikin şîşe-i vücûdu, bir mâ-i cârî gibi olan dünyâ sûretleri içine batmaz; belki o sûretlerin üzerinde yüzer, ya'ni o sûretlerin esîri olmaz; o sûretlere hâkim olur.

باد درويشى چو در باطن بود　　بر سرآب جهان ساكن بود

1002. *Fakirlik havası bâtında olunca, dünyâ suyunun üstünde sâkin olur.*

گرچه جمله اين جهان ملك و يست　　ملك در چشم دل او لا شى است

1003. *Gerçi bu cihân hep onun mülküdür; mülk onun kalbinin gözünde lâ-şeydir.*

Vâkıâ bu cihânın hey'et-i mecmûası, kalbi hubb-i ilâhî ile dolu olan kimsenin mülküdür; velâkin böyle olan kimsede meşreb-i Süleymânî olduğundan, mülk onun kalbinin gözünde hiçdir.

پس دهان دل ببند و مهر کن　　　پرکنش از باد گیر من لدن

1004. *Böyle olunca, kalbinin gözünü kapa ve mühürle; onu Hak tarafının pençeresinden doldur!*

Kalbinin ağzını muhabbet-i dünyâya karşı kapa ve mühürle; onu Hak tarafından esen havâ-yı ma'rifet-i Hak ile doldur!

جهد حقست و دوا حقست و درد　　　منکر اندر نفی جهدش جهد کرد

1005. *Sa'y hakdır ve ilâç ve maraz da hakdır; onun sa'yi nefy etmesine bakma, çalış!*

Ya'ni çalışmak hakdır ve doğrudur ve sâbittir. Ve kezâ maraz vardır ve marazın def'i için ilâç da vardır. Bunları nefy edenlerin nefyine bakma; zîrâ bir şeyi nefy edenler, hakîkatte onun vücûdunu isbât etmiş olurlar. Çünkü mevcûd olmayan bir şeyin nefy edilmesine hâcet yoktur. Nitekim "lâ ilâhe" mevhûm olan ilâhları nefy etmektir. Halbuki bu mevhûm ilâhlar vehim ve hayâl âleminde mevcûddurlar. Bu sebeble onların nefyi lâzım gelir. "İllallâh" bunların nefyinden sonra ilâh-ı hakîkîyi isbâttır. Binâenaleyh vücûdu sâbit olan şeyi terk etme, çalış!

مقرر شدن ترجیح جهد بر توکل

Sa'yin tevekküle tercîhi mukarrer olması

زین نمط بسیار برهان گفت شیر　　　کز جواب آن جبریان گشتند سیر

1006. *Arslan bu minvalden çok burhan söyledi ki, o cevâbdan cebrîler doydular.*

Ya'ni av hayvânâtı arslanın bu tarzda beyân ettiği birçok delilleri işitip, sa'y husûsunda kendilerinde irâde ve ihtiyâr olduğunu anladılar ve mezheb-i cebirden vazgeçtiler.

روبه و آهو و خرگوش و شغال   جبر را بگذاشتند و قیل و قال

1007. *Tilki ve âhû ve tavşan ve çakal, cebri ve kıyl ü kāli bıraktılar.*

عهدها کردند با شیر ژیان   کاندرین بیعت نیفتد در زیان

1008. *Kükreyen arslanla ahd ettiler ki, bu ahidde ziyâna düşmeyeler, ya'ni bu ahdi bozmayalar.*

قسم هر روزش بیاید بی جگر   حاجتش نبود تقاضای دگر

1009. [996] *Zahmetsiz ona her günün gıdâsı gele; başka talebe onun ihtiyâcı olmaya.*

قرعه بر هر کو فتادی روز روز   سوی آن شیر او دویدی همچو یوز

1010. *Her kimin üzerine kur'a düşer dese, günden güne o pars gibi arslanın tarafına koşardı.*

Ya'ni arslan av hayvanlarını evvelen sa'y, ba'dehû tevekkül lâzım olduğuna, getirdiği deliller ile iknâ' eyledi, onlar da tevekkül-i sırfdan ibâret olan cebrîlikten vaz geçtiler; ve bu husûsta dedi-koduyu terk ettiler. Binâenaleyh kolayca her günün nafakası gelmek ve başkaca av arkasında koşup, onlara ziyân olmamak ve bu ahdi bozmamak üzere ahd ettiler. Bu nafakayı tedârik için de, av hayvânâtı kendi aralarında kur'a çektiler; kur'a kime isâbet ederse, kazâ-yı ilâhîye râzı olup, hemen o arslan tarafına gider ve diğer rüfekâsının râhatı için kendini fedâ ederdi.

انکار کردن نخجیران بر خرگوش در تأخیر رفتن بر شیر

Tavşanın arslana gitmesinin te'hîri hakkında av hayvanlarının i'tirâz etmesi

چون بخرگوش آمد این ساغر بدور   بانگ زد خرگوش کاخر چند جور

1011. *Vaktâki kadeh devren tavşana geldi, tavşan: Nihâyet bu zulüm ne zamâna kadar? diye bağırdı.*

Vaktâki kur'a nevbeti ve kazâ-yı ilâhî şarâbının kadehini içmek devri tavşana geldi, tavşan isyân edip, artık bu zulüm ve cevr ne zamâna kadar devâm edecektir? diye bağırdı.

قوم گفتندش که چندین گاه ما　　جان فدا کردیم در عهد و وفا

1012. *Cemâat dediler ki: Biz bu kadar vakittir vefâ ve ahidde cânımızı fedâ ettik.*

تو مجو بد نامئ ما ای عنود　　تا نرنجد شیر رو رو زود زود

1013. *Ey inadçı, bizim bed-nâmlığımızı isteme; arslan darılmamak için yürü yürü, çabuk çabuk!*

جواب گفتن خرگوش ایشانرا

Tavşanın onlara cevâb vermesi

گفت ای یاران مرا مهلت دهید　　تا بمکرم از بلا بیرون جهید

1014. *Dedi ki: Ey arkadaşlar, benim hîlem sebebiyle belâdan dışarıya sıçramanız için bana mühlet veriniz!*

تا امان یابد بمکرم جانتان　　ماند این میراث فرزندانتان

1015. *Tâ ki benim tedbîrim sebebiyle sizin canınız emân bulsun; bu sizin evlâdınıza mîrâs kalsın.*

Benim yapacağım hîle ve tedbîr sebebiyle sizin canınız kurtulduktan başka, bu mer'a sizin evlâdınıza da mîrâs kalsın.

هر پیمبر امتانرا در جهان　　همچنین تا مخلصی می خواند شان

1016. *Her peygamber ümmetlerini cihânda böylece bir mahall-i halâsa kadar da'vet etti.*

کز فلك راه برون شو دیده بود　　در نظر چون مردمك پیچیده بود

1017. *Zîrâ felekten dışarı olmak yolunu görmüş idi; nazarda gözbebeği gibi büzülmüş idi.*

Ya'ni enbiyâ hazarâtı felek-i tabîatten dışarıya çıkıp yükselmek yolunu görmüş idi. Maahâzâ halkın nazarında onlar gözbebeği gibi büzülmüş küçük ve hakîr idi.

مردمش چون مردمك ديدند خرد　　　در بزرگى مردمك كس ره نبرد

1018. *Adamlar onu gözbebeği gibi küçük gördüler; gözbebeğinin büyüklüğüne kimse yol götürmedi.*

Enbiyânın sûret-i müteayyinelerini insanlar sûrette pek küçük görünen gözbebeği gibi küçük ve hakîr gördüler; velâkin sûretde küçük olan gözbebeğinin ma'nâdaki azametini teemmül yoluna gitmediler. Zîrâ gözbebeği rü'yetde cirm-i beşerin yüzbinlerce misli cesâmetde bulunan eşyâyı ihâta eder.

اعتراض نخجيران بر سخن خرگوش

Av hayvânâtının tavşanın sözüne i'tirâz etmeleri

قوم گفتندش كه اى خرگوش دار　　　خويشرا اندازهء خرگوش دار

1019. *Cemâat dediler ki: Ey eşek, kulak tut; kendini tavşan mikdârı tut!*

Ey hamâkatde eşeğe benzeyen tavşan, sözümüze kulak tut! Kendini bir tavşanda olabilecek kudretle mukāyese et! Nitekim hadîs-i şerîfde رحم الله امرأ عرف قدره و لم يتعد طوره ya'ni "Allah Teâlâ kendi kadrini tanıyan ve tavrını tecâvüz etmeyen âdeme rahmet etsin" buyrulmuştur.

Ba'zı nüshalarda bu beyt-i şerîfin birinci mısra'ı قوم گفتندش كه اى خرگوش زار vâki'dir. Bu sûretde ma'nâ "ey zayıf ve âciz olan tavşan; tavşanlığını ve haddini bil!" demek olur.

هين چه لافست اين كه از تو بهتران　　　در نياوردند اندر خاطرآن

1020. [1006] *Kendine gel! Bu ne lâftır ki, senden daha âlî olanlar onu hâtıra getirmediler.*

معجبى يا خود قضامان در پيست　　　ور نه اين دم لايق چون تو كيست

1021. *Sen kendini beğenmişsin, yâhud kazâ bizim arkamızdadır; ve yoksa bu nefes ne vakit senin gibinin lâyıkıdır.*

Ey tavşan, bu söz senin gibi âciz mahlûkun ağzına yakışmaz. Ya sen kendini beğenmişsin de böyle söylüyorsun, veyâhut arkamızda kazâ-yı ilâhî vardır da, bu sözü sana o söyletiyor.

باز جواب خرگوش نخجیرانرا

Tekrar tavşanın hayvanlara cevâbı

گفت ای یاران حقم الهام داد   مر ضعیفی را قوی رأیی فتاد

1022. *Ey arkadaşlar, Hak Teâlâ bana ilham verdi; muhakkak bir zaîfe kavî bir re'y vâki' oldu.*

انچه حق آموخت مر زنبور را   آن نباشد شیررا و گور را

1023. *Hakk'ın arıya öğrettiği şey, arslanın ve yaban eşeğinin olmaz.*

خانها سازد پر از حلوی تر   حق برو آن علم را بگشاد در

1024. *Tâze tatlı dolu olan petekler yapar; Hak ona o ilmin kapısını açtı.*

Bu beyt-i şerîfde وَاَوْحَى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذِى مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا (Nahl, 16/68) ya'ni "Rabb'in bal arısına [dağlardan] hâneler ittihâzını vahy etti" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

آنچه حق آموخت کرم پیله را   هیچ پیلی داند آن گون حیله را

1025. *O şeyi ki Hak ipek böceğine öğretti, hiçbir fil o türlü tedbîri bilir mi?*

آدم خاکی ز حق آموخت علم   تا بهفتم آسمان افروخت علم

1026. *Toprağa mensûb olan adam, ilmi Hak'dan öğrendi; onun ilmi yedinci göğe kadar parladı.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Talâk'da vâki' اَللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَىْءٍ عِلْمًا (Talak, 65/12) ["Allah yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratan Allah'dır. Allah'ın fermânı bunlar arasından iner ki, böylece Allah'ın her şeye kādir olduğunu ve

her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz"] âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Âyet-i celîlenin ma'nâ-yı işârîsi budur ki: "Allah Teâlâ yedi göğü ve arzdan dahi onların mislini yarattı. Allah'ın her şeye kādir olduğunu ve muhakkak Allah Teâlâ her bir şeyi ilmi ile ihâta ettiğini bilmeleri için, emr ve şe'n-i ilâhî onların arasına tenezzül etti."

"Yedi gök"ten murâd, manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden seyyârât-ı seb'adır; arzımız dahi bu manzûmede dâhildir. Bunların hey'et-i mecmûası şuûnât-ı ilâhiyyeyi ızhâr eden bir insân-ı kebîrdir. Bu hey'et-i mecmûa cesed-i müsevvâ hükmünde idi. Bu cesedin rûhu olmak üzere Allah Teâlâ arzdan bunların misli olan insân-ı sagîri yarattı. Binâenaleyh şuûnât-ı ilâhiyye, insân-ı kebîr ile, insân-ı sagîr arasına tenezzül ve onların arasında mütedâir oldu; ve bunlar sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiri oldular; ve rûh mesâbesinde olan insân-ı kâmil arzda, nisbet-i ilmin kemâliyle de zâhir oldu. Allah Teâlâ'nın kudretini ve ilmi ile her şeyi ihâtasını bildi.

نام و ناموس ملك را در شکست   کوریٔ آنکس که در حق در شکست

1027. *Hak hakkında şek içinde olan o kimsenin körlüğüne, meleğin nâmını ve nâmûsunu kırdı.*

"O kimse"den murâd, Mudill isminin mazhar-ı etemmi olan İblîs tesmiye olunan rûhdur. "Melek"den murâd dahi, kudret-i ilâhiyyenin mezâhiri olup, kesâfete taalluk etmeyen ervâhdır. İmdi topraktan mahlûk olan Âdem, rûhu cihetinden âlem-i ervâha âid, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeyi ve kesâfet cihetinden dahi âlem-i kevne âid olan esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeyi hâmil ve bunların ahkâmı ve âsârı kendisinde zevkan hâsıl olduğundan, bu câmiiyyeti i'tibâriyle vücûd-ı Hakk'ın hikmet-i tenezzülâtından şek ve gaflet içinde bulunan İblîs'in körlüğüne, meleğin nâmını ve nâmûsunu kırmış oldu.

Hz. Pîr, melâike ve İblîs ve Âdem hakkında âtîde birçok hakāyık ve maârif ibzâl buyuracaklarından, bu babda fazla tafsîlâta hâcet yoktur.

زاهد ششصد هزاران ساله را   پوزبندی ساخت آن گوساله را

1028. *Altı yüz bin yıllık zâhide o köseleyi ağız bağı yaptı.*

"Zâhid"den murâd İblîs'dir ki, hilkatte Âdem'e tekaddümü zamân-ı kevnî ile pek uzundur. "Kösele"den murâd, sıfat-ı enâniyyettir; ve "ağız bağı"ndan murâd kıyâsât-ı akliyyedir.

Ya'ni Âdem'in halkından pek çok seneler mukaddem, âlem-i ervâhda ubûdiyyet-i Hak'da kāim olan İblîs, Âdem'in hilkatini görünce, kendi enâniy-

yetine intikāl edip bir kıyâs-ı aklî yaptı ve "Ben ondan daha hayırlıyım" dedi. Kösele gibi olan enâniyetten yaptığı bu kıyâs-ı aklî bağı ile Hak Teâlâ onun ağzını bağladı. Binâenaleyh ulûm-i ledünniyye südünü içemedi.

تا نتاند شیر علم دین کشید　　　　تا نگردد گرد آن قصر مشید

1029. *Tâ ki din ilminin sütünü emmeye kādir olmaya; tâ ki o metîn ve âlî olan köşkün etrâfını dolaşmaya.*

Hak Teâlâ bu ağız bağını İblîs'e, inkıyâd ve teslîmiyet ilminin sütünü ememek ve metîn ve âlî köşk gibi olan bu ilm-i ledünnînin etrâfını dolaşamamak için yaptı.

علمهای اهل حس شد پوز بند　　　　تا نگیرد شیر زان علم بلند

1030. *Ehl-i hissin ilimleri o ilm-i âlîden süt almamak için ağız bağı oldu.*
[1016]

Ulûm-i zâhiriyyede istiğrâk, ilm-i âlî olan ilm-i ledünnî sütünü içememek için bir ağız bağıdır. Nitekim ehl-i his, havâss-i hamseleri vâsıtasıyla aldıkları ilimlerden dolayı, gördükleri hâdisât-ı rûhiyyeyi bile inkârda musırdırlar. Biz bunları zamânımızda gözlerimiz ile görüyoruz.

قطرهء دلرا یکی گوهر فتاد　　　　کان بدریا ها و گردونها نداد

1031. *Gönül katresine bir gevher düştü ki, onu denizlere ve eflâke vermedi.*

Ya'ni suver-i kevniyye arasında cismiyyeti i'tibâriyle denizin bir katresi kadan küçük olan kalb-i insânîye Cenâb-ı Hak'dan bir isti'dâd gevheri düştü ki, Hak Teâlâ o isti'dâdı denizlere ve manzûme-i şemsiyyemizin hey'et-i mecmûasına vermedi; ve bu isti'dâd dahi bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin kabûlü için bir kābiliyyetten ibârettir. Binâenaleyh insân-ı sagîr kevn-i câmi'dir. Nitekim hadîs-i kudsîde Hak Teâlâ لا یسعنی ارضی و لا سمائ و لکن یسعنی قلب عبدی المؤمن ya'ni "Yerime ve göğüme sığmadım; velâkin mü'min kulumun kalbine sığdım" buyurur.

چند صورت آخر ای صورت پرست　　　　جان بی معنیست از صورت نرست

1032. *Ey sûrete tapan, nihâyet ne zamâna kadar sûret! Senin ma'nâsız olan cânın sûretten kurtulmadı.*

Ey kalbinde sûret alâkası bulunan kimse, nihâyet ne zamâna kadar sûrete bağlanıp, ma'nâdan gāfil olacaksın. İrfân-ı Muhammedî'ye yabancı olması sebebiyle ma'nâsız kalan cânın, bir türlü bu suver-i kevniyyeden ve bu

sûretlerin senin havâssine yalan yanlış verdiği ilimlerden kurtulmadı gitti.

گر بصورت آدمی انسان بدی　　احمد و بو جهل خود یکسان بدی

1033. *Ger bir âdem sûretle insan olaydı, muhakkak Ahmed ve Ebûcehil bir olurdu.*

Ahmed (s.a.v.) hazretleri, düşman-ı dîn ve insâniyyet olan Ebûcehil, el ve ayak ve ağız ve burun ve cemî'-i a'zâ i'tibâriyle bir idi; aralarındaki fark ancak ma'nâlarında idi. Birinin ma'nâsı müncî-i ümmet ve diğerinin ma'nâsı müfsid-i millet idi. İşte sâir insanlar arasındaki ölçü ve fark dahi böylece ma'nâlarıdır.

نقش بر دیوار مثل آدمست　　بنگر از صورت چه چیز او را کمست

1034. *Duvar üstündeki nakış âdemin mislidir. Bak ki onun için sûretten ne şey noksandır?*

Ya'ni o sûretin ma'nâdan ibâret olan rûhu olmadığı için, insandan ayrılır.

جان کمست آن صورت باتاب را　　رو بجو آن گوهر کمیابرا

1035. *O parlak olan sûretin cânı eksiktir; git o gevher-i bî-nazîri ara.*

شد سر شیران عالم جمله پست　　چون سگ اصحاب را دادند دست

1036. *Vaktâki ashâbın köpeğine el verdiler, bütün âlem arslanlarının başı alçaldı.*

Ashâb-ı Kehf'in köpeğine el verip, onu insanlar arasına kabûl ettikleri ve cânına insâniyet ma'nâsı koydukları vakit, dünyâda ne kadar arslan varsa, hepsinden âlî oldu ve arslanlar onun yanında alçak kaldılar. Nitekim Ashâb-ı Kehf'in kıssası Kur'an-ı Kerîm'de sûre-i Kehf'de mündericdir.

چه زیانستش ازان نقش نفور　　چونکه جانش غرق شد در بحر نور

1037. *Mâdemki onun cânı nûr deryâsına gark oldu, o menfûr nakıştan ona ne ziyân vardır?*

Ashâb-ı Kehf'in köpeğinin cânı nûr-ı ilâhî deryâsına gark olup, hakîkat-i insâniyye mertebesini bulunca, çirkin ve menfûr olan köpek sûretinin ona ne zararı olur. Zîrâ ان الله لا ينظر الى صوركم و لا الى اعمالكم بل ينظر الى قلوبكم و نياتكم ya'ni "Muhakkak Allah Teâlâ sizin sûretlerinize ve amellerinize bakmaz; belki kalblerinize ve niyetlerinize bakar" hadîs-i şerîfi mûcibince sûrete i'tibâr yoktur; i'tibâr ancak ma'nâyadır.

وصف صورت نيست اندر خامها   عالم و عادل بود در نامها

1038. *Kalemlerde sûretin vasfı yoktur; mektûblarda âlim ve âdil olur.*

Ya'ni kâtibler birine mektûb yazarken kalemleriyle "Benim kaşı gözü güzel ve boyu posu düzgün efendim" diyerek muhâtabının sûretini vasf etmezler; belki "fazîlet-meâb, ma'rifet-şinâs ve adâlet-perver efendim" diye muhâtabının ma'nâsını ve rûhunu tavsîf ederler.

عالم و عادل همه معنيست و بس   كش نيابى در مكان پيش و پس

1039. *Âlim ve âdil bir ma'nâdır ve kâfîdir; zîrâ onu öndeki ve arkadaki mekânda bulamazsın.*

Âlim ve âdil sıfatları birer ma'nâdan ibârettir ve bu ma'nâ dahi insana kâfîdir. Çünkü sen o sıfatları bir mekânda gösteremezsin; zîrâ rûh ve ma'nâ mekânsızdır; âsârı ancak mevsûfu olan sûretlerde ve cisimlerde zâhir olur.

مى زند بر تن ز سوى لا مكان   مى نگنجد در فلك خورشيد جان

1040. *Ten üzerine lâ-mekân tarafından aks eder; cân güneşi feleğe sığmaz.*
[1026]

O vasıf, lâ-mekân olan Hak'dan, lâ-mekân olan ervâha ve oradan dahi âlem-i mekân olan ecsâma aks eder. İmdi bu evsâf ve maânî cismin içinde midir? diye sorulursa; hayır deriz. Zîrâ ma'nâ olan cân güneşi felek-i cismâniyyete sığmaz; o ancak lâ-mekân âleminden ecsâmı tenvîr eder.

اين سخن پايان ندارد هوشدار   هوش سوى قصهء خرگوش دار

1041. *Bu sözün nihâyeti yoktur, akıllı ol! Aklını tavşan kıssasına ver!*

ذكر دانش خرگوش و بيان فضيلت و منافع دانش

Tavşanın ilminin zikri, ilmin menâfi'inin ve fazîletinin beyânı

گوش خر بفروش و ديگر گوش خر   كين سخن را در نيابد گوش خر

1042. *Eşek kulağını sat ve başka kulak satın al; zîrâ bu sözü eşek kulağı anlıyamaz.*

"Eşek kulağı"ndan murâd, insan ile hayvan arasında müşterek olan sem'-i zâhirdir. İmdi zâhirî kulağın fa'âliyyetini bırak, can kulağını aç; zîrâ zâhir kulak bu ince ma'nâları anlıyamaz ve söz anlamak ve sözün özüne dalmak kolay bir şey değildir.

رو تو روبه بازئ خرگوش بین　　　　مکر شیر اندازئ خرگوش بین

1043. *Git tavşanın tilki oyunculuğunu gör; tavşanın arslan atmasının hîlesini gör!*

Ya'ni tavşanın, tilkilere mahsûs olan kurnazlığını seyr et; ve tavşanın koca arslanı mağlûb eden hîlesini ve tedbîrini gör!

خاتم ملك سليمانست علم　　　　جمله عالم صورت و جانست علم

1044. *İlim, mülk-i Süleymân'ın mührüdür. Bütün âlem sûrettir ve ilim cândır.*

Süleyman (a.s.) kendisine Hakk'ın ihsânı olan bir mühür ile mülk-i âlemi nasıl teshîr etmiş ise, bu âlim dahi gürûh-ı cühelâyı ve suver-i âlemi, ilim kuvveti ile öylece teshîr eder. Ve cân sûrette nasıl tasarruf ederse, ilim dahi bütün âlemin sûretlerinde öyle tasarruf eder.

آدمی را زین هنر بیچاره گشت　　　　خلق دریاها و خلق کوه و دشت

1045. *Denizlerin mahlûkātı ve dağ ve sahrâ halkı benî âdeme, bu hüner cihetinden bî-çâre oldu.*

Benî âdemdeki ilim kuvveti ile, denizlerde balıklar ve dağlar ve sahrâlardaki ve havalardaki mahlûkāt münkād oldu ve onun kuvvet-i ilmine karşı çâresiz kaldı.

زو پلنگ و شیر ترسان همچو موش　　　　زو نهنگ بحر در صفرا و جوش

1046. *Ondan kaplan ve arslan sıçan gibi korkucudur. Ondan deniz timsâhı safrâ ve ıztırâb içindedir.*

Ya'ni insanın cismi ve maddî kuvveti kaplan ve arslan ve timsâhtan daha aşağı olduğu halde, bu müdhiş hayvanlar onun kuvve-i ma'neviyyesi olan ilim ve idrâkinden korkup, sıçan gibi kaçarlar ve insanı görünce safrâları kabarıp, başları döner ve ıztırâb içine düşerler.

زو پری و دیو ساحلها گرفت　　　　هر یکی در جای پنهان جا گرفت

1047. *Ondan peri ve ifrît sâhilleri tuttu. Her birisi gizli bir mahalde yer tuttu.*

Ya'ni taalluk ettikleri cisimleri, cism-i kesîf-i insânîye nazaran daha latîf olan ve basar-ı hissî ile görülmeyen perîler ve ifrîtler, insanların yaşadıkları muhîtten kaçıp, ıssız mahallere gittiler ve oralarda sâkin oldular. Zîrâ insanın ilim ve idrâkinden korktular.

Ma'lûm olsun ki, perî ve ifrît tâife-i cinnin birer cinsidir. Bu tâifenin sûretleri latîf olanlarına "perî" ve habîs olanlarına "ifrît" derler; ve cinnin vücûdu şer'an ve keşfen sâbittir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Cin onların vücûdundan haber verir; ve ifrît cinsi hakkında dahi âyet-i kerîmede قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ (Neml, 27/39) ["Cinlerden bir ifrît"] buyrulmuştur. Ve hadîs-i şerîfde de ifrîtin vücûdundan bahs buyrulur. Cism-i beşer ve sâir ecsâm eksef olduğu için, basar-ı hissî ile görünürler; bunların cisimleri latîf olduğu için, his gözü onları göremez. Nitekim havâ-yı nesîmî dahi bir cisimdir; fakat letâfetinden dolayı his gözüyle görülemez. Bu ervâhın taalluk ettiği cisimler de böyledir; bunları inkâr edenler ancak âlem-i kesâfette müstağrak oldukları için, inkâr ederler.

Cin hakkındaki ma'lûmât-ı mufassıla *Âkâmü'l-Mercân fî Ahkâmi'l-Cân* isminde Mısır'da matbû' arabiyyu'l-ibâre bir kitâbda mevcuddur.

آدمی را دشمن پنهان بسیست　　　آدمئ با حذر عاقل کسیست

1048. *Benî âdemin gizli düşmanı çoktur; hazer ile olan adam âkıl bir kimsedir.*

Hak Teâlâ her bir mahlûkun husûsî varlığına karşı, bir korku sebebi vaz' etmiştir; bu da onların varlıklarındaki aczi sâbit olmak içindir. İnsanın ma'nevî kuvveti hepsinin fevkınde olduğundan, görünen ve görünmeyen mahlûkâtın hepsi ondan korkarlar. Ve insan cismâniyyeti cihetinden hepsinden korkar; fakat rûhâniyyeti cihetinden gâyet cesûrdur, insi ve cinni teshîr eder. İmdi mâdemki Hak Teâlâ böyle bir korku sebebleri vaz' etmiştir, hazer ve korku sâhibi olan adam, elbette âkıl bir kimse olmuş olur.

خلق پنهان زشتشان و خوبشان　　　می زند بر دل بهر دم کوبشان

1049. *Gizli mahlûk vardır, onların çirkinleri ve güzelleri kalbe vurur; onların darbeleri her demdedir.*

Ya'ni Allah'ın görünmeyen mahlûku vardır; bunların güzelleri ve çirkinleri olur. Güzelleri melâike ve cinnin mü'min tâifesidir; ve çirkinleri de avane-i İblîs olan şeyâtîndir. Arabda "cin" maddesi setr ma'nâsına olduğundan, bu görünmeyen mahlûkâta lügaten alelumûm "cin" ıtlâkı câizdir. Bunların envâ'ının ayrı isimleri vardır. İmdi bu görünmeyen mahlûkâtın kalb-i beşe-

re te'sîrleri pek çoktur; dâimâ melâike tarafından kalbe ilhâm ve şeyâtîn tarafından da vesvese vâki' olur. Melâike tarafından kalbe güzel ve şer'a ve ahlâka muvâfık ma'nâlar ilhâm olunur; ve şeyâtîn tarafından dahi şer'a muhâlif ve nefsin hazlarına muvâfık ve ahlâka münâfî şeyler ilkā olunur. Bunlara havâtır-ı melekî ve havâtır-ı şeytânî derler. Nitekim hadîs-i şerîfde buyrulur: ان للشيطان لمة و للملك لمة بابن آدم فاما لمة الشيطان فايعاد بالشر و تكذيب بالحق و اما لمة الملك فايعاد بالخير و تصديق بالحق فمن وجد ذلك فليحمد الله و من وجد الاخرى فليعوذ بالله من الشيطان Ya'ni "Âdem oğluna muhakkak şeytânın ilkāsı ve meleğin ilkāsı vardır. İmdi ilkā-yı şeytânîye gelince şerre ve doğruyu tekzîbe da'vet eder; ve ilkā-yı meleğe gelince, hayrı ve doğruyu tasdîka da'vet eder. Kim ki bunu bulursa, Allâh'a hamd etsin; ve kim ki diğerini bulursa, şeytandan Allâh'a sığınsın."

بهر غسل ار در روی در جويبار بر تو آسيبى زند در آب خار

1050. *Eğer sen gusül için ırmağa girsen, su içindeki diken sana zarar verir.*
[1036]

Ya'ni Allah'ın gizli mahlûkātı olup, sana zarar vermesinin misâli budur ki; sen suyun dibindeki dikeni göremezsin. Yıkanmak için suya girersen ayağına batmak sûretiyle o diken sana zarar verir. İşte melâike ve şeyâtîn ve cin de, su içinde görmediğin mahlûkāt gibidir. Bunların nûrî olanlarından sana zarar gelmez; fakat nârî olanları dikene benzediği için sana zarar verirler. Binâenaleyh bu görülmemekten sana bir korku vardır.

گرچه پنهان خار در آبست پست چونكه در تو مى خلد دانى كه هست

1051. *Vâkıa diken su içinde aşağıda ve gizlidir, sana battığı vakit vücûdunu bilirsin.*

Ya'ni sana zarar veren şeylerin mutlakā görünmesi lâzım gelmez. Nitekim maddiyât içinde görünmediği halde zarar veren şeyler vardır. Meselâ suyun dibinde gizlenmiş olan diken gözüne görünmez; fakat suya girip, ayağına battığı vakit, diken olduğunu anlarsın.

خار خار و حيلها و وسوسه از هزاران كس بود نى يك كسه

1052. *Iztırâblar ve hîleler ve vesvese, bir kimseden değil, binlerce kimseden olur.*

Ya'ni senin varlığının içinde her an gönlüne ıztırâb veren ma'nâlar ve tedbîrler ve vesveseler gelir; ve bunlar sana rüzgâr gibi eser, mütevâliyen gelir. Varlığının üzerinde türlü te'sîrler yapan bu vâridâtın kimi hoş ve kimi nâhoştur; ve kimi fâideli ve kimi fâidesizdir. Acabâ bu muhtelif kıyâfetlerdeki vâridâtın

menba'ı bir midir, yoksa müteaddid midir? Hiç şübhe yok ki bunlar bir sâikdan değil, belki binlerce sâikdandır. Ba'zıları ilhâmât-ı melâikedir ve ba'zıları kuvâ-yı nefsâniyyeden inbiâs eden tedbîrlerdir; ve ba'zıları vesâvis-i şeytâniyyedir. Bunun için âyet-i kerîmede وَ قُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ (Mü'minûn, 23/97) ya'ni "De ki, yâ Rab şeytanların vesveselerinden sana sığınırım." buyrulur.

باش تا حسهای تو مبدل شود   تا ببینی شان و مشکل حل شود

1053. *Sabr et, tâ ki senin havâssin tebeddül etsin; tâ ki onları göresin ve müşkil hallolsun.*

Ya'ni öyle görünmeyen binlerce melek ve şeyâtîn ve kuvâ-yı sâire olur mu? Bu efsânedir, diyecek olursan; ben de sana cevâben derim ki: Sabr et! bu hayât-ı zâhirîde vücûdunda taşıdığın bu havâss-i zâhire mevt hâliyle rûhâniyyetinin havâssine tebeddül etsin ve âlem-i rûhâniyyet, bu rûhânî havâssin önünde zâhir olsun. O vakit bu inkâr ettiklerini aynen görürsün ve sana mevcûdiyetleri müşkil görünen melâike kâfilesi ve şeyâtîn sürüleri ve cin alayları münkeşif olsun; işte o vakit müşkilin hallolur.

تا سخنهای کیان رد کردهٔ   تا کیان را سرور خود کردهٔ

1054. *Tâ ki kimlerin sözlerini reddetmişsin; tâ ki kimleri kendine reîs yapmışsın.*

Ya'ni âlem-i melekûtun inkişâfı ile müşkilin hallolduğu vakit, melâikenin şer'a ve ahlâka muvâfık olan sözlerini reddetmiş ve hayât-ı dünyeviyyede kendine şeyâtîni rehber yapmış olduğunu rûh gözüyle tamâmen müşâhede eder ve nedâmet eylersin.

باز طلبیدن نخجیران از خرگوش سر اندیشهٔ او را

Tekrâr av hayvanlarının tavşandan onun düşüncesinin sırrını istemeleri

بعدازان گفتند ای خرگوش چست   در میان آر آنچه در ادراك تست

1055. *Ondan sonra dediler ki, ey çevik olan tavşan; idrâkinde olan şeyi ortaya getir!*

ای که با شیری تو در پیچیده‌ء　　　باز گو رازی که اندیشیده‌ء

1056. *Ey sen ki, bir arslana sarılmışsın, düşündüğün sırrı açık söyle!*

مشورت ادراك هشیاری دهد　　　عقلها مر عقل را یاری دهد

1057. *Meşveret idrâk ve akıllılık verir; akıllar muhakkak akıllara yardım verir.*

گفت پیغمبر بکن ای رأی زن　　　مشورت کالمستشار مؤتمن

1058. *Peygamber buyurdu ki: Ey re'y vuran, meşveret et! zîrâ müsteşâr mü'temendir.*

Av hayvanları المستشار مؤتمن ya'ni "Kendisinden iştişâre taleb olunan kimse emîndir" hadîs-i şerîfi mûcibince, istişâre vâcib olduğunu beyân ettiler.

منع کردن خرگوش از راز ایشانرا

Tavşanın onları sırdan men' etmesi

گفت هر رازی نشاید باز گفت　　　جفت طاق آید گهی گه طاق جفت

1059. *Dedi ki: Her bir sırrı açık söylemek lâyık değildir; zîrâ ba'zan çift tek gelir ve ba'zan da tek çift gelir.*

Tasavvur olunan tedbîrin netîcesi meçhûl olduğundan, ifşâ etmek câiz değildir. Nitekim tek mi çift mi oyununda, tek desen, ba'zan çift çıkar ve çift desen ba'zan tek çıkar. Ya'ni senin fikrin gâh isâbet eder, gâh etmez. Binâenaleyh vukū'undan evvel bir tedbîri ifşâ etmek câiz değildir.

از صفا گردم زنی با آینه　　　تیره گردد زود با ما آینه

1060. *Safâdan dolayı âyîneye nefes vursan, âyîne hemen bize bulanır.*
[1046]

Ya'ni âyînenin yüzündeki tozları silip onu musaffâ kılmak için âyînenin sathına "hoh" diye nefesi versen, o satıh nefesin rutûbeti ile bulanır. Âyîne-i tedbîrine cilâ vermek için ifşâ nefesini verirsen o tedbîr aynası mevânî' zuhûruyla bulanır ve içinde senin murâdının sûreti görünmez olur.

در بیان این سه کم جنبان لبت — از ذهاب و از ذهب و ز مذهبت

1061. *Zehâbından ve zehebinden ve mezhebinden. Bu üç beyânında dudağını az kımıldat!*

Ya'ni insanın ağyârdan saklaması lâzım gelen üç şeyi vardır: Onlar da استر ذهبك و ذهابك و مذهبك ya'ni "Altınını ve zehâbını ve mezhebini sakla!" hadîs-i şerîfi mûcibince "para, fikir ve mezheb"dir. Bu üç şeyin ifşâsı insana türlü türlü zararlar verir.

کین سه را خصمست بسیار و عدو — در کمینت ایستد چون داند او

1062. *Zîrâ bu üçe hasım ve düşman çoktur; onu bildiği vakit, senin pusunda durur.*

Düşman ve hasım, sende bunlardan birisine vâkıf olduğu vakit, husûmet ve adâvetini icrâya fırsat bulmak için pusuya yatar ve seni gizlice ta'kîb eder.

ور بگویی با یکی گو الوداع — کل سرّ جاوز الاثنین شاع

1063. *Ve eğer birine söylersen, elvedâ' de! İkiyi tecâvüz eden her bir sır şâyi' oldu.*

Eğer sırrını bir kimseye fâş edersen, artık o sırra elvedâ' de! Zîrâ iki dudağı geçen her bir sır, etrâfa yayılır. İmdi birisi çıkıp diyebilir ki: Yâ Hz. Mevlânâ! Yukarıda مشورت ادراك هشیاری دهد ya'ni "Meşveret idrâk ve akıllılık verir" buyurdunuz; bu beyt-i şerîfde de "Eğer sırrını birine söylersen, o sırra vedâ' et!" buyuruyorsunuz. Halbuki sırrını birisiyle istişâre etmek için, mutlakā o sırrı bir kimseye açmak lâzım gelecektir. Şu halde bu beyânâtın tevfîkı nasıl olur? Cenâb-ı Pîr âtîde beyt-i şerîfde bu dakîkaya işâret edip buyururlar ki:

گر دو سه پرنده را بندی بهم — بر زمین مانند محبوس از الم

1064. *İki üç uçucuyu birbirine bağlarsan, yer üstünde elemden mahbûs kalırlar.*

Mahrem olan kimseler ile bir mes'eleyi müşâvere edip, herkesin re'yi birbirine bağlanmak, iki üç uçucu kuşu birbirine bağlamağa benzer. Ya'ni eğer bir kimse fikrini birisine açarsa, birisi kendinin ve diğeri mahreminin fikri olmak üzere, iki fikir ortaya konmuş olur. İki mahrem ile istişâre ederse, kendisi ile berâber iki kişiden her birisi bir re'y beyân eder. Binâenaleyh yapılacak iş hakkında muhtelif fikirler ortaya konur; bunlardan hangisinin icrâ edileceği belli olmaz. Bunlardan birisini intihâb etmek, iş sâhibinin re'yine kalır;

ve o da ifşâ edilmemiş bir sır hâlinde bulunur. İmdi bu üç re'y, üç uçan kuşa benzer. Bağlı olan kuşlar, zemînde mahbûs kalıp uçamadıkları gibi, işbu muhtelif re'yler dahi, yekdiğerine bağlanıp kaldığı ve hangisinin ihtiyâr olunacağı meçhûl bulunduğu için fâş ve münteşir olamaz.

مشورت دارید سر پوشیده خوب　　　　در کنایت با غلط افکن مشوب

1065. *Galata düşürücü ile karışık kinâye içinde iyice kapalı sûretde meşveret tutunuz!*

Ya'ni meşveretin mahrem ve emîn kimse ile yapılması lâzım olmakla berâber, zât-ı mes'eledeki sırrın mestûr ve mahfûz kalması için, o mes'eleyi muhâtabı tereddüdlere düşürecek sözler ile karışık kinâyeler içinde, tamâmiyle kapalı bir sûretde söyleyip **meşveret** etmelidir. Meselâ tavşanın diğerleriyle meşveret etmesi lâzım gelse: "Telâş etmeyin, ben arslana gideceğim, sizin için cânımı fedâ edeceğim; lâkin bu arslan bu tâifenin başında büyük bir belâdır; bu belâyı başınızdan def' edebilmek için ne düşünebilirsiniz?" demesi lâzım gelir; ve bu sûretde kendi sırrı hîn-i istişârede mestûr kalmış olur.

مشورت کردی پیمبر بسته سر　　　　گفته ایشانش جواب و بی خبر

1066. *Peygamber kapalı meşveret ederdi; onlar ona habersiz olarak cevâb vermiş olurlar idi.*

Resûl-i Ekrem Efendimiz ashâb-ı kirâmıyla meşveret buyuracakları vakit zât-ı mes'eleyi kapalı bir sûretde söyler ve onlar da, düşmanlar ve ağyâr mes'elenin rûhuna ve künhüne vâkıf olmaksızın beyân-ı mütâlaa etmiş olurlar idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in murâd-ı şerîfleri, münâfıklar ve müşriklerden mestûr kalır idi.

در مثالی بسته گفته رأی را　　　　تا نداند خصم از سر پای را

1067. *Hasım, baştan ayağı bilmemek için, re'yini misâl içinde bağlı söylerdi.*

Ya'ni Resûl-i Ekrem Efendimiz düşmanlar mes'elesinin mâhiyyetini anlamamak için, emîn ve mahrem olan ashâb-ı kirâmı ile istişâre buyurdukları vakit, re'y-i saâdetlerini kapalı bir misâl içinde beyân buyururlar idi. Meselâ bir hadîs-i şerîflerinde خمروا آنيتكم و اوكوا اسقيتكم و اغلقوا ابوابكم ya'ni "Kaplarınızın ağzını örtünüz ve su tulumlarınızı bağlayınız ve kapınızı kapayınız!" buyurmuşlardır. Orada hâzır bulunan münâfıklar, edeb ta'lîm ediyor deyip, mes'elenin rûhuna vâkıf olmamışlardır. Halbuki Risâlet-penâh Efendimiz'in

maksad-ı âlîleri, "kalb"leri kaba ve "su"yu maârif ve hakāyık-ı ilâhiyyeye ve "tulum"ları vücûd-ı beşere ve "sükût"u bağlamaya ve "kapı"yı dudaklara teşbîh buyurarak "Aranızda yabancılar vardır; kalblerinize vârid olan hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi elfâz ile ızhâr etmeyiniz, ağzınızı kapayınız!" demek idi. Ve bunu urefâ-yı ashâb anlarlar idi.

او جواب خویش بگرفتی ازو   وز سؤالش می نبردی غیر بو

1068. *O ondan kendi cevâbını tutardı, halbuki onun suâlinden başkası koku alamazdı.*

İşte Resûl-i Ekrem Efendimiz ashâb-ı kirâma vâki' olan bu yoldaki suâlden, kendi istediği cevâbı almış olduğu halde münâfıklar ve ağyâr o cevâbdan hiçbir şey anlıyamazlar idi.

قصهء مکر خرگوش

Tavşanın hîlesinin kıssası

ساعتی تأخیر کرد اندر شدن   بعدازان شد پیش شیر پنجه زن

1069. *Gitmekte bir sâat teahhur etti; ondan sonra pençe vuran arslanın önüne gitti.*

زان سبب کاندر شدن او ماند دیر   خاکرا می کند می غرید شیر

1070. [1056] *Onun gitmekte geç kalması sebebinden arslan yeri kazar ve homurdanır idi.*

گفت من گفتم که عهد آن خسان   خام باشد خام و سست و نارسان

1071. *Der idi ki: Ben dedim ki, o alçakların ahdi hâm olur; ham ve zayıf ve netîcesiz olur.*

دمدمهء ایشان مرا از خر فکند   چند بفریبد مرا این دهر چند

1072. *Onların demdemesi beni eşekten düşürdü; bu dehir beni ne zamâna kadar aldatır?*

سخت درماند أمیر سست ریش   چون نه پس بیند نه پیش از احمقیش

1073. *Gevşek kulaklı olan bey pek âciz olur; zîrâ o ahmaklıktan ne arkasını ve ne de önünü görür.*

Ya'ni tedbîri zayıf olan bir emîr ve hâkim, idâre-i umûrda pek âciz kalır. Zîrâ o hamâkatından dolayı avâkıb-ı umûra nazar edemez.

راه هموارست و زیرش دامها   قحط معنی در میان نامها

1074. *Yol düzgündür ve onun altında tuzaklar vardır; nâmlar içinde ma'nâ kahtı vardır.*

Ya'ni tarîk-ı kelâm düzgün ve muntazamdır; halbuki düzgün sözlerin altında gizli iğfâl tuzakları vardır. Ve "ahid" ve "mukāvele" gibi nâmlar ve lafızlar hoştur; fakat bunların içinde maksûd olan ma'nâ yoktur. Bunlar içi kof ve çürük meyvelere benzer.

لفظها و نامها چون دامهاست   لفظ شیرین ریگ آب عمر ماست

1075. *Lafız ve nâmlar mâdemki tuzaklardır, tatlı lafız bizim ömrümüzün suyunun kumudur.*

Bizi aldatan bu gibi lafızlar ve nâmlar, mâdemki bizim hayâtımızda iğfâl tuzaklarıdır; binâenaleyh bu hoş ve tatlı sözler, su gibi akıp giden ömrümüzün kumudur. Ya'ni kum, suyu nasıl içer ve nazardan gâib ederse, bizi iğfâl eden bu tatlı sözler dahi, ömrümüzün suyunu içer. bunların kāilleri de menba'-ı iğfâldir.

آن یکی ریگی که جوشد آب ازو   سخت کم یابست رو آنرا بجو

1076. [1062] *Kendisinden su kaynayan kum pek nâdirdir; git onu ara!*

Kendisinden ilim ve irfân suyu kaynayan kum, nâdir olan elfâz-ı latîfedir ki, bizim ömrümüzün suyunu yutmadıktan başka, verdiği ilim ve irfân suyu ile, ömrümüze ömür katar ve bunların kāilleri gözümüzü hakîkat tarafına açar.

هست آن ریگ ای پسر مرد خدا   کو بحق پیوست از خود شد جدا

1077. *Ey oğul, o kum, merd-i Hudâ'dır; zîrâ o kendisinden ayrılıp, Hakk'a vâsıl oldu.*

Ya'ni bizim ömrümüzü yutmayan kum, veliyy-i Hak'dır ki, ondan ilim ve irfân sözleri nebeân eder. Çünkü o, kendisinden ayrılmış ve onda nefsin sı-

fâtı kalmamış olduğu için, halkı iğfâl etmek tuzağı onun latîf kelâmından pek uzaktır. Hakk'a vâsıl olmak i'tibâriyle و بی ینطق ya'ni "Benim ile söyler" hadîs-i kudsîsine mazhar olduğu için, sözleri âb-ı hayâttır.

آب عذب دین همی جوشد ازو　　　　طالبانرا زان حیاتست و نمو

1078. *Ondan dâimâ dînin tatlı suyu kaynar; tâliblere ondan hayât ve neşv ü nemâ vardır.*

غیر مرد حق چو ریگ خشك دان　　　　کاب عمرت را خورد او هر زمان

1079. *Merd-i Hakk'ın gayrini kuru kum bil! Zîrâ o senin her zaman ömrünün suyunu içer.*

Merd-i Hakk'ın gayri ve nefsinin ahkâmı altında zebûn olan kimse, kuru kuma benzer. Zîrâ o nefsânî sözleri ile seni iğfâl edip, ömrünün suyunu içer; ya'ni ömrünü boşuna geçirir.

طالب حکمت شو از مرد حکیم　　　　تا ازو گردی تو بینا و علیم

1080. *Hakîm olan adamdan tâlib-i hikmet ol; tâ ki sen emrinden görücü ve bilici olasın.*

Evliyâ-yı Hak hakîmdir ve ulûm-i ledünniyyeye vâkıftır. Sen bu gibi zevâtı kendine rehber ittihâz edersen, çeşm-i basîretin hakāyık-ı eşyâyı görür ve gördüğünü bilir.

منبع حکمت شود حکمت طلب　　　　فارغ آید او ز تحصیل سبب

1081. [1063] *Hikmet taleb eden, hikmetin menba'ı olur; o, sebeb tahsîlinden fâriğ olur.*

Binâenaleyh hikmete tâlib olan kimse, rehberi olan merd-i Hakk'ın irşâdıyla hareket eder ve netîcede onun kalbi de, hikmetin menba'ı olur. Artık sebeb-i ilim ve irfân olan kitabları mütâlaa ve onların münderecâtını hıfz külfetinden vâreste kalır. Nitekim hadîs-i şerîfde buyrulur: من اخلص لله اربعین صباحا ظهر ینابیع الحکمة فی قلبه Ya'ni "Kim ki kırk sabah Allah Teâlâ'ya karşı ihlâs üzere bulunursa, onun kalbinde hikmetin menba'ları zâhir olur".

لوح حافظ لوح محفوظی شود　　　　عقل او از روح محفوظی شود

1082. *Levh-i hâfız bir levh-i mahfûz olur; onun aklı rûhdan mahfûz olur.*

Hatâ olsun, savâb olsun her işittiğini ve okuduğunu ve gördüğünü hıfz ettiği cihetle bir levh-i hâfız mâhiyyetinde olan kuvve-i hâfızası safsata ve mügâlatadan mahfûz bir levh olur. Zîrâ artık onun aklı rûhundan mahfûz olur; ya'ni rûhu onun aklını dalâletten hıfz eder. Zîrâ rûh hakāyıkı müdrikdir ve ma'rifet-i ilâhiyye sâhibidir. Nitekim âtîde gelecek olan bir beyt-i şerîfde Cenâb-ı Pîr: جامه از تن جان ز تن آگاه نیست در دماغش جزؤ غم الله نیست Ya'ni "Elbise tenden nasıl âgâh ve haberdâr değilse; cân dahi tenden öylece âgâh değildir. Onun dimâğında Allah gamından başkası yoktur" buyururlar.

Binâenaleyh böyle bir kimseye artık kitâblar karıştırmağa hâcet olmaz; o kimsenin aklı maârif-i ilâhiyyeyi rûhundan iktibâsa başlar.

چون معلم بود عقلش مرد را بعدازین شد عقل شاگردی ورا

1083. *Vaktâki adama onun aklı muallim idi, bundan sonra akıl onun bir şâkirdi oldu.*

Merd-i Hakk'a mülâkî olan kimsenin evvelce aklı, sem'-i sûrîsi ile işittiği ve basar-ı sûrîsi ile okuduğu kitâbların ma'nâsını ta'lîm ederdi. Maârif-i ilâhiyyeyi rûhundan iktibâsa başladıktan sonra, artık onun aklı, rûhunun bir şâkirdi olur.

عقل چون جبریل گوید احمدا گر یکی گامی نهم سوزد مرا

1084. *Akıl, Cibrîl gibi der ki: Ey Ahmed! Eğer bir adım atarsam beni yakar.*

Zü'l-kuvve olan vücûd-ı hakîkînin kuvâ-yı külliyyesinden birisi, Hz. Cebrâîl (a.s.)dır ki, maânîyi sûretlere inzâle me'mûrdur. Onun lisân-ı şerîatde zikr olunan kanadları vücûh-ı te'sîrâtıdır. İmdi her bir akla, Hz. Cibrîl'in vücûh-ı te'sîrâtından biri müessirdir. "Akl-ı kül" sâhibi olan Resûl-i Ekrem Efendimiz'e Cenâb-ı Cibrîl bilcümle vücûhu ile müessir ve münzeldir. Bu sebeble hakkında وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ (En'âm, 6/59) ["...Yaş ve kuru ne varsa hepsi..."] buyrulan Kur'ân'ı inzâl eyledi. Ve Cenâb-ı Cibrîl'in makāmı, makām-ı akl olduğu için, aklın verâsına geçemez. Nitekim mi'râc gecesinde Cenâb-ı Cibrîl şecere-i suver ve taayyünâtın nihâyet bulduğu bir had olan "sidretü'l-müntehâ"dan ileriye geçemedi; oradan ilersini rûh-ı küllî-i Muhammedî'ye terk etti ve dedi ki: يا احمد لو دنوت انملة لاحترقت Ya'ni "Yâ Ahmed, eğer bir parmak kadar yaklaşırsam, yanarım"

İşte bu sırra mebnî rûh-i sâlikin mi'râcında Cibrîl'in vücûh-i te'sîrâtından birisinin altında bulunan ve ta'bîr-i dîğerle Cenâb-ı Cibrîl'in bir kanadı olan onun aklı, Cibrîl gibi der ki: Ey Ahmed! Eğer kendi makāmımdan ve haddim-

den bir adım ileriye atarsam, benim sıfat-ı cibrîliyyetim yanar, mahv olur. "Ey Ahmed" hitâbında rûh-i sâlikin, rûh-ı küllî-i Muhammedî'den bir cüz' olduğuna işâret buyrulur. Zîrâ Ahmed'in cüz'ü, yine Ahmed'dir. Nitekim hadîs-i şerîfde: انا من الله و المؤمنون من نوری Ya'ni "Ben Allah'danım ve mü'minler de benim nûrumdandır" buyrulmuştur.

تو مرا بگذار زین پس پیش ران   حد من این بود ای سلطان جان

1085. *Sen beni bırak, bundan sonra ileriye sür. Ey cânın sultânı, benim haddim bu idi.*

Ya'ni Cibrîl mi'râcda Cenâb-ı Ahmed (a.s.)a demiş idi ki: Sen beni makāmımda bırak, ileriye geç git, ey cânların küllü ve sultânı! Benim haddim ve makāmım buraya kadardır.

هر که ماند از کاهلی بی شکر و صبر   او همین داند که گیرد پای جبر

1086. *Her kim ki tembellikten şükürsüz ve sabırsız kaldı, o ancak bunu bilir ki cebir ayağını tutar.*

Kim ki tembelliği sebebiyle a'zâ ve cevârihi, Hakk'ın emrettiği bir vech ile yerli yerinde kullanarak şükr-i fiilîyi îfâ etmez ve hazz-ı nefsânîsine karşı kendini zabt edip sabr eylemez ise o, hakāyık-ı ilâhiyyeden ancak cebr-i ilâhî mes'elesini ortaya koyup, ayağını cebir ile bağlar ve a'mâl-i şer'iyyeyi ta'tîl eder ve bir tarafdan da bu yolda akıl ve ma'rifet satmağa başlar. Halbuki o bîçâre, nefsinin zebûnu olmuştur ve onu amelden alıkoyan nefsin iğvâsıdır; bundan haberi yoktur. Eğer biraz sıhhatı muhtel olsa, etıbbâ kapısını çalmaktan aslâ üşenmez ve bu husûsta kendisini Hakk'ın mecbûru addedip: Ne yapayım, bu bana Hak'dan gelmiştir, benim elimde bir şey yoktur; binâenaleyh bu âlâm ve ıztırâba sabr etmek lâzımdır, demez.

Cebir hakkında yukarıda geçen 616,644,645,943 ve 946 ve 948 numaralı ebyât-ı şerîfeye dahi mürâcaat olunmak fâidelidir.

هر که جبر آورد خود رنجور کرد   تا همان رنجوریش در گور کرد

1087. *Cebri getiren kimse, kendini hasta etti. Nihâyet o hastalık onu mezara koydu.*

Ya'ni Hak Teâlâ'nın çalışma işâreti olarak verdiği a'zâlarını yerli yerinde kullanmayan ve ben ef'âlimde mecbûrum diyen kimse, el ve ayağı kırılıp, amelden sâkıt olmuş olan kimseler gibi, kendisini hasta etti ve nihâyet bu selb-

i kudret hastalığı, kendisini dar olan tabâyi'-i nefsâniyye mezarına koydu. Zîrâ hayât-ı hayvâniyye gâyet dardır; ve hayât-ı rûhâniyye ise gâyet vâsi'dir.

گفت پیغمبر که رنجوری بلاغ   رنج آرد تا بمیرد چون چراغ

1088. *Peygamber buyurdu ki: Şaka ile olan hastalık, maraz getirir. Âkıbet çerâğ gibi söner.*

Bu beyt-i şerîfde لا تمارضوا فانكم ازا تمارضتم فتمرضوا Ya'ni "Sahte hastalık göstermeyin; zîrâ sahte hastalık gösterdiğiniz vakit, hakîkaten hastalanırsınız" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

جبر چه بود بستن اشکسته را   یا بپیوستن رگ بگسسته را

1089. *Cebir ne olur? Kırılmışı bağlamak, yâhut kopmuş damarı bitiştirmektir.*

Ya'ni "**cebir**" ma'nâ-yı lügavîsi i'tibâriyle kırılmış bir şeyi bağlamak veyâhut kopmuş damarı bitiştirmek demektir. Binâenaleyh, ey ameli terk eden tembel, elin, ayağın tutarken, cebir tarîkını ihtiyâr edip, kendini niçin hastalar sırasına koyarsın?

چون درین ره پای خود نشکستهٔ   بر که می خندی چه پارا بستهٔ

1090. [1072] *Mâdemki bu yolda ayağın kırılmamıştır, kime gülüyorsun, niye ayağını bağlamışsın?*

Maârif-i sûfiyyeye dâir ba'zı kitâblar mütâlaa etmişsin veyâhut bir kâmilin huzûrunda bulunup bu hakāyık ve maârifi dinlemişsin. Henüz senin nefsinin ayağı kırılmamış ve huzûzât-ı nefsâniyyen için binlerce adım atmaktan üşenmemiş iken, ef'âl-i ibâd, ef'âl-i ilâhiyyedir; binâenaleyh kudret ve kuvvet Hakk'ındır, bizde aslâ kudret yoktur, diyerek niçin bu esbâb âleminde tarîk-ı Hak'da çalışanları "Henüz zâhiddir" diye istihzâ ederek gülüyorsun, niçin kırılmamış ayağını bağlamışsın?

وانکه پایش در ره کوشش شکست   در رسید او را براق و بر نشست

1091. *Ve o kimsenin ki, ayağı çalışmak yolunda zedelendi, ona Burâk erişti ve üzerine bindi.*

Ya'ni Resûl-i Ekrem Efendimiz وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا (İsrâ, 17/79) ya'ni "Gecenin ba'zı vaktinde uyanarak senin için fırsat ve fazîletine ziyâde olarak namaz kıl; tâ ki Rabb'in seni makām-ı mahmûda getire"

âyet-i kerîmesi nâzil olunca, kesret-i kıyâmdan mübârek ayakları şişinceye kadar teheccüd namazı kıldı; ve bu çalışma netîcesinde mi'râc gecesi, kendilerine Burâk ta'bîr olunan bir binek hayvanı getirildi ki, bu sûret Risâlet-penâh Efendimiz hazretlerinin amel-i şerîflerinin sûret-i melekûtiyyesi idi. Zîrâ zâhirde teklîf, bâtında tekvîn içindir. Binâenaleyh "Biz hakîkatı idrâk ettik, artık amele ihtiyâcımız kalmadı; bu ameli sâliklere ve zâhidlere bıraktık" diyen kimseler, amelden suver-i melekûtiyye peydâ olacağını bilmeyen kimselerdir.

حامل دین بود او محمول شد　　　قابل فرمان بد او مقبول شد

1092. *O dînin hâmili idi, mahmûl oldu. Fermânı kabûl edici idi, makbûl oldu.*

Ya'ni Resûl-i Ekrem Efendimiz evvelen dînin yükünü ve şer'-i mübînin eskālini yüklenmiş idi. Ba'dehû bu amel-i şerîfinden mütekevvin olan sûret-i melekûtiyye kendilerini yüklendi. Evvelen kendileri fermân-ı ilâhîyi kabûl etti, ba'dehû makbûl-i ilâhiyye oldu ve mi'râca da'vet olundu.

تا کنون فرمان پذیرفتی ز شاه　　　بعد زین فرمان رساند در سپاه

1093. *Şimdiye kadar şâhdan fermân kabûl ederdi; bundan sonra orduya fermân eriştirdi.*

Ya'ni bir zaman şâh-ı hakîkî olan Hak'dan emir kabûl ve telakkî ederdi. Bundan sonra da cünûd-ı ilâhiyye olan halk-ı cihâna emir verdi.

تا کنون اختر اثر کردی در او　　　بعد زین باشد امیر اختر او

1094. *Şimdiye kadar ona yıldızlar te'sîr ederdi; bundan sonra o yıldızların emîri oldu.*

Ya'ni bir zaman âlem-i unsurîden peydâ olan taayyün-i şerîfi, seyyârâtın te'sîr ve terbiyesi altında neşv ü nemâ buldu. Vaktâki eskāl-i nübüvveti hâmil olup, a'mâl-i şerîfeyi icrâ etmekle makbûl-i ilâhiyye oldu, bundan sonra artık o seyyârâtın hâkimi ve emîri olup, onlara hükm etti.

Yıldızların te'sîri hakkında yukarıda 760-764 numaralı ebyât-ı şerîfe geçmiş idi.

گر ترا اشکال آید در نظر　　　پس تو شك داری دران شق قمر

1095. *Eğer sana nazarda işkâl gelirse, o halde şakk-ı kamerde sen şek tutarsın.*

Eğer Resûl-i Ekrem Efendimiz'in seyyârâta emîr ve hâkim olması, nazar-ı fikrin i'tibâriyle sana müşkil görünürse, o halde seyyârât üzerinde hâkimiyet-

ten ibâret olan Resûl-i Ekrem'in "şakk-ı kamer" mu'cizesinde senin şek ve şübhen vardır demek olur.

Ma'lûm olsun ki, bu inşikāk mu'cizesinin vukū'unu islâmdan ba'zıları tasdîk etmezler de, derler ki: "Eğer kamer münşakk olaydı, aktâr-ı cihân ahâlîsinden elbette görenler olurdu. Halbuki böyle bir rivâyet yoktur." Bu mu'cize hakkındaki rivâyete göre ay, Mekke-i Mükerreme'deki Hirâ Dağı'nın arkasından henüz tulû' etmekte idi. Kureyş'den ba'zıları Resûl-i Ekrem Efendimiz'den mu'cize istediler. İsimleri tefsîrlerde zikr olunan ba'zı kimselerin muvâcehesinde Risâlet-penâh Efendimiz parmağıyla aya işâret buyurdular; ay ikiye ayrıldı; birisi Hirâ Dağı'nın zirvesinin bir tarafında ve diğer parçası da diğer tarafında göründü; ve derhal yine birleşti. İmdi ay, Hirâ Dağı'nın arkasından doğarken, ancak Hind ve Çin taraflarından görünebilir idi. Bir buçuk asır evvel Hind'de hafriyât esnâsında bir heykel bulunduğu ve üzerinde "inşikāk-ı kamer senesinde yapılmıştır" ibâresi olduğu Hoca İshak Efendi'den nakl ederler.

Fakîr dahi, Çin'de eski bir köşk üzerinde inşikāk-ı kamer senesinde binâ olunduğu muharrer bulunduğu, Melâmiyye'den Maksûd Efendi'den bizzât işittim. Ve Kur'ân-ı Kerîm'de dahi اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ و ان يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا و يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ (Kamer, 54/1,2.) ya'ni "Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı ve eğer bir âyet görseler i'râz ederler ve sihr-i müstemirdir derler" âyet-i kerîmesinde bu vak'aya işâret buyrulmuştur. Ehl-i İslâm'dan bu vak'anın adem-i vukū'unu iddiâ edenler, bu âyeti te'vîl edip, kıyâmet gününde ay yarılacak ma'nâsını verirler. Cenâb-ı Pîr te'vîl edenlere hitâben âtîde buyururlar:

تازه كن ايمان نه از گفت زبان ای هوا را تازه كرده در نهان

1096. *Ey gizlide hevâyı tâzelemiş kimse, îmânını tâzele; dil sözünden değil!*

Ey hamîrinde hayâlât-ı bâtıleye tebean her an hevâ-yı nefsânîsini tâzeleyen kimse, kalbinden bu hayâlât-ı bâtıleyi def' etmek sûretiyle îmânını tâzele. Kalbin hayâlât-ı bâtıle ve hevâ-yı nefsânî ile dolu iken, lisânen kelime-i tevhîdi söylemek, tecdîd-i îmân etmek değildir. Nitekim âyet-i kerîmede يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا (Nisâ, 4/136) ya'ni "Ey lisânen kelime-i tevhîdi zikr edip, ızhâr-ı îmân edenler; kalbinizden dahi îmân ediniz!" buyrulur.

تا هوا تازه ست ايمان تازه نيست كين هوا جز قفل آن دروازه نيست

1097. *Hevâ tâze oldukça îmân tâze değildir; zîrâ bu hevâ o kapının kilidinden gayri değildir.*

Ya'ni din yolunda her an senin kalbine yeni yeni hayâlât-ı bâtıle ve efkâr-ı fâside ve türlü türlü feylesofluklar geldikçe îmânın tecdîdi kābil değildir. Zîrâ bu hevâ-yı nefsânî, îmân-ı hakîkî kal'ası kapısının kilidinden başka bir şey değildir. Ya'ni bu hevâ-yı nefsânî o îmân-ı hakîkî kapısını kilitler. Nitekim âyet-i kerîmede اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ (Câsiye, 45/23) ya'ni "Hevâsını ilâh ittihâz eden kimseyi görmedin mi? Halbuki Allah Teâlâ onu ilim üzerinde şaşırttı" buyrulur.

کردهء تأویل حرف بکر را　　　　خویش را تأویل کن نه ذکر را

1098. *Bikr olan kelimeyi te'vîl etmişsin; sen Kur'ân'ı değil, kendini te'vîl et!*

Ya'ni Kur'ân'ın sana karşı açılmamış ve bikr kalmış olan kelimesini hevâ-yı nefsânîne göre te'vîl etmişsin. Sen Kur'ân'ı te'vîl etmekten vazgeç de kendi kalbini te'vîl et ve hakîkat-ı âleme çevir! Nitekim hadîs-i şerîfde لن يؤمن احدكم حتى يكون هواه تبعا لما جئت به ya'ni "Hevâsı benim getirdiğim şeye tâbi' olmadıkça, sizden biriniz mü'min olmaz" buyrulmuştur. Binâenaleyh Kur'ân'ın bikr kelimelerinin ma'nâlarını yine Peygamber ve onun vârisleri açabilir.

بر هوا تأویل قرآن میکنی　　　　پست و کژ شد از تو معنئ سنی

1099. [1081] *Kur'ân'ı hevâ üzere te'vîl ediyorsun; yüksek ma'nâ, senden alçak ve eğri oldu.*

Ya'ni Kur'ân'ı kendi hevâna uydurup te'vîl ettiğin için, kelimelerin yüksek ve âlî olan ma'nâları, senin fikrin gibi alçak ve eğri oldu. Nitekim hadîs-i şerîfde من فسر القرآن برأيه فليتبوأ مقعده من النار ya'ni "Kim ki Kur'ân'ı kendi re'yiyle tefsîr ederse, kendisine nârdan oturacak bir yer hazırlasın" buyrulur.

زِيَافَتِ تأویل مگس و رکیك ظن او

Sineğin te'vîlinin merdûdiyyeti ve onun zannının za'fı

ماند احوالت بدان طرفه مگس　　　　کوهمی پنداشت خودرا هست کس

1100. *Senin ahvâlin o acîb sineğe benzer ki, o kendisini bir kimse zannetti.*

Ya'ni senin Kur'ân'ı te'vîlâta kıyâmın, kendini mühim bir şahıs addeden sineğe ve onun kıssasına benzer.

از خود او سرمست گشته بی شراب   ذرهٔ خود را بدیده آفتاب

1101. *O, şarapsız kendisinden sarhoş olup, kendi zerresini güneş görmüş idi.*

O "sinek" gibi olan ilm-i zâhir sâhibi, şarâb-ı aşk-ı ilâhîden sarhoş olmamış, belki kendi enâniyyetinden ve kendi varlığından sarhoş olmuş idi. Bu sarhoşluğu sebebiyle kendinin zerre-i vücûdunu ve ilmini koskoca bir güneş gibi görmüş idi.

وصف بازان را شنیده در بیان   گفت من عنقای وقتم بی گمان

1102. *Beyânda, doğan kuşlarının vasfını işitip, ben şübhesiz vaktin ankāsıyım dedi.*

Allah'ın doğan kuşları olan evliyâullâhın evsâfını kitâblardan okumuş ve ağızdan işitmiş olduğundan, kendi enâniyyetini ve varlığını onların fevkinde görüp, onlar doğan ise, ben vaktin ankāsıyım demiştir.

قصهٔ مگس و اندیشه کردن در حقیقت دریا

Sineğin kıssası ve hakîkaten deniz içinde olduğunu düşünmesi

ان مگس بر برگ کاه و بول خر   همچو کشتیبان همی افراشت سر

1103. *O sinek, saman çöpü ve eşek sidiği üzerinde gemici gibi baş yükseltir idi.*
[1082]

Bir eşek yere işemiş ve bir çukura sidik birikmiş; o sidiğin içine bir saman çöpü düşmüş. Bir sinek, o çöpün üzerine konup ve gemici gibi başını yukarıya kaldırıp tekebbür ile etrâfı temâşâya dalmış.

گفت من دریا و کشتی خوانده ام   مدتی در فکر آن می مانده ام

1104. *Dedi ki: Ben deniz ve gemi ittihâz etmişim; bir müddet onun fikrinde kalmışım.*

اینك این دریا و این کشتی و من مرد کشتیبان و اهل رأی زن

1105. *İşte bu deniz, bu da gemi; ben de gemici adam ve re'y sâhibiyim.*

بر سر دریا همی راند او عمد می نمودش آن قدر بیرون زحد

1106. *Deniz üstünde o sal sürerdi; ona o kadri hadden bîrûn göründü.*

O sinek, eşek sidiğinden hâsıl olma deniz üstünde saman çöpünden ma'mûl olan salı sevk ederdi. O sineğe bu eşek sidiğinin sâhası kadar olan mahal hadden ziyâde ve pek büyük göründü.

بود بی حد آن چمین نسبت بدو آن نظر که بیند آنرا راست کو

1107. *O sidik, ona nisbetle hadsiz idi. Onu doğru gören o nazar nerede?*

عالمش چندان بود کش بینشست چشم چندین بحر هم چندینشست

1108. *Onun âlemi o kadar olur ki, onun görüşüdür. Göz bu kadar; deniz dahi ona bu kadardır.*

Ya'ni bir sineğin âlemi, ancak kendisinin görüşü kadardır. Mâdemki gözü, sinek gözü kadardır; onun denizi dahi eşek sidiğinin sâhası kadar olur.

صاحب تأویل باطل چون مگس وهم او بول خر و تصویر خس

1109. *Bâtıl te'vîlin sâhibi sinek gibidir; onun vehmi eşek sidiği ve tasvîri de saman çöpüdür.*

Ya'ni kendisini ilimde mütebahhir görüp Kur'ân'ı re'yiyle sûret-i bâtılede te'vîl eden ulemâ-yı zâhire ve felâsife, sinek gibidir; ve onların evhâmı ve hayâlât-ı bâtılesi eşek sidiğine benzer ve tasvîr ettikleri maânî de, saman çöpü gibi olup, bu maânîyi o hayâlât-ı bâtıla içinde yüzdürürler.

گر مگس تأویل بگذارد برای آن مگس را بخت گرداند همای

1110. *Eğer sinek re'yiyle te'vîli bırakırsa, o sineği baht, hümâ kuşu eder.*
[1089]

O sinek gibi olan ulûm-ı zâhire erbâbı ve felâsife insâf edip, re'yi ile o bâtıl te'vîllerden vaz geçerler ise, onların insâfları kendilerini âlem-i hakîkate çıkarır; ve tâlihleri sinekliklerini bir hümâ kuşluğu derecesine çıkarır. Artık onlar ulûm-i ledünniyye âfâkında uçarlar.

آن مگس نبود کش این عبرت بود   روح او نه در خور صورت بود

1111. *O sinek olmaz ki, ona bu geçmek olsun; onun rûhu sûrete lâyık olmaz.*

Ya'ni te'vîlât-ı bâtıleyi terk eden kimse sinek mesâbesinde olmaz ki, ona eşek sidiğine müşâbih olan evhâm sâhasından böyle bir ubûr ve geçmek vâki' olsun. Öyle bir kimsenin rûhu sûret âleminde bağlanıp kalmaya lâyık olmaz.

تولیدن شیر از دیر آمدن خرگوش

Tavşanın geç gelmesinden arslanın haykırması

همچو آن خرگوش کو بر شیر زد   روح او کی بود اندر خورد قد

1112. *O tavşan gibi ki, arslanı çarptı. Onun rûhu kaddine lâyık mı idi?*

Ya'ni rûhu sûret âleminden yükselmiş olan kimse, arslana mukābele eden tavşan gibidir. O arslan ile pençeleşmeğe kıyâm eden tavşanın rûhu, arslana nazaran pek küçük ve hakîr olan bu boya, bu sûrete sığar bir şey mi idi?

شیر می گفت از سر تیزی و خشم   کز ره گوشم عدو بر بست چشم

1113. *Arslan hiddet ve gazab yüzünden derdi ki: 'Düşman kulağımın yolundan göz bağladı.*

Arslan, tavşanın geç kalmasından öfkelenip derdi ki: Düşman ma'kūl ve latîf görünen sözleriyle benim kulağımın yolundan basar-ı basîretimi bağladı.

مکرهای جبریانم بسته کرد   تیغ چوبینشان تنم را خسته کرد

1114. *Cebrîlerin mekri beni bağladı. Onların ağaçtan kılıcı, tenimi hasta etti.*

Ya'ni cebir ve tevekkül mekrini ortaya koyan o hayvanların sözleri, benim sa'y ve ictihâd fikrimi bağladı; onların süslü sözleri kılıç kını gibi idi. Ben kına baktım, içindeki kılıcı göremedim. Binâenaleyh elimde kını süslü bir tahta kılıç kaldı. Bittabi' cidâl-i hayâtta zarara giriftâr oldum.

زین سبب من نشنوم آن دمدمه   بانگ دیوانست و غولان آن همه

1115. *Bu sebebden ben o demdemeyi dinlemem; hepsi şeytanların ve gulyabânîlerin sesidir.*

O sözlerin ma'nâsızlıkları sâbit olduğu için, ben artık o demdemeyi ve onların sözünü dinlemem; onların sözleri iğvâât-ı şeytâniyyedir ve sahrâlarda yolcuların yollarını şaşırtan **gulyabânîlerin** ilkāâtıdır.

بر دران ای دل تو ایشانرا مأیست   پوستشان بر کن که شان جز پوست نیست

1116. *Ey gönül durma onları yırt; onların postunu kopar ki, onlar posttan başka değildir.*

Onlar, ahde vefâ etmeyen içleri çürük mahlûklardır. Binâenaleyh onlar ancak ma'nâsız sûretlerdir.

پوست چه بود گفتهای رنگ رنگ   چون زره بر آب کش نبود درنگ

1117. *Post nedir? Türlü türlü sözlerdir; su üstünde karârı olmayan nakışlardır.*

این سخن چون پوست و معنی مغز دان   این سخن چون نقش و معنی همچو جان

1118. *Bu sözü kabuk ve ma'nâyı iç bil! Bu söz nakış gibidir, ma'nâ dahi cân gibidir.*

پوست باشد مغز بدرا عیب پوش   مغز نیکورا ز غیرت غیب پوش

1119. *Çürük iç için, kabuk ayıp örtücü olur; iyi iç için, gayretten gayb örtücüdür.*

Meselâ cevizin içini kabuğu örter. Cevizin içi ya çürük veyâ sağlam olur. Eğer çürük olursa kabukta ayıp örtücülük ma'nâsı olur; ve eğer sağlam olursa, insana nazaran gayr mesâbesinde olan hayvânâtın tecâvüzünden masûn kalması için yine o kabuk ayb-pûş olur. Ya'ni gayb mertebesinde olan ve nazarlardan gâib bulunan o sağlam içi örtmüş olur.

Bu beytin şerhinde şurrâh-ı kirâm hazarâtı çok tekellüf buyurmuşlardır; fakat Cenâb-ı Pîr'in maksad-ı âlîleri kalb-i insânînin kabuk ve rûhun, çürük ve sağlam aksâma münkasım olduğunu misâlen beyandır. Filhakîka da insanların sûret nokta-i nazarından yekdîğerine karşı bir imtiyâzı yoktur; fakat ma'nâları latîf ve habîs olabilir. Ma'nâsı habîs olan bir insan, ilim ve irfân-ı sûrîsi ve edeb-i zâhirîsi ile bu habâsetini muvakkaten örtebilir. Ve kezâ

ma'nâsı latîf olan bir insân-ı kâmil dahi, bu letâfet-i bâtınesini nâ-ehil olan kimselerden gayretten, ya'ni kıskandığından setr edebilir. Bu ma'nâyı müeyyid olarak Cenâb-ı Pîr-i destgîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

این هیکل آدم است رو پوش　　　ما قبلهٔ جمله سجدهائیم

"Bu adamın heykeli yüz örtücüdür; yoksa biz bütün secdelerin kıblesiyiz."

چون قلم از باد بد دفتر ز آب　　　هر چه بنوسی فنا گردد شتاب

1120. [1099] *Vaktâki kalem rüzgârdan, defter sudan oldu, her ne yazarsan çabuk fânî olur.*

نقش آبست ار وفا جویی ازان　　　باز گردی دستهای خود گزان

1121. *Su nakışdır, eğer ondan vefâ istersen; ellerini ısırarak geriye dönersin.*

باد در مردم هوا و آرزوست　　　چون هوا بگذاشتی پیغام هوست

1122. *Âdemde rüzgâr hevâ ve arzudur; hevâyı terk ettiğin vakit "Hû" nun haberi vardır.*

Bilcümle eşyânın hüviyyeti ve hakîkatı Hak'dır. İnsan dahi eşyâdan bir şeydir; binâenaleyh onun hüviyyeti dahi Hak'dır. Her insanın kendi hüviyyetini ve hakîkatini örten, vücûd-ı unsurîsidir ve bu vücûd-ı unsurîde kuvve-i nefsâniyye merkûz ve mahfîdir. İşte bu kuvve-i nefsâniyyeden esen hevâ ve arzû rüzgârları, kendi hakîkatinin ve hüviyyetinin hicâbı ve perdesidir. Bir adam emr-i ilâhî ve sünnet-i peygamberî dâiresinden hareketle bu hevâ ve arzûların esmesine mâni' olursa, kendisinde ancak sâf ve pâk ve mukaddes olan kendi hakîkatini ve hüviyyetini bulur; ve artık ona gelen ilkâât ancak Hû'nun, ya'ni hüviyyet-i ilâhiyyenin ilhâm ve haberleridir.

Cenâb-ı Pîr, bu husûsta kendi zevk-i âlîlerinden ihbâren buyururlar ki:

خوش بود پیغامهای کردگار　　　کو ز سرتا پای باشد پایدار

1123. *Fâil-i hakîkînin haberleri hoş olur; zîrâ O, baştan ayağa kadar dâimâ sâbittir.*

İlhâmât-ı ilâhiyye çok latîfdir ve hüviyyet-i ilâhiyyeden nâzil olan maânî aslâ tebeddül etmez, dâimâ sâbit ve ber-karârdır. Kuvve-i nefsâniyyenin ilkââtı ise dâimâ fırıldak gibi döner ve biri diğerini nakz eder; ve aslâ sâbit değildir. Ve bu tenâkuzları rûhlara ve kalblere kasvet verir.

خطبهء شاهان بگردد وان کیا   جز کیا و خطبه های انبیا

1124. *Pâdişâhların hutbeleri ve riyâsetleri tebeddül eder; enbiyânın riyâsetleri ve hutbeleri müstesnâdır.*

Ya'ni pâdişâhların nâmına okunan hutbeler ve onların riyâsetleri ve serverlikleri müddet-i hayâtlarıyla kāimdir. Biri gider, yerine diğeri gelir; kendinin ne hutbesinden ve ne de riyâsetinden eser kalır. Fakat enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın hutbeleri ve riyâsetleri böyle değildir. Biri giderse, yerine gelen onun nâmını ve riyâsetini de berâber getirir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِه (Bakara, 2/285) ["Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri ayırmayız"] âyet-i kerîmesinin tefsîri 330 numaralı beyt-i şerîfde geçmiştir. Bir kimse giden peygamberi tanımazsa, geleni de inkâr etmiş olur; ve kezâ geleni tanımasa, gideni de inkâr etmiş olur.Fakat pâdişâhlar böyle değildir; gelenin devr-i saltanatında artık gidenin nâmı zikr olunmaz.

زانکه بوشی پادشاهان از هواست   بارنامه انبیا از کبریاست

1125. *Zîrâ pâdişâhların hod-nümâlığı ve kerr ü feri hevâdandır; enbiyânın haşmeti ise Kibriyâ'dandır.*

Pâdişâhların debdebesi ve saltanatı hevâ-yı nefsâniyyeden münbaisdir. Zîrâ kendi riyâsetlerini ve gurûrlarını tatmîn için insanları öldürürler. Binâenaleyh onlar su üzerinde nakış kabîlindendir; bu sebebden kendileri gidince o debdebe ve şevket söner. Fakat enbiyânın haşmeti ve riyâseti Zât-ı Kibriyâ'dan münbais olduğundan ve onların riyâseti mahzâ Zât-ı Kibriyâ'nın emir ve nehyini tebliğ maksadıyla vâki' olduğundan, bu sıfat-ı haşmet ve riyâset, mevsûfu olan Zât-ı Kibriyâ ile kāimdir, aslâ tebeddül etmez.

از درمها نام شاهان بر کنند   نام احمد تا ابد برمی زنند

1126. *Paralardan pâdişâhların adını hakk ederler; nâm-ı Ahmed'i ebede kadar çağırırlar.*

Pâdişâhları tebeddül eden milletler, darb ettikleri sikkelerin üzerinde eski pâdişâhın adını tebdîl ederler; fakat hâtem-i enbiyâ Ahmed (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz'in nâm-ı şerîfini ebede kadar milyonlarca efrâd minârelerde okunan ezanlarda, hutbelerde ve namazlarda ve Kur'ân'da ve salavât-ı şerîfelerde zikr ederler.

نام احمد نام جملهء انبیاست   چونكه صد آمد نود هم پيش ماست

1127. *Nâm-ı Ahmed, enbiyâ cümlesinin nâmıdır; mâdemki yüz geldi, doksan dahi önümüzdedir.*

Ahmed (a.s.) Efendimiz'in nâm-ı şerîfi, bütün enbiyâ kāfilesinin nâm-ı şerîfidir. Çünkü âhir zaman nebîsi ve hâtem-i enbiyâ olup, kendinden evvel gelip geçen enbiyânın hutbelerini ve riyâsetlerini câmi'dir. Bu ma'nâ, yüz adedini zikr ettiğimiz vakit, içindeki doksan adedini de zikr etmiş olduğumuza benzer. Nitekim âyet-i kerîmede bu hakîkate işâret buyrulur: شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِى اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ وَ مَا وَصَّيْنَابِهِ اِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَ عِيسَى (Şûrâ, 42/13) Ya'ni "Allah Teâlâ size dinden Nûh'a vasıyyet ettiği şeyi şer' etti; ve sana, İbrâhîm ve Mûsâ ve Îsâ'ya vasıyyet ettiğimiz şeyi vahy ettik." Böyle olunca, nâm-ı Ahmed (a.s.) bütün enbiyânın nâmı olmuş olur.

در بيان مكر خرگوش

Tavşanın hîlesi beyânındadır

در شدن خرگوش بس تأخير كرد   مكرها با خويشتن تقرير كرد

1128. *Tavşan gitmekte çok geç kaldı ve hîleleri kendisine takrîr etti.*

Ya'ni tavşan arslanın önüne gitmeyi kasden çok zaman te'hîr etmekle beràber, yapacağı hîle ve tedbîri de kendi kendine kararlaştırdı.

در ره آمد بعد تأخير دراز   تا بگوش شير گويد يك دو راز

1129. *Uzun te'hîrden sonra arslanın kulağına bir iki sır söylemek için yola geldi.*

تا چه عالمهاست در سوداى عقل   تا چه با پهناست اين درياى عقل

1130. [1109] *Aklın şahsında ne acîb âlemler vardır! Bu akıl deryâsı ne acîb genişlik iledir!*

Beyt-i şerîfdeki "sevdâ" kelimesi, şahıs ve karaltı ma'nâsınadır. Akıl her ne kadar kesâfetten ârî ise de, vücûd-ı latîf-i hakîkî muvâcehesinde kesîfdir;

zîrâ ervâh ve misâl ve şehâdet âlemlerine "**şuhûs-ı selâse**" ta'bîr ederler. Bunlardan ervâh, misâle nazaran latîf ve misâl ervâha nazaran kesîfdir; ve kezâ misâl, şehâdete nazaran latîf ve şehâdet misâle nazaran kesîfdir. Bunların cümlesi de vücûd-ı hakîkîye nisbeten kesîfdir. Ve akıl âlem-i ervâha mülhakdır. Binâenaleyh âlem-i sûrete nazaran aklın şahsiyyetinde pek çok acîb ve garîb âlemler vardır ve çok geniş bir deryâdır. Âlem-i sûretin şahsı, aklın şahsiyyetinden ma'mûr olur.

صورت ما اندرین بحر عذاب　　　　می دود چون کاسها بر روی آب

1131. *Bizim sûretimiz bu tatlı deniz içindedir. Kâseler gibi suyun yüzünde koşarlar.*

Ya'ni bizim suver-i kesîfemiz bu latîf ve tatlı olan akıl denizi içinde kâseler gibi yüzüp dururlar. Kâselerin hareketleri nasıl suyun cereyânına tâbi' olursa, bizim vücûdlarımız da akıl denizinin hareketine tâbi' olur.

تا نشد پر بر سر دریا چو طشت　　　　چونکه پر شد طشت در وی غرق گشت

1132. *Dolmadıkça deniz üzerinde leğen gibidir; leğen dolduğu vakit içine battı.*

Ya'ni leğenler gibi deryâ-yı akılda yüzen bizim vücûdlarımız, o deryânın suyundan dolmadıkça, suyun sathında yüzer durur; ve suyun sathında kendisi gibi yüzen başka sûret leğenlerini de müşâhede eder; ve onların ahkâmı yekdîğerine muzâhame eder. Velâkin leğenin içine dolduğu vakit nasıl gark olursa, bizim vücûdumuz dahi akıldan dolduğu vakit, derhâl o deryâya gark olur; ve artık nazarından diğer leğenler gibi olan suver-i âlem gâib olur; ve o vakit rûhâniyet âleminin esrârı kendisine münkeşif olur.

عقل پنهانست و ظاهر عالمی　　　　صورت ما موج یا از وی نمی

1133. *Akıl gizlidir ve âleme mensûb olan zâhirdir; bizim sûretimiz ondan bir dalga veyâ katredir.*

Akıl, hakîkat-i vâhidedir ve bir küldür; ve rûh-i küllî-i Muhammedî'nin sıfatıdır. Onun için Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hakîkatine "akl-ı evvel" ve "akl-ı kül" de derler. Âlem-i sûretin intizâm-ı bedî'i akıl vâsıtasıyla zuhûr etmiştir. İmdi âlem-i sûretin binâsında "akl-ı kül" müessir olmakla berâber, kendisi bir sıfat olduğundan, işâret-i hissiyye ile "İşte akıl budur" diye gösterilemez. Binâenaleyh o enzâr-ı hissiyyeden gizlidir; fakat âlem-i sûrete mensûbiyyeti hasebiyle zâhirdir. Meselâ gâyet güzel bir binâya bakılınca, nazar-ı

hissîye evvelen binâ görünür; ba'dehû mi'mârın aklının derecesi bu sûretde meşhûd olur. Şu halde suver-i âlemden birer sûret olan bizim vücûd-ı unsurîmiz o deryâ-yı akıldan birer dalga veyâ katre olmuş olur.

هر چه صورت می وسیلت سازدش　　زان وسیلت بحر دور انداز دش

1134. *Sûret her neyi ona vesîle yaparsa deryâ onu o vesîleden dolayı uzağa atar.*

Akl-ı küllî, rûh-ı küllî-i Muhammedî mertebesinin sıfatıdır ve bütün ervâh-ı cüz'iyye ve ukûl-i cüz'iyyenin aslı bu rûh-ı küllî ve akl-i küllîdir. Ve mertebe-i şehâdette bizim sûretlerimizi tedvîr eden ukûl-i cüz'iyyemiz ve ukûl-i cüz'iyyemizi tedvîr eden dahi akl-ı küllîdir. Deryâ-yı akl olan akl-ı küllî mertebesine sûret vâsıtasıyla vusûl imkânı yoktur. Binâenaleyh o mertebeye vusûl için sûreti değil, yine aklı rehber ittihâz etmelidir. Sûret, rehber ve delîl ittihâz olundukça, o sûret onu kendi küllünden uzaklara düşürür.

تا نبیند دل دهندهٔ راز را　　تا نبیند تیر دور انداز را

1135. *Nihâyet gönül sır vericiyi görmez; nihâyet uzak atıcının okunu görmez.*

Ya'ni sûret vâsıtasına mürâcaat eden bir kimsenin kalbi ancak sûreti görür; sûret arkasındaki sır vericiyi görmez; ve nihâyet o kimse uzak atıcı olan akl-ı küllün attığı tedbîr oklarını ve kendi akl-ı cüz'îsi de o tedbîrler içinde dâir olduğunu göremez.

اسب خود را یاوه داند وز ستیز　　می دواند اسب خود در راه تیز

1136. *Kendinin atını gâib olmuş bilir ve inâddan atını yolda hızlı koşturur.*

Ya'ni hakîkati sûret vâsıtasıyla idrâke çalışan kimse, kendi rûhunun, rûh-i küllînin cüz'ü ve aklının dahi, akl-i küllînin cüz'ü olup dâimâ onâ râkib olduğunu bilmez. onu gâib zanneder. Âlem-i sûret içinde esrâr-ı rûha ve akla vâkıf olmak için, inâd ile râkib olduğu rûhunu ve aklını yorar durur.

اسب خود را یاوه داند آن جواد　　اسب خود او را کشان کرده چو باد

1137. *O cevâd atını gâib bilir; kendi atı onu rüzgâr gibi çekici etmiştir.*

Sarf-ı mesâîde cömerd olan o sûret-perest, kendi atını gâib olmuş bildiği halde, kendi atı onu rüzgâr gibi dâimâ çekip götürmekte olduğunun farkında değildir. Ya'ni aradığı ma'nâ ve hakîkat kendi vücûdunda olduğu halde, gafletinden dolayı, onu hâriçde arar.

در فغان و جست و جو آن خیره سر   هر طرف پرسان و جویان دربدر

1138. *O sersem, figān ve cüst ü cû içinde, kapıdan kapıya, her tarafa sorucu ve arayıcı olduğu halde;*

کان که دزدیده اسب مارا کو و کیست   این چه زیر ران تست ای خواجه چیست

1139. *Bizim atımızı çalan nerededir ve kimdir? der. Ey efendi senin uyluğunun altında olan nedir?*

Üstüne bindiği atın farkında olmayan gāfil sûret-perest, şuna buna "Benim atım nerededir, kim çaldı?" dediği vakit; o gāfilin hâline âgâh olan birisi de; "Atın çalındı ise, şu üstüne bindiğin şey nedir?" der. İşte kendi rûhu ve aklı ile hareket eden adamın, acabâ rûh ve akıl âlemi nasıldır diye şuna buna sorması, tamâmiyle atını arayan adamın hâli gibidir.

آری این اسب است لیکن اسب کو   با خود آی ای شهسوار اسب جو

1140. *Evet bu atdır; lâkin at nerede? Ey atı arayan şehsüvâr, kendine gel!*
[1119]

Ya'ni atını arayan kimseye birisi, efendi aradığın at altındadır dese; o kimse gafletinden, evet bu atdır, velâkin at nerededir? der. Bu misâle mutâbık olarak rûhu ve aklı anlamak isteyen bir kimseye, bir ârif-i hakkānî çıkıp "Efendi sen, rûh ve akıl âlemi içindesin, senin rûhun ve aklın vardır" dese; kendi vücûdundan gāfil olan o kimse, evet bende rûh ve akıl vardır, ammâ ben o rûhu ve aklı görmek ve anlamak isterim der. Buna, kendine gel; bu sersemlikten vazgeç; ahvâlini tedkîk et, rûh ve akıl âlemini hâricde değil, kendi vücûdunda zevkan müşâhede et! Zîrâ senin kalbin cemâddır, harekâtın rûhun iledir ve idrâkâtın dahi aklın iledir; binâenaleyh senin senliğin ancak rûhun ve aklın iledir, cevâbı verilir.

جان ز پیدایی ونزدیکیست گم   چون شکم پر آب و لب خشکی چو خم

1141. *Cân zâhirlikten ve yakınlıktan gâibdir. Zîrâ içi su ile dolu ve dudağı kuru küp gibidir.*

"Cân"ı anlamak isteyen kimse bilmelidir ki, cân vücûd-ı insânîde şiddet-i zuhûrundan ve kemâl-i kurbünden gâib görünür. Vücûdu rûh ile dolu,fakat dimâğı onu anlamağa teşne olan kimse, içi su ile dolu ve ağzı kupkuru olan küpe benzer.

کی ببینی سرخ و سبز و فور را   تا نبینی پیش ازین سه نور را

1142. *Kırmızıyı ve yeşili ve moru ne vakit görüp bilirsin? Bundan evvel sen üç nûru görmedikçe.*

Ya'ni sana renkleri gösteren ve onları kırmızı ve yeşil ve mor diye tefrîk ettiren üç nûrdur. Sen bunları üç nûr vâsıtasıyla görürsün. Bu nûrlar dahi şunlardır: "Nûr-ı basar", "nûr-ı akl" ve güneş ve lambanın nûru gibi "maddî nûrdur." Bunlardan birisi olmasa rü'yet kābil değildir. Meselâ nûr-ı akl olmasa, hayvanlar gibi, gördüğü şeyin ne olduğunu bilemez. Ve eğer nûr-ı akl olup, nûr-ı basar olmasa, rü'yet kābil olmaz. Ve kezâ nûr-ı akl ve nûr-ı basar olup da, nûr-ı maddî olmasa ve ortalık karanlık olsa yine renkler görünmez. Binâenaleyh insan gözünü açtığı vakit nazarı bu üç nûrdan evvelâ nûr-ı maddîye vâki' olur; fakat o nûrun şiddet-i zuhûrundan ve nûr-ı basara kemâl-i kurbünden ve ihâta-i kâmilesinden dolayı, evvelen müşâhede olunduğu anlaşılmaz; bu ise ancak gafletdir.

لیك چون در رنگ گم شد هوش تو   شد ز نور آن رنگها رو پوش تو

1143. *Fakat senin aklın renkde gâib olduğundan, o renkler nûrdan senin hicâbın oldu.*

Ya'ni sen gözünü açınca aklın o renklerde müstağrak oldu; rü'yete vâsıta olan nûr-ı maddîden gaflete düştün. Senin o renklere dalman bu nûr-ı maddîyi idrâkine hicâb oldu.

چونکه شب آن رنگها مستور بود   پس بدیدی دید رنگ از نور بود

1144. *Vaktâki gece o renkler mestûr oldu, binâenaleyh rengin görülmesi nûrdan olduğunu gördün.*

Ya'ni gece olup da, vâsıta-i rü'yet olan nûr-ı maddî gidince, ortalığı karanlık bastı, renkler gâib oldu; o vakit anladın ki, renklerden evvel ziyâ-yı şemsi görür imişsin. İşte suver-i maddiyyeyi müşâhedede müstağrak olanlar da böylece rûhun ve aklın vücûdundan ve kendi vücûdlarındaki faâliyetlerden gāfildirler,

نیست دید رنگ بی نور برون   همچنین رنگ خیال اندرون

1145. *Hârici nûrsuz rengi görmek yoktur; işte içerideki reng-i hayâl dahi böyledir.*

Ya'ni vücûdunun hâricinde olan nûr-ı maddî olmaksızın rengi görmek mümkin değildir. İşte bunun gibi, vücûdunun içindeki reng-i hayâli görmek için de bir nûr lâzımdır; o da nûr-ı rûh ve akıldır.

این برون از آفتاب واز سها　　　واندرون از عکس انوار علا

1146. *Bu hâricî, güneşden ve Sühâ'dandır; ve dâhilî, ulânın nûrunun aksindendir.*

Ya'ni bu hâricî ve maddî nûr güneşden ve Sühâ'dandır. "Sühâ" küçük bir yıldızdır ki, "Benâtü'n-na'şi kübrâ" denilen yıldızların câmiasına yakındır. Gözün kuvvetini, onu görmekle tecrübe ederler. Cenâb-ı Pîr'in güneş ile Sühâ'yı zikr etmeleri, rü'yet-i maddiyyâta mutlakā çok ve az nûr-ı maddî lâzım olduğunu beyândır. Ve dâhilî nûr ise Zât-ı Ecell ve A'lâ'nın nûrlarının aksindendir. Ve Hakk'ın nûrlarının aksi, insanın bâtınındaki rûh ve akıl nûrudur.

نور نور چشم خود نور دلست　　　نور چشم از نور دلها حاصلست

1147. *Gözün nûrunun nûru ise, nûr-ı dildir. Gözün nûru, gönüllerin nûrundan hâsıldır.*

Yalnız gözün nûru hayvânâtta da vardır; çünkü gözün nûru rûh-ı hayvânîden münbaisdir; fakat insanın rûh-ı hayvânîden münbais olan gözünün nûrunun da bir nûru vardır ki, o da gönül nûrudur; ve gönül nûru, rûh-ı insânîdeki bu rûh bir emr ve şe'n-i ilâhîden ibâret olduğundan, nûr-ı Hak'dır. Binâenaleyh insanın gözünün nûru, gönüllerin nûru olan rûh-ı insânîden münbaisdir.

باز نور نور دل نور خداست　　　کو ز نور عقل و حس پاك و جداست

1148. *Gönül nûrunun nûru dahi Hudâ'nın nûrudur ki, o akıl ve his nûrundan mukaddes ve ayrıdır.*

Ya'ni kalbin nûru olan rûh-i insânî bir nûr-ı ilâhîdir. Zîrâ Hak Teâlâ insan hakkında وَ نَفَخْتُ فيه مِنْ رُوحِى (Hicr, 15/29) Ya'ni "Ben ona rûhumdan nefh ettim" buyurdu. İşte bu Hakk'ın nûru, akıl ve his nûrundan mukaddes ve ayrı bir şeydir; zîrâ bu nûr mahlûk değildir. Akıl ve his nûru ise mahlûk olduğundan, mahlûkāta âid nakāyısdan ve bu'diyyetten ârî değildir. Şu halde insanın maddiyâtı görmesi, dört nûrun ictimâından hâsıl olur ki, birisi "nûr-ı basar", diğeri "nûr-ı kalb" ve biri "nûr-ı Hak"dır; ve dördüncüsü de "nûr-ı maddî"dir. Bunların cümlesinin menşei hakîkatte hep nûr-ı Hak'dır.

Velâkin birisi teselsülen diğerinden neş'et eder. Hayvânâttan kısm-ı a'zamının rü'yeti nûr-ı basar ile nûr-ı maddînin ictimâından olur. Onlarda nûr-ı kalb olmadığından, gördükleri şeyin mâhiyyetini bilemezler. Yalnız hiss-i tabîî ile akl-ı küllün idâresi altında hareket ederler. Onlara akl-ı külden ne vârid olursa ona göre tab'an hareket ederler ve bu te'sîr ile kendilerine mülâyim olanı ve olmayanı hissederler. İnsan ise böyle değildir. Onlar üç nûrun ictimâı ile görürler ve bilirler. Bunlardan birisi nûr-ı basar, birisi nûr-ı kalb ve diğeri nûr-ı maddîdir. Kuvve-i âkıle, nûr-ı kalb olan rûh-ı insânînin sıfatıdır. Binâenaleyh insan maddiyyâtı evvelâ nûr-ı maddî ve nûr-ı basar vâsıtasıyla görür; ba'dehû gördüğünü nûr-ı kalbin sıfatı olan kuvve-i âkılesi ile muhâkeme eder. Ve bu kuvvet ve nûr ile gördüğü şeylerin ma'nâlarına intikāl eder. Fakat bu kuvve-i âkıle âlem-i hisde ve maddiyyât âleminde müstağrak oldukça, nûr-ı kalb olan rûh-ı insânînin hicâbı olur. Eğer bu istiğrâkdan vaz geçip, kendi mevsûfu olan rûha teveccüh ederse, baştan ayağa kadar nûr-ı Hak olup hakîkat-ı vücûdu zevkan idrâk eder. Bu sebeble Resûl-i Ekrem Efendimiz اللهم اجعل فى قلبى نورا وفى سمعى نوراً و فى بصرى نورا و عن يمينى نورا و عن شمالى نورا و فوقى نورا و تحتى نورا و امامى نورا و خلفى نورا واجعل لى نورا Ya'ni "Ey benim Allâh'ım, kalbimde bir nûr ve sem'imde bir nûr ve basarımda bir nûr ve sağımda bir nûr ve solumda bir nûr ve üstümde bir nûr ve altımda bir nûr ve önümde bir nûr ve arkamda bir nûr ihsân eyle ve bana bir nûr bahş eyle!" buyururlar.

شب نبد نور و ندیدی رنگها   پس بضد نور پیدا شد ترا

1149. *Gece nûr olmadı ve renkleri göremedin; öyle olunca sana nûrun zıddı sebebiyle zâhir oldu.*

Gece güneşin nûru olmadığı için renkleri göremedin; öyle olunca nûr kendisinin zıddı olan zulmet sebebiyle sana zâhir oldu ve rü'yet için nûr lâzım olduğunu anladın.

دیدن نورست وانگه دید رنگ   وین بضد نور دانی بی درنگ

1150. [1129] *Nûru görmektir, ondan sonra rengi görmedir; ve bunu nûrun zıddı sebebiyle bilâ-teemmül bilirsin.*

Eşyâyı görmek keyfiyyetinde evvelâ nûr görülür, sonra da renk ve eşyâ görülür. Ve bu rü'yeti, nûrun zıddı olan zulmet sebebiyle düşünmeye hâcet kalmaksızın bilirsin. Meselâ gece odada yanan lamba sönüverse, hiçbir şey

göremezsin; işte bu zulmet sana rü'yetde evvelen nûru gördüğünü aslâ teemmüle hâcet kalmaksızın bildirir.

رنج و غم را حق پی آن آفرید   تا بدین ضد خوشدلی آید پدید

1151. *Hak Teâlâ renc ve gamı onun için yarattı; tâ ki bu zıd ile hoş-dillik zâhire gele.*

Ya'ni Hak Teâlâ elemi ve gamı hoş-dillik ve sürûr meydana çıkmak için yarattı. zîrâ eşyâ zıddı ile münkeşif olur. Meselâ nûrun vücûdu zulmet ile ve beyâzın vücûdu, kara ile ve tatlının varlığı acı ile, lezzetin vücûdu elem ile anlaşılır. İşte kâinâtta mevcûd olan ezdâdın kâffesi bu hikmete mebnî yaratılmıştır. Bu da esmâ-i ilâhiyye ma'nâlarına mukābil olmasından münbaisdir. Ve esmâdan müsemmâ olan Hakk'ın vücûdu anlaşılır. Binâenaleyh müsemmâ olan Hak "câmiu'l-ezdâd"dır.

هستی اندر نیستی بتوان نمود   مال داران بر فقیر آورند جود

1152. *Varlık, yokluk içinde görülebilir; zenginler fakîre cûd getirirler.*

Eşyâ zıddı ile münkeşif olduğundan, varlığın ma'nâsı, yokluk ma'nâsı içinde görülür ve anlaşılır. Nitekim sehâvet bir sıfatdır; mal sâhibi olan zenginler, malı olmayan fakîrlere ihsân ve atâda bulundukça, bu sıfat-ı sehâvet zâhir olur. Binâenaleyh zenginin zıddı olan fakîr ve fakîrin zıddı olan zengîn bulunmak îcâb eder.

پس نهانیها بضد پیدا شود   چونکه حق را نیست ضد پنهان بود

1153. *İmdi gizli olanlar zıd sebebiyle zâhir olur. Mâdemki Hakk'ın zıddı yoktur, gizli olur.*

Mâdemki âlem-i sûret ve ma'nâda gizli olan şeyler zıdları sebebiyle hisde ve akılda zâhir olur; o halde gizli olan Hakk'ın zuhûru için dahi, mertebe-i his ve akılda bir zıd olması lâzımdır. Halbuki vücûd-ı vâhid-i Hakk'ın bir zıddı yoktur. Böyle olunca o bittabi' his ve akılda gizli kalır.

که نظر بر نور بود آنگه برنگ   ضد بضد پیدا بود چون روم و زنگ

1154. *Zîrâ nazar nûr üzerine, ondan sonra renge olur. Beyaz ile zenci gibi, zıd zıd ile zâhir olur.*

Ya'ni nazar evvelen nûra, sonra renge vâki' olur. Binâenaleyh renkde yekdîğerinin zıddı olan beyaz adam ile, zenci nasıl yekdîğerinden tefrîk

olunursa, birbirinin zıddı olan nûr ve zulmet dahi öylece birbirinden tefrîk olunur.

پس بضد نور دانستی تو نور   ضد ضد را می نماید در صدور

1155. *İmdi sen nûrun zıddı ile nûru bildin; zıd, zıddı zuhûra getirdi.*

Sen nûrun zıddı olan zulmet sebebiyle nûru bildin; işte böylece zıd olan şeyler birbirlerini meydân-ı zuhûrda gösterirler. Nitekim Hz. Lokman'a, "Edebi kimden öğrendin,?" diye sormuşlar "Edebsizden öğrendim" cevâbını vermiştir.

نور حق را نیست ضدی در وجود   تا بضد او را توان پیدا نمود

1156. *Vücûdda nûr-ı Hakk'ın zıddı yoktur ki, zıddı sebebiyle O'nu âşikâre göstermek mümkin olsun.*

لا جرم ابصارنا لا تدرکه   و هو یدرك بین تو از موسی و که

1157. *Şübhesiz bizim gözlerimiz O'nu idrâk edemez; halbuki sen O'nun müdrik olduğunu Mûsâ'dan ve dağdan gör!*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i En'âm'da vâki' لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَ هُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ وَ هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (En'âm, 6/103) Ya'ni "Gözler O'nu idrâk edemez, O ise gözleri idrâk eder ve O latîf ve habîrdir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulmuştur.

Ma'lûm olsun ki: Vücûd birdir, o da vücûd-ı mutlakdır. Ve vücûd-ı mutlak hakkında îzâhât 610 numaralı beyt-i şerîfde geçti. Bu vücûd-ı mutlak kendi şuûnât-ı zâtiyyesini, kendi nefsinde müşâhede etmek için, mertebe-i letâfetinden, biri diğerinden daha kesîf olmak üzere, birtakım merâtibe tenezzül etti. Ve bir âlem-i eksef olan âlem-i şehâdetde sıfât ve esmâsı hasebiyle müteayyin oldu. Binâenaleyh Zât-ı Latîf-i Hak, bilcümle merâtibi ve eşyâyı Zât'ıyla muhîttir ve bu eşyânın kâffesi, vücûd-ı hakîkînin izâfâtındandır. İmdi her bir mazhar, mertebe-i taayyün ve kesâfetde kaldıkça, kendi hakîkati olan vücûd-ı hakîkîyi kuvâ-yı hissiyyesiyle idrâk edemez. Bununla berâber o mazharın vücûdu, vücûd-ı Hak'dan peydâ olmuştur ve O'nda müstağrakdır. Onun vehmi, kendisini Hak'dan ayrı görür. Binâenaleyh onun görmesi ve bilmesi hep Hakk'ındır. Bu i'tibâr ile Hak, basarları idrâk eder. Zîrâ Zât-ı Hak latîfdir ve her şeyin hüviyyetidir ve habîrdir; çünkü her mazharın kendisini bilmesi, onu Hakk'ın bilmesidir. Böyle olunca bütün bilme, görme, işitme vesâire gibi bilcümle mezâhirin ezvâkı, ezvâk-ı ilâhiyyedir. Sen bu ma'nâya delîl istersen, bunu Mûsâ (a.s.)dan ve Tûr Dağı'ndan

bilirsin. Zîrâ Cenâb-ı Mûsâ taayyün-i kesîfinin ahkâmında müstağrak iken, Hakk'ı görmek istedi. "Göremezsin; dağa bak!" hitâbını işitti ve Hak zâtıyla dağa tecellî buyurmasıyla dağ parçalandı ve Cenâb-ı Mûsâ da, kendi mevhûm olan varlığından bî-hûş oldu ve ona rü'yet ancak bu hâl içinde vâki' oldu. Bu rü'yet, zevk-ı Mûsevî dâiresinde böyle vâki' oldu. Zevk-i Muhammedî dâiresindeki rü'yeti dahi inşâallâh sırası geldikçe, bu *Mesnevî-i Şerîf*'den anlayacağız ve bu ni'met-i rü'yet bir ümmete müyesser olmamıştır. Ve'l-hamdü lillâhi alâ zâlik.

صورت از معنی چو شیر از بیشه دان　　یا چون آواز و سخن زاندیشه دان

1158. *Sûreti, ma'nâdan, meşeden arslan gibi bil; yâhut düşünceden sadâ ve söz gibi bil!*

Ya'ni sûret âleminin ma'nâdan çıkışını, meşelik içinden arslanın çıkışı gibi bil; yâhut fikirden doğup zâhire çıkan sadâ ve söz gibi bil! Zîrâ fikir ma'nâdır; lafız ve savt ile ızhâr edilince bilinir.

این سخن و آواز از اندیشه خاست　　تو ندانی بحر اندیشه کجاست

1159. *Bu söz ve sadâ endîşeden kalktı. Sen fikir deryâsının nerede olduğunu bilemezsin.*

Bu kesîf olan söz ve sadâ, latîf olan fikirden sudûr eder. Bununla berâber sen latîf olan o fikir deryâsının nerede bulunduğunu bilemezsin; ve zâhirde vücûdu olmadığı için göremezsin.

لیك چون موج سخن دیدی لطیف　　بحر آن دانی که باشد هم شریف

1160. [1138] *Fakat söz dalgasının latîf olduğunu gördüğün vakit, onun denizinin de şerîf olduğunu bilirsin.*

Ya'ni fikir denizinden kopan söz dalgalarının letâfetini gördüğün vakit, o denizin de şerâfetini bilir ve anlarsın. Zîrâ o latîf olan fikir, kesîf olan söz ve sadâ libaslarına bürünüp çıkmadadır ve dikkatle nazar edersen, lafız ve sadâ bir i'tibâr ile fikrin "ayn"ıdır; ve bir i'tibâr ile fikrin gayridir.

چون ز دانش موج اندیشه بتاخت　　از سخن و آواز او صورت بساخت

1161. *Vaktâki ilimden fikir dalgası koştu, sözden ve sadâdan sûret yaptı.*

از سخن صورت بزاد و باز مرد　　موج خود را باز اندر بحر برد

1162. *Sözden sûret doğdu ve ba'dehû öldü, kendi dalgasını tekrâr deryâya götürdü.*

İlim denizinden fikir dalgası koptu. Âlem-i kesâfet ve sûretde sözden ve sadâdan bir sûret yaptı. Binâenaleyh âlem-i sûrette sözden ma'mûl bir sûret doğdu; sonra da o sûret öldü ve gâib oldu. Binâenaleyh ma'nâ denizi sûret bağlayan fikir dalgasını yine kendi tarafına çekti.

صورت از بی صورتی آمد برون　　باز شد که إنا الیه راجعون

1163. *Sûret, sûretsizlikten dışarıya geldi; tekrâr gitti, zîrâ biz ona rücû' ediciler iz.*

Yukarıdaki ma'nâ "bî-sûretî"deki "yâ" masdariyyet ma'nâsına olduğuna göredir. Vahdet ma'nâsına olmak da câizdir. O vakit, beyt-i şerîfin ma'nâsı "Sûret, bir sûretsizden dışarıya geldi" demek olur. "Bir sûretsiz"den murâd, sûretden münezzeh olan vücûd-ı vâhid-i hakîkîdir ki, bütün bu suver-i eşyâ, O'ndan sudûr etmiştir; ve tekrâr bu sûret bozulup, yine o sûretsiz olan asla rücû' eder. Nitekim âyet-i kerîmede كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Kasas, 28/88) Ya'ni "Vücûd-ı hakîkînin vechinden ve zâtından mâadâ her şey hâlikdir ve hüküm O vücûdundur ve O'na rücû' olunur" buyrulur.

پس ترا هر لحظه مرگ و رجعتیست　　مصطفی فرمود دنیا ساعتیست

1164. *İmdi sana her lahza ölüm ve ric'at vardır. Mustafâ, "Dünyâ bir sâatdir "buyurdu.*

Ya'ni ölmek ve Hakk'a rücû' etmek için, vücûdunun mevt-i tabîî ile büsbütün infisâhını beklemeğe hâcet yoktur. Zîrâ senin hayât-ı tabîiyyen devâm etmekte iken dahi, her ân-ı gayr-ı münkasimde bu vücûd-ı izâfîn ma'dûm ve mevcûd olmaktadır; ve bu hâl yalnız senin vücûduna mahsûs olmayıp, avâlim-i şehâdiyyenin hey'et-i mecmûasında bu îcâd ve i'dâm vâki' olmaktadır. Zîrâ bu avâlim-i şehâdiyye, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın merâtibinden bir mertebedir ve bunların cümlesinin kayyûmu Hak'dır. Ya'ni hepsi Hakk'ın tecelliyât-ı vücûdiyyesiyle kāimdir. Binâenaleyh her bir sûret, sür'at-ı berkıyye ile, her an içinde, Hakk'ın sıfât-ı kahriyyesiyle ma'dûm ve sıfât-ı lutfiyyesiyle mevcûd olur. Ehl-i hakîkat ıstılâhında buna "teceddüd-i emsâl" derler. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şuaybî'dedir. Bu "teceddüd-i emsâl"

kemâl-i sür'atinden aslâ fark olunmaz; ve zerrât-ı eşyânın bu ihtizâzât-ı dâimesi enzâr-ı hissiyyede meşhûd olmayıp, eşkâl-i eşyâ sâkin zannolunur. Bu hakîkate binâen a'ref-i enbiyâ (S.a.v.) Efendimiz, "Dünyâ bir sâatdir" ya'ni bir andır buyururlar.

جمله عالم می شود هر دم فنا　　　باز پیدا می نماید در بقا

1165. *Cümle âlem her dem fânî olur. Tekrâr bakā içinde zâhir olur.*

هست عالم دائما در سیر و جلس　　　نیست خالی یك نفس از خلع و لبس

1166. *Âlem dâimâ yürümek ve oturmak içindedir. Bir nefes soyunmaktan ve giyinmekten hâlî değildir.*

فکر ما تیریست از هو در هوا　　　در هوا کی پاید آید تا خدا

1167. *Bizim fikrimiz "Hû"dan hava içinde bir oktur. Havada ne vakit sâbit olur? Nihâyet Hudâ'ya gelir.*

Cenâb-ı Pîr yukarıda 1156 numaralı beyitte "Fikir deryâsının nerede olduğunu bilmezsin" buyurmuşlar idi. Bu beyt-i şerîfde de fikrin menba'ını beyân edip derler ki: Mâdemki bu eşyânın hakîkati Hak'dır, bizim fikrimiz dahi hüviyyet-i Hak'dan, hava mesâbesinde olan vücûdât-ı izâfiyye âlemine atılmış bir oktur. Ve âyet-i kerîmede فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰه (Bakara, 2/115) ya'ni "Ne tarafa teveccüh etsen, vech-i ilâhî vâki'dir" buyrulduğuna nazaran bu atılan fikrimizin oku havada dolaşmaz ve sâbit kalmaz, mutlakā bir hedefe gelir ve o hedef dahi yine Hakk'ın bir vechidir. Binâenaleyh hüviyyet-i ilâhiyyeden çıkan bir ok, yine Cenâb-ı Hakk'a gelir.

هر نفس نومی شود دنیا و ما　　　بی خبر از نوشدن اندر بقا

1168. *Dünyâ ve biz, bakā içinde yeni olmaktan bî-haber olarak, her nefes yeni oluruz.*

عمر همچون جوی نو نومی رسد　　　مستمری می نماید در جسد

1169. *Ömür, yeni ırmak gibi, yeni olarak erişir; cesedde dâimî görünür.*

Ya'ni insan her an cesedinde vâki' olan "teceddüd-i emsâl"i fark edemeyip bir karâr üzere durduğunu zanneder. Bu "teceddüd-i emsâl"i ehl-i fen dahi bir dereceye kadar tasdîk ederler. Zîrâ onlar vücûd-ı beşeri teşkîl eden zerrâtın eskileri gidip, yenileri geldiğini idrâk ederler. Fakat bunun ân-ı gayr-ı

münkasimde vâki' olduğunu idrâk edemezler ve hele cemâdâtda vâki' olan bu hâli hiç idrâk edemezler.

ان ز تیزی مستمر شکل آمدست　　　چون شرر کش تیز جنبانی بدست

1170. *O çabukluktan müstemirru'ş-şekl gelmiştir; elde çabuk kımıldattığın kıvılcım gibi.*
[1146]

Ya'ni nefes-i rahmânî ile vâki' olan bu îcâd ve i'dâm keyfiyyeti, sür'at-i berkıyye ile vâki' olduğundan, herhangi bir şekli, o şekil içinde bilâ-hareket dâim durur zannederiz. Nitekim elimize maşa ile bir ateş parçası alıp karanlıkta bir dâire şeklinde çevirsek, veyâ hatt-ı müstakîm üzerinde hareket ettirsek, o kıvılcım bir noktadan ibâret olduğu halde, görenler onu bir dâire veyâ hatt-ı müstakîm zannederler. İşte basar-ı hissînin dâire-i idrâki bu kadardır. Bu hakîkatı akıl gözü görür. Fakat akıl gözünün görüşü de, bu maddî tecrübe dâiresine mahsûr kalır. Akıl gözü, vücûdumuzda ve eşyâda olan bu "teceddüd-i emsâl"i idrâk edemez; ona rûh gözü lâzımdır. Bu "teceddüd-i emsâl"e اَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْاَوَّلِ بَلْ هُمْ فِى لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ (Kāf, 50/15) Ya'ni "Halk-ı evvel ile bize bir yorgunluk mu geldi; belki onlar halk-ı cedîdden lebs içindedirler" âyet-i kerîmesinde işâret buyrulur.

شاخ آتش را بجنبانی بساز　　　در نظر آتش نماید بس دراز

1171. *Ateş dalını tertîb ile tahrîk etsen, nazarda ateş çok uzun görünür.*

Ya'ni ucu ateşli bir ağaç dalını yâhut müstakîm veyâ dâire olarak tertîb ile tahrîk etsen, o dalın ucu bir nokta-i âteşîn olduğu halde, o nokta, vaz'iyyet-i mertebeye göre uzun bir hatt-ı münhanî veyâ hatt-ı müstakîm şeklinde görünür. Ateş bir noktadan ibâret iken, o noktanın sür'atle hareketi ve bir mahalde ma'dûm ve diğer mahalde mevcûd olması, onu uzun gösterir.

این درازی مدت از تیزیٔ صنع　　　می نماید سرعت انکیزیٔ صنع

1172. *Bu müddetin uzunluğu, sun'un çabukluğundan, sun'un sür'at-engîzliğinden görünür.*

Ya'ni ânât-ı gayr-ı münkasime ve bu ânât içinde mütevâliyen vâki' olan îcâd ve i'dâm, sür'atle yekdîğerine muttasıl olduğundan, insan kendi nefsinde bile bunun farkına varamaz, ömrünü uzun görür. Halbuki onun ömrü hakîkatte bir andır. Binâenaleyh onun temâdî eden ömrü, ân-ı cedîd içinde, halk-ı cedîdden terekküb eder.

طالب این سر اگر علامه ایست   نك حسام الدین که سامی نامه ایست

1173. *Bu sırrın tâlibi eğer allâme olsa... İşte "sâmî" nâm olan Hüsâmeddîn.*

Ya'ni "teceddüd-i emsâl" sırrını anlamak isteyen kimse, eğer allâme-i asr bile olsa, akıl ve zekâsı bunu anlamağa kâfî gelemez. Ona bu sırra vâkıf ve beşeriyyet içinde vücûd-ı şerîfi âlî bir kitâb olan Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerine gösteririm.

Çelebi hazretlerinin menâkıb-ı şerîfi, fakîr tarafından mütercem ve matbû' *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da zikr edilmiştir.

رسیدن خرگوش بشیر

Tavşanın arslana erişmesi

شیر اندر آتش و در خشم و شور   دیدکان خرگوش می وآید ز دور

1174. *Arslan âteş içinde, öfke ve ıztırâb içinde tavşanın uzaktan geldiğini gördü.*

می دود بی دهشت و گستاخ او   خشمگین و تند و تیز و ترش رو

1175. *O dehşetsiz ve küstahlıksız, öfkeli ve şiddetli ve hiddetli ve ekşi yüzlü olduğu halde koşuyor idi.*

Ya'ni tavşan arslana öyle bir vaziyetde koşup geliyordu ki, bu teahhüründen dolayı kendisinde tedehhüş hâli yoktu; ve küstahlık ve edebsizlik etmemiş vaziyetini gösteriyordu. Fakat pek öfkeli ve şiddetli ve hiddetli ve yüzünü ekşitmiş bir halde idi.

کز شکسته آمدن تهمت بود   وز دلیری دفع هر ریبت بود

1176. *Zîrâ kırık gelmekten töhmet olur ve cesurluktan her şübhenin def'i vâki' olur.*

Ya'ni ekâbirin huzûruna süklüm püklüm gitmekten, kabâhatlı olduğu hissi hâsıl olur; fakat cesûr ve serbest olarak girilirse, kendinde hiçbir kusûr olmadığı ve alnı açık olduğunu göstermek demek olur.

چون رسید او پیشتر نزدیك صف　　بانگ بر زد شیرهای ای نا خلف

1177. *Vaktâki o saffa pek yakın erişdi; arslan "Hay ey piç!" diye bağırdı.*

من که گاوان را زهم بدریده ام　　من که گوش شیر نرمالیده ام

1178. *Ben ki, öküz cinsinden olanları da yırtmışım; ben ki erkek arslanın kulağını burmuşum.*

نیم خرگوشی که باشد کو چنین　　امر مارا افکند اندر زمین

1179. *Bir yarım tavşan kim oluyor ki, böyle bizim emrimizi yere atsın.*

ترك خواب و غفلت خرگوش کن　　غرّهء این شیر ای خرگوش کن

1180. [1156] *Tavşanın uykusunu ve gafletini terk et; ey eşek, bu arslanın sadâsını dinle!*

Tavşan gözü açık uyuduğu için, görenler uyanık zannederler. Binâenaleyh ulûm ve fünûn-ı muhtelifede gözü açık olanlar, hakîkat-i hâlden gāfil ve uykuda oldukları halde, herkes onları uyanık zannederler. Bu münâsebetle Cenâb-ı Pîr bu gibi gāfillere hitâben, bu tavşan uykusunu terk et de, bu *Mesnevî-i Şerîf*'de birçok hakāyıkı beyân eden bu ilâhî arslanın sesini dinle buyururlar.

عذر کفتن خرگوش

Tavşanın özür dilemesi

گفت خرگوش الامان عذریم هست　　کر دهد عفو خداوندیت دست

1181. *Tavşan dedi ki: El-amân! Eğer senin efendiliğinin afvı el verirse, benim bir özrüm vardır.*

Ya'ni sen efendisin العذر عند کرام الناس مقبول Ya'ni "Özür, nâsın kerîmleri indinde makbûldür" kāidesince, senin efendiliğin dahi bu özrü dinlemeğe elbette müsâid olur. Binâenaleyh benim geç gelmek husûsunda bir özrüm vardır, bunu arz edeyim, dinle!

گفت چه عذر ای قصور ابلهان　　　　این زمان آیند در پیش شهان

1182. *Dedi ki: Ey ahmakların artığı, özür ne? Şahların huzûruna bu zaman mı gelirler?*

مرغ بی وقتی سرت باید برید　　　　عذر احمق را نمی شاید شنید

1183. *Vakitsiz kuşsun, senin başını kesmek lâzım; ahmağın özrünü dinlemek lâyık olmaz.*

Vakitsiz öten kuşun ve ezcümle horozun başını keserler. Sen de vakitsiz öten bir kuş gibisin, senin de başını kesmek lâzımdır.

عذر احمق بدتر از جرمش بود　　　　عذر نادان زهر هر دانش بود

1184. *Ahmağın özrü kabâhatından beterdir; câhilin özrü, her ilmin zehridir.*

Türkçede "özrü kabâhatından büyük" darb-ı meselinin nazîridir. Câhilin özrünün ilmin zehri olmasına gelince; özür ma'lûm olan bir mes'elenin halline taalluk eden bir şeydir. İlim ise ma'lûma tâbi' olduğundan, özr-i nâ-becâ ile ma'lûm olan mesele karıştırılınca; o ma'lûmdan hâsıl olacak olan ilim ifsâd edilmiş olur; bu da bittabi' ilmin zehri olur.

عذرت ای خرگوش از دانش تهی　　　　من نه خرگوشم که در گوشم نهی

1185. *Ey tavşan, senin özrün ilimden hâlîdir; ben tavşan değilim ki, benim kulağıma koyasın.*

گفت ای شه ناکسی را کس شمار　　　　عذر استم دیدهء را گوش دار

1186. *"Tavşan" dedi ki: Ey şâh, nâkesi, kes addet! Bir zulüm-dîdenin özrüne kulak tut!*

Ya'ni zulüm görmüş olan bir âdî kimseyi, mu'teber bir kimse farz et de, özrünü dinle!

خاص از بهر زکات جاه خود　　　　گمرهی را تو مران از راه خود

1187. *Husûsiyle mansıbının zekâtı için, bu yolunu gâib etmiş olanı, sen kendi yolundan sürme!*

بحر کو آبی بهر جو می دهد　　　　هر خسی را بر سرو رو می نهد

1188. *Her ırmağa su veren deniz, her bir çerçöpü baş ve yüz üstüne koyar.*

Ya'ni denizin suyu tebahhur edip ba'dehû yağmur olarak nüzûl etmek sûretiyle bütün nehirlere ve ırmaklara su verdiği halde, üzerine seller ile akıp gelen çerçöpü başının üstünde taşır.

کم نخواهد گشت دریا زین کرم   از کرم دریا نگردد بیش و کم

1189. *Bu keremden deniz nâkıs olmayacaktır; deniz keremden, ziyâde ve eksik olmaz.*

گفت دارم من کرم بر جای او   جامهء هر کس برم بالای او

1190. [1166] *(Arslan) dedi ki: Ben keremi mahallinde tutarım; herkesin libâsını boyuna göre keserim.*

Bu beyitlerde tavşan kemâl-i tezellülde kula; ve arslan, kemâl-i kahr u kuvvetde Hakk'a misâlen zikr olunur. Ya'ni kul, Hak Teâlâ Hazretleri'ne münâcât edip der ki: "Yâ Rab, ben âcizim, zelîlim, bana şu ve bu keremini ibzâl eyle! Hak Sübhânehû ve Teâlâ tarafından tecelliyât-ı ef'âl ile: "Ey kulum, ben kerîmim; fakat keremi muktezâ-yı mahalle göre ibzâl ederim."

Nitekim Cenâb-ı Pîr-i destgîr *Fîhi Mâ Fîh* nâm eser-i âlîlerinde: "Terziye dülgerin âlâtı ve edevâtı verilse, ona yük olur, ihsân olmaz" buyurur. Binâenaleyh Hak Teâlâ atâyâ-yı ilâhiyyesini mu'tâ-lehin isti'dâdına göre verir; zîrâ hakîmdir, her şeyi yerli yerine vaz' eder. Nitekim âyet-i kerîmede اَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ (Tâhâ, 20/50) Ya'ni "Her bir şeyin halkını verdi" buyrulur.

گفت بشنو گر نباشم جای لطف   سر نهادم پیش اژدرهای عنف

1191. *(Tavşan) dediki: Dinle, eğer mahall-i lutuf olmazsam unf ejderhâsının önüne baş koydum.*

من بوقت چاشت در راه آمدم   با رفیق خود سوی شاه آمدم

1192. *Ben kuşluk vaktinde yola geldim; kendi arkadaşımla berâber şâhın tarafına geldim.*

با من از بهر تو خرگوش دگر   جفت و همره کرده بودند آن نفر

1193. *O cemâat senin için, benim ile berâber başka tavşan çift ve yoldaş ettiler.*

شیری اندر راه قصد بنده کرد   قصد هر دو همره آینده کرد

1194. *Bir arslan yolda bendeye kasd etti; gelen her iki yoldaşa kasd etti.*

گفتمش ما بندهٔ شاهنشهیم خواجه تاشان که آن در گهیم

1195. *Ona dedim ki: 'Biz bir şâhenşâhın kuluyuz; o dergâhın hakîr kapı yoldaşlarıyız.*

گفت شاهنشه که باشد شرم دار پیش من تو یاد هر ناکس میار

1196. *(Arslan) dedi ki: Şâhenşâh kim oluyor? 'Utan; benim huzûrumda her âdî kimseyi anma!*

هم ترا وهم شهت را بر درم گر تو بایارت بگردید از درم

1197. *Eğer sen ve şâhın benim kapımdan rücû' edersen, hem seni ve hem şâhını yırtarım.*

گفتمش بگذار تا بار دگر روی شه بینم برم از تو خبر

1198. *Ona dedim ki: 'Bırak, bir kere daha şâhın yüzünü göreyim, senden haber götüreyim.*

گفت همره را گرو نه پیش من ور نه قربانی تو اندر کیش من

1199. *'Dedi ki: 'Bu yoldaşını benim indimde rehin koy; ve yoksa sen benim usûlüme göre kurbansın.*

لابه کردیمش بسی سودی نکرد یار من بستد مرا بگذاشت فرد

1200. [1176] *Ona çok yalvardık; fâide etmedi; arkadaşımı aldı; beni yalnız bıraktı.*

یارم از زفتی سه چندان بد که من هم بلطف و هم بخوبی هم بتن

1201. *Arkadaşım hem letâfetde ve hem güzellikde ve hem de cüssede semizlikten benim üçüm kadar idi.*

بعد ازین زان شیر این ره بسته شد حال ما این بود با تو گفته شد

1202. *'Bundan sonra bu yol, o arslandan bağlanmış oldu; bizim hâlimiz, sana söylenmiş olan bu idi.*

از وظیفه بعد ازین امید بر حق همی گویم ترا والحق مر

1203. *'Bundan sonra ta'yînden ümîdi kes; ben sana hakkı söylüyorum ve hak acıdır.*

Ya'ni الحق مر ["Hak acıdır"] hadîs-i şerîfi mûcibince, ben sana sözün acı olan doğrusunu söylüyorum.

گر وظیفه بایدت ره پاك كن   هین بیا و دفع آن بی باك كن

1204. *Eğer sana ta'yîn lâzım ise yolu temizle; âgâh ol, gel o korkusuzu def' et!*

Eğer karnını doyurmak için tayın bekler isen, yoldaki mâniayı izâle et ve hiçbir kimseden korkusu olmayan yol üzerindeki o arslanı def' et!

İsmâîl-i Ankaravî (k.s.) hazretleri bu bahisdeki işârâtı şu vech ile îzâh buyururlar: "Arslan"dan murâd, nefs-i emmâredir. "Tavşan"dan murâd, âkıbet-i umûru müdrik olan akl-ı maâddır. "Tavşanın yolda rast geldiği arslan"dan murâd nefs-i emmâre sıfatlarının aksi ve eseridir. "Arkadaş olan tavşan"dan murâd, nefs-i emmârenin zabtı altında kalan ve avâkıb-ı umûru hazz-ı nefsânîye fedâ eden akl-ı maâşdır.

İmdi akl-ı maâd, nefs-i emmâre arslanına karşı hîleye teşebbüs edip onu kandırarak tarîk-ı Hakk'a getirir; ve sonra onu bu tarîk-ı Hak'da fakr u riyâzet kuyusuna düşürüp, av hayvânâtı mesâbesinde olan kuvâ-yı rûhâniyyeyi ve müdrikât-ı zâhire ve bâtıneyi, nefs-i emmârenin tasallutundan kurtarır.

جواب گفتن شیر خرگوش را و روان شدن با او

Arslanın tavşana cevâb vermesi ve onunla berâber revân olması

گفت بسم الله بیا تا او كجاست   پیشتر شو گر همی گویی تو راست

1205. *(Arslan) dedi ki: Bismillâh, gel bakalım, o nerededir; eğer doğru söylüyor isen öne geç!*

تا سزای او و صد چون او دهم   ور دروغست این سزای تو دهم

1206. *Tâ ki onun ve yüz onun gibisinin lâyıkını vereyim. Eğer bu senin yalanın ise, senin lâyıkını vereyim.*

اندر آمد چون قلاووزی به پیش   تا برد او را بسوی دام خویش

1207. *Onu kendi tuzağı tarafına götürmek için, bir kılavuz gibi öne geçti.*

"Kılavuz" kelimesi Fârisîce "rehber" ma'nâsına olarak Türkçedir.

سوی چاهی کو نشانش کرده بود   چاه را او دام جانش کرده بود

1208. *Nişan etmiş olduğu bir kuyu tarafına ki, kuyuyu o, onun cânının tuzağı yapmış idi.*

Tavşan evvelce tasarlamış olduğu bostan kuyusu tarafına arslanı götürdü. Bu kuyuyu tavşan, arslanın cânının tuzağı olarak tasavvur ve tasmîm etmiş idi.

می شدند این هر دو تا نزدیك چاه   اینت خرگوش چو آبی زیر کاه

1209. *Bu ikisi kuyunun yakınına kadar gittiler. İşte saman altında su gibi bir tavşan!*

Avâkıb-ı umûru idrâk eden akl-ı maâd, Hak yolunda kendi tedbîrine su gibi cereyan verir; ve saman gibi kıymetsiz ve içi boş olan nefs-i emmâre de, onun tedbîrine tâbi' olup âkıbet kendi enâniyyetinden haberdâr eder.

اب کاهی را بهامون می برد   آب کوهی را عجب چون می برد

1210. *Su, bir saman çöpünü sahrâya götürür; su acabâ bir dağı nasıl götürür?*
[1186]

Nefs-i emmâreye tâbi' olanlar saman çöpü gibi zayıf olan kimselerdir ki, su gibi akıcı olan hevâ-yı nefsânî onları şuraya buraya sürükleyip götürür; nihâyet onları helâk kuyusuna atar. Fakat nefs-i emmârenin mekirlerine ve hîlelerine vâkıf olan ukūl-i kâmile erbâbı, dağ gibi yerlerinde sâbit durur; onlara vârid olan hevâ-yı nefsânî üzerlerinden akıp gider.

مکر او دام کمند شیر بود   طرفه خرگوشی که شیری می ربود

1211. *Onun mekri, arslanın tuzağının kemendi oldu. Acîb, bir tavşan ki, bir arslanı kaptı!*

Ya'ni bir zayıfın bir kavîyi tedâbîr ve hiyel ile mağlûb etmesi acîb bir şeydir. Bu hâl, ma'nânın sûret üzerindeki te'sîr-i azîmin numûnesidir. Bundaki taaccüb görünmeyen ma'nânın, görünen sûret üzerinde hâkim olmasına âiddir; ve sûretde müstağrak olanlar bu halden gāfildirler.

موسئ فرعون را با رود نیل　　　　می کشد با لشکر و جمع ثقیل

1212. *Bir Mûsâ askeri ile ve cem'-i sakîl ile Fir'avn'ı Nil nehrine çekti.*

Ya'ni Mûsâ (a.s.) zâhirî kuvvetten ârî iken, a'vân ve ensârı olan koca bir Fir'avn'ı tek başına Hakk'a da'vet etti; ve muhâlefeti netîcesinde onu ordusuyla berâber suya gark etti.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Mûsâ (a.s.)ın za'f-ı zâhirî hakkında Fir'avn'dan naklen sûre-i Zuhruf'da اَمْ اَنَا خَيْرٌ مِنْ هٰذَا الَّذِى هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ (Zuhruf, 43/52) Ya'ni "Bu hakîr ve bî-mikdâr ve lisânında lüknet olmakla fasîhu'l-lisân olmayan kimseden ben hayırlı değil miyim?" buyrulur.

Fakat, za'f-ı zâhirin hiçbir vakitte kuvvet-i bâtıneye mâni' olmadığı ve bilakis kuvvet-i bâtınenin kuvvet-i zâhireye hâkim olduğu bilâhire tebeyyün etti.

پشهٔ نمرود را با نیم پر　　　　می شکافد بی محابا درز سر

1213. *Ve sivrisinek yarım kanadı ile Nemrûd'un başının beynini yarar.*

Nemrûd, İbrâhîm (a.s.) zamânında put-perest bir pâdişâh idi ve İbrâhîm (a.s.)ı ateşe attı. Kıssası kütüb-i tefâsîrde tafsîl olunmuştur. Merkūm bir gün kemâl-i saltanatını görüp mağrûrâne bir sûretde, ben gök ilâhı ile muhârebe edebilirim diye askerini topladı ve bir sahrâya çıktı. Hak Teâlâ onları orada tahkîr ve terzîl için mahlûkâtının pek zayıfı olan sivrisinek sürülerinin hücûmuna ma'rûz bıraktı. Bunlar şiddetle ve cem'iyyetle hücûm ettiklerinden, def' etmeğe çabaladılar ise de, mütevâlî hücûmdan âciz kaldılar. Nihâyet firâra başladılar, o cem'iyyet dağıldı. Yarım kanadlı bir sivrisinek dahi Nemrûd'a musallat olup burnuna girdi; bi-hikmetillâhi Teâlâ beynini didiklemeğe başladı ve Nemrûd âkıbet ondan öldü.

حال آن کو قول دشمن را شنود　　　　بین جزای آنکه شد یار حسود

1214. *Düşmanın sözünü dinleyenin hâlini, hasûdun yâri olan kimsenin cezâsını gör!*

حال فرعونی که هامانرا شنود　　　　حال نمرودی که شیطانرا شنود

1215. *Hâmân'ı dinleyen Fir'avn'ın hâli, şeytanı dinleyen Nemrûd'un hâli.*

Düşmanın sözünü dinleyenin misâli, vezîri olan Hâmân'ın sözünü dinleyip Cenâb-ı Mûsâ'ya muhâlefet eden Fir'avn'ın hâlidir ki, âkıbeti suda boğulmak oldu; ve hasûdun yâri olan kimsenin cezâsının misâli de, Âdem'e hase-

dinden dolayı serfürû etmeyen şeytanı dinleyen ve ona uyan Nemrûd'un hâlidir ki, bir sivrisinekle helâk oldu.

دشمن ار چه دوستانه گویدت   دام دان گرچه ز دانه گویدت

1216. *Gerçi düşman sana dostça söyler; eğer ki sana dâneden bahs ederse tuzak bil!*

گر ترا قندی دهد آن زهر دان   گر بتن لطفی کند آن قهر دان

1217. *Eğer sana şeker verirse onu zehir bil; eğer cisme bir lutuf ederse onu kahır bil!*

چون قضا آید نبینی غیر پوست   دشمنانرا باز نشناسی ز دوست

1218. *Kazâ geldiği vakit postun gayrisini göremezsin; düşmanları dahi dostdan anlıyamazsın.*

Ya'ni kazâ-yı ilâhî geldiği vakit, ancak sûreti görürsün, ma'nâya ve bâtına intikāl edemezsin. Düşmanlar ile dost arasını tefrîk edemezsin. Nitekim hadîs-i şerîfde اذا جاء القضا عمى البصر و اذا حل القدر بطل الحذر ya'ni "Kazâ geldiği vakit basar kör olur; ve kader geldiği vakit hazer bâtıl olur" buyrulur. Bu hususta dirâyet ve zekâvet fayda vermez.

چون چنین شد ابتهال آغاز کن   ناله و تسبیح و روزه ساز کن

1219. *Mâdemki böyle oldu, niyâza başla! Nâleyi ve tesbîhi ve orucu düzelt!*

Mâdemki kazâ-yı ilâhî muhâtarası vardır, tazarru' ve tesbîh ve oruç gibi ibâdâta çeki düzen ver! Eğer kazâ-yı ilâhî mübrem değil ise duâ ve niyâz ile merfû' olur. Nitekim hadîs-i şerîfde الدعاء ترد البلاء Ya'ni "Duâ belâyı reddeder" buyrulmuştur.

ناله می کن کای تو علام الغیوب   زیر سنگ مکر بد مارا مکوب

1220. [1196] *Nâle et; şöyle ki, ey sen ki, gaybları mübâlağa ile bilicisin. Fenâ mekir taşının altında bizi döğme!*

Ey gaybları bilen Zât-ı Ecell ve A'lâ; taş gibi kavî olan sû-i kazâ altında bizi ezme!

گر سگی کردیم ای شیر آفرین   شیر را مگمار بر ما زین کمین

1221. *Ey arslan yaratan, eğer bir köpeklik ettik ise, bizim üzerimize bu pusudan arslanı musallat etme!*

Biz tab'-ı insânîyi bırakıp ahlâken köpeklik ettik ise, sûret pusulalarının arkasından bizim üzerimize, arslan gibi olan kahr-ı ilâhîni musallat etme!

آب خوش را صورت آتش مده اندر آتش صورت آبی منه

1222. *Latîf suya ateş sûretini verme; ateşe de suluk sûretini koyma.*

Ya'ni bize iyiyi fenâ ve fenâyı da iyi gösterme! Nitekim evâmir ve nevâhî-i ilâhiyyeye riâyet, rûh için bâdî-i safvet olduğu halde, nefsin gözüne ağır ve çirkin görünür; ve bilakis kesâfet-i rûhiyyeye sebeb olan şehevât, hoş ve latîf görünür. Bu sebeble hadîs-i şerîfde حفت النار بالشهوات و حفت الجنة بالمكاره Ya'ni "Ateş şehvetler ile örtülmüştür; ve cennet mekrûhlar ile örtülmüştür" buyrulur. Ve yine bu sebeble hadîs-i şerîfde اللهم ارنا الاشياء كما هى ya'ni "Ey Allâh'ım, bize eşyâyı hakîkati vech ile göster!" buyurulmuştur.

از شراب قهر چون مستی دهی نیستهارا صورت هستی دهی

1223. *Kahır şarâbından sarhoşluk verdiğin vakit, yoklara varlık sûretini verirsin.*

Eğer sen bir kimseyi sû'-i kazân ile kahrına mazhar kılarsan, o kimseye kendisinin aczini ve hiçliğini göstermezsin; ona bir varlık ve enâniyet ve kendisini beğenmişlik verirsin. Binâenaleyh o kimseye içirdiğin bu kahır şarâbının sarhoşluğu, o kimseyi Fir'avn gibi ulûhiyet da'vâsına kadar çıkarır.

چیست مستی بند چشم از دید چشم تا نماید سنگ گوهر پشم یشم

1224. *Sarhoşluk nedir? Taş gevher, peşm yeşim görünmek için gözün görmesinde gözün bağıdır.*

Kahır şarâbından sarhoş olmasının ma'nâsı nedir bilir misin? Göz her şeyi hakîkatı üzere görememek için, o göze bir bağ bağlanır. Artık âdî bir taşı mücevher görür ve yünü de "yeşim" denilen kıymetli bir taş görür. "Yeşim" yeşil ve beyaz renkde ve gâyet musaffâ olur. Bulunduğu mahalle yıldırım isâbet etmemesi onun havâssındandır. İşte böyle bağlı olan bir göz vara yok ve yoka var der. Meselâ âsâr-ı rûhiyye dâimâ göz önünde cilvelendiği halde, rûhu inkâr eder; nûra zulmet ve zulmete nûr der.

چیست مستی حسها مبدل شدن چوب گز اندر نظر صندل شدن

1225. *Sarhoşluk nedir? Hisler mübeddel olmaktır; nazarda ılgın ağacı, sandal ağacı olmaktır.*

Ya'ni bir kimsenin sû'-i kazâ netîcesi olarak kahr-ı ilâhî şarâbından sarhoş olması, havâss-i zâhire ve bâtınesinin dalâleti ve şaşkınlığıdır. Böyle bir kimsenin nazarı, sulak mahallerde mebzûlen biten ılgın ağacı ile, makbûl bir ağaç olan sandal ağacını fark edemiyecek bir hâle gelir. Basar-ı hissîsi yoktur. Şaşkın bir hâle gelirse, artık onun nazar-ı aklîsini kıyâs et! O Allah'ı da inkâr eder. İşte bunun için Server-i âlem Efendimiz ümmetine ta'lîmen bu duâyı ederler idi: اللهم ارنا الحق حقا و ارزقنا اتباعه اللهم ارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه اللهم ارنا الاشياء كما هى Ya'ni "Ey benim Allâh'ım, bize hakkı hak olarak göster ve ona tâbi' olmakla irzâk eyle! Ey benim Allâh'ım bize bâtılı bâtıl olarak göster ve ondan ictinâb ile bizi irzâk eyle! Ey benim Allâh'ım bize eşyâyı bulunduğu hâl üzere göster!"

قصهء هدهد سليمان عليه السلام در بيان آنكه
چون قضا آيد چشمهاى روشن بسته شود

Kazâ geldiği vakit, açık gözlerin bağlanması beyânında Süleyman (a.s.)ın hüdhüd kuşunun kıssası

چون سليمانرا سراپرده زدند   جمله مرغانش بخدمت آمدند

1226. *Vaktâki Süleyman için serâ-perde kurdular, bütün kuşlar ona hizmete geldiler.*

Ya'ni vaktâki Süleyman (a.s.) için sahrâda bir çadır kurup, "tozluk" ta'bîr olunan perdesini astılar, kuşlar onun hizmetine müheyyâ olmak üzere huzûruna toplandılar.

همزبان و محرم خود يافتند   پيش او يك يك بجان بشتافتند

1227. *Kendilerine hem-zebân ve mahrem buldular. Birer birer onun huzûruna cân ile isti'câl ettiler.*

Ya'ni kuşlar Süleyman (a.s.)ı kendilerinin lisânını anlar ve hallerine mahrem buldular ve onu, cinslerinin muhâlifi iken, yabancı görmediler, acele huzûrunda cem' oldular.

جمله مرغان ترك كرده چيك چيك   با سليمان گشته افصح من اخيك

1228. *Bütün kuşlar cik ciki terk edip Süleyman'a, senin kardeşinden daha fasîh olmuş idiler.*

Kuşların hepsi kendi dillerince cik cik diye bağırmayı bırakıp Cenâb-ı Süleyman'a karşı, senin ile bir lisan kullanan kardeşinden daha fasîh olarak idâre-i kelâm ederler idi.

همزبانی خويشی و پيوندیست   مرد با نا محرمان چون بنديست

1229. *Hem-zebanlık yakınlık ve bitişikliktir. Adam, nâ-mahrem olanlarla bağa mensûb gibidir.*

Ya'ni bir lisan kullanan kimseler birbirinin fikrini kolayca anladıkları için, birbirlerine pek çabuk yaklaşırlar ve mahrem olurlar; ve birbirlerinden ayrılmak istemezler. İnsan lisânen ve fikren yabancı olanların arasında, ihtilâttan men' edilmiş mahbûslar gibidir.

Beyt-i şerîfde lisânen müttehid olmaktan murâd, ittihâd-ı fikir ve ma'nâdır; yoksa lafız ve sûretin ittihâdı değildir.

ای بسا هندو و ترك همزبان   ای بسا دو ترك چوبيگان نگان

1230. [1206] *Ey (muhâtabım) çok Hindû ve Türk hem-zebândır; çok iki Türk yabancılar gibidir.*

Bir Hindli ile bir Türkün lisân-ı zâhirîleri ayrı iken, fikren ve ma'nen birbirleriyle hem-zebanlığı çok vâki'dir. Ve kezâ iki Türk bir ırka mensûb ve lisanları bir iken, fikir ve ma'nâları ayrı olmak i'tibâriyle birbirine yabancıdır.

پس زبان محرمی خود ديگرست   همدلی از همزبانی بهترست

1231. *Böyle olunca, mahremlik lisânı muhakkak başkadır. Gönül birliği hem-zebanlıkdan daha iyidir.*

Ya'ni mâdemki iki kimse birbirine mahrem olmak için lisân-ı zâhirin ittihâdı kâfî değildir, o halde lisân-ı mahremiyyet bu zâhirî lisandan başka bir lisân olur. O da insanın gönlünün ve içinin kelâmıdır. Bu dahi ittihâd-ı fikir ve ma'nâdan ibârettir; ve gönülden söylenen kelâm, lisân-ı zâhirden daha efdaldir; çünkü insan, içinden başka türlü düşünür ve tekellüm eder; ve lisân-ı zâhirini başka türlü kullanır. Nitekim münâfıklar bu zümredendir.

غیر نطق و غیر ایما و سجل   صد هزاران ترجمان خیزد ز دل

1232. *Nutuksuz ve işâretsiz ve kitâbsız, gönülden binlerce tercümân kalkar.*

İnsan muhâtabına tefhîm-i merâm için üç vâsıta kullanabilir: Birisi lafız ve savt ile kelâm, diğeri a'zâsıyla işâret, üçüncüsü de yazmaktır. İnsanın içinden söylediği sözlerde bunların hiçbirisi yoktur. Binâenaleyh iki kişi içinden aynı sözü söyler ve aynı fikirde bulunur ise, bunların bu düşünceleri, kendi cisimlerinin muharriki olduğu vakit, müttehiden hareket ederler ve binnetîce zâhirde yekdîğerinin hilâfı bir vazı' hâdis olamıyacağından, aralarında nizâ'-ı sûrî dahi vâki' olmaz.

جمله مرغان هر یکی اسرار خود   از هنر وز دانش و از کار خود

1233. *Bütün kuşların her birisi hünerinden ve ilminden ve fi'ilinden kendi esrârını;*

با سلیمان یك بیك وا می نمود   از برای عرضه خود رامی ستود

1234. *Birer birer Süleyman'a açık gösterdi; arz için kendini öğerdi.*

Huzûr-ı Süleymânîde toplanan kuşların her birisi Cenâb-ı Süleymân'ı kendi bâtınlarına vâkıf ve mahrem gördüklerinden, her birisi hünerine ve ilmine ve fiiline dâir kendi sırlarını o hazrete açık bir sûretde söylerler ve bunları arz ve i'lâm için kendilerini medh ederler idi.

از تکبر نی و از هستیٔ خویش   بهر آن تا ره دهد او را بپیش

1235. *Tekebbürden ve kendi varlığından değil idi; kendisine huzûra yol vermek için idi.*

Her kuşun hünerini ve ma'rifetini arz edip kendisini medh etmesi, kibir ve enâniyetinden değil, belki bu hüneri sebebiyle Cenâb-ı Süleyman ma'rifetine göre kendisini huzûruna kabûl edip bir hizmet tevcîh buyurması için idi. Binâenaleyh küçüklerin büyüklere bir hizmet tevcih etmesi maksadıyla kendi hünerini arz etmesi, ma'kûl bir hareketdir. Nitekim Yûsuf (a.s.)ın Mısır hükümdârına اجْعَلْنِى عَلَى خَزَائِنِ الْاَرْضِ اِنِّى حَفِيظٌ عَلِيمٌ (Yûsuf, 12/55) Ya'ni "Beni memleketin hazîneleri üzerine me'mûr et; zîrâ çok muhâfaza ediciyim ve çok biliciyim" buyurduğu Kur'ân-ı Kerîm'de musarrahdır.

چون بباید بنده را از خواجهٔ   عرضه دارد از هنر دیباجهٔ

1236. *Bir bendeye bir efendi lâzım olduğu vakit, hünerden bir mukaddime arz eder.*

Ya'ni bir köle, kendisinin beğendiği bir efendiye satılmasını istediği vakit, hünerinden ve ma'rifetinden ve işe yararlığından bahisle bir mukaddime arz eder.

چونکه دارد از خریداریش ننگ　　خود کند بیمار و کر و شل و لنگ

1237. *Onun müşteriliğinden âr tuttuğu vakit, kendisini hasta ve sağır ve çolak ve topal yapar.*

Ya'ni köle, kendisinin beğenmediği bir efendiye satılmasını istemediği için, hünerini ve ma'rifetini söylemek şöyle dursun, bilakis kendisini kusurlu gösterir.

نوبت هدهد رسید و پیشه اش　　وآن بیان صنعت و اندیشه اش

1238. *Hüdhüdün hünerinin ve onun san'atının ve fikrinin beyânı növbeti erişdi.*

Ya'ni kuşların her birisi kendi hünerlerini beyân ettiği sırada, Cenâb-ı Süleymân'a takarrub için, hüdhüd kuşunun da ma'rifetini beyân etmesine növbet geldi.

گفت ای شه یك هنر کان کهترست　　باز گویم گفت کوته بهترست

1239. *Dedi ki: Pek küçük olan bir hüneri açık söyleyim; kısa söz daha iyidir.*

گفت بر گو تا کدامست آن هنر　　گفت من آنگه که باشم اوج پر

1240. [1216] *(Cenâb-ı Süleyman) dedi ki: Söyle o hüner hangisidir? (Hüdhüd) dedi ki: Ben yüksek uçucu olduğum vakit;*

بنگرم از اوج با چشم یقین　　من ببینم آب در قعر زمین

1241. *Yüksekten çeşm-i yakîn ile bakarım, yer altındaki suyu görürüm.*

تا کجایست و چه عمقستش چه رنگ　　از چه می جوشد ز خاکی یا ز سنگ

1242. *Neredendir ve derinliği nedir, rengi nedir, nereden kaynar; topraktan mı, yâhut taştan mı;*

ای سلیمان بهر لشکرگاه را　　در سفر میدار این آگاه را

1243. *Ey Süleyman, ordugâh için seferde bu âgâhı tut!*

Ya'ni hüdhüd kuşu bu yer altındaki suyu havada yüksekte olduğu halde gördüğünü Süleyman (a.s.)a arz ettikten sonra; ben ordugâhın sahrâlarda su

ihtiyâcını te'mîn edebilirim; binâenaleyh orduya lâzım olan benim gibi bir hüner sâhibini yanında istihdâm et, dedi.

پس سلیمان گفت ای نیکو رفیق　　در بیابانهای بی آب عمیق

1244. *İmdi Süleyman dedi ki: Susuz, nihâyetsiz sahrâlarda,*

تا بیابی بهر لشکر آب را　　در سفر سقا شوی اصحاب را

1245. *Askere su bulmak, seferde ashâba sakā olmak için, ey iyi yoldaş!*

Ya'ni Süleyman (a.s.), ey hüdhüd kuşu, sen engin ve susuz çöllerde askere su bulmak ve onlara sakālık vazîfesi îfâ etmek için iyi yoldaşsın, dedi.

طعنهء زاغ در دعویٔ هدهد

Hüdhüdün da'vâsına karganın i'tirâz etmesi

زاغ چون بشنود آمد از حسد　　با سلیمان گفت کو کژ گفت و بد

1246. *Karga işittiği vakit, hased cihetinden geldi. Süleyman'a dedi ki: O eğri ve fenâ söyledi.*

Karga hüdhüdün arz-ı hüner ettiğini işitince, nefsinin hased damarı kabardı; ileriye gelip, Hz. Süleyman'a dedi ki: Hüdhüdün sözü hem yalan ve hem de fenâdır.

از ادب نبود بپیش شه مقال　　خاصه خود لاف دروغین و محال

1247. *Şâhın huzûrunda söz söylemek edebden değildir; husûsiyle yalan ve muhâl söz.*

گر مراورا این نظر بودی مدام　　چون ندیدی زیر مشتی خاك دام

1248. *Eğer onun bu nazarı muhakkak dâim olaydı, bir avuç toprağın altındaki tuzağı nasıl görmezdi?*

چون گرفتار آمدی در دام او　　　چون قفص اندر شدی نا کام او

1249. *O tuzağa nasıl giriftâr gelir idi; niçin kafes içinde nâ-kâm olur idi?*

پس سلیمان گفت ای هدهد رواست　　　کز تو در اول قدح این درد خاست

1250. [1225] *Böyle olunca Süleyman dedi ki: Ey hüdhüd câiz midir ki, evvelki kadehte bu tortu kalktı.*

Bu beyt-i şerîfde "kelâm" kadehe ve "kelâm içindeki fikir" şarâba; ve "fikrin yalan olması" tortuya teşbîh buyrulmuştur.

Ya'ni ey hüdhüd, senden sâdır olan ilk söz, yalan ve muhâl olan bir fikirden ibâret oldu. Huzûr-ı nübüvvetde bu cür'et revâ mıdır? Demek olur.

چون نمایی مستی ای خورده تو دوغ　　　پیش من لافی زنی وانگه دروغ

1251. *Ey ayran içmiş olan, niçin sarhoşluk gösterirsin? Benim huzûrumda öğünürsün, sonra da yalan!...*

Ya'ni niçin zâhirini bâtınına uydurmazsın; benim huzûrumda öğünürsün ve kendini medh edersin ve öğünmen de yalan olur. "Lâf zeden" öğünmek ma'nâsınadır.

جواب گفتن هدهد طعنهء زاغ را

Karganın i'tirâzına hüdhüdün cevâb vermesi

گفت ای شه بر من عور و گدای　　　قول دشمن مشنو از بهر خدای

1252. *(Hüdhüd) dedi ki: Ey şâh, ben çıplak ve fakîr üzerine Allah rızâsı için düşmanın sözünü dinleme!*

گر ببطلانست دعوی کردنم　　　من نهادم سر ببر این گردنم

1253. *Benim da'vâ edişim eğer butlân ile idiyse, ben başımı koydum, bu boynumu kes!*

زاغ كو حكم قضارا منكرست　　گر هزاران عقل دارد كافرست

1254. *Hükm-i kazâyı münkir olan karga, eğer binlerce akla mâlik olsa, kâfirdir.*

در تو تا كافى بود از كافران　　جاى گند و شهوتى چون كاف ران

1255. *Sende kâfirlerden bir kâf oldukça, sen baldır yarığı gibi kokmuş ve şehvet mahallisin.*

Ey karga, sende kâfirlerin tab'ından bir şemme ve bir yarık ve bir rahne bulundukça, sen ma'nâ âleminde bevl ve gāit mahalli ve şehvet mevzii hükmünde kokmuş ve mülevves bir halde olursun; ve aslâ maârif-i ilâhiyye mahalli olamazsın. "Kâf" yarık ma'nâsınadır.

من ببينم دام را اندر هوا　　گر نپوشد چشم عقلم را قضا

1256. *Eğer kazâ-yı ilâhî benim aklımı örtmezse ben havada tuzağı görürüm.*

چون قضا آيد شود دانش بخواب　　مه سيه گردد بگيرد آفتاب

1257. *Kazâ-yı ilâhî geldiği vakit ilim uykuya gider; ay kararır, güneş de tutulur.*

Ya'ni, kazâ-yı ilâhî gelince ilim ve akıl hâb-ı gaflete dalar; çünkü güneş gibi olan rûha küsûf ve ay gibi olan havâss-i hamseye husûf vâki' olur.

از قضا اين تعبيه كى نادرست　　از قضا دان كو قضارا منكرست

1258. *Bu ta'biye kazâdan nâdir midir? Kazâyı münkir olanı da kazâdan bil!*

Kazâ-yı ilâhî, isti'dâd-ı ezelîye göre, hükm-i küllî-i icmâlîden ibârettir ve kader bu kazâ-yı ilâhînin tafsîlinden ibâret olur. Ve kaderin mahall-i zuhûru, âlem-i şehâdet olup vakit vakit zuhûr eder. Bu bahsi iyi anlamak için 625 numaralı beyt-i şerîfin îzâhına mürâcaât olunsun.

Yukarıda geçen ebyât-ı şerîfede "hüdhüd"den murâd çeşm-i zâhir ve bâtını açık olan urefâ-yı ilâhiyyedir. Ve "karga"dan murâd dahi çeşm-i bâtını kör ve a'râz-ı nefsâniyye sâhibi olan ulûm-ı zâhiriyye erbâbı ve felâsifedir. Onlar hasedleri cihetinden dâimâ urefâ-yı ilâhiyyeye karşı muhâlif bir vaziyet alıp ukūl-i nâkısalarıyla ahvâl ve ef'âl ve akvâline ta'n ederler; fakat her mübâhaselerinde dâimâ mağlûb oldukları halde, aslâ mütenebbih olmazlar. Maahâzâ urefâ-yı ilâhiyye onları dâimâ ma'zûr görüp lutf ile muâmele ederler. Nitekim bu beyt-i şerifde hüdhüd kargayı ma'zûr görüp "kazâyı münkir olan ma'zûrdur; çünkü onun inkârı da kazâ-yı ilâhîdendir" der. Evliyâ-yı

Hakk'ın bu gibi menâkıbı çoktur. Burada nümûne olmak üzere Sünbül Sinan hazretlerinin bir menkabesini zikr etmek hâtır-ı fakîre lâyih oldu:

Birgün ulemâ ve ahâlîden birçok kimseler Fâtih Câmi'-i şerîfine toplanmışlar ve Hz. Sünbül'ü oraya da'vet etmişler. Hazret gelip o cemiyet içinden mihrâb tarafına geçip oturmuş. İki tarafına bakıp tebessüm ederek, "Ne güzel cemiyetiniz var" buyurmuşlar. İstanbul kādîsı biraz galîzü't-tab' imiş; aralarında şu mükâleme cereyân etmiş:

Kadı: Senin dervişlerin tevhîd ederken, devrân ederler, bunun aslı ve delîli nedir?

Hazret-i Sünbül: Bir kimsenin ihtiyârı elinde olmasa, ona şer'an ne hüküm terettüb eder?

Kadı: Bunların ellerinde ihtiyârları yok mudur?

Hazret-i Sünbül: İhtiyârları olmayanları da vardır.

Kadı: Akılları başlarında durur mu, yoksa mecbûr mudurlar?

Hazret-i Sünbül: Hayır, akılları başlarındadır.

Kadı: Ne acîb şey! Hem ihtiyârları ellerinde değil; hem de akılları başlarında, bu nasıl sözdür?

Hazret-i Sünbül: Hiç seni sıtma tuttu mu?

Kadı: Evet, tuttu.

Hazret-i Sünbül: Ya niçin titreyip hareket ederdin, aklın başında değil mi idi? Elinde ihtiyârı olmamak, aklın zevâlini îcâb etmez.

İstanbul kadısı kemâl-i cesâretle başladığı mübâhasede, herkesin huzûrunda kemâl-i hicâbla çekilmiştir.

قصهء آدم علیه السلام و بستن قضا نظر او را از مراعات صریح نهی و ترک تأویل

Âdem (a.s.)ın kıssası ve kazâ onun nazarını nehy-i sarîhin riâyetinden ve te'vîli terkten bağlaması

بوالبشر کو علم الاسما بگست   صد هزاران علمش اندر هر رگست

1259. *"Alleme'l-esmâ"nın beyi olan beşerin babasının her bir damarında, yüzbinlerce O'nun ilmi vardır.*

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Bakara'da olan وَ عَلَّمَ آدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا (Bakara, 2/31) Ya'ni "Allah Teâlâ Âdem'e esmânın hepsini ta'lîm etti" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

Ma'lûmdur ki, hilkat-ı Âdem'e i'tirâz eden melâikeye karşı, Hak Teâlâ Hazretleri يَا آدَمُ اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَائِهِمْ (Bakara, 2/33) Ya'ni "Ey Âdem, onlara onların isimleri haber ver!" hitâbı vârid oldu. Zîrâ Âdem ان الله خلق آدم على صورته Ya'ni "Allah Teâlâ Âdem'i kendi sıfatı üzerine halk etti" hadîs-i şerîfi mûcibince, câmi'-i cemî'-i esmâ olan Allah ism-i zâtının mazharıdır. Onun için Hak Teâlâ Âdem'i arzda halîfe yaptı. "İsim"den murâd, sıfât-ı ilâhiyyenin zevâhiridir; ve sıfât, mevsûf olan Zât-ı ilâhiyyenin aynıdır ve bilcümle eşyâ-yı kevniyye esmâ-i ilâhiyyenin zevâhiridir. Ta'bîr-i diğer ile "şey" ismin zâhiri ve isim şeyin bâtınıdır; ve kezâ isim sıfatın zâhiri ve sıfat ismin bâtınıdır; ve kezâ sıfat Zât'ın zâhiri ve Zât sıfatın bâtınıdır. İmdi Zât-ı Hak ebtan-ı butûn olmuş olur; ve bilcümle eşyâda meşhûd olan sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir.

اسم هر چیزی چنان کان چیز هست　　　تا بپایان جان او را داد دست

1260. [1235] *Her bir şeyin ismi, öyle ki o şey sâbittir, nihâyete kadar onun canına el verdi.*

Ya'ni Âdem hilâfeti hasebiyle ism-i Zât'a mazhar olduğundan, ilm-i ilâhî mertebesinde sâbit olan her bir ismin sûret-i ilmiyyesi, her ne vech ile sâbit olmuş ise, o ismin îcâbâtı evvelinden âhirine kadar Hz. Âdem'in rûhuna münkeşif oldu.

هر لقب کو داد آن مبدل نشد　　　آنکه چستش خواند او کاهل نشد

1261. *Onun verdiği her lakab değişmedi. O kimseye ki çarçabuk onu tesmiye etti, o kâhil olmadı.*

Ya'ni Âdem'in, her bir mazharın hakîkatine ve sûret-i ilmiyyesine nazar edip, o mazhara verdiği lakab aslâ değişmedi. Zîrâ tebdîl-i hakāyık mümkin değildir. Meselâ karanın hakîkati, karadır ve beyazın hakîkati beyazdır. Binâenaleyh Âdem "ayn-ı sâbite" ve "suver-i ilmiyye" mertebesine baktı; her bir mazharın hakîkatini gördü ve aslâ teemmüle muhtâc olmaksızın çarçabuk o lakabı verdi. Mü'min ise, mü'min dedi; kâfir ise, kâfir dedi. Ve Âdem'in telkîb eylediği o kimse, bu lakabın hükmünü vermekte aslâ kâhil ve tenbel olmadı. Kâfir olan, tamâmı tamâmına Ebû Cehil gibi küfrü hakkıyla icrâ etti; ve

mü'min olan da kezâ Hz. Ömer gibi hakkıyla îmânını ibkā eyledi ve aslâ vazîfelerinde tekâsül etmediler.

هر که آخر مؤمنست اول بدید   هر که آخر کافر او را شد پدید

1262. *Her kim ki sonunda mü'mindir, evvelen gördü; her kim sonunda kâfirdir, ona zâhir oldu.*

اسم هر چیزی تو از دانا شنو   سر رمز علم الاسما شنو

1263. *Sen her şeyin ismini âlimden işit; "Alleme'l-esmâ"nın remzinin sırrını dinle'*

Cenâb-ı Pîr "âdem" tâbirini bu beyt-i şerîfde bilcümle enbiyâya ve onların vârisleri olan kümmel-i evliyâya ta'mîm buyururlar da, derler ki: Sen bu âlem-i kevnde, her bir mazharın ilm-i ilâhî mertebesindeki ism-i hâssını vaktinin kâmillerinden ve âlimlerinden birisini bulup dinle. وَعَلَّمَ آدَمَ الْاَسْمَاءَ (Bakara, 2/31) ["Ve Âdem'e esmâyı öğretti"] âyet-i kerîmesinde işâret buyrulan sırrı onlardan işit.

اسم هر چیزی بر ما ظاهرش   اسم هر چیزی بر خالق سرش

1264. *Her bir şeyin ismi, bizim indimizde onun zâhiridir; her bir şeyin ismi Hâlık indinde onun sırrıdır.*

Ya'ni bir kimseyi zâhiren mü'min kıyâfetinde ve mü'min amelinde gördüğümüz vakit, ona "mü'min" ismini veririz; fakat onun ilm-i ilâhî mertebesinde mazhar olduğu ism-i hâssı ve hakîkati ve ayn-ı sâbitesi, Hak Teâlâ Hazretleri'nin indinde, o kimsenin zâhirine nazaran, bizim verdiğimiz bu ismin bâtınıdır ve sırrıdır. O sırra ve hakîkate nazaran, onun mazhar olduğu isim, ihtimâl ki, bizim zâhiren verdiğimiz ismin zıddıdır. Binâenaleyh bizden mestûr olduğu için, bize göre bir sırdır ve muhakkıkîn buna "sırr-ı kader" tesmiye ederler.

نزد موسی نام چوبش شد عصا   نزد خالق بود نامش اژدها

1265. *Mûsâ indinde onun deyneğinin adı "asâ" oldu; Hâlık'ın indinde onun adı ejderhâ idi.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıda beyân buyrulan hakîkatin bir misâlidir.

بد عمر را نام اول بت پرست   لیك مؤمن بود نامش در الست

1266. *Ömer'in nâm-ı evveli putperest idi; fakat "elest"de onun adı mü'min idi.*

Bu da diğer bir misâldir. Ya'ni Hz. Ömer'in zâhirine bakılırsa, evvelen yaptığı amele göre, adı putperest idi; fakat أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) Ya'ni "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" hitâbı vâki' olan âlem-i ervâhda, mazhar olduğu ism-i ilâhî, ism-i "Hâdî" olduğundan, onun ismi Hâlık Teâlâ indinde mü'min idi; ve âkıbet bunun eseri âlem-i kevnde dahi zâhir oldu.

آنکه بد نزدیك ما نامش منی　　　　پیش حق این نقش بد که با منی

1267. *Bizim indimizde adı menî olan o şey, Hak indinde benlik ile olan bu nakış oldu.*

Ya'ni biz insandan şehvetle nâzil olan suya "menî" ismini verdik; ve bu suya hiç ehemmiyet vermeyip, lezzet-i inzâle meclûben meşrû' ve gayr-i meşrû' olarak isrâf ettik. Bu fiilimiz ile Hak indinde benliğin ve varlığın zübdesi olan bir nakşı ibtâl etmiş olduk. İmdi biz bu fiile, bizim indimizde sâbit olan "menî" ismine nazaran cür'et ettik ve Hak indindeki isimden gâfil olduk.

Binâenaleyh bu îzâhâttan sâbit oldu ki, eşyânın iki türlü ismi vardır: Birisi Allah'ın indindeki ism-i hakîkîdir ki, bu isim ezelen ve ebeden aslâ tebeddül etmez. Diğeri bizim indimizde sâbit olan ism-i mecâzîdir ki, bu dâimâ tebeddül eder. Böyle olunca, mahv ve isbâta tâbi' olan bu mecâzî isimlerdir. Nitekim âyet-i kerîmede يَمْحُو اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَ يُثْبِتُ وَ عِنْدَهُ اُمُّ الْكِتَابِ (Ra'd, 13/39) Ya'ni "Allah Teâlâ dilediğini mahv ve isbât eder. Halbuki ümmü'l-kitâb O'nun indindedir." "Ümmü'l-kitâb"dan murâd, suver-i ilmiyye-i ilâhiyye mertebesidir.

صورتی بد این منی اندر عدم　　　　پیش حق موجود نه بیش و نه کم

1268. *Bu menî ademde bir sûret idi; Hakk'ın indinde ne ziyâde, ne de eksik olmıyarak mevcûd idi.*

Adem iki nevi'dir: Birisi adem-i sırfdır ki, vücûdun zıddıdır; ve bu sûretle yok olan şey aslâ var olmaz. Ya'ni yoktan var çıkmaz. Diğeri adem-i izâfîdir ki, zâhirde mevcûd olmamakla berâber, hakîkatte mevcûddur. Meselâ sâkit bir halde bulunduğumuz vakit, zâhirde bizde kelâm yoktur; fakat bizim bizliğimizde bu kelâm sâbit ve mevcûddur. Binâenaleyh biz söylediğimiz vakit, bu söz yoktan var olmadı, vardan var oldu. Bunun gibi, bu menîdeki sûret-i insâniyye, adem-i izâfî âleminde ve ilm-i Hak'da ne ziyâde ve ne de eksik olmayarak mevcûd idi. Ya'ni her menîdeki sûret-i insâniyyenin boyu bosu, kaşı, gözü ve bilcümle a'zâsı ve havâss-i zâhire ve bâtınesi ve ilmi ve cehli tamâmen sâbit idi.

حاصل آن آمد حقیقت نام ما　　　　پیش حضرت کان بود انجام ما

1269. *Elhâsıl hazret indinde bizim âkıbetimiz olan o hakîkat, bizim nâmımız geldi.*

Ya'ni bizim âkıbetimiz ile alâkadâr olan, o yukarıdan beri îzâh ettiğimiz, ilm-i ilâhî mertebesindeki hakîkatimiz ve ism-i hâssımız, ind-i ilâhîde bizim nâmımızdır.

مرد را بر عاقبت نامی نهد　　　　نی برآن کو عاریت نامی نهد

1270. [1245] *Kişiye âkıbet üzerine bir ad koyar; onun üzerine değil ki âriyet bir ad koya.*

Ya'ni "alleme'l-esmâ"nın beyi olan Âdem, bir kişinin ilm-i ilâhî mertebesindeki ismine nazar edip âkıbetini ona göre ta'yîn eder ve ta'yîn ettiği âkıbete göre isim verir. Yoksa bu vücûd-ı izâfî âleminde, birkaç günlük hayât-ı dünyeviyyedeki ahvâline bakıp ona göre âriyet bir isim koymaz.

چشم آدم چون بنور پاك دید　　　　جان و سر نامها گشتش پدید

1271. *Vaktâki Âdem'in gözü nûr-ı pâk ile gördü, isimlerin cânı ve sırrı ona âşikâr oldu.*

Vaktâki Âdem'in ve verese-i enbiyâ olan urefâ-yı ilâhiyyenin gözü, nûr-ı pâk-i ilâhî ile ilm-i ilâhî mertebesini gördü, onlara bu âlem-i kevndeki mezâhirin canları ve sırları olan ism-i hâssları ve a'yân-ı sâbiteleri âşikâr oldu.

چون ملك انوار حق در وی بیافت　　　　در سجود افتاد ودر خدمت شتافت

1272. *Melek Hakk'ın nûrlarını onda bulunca, secdelere düştü ve hizmete acele etti.*

Melâike-i kirâm, Hak Teâlâ Hazretleri'nin envâr-ı mukaddesesini Âdem'de buldukları vakit, ona serfürû ettiler ve inkıyâd eylediler; ve hemen onun hizmetine koştular. Melâike, kudret-i ilâhiyyenin mezâhiri olan ervâhdır. Bunlar tabiî ve unsûrî olurlar. Tabîîler, fezâda anâsırın bulunduğu sâhalarda, suver-i tabîiyyeden mütekevvin olan ervâh-ı ulviyyedir. Bunlar anâsırdan mürekkeb olan ecrâm ile münâsebetdâr olmadıklarından, Âdem'e serfürû ile mükellef değildir. Bunlara "melâike-i âlîn" dahi derler. Unsurî olanlar anâsıra mensûb olan ervâh olduklarından Âdem'e inkıyâd ile me'mûrdurlar. Nitekim bilcümle kuvâ-yı unsuriyyenin benî Âdeme hizmetleri, bu âlem-i kesâfetde dâimâ gözümüzün önündedir.

مدح این آدم که نامش می برم　　قاصرم گر تا قیامت بشمرم

1273. *Adını zikr ettiğim bu Âdem'in medhini, kıyâmete kadar ta'dâd etsem, kāsırım.*

Ya'ni "alleme'l-esmâ"nın beyi olan bu zikr ettiğim Âdem'i, kıyâmete kadar medh etsem, onun evsâf-ı celîlesi hasr u ta'dâda sığmayacağından, lâyıkıyla medh ve tavsîfden âciz kalırım; zîrâ o, hilâfet-i ilâhiyyeyi hâizdir ve halîfe ise müstahlifin aynıdır. İmdi mâdemki onun müstahlifi olan Hakk'ın evsâf-ı celîlesi ta'dâda sığmaz, bittabi' o halîfenin evsâfı dahi, hasr u ta'dâda sığmaz.

این همه دانست چون آمد قضا　　دانش یك نهی شد بروی خطا

1274. *Bunun hepsini bildi; vaktâki kazâ geldi, bir nehyin ilmi ona hatâ oldu.*

Hz. Âdem, bu kadar âlim olduğu halde, onun cennetden âlem-i kesâfete tenezzülüne, kazâ-yı ilâhînin infâzı îcâb ettiği vakit وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ (Bakara, 2/35) Ya'ni "Bu ağaca yaklaşmayın!" diye vâki' olan nehy hakkındaki ilmi, ona hatâ oldu. Ya'ni Hz. Âdem onun nehy-i tahrîmî mi, yoksa nehy-i tenzîhî mi olduğundan tereddüde düştü.

"Nehy-i tahrîmî" odur ki, onun mürtekibi itâba müstahak olur. وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا (İsrâ, 17/32) Ya'ni "Zinâya yaklaşmayın" nehyi gibi. Ve "nehy-i tenzîhî" odur ki, onun mürtekibi itâba müstahak olmaz; belki icrâsı fâideli olan bir şeyi terk etmiş olur. اجتنبوا برد الخريف فانه يعمل بابدانكم كما يعمل باشجاركم Ya'ni "Sonbaharın soğuğundan kaçınınız; zîrâ ağaçlarınıza yaptığı şey gibi, sizin bedenlerinize yapar" hadîs-i şerîfindeki nehiy gibi.

Hz. Âdem'in hatâsında şârihler muhtelif mütâlaâtda bulunmuştur. Burada hepsinin zikri uzun olur. Maksad kazâ-yı ilâhînin nüfûzunu anlamaktır.

در دلش تأویل چون ترجیح یافت　　طبع در حیرت سوی گندم شتافت

1275. *Onun gönlünde te'vîl tercîh bulduğu vakit, tab'ı hayret içinde iken, buğday tarafına acele etti.*

Bu nehiy hakkında Âdem'in gönlünde vesvese-i şeytânî ile, nehy-i tenzîhî ile te'vîl ciheti müreccah olunca, o vesvese içinde hayrete düşerek sevk-i tabîî ile eklinden nehy olunduğu buğday tarafına koştu. Bu hâl zevkan her gün bizim başımızdadır. Biz buna "dalgınlık" ta'bîr ederiz; ve bu

dalgınlık içinde bizden aslâ istemediğimiz işler sâdır olur. Çünkü hâkim kazâ-yı ilâhîdir.

باغبان را خار چون در پای رفت   دزد فرصت یافت و کالا برد تفت

1276. *Bahçıvanın ayağına diken battığı vakit, hırsız fırsat bulup alelacele metâ'ını götürdü.*

Bahçıvan, ayağına batan dikeni çıkarmakla meşgûl iken, hırsız onun bu dalgınlığından istifâde ederek, alelacele eşyâsını çalar. Âdem ile şeytan arasındaki münâsebet dahi buna benzer. Şeytan insanın fikrine bir vesvese dikeni batırır; onunla meşgûl olduğu sırada metâ'-ı tâatını çalar ve neûzü- billâh ba'zan da en kıymetli metâ'ı olan îmânını çalar.

چون ز حیرت رست باز آمد براه   دید برده دزد رخت از کارگاه

1277. *Vaktâki hayretten kurtuldu, tekrâr yola geldi. Gördü ki hırsız kârgâhdan eşyâyı çalmıştır.*

Hz. Âdem bu dalgınlıktan kurtulup kendisine geldiği vakit, hırsız olan şeytanın kendisinden kıymetli bir metâ' olan inkıyâd ve teslîmiyyetini çalmış olduğunu gördü.

ربنا انا ظلمنا گفت واه   یعنی آمد ظلمت و گم گشت راه

1278. *Vâh!* ربنا انا ظلمنا *dedi. Ya'ni zulmet geldi ve yol gâib oldu.*

Ya'ni Âdem gafletden uyandığı vakit: Eyvâh ne yaptım! Yâ Rab, biz zulmettik, dedi. Ya'ni biz üzerimize zulmeti ve karanlığı da'vet ettik; bu karanlık içinde de yolumuzu gâib ettik demek idi.

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i A'râf'da vâki' قَالاَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَ اِنْ لَمْ تَغْفِرْلَنَا وَ تَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (A'râf, 7/23) Ya'ni "Biz Havvâ ile berâber nefislerimize zulmettik ve eğer sen bizi mağfiret etmez isen ve merhamet eylemez isen, biz işte ziyân edenlerden oluruz dediler" âyet-i kerîmesine işâret olunur. Cenâb-ı Pîr, bu âyet-i kerîmedeki "zulüm" kelimesini, "zulmet" ile tefsîr buyururlar. Bu tefsîre nazaran âyet-i kerîmenin ma'nâsı, beyt-i şerîfdeki işâret vech ile böyle olur: "İlâhî biz nûrâniyet âleminde mahfûz iken, kazâ-yı ilâhîn, üzerimize zulmet ve karanlık getirdi ve nefsimizi şecere-i taayyüne takrîb etmekle zulmettik. Ve eğer sen bizim nefs-i zulmânîmizi nûrunla örtmez ve merhametini bizden diriğ edersen, biz elbette hüsrân-ı bu'd içinde kalanlardan oluruz." Binâenaleyh ربنا انا ظلمنا demek, zulmet-i taayyün geldi ve çeşm-i basîret önündeki tarîk-ı melekût gâib oldu demek olur.

İleride gelecek 1514 numaralı ve onu ta'kîb eden, 1515-1518 numaralı beyitlere mürâcaât olunsun.

این قضا ابری بود خورشید پوش　　　شیر و اژدرها شود زو همچو موش

1279. *Bu kazâ-yı ilâhî, güneş örtücü bir bulutdur; arslan ve ejderhâ ondan sıçan gibi olur.*

Ya'ni kazâ-yı ilâhî güneş gibi olan hakîkati örten bir buluttur; o kazâ-yı ilâhîden arslan ve ejderhâ, sıçan gibi âciz bir mahlûk hâline gelir.

من اگر دامی نه بینم گاه حکم　　　من نه تنها جاهلم در راه حکم

1280. [1256] *Eğer ben hüküm vaktinde tuzağı görmezsem, hüküm yolunda yalnız ben câhil değilim.*

Ya'ni kazâ, Hakk'ın eşyâ hakkında hükm-i küllî-i icmâlîsinden ibâret olduğundan, bu hükm-i ilâhînin zuhûru vaktinde eğer tuzağı ben görmez isem, bu kazâ-yı ilâhî yolunda câhil olan yalnız ben olmam; belki âmme-i âlem bu vakitte, bu cehil ve gaflet içine dûçâr olur.

Cenâb-ı Pîr-i destgîr, buraya kadar olan maânîyi hüdhüdün lisânından beyân buyurmuş oluyor.

ای خنك آنكو نكو كاری گرفت　　　زور را بگذاشت او زاری گرفت

1281. *Ey (sâmi') saâdetli o kimsedir ki, iyi işleyicilik tuttu; zoru terk etti, tazarru' tuttu.*

Saâdetli o kimsedir ki işin en iyisine teşebbüs etti ve kazâ-yı ilâhîye karşı kuvveti ve mukāvemeti bıraktı da yalvarmak yolunu tuttu.

گر قضا پوشد سیه همچون شبت　　　هم قضا دستت بگیرد عاقبت

1282. *Eğer kazâ gece gibi sana kara örterse, âkıbetde de senin elini kazâ tutar.*

Eğer kazâ-yı ilâhî gece gibi senin üzerine gaflet karanlığı örterse, yine senin elini, nûr-ı inâyet ve hidâyetle tutacak olan kazâ-yı ilâhîdir; binâenaleyh me'yûs olmamak îcâb eder.

گر قضا صد بار قصد جان كند　　　هم قضا جانت دهد درمان كند

1283. *Eğer kazâ yüz kere câna kasd ederse, yine kazâ sana cân verir ve dermân eder.*

این قضا صد بار اگر راهت زند بر فراز چرخ خرگاهد زند

1284. *Bu kazâ yüz kere senin yolunu vursa, senin çadırını çerhin üstüne kurar.*

از کرم دان این که می ترساندت تا بملك ایمنی بنشاندت

1285. *Bu seni korkuttuğunu keremden bil! Nihâyet seni eyminlik mülküne oturtur.*

Ya'ni Hak Teâlâ'nın sana mechûl bıraktığı sırr-ı kader sebebiyle seni korkutmasını, O'nun kereminden bil; zîrâ bu korku seni itâate ve niyâza ve tezellüle sevk eder ve bu fiilin sebebiyle dahi seni gâyet emniyet üzere bulunan bir mülk üzerine oturtur. Nitekim âyet-i kerîmede فى مقعد صدق عند مليك مقتدر (Kamer, 54/55) ["Doğruluk makāmındadırlar, kudretli bir pâdişâhın yanındadırlar"] buyrulur.

این سخن پایان ندارد گشت دیر گوش کن تو قصهء خرگوش و شیر

1286. *Bu sözün nihâyeti yoktur; geç oldu; sen tavşan ve arslan kıssasına kulak tut!*

Ya'ni bu kazâ-yı ilâhîye âid hakāyıkın nihâyeti yoktur. Beyân ettiğimiz kıssanın nihâyetine geç kaldık; binâenaleyh sen tavşan ve arslan kıssasına kulak tut!

پا وا پس کشیدن خرگوش از شیر چون نزدیك چاه رسید

Kuyunun yakınına eriştiği vakit tavşanın arslandan ayağını geriye çekmesi

چونکه نزد چاه آمد شیر دید کز ره آن خرگوش ماند و پا کشید

1287. *Vaktâki arslan kuyunun yanına geldi, gördü ki o tavşan yoldan kaldı ve ayağını çekti.*

Ya'ni kuyunun yanına yaklaştıkları vakit, tavşanın ayakları geri geri gitmeğe başladı.

گفت پا واپس کشیدی تو چرا　　　پای را واپس مکش پیش اندر آ

1288. *(Arslan) dedi ki: 'Niçin ayaklarını geriye çekiyorsun; ayağını geriye çekme, öne gel!*

گفت کو پایم که دست و پای رفت　　　جان من لرزید و دل از جای رفت

1289. *(Tavşan) dedi: Ayağım nerede ki, el ve ayak gitti; canım titredi ve yürek yerinden gitti.*

Ya'ni bende korkudan el ve ayak kalmadı; canım titredi ve yüreğim yerinden koptu.

رنگ رویم را نمی بینی چو زر　　　زاندرون خود می دهد رنگم خبر

1290. [1256] *Yüzümün rengini görmüyor musun? Altın gibi. Rengim içimden haber verir.*

Ya'ni korkumdan benzim sapsarı oldu; eğer içimdeki korkuya inanmazsan, yüzümün rengine bak!

حق چو سیمارا معرف خوانده است　　　چشم عارف سوی سیما مانده است

1291. *Hak mâdemki sîmâya muarrif ta'bîr etmiştir; ârifin gözü sîmâ tarafında kalmıştır.*

Bu beyt-i şerîfde يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ (Rahmân, 55/41) Ya'ni "mücrimler sîmâlarından tanınır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. İnsanın ahvâl-i bâtınesini sîmâsından tanımak usûlüne "firâset-i hikemiyye" derler. Bu firâset-i hikemiyyenin tafsîli Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî hazretlerinin fakîr tarafından tercüme ve şerh edilen *Et-tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhi Memleketi'l-İnsâniyye* nâmındaki eser-i şerîfinde mezkûrdur.

Meselâ rengin, ârızî olarak sararması, ya havf veyâ maraza delâlet ettiği cihetle, böyle bir te'sîr olmaksızın hılkî olarak sarı olması hubs-i bâtına delâlet eder.

رنگ و بو غماز آمد چون جرس　　　از فرس آگه کند بانگ فرس

1292. *Renk ve koku çıngırak gibi gammâz geldi; onun sesi atdan âgâh eder.*

بانگ هر چیزی رساند زو خبر　　　تا بدانی بانگ خر از بانگ در

1293. *Her bir şeyin sesi ondan haber eriştirir; nihâyet eşeğin sesini, kapının sesinden bilirsin.*

Her bir şeyin yekdîğerine benzemeyen ayrı sadâları vardır. Meselâ eşeğin anırması ile, kapının gıcırtısı arasındaki farkı anlarsın.

گفت پیغمبر بتمییز کسان   مَرْءُ مَخْفِیٌّ لَدَی طَیِّ اللِّسَان

1294. *Peygamber herkesin temyîzi husûsunda buyurdu ki: Kişi lisânını tayy eylemek indinde mahfîdir.*

Ya'ni "Kişi lisânını döndürmesi indinde gizlidir." Bu beyt-i şerîfde المرء مخفی تحت لسانه Ya'ni "Kişi lisânının altında gizlenmiştir" hadîs-i şerîfinin ma'nâsı beyân buyrulmuştur. Zîrâ bir kimsenin tab'ı ve fikri ve ahlâkı urefâ indinde kelâmından anlaşılır. Nitekim "Kelâmından olur ma'lûm kişinin kendi mikdârı" derler.

رنگ رو از حال دل دارد نشان   رحمتم کن مهر من در دل نشان

1295. *Yüzün rengi, gönül hâlinden nişân tutar; bana merhamet et, benim muhabbetimi gönlüne dik!*

Ya'ni insanın içinin hâli yüzünün renginden anlaşılır. Ey arslan bana merhamet et de, bu korkudan beni vikāye eyle; ve benim muhabbetimi kalbine nasb et, ya'ni beni sev!

رنگ روی سرخ دارد بانگ شکر   بانگ روی زرد آرد صبر و نکر

1296. *Kırmızı yüzün rengi, şükür sadâsı tutar; sarı yüzün rengi sabır ve nükr tutar.*

Bir kimsenin yüzünün rengi kırmızı olursa, onun gönlünde istirâhat ve kendisi ni'met-i râhat içinde olup, bu ni'mete karşı şükr etmekde olduğunu gösterir; ve yüzünün rengi sarı olursa, gönlünde üzüntü ve ıztırâb bulunduğunu ve kendisi sabır ve habs-i nefs hâli içinde olduğunu ve üzüntü ve ıztırâbın da nükr ve küfürden ileri geldiğini gösterir.

بر من آمد انکه دست و پا برد   رنگ رو و قوت و سیما برد

1297. *Bana eli ve ayağı kat' eden, yüzün rengini ve kuvveti ve sîmâyı götüren şey geldi.*

Ya'ni bana kahır ve ölüm korkusu geldi ki, o ölüm elimin ve ayağımın harekâtını kat' eder; yüzün rengini ve vücûdun kuvvetini ve sîmânın hüsn ü ânını izâle eder.

آنکه در هرچه در آید بشکند　　　هر درخت از بیخ و بن او بر کند

1298. *Her neye gelirse kıran, her ağacı kökünden ve dibinden koparan şey.*

Bu beyit, evvelki beytin mâba'di olan bir cümledir. Ya'ni bana o şey geldi ki, o şey her neye gelirse kırar, her ağacı kökünden ve dibinden koparır. Ya'ni bana suver-i müteayyineyi bozan ölüm geldi demek olur.

در من آمد آنکه از وی گشت مات　　　آدمی و جانور جامد نبات

1299. *Bana o şey geldi ki, ondan âdem ve zî-rûh ve cemâd ve nebât mağlûb oldu.*

"Mât" satranç oyununda mağlûb ma'nâsına müsta'mel olan bir ta'bîrdir. "Mağlûbiyet"den murâd, hâl-i mevtdir; ve hâl-i mevtden maksûd olan ma'nâ da, taayyün-i sûrînin mahv ve fenâsı olduğundan, bu hâl âdeme ve cemî-i zî-rûha ve nebâtâta şâmildir. Beyt-i şerîfte bu ma'nâ sebebiyle cemâd dahi zikr olunmuştur.

این خود اجزا اند کلیات ازو　　　زرد کرده رنگ و فاسد کرده بو

1300. [1276] *Bunlar ise eczâdırlar; halbuki ondan külliyât rengini sarı etmiş ve kokusunu bozmuştur.*

Ya'ni arz üzerindeki âdem ve zî-rûh ve cemâd ve nebât, arzın cüz'iyyâtındandır; ve arz dahi manzûme-i şemsiyyemizin cüz'iyyâtındandır. Taayyün-i sûrînin mahv ve fenâsı yalnız bunlara ârız olmaz; belki külliyât olan fezâ-yı bî-nihâyedeki manzûme-i şemsiyyelerin her birine ârız olur. Binâenaleyh o külliyât tecelliyât-ı kahriyye-i ilâhiyyeden rengini ve sûretini değiştirir ve kokusunu bozar.

تا جهان گه صابرست و گه شکور　　　بوستان که حله پوشد گاه عور

1301. *Nihâyet cihân gâh sâbirdir ve gâh şekûrdur; bostan gâh hulle giyer, gâh soyunur.*

Cihânın hey'et-i mecmûası tecellî-i Celâl-i ilâhîye gâh sâbirdir, ya'ni kemâl-i teslîmiyet ve inkıyâd içinde, manzarası elem verecek bir sûrete inkılâb eder; ve gâh tecellî-i Cemâl-i ilâhîye şâkirdir; ya'ni manzarası sürûr verecek bir hey'ete inkılâb eder. Nitekim bostan gâh bahar mevsiminde zümrüd gibi yeşillenip gönüllere sürûr verecek bir sûret iktisâb eder ve gâh kış

mevsiminde o letâfetden soyunup, gönüllere gam verecek bir hey'ete inkılâb eder.

آفتابی کو بر آید نار گون   ساعتی دیگر شود او سرنگون

1302. *Ateş renginde doğan güneş, diğer bir sâatde o baş aşağı gider.*

Ya'ni güneşin tulû'u ve gurûbu, hey'et-i âlemin her dakîkada inkılâb içinde olduğuna bir nümûnedir.

اخترانی تافته بر چار طاق   لحظه لحظه مبتلای احتراق

1303. *Çâr-tâk üzerinde parlamış olan yıldızlar, lahza lahza ihtirâkın mübtelâsıdır.*

"Çâr-tâk" çadır ma'nâsınadır; burada kubbe-i semâ murâd olunur. "İhtirâk" dan maksûd, yıldızların ziyâsı, ziyâ-yı şemsin galebesi sebebiyle nazardan gâib olmasıdır. Ya'ni geceleri kubbe-i semâda parlayan yıldızların ziyâsı, güneş lahza lahza yükselmeğe başladığı vakit, ziyâ-yı şemsin te'sîri altında zebûn ve mübtelâ-yı ihtirâk olurlar. Bu da, hey'et-i âlemin ânen-fe- ânen devir ve inkılâb içinde olduğuna diğer bir nümûnedir.

ماه کو افزود زاختر در جمال   شد ز رنج دق او همچون خیال

1304. *Ay ki cemâlde yıldızdan ziyâde oldu, o dıkk hastalığından hayâl gibi oldu.*

"Dıkk" vücûdu pek ziyâde zayıflatan bir hastalığın adıdır. "Hummâ-yı dıkk" derler. Ya'ni yıldızlardan daha parlak ve cemâle mâlik olan ay, arz tarafından menzillerinde devr etmek sebebiyle gûyâ dıkk hastalığına tutulmuş gibi incele incele bir hayâle benzedi. Nitekim âyet-i kerîmede وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ (Yâsîn, 36/39) Ya'ni "Ve kamerin seyrine de menziller takdîr ve ta'yîn ettik ki, nihâyet eskimiş yay şeklindeki bir hurma dalı gibi olarak avdet eder" buyrulur.

این زمین با سکون و با ادب   اندر آید زلزله ش در لرز و تب

1305. *Sükûnlu ve edebli olan bu yeri, zelzele içinde sıtmaya ve lerzeye getirir.*

Ya'ni sath-ı arz sâkin ve kāide-i sükûna tâbi' iken, tecellî-i kahr-ı ilâhî ile zelzele vâki' olduğu vakit, sıtmaya tutulmuş bir kimse gibi titrer.

ای بسا که زین بلای مرده ریگ   گشته است اندر جهان او خرد و ریگ

1306. *Hey gidi hey... Çok dağ, bu belâ-yı mevrûsdan cihânda küçük ve kum olmuştur.*

"Mürde-rîg" Fârisî'de mîrâs ma'nâsınadır. Kahır ve Celâl-i ilâhînin, bozulan bir sûretden, yeni tekevvün eden bir sûrete mîrâs kaldığı ma'nâsı murâd olunur. Ya'ni nice dağ gibi olan suver-i müteayyine, cihânda kahır ve Celâl-i ilâhî ile un ufak olmuştur.

این هوا با روح آمد مقترن   چون قضا آید وبا گشت و عفن

1307. *Bu hevâ rûha mukterin geldi; kazâ geldiği vakit vebâ ve müteaffin olur.*

Bu hevâ-yı nesîmi, teneffüs-i insânîye hâdim olmak i'tibâriyle, vücûd-ı beşere revh ve râhat verdiği halde, kahır ve Celâl-i ilâhînin tecellîsine hüküm ve kazâ sâdır olduğu vakit, onun zerrâtı arasında vebâ, ya'ni sârî hastalıklar mikropları peydâ olur ve müteaffin bir hâle gelip, insanları hâk-i helâke serer.

آب خوش کو روح را همشیره شد   در غدیری زرد و تلخ و تیره شد

1308. *Latîf olan su ki, rûhun hemşîresidir, bir göl içinde sarı ve acı ve bulanık oldu.*

Bu beyt-i şerîfde وَ جَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ, 21/30) Ya'ni "Biz her şeyi sudan diri kıldık" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

"Hemşîre" lügatte, bir memeden süt emene derler. Gerek rûh ve gerek her şeyin diriliğine sebeb olan su, Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ından münteşî olduklarından, rûhun hemşîresi mesâbesinde olur. İmdi hadd-i zâtında su hayâta sebeb olduğu halde, eğer bir göl içinde birikip durursa, sûreti ve vazîfesi değişip, maraza ve mevte sebeb olur.

آتشی کو باد دارد در بروت   هم یکی بادی برو خواند یموت

1309. *Bir ateş ki, bıyıkda yel tutar, onun üzerine de bir yel "yemût" okur.*

Lisân-ı Fârisîde باد داشتن در بروت "Bıyıkda yel tutmak" demek olup, tekebbürden kinâye olur. Ya'ni bütün eşyâyı yakmak ve mahv etmek husûsunda tekebbür ve isti'lâ gösteren bir âteşin üzerine bir yel "yemût=ölür" okur. Ya'ni yanan bir lamba veyâ mum veyâ bir kibrit üzerine nefes salıverilip üfürülse söner. Fârisîde "söndürmek" yerinde "öldürmek" ta'bîri kullanıldığı için,

Cenâb-ı Pîr burada "yemût" kelimesini isti'mâl buyurmuştur. Nitekim Fârisî-de "mumu söndür" deneceği yerde شمع را بکوش ya'ni "şem'i öldür" derler.

حال دریا ز اضطراب و جوش او   فهم کن تبدیلهای هوش او

1310. [1286] *Deryânın hâli ve onun çırpınmasından ve kaynamasından, onun aklının tebdillerini anla!*

Âlem-i kevn deryâsının yukarıdan beri îzâh ettiğimiz onun çırpınması ve her dakîkada kaynaması hâlinden, onun aklının, ya'ni ahvâl-i bâtınesinin de-ğişmelerini anla! Zîrâ insanın sûretinde bâtını müessir olduğu gibi, hey'et-i âlemin sûretinde dahi, onun bâtını, ya'ni melekûtu müessirdir. Sûretdeki ıztı-râb ve kaynaşma, bâtındaki tebeddüllerin alâmetidir.

چرخ سرگردان که اندر جست و جوست   حال او چون حال فرزندان اوست

1311. *Cüst ü cû içinde olan çerh-i ser-gerdânın hâli, onun evlâdlarının hâli gi-bidir.*

Âlem-i kesâfet içinde hayrân ve ser-gerdân bir halde dönen çerh-ı felek, kendi aslı olan vücûd-ı mutlak-ı latîfi arayıp taramakta, onun doğurduğu ev-lâtların ya'ni insanların hâli gibidir. İnsanlar hayâta kadem bastıklarından i'tibâren, kendilerini avutacak bir zevk ararlar ve o zevkı elde ettikleri vakit, ondan bıkarlar ve yenisini ararlar; ve buldukları halde, ondan da bıkarlar. Bu aramak ve bulmak ve bıkmak hâli hep, kendi aslını aramaktan münbaisdir; fakat kemâl-i gafletden, aradıkları şeyin ne olduğunu ve ıztırâblarının ne ile sâkin olacağını bilemezler.

İmdi vücûd-ı mutlakın mertebe-i vitriyyet ve mertebe-i şef'iyyetine nüzûl eden her şey için bu cüst ü cû hâli aslâ munkatı' olmaz.

Şurrâh-ı kirâmın ba'zısı "evlâd" ta'bîrini "mevâlîd-i selâse" ma'nâsına al-mışlardır. Fakat Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî *Fütûhât-ı Mekkiyye'* le-rinde dünyâya "Ümmü rekûb" ta'bîr buyurduklarından, fakîr zübde-i kâinât olan insan ma'nâsını aldım.

گه حضیض و گه میانه گاه اوج   اندر و از سعد و نحسی فوج فوج

1312. *Kâh hazîz ve geh vasat ve gâh evcdir. Onda fevc fevc sa'd ve nahsdan vardır.*

Manzûme-i şemsiyyeyi teşkîl eden seyyârâtın devr-i sûrîlerinde arza nazaran gâh alçaklık ve gâh vasatlık ve gâh yükseklik olduğu gibi; rûhâniyetlerinde dahi

fevc fevc uğur ve uğursuzluk vardır. Bu beyt-i şerîfdeki "hazîz, vasat, evc, sa'd ve nahs kelimeleri ilm-i nücûm ıstılâhâtındandır. Burada ilm-i nücûma âid ba'zı ma'lûmât i'tâsı, tatvîl-i mûcib ve zâiddir. Maksad kazâ-yı ilâhî te'sîri ile, âlem-i sûretin inkılâb ve istihâlât-ı dâime içinde bulunduğunu anlatmakdır.

از خود ای جزؤی ز کلها مختلط　　　فهم می کن حالت هر منبسط

1313. *Ey küllerden muhtelıt olan cüz'î; her munbasıtın hâlini kendinden fehm et!*

"Küll"lerden murâd erkân-ı erbaadır ki, bunlar ecsâmın sulb, mâyi' ve gaz halleriyle, harârettir. "Cüz'"den murâd, vücûd-ı insânîdir ki, bu vücûd-ı insânî, birer küll olan bu dört rüknün ihtilâtından mütekevvindir. "Münbasıt"dan murâd anâsır-ı basîtadır ki, bunlar da kimyâda isimleri zikr olunan müvellidü'l-mâ', müvellidü'l-humûza, azot ve karbon ve emsâlidir. Erkân-ı erbaa, anâsır-ı basîtadan mürekkebdir ve insan bu erkândan muhtelıt olan arzın bir cüz'üdür. İnsan kendi vücûdunun tagayyürâtını ve tebeddülâtını bizzât zevkan idrâk eder.

Binâenaleyh, ey cüz'î olan insan, her münbasıtın hâlini kendinden kıyâs edip, fehm et! Ya'ni anâsır-ı basîta dahi inkılâb içindedir; yakın vakitlere kadar anâsır-ı basîtanın yekdîğerine inkılâbı erbâb-ı fen tarafından kabûl edilmemekde idi. Elektron nazariyyesi zuhûr edince besâitın yekdîğerine inkılâbı dahi sâbit oldu. Cenâb-ı Pîr bu hakîkate yedi asır evvel bu beyt-i şerîfde işâret buyurmuştur.

چونکه کلیاترا رنجست و درد　　　جزء ایشان چون نباشد روی زرد

1314. *Mâdemki külliyât için renc ve derd vardır, onların cüz'ü niçin sarı yüzlü olmasın?*

خاصه جزؤی کو ز اضدادست جمع　　　زآب وخاك و آتش و بادست جمع

1315. *Husûsan bir cüz' ki zıdlardan cemi'dir; sudan ve topraktan ve âteşten ve havâdan cemi'dir.*

Küllerin cüz'ü olan insanın vücûdu, birbirlerine zıd olan erkânın ictimâ'ından hâsıl olmuştur. Onlar da su "mâyi' ", toprak "sulb" ve havâ "gaz" ve âteş "harâret-i garîziyye"dir.

این عجب نبود که میش از گرگ جست　　　وین عجب کین میش دل در گرگ بست

1316. *Bu acib olmadı ki, koyun kurtdan sıçradı; halbuki bu acîbdir ki koyun kurda gönül bağladı.*

Koyunun kurtdan kaçmasına taaccüb olunmaz; fakat koyunun kurda gönül bağlayıp birleşmesi, şâyân-ı taaccübdür. Ya'ni vücûd-ı beşerde bu zıd olan erkânın birleşmesine taaccüb olunur.

زندگانی ز آشتیٔ ضدهاست مرگ دان اندر میا نشان جنگ خواست

1317. *Dirilik bu zıdların sulhundandır, onların arasında ceng kalktığını ölüm bil!*

Vücûd-ı beşerin hayâtı, bu zıdların sulh içinde bulunmasındandır; eğer onların arasında nizâ' ve muhâlefet zuhûr ederse, bu hâl mizâcı ifsâd ve ölümü tevlîd eder.

لطف حق این شیر را و گور را الف دادست این دو ضد دور را

1318. *Hakk'ın lutfu bu arslana ve yaban eşeğine, bu iki uzak zıdda ülfet vermiştir.*

Vücûd-ı insânîdeki zıd olan erkânın ülfeti, arslan ile yaban eşeğinin ülfetine benzer. Zîrâ arslan, yaban eşeğini parçalamak lâzım gelirken, Hakk'ın lutfuyla ünsiyyet ve ülfet etmiştir.

چون جهان رنجور و زندانی بود چه عجب رنجود اگر فانی بود

1319. *Cihân hasta ve zindânî olunca, eğer hasta fânî olursa ne acibdir!*

Mâdemki âlemde külliyyât ve cüz'iyyât böyle tecellî-i kahrî ile hasta ve inkılâb dâiresi içinde mahbûsdur; eğer hasta olan şey bilkülliyye fânî ve mahv olursa, taaccübe şâyân olur mu?

پرسیدن شیر از سبب پای واپس کشیدن خرگوش

Tavşanın ayağını geriye çekmesi sebebinden arslanın suâli

خواند بر شیر او ازین رو پندها گفت من پس مانده ام زین بندها

1320. [1296] *O arslana bu yüzden mevâiz okudu, dedi ki: Ben bu bağlardan dolayı geri kalmışım.*

Tavşan arslana yukarıdan beri zikr olunan birtakım mevâizi ve hikmetleri söyledi; ve nihâyetde dedi ki: İşte ben bu sû'-i kazâ korkusundan dolayı ayağımı geriye çektim.

Burada "tavşan"dan murâd akl-ı maâd; ve "arslan"dan murâd nefs-i emmâredir. Akl-ı maâd, nefs-i emmâreye, yukarıda geçen nasâyihi icrâ eder. Eğer bu nasâyihi kabûl etmez de, yine kendi dâire-i hayvâniyyesinde yürümekde inâd ederse, onu aldatıp insân-ı kâmilin halvet-gâhına götürür.

شیر گفتش تو ز اسباب مرض　　　این سبب و خاص کاینستم غرض

1321. *Arslan ona dedi ki: Sen esbâb-ı marazdan bu sebebi söyle ki, hâssaten bana garaz budur.*

Arslan tavşana dedi ki: Âlem-i kevnin tebeddülâtı ma'lûmdur ve herkesin gözünün önündedir; bunu kimse inkâr edemez. Bu kuyuya yaklaştığımız vakit, neden korkup geriye kaldın; asıl benim maksadım, bunu anlamaktır.

گفت آن شیر اندرین چه ساکنست　　　اندرین قلعه ز آفات ایمنست

1322. *Dedi ki: O arslan bu kuyu içinde sâkindir; bu kal'a içinde âfetlerden îmindir.*

"Kuyu"dan murâd, insân-ı kâmilin halvet-gâhıdır; ve kuyu içindeki arslandan murâd, insân-ı kâmildir; ve hâriçdeki arslandan murâd, nefs-i emmâre sâhibi olan insandır ki, insân-ı kâmilin zıddı ve düşmanıdır. Ve insân-ı kâmilin halvet-gâhı,halkın kesâfet-i tabîiyye ve hayvâniyyesinin te'sîrât-ı zulmâniyyesinden îmin ve mahfûzdur.

قعر چه بگزید هر کو عاقلست　　　زانکه در خلوت صفاهای دلست

1323. *Âkıl olan kimse kuyunun dibini ihtiyâr eyledi; zîrâ ki halvetde gönül safâları vardır.*

ظلمت چه به که ظلمتهای خلق　　　سر نبرد آنکس که گیرد پای خلق

1324. *Kuyunun karanlığı iyidir; zîrâ halkın zulmetleri vardır; halkın ayağını tutan o kimse, başını kurtaramadı.*

Kuyu gibi olan halvet-gâhın zulmeti, zulmet-i hissiyye olduğu için, halkın ma'nevî olan zulmetlerinden daha iyidir. Kesâfet-i tabîiyye ve hayvâniyye içine müstağrak olan halkın ayağını tutanlar, ya'ni onlara tâbi' olanlar,

âlem-i ma'nâda başlarını belâdan kurtaramadılar. Nitekim hadîs-i şerîfde العافية عشرة اجزاء تسعة منها فی الصمت الا ذكر الله و الجزء الآخر ترك مجالسة السفهاء Ya'ni "Âfiyet on cüz'dür, onlardan dokuzu sükût içindedir; zikrullâh müstesnâdır. Ve diğer cüz'ü süfehânın mücâlesetini terkdir" buyrulur.

گفت پیش آ زخمم او را قاهرست   تو ببین کان شیر در چه حاضرست

1325. *(Arslan) dedi: Öne gel, benim zahmım onu kāhirdir. Sen gör ki o arslan kuyu içinde hâzır mıdır?*

Arslan tavşana dedi ki: Sen öne geç, korkma benim darbem onu kahr eder. Bak bakalım o arslan kuyu içinde midir; yoksa bir tarafa mı gitmiştir.

گفت من سوزیده ام زان آتشی   تو مگر اندر بر خویشم کشی

1326. *Dedi ki: Ben o âteşîden yanmışım; meğer ki sen beni kendine çekesin.*

Tavşan, oracıkta bir hîle daha îcâd edip dedi ki: Ben o ateşe mensûb ve gazûb olan arslandan yandım; pek korkuyorum, eğer sen beni kendine çekip, ayaklarının arasına alırsan, kuyuya bakabilirim.

تا به پشت تو من ای کان کرم   چشم بگشایم بچه در بنگرم

1327. *Ey kerem ma'deni, nihâyet ben senin müzâheretinle göz açabilirim; kuyuya bakabilirim.*

نظر کردن شیر در چاه و دیدن عکس خود را و آن خرگوش را

Arslanın kuyuya bakması ve kendisinin ve o tavşanın aksini görmesi

چونکه شیر اندر بر خویشش کشید   در پناه شیر تا چه می دوید

1328. *Vaktâki arslan onu kendisine çekti, arslanın penâhında, kuyuya kadar koştu.*

Ya'ni vaktâki arslan tavşanı ayakları arasına alıp sadrına çekti; tavşan arslanın muhâfazası altında kuyunun kenarına kadar koştu.

چونکه در چه بنگریدند اندر آب اندر آب از شیر و او در تافت تاب

1329. *Vaktâki kuyu içindeki suya baktılar, su içinde arslandan akis ve ondan zâhir oldu.*

شیر عکس خویش دید از آب تفت شکل شیری در برش خرگوش زفت

1330. *Arslan kendi aksini gördü; sudan bir arslan onun indinde de semiz*
[1306] *tavşan.*

چونکه خصم خویش را در آب دید مرورا بگذاشت و اندر چه جهید

1331. *Vaktâki kendi hasmını su içinde gördü; onu bırakdı ve kuyuya sıçradı.*

Ya'ni arslan kendi aksini su içinde görünce, tavşanı kuyu kenarında bırakıp, hemen hasım addettiği o akse karşı kuyuya atladı.

Ma'lûm olsun ki insân-ı kâmil bî-renkdir, ashâb-ı nefisden birisi onun huzûruna gittiği vakit, o kâmili kendi renginde görür. Bu görüşü ancak su gibi sâf ve berrâk olan insân-ı kâmildeki kendi aksidir. Binâenaleyh bir kimse insân-ı kâmilde bir kusûr görürse, bilsin ki o kendi ahlâk ve kusûrunun aksidir. Binâenaleyh bu sebeble insân-ı kâmile vâki' olan i'tirâz, ancak kendisine i'tirâz olur; ve onunla münâzaa ve husûmet, kendi aksi ile münâzaa ve husûmetdir.

Bu *Mesnevî-i Şerîf* de bu ma'nâya dâir âtîde birçok hakāyık ve îzâhât gelecektir. Ve Hz. Mısrî-i Niyâzî dahi bu ma'nâya binâen şöyle buyurur:

Halk içre bir âyîneyim her kim bakar bir ân görür
Her ne görür kendi yüzün, ger yahşi ger yaman görür

در فتاد اندر چهی کو کنده بود زانکه ظلمش در سرش آینده بود

1332. *(Arslan) kendisinin kazdığı kuyuya düştü; zîrâ ki onun zulmü, onun başına gelici oldu.*

Yaptığı gaddarlıkların cezâsını buldu.

Bu beyt-i şerîf من حفر بئرا لاخيه فقد وقع فيه ya'ni "Kardeşi için bir kuyu kazan kimse, onun içine düşer" hadîs-i şerîfine işâretdir.

چاه مظلم گشت ظلم ظالمان اینچنین گفتند جمله عالمان

1333. *Zâlimlerin zulmü, karanlık kuyu oldu; âlimlerin hepsi böyle söylediler.*

Bu beyt-i şerîf الظلم ظلمات يوم القيامة ya'ni "Zulüm, yevm-i kıyâmetin karanlıklarıdır" hadîs-i şerîfine işâretdir.

هر که ظالمتر چهش با هولتر　　　عدل فرمودست بدتر را بتر

1334. *Her kim ziyâde zâlimdir; onun kuyusu pek korkunçdur. Adl, betere beter, buyurmuştur.*

Pek zâlim olanların cezâsı da pek şiddetlidir. Zîrâ Hak Teâlâ Hazretleri'nin "Adl" ism-i şerîfinin muktezâsı, çok fenâya, çok fenâ mukâbele buyurmaktır. Nitekim âyet-i kerîmede وَ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا (Şûrâ, 42/40) Ya'ni "Ve fenâlığın cezâsı, onun misli fenâlıktır" buyrulur.

ای که تو از جاه ظلمی میکنی　　　از برای خویش چاهی میکنی

1335. *Ey kimse ki, sen mansıbtan dolayı zulm edersin, kendin için bir kuyu kazarsın.*

Ya'ni sen mansıbının sana verdiği bir kuvvet sebebiyle halka zulm ettiğin vakit, kendin için bir kuyu kazmış olursun.

گرد خود چون کرم پیله بر متن　　　بهر خود چه میکنی اندازه کن

1336. *Kendi etrâfını ipek böceği gibi örme; kendin için kuyu kazarsan, ölçülü kaz!*

İpek böceği yaptığı kozayı kendi etrâfına örer ve bu sûretle koza içinde kendisini habseder. Senin amelin dahi ipek böceğinin örgüsüne benzer. Nitekim âyet-i kerîmede كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ (Müddessir, 74/38) ya'ni "Her bir nefis, kazandığı şey sebebiyle rehînedir" buyrulur. Binâenaleyh eğer kuyu kazar isen, bilâhare içine kendin düşeceğini düşünerek ölçü ile kaz!

هر ضعیفانرا تو بی خصمی مدان　　　از بنی اذا جاء نصر الله بخوان

1337. *Her zayıf olanları sen hısımsız bilme; Kur'ân'dan* اذا جاء نصر الله *(İzâ câe nasrullâh)ı oku.*

Ey kuvvet-i zâhire sâhibi olan kimse; sen zayıf olanları hısımsız ve muînsiz bilerek ezme! Onların muîni ve yardımcısı Allah Teâlâ Hazretleri' dir. Eğer delîlin nedir diyecek olursan Kur'ân-ı Kerîmde اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰه (Nasr, 110/1) ["Allah'ın yardımı gelince"] sûre-i şerîfesini oku derim. Zîrâ bu sûre-i şerîfe bir emr-i vâki'den haber veriyor; o da budur ki Resûl-i Ekrem Efendimiz Kureyş arasında sûret-i zâhirede bir yetîm olduğu halde, zâhiren kudret sâhibi olan Kureyş ekâbirini dîn-i Hakk'a da'vet etti. Muhâlefet ettiler ve zâhirde muîni olmayan Resûl-i Ekrem'i hısımsız ve muînsiz bildiler de, zât-ı hazreti-

ne envâ'-ı mezâlimi ve hakâreti revâ gördüler. Ondan sonra onun muîni Hak Teâlâ Hazretleri olduğu fiilen zâhir oldu ve muâvenet-i ilâhiyye ile Kureyş'e galebe buyurdu; ve nâs fevc fevc dîn-i Hakk'a koştular.

گر تو پیلی خصم تو از تو رمید   نك جزا طیرا ابابیلت رسید

1338. *Eğer sen fil olup da, hasmın senden ürktü ise, işte sana* طیرا ابابیل *(tayran ebâbîl) cezâsı erişti.*

Ya'ni sen Mekke-i Mükerremeyi ve Ka'be'yi tahrîbe gelen Necâşî'nin Yemen vâlisi Ebrehe'nin fili gibi kavî olup, hasmına karşı zulme kıyâm etsen ve mazlûm olan hasmın da, senden ürküp kaçsa; bil ki sana da Ebrehe'nin ordusuna musallat olan Ebâbîl kuşları gibi bir cezâ erişir. Nitekim tefsîr kitablarında bu Fil vak'ası "Elem tera keyfe" sûre-i şerîfesinde mufassalan beyân olunmuştur.

گر ضعیفی در زمین خواهد امان   غلغل افتد در سپاه آسمان

1339. *Eğer bir zayıf, yeryüzünde emân isterse, gökyüzünün askerine gulgule düşer.*

Ya'ni yeryüzünde bir zayıf bir zâlimin zulmünden halâsını Hak'dan niyâz ederse, âlem-i melekût ehli arasında bir gulgule peydâ olur. Ya'ni onlar da mazlûmun tarafını iltizâmen Hak Teâlâ'ya tazarru' ve niyâzda bulunur.

241 numaralı beyt-i şerîfde bu ma'nâ geçti.

گر بدندانش گزی پر خون کنی   درد دندانت بگیرد چون کنی

1340. *Eğer dişin ile onu ısırıp kanatır isen, seni diş ağrısı tutarsa, ne yaparsın?*
[1316]

Ya'ni bir mazlûma karşı zulüm âleti olarak kullandığın a'zâna teveccüh eden eleme ve ibtilâya karşı ne yaparsın; onu def'e gücün yeter mi?

شیر خودرا دید در چه وز غلو   خویش را نشناخت آندم از عدو

1341. *Arslan kuyuda kendisini gördü; o anda taşkınlıktan kendisini düşmandan tanımadı.*

Arslan kuyuda kendinin aksini görür görmez, kendisine bir gazab ve taşkınlık geldi ve bu taşkınlıktaki istiğrâk sebebiyle gördüğü şey kendisinin aksi midir, yoksa hakîkaten düşman mıdır, farkına varamadı. Binâenaleyh yaptığı hücûm, hakîkatte ancak kendisine karşı vâki' oldu.

عکس خود را او عدوی خویش دید   لا جرم بر خویش شمشیری کشید

1342. *O kendi aksini, kendi düşmanı gördü. Şübhesiz kendi üzerine bir kılıç çekti.*

ای بسا ظلمی که بینی در کسان   خوی تو باشد در ایشان ای فلان

1343. *Hey gidi hey...Ey falan, nâsda gördüğün çok zulümler, onlarda senin huyun olur.*

Ya'ni ey falan kimse! Eğer sen, sana başkasından zulüm geldiğini görürsen, bil ki bu zulüm senin başkalarına yaptığın zulmün aksidir. Binâenaleyh başkalarında gördüğün zâlimlik huyu, senin huyundur. Nitekim Cenâb-ı Pîr bu hakîkate 216 numaradaki: این جهان کوهست فعل ما ندا   سوی ما آرند نداهارا صدا beytinde işâret buyurmuş idi.

اندر ایشان تافته هستئ تو   از نفاق و ظلم و بد مستئ تو

1344. *Nifâkından ve zulmünden ve fenâ sarhoşluğundan senin varlığın onlarda parlamıştır.*

Ya'ni varlığında ve vücûdunda olan nifak ve zulüm ve sû'-i ahlâk sarhoşluğu onlarda parlayıp zâhir olmuştur.

آن تویی وان زخم بر خود می زنی   بر خود آن دم تار لعنت می تنی

1345. *O sensin ve o zahmı kendine vurursun; o demde kendi üzerine la'net ipliğini örersin.*

Ya'ni karşında zâlim olarak gördüğün sensin ve ona vurduğun darbe-i i'tirâz, kendine vurduğun darbedir. Sen ona i'tirâz ettiğin ân içinde, tard ve la'net ipliğini kendi üzerine örersin.

"Târ-ı la'net tenîden" ta'bîrinin mukābili Türkçede "çorap örmek" ta'bîriyle edâ olunabilir. Zîrâ birisi diğerine karşı bir hîle ve tedbîre kıyâm ederse "ona bir çorap ördü" derler.

در خود آن بد را نمی بینی عیان   ور نه دشمن بودئ خود را بجان

1346. *O fenâyı kendinde âşikâr göremiyorsun; yoksa kendine cân ile düşman olurdun.*

Ya'ni başkasında gördüğün fenâlığı, kendi nefsinde açık bir sûretde göremiyorsun. Eğer kendinde görmüş olsa idin, nefsine cân ile düşman olurdun.

حمله بر خود میکنی ای ساده مرد　　همچو آن شیری که بر خود حمله کرد

1347. *Ey saf adam, kendine hücûm eden o arslan gibi, sen de kendine hücûm ediyorsun.*

چون بقعر خوی خود اندر رسی　　پس بدانی کز تو بود آن ناکسی

1348. *Vaktâki kendi huyunun ka'rına erişesin, o halde bilirsin ki, o nâkeslik senden idi.*

Ya'ni nazar-ı dikkat ile kendi nefsini ve ahlâkını munsıfâne teemmül eder ve karşındaki adamdan sana isâbet eden fenâ fiilin menşe'ini düşünürsen, bu âdîliğin senden çıkıp, yine sana avdet ettiğini anlarsın. Meselâ sen birisine sövsen, o da sana sövse; belki ondan sana gelen sövmek, senin sövmenin aksidir.

شیر را در قعر پیدا شد که بود　　نقش او آنکش دگر کس می نمود

1349. *Arslana kuyu dibinde zâhir oldu ki, onun nakşı idi ki, ona başka kimse göründü.*

Karşındaki adamda gördüğün fenâlığı, onun müstakil bir fenâlığı zannedersin. Arslan gibi ona takarrub edip esâsına vâsıl olduğun vakit, onu kendinden ibâret bulursun.

هر که دندان ضعیفی میکند　　کار آن شیر غلط بین میکند

1350. [1327] *Her kim ki bir zayıfın dişini koparır, o galat görücü olan arslanın işini yapar.*

Ya'ni bir kimse bir âcizi zulüm ile rencîde ederse, o kimse yanlış gören arslanın fiil ve hareketini yapmış olur. Zîrâ o fiilinin mutlakā bir aksi olacaktır. Binâenaleyh bir âcizin dişini koparmak, kendi dişini koparmak demek olur. Nitekim arslan başkasına kasdettiğini zanneylediği halde, hakîkatte kendi nefsine kasd etti.

ای بدیده خال بد بر روی عم　　عکس خال تست ان از عم مرم

1351. *Ey amcasının yüzü üzerinde bir fenâ ben görmüş olan kimse, o senin beninin aksidir, amcandan ürkme!*

"Amca"dan murâd, kendisinin karîni ve yakını olan kimselerdir; ve "fenâ ben"den murâd, fenâ sıfatlardır ki, yukarıda geçen ma'nâları te'yîd eder.

مؤمنان آیینهء یکدیگرند　　　　این خبر می از پیمبر آورند

1352. *Mü'minler birbirinin aynasıdır; bu haberi Peygamber'den getirirler.*

Ya'ni المؤمن مرآت المؤمن Ya'ni "Mü'min, mü'minin âyînesidir" kelâm-ı münîfi, Cenâb-ı Peygamber'den rivâyet olunan hadîslerdendir. Bu hadîs-i şerîfe muhakkıkîn derece derece ma'nâlar vermişlerdir. Cenâb-ı Pîr efendimizin burada murâd buyurdukları ma'nâ şudur ki: Bir kimse muhâtabında bir kusûr ve ayıp görse, vehle-i ûlâda o gördüğü kusûr, kendinde olan kusûrdur. Meselâ sıfat-ı kibir nazarına mün'akis olsa, o sıfat kendisinde mevcûddur ki, derhâl ona âşinâ çıkmıştır; ve kezâ birisinden gazûbâne muâmele görse ondaki sıfat-ı gazabın aksidir. Bu bir hakîkattir; fakat ehl-i gaflet kendi nefislerini insâf edip ta'yîb etmezler ve kendilerini beğenip, muhâtablarını ta'yîb ederler.

پیش چشمت داشتی شیشهء کبود　　　　زان سبب عالم کبودت می نمود

1353. *Sen gözünün önünde mâvi cam tuttun; o sebebden âlem sana mâvi göründü.*

Meselâ sen gözüne mâvi camlı gözlük taktın; bittabi' her taraf gözüne mâvi görünür. Bunun gibi meselâ sen sıfat-ı kibir ve gazab gözlüğünü gözüne taktın; artık herkeste o sıfatları görürsün.

گر نه کوری این کبودی دان ز خویش　　　　خویشرا بد گو مگو کس را تو بیش

1354. *Eğer kör değil isen, bu mâviliği kendinden bil; kendine fenâ de, kimseye fazla söyleme!*

Ya'ni sen sıfât-ı nefsâniyyenden henüz kurtulmamış olduğundan, gözünde bu sıfatların güzellikleri vardır. Eğer akıl gözün kör değil ise, âlemin fenâlıklarını kendinden bil; bu fenâlıkları kendi üzerine al, kimseyi ayıplı ve kusurlu görme; ve onlar hakkında fuzûlî sözler söyleyip gıybet etme!

Bu beyt-i şerîfde bu hadîs-i şerîfe işâret buyrulur: طوبى لمن شغله عيبه عن عيوب الناس و انفق الفضل من ماله وامسك الفضل من قوله Ya'ni "Ne mutlu o kimseye ki, nâsın ayıplarını bırakıp, kendi aybına meşgûl ola ve malının fazlasını infâk ede; ve zâid sözlerini zabt ve imsâk ede."

مؤمن ار ینظر بنورالله نبود　　　　غیب مؤمن را برهنه چون نمود

1355. *Eğer mü'min Allah'ın nûru ile nazar eder olmasa idi, mü'minin gaybını çıplak olarak nasıl görür idi?*

Ya'ni ey sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulmamış olan kimse, sende halkın guyûb ve esrârına muttali' olacak çeşm-i basîret olmadığı için, halkın uyûbu

ile meşgûl olma ve bu halde halkı terbiyeye kıyâm etme; fakat Hakk'ın îmân-ı hakîkî ile muttasıf kulları vardır ki onların basîret gözleri açıktır ve onlar اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله Ya'ni "Mü'minin firâsetinden hazer ediniz; zîrâ Allah'ın nûruyla nazar eder" hadîs-i şerîfi mûcibince, halka nûr-ı ilâhî ile nazar edip, sıfât-ı nefsâniyye ile muttasıf olan mü'minlerin bâtınını çırçıplak bir halde görürler. İşte halkın uyûbunu yüzlerine vurmaksızın, münâsib bir sûretde, onları terbiye salâhiyyetini hâiz olan zevât-ı kirâm ancak bunlardır.

چونكه تو ينظر بنار الله بدى　　　نيكويى را وا نديدى از بدى

1356. *Vaktâki sen Allah'ın nârı ile nazar eder oldun, iyiliği fenâlıktan açık göremedin.*

"Allah'ın nârı"ndan murâd, Allah'dan uzaklığa ve ayrılığa sebeb olan ve senin enâniyyetinden ibâret bulunan sıfât-ı nefsâniyyedir. Ya'ni sen Allah'ın nârı olan enâniyyetin ve sıfât-ı nefsâniyyen ile etrâfına nazar ettiğin için, halkın iyiliğini ve fenâlığını açık bir sûretde göremedin; iyiyi fenâ ve fenâyı iyi zannettin.

اندك اندك نور را بر نار زن　　　تا شود نار تو نور اى بو الحزن

1357. *Ey hüzün sâhibi, azar azar nûru nâra vur; tâ ki nârın nûr olsun.*

Ey sıfât-ı nefsâniyye âteşi içinde kavrulup, ömrü hüzün ve gamlar ile geçen kimse! Allah'ın nûru ile nazar eden bir kâmilin terbiyesi altına gir de onun sana verdiği yokluk nûrunu günden güne sendeki enâniyyet ve benlik ateşi üzerine dök! Tâ ki sendeki bu enâniyyet ve sıfât-ı nefsâniyye ateşi, sıfât-ı hakkâniyye nûruna tebeddül etsin.

هم تو زن يا رب ازآن آب طهور　　　تا شود اين نار عالم جمله نور

1358. *Yâ Rab, sen dahi o temiz sudan vur; tâ ki bu âlemin nârı, cümleten nûr olsun.*

"Temiz su"dan murâd, Hakk'ın rahmet ve hidâyetidir. Ya'ni yâ Rab, sen dahi rahmetini ve hidâyetini âmme-i mü'minîne ihsân eyle; tâ ki mü'minlik âleminin bu bu'd-ı enâniyyet nârı kâffeten sıfât-ı ilâhiyyenin nûruna inkılâb etsin.

Cenâb-ı Pîr, rahmeten li'l-âlemîn olan Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in vârisi olmak ve bu sebeble himmetleri âlî bulunmak hasebiyle âmme-i mü'minîn hakkında bu duâda bulunurlar.

آب دریا جمله در فرمان تست　　　　آب و آتش ای خداوند آن تست

1359. *Deryânın suyu cümleten senin fermânındadır. Ey Hudâvend, su ve âteş senin ânındır.*

"Su"dan murâd Hakk'ın cemâli ve "âteş"den murâd Hakk'ın celâlidir. Cemâl ve celâl ise yekdîğerine zıd olan iki şe'n-i ilâhîdir. Hakk'ın âb-ı cemâli, hayat ve hoşluk bahş eder; ve âteş-i celâli ise kahır ve elem îrâs eyler. Cenâb-ı Pîr bu münâcâtlarında bu ma'nâya işâreten buyururlar ki: Yâ Rab, deryâ-yı rahmetin senin fermânına tâbi'dir; سبقت رحمتی علی غضبی ya'ni "Benim rahmetim, gazabımı geçmiştir" buyurduğun vech ile, cemâlin, celâlini kaplamıştır. Binâenaleyh mü'minlik âlemine lutfen ve inâyeten cemâlin ile tecellî buyur. Ey hâkim-i mutlak, senin fevkında bir mutasarrıf yoktur. Âb-ı lutf ile âteş-i kahr ise, senin yekdîğerine zıd olan iki şe'n-i ilâhînden ibâretdir. Binâenaleyh sen, istediğin şe'n ile tecellî buyurursun; biz senden lutfunu dileniriz.

گر تو خواهی آتش آب خوش شود　　　　ور نخواهی آب هم آتش شود

1360. [1336] *Eğer sen istersen âteş latîf su olur; ve eğer istemezsen, su dahi âteş olur.*

این طلب در ما هم از ایجاد تست　　　　رستن از بیداد یا رب داد تست

1361. *Bizdeki bu taleb dahi senin îcâdındır; yâ Rab zulümden kurtulmak senin ihsânındır.*

Ya'ni bizim âlem-i taayyünde lafz u savt ile olan bu talebimiz ve münâcâtımız senin îcâdındır. Zîrâ bu taleb-i sûrîmizi icrâ için lisânımızdaki ve nefesimizdeki kuvveti îcâd eden sensin; ve kâinâttaki bütün havl ü kuvvet ancak senindir. Ve rûhumuzun, rahmet-i ilâhiyyen ile, sıfât-ı nefsâniyyelerin zulüm ve tahakkümünden kurtulması da ancak senin ihsânın olan rahmet-i rahîmiyyen iledir. Zîrâ senin bu ihsânın olmasa, biz bu âlem-i cismâniyyetin iktizâsı olan hayvâniyyet mertebesinde bağlanıp kalırız.

بی طلب تو این طلب مان داده‌ء　　　　گنج احسان بر همه بگشاده‌ء

1362. *Bize talebsiz olarak, bu talebi sen vermişsin ve ihsan hazînesini cümle üzerine açmışsın.*

Ya'ni bizim bu âlem-i sûretdeki talebimizi, senin ilm-i ilâhîn mertebesinde sâbit olan hakîkatlerimize, aslâ lafz u savt ile talebleri vâki' olmaksızın, sen vermiş idin; ve o mertebede bilcümle eşyânın hakāyıkı üzerine rahmet-i âm-

me-i zâtiyyen ile ihsân hazînesini açmış idin. Binâenaleyh cümlesi bu rahmetin ile merhûm oldular.

Bu beyt-i şerîfin ma'nâsı lâyıkıyla anlaşılmak için 618 ve 625 numaralı beyitlerdeki îzâhâtın dikkatle mütâlaası îcâb eder.

مژده بردن خرگوش سوی نخجیران که شیر در چاه افتاد

Tavşanın, av hayvanları tarafına, arslan kuyuya düştü diye müjde götürmesi

چونکه خرگوش از رهایی شاد گشت　　سوی نخجیران دوان شد تا بدشت

1363. *Vaktâki tavşan kurtulmaktan sevindi, av hayvanları tarafına sahrâya kadar koşarak gitti.*

شیر را چون دید در چه گشته زار　　چرخ میزد شادمان تا مرغزار

1364. *Kuyu içinde arslanı âciz olmuş gördü; mer'aya kadar oynayarak raks ederdi.*

دست میزد چون رهید از دست مرگ　　سبز و رقصان در هوا چون شاخ وبرگ

1365. *Ölümün elinden kurtulduğu için, havadaki dal ve yaprak gibi sebz ü raksân olarak el çırpar idi.*

Latîf rüzgârlar esdikçe, ağaçların dalları yeşillik içinde nasıl hareket ederlerse, tavşan dahi ölümden kurtulduğu için, el çırpıp oynar idi.

شاخ و برگ از حبس خاك آزاد شد　　سر بر آورد و حریف باد شد

1366. *Dal ve yaprak, toprak habsinden âzâd oldu; baş kaldırdı, rüzgârın mahremi oldu.*

برگها چون شاخ را بشکافتند　　تا بیالای درخت اشتافتند

1367. *Vaktâki yapraklar dalı yardılar, ağacın tepesine kadar isti'câl ettiler.*

با زبان شطأه شکر خدا   می سراید هر بر و برگی جدا

1368. *Onun üzerinde herbir yaprak yeşil dal zebânı ile ayrı şükr-i Hudâ'yı söyler.*

که پرورد اصل مارا ذوالعطا   که درخت استغلظ آمد فاستوی

1369. *Der ki: Bizim gönlümüzü atâ sâhibi öyle besledi ki, ağaç kalınlaştı da dosdoğru oldu.*

Ya'ni çekirdek içinde bulunan dal ve ağaç, toprak içinde mahbûs iken, Hakk'ın rahmet-i sıfâtiyyesiyle oradan âzâd olup baş kaldırdı ve rüzgâr ile temâs edip kemâl-i letâfetinden raks etmeğe başladı. Ağacın tepesinde peydâ olan yeşil dalların lisân-ı hâlini kullanarak, her bir yaprak ayrı ayrı Hakk'a hamd ü senâ ettiler de dediler ki: Atâyâ-yı esmâiyye sâhibi olan Hak Teâlâ Hazretleri bizim kökümüzü öyle besledi ki, merbût olduğumuz ağacın sâkı kalınlaştı ve dosdoğru oldu.

Bu ebyât-ı şerîfede sûre-i Fetih'de vâki' şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: مَثَلُهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ وَ مَثَلُهُمْ فِى الْاِنْجِيلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ (Fetih, 48/29) Ya'ni "Muhammedîlerin vasıflarının meseli Tevrat'da ve İncil'de vardır. Bir ekin gibidir ki; ibtidâ bir filiz çıkarır. Sonra o dal kuvvetlenir; sonra kalınlaşıp sâkı üzere doğrulur, ekincileri taaccüb ettirir. Allah Teâlâ bu temsîli küffârı iğzâb için bast etti." Ya'ni ümmet-i Muhammed (a.s.) bidâyet-i zuhûrda gâyet zayıf idi; ba'dehû kökü kuvvetlendi; şarka ve garba dal ve budak salıverdi demek olur.

Cenâb-ı Pîr, bu âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı işârîsini âtîdeki ebyâtda îzâh buyururlar.

جانهای بسته اندر آب و گل   چون رهند از آب و گلها شاد دل

1370. [1346] *Su ve çamur içinde bağlanmış olan canlar vaktâki su ve çamurlardan gönülleri mesrûr olarak kurtulurlar;*

در هوای عشق چون رقصان شوند   همچو قرص بدر بی نقصان شوند

1371. *Hevâ-yı aşk içinde raksân oldukları vakit, kurs-ı bedir gibi noksansız olurlar.*

Bu beyitlerde "canlar", toprak içine gömülmüş olan tohumdaki nebâtâta;"kalb-i insânî" suya ve çamura teşbîh buyrulur. Rûhlar insân-ı kâmilin ter-

biyesi altında mücâhede ve riyâzet sebebiyle bu cism-i kesîfin ahkâmından kurtuldukları vakit, gönülleri mesrûr olarak hevâ-yı aşk-ı ilâhî içinde raks ve semâ' ederler. Ve işte o vakit bu canlar ayın on dördü gibi tastamam ve parlak olurlar; ve kendilerinden ahkâm-ı rûhiyye zâhir olur.

جسم شان در رقص و جانها خود مپرس   وانکه گیرد جان ازانها خود مپرس

1372. *Cisimleri raks içinde ve canlarını ise sorma! Ve o kimse ki, cân ola, onlardan suâl etme!*

Hevâ-yı aşk-ı ilâhî içinde raks edenlerin cisimleri sûretâ semâ'da görünür; velâkin canlarının hâlini hiç sorma; onların zevk-i rûhânîlerini ta'rîf etmek mümkin değildir. Ve cismiyyet mertebesinden çıkıp rûhiyyet mertebesine terakkî edenlerin hâlini sorma; elfâz ve ibâre ile anlayamazsın.

شیر را خرگوش در زندان نشاند   ننگ شیری کو ز خرگوشی بماند

1373. *Tavşan, arslanı zindanda oturttu. Bir arslana ayıbtır ki, bir tavşandan geri kaldı.*

"Arslan"dan murâd, sûret-i zâhirede halkın hürmetini kazanmış ve fakat sıfât-ı nefsâniyye ile muttasıf ulemâ-yı zâhiredir. "Tavşan"dan murâd, sûret-i zâhirede miskîn ve bî-revnak görünen evliyâ-yı Hak'dır ki, bâtınları ilim ve irfân ile doludur.

Garîbdir ki tavşan gibi sûret-i zâhiresi zayıf olan bir veliyy-i kâmil, bir arslan gibi mehâbet ve ihtişâm-ı zâhir sâhibi bir âlim üzerinde tasarruf eder. Bu âlime bu kadar ihtişâm ile berâber ayıp değil midir ki, bir dervîş-i dil-rîşe mağlûb olsun?

در چنان ننگی و آنگه این عجب   فخردین خواهد که گویندش لقب

1374. *Öyle bir âr içindedir; ve sonra bu acîbdir ki, ona Fahreddîn lakabını söylemelerini ister.*

Evvelki ve bu beyitlerde umûm-ı ulemâ-yı zâhire murâd olunduğu gibi, bahis ve cidâlin imâmı ulemâ-yı meşhûreden Fahreddîn-i Râzî hazretlerine de ta'rîz vardır. Fahreddîn-i Râzî hazretleri Muhammed Hârezmşâh'ın hocası idi. Cenâb-ı Pîr'in peder-i âlîleri olup, ulûm-ı zâhire ve bâtınede iktisâb-ı şöhret etmiş bulunan Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddîn Veled (k.s.) hazretlerini sâika-i nefsâniyyet ile çekemeyip, Hârezm'den hicretlerine sebeb olmuş idi. Sultâ-

nü'l-Ulemâ efendimiz Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.) hazretlerinin hulefâsındandır. Fahreddîn-i Râzî bir vakitte Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin bulunduğu şehre gelir; bütün ulemâ-yı memleket ziyâretlerine giderler; Cenâb-ı Necmeddîn gitmez. Hz. Necmeddîn'e, Fahr-i Râzî'nin ziyâretine gitmek münâsib olduğunu söylerler; Hz. Necmeddîn, Fahreddîn-i Râzî'nin kim olduğunu sorar. Bu öyle bir zâttır ki Cenâb-ı Hakk'ın vahdâniyyetini bin bir delîl ile isbât etmiştir, derler. Hz. Necmeddîn, demek ki vahdâniyyet-i Hak'da bin bir şübhesi varmış ki, delîl aramış, buyururlar.

Fahreddîn-i Râzî bunu işitince, kendisi Hz. Necmeddîn'in ziyâretine gider. *Tefsîr-i Kebîr* ve bir çok âsâr-ı aliyye sâhibi bulunan Cenâb-ı Fahreddîn, onun ilim ve irfânı karşısında kendisini pek küçük görür ve Cenâb-ı Necmeddîn'in tarîkatine intisâb arzûsunu ızhâr eder. Hazret dahi muvâfakat edip, onu halvete koyar. Fahreddîn halvete girince, sînesinde şiddetli sıkıntı hissedip Hz. Necmeddîn'e hâlini anlatır. Evet o sıkıntı, sadrındaki ulûm-i resmiyyenin verdiği bir sıkıntıdır; onların hepsini kusmak lâzımdır, buyururlar. Bu söz Fahreddîn-i Râzî'ye ağır gelir ve halveti terk eder. Cenâb-ı Pîr'in bu ta'rîzı sıfât-ı nefsâniyye cihetinden değildir. Ârifin irşâdı ve ulemâ-yı zâhireyi hakāyık tarafına teşvîk içindir; ve bu ta'rîzın nazîri âtîde V. cildde gelecektir.

ای چو شیری در تك این چاه فرد　　نفس چون خروش خونت ریخت و خورد

1375. *Ey kimse sen bu kuyunun dibinde yalnız arslan gibisin. Nefis tavşan gibi senin kanını döktü ve içti.*

Sen bu zulmânî olan tabîat kuyusunun dibinde yalnız başına kalmış kuvvetli bir arslan gibisin. Tavşan gibi hîlekâr olan nefsin sana türlü türlü hazlar gösterip, seni bu tabîat kuyusuna düşürerek kanını dökmüş ve içmiştir.

نفس خرگوشت بصحرا در چرا　　تو بقعر این چه چون و چرا

1376. *Senin tavşan nefsin, sahrâda otlaktadır; sen ise bu çûn ü çirâ kuyusunun dibindesin.*

Ey kimse, senin tavşan gibi hîlekâr olan nefsin, bu âlem-i fânî cinsinden olduğu için, huzûzât-ı hayvâniyye sahrâsında otlamaktadır; ve rûhun âlem-i bakā cinsinden olduğu cihetle kavî bir arslan gibi iken, sen o âlemi bıraktın, nefsine uyup çûn ü çirâ ve bahs ü cidâl âlemi olan tabîat kuyusunun dibinde ikāmeti ihtiyâr eyledin. Bu bahs ve cidâl ile makbûl-i halk olmayı bir devlet bildin,

سوی نخجیران دوید آن شیر گیر　　کابشروا یا قوم اذ جاء البشیر

1377. *O arslan tutucu olan tavşan: Ey kavim, müjdeci geldiği vakit, müjdeleyin, diye av hayvanları tarafına koştu.*

مژده مژده ای گروه عیش ساز　　کان سگ دوزخ بدوزخ رفت باز

1378. *Müjde, müjde! Ey ıyş düzücü tâife ki, o cehennemin köpeği, yine cehenneme gitti.*

"Iyş-sâz" vasf-ı terkîbîdir; "hayâtı tanzîm eden" demek olur.

مژده مژده کان عدوی جانها　　کند قهر خالقش دندانها

1379. *Müjde, müjde ki, o canların düşmanı yok mu, onun Hâlık'ının kahrı dişlerini kopardı.*

آنکه از پنجه بسی سرها بکوفت　　همچو خس جاروب مرگش را بروفت

1380. [1356] *O kimse ki, pençeden birçok başları ezdi, ölüm süpürgesi onu da çöp gibi süpürdü.*

جمع گشتند آن زمان جمله وحوش　　شاد و خندان از طرب در ذوق و جوش

1381. *O zaman vuhûşun cümlesi, zevk ve cûş içinde tarabdan şâd u handân olarak toplandılar.*

جمع شدن نخجیران در گرد خرگوش و ثنا گفتن او را

Av hayvanlarının tavşanın etrâfında
toplanmaları ve ona senâ etmeleri

حلقه کردند او چو شمعی در میان　　سجده آوردند و گفتندش که هان

1382. *Halka yaptılar, o ortada şem' gibi. Secde getirdiler ve ona dediler ki: Âgâh ol.*

Av hayvanları tavşanın etrâfına toplanıp bir halka teşkîl ettiler. Tavşan ortada yanan bir mum gibi kaldı; ve hepsi ona baş eğip ta'zîm ettiler de, dediler ki: Âgâh ol!

تو فرشتهٔ آسمانی یا پری   نه تو عزرائیل شیران نری

1383. *Sen âsumânî bir meleksin, yâhut perisin; hayır, sen erkek arslanın azrâilisin.*

هر چه هستی جان ما قربان تست   دست بردی دست و بازویت درست

1384. *Her ne isen, bizim canımız senin kurbânındır. Gālib geldin; elin ve kolun sağ olsun.*

راند حق این آب را در جوی تو   آفرین بر دست و بر بازوی تو

1385. *Hak bu suyu, senin ırmağında akıttı; senin eline ve koluna âferîn!*

Hak Teâlâ bu kuvvet ve galebe suyunu senin vücûdunun ırmağından akıttı. Senin elinin ve kolunun kuvvetine âferîn!

باز گو تا چون سگالیدی بمکر   آن عوانرا چون بمالیدی بمکر

1386. *Açık söyle, acabâ hîleyi nasıl düşündün; o zâlimi hîle ile nasıl mağlûb ettin?*

باز گو تا قصه درمانها شود   باز گو تا مرهم جانها شود

1387. *Açık söyle, tâ ki kıssa dermanlar olsun; açık söyle, tâ ki canların merhemi olsun.*

Ya'ni yaptığın hîlenin mâhiyyetini bize îzâh et ki, bu kıssa bize bir ders-i ibret olsun. Bir daha başımıza böyle bir belâ gelirse, bu tedbîr ile def' edelim ve açık bir sûretde bu kıssanın dakāyıkını söyle de, emsâli belâlardan canımızı kurtaralım.

باز گو کز ظلم آن استم نما   صد هزاران زخم دارد جان ما

1388. *Açık söyle ki, o zulüm göstericinin zulmünden bizim canımızın yüz binlerce yarası vardır.*

Bu kıssayı bize açık olarak îzâh et ki, lezzet-i intikām ile mütelezziz olalım; zîrâ biz ondan çok zulüm gördük; yüreklerimiz hiss-i intikām ile dolu idi.

گفت تأیید خدا بودی مهان ور نه خرگوشی که باشد در جهان

1389. *Dedi ki: Ey büyükler; Hakk'ın te'yîdi idi; yoksa cihânda bir tavşan kim oluyor?*

Tavşan onlara cevâben dedi ki: Ey bâtınları hakāyıkı anlamak lüzûmunu hisseden büyük isti'dâd sâhibleri; bu kıssanın hakîkati ancak Hakk'ın te'yîdi idi. Yoksa benim gibi âciz bir tavşan, koca bir arslana karşı ne yapabilir idi?

قوتم بخشید و دلرا نور داد نور دل مردست و پارا زور داد

1390. [1366] *Bana kuvvet bağışladı ve gönlüme nûr verdi; gönlümün nûru elime ve ayağıma kuvvet verdi.*

"Nûr-ı dil"den murâd ilimdir; zîrâ nûr kendi zâhir ve eşyâyı muzhirdir. İlim dahi âsârıyla zâhir ve hakāyık-ı eşyâyı muzhirdir. Hak Teâlâ bir kimsenin kalbine Alîm ism-i şerîfiyle tecellî ederse, ef'âl ve harekâtı ilim dâiresinde olur; ve a'zâ ve cevârihi ilim ile müteharrik olduğu cihetle, câhilâne hareket eden kavîleri mağlûb eder.

از بر حق میرسد تفضیلها بازهم از حق رسد تبدیلها

1391. *Tafzîller Hak cânibinden erişir; tebdîller de yine Hak'dan erişir.*

Ya'ni bu galebe bana firâset ve akıl cihetiyle Hak'dan bir ihsân idi. Ve kuvveti ile hayvânât üzerine galebesi mu'tâd olan arslanın sıfat-ı gālibiyyetini mağlûbiyyete tebdîl etmek dahi yine Hak cânibinden zâhir oldu. Binâenaleyh âlemde meşhûd olan bilcümle fazâil ve fazâilin rezâile tebdîli hep bir hikmete müstenid olarak Hak cânibinden vâki' olur.

حق بدور و نوبت این تأیید را می نماید اهل ظن و دید را

1392. *Hak devir ve nevbet ile bu te'yîdi ehl-i zan ve müşâhedeye gösterir.*

Hak Teâlâ gālibin mağlûbiyyetini ve mağlûbun da gālibiyyetini âlemde devir ve nevbet ile hem ehl-i zanna ve hem de ehl-i müşâhede ve hakîkate gösterir.

Târih kitâbları akvâmın galebe ve mağlûbiyyeti devirlerini ve nevbetlerini tafsîlâtıyla nakleder. Fakat ehl-i zan bu gālibiyyet ve mağlûbiyyeti esbâbdan ve tesâdüften bilirler. Çünkü onlar Hakk'ın kudretinde şek ve zan içindedirler; ve fevkalâde bir hâle "tesâdüf" derler. Velâkin ehl-i müşâhede ve hakîkat

ve bâtın gözü açık olanlar bu husustaki müessirâtı Hak'dan görüp, âlemde zevk ederler.

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Âl-i İmrân'da vâki' ان يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَ تِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ (Âl-i İmrân, 3/140) ya'ni "Eğer size Uhud muhârebesinde cerh ve elem isâbet ettiyse, onlara da Bedir muhârebesinde onun gibi cerh ve elem isâbet etti. Bu eyyâm-ı dünyeviyyede olan ferahı ve gamı devr ettiririz" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

پند دادن خرگوش نخجیران را که بدین شاد مشوید

Tavşanın, av hayvanlarına: Bununla mesrûr olmayınız, diye nasîhat vermesi

هین بملك نوبتی شادی مکن ای تو بستهٔ نوبت آزادی مکن

1393. *Âgâh ol, nevbete mensûb olan mülk sebebiyle sevinme; ey nevbete bağlanmış hürlük etme!*

Mülk-i dünyâ gâh gelir, gâh gider. Binâenaleyh gelme nevbeti olduğu gibi, gitme nevbeti de vardır. Eğer mülk-i dünyâ sana teveccüh ederse sevinme, zîrâ gitmesi de vardır. Nitekim âyet-i kerîmede لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَ لَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ (Hadîd, 57/23) Ya'ni "Fevt olan şeye me'yûs olmayınız ve gelen şeye de ferahlanmayınız!" buyrulur.

Mâdemki mülkün gelmesinde ve gitmesinde senin sun'un ve tasarrufun yoktur, o halde sen, nevbetle mukayyed ve hükm-i ilâhînin esîrisin. Binâenaleyh bu kadar kayıt ve bağ içinde hürlük da'vâsını etme!

آنکه ملکش بر تر از نوبت تنند برتر از هفت انجمش نوبت زنند

1394. *O kimse ki, onun mülkünü nevbetden pek yüksek binâ ederler; onun nevbetini yedi yıldızdan daha yüksek ızhâr ederler.*

"Tenîden" burada peydâ ve ızhâr etmek ma'nâsınadır. Devlet ve saltanat-ı ma'neviyye sâhibi olan enbiyâ ve onların vârisleri olan kümmelîn-i evliyânın mülkü nevbetle gelip gitmeye tâbi' değildir; onların mülkünü nevbetle ge-

lip gitme kāidesinin hâricinde kurarlar. Selâtînin sarayları önünde çaldıkları nevbet mûzîkasını, manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden seb'a-i seyyâreden daha yüksek bir makāmda çalarlar. Ya'ni onların saltanat-ı ma'neviyyeleri âlem-i sûretin fevkındedir. Nitekim Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz bir gazellerinde şöyle buyururlar:

دوش بر درگاه عزت كوس سلطانى زدم　　خيمه بر بالاى دار الملك ربانى زدم

"Dün gece sultanlık davulunu dergâh-ı izzet üzerinde çaldım. Çadırı dâru'l-mülk-i Rabbânî'nin fevkine kurdum."

برتر از نوبت ملوك باقيند　　دور دائم روحها با ساقيند

1395. *Nevbetden âlî olanlar, bâkî pâdişahlardır; dâimâ rûhların sâkîleridir.*

Mülkü ve saltanatı nevbet kāidesine tâbi' olmayanlar, bâkî olan pâdişahlardır ki, onlar dâimâ rûhlara şarâb-ı aşk-ı ilâhîyi içiren sâkîlerdir.

ترك اين شرب ار بگويى يك دو روز　　در كنى اندر شراب خلد پوز

1396. *Eğer bir iki gün bu şürbün terkine kāil olursan, ağzını şarâb-ı ebedî içinde ıslatırsın.*

Eğer hayât-ı dünyeviyyede birkaç gün nefsin ekl ve şürb gibi huzûzâtını terke kāil olur isen, rûhunun ağzını şarâb-ı ebedî ile ıslatırsın. Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de onlar hakkında وَ سَقَيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا (İnsan, 76/21) ya'ni "Onların Rab'leri onlara şarâb-ı tahûru içirdi" buyurur.

Ehl-i aşk ve hakîkatin, gazellerinde bahis buyurdukları şarâb, işte bu şarâbdır.; ehl-i inkârın zâhib oldukları gibi sarhoşların içtikleri kokmuş üzüm suyu değildir ve onların sekirleri sekr-i ma'nevîdir.

اى شهان كشتيم ما خصم برون　　ماند خصمى زو بتر در اندرون

1397. *Ey şâhlar, biz dışarıdaki düşmanı öldürdük; içeride ondan beter bir düşman kaldı.*

Ey mülk-i zâhirin pâdişahları biz âlât-ı harb ile vücûdların hâricindeki düşmanları öldürdük. Şimdi vücûdumuzun içinde bir düşman olan nefsimiz kaldı ki, onun katline âlât-ı harbiyyenin te'sîri olmadığından hâricî düşmandan daha beterdir. Her gün sırtımızda taşırız, besleriz; fakat o bizi mahv etmek için dâimâ fırsat gözetir.

تفسير رجعنا من الجهاد االاصغر الى الجهاد الاكبر

"Küçük harbden, büyük harbe döndük" hadîs-i şerîfinin tefsîri

Resûl-i Ekrem Efendimiz bir gazâdan avdet ettikleri vakit, bu hadîs-i şerîfi buyururlar idi.

"**Cihâd-ı ekber**"den murâd nefis düşmanı ile mücâhededir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz diğer bir hadîslerinde افضل الجهاد ان يجاهد الرجل نفسه و هواه ya'ni "Cihâdın efdali kişinin nefsine ve nefsinin hevâsına karşı olan cihâdıdır" buyururlar.

کشتن این کار عقل و هوش نیست　　شیر باطن سخرهٔ خرگوش نیست

1398. *Bunu öldürmek aklın ve zekânın işi değildir; bâtın arslanı tavşanın maskarası değildir.*

Bu içerideki hasım olan nefsi öldürmek akıl ve zekâ kuvveti ile mümkin değildir; zîrâ bâtın arslanı olan bu nefs-i emmâre, tavşan gibi olan akl-ı maâşın zebûnu olamaz.

دوزخست این نفس و دوزخ اژدهاست　　کو بدریاها نگردد کم و کاست

1399. *Bu nefis cehennemdir ve cehennem ejderhâdır ki o denizler ile eksilmez.*

Nefs-i emmâre kalbi yakmakta ve azâb etmekte cehennemdir; ve cehennem ise doymak bilmeyen ejderhâdır. Denizleri döksen, onun harâretinin şiddeti azalmaz.

هفت دریا را در آشامد هنوز　　کم نگردد سوزش آن خلق سوز

1400. *Cehennem yedi deryâyı içer; o halk yakıcının harâreti eksilmez.*
[1376]

Hind şârihlerinden Şeyh Velî Muhammed Ekberâbâdî buyurur ki: "Ehl-i tahkîk indinde **cehennem**, nefsin sûretidir ve onun derekâtı sıfât-ı zemîme-i nefsin sûretleridir ki, âlem-i misâlde şahsın bu sıfât-ı zemîmesi ve ef'âl-i kabîhası azâb sûretiyle mütecessid olurlar; ve sıfât-ı rûh ve a'mâl-i hasene ayn-ı **cennet**dir ki o âlemde naîm sûretleriyle müteşekkil olurlar."

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî hazretleri *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde cismânî cehennemin havâ-yı hârdan ibâret bulunduğunu yazarlar. Bu havâ-yı hârrın nazîri, fezâda buhâr-ı nârî hâlinde bulunan küre-i şemsdir. Binâenaleyh cehennem-i cismânînin harâreti son derece şedîd olup, buna yedi deryâ dökülse, onu bir sûretde tebahhur edip, havâ-yı hârra inkılâb eder ve o harâret eksilmez.

سنگها و کافران سنگ‌دل　　　　اندر آیند اندرو زار و خجل

1401. *Taşlar ve taş gönüllü kâfirler, ağlıyarak ve utanarak onun içine girerler.*

Bu beyt-i şerîfe يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا اَنْفُسَكُمْ وَ اَهْلِيكُمْ نَارًا وَ قُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ (Tahrîm, 66/6) Ya'ni "Ey mü'minler nefislerinizi ve ehillerinizi odunu nâs ve taş olan ateşten vikāye ediniz!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ve diğer âyette dahi فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ اُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ (Bakara, 2/24) ya'ni "Sakınınız o ateşten ki, onun odunu nâs ve taştır; kâfirler için hazırlanmıştır" buyrulur. Zîrâ kıyâmet-i kübrâda taayyünât-ı unsuriyye ateşe inkılâb edecektir ve bu da fennen müsteb'ad bir şey değildir. Zîrâ şiddetli müsâdemâtın netîcesi harâret-i şedîdedir. Binâenaleyh rûhunu îmân ile âlem-i tabîattan kurtaramayıp unsuriyyât içinde mahbûs kalan küffârın bu unsuriyyâta tebean ateşe duhûlleri zarûrî bir hâl olur.

هم نگردد ساکن از چندین غدا　　　　تا ز حق آید مراورا این ندا

1402. *Bu kadar gıdâdan dahi sâkin olmaz; nihâyet ona Hak'dan bu nidâ gelir.*

سیر گشتی سیر گوید نی هنوز　　　　اینت آتش اینت تابش اینت سوز

1403. *Doydun mu, doydun mu? Der ki: Henüz hayır; işte sana âteş! İşte sana harâret, işte sana yakma.*

Bu beyitler يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ (Kāf, 50/30) ya'ni "Yevm-i kıyâmetde biz cehenneme doldun mu? deriz. O, daha ziyâde var mı? der" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

عالمی را لقمه کرد و در کشید　　　　معده اش نعره زنان هل من مزید

1404. *Bir âlemi lokma etti ve çekti; mi'desi* هل من مزيد *"Daha var mı?" na'rasını vurdu.*

Âlem-i dünyâyı ve küre-i arzı yevm-i kıyâmetde buhâr-ı nârî hâlinde küre-i cehennem cezb ederek yuttu; ve dâire-i vüs'atı, daha var mı? na'rasını

vurur. Bu küre-i nârî-i cehennem o kadar büyüktür ki, fezâdâ dâir olan ecrâm-ı mütesallibeyi lokma gibi cezb edip yutar.

حق قدم بر وی نهد از لامکان　　　آنگه او ساکن شود از کن فکان

1405. *Hak lâ-mekândan onun üzerine kademini koyar; o vakit o kün-fekândan sâkin olur.*

Bu beyt-i şerîfde, şu hadîs-i şerîfe işâret buyrulur: لا تزال جهنم تقول هل من مزيد حتى يضع الجبار فيها قدمه فتقول قط قط Ya'ni "Cehennem dâimâ daha var mı? der. Nihâyet Cebbâr ona ayağını vaz' eder; binâenaleyh elverir, elverir der."

"Cebbâr'ın ayağı" hakkında muhakkıkîn hazerâtı müteaddid vecihler beyân buyurmuşlardır. Burada hepsinin zikri uzun olur. Fakîrin hâtırına lâyih olan budur ki: Küre-i cehennem buhâr-ı nârî hâlinde bulundukça, onun yakmak ve küllünü yakmaktan doymamak isti'dâdı, dâimâ yakacak maddeler ister. Ve ecrâm-ı kesîfeden hangisi câzibesine tutulsa, derhal onu buhâr-ı nârî hâline ifrâğ eder. Ondaki bu isti'dâd ancak fezâda teberrüd ve tasallüb ile zâil olur. A'zâ-yı insânın en nihâyeti ayak olduğu gibi, vücûd-ı vâhid-i hakîkînin en son mertebe-i tenezzülü de, kesâfet-i unsuriyye hâlidir. Binâenaleyh lâ-mekân olan vücûd-ı hakîkî-i Hak tarafından vâki' olan tecellî-i Rahmânî üzerine, buhâr-ı nârî hâlinden, teberrüd ve tasallüb hâline geçer. Şu hâle nazaran kadem-i Cebbâr'ın vaz'ı, "Kün!" emriyle teberrüd ve tasallüb etmesi olur. Nitekim bu ma'nâyı te'yîden hadîs-i şerîfde, cehennemde şecere-i circîr biteceği beyân buyrulmuştur. Ve "circîr", gâyet sulak mahalde biten maydanos dediğimiz nebâttır. bu teberrüd ve tasallüb dahi âyet-i kerîmede لَابِثِينَ فِيهَا اَحْقَاباً (Nebe', 78/23) Ya'ni "Orada hukublarca kalırlar" buyrulduğuna nazaran, ahkâbın inkızâsından sonra vâki' olur. "Hukub" seksen yıl ma'nâsınadır. Ahkâb, hukubun cem'i olup, birçok seksen yıllar demektir. Ve ind-i ilâhîde bir gün, dünyânın bin senesine muâdil bir derecede olduğundan, bir hukub dünyânın seksenbin yılına muâdil olur. Bunun kaç hukubdan sonra vâki' olacağı Kur'ân-ı Kerîm'de musarrah olmadığından, bu ciheti ancak Allah Teâlâ bilir. İhtimâl ki, bu teberrüd ve tasallüb keyfiyyeti, dünyânın milyonlarca senelerine bâliğ olur. "Neûzü billâh".

چونکه جزؤ دوزخست این نفس ما　　　طبع کل دارد همیشه جزؤها

1406. *Mâdemki bu bizim nefsimiz cehennemin cüz'üdür, cüzler dâimâ küllün tabîatını tutar.*

Cehennem kendi hazzına doymadığı gibi, bizim nefs-i emmâremiz dahi, kendi huzûzât-ı hayvâniyyesine doymaz ve aslâ kanâat etmez.

این قدم حق را بود کورا کشد　　　غیر حق خود کی کمان او کشد

1407. *Bu kadem Hakk'a mahsûsdur ki, O söndürür; muhakkak onun yayını Hak'dan gayri kim çeker?*

Küre-i nârî hâlindeki cehennemin âteşini, kadem-i Cebbâr'ını vaz' etmek sûretiyle ancak Hak söndürebilir. O cehennemin kuvvetli olan yayını Hak'dan başkası çekemez.

"Onun yayını çekmek" ta'bîri, güç olan bir şeye gücü yetmek ma'nâsınadır. Beyt-i şerîfde "o râ küşed= onu öldürür" ta'bîrinin isti'mâl buyrulması da, âteş-i cehennemin bilâhire söneceğine işâretdir. Çünkü lisân-ı fârisîde "mumu söndürmek" yerine "öldürmek" ta'bîri kullanılır. İmdi cehennemin âteşini Cebbâr'ın kademi söndürdüğü gibi; cehennemin cüz'ü olan bizim nefs-i emmâremizin vücûdumuzdaki harâretini dahi, yine O'nun kadem-i Cebbâr'ı söndürür; ve kadem-i Cebbâr'ın vaz'ı da rahmet-i rahmâniyyeden inbiâs eder. Nitekim Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz bir gazellerinde şöyle buyururlar:

محنت ایوبرا وفاقهء یعقوبرا　　　چارهء دیگر نبود رحمت رحمان رسید

"Eyyüb (a.s.) ın mihnetine ve Ya'kûb (a.s.) fâkasına başka bir çâre olmadı, rahmet-i rahmâniyye yetişti."

در کمان ننهند الا تیر راست　　　این کمانرا باز گون کژ تیر هاست

1408. *Yaya ancak doğru oku koyarlar; bu kemânın ma'kûs eğri okları vardır.*

"Yay"dan murâd, cism-i insânîdir. "Doğru ok"dan murâd, ervâh-ı tayyibe ve "eğri ok"dan murâd dahi ervâh-ı habîsedir. Ya'ni insanların bu cisimlerine tayyib ve habîs rûhlar vaz' ederler. Hedefe ve asl-ı hakîkîye vâsıl olacak olan rûhlar, doğru ok gibi olan ancak ervâh-ı tayyibedir. Ma'kûs ve eğri oklar, asl-ı hakîkîye vâsıl olmayıp, yarı yol olan âlem-i kesâfetde mahbûs kalacak ervâh-ı habîsedir.

راست شو چون تیروا ره از کمان　　　کز کمان جز راست نجهد بی گمان

1409. *Ok gibi doğru ol ve yaydan kurtul! Zîrâ şübhesiz yaydan doğrunun gayri fırlamaz.*

Ey sâlik; ervâh-ı tayyibenin şânı, enbiyâya tâbi' olup amel-i sâlih işlemektir. Binâenaleyh tarîk-ı enbiyâda müstakîm ol ve yay gibi olan bu vücûd-ı kesîfinin hüküm ve te'sîrinden kurtul; zîrâ bu vücûd-ı kesîfin ahkâmından eğri ok gibi olan ervâh-ı habîse kurtulamaz.

چونکه وا گشتم ز پیکار برون   روی آوردم به پیکار درون

1410. *Vaktâki hâricî harbden avdet ettim, harb-i dâhilîye teveccüh ettim.*
[1386]

قد رجعنا من جهاد الاصغریم   با نبی اندر جهاد اکبریم

1411. *Biz küçük harbten döndük; Peygamber ile berâber büyük harb içindeyiz.*

قوت از حق خواهم و توفیق و لاف   تا بسوزن بر کنم این کوه قاف

1412. *İğne ile bu Kâf dağını koparmak için, Hak'dan kuvvet ve tevfîk ve lâf isterim.*

Muhakkıklerin bahs ettikleri "Kāf dağı" âlem-i sûret ve taayyündür. Ben bu cism-i kesîfimin ahkâmını mücâhede ve riyâzet iğnesi ile koparabilmek için, Hak Teâlâ Hazretleri'nden kuvvet ve muvaffakiyyet isterim; ve netîcede de وَ اَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ (Duhâ, 93/11) Ya'ni "Rabb'in ni'metini ihbâr et!" âyet-i kerîmesindeki emir mûcibince, Hakk'ın bu ihsânından dolayı öğünerek ihvânıma ni'met-i Hakk'ı haber vermek ve onları da bu tarîka teşvîk etmek isterim.

سهل شیری دانکه صفها بشکند   شیر آنست آنکه خود را بشکند

1413. *Safları yaran bir arslanı ehemmiyetsiz bil! Arslan o kimsedir ki, kendisini kırar.*

Muhârebede safları yaran kimsenin arslanlığı ve şecâati ehemmiyetsizdir; asıl arslan olan o kimsedir ki, nefsinin enâniyyetini ve sıfât-ı zemîmesini kırıp mağlûb eder.

در بیان این شنو یك قصه‌ء   تا بری از سر گفتم حصه‌ء

1414. *Benim sözümün sırrından bir hisse almak için, bunun beyânında bir kıssa dinle!*

آمدن رسول روم تا امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه و دیدن او
کرامات عمر رضی الله عنه

Rum elçisinin Emîrü'l-Mü'minîn Ömer (r.a.)a kadar gelmesi ve onun Ömer (r.a.)ın kerâmâtını görmesi

تا عمر آمد ز قیصر یك رسول　　در مدینه از بیابان نغول

1415. *Kayser'den Medîne'de Ömer'e kadar uzak beyâbandan bir elçi geldi.*

گفت کو قصر خلیفه ای حشم　　تا من اسب و رخت را آنجا کشم

1416. *Dedi ki: Ey ahâlî, halîfenin köşkü nerededir; tâ ki ben atımı ve eşyâmı oraya çekeyim.*

قوم گفتندش که او را قصر نیست　　مر عمر را قصر جان روشنیست

1417. *Ahâlî ona dediler ki: Onun köşkü yoktur; Ömer'in bir parlak can köşkü vardır.*

گرچه از میری ورا آوازه ایست　　همچو درویشان مر او را کازه ایست

1418. *Her ne kadar beylik cihetinden onun sıytı var ise de, onun fakîrler gibi küçücük bir evi vardır.*

ای برادر چون ببینی قصر او　　چونکه در چشم دلت رستست مو

1419. *Ey kardeş sen onun köşkünü nasıl görürsün? Zîrâ senin kalb gözünde kıl bitmiştir.*

"Kıl"dan murâd, kibir ve enâniyettir. Ya'ni senin basar-ı basîretin önünde kibir ve enâniyet kılları bitmiş ve hâssa-i rü'yeti izâle etmiştir; binâenaleyh sen onun kasr-ı cânını nasıl görebilirsin?

چشم دل از مو و علت پاك آر　　وانگه آن دیدار قصرش چشم دار

1420. [1395] *Kalb gözünü kıldan ve illetten temizle de, ondan sonra onun köşkünün cemâline göz tut!*

Kalb gözün kibir ve enâniyet kıllarıyla ve hevâ ve hevesât-ı nefsâniyye illetleriyle ma'lûldür. Çeşm-i basîretin bu illetler ile ma'lûl iken, âlem-i rûhâniyyeti müşâhede etmek mümkin değildir.

هر کرا هست از هوسها جان پاك　　　زود بيند حضرت و ايوان پاك

1421. *Her kimin cânı heveslerden pâk ise, çabuk hazreti ve eyvân-ı pâki görür.*

"Hazret"den murâd, Hakk'ın huzûru ve şühûdudur. Lügaten yüksek binâ ve pâdişahların dîvân salonu ma'nâsına olan "eyvân"dan murâd dahi, vücûd-ı vâhid-i Hakk'ın zuhûr ettiği merâtibdir. Ya'ni kalb gözünün perdeleri olan hevesât-ı nefsâniyyeyi kaldıran kimseler, bilcümle eşyâda vech-i Hakk'ı ve her mertebede Hakk'ın şe'nini görürler demek olur.

Cenâb-ı Pîr bu beyitten i'tibâren Hakk'ın lisânından âtîdeki hakāyıkı beyân buyururlar.

چون محمد پاك شد زين نار و دود　　　هر کجا رو کرد وجه الله بود

1422. *Muhammed gibi bu ateşten ve dumandan pâk oldu; her nereye teveccüh ederse, Allah'ın vechi oldu.*

Ya'ni hevesât-ı nefsâniyyeden kalbini temizleyen kimse, musaffâ-yı ezelî olan Muhammed (a.s.v.) Efendimiz gibi gazab ve şehvet âteşinden ve kesâfet-i beşeriyye dumanından pâk oldu; ve basar-ı basîreti önünden bu âteş ve duman zâil olunca, sâha-i müşâhedesi berrâk olup, her nereye teveccüh ederse, o kimse Allah'ın vechini gördü ve kendisine فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) Ya'ni "Nereye teveccüh edersen, Allah'ın vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı münîfi hâlen ve zevkan münkeşif oldu.

چون رفيقى وسوسهء بد خواه را　　　کى بدانى ثم وجه الله را

1423. *Mâdemki sen fenâ isteyenin vesvesesine refîksin, "semme vechullâh"ı ne vakit bilirsin?*

Ya'ni senin kalbin dâimâ senin fenâlığını murâd eden şeytanın vesvesesine tâbi' oldukça, her tarafta vâki' olanın ancak Zât-ı Hak olduğunu ne vakit bilirsin? Zîrâ bir şeyde istiğrâk, diğer şeyin bilinmesine ve görülmesine mâni'dir. Vesvese-i şeytânî içinde müstağrak olan âfâkda ve enfüsde zâhir olan Hakk'ı bittabi' müşâhede edemez.

هر که را باشد ز سینه فتح باب　　　　او ز هر ذره ببیند آفتاب

1424. *Her kime ki sîneden feth-i bâb ola, o her zerreden güneşi görür.*

Ya'ni vesvese-i şeytânî netîcesi olarak kalbe müstevlî olan hevesât-ı nefsâniyye perdelerini kaldıran kimseye sadrından bir kapı açıldığı vakit, o her bir zerreden güneş gibi Zât-ı Hakk'ı görmeğe başlar.

حق پدیدست از میان دیگران　　　　همچو ماه اندر میان اختران

1425. *Ağyâr arasında Hak, yıldızlar arasındaki ay gibi zâhirdir.*

"Ağyâr"dan murâd, mezâhir-i esmâ-yı ilâhiyye olan suver ve taayyünât-ı kevniyyedir. Esmâ-yı ilâhiyye yıldızlara ve müsemmâ olan Hak dahi aya teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni mezâhir-i esmâiyye olan taayyünât-ı âlem arasında, müsemmâ olan Hak zâhirdir demek olur.

دو سر انگشت بر دو چشم نه　　　　هیچ بینی از جهان انصاف ده

1426. *İki parmağın ucunu iki göz üzerine koy; insâf et, cihândan hiçbir şey görür müsün?*

گر نه بینی این جهان معدوم نیست　　　　عیب جز زانگشت نفس شوم نیست

1427. *Eğer görmüyorsan, bu cihân ma'dûm değildir; kusûr o uğursuz nefsin parmağından gayri değildir.*

Parmaklarının ucunu gözlerine koyduğun vakit, suver-i eşyâyı göremezsin. Halbuki senin görmemen ile o sûretlerin yok olması lâzım gelmez. Bunun gibi, sen kalb gözünün üzerine, uğursuz nefsin parmakları olan hevesâtı koymuş ve onun rü'yet kuvvetini ibtâl etmişsin. Bu sebeble eşyâda vech-i Hakk'ı göremiyecek bir hâle gelmişsin. Senin basar-ı basîretin vech-i Hakk'ı göremediği için, onun ma'dûm olması lâzım gelmez. Kusûr, senin meş'ûm olan nefsindedir.

تو ز چشم انگشت را بردار هین　　　　وانگهانی هر چه میخواهی ببین

1428. *Âgâh ol, sen parmağı gözünden kaldır; ondan sonra her neyi istersen gör!*

نوح را گفتند امت کو ثواب　　　　گفت او زان سوی واستغشوا ثیاب

1429. *Nûh'a ümmeti: Hani o sevâb? dediler: O taraftandır, dedi. Halbuki onlar elbiselerine büründüler.*

Ya'ni Nûh (a.s.)a ümmeti dediler ki: Senin bize va'd ettiğin sevâb ve mükâfât nerededir? Hz. Nûh onlara: O taraftandır; ya'ni cânib-i Hak'dandır diye cevâb verdi. Halbuki onlar bu sözü dinlememek için başlarını elbiseleriyle örttüler ve parmaklarıyla da kulaklarını tıkadılar.

Bu beyt-i şerîfde, şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: وَ انّى كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا اَصَابِعَهُمْ فِى آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَ اَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا (Nûh, 71/5-7) Ya'ni "Yâ Rab ben onları senin mağfiret etmen için, her ne vakit da'vet ettim ise, parmaklarını kulaklarına tıkadılar ve elbiselerine büründüler ve musırr oldular ve son derece kibir ile mütekebbir oldular." Ya'ni Nûh (a.s.)ın da'veti vâki' iken, onların nefislerinin ahkâmında müstağrak olup, kuvve-i sâmialarını bu da'veti işitmekten ibtâl ettiler.

رو و سر در جامه ها پیچیده اید   لا جرم با دیده و نادیده اید

1430. *Yüzünüzü ve başınızı elbiselerinize sarmışsınız; şübhesiz göz ilesiniz ve*
[1405] *görmemişsiniz.*

Yüzünüz ve başınız elbiseleriniz ile sarılı olduğu için, başınızın üstünde gözünüz bulunduğu halde onun hâl-i rü'yetini ta'tîl edip maksûdu görmez bir hâle gelmişsiniz. Ya'ni, cism-i kesîfinizin ahkâmı, kalb gözünüzü örtmüş, hakāyıkı göremez bir hâle gelmişsiniz. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: فَانَّهَا لاَ تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَ لَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِى فِى الصُّدُورِ (Hac, 22/46) Ya'ni "Onların baş gözü kör değildir; velâkin sadırlarındaki kalblerinin gözü kördür."

آدمی دیدست و باقی پوستست   دیده آنست آنکه دید دوستست

1431. *İnsan gözdür ve bâkî kabuktur. O şey ki dostu görmektir, görmek odur.*

Ya'ni insanın kıymeti görmesinde olduğu için, o insan, âlemde ancak bir göz mesâbesindedir. Binâenaleyh onun görüşü iç ve bâkî kuvâsı ve a'zâsı kabuk menzilesindedir; ve onun görüşünün kıymeti dahi, asl-ı hakîkî olan Hakk'ı görmesindedir; ve görmek dahi ancak bundan ibârettir.

چونکه دید دوست نبود کور به   دوست کو باقی نباشد دور به

1432. *Dostun görüşü olmayınca kör olmak evlâdır. Bâkî olmayan dostun uzak olması müreccahdır.*

Gözün görüşü, mahbûb-ı hakîkî olan Hak olmayınca, o gözün kör olması evlâdır. Ey sâlik, senin nefsinin gözü bâkî olmayan dostları görmektedir,

bu dostların senden uzak olması evlâdır; zîrâ onlar mâsivâ-yı Hak olup, senin nazarını Hak'dan hicâba düşürür.

چون رسول روم این الفاظ تر   در سماع آورد شد مشتاقتر

1433. *Vaktâki Rum elçisini bu tâze elfâz semâ'a getirdi, pek müştâk oldu.*

Rum elçisi, ashâb-ı kirâm hazarâtından böyle hiç işitmediği tâze sözleri dinleyince vecde geldi ve Ömer (r.a.) hazretlerini görmeğe pek ziyâde müştâk oldu.

دیده را بر جستن عمر گماشت   رخت را واسب را ضایع گذاشت

1434. *Gözünü Ömer'i aramağa nasb etti; yükünü ve atını zâyi' bıraktı.*

هر طرف اندر پی آن مرد کار   می شدی پرسان او دیوانه وار

1435. *O iş adamının izinde o, deli gibi her tarafa sorucu olurdu.*

کین چنین مردی بود اندر جهان   وز جهان مانند جان باشد نهان

1436. *Cihânda böyle bir adam olsun da, cihândan can gibi gizli olsun?*

Rum elçisi kendi kendine böyle diyordu: Acâib! Dünyâda böyle bir adam bulunsun da, tenlerdeki can gibi, cism-i cihândan gizli kalsın, bu nasıl şeydir?

جست او را تاش چون بنده بود   لا جرم جوینده یا بنده بود

1437. *Ona bende gibi olmak için, onu aradı; şübhesiz arayan bulucu olur.*

دید اعرابی زنی او را دخیل   گفت عمر اینك بزیر آن نخیل

1438. *Bir köylü Arab kadını onu ecnebî gördü, dedi ki: İşte Ömer, o hurma ağacının altındadır.*

زیر خرما بن ز خلقان او جدا   زیر سایه خفته بین سایهء خدا

1439. *Halktan ayrı olarak o hurma altındadır; Hudâ'nın zıllini, gölge altında uyumuş gör!*

Ya'ni Arab kadını elçinin etvârından yabancı bir adam olduğunu ve Hz. Ömer efendimizi aradığını anladı. Onun yeryüzünde zıll-i ilâhî olan bir insân-ı kâmil olup, hurma ağacının altında halktan tecerrüd ederek yatmış olduğunu anlattı.

یافتن رسول روم امیر المؤمنین عمر را
رضی الله عنه زیر درخت خفته

Rum elçisinin Emîrü'l-Mü'minîn Ömer (r.a.) efendimizi ağaç altında uyumuş olarak bulması

آمد او آنجا و از دور ایستاد   مر عمر را دید و در لرز او فتاد

1440. [1415] *O, oraya geldi ve uzaktan durdu; Ömer'i gördü ve titremeğe düştü.*

هیبتی زان خفته آمد بر رسول   حالتی خوش کرد بر جانش نزول

1441. *Elçiye o uyumuştan bir heybet geldi; latîf bir hâl onun üzerine nüzûl etti.*

Elçiye, uykuda olan Hz. Ömer (r.a.)ın heybetinden bir heybet geldi ve kalbine feyz-i ilâhî nüzûl etmeğe başladı ve latîf bir cezbe gelip a'zâ-yı hâriciyyesini de titretti.

مهر و هیبت هست ضد هم دگر   این دو ضد را دید جمع اندر جگر

1442. *Muhabbet ve heybet, birbirinin zıddıdır; bu iki zıddı ciğerinde cem' olmuş gördü.*

Elçi Hz. Ömer'in medhini işitmiş ve ağaç altındaki hey'etini, işittiği medihlere muvâfık bulmuş olduğundan, kalbinde son derece bir muhabbet duymuş idi. Fakat bu muhabbetle berâber onun hey'etini müşâhededen dolayı, aynı zamanda kalbini bir heybet dahi isti'lâ etti. Binâenaleyh ciğerinde ya'ni bâtınında bu zıd olan iki duygunun cem' olmuş olduğunu gördü. Bu bir zevkî haldir ki, bir insân-ı kâmilin huzûrunda bulunan her bir sâlik bu iki zıddı aynı zamanda kalbinde hisseder.

گفت با خود من شهانرا دیده ام   پیش سلطانان مه بگزیده ام

1443. *Kendi kendine dedi: Ben pâdişâhlar görmüşüm, büyük sultanların huzûrunda makbûl olmuşum.*

از شهانم هيبت و ترسى نبود هيبت اين مرد هوشم را ربود

1444. *Pâdişâhlardan bana bir heybet ve korku olmadı; bu adamın heybeti aklımı kaptı.*

رفته ام در بيشهء شير و پلنگ روى من زيشان نگردانيد رنگ

1445. *Arslan ve kaplan olan ormana gitmişim; onlardan benim yüzümün rengi dönmedi.*

بس شدستم در مصاف كارزار همچو شير آن دم كه باشد كار زار

1446. *Çok cenkde ve kârzârda, iş feryâd olduğu anda arslan gibi olmuş idim.*

"Mesâf" harb ve cenk, "kâr" iş, "zâr" mekân-ı kesret ma'nâlarınadır. Şu halde birinci mısra'daki "kârzâr" çok iş olan mahal demektir. Nitekim lâlesi çok olan mahalle "lâle-zâr" ve gülü çok olan mahalle de "gül-zâr" derler. Ve ikinci mısrâ'daki "zâr" Fârisî olarak "feryâd" ma'nâsınadır. Ya'ni ben birçok cenklerde ve işi çok olan mahallerde bulundum; herkesin işi feryâd olduğu bir zamanda ben arslan gibi yılmak bilmedim, demek olur.

بس كه خوردم بس ز دم زخم گران دل قوى تر بوده ام از ديگران

1447. *Çok ağır yara yedim, çok vurdum; başkalarından daha gönlü kavî olmuş idim.*

بى سلاح اين مرد خفته بر زمين من بهفت اندام لرزان چيست اين

1448. *Bu adam, yer üstünde silâhsız uyumuştur; ben yedi endâmım ile titreyiciyim, bu nedir?*

هيبت حقست اين از خلق نيست هيبت اين مرد صاحب دلق نيست

1449. *Bu Hakk'ın heybetidir, mahlûktan değildir. Bu eski püskü esvâblı adamın heybeti değildir.*

Buraya kadar olan ebyât-ı şerîfenin ma'nâları, elçinin söylediği sözlerdir; ve kendi hâlini tedkîk ve muhâkeme etmesidir. Âtîdeki beyitte Cenâb-ı Pîr bu heybetin sebeb ve menşeini beyân buyururlar.

هر كه ترسيد از حق و تقوى گزيد ترسد از وى جن و انس و هر كه ديد

1450. [1425] *Her kim ki Hak'dan korktu ve takvâyı ihtiyâr eyledi; cin ve ins her kim görür, ondan korkar.*

Bu beyt-i şerîfde şu hadîs-i şerîfe işâret buyrulur: من خاف الله خافه كل شيئ و من خاف غير الله خوفه الله عن كل شيئ Ya'ni "Kim ki Allah Teâlâ'dan korkarsa, her şey ondan korkar; ve Allah'ın gayrinden korkarsa, Allah Teâlâ onu her şeyden korkutur."

Takvânın üç mertebesi vardır. Birisi şirk-i hafî ve celîden perhîzdir. Bu en aşağı mertebesidir. İkincisi bilcümle haramlardan ve şehevât-ı nefsâniyyeden perhîzdir. Bu da vasat bir mertebedir. Üçüncüsü Allah Teâlâ'nın gayrine iltifat ve nazardan kalbin perhîzidir. Bu en a'lâ bir mertebedir. Bu üç mertebeyi cem' edenlerden cin ve ins, ya'ni görünen ve görünmeyen mahlûkāt korkar.

اندرين فكرت بحرمت دست بست　　　بعد يك ساعت عمر از خواب جست

1451. *Bu fikir içinde hürmetle el bağladı; bir müddet sonra Ömer uykudan sıçradı.*

Ya'ni elçi bu fikir ile Hz. Ömer (r.a.)ın rûh-i pür-fütûhunu gıcıklamağa başlamış ve bu tefekkürâtı kendisine hürmet hissini ilkā etmekle, karşısında el bağlayıp kemâl-i ta'zîm ile durmakta bulunmuş idi. Hz. Ömer efendimizin rûh-i şerîfi, bu misâfirden haberdâr olmakla cüz'î bir müddet sonra uykudan uyandı.

سلام كردن رسول روم بامير المؤمنين رضى الله عنه

Rûm elçisinin Emîrü'l-Mü'minîn Ömer (r.a.) efendimize selâm vermesi

كرد خدمت مر عمر را و سلام　　　گفت پيغمبر سلام آنگه كلام

1452. *Ömer'e hizmet ve selâm etti. Peygamber "Selâm, ondan sonra kelâm" buyurdu.*

Elçi, Hz. Ömer efendimize hizmet-i ta'zîmi îfâ ve vazîfe-i selâmı icrâ etti. Zîrâ Peygamber aleyhissalâtü ve's-selâm Efendimiz السلام قبل الكلام Ya'ni "Mükâlemeden evvel selâm vermek vardır" buyurdular. Bu selâm bilcümle insanlar arasında bilâ-tefrîk-ı cins ve mezheb, nezâket-i beşeriyye îcâbıdır ve râbıta-i ülfet ve muhabbetdir.

پس علیکش گفت او را پیش خواند ایمنش کرد و بپیش خود نشاند

1453. *İmdi ona "Aleyke" dedi, onu huzûruna çağırdı. Onu îmin etti ve önüne oturttu.*

Ya'ni Hz. Ömer efendimiz السلام تطوع والرد فريضة Ya'ni "Selâm vermek nevâfildendir; ve selâmı reddetmek farîzadır" hadîs-i şerîfi mûcibince, elçinin verdiği selâmı "Ve aleyke's-selâm" diyerek reddetti. Titremekte olan elçiyi huzûruna çağırdı ve ona cemâl ile nazar edip kalbindeki heybeti, ünse tahvîl buyurdu ve kendisine takrîb·edip önüne oturttu ve âtîdeki sözleri söyledi:

لا تخافوا هست نزل خائفان هست در خور از برای خائفان

1454. *Korkanların taâm-ı hâzırı "Lâ tehâfû"dur; o korkanlar için lâyıktır.*

Bu beyt-i şerîfde اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰئِكَةُ اَنْ لاَ تَخَافُوا وَ لاَ تَحْزَنُوا (Fussilet, 41/30) ya'ni "O kimseler ki, Allah bizim Rabb'imizdir dediler, sonra da müstakîm oldular; onlara korkmayın ve mahzûn olmayın diyerek melâike tenezzül eder" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Azamet-i ilâhiyyeden korkup onun emir ve nehyinde istikāmet üzere bulunanlara Allah Teâlâ Hazretleri emniyyet ve selâmet müjdesini verir. Ve bu "Korkmayın!" müjdesi korkan kimselere lâyık bir taâm-ı ma'nevîdir.

هر که ترسد مرورا ایمن کنند مرد دل تر سنده را ساکن کنند

1455. *Her kim korkarsa, onu îmin ederler; gönlü korkan adamı sâkin kılarlar.*

آنکه خوفش نیست چون گویی مترس درس چه دهی نیست او محتاج درس

1456. *Korkusu olmayan kimseye, nasıl korkma dersin? Niye ders verirsin; o derse muhtâc değildir.*

Ya'ni bir şeyi nefy etmek için, o şeyin mevcûd olması lâzımdır. Binâenaleyh bir kimsede korku mevcûd ise "korkma" diye korkuyu ondan nefy edersin. Korkmayan kimsede, korku mevcûd olmadığı için, ondan korkunun nefyine kalkmak abes olur ve bu hâl, derse muhtâc olmayan bir kimseye ders vermek kabîlinden olur. Bundan şu netîce çıkar ki, bir kimse bir şeyi nefy etse, evvelâ onun vücûdunu isbât etmiş bulunur.

آن دل از جا رفته را دلشاد کرد خاطر ویرانش را آباد کرد

1457. *O, gönlü yerinden gitmişi dilşâd eyledi; onun hâtır-ı harâbını ma'mûr eyledi.*

Hz. Ömer efendimiz, o heybetten gönlü yerinden gitmiş olan elçiyi tatyîb etti ve gönlüne sürûr ilkā etti ve onun yıkılmış olan gönlünü ta'mîr eyledi.

بعد ازان گفتش سخنهای دقیق　　　وز صفات پاك حق نعم الرفیق

1458. *Ondan sonra ona iyice sözler ve ne güzel refîk olan Hakk'ın sıfât-ı pâkinden söyledi.*

Hz. Ömer efendimiz zekî bir adam olan elçiye hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeye dâir ince sözler söyledi ve onu Hakk'ın sıfât-ı mukaddesesinde tefekküre sevk etti. Nitekim hadîs-i şerîfde تفكروا فى آلاء الله ya'ni "Allah Teâlâ'nın âlâsında, ya'ni sıfât ve esmâsında tefekkür ediniz!" buyrulmuştur. Hak Teâlâ hakkında نعم الرفيق [ya'ni "Ne güzel refîk!"] buyrulması, her hallerinde ve işlerinde Hakk'ın, kullarıyla berâber olup onlara rıfk ile muâmele buyurduğuna işârettir. Nitekim hadîs-i şerîfde ان الله رفيق يحب الرفق ya'ni "Allah Teâlâ pek ziyâde refîkdir, ya'ni yumuşak huyludur ve yumuşak huyu sever" buyrulur.

وز نوازشهای حق ابدال را　　　تا بداند او مقام و حال را

1459. *O makāmı ve hâli bilmek için, Hak Teâlâ'nın abdâla olan nevâzişlerinden söyledi.*

Ya'ni elçiye vâki' olan cezbe ve lerzenin ne olduğunu anlatmak ve binâenaleyh ona makām ne demektir ve hâl ne demektir, bunları bilmek için, ne güzel refîk olan Allah Teâlâ'nın "abdâl"a, ya'ni nefsinin sıfâtını tebdîl etmiş olan evliyâya olan ihsânlarını söyledi.

حال چون جلوه ست زان زیبا عروس　　　وین مقام آن خلوت آمد با عروس

1460. [1435] *Hâl, yakışıklı olan o gelinden cilve gibidir; ve bu makām gelin ile halvet geldi.*

Ehl-i tarîk indinde **hâl**, güzel bir gelinin güzelliğini göstermesi gibidir ki, kendisini, istediği vakit ve istediği kadar, istediği kimselere gösterir. Bu husûsda onu görenlerin sun'u ve murâdı mevzû'-i bahs olmaz. Bu misâle mutâbık olarak bütün güzelliklerin menba'ı olan Hak Teâlâ'nın sâliklere, istediği vakit, istediği kadar kendi güzelliklerinden ve hoşluklarından birisini göstermesi, hâldir. Sâlikin bunda aslâ amelinin ve murâdının te'sîri olmaz.

Makāma gelince, bu makām hâl gibi değildir. Gelinin dâmâdı kendi odasına kabûl etmesi gibidir ki; bu halvetde gelinin cemâli dâmâdın nazarından

aslâ gâib olmaz ve bu müşâhedede, başkalarının iştirâkı bulunmaz. Hak Teâlâ dahi bir kuluna makām ihsân edince, her ne tarafa baksa Hakk'ın güzelliklerini ve hoşluklarını görür.

جلوه بیند شاه و غیر شاه نیز   وقت خلوت نیست جز شاه عزیز

1461. *Cilveyi şâh ve şâhın gayri dahi görür; halvet vakti şâh-ı azîzin gayri yoktur.*

Pâdişâhın haremi olmak üzere gelin olan bir kadını, merâsim esnâsında hem şâh ve hem de şâhdan başkaları da görür; fakat onun halvet-gâhı olan odasında ancak azîz ve büyük olan pâdişâh vardır. Onu görenlerin hepsi oraya giremez. İşte hâl ve makām bunun gibidir.

جلوه کرده خاص و عامانرا عروس   خلوت اندر شاه باشد با عروس

1462. *Gelin hâssa ve âmma görünmüştür. Halvette gelin ile berâber ancak şâh olur.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz sâlikleri teşvîk için te'kîden, hâl ve makāmı temsîlen beyân buyuruyorlar.

هست بسیار اهل حال از صوفیان   نادرست اهل مقام اندر میان

1463. *Sûfîlerden ehl-i hâl çoktur; içlerinde ehl-i makām nâdirdir.*

از منازلهای جانش یاد داد   وز سفرهای روانش یاد داد

1464. *Ona cânın menzillerinden yâd verdi ve ona rûhun seferlerinden yâd verdi.*

Ya'ni Hz. Ömer efendimiz elçiye, cânın kayd-ı ânâsıra giriftâr oluncaya kadar, nüzûl ettiği menzillerden ve rûh-i revânın ya'ni rûh-i sultânînin kendi aslından ayrılarak ne vech ile sefer ettiğinden bahs etti.

وز زمانی کز زبان خالی بدست   وز مقام قدس کاجلالی بدست

1465. *Ve bir zamandan ki, zebandan hâlî olmuştur; ve makām-ı kudsden ki, iclâle mensûb olmuştur.*

Ya'ni lisân-ı sûrînin mevcûd olmadığı bir zamandan ve iclâl ve i'zâm şânından bulunan makām-ı kudsden bahs etti. Ya'ni vücûd-ı vâhid-i hakîkînin taayyünât-ı ilmiyyeye ve suver-i misâliyye ve unsuriyyeye tenezzülünden

mukaddemki ahadiyyet makāmından ve henüz lisân-ı sûrî ile mütekellim bulunan a'yân-ı sâbitenin isti'dâdından ve o mertebede zaman ve mekân olmadığından bahs etti.

وز هوایی کاندر و سیمرغ روح   پیش ازین دیدست پرواز فتوح

1466. *Ve bir havâdan ki, onun içinde sîmurg-ı rûh bundan evvel pervâz-ı fütûh görmüş idi.*

Ya'ni bir fezâ-yı lâ-yetenâhîden dahi bahs etti ki, o fezâ-yı lâ-yetenâhî içinde ankā kuşu gibi olan rûh, bu âlem-i unsuriyyâta bağlanmazdan evvel fütûhât ve füyûzât-ı ilâhiyye deryâsında uçar idi.

Bu ebyât-ı şerîfenin zevkine vusûl için biraz daha îzâhât vermek lâzımdır; şöyle ki: Fezâ-yı bî-nihâye, ayn-ı vücûddur; ve orada bittabi' zaman ve mekân i'tibârâtı yoktur. Ervâh, bu vücûd-ı lâ-yetenâhîde taayyün-i unsuriyyeden mücerred ve nûriyyetle muttasıf ve gayriyyet libâsıyla mütelebbis olarak, zaman ve mekân kaydı olmaksızın seyr içindedirler. Bu ayn-ı vücûd olan fezâ-yı nâmütenâhî nefes-i rahmânînin tekâsüfüyle mütekevvin olan ecrâm-ı unsuriyye bu ervâhın tuzaklarıdır. Bu seyr-i lâ-yetenâhî-i nûrânî içinde güzergâhına müsâdif olan ecrâm-ı unsuriyyeden hangisine tutulması kazâ-yı ilâhî ile mukadder ise, ona tutulup murâd-ı ilâhî olan müddet kadar, kayd-ı cisme giriftâr olurlar. Ve bu ervâhın kayd-ı unsuriyyâta bağlanması, sıfât ve esmâ-yı ilâhiyye âsâr ve ahkâmının, âlem-i ef'âl olan mertebe-i kesîfe-i şehâdetde tahakkuku içindir. Ervâh, ayn-ı vücûd olan bu fezâ-yı nâmütenâhîde dâimâ fütûhât ve füyûzât-ı ilâhiyye içinde, zaman ve mekân kaydı olmaksızın pervâz ederler idi.

Beyt-i şerîfde "havâ" kelimesinin isti'mâl buyrulması, havâ-yı nesîmî demek değildir; fezâ makāmında isti'mâl buyrulmuştur. Zîrâ ehl-i arz, fezâ yerine "havâ" kelimesini de kullanırlar ve havâya çıkmak ve havâdan inmek derler. İmdi fezâda seyr eden ervâh, unsuriyyâta taallukdan sonra, eğer nefsin ahkâmında bi'l-külliyye müstağrak olmuş ise, mevt hâliyle bedenden ayrıldıktan sonra evvelki vatanına urûc edemez; unsuriyyât-ı kesîfe içinde mahbûs kalır; ve eğer nûr-i îmân ile berâber sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulamamış ise, unsuriyyâtın latîfi olan havâ-yı nesîmî sâhasında mahbûs kalır. Velhâsıl alâ-derecâtihim ervâhın sâha-i terakkîsi bu vech ile olur; ve ancak ervâh-ı âliye-i kümmelîn, manzûme-i şemsiyyenin sâha-i âfâkını tecâvüz ile fezâ-yı lâ-yetenâhîye urûc ve âlem-i ıtlâka avdet eder.

هر یکی پروازش از آفاق بیش　　　　وز امید و نهمت مشتاق بیش

1467. *Her birinin uçuşu âfâkdan ziyâde ve müştâkın ümîdinden ve hırsından ziyâde idi.*

O fezâ-yı nâmütenâhîde ankā-yı rûhun uçuşu, manzûme-i şemsiyyemizin sâha-i âfâkından ziyâde ve ileri idi. O rûhlar habs-i bedende bulunup, aslına vusûle müştâk olan ehl-i aşkın kendi hayallerinde besledikleri ümîdden ve hırsdan daha âlî bir makāma uçarlar idi. Nitekim Hz. Mısrî-i Niyâzî kendi rûhuna hitâben şöyle buyurur:

Gökte uçarken seni indirdiler,
Çâr-unsur bendlerine vurdular;
Nûr iken âdın Niyâzî verdiler,
Şol ezel ki i'tibârın nerdedir.

چون عمر اغیار رورا یار یافت　　　　جان اورا طالب اسرار یافت

1468. *Vaktâki Ömer, ağyâr yüzlüyü yâr buldu, onun cânını tâlib-i esrâr buldu.*

Ya'ni vaktâki Hz. Ömer efendimiz yabancılar kılığında olan Rum elçisini yâr ve mahrem buldu ve onun cânını esrâr-ı ilâhiyyeyi anlamağa tâlib ve harîs gördü.

شیخ کامل بود و طالب مشتهی　　　　مرد چابك و مرکب درگهی

1469. *Şeyh kâmil ve tâlib müştehî; âdem çevik ve merkeb dergâha mensûb idi.*

Hz. Ömer (r.a.) kâmil bir şeyh ve mürşid idi; ve Rum elçisi dahi esrâr ve hakāyıkı öğrenmeğe harîs idi. Ve kezâ Hz. Ömer efendimiz, binicilikte çevik ve mâhir bir adam idi; ve rum elçisi dahi yabânî ve harun bir merkeb olmayıp, dergâha mensûb, ya'ni hazırlanmış bir merkeb gibi idi. Fârisîde "merkeb-i dergehî" eğerlenip binilmeğe hâzır olarak kapıda duran ata derler.

دید آن مرشد که او ارشاد داشت　　　　تخم پاك اندر زمین پاك کاشت

1470. *O mürşid gördü ki o irşâd tuttu; temiz tohumu temiz yere ekti.*
[1445]

Mürşid-i kâmil olan Hz. Ömer efendimiz, elçinin müstaid bir mürîd olup irşâdı kabûl ettiğini gördü. Temiz tohum mesâbesinde olan hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi, onun münbit ve mahsûldâr bir toprak mesâbesinde olan kalb-i sâfına ekti.

سؤال کردن رسول روم از امیرالمؤمنین عمر رضی الله عنه

Rum elçisinin Emîrü'l-mü'minîn Ömer (r.a.)dan suâl etmesi

مرد گفتش ای امیر المؤمنین　　　　جان ز بالا چون در آمد در زمین

1471. *Adam ona dedi: Ey Emîri'l-mü'minîn, can yukarıdan zemîne nasıl geldi?*

O adamcağız Hz. Ömer'e dedi ki: Ey mü'minlerin beyi! Rûh fezâ-yı bî-nihâyede ve ayn-ı vücûd-ı Hak'da zevk ile pervâz ederken, nasıl olup da zemîn-i kesîfe nüzûl etti?

مرغ بی اندازه چون شد در قفص　　　　گفت حق بر جان فسون خواند و قصص

1472. *Ölçüsüz kuş kafese nasıl gitti? (Hz. Ömer) dedi ki: Hak rûha efsûn ve kıssalar okudu.*

Ya'ni, o mikdâr ve tahdîd kabûl etmeyen ve ta'rîf ve tavsîfe sığmayan murg-ı rûh, nasıl oldu da bu kesîf olan ve mikdâra ve evsâf ve ta'rîfe sığan cisim kafesine girdi? Hz. Ömer (r.a.) buyurdu ki: Hak Teâlâ Hazretleri o rûha bir efsûn gibi olan aşk duygusunu ve esmâ-i ilâhiyyesi âsâr ve ahkâmının mertebe-i ef'âli olan âlem-i kesâfetde tahakkukuna dâir olan kıssaları okudu.

بر عدمها کان ندارد چشم و گوش　　　　چون فسون خواند همی آمد بجوش

1473. *Gözü ve kulağı olmayan ademler üzerine füsûn okuduğu vakit, cûşa gelmektedirler.*

Ya'ni nitekim kendi zâtında mahfî olan a'yân-ı sâbite-i ma'dûme üzerine füsûn okuduğu vakit, onlar kaynaşıp ikilik âlemi olan ervâh-ı mücerrede âlemine nüzûl etmektedirler. A'yân-ı sâbite hakkındaki îzâhât 625 numaralı beyt-i şerîfin îzâhından tafsîl olunmuştur.

Burada "efsûn"dan murâd, Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri'nin zâtında mündemic olan sıfât ve esmâsı sûretlerinin ilm-i ilâhîsi mertebesinde sübûtuna teveccühdür.

از فسون او عدمها زود زود   خوش معلق می زند سوی وجود

1474. *Onun füsûnundan ademler, çabuk çabuk vücûd tarafına hoş muallak vurur.*

O ma'dûm ve Zât-ı vâcibinde mahfî olan sıfât ve esmâ sûretleri, Hakk'ın füsûn-ı teveccühünden, vücûd-ı ilmî tarafına çabuk çabuk ve seve seve taalluk ederler. Nitekim âyet-i kerîmede انمّا قولُنا لشَيْءٍ اذا أرَدْناهُ اَنْ نقولَ لَهُ كُنْ فيَكونُ (Nahl, 16/40) Ya'ni "Bizim irâde ettiğimiz bir şeye kavlimiz ona "Ol" dememizdir, derhal olur" buyrulur.

باز بر موجود افسونی چو خواند   زود اسبه در عدم موجود راند

1475. *Yine mevcûd üzerine, vaktâki bir efsûn okudu, mevcûd sür'atle ademe at sürdü.*

"Mevcûd"dan murâd vücûd-ı izâfî âleminde mütaayyen olan suverdir. "Efsûn"dan murâd, onların hakîkatlerinin iktizâsı olan tecellî-i kahrîdir. "Adem"den murâd, adem-i izâfîdir; zîrâ adem-i hakîkî aslâ sâbit değildir. Binâenaleyh "ademe at sürdü" demek, vücûd-ı izâfî âleminde gâib oldu demektir. Çünkü var olan yok olmaz ve yok olan dahi var olmaz.

گفت در گوش گل و خندانش کرد   گفت با سنگ و عقیق کانش کرد

1476. *Gülün kulağına söyledi ve onu handân etti; taşa söyledi ve onu akîkın menba'ı yaptı.*

Ya'ni Hak Teâlâ gülün kulağına onun sırrı ve hakîkati olan ayn-ı sâbitesinin iktizâsını söyledi; o gül güldü ve açıldı. Ve kezâ taşın bir nev'ine de onun sırrını ve hakîkatini kulağına söyledi, kıymetli olan akîk taşının menba'ı yaptı.

گفت با جسم آیتی تا جان شد او   گفت با خورشید تا رخشان شد او

1477. *Cisme bir âyet söyledi, nihâyet o cân oldu. Güneşe söyledi, nihâyet o parlak oldu.*

Hak Teâlâ hazretleri cemâd olan küre-i arzın cismine kendi varlığının âyeti ve alâmeti olan "Hay" ism-i şerîfini söyledi ve bu ism-i şerîf ile tecellî eyledi. Âkıbet ondan canlar fışkırdı ve onda eser-i hayât zâhir oldu ve küre-i şemse "Nûr" ism-i şerîfiyle tecellî buyurdu; âkıbet o parlak olup âleme neşr-i envâr eyledi; ve Hak Teâlâ onun hakkında وَ جَعَلْنا سِراجاً وَهّاجاً (Nebe', 78/13) ya'ni "Biz yanar bir kandil yaptık" buyurdu.

باز در گوشش دمد نکته مخوف　　　　در رخ خورشید افتد صد کسوف

1478. *Tekrâr onun kulağına mahûf nükte okudu; güneşin yüzüne yüz küsûf düştü.*

Ya'ni Hak Teâlâ güneşin kulağına esmâ-i celâliyyesinden birinin sırrını feth etti ve ona Mâni' ism-i şerîfiyle tecellî buyurdu; önüne kurs-ı kameri hâil yapıp arzın ba'zı nukātına neşr-i envâr etmekten men' etti. Ve bu sebeble onun parlak yüzüne birçok kereler küsûf vâki' oldu.

تا بگوش ابر آن گویا چه خواند　　　　کو چو مشك از دیدهء خود اشك راند

1479. *Acaba bulutun kulağına o söyleyici ne okudu ki, kırba gibi gözünden yaş akıttı?*

Ya'ni buluta esmâ-i ilâhiyyesinden hangisinin muktezâsını söyledi de o bulut, su kırbasına benzedi ve yağmur dânelerini göz yaşı gibi akıttı.

تا بگوش خاك حق چه خوانده است　　　　کو مراقب گشت و خامش مانده است

1480. [1455] *Acaba toprağın kulağına Hak ne okumuştur ki o murâkıb oldu ve sâkit olmuştur?*

در تردد هر که او آشفته است　　　　حق بگوش او معما گفته است

1481. *Âşüfte olan her bir kimse tereddüd içindedir; Hak onun kulağına muammâ söylemiştir.*

Perîşan fikrini toparlayıp bir mes'elenin içinden çıkamayan bir kimse tereddüd içindedir. Buna da sebeb, Hak onun kulağına bir muammâ ya'ni ma'nâsı vâzıh olmayan bir sır söylemiştir.

"Muammâ" ıstılâhda, matlûba delâleti hafî olan kelâmdır. Bu muammâ dahi ism-i Mudill hazretinden vâki' olur. Binâenaleyh böyle bir kimse, akāid ve efkârında teşevvüş ve tereddüd içinde bulunur.

تا کند محبوسش اندر دو گمان　　　　آن کنم کو گفت یا خود ضد آن

1482. *Tâ ki onu, onun dediğini mi yapayım, yâhud onun zıddını mı diye iki şek içinde mahbûs eder.*

Ya'ni Hak Teâlâ muammâ söylediği kimseyi, iki yol arasında zan ve tereddüd içinde mahbûs eder. O kimse der ki: Şerîatın dediğini mi yapayım;

yoksa nefsimin hazzına mı tâbi' olayım? Ve kezâ ma'rifet-i ilâhiyye husûsunda aklımı ve ilmimi terk edip verese-i enbiyâ olan evliyânın sözlerini bilâ-i'tirâz aynen mi kabûl edeyim; yoksa benim de aklım ve ilmim ve zekâvetim vardır, onları bir tarafa bırakıp kendi aklıma ve zekâvetime mi tâbi' olayım?

Bu beyt-i şerîf sûre-i Nisâ'da olan مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لاَ اِلَى هَؤُلاَءِ وَلاَ اِلَى هَؤُلاَءِ (Nisâ, 4/143) ["Bunların arasında bocalayıp durmaktalar. Ne onlara (bağlanıyorlar) ne bunlara"] âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

هم ز حق ترجيح يابد يك طرف　　　زان دو يك را بر گزيند زان كنف

1483. *Yine Hak'dan bir taraf tercîh bulur; o ikinden birini o tarafdan ihtiyâr eyler.*

Sûret-i umûmiyyede Hakk'ın iki sırât-ı müstakîmi vardır. Birisi Hâdî ism-i şerîfinin yolu ve diğeri Mudill ism-i şerîfinin yoludur. Bu isimler birer Rabb-i hâsdır ki, kendilerine mensûb olanları, kendi yolları üzerinde terbiye eder. Ve her birisi kendi yolunun yolcularının nâsiyesinden tutup kendi müntehâlarına kadar çeker götürür. Her birisi kendi yolcularından râzıdır; fakat bunların müsemmâları ve Rabbü'l-erbâb olan Allah Teâlâ Hazretleri ism-i Hâdî'nin yolcularından râzıdır ve ism-i Mudill'in yolcularından râzı değildir; onlara gazab eder. Nitekim Fâtiha-i şerîfede bu yollara işâret buyrulur: اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ (Fâtiha, 1/6-7) Ya'ni "yâ Allah, bizi sırât-ı müstakîme hidâyet et! Öyle sırât ki, sen onlardan râzı olup in'âm eyledin. O yol, üzerlerine gazab ettiğin yolun gayridir."

İmdi âlem-i cismâniyyette abd, bu iki tarîkden hangisine sülûk edeceğinde mütereddid olur. Çünkü ism-i Mudill'in sırât-ı müstakîmi üzerinde lezzât ve huzûzât-ı âcile teşhîr olunmuştur. Abd bunlara imrenir. İsm-i Hâdî'nin sırât-ı müstakîmi üzerindeki lezzât-ı âcile, bu lezzât-ı âcile ile örtülmüştür. Eğer bir kulun destgîri lutf-ı Hak olursa, marzî olan ism-i Hâdî tarîkını; ve eğer destgîri kahr-ı ilâhî olursa, ism-i Mudil tarîkını ihtiyâr eyler. Binâenaleyh bu iki yoldan birini Hak tarafından vâki' olan bir dâiye ile tercîh eder. Bu ma'nâ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللهِ (Nisâ, 4/78) ya'ni "Yâ habîbim de ki, hepsi Allah Teâlâ indindendir" âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı münîfidir.

گر نخواهى در تردد هوش جان　　　كم فشار اين پنبه اندر گوش جان

1484. *Eğer cânın aklını tereddüd içinde istemezsen, bu pamuğu can kulağına az tık!*

Eğer cânın aklını, zikr olunan iki tarîk içinde tereddüdden kurtarmak istersen, lezzât ve huzûzât-ı âcile pamuğunu cânının kulağına az tık ve hazz-ı cismânî ile az meşgûl ol ki, enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyânın tarîk-ı hidâyete da'vetlerini işitesin ve netîcede tereddüdden kurtulasın.

تا کنی فهم آن معما هاش را   تا کنی ادراك رمز و فاش را

1485. *Nihâyet onun o muammâlarını anlayasın; nihâyet remzi ve fâşı anlıyasın.*

Meselâ "Abd hem mecbûrdur ve hem muhtârdır" sözü bir muammâdır. Ve kezâ " Rab Hak'dır ve abd dahi Hak'dır" sözü dahi bir muammâdır; ve daha bunun gibi Kur'ân-ı Kerîm'de ve ehâdîs-i şerîfede birçok muammâlar vardır ki, ulemâ-yı zâhire onlara Kur'ân-ı Kerîm'in ta'bîri vech ile "müteşâbihât" deyip ilmini Allah Teâlâ'ya havâle ederler; ve "muhkemât" ta'bir buyrulan zâhiru'l-mânâ elfâz ile meşgûl olurlar.

İşte ey sâlik, eğer sen can kulağından pamuğu çıkarırsan, hem bu gibi muammâları ve rumûzu ve hem de fâş, ya'ni açık olan muhkemâtı anlarsın ve müteşâbihât ile muhkemâtdaki esrâra vâkıf olursun.

پس محل وحی گردد گوش جان   وحی چه بود گفتنی ازحس نهان

1486. *İmdi can kulağı mahall-i vahy olur. Vahy nedir? Hisden gizli kelâmdır.*

"Vahy", lügatte işâret ve kelâm-ı hafîye derler. Vahy aslında hâssa-i enbiyâ olup iki nevi'dir: Birisi kelâm-ı ilâhî ve diğeri hadîs-i nebevîdir. Zîrâ akvâl-i enbiyâ (aleyhimü's-selâm) وَ مَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى اِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى (Necm, 53/3) ["O hevâsından söz söylemez. (Sözü) ancak vahyolunan vahyden başka değildir"] âyet-i kerîmesi mûcibince vahydir. Verese-i enbiyâ olan ulemâ-yı billâhın kalblerine cânib-i Hak'dan nüzûl eden ma'nâlara dahi "vahy" ta'bîr olunur; ve fakat "ilhâm" murâd olunur. Ve ism-i Mudill hazretinden vâki' olan ilkââta dahi Kur'ân'da "vahy" ta'bîr olunur. Nitekim اِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلَى اَوْلِيَائِهِمْ (En'âm, 6/121) ["Gerçekten şeytanlar dostlarına vahy ederler"] buyrulmuştur.

Ya'ni, can kulağından, nefsin sıfâtından ibâret olan kibir ve enâniyyet pamuklarını çıkarırsan, artık o can kulağı vahy-i ilâhîyi kabûle müstaid olur.

Cenâb-ı Pîr efendimiz vahyin ma'nâsını umûmlaştırıp, evliyâya vâki' olan ilhâma da şâmil kılarlar.

گوش جان و چشم جان جز این حسست　　گوش عقل وگوش حس زین مفلسست

1487. *Canın kulağı ve canın gözü bu hisden başkadır; aklın kulağı ve hissin kulağı bundan müflisdir.*

Ya'ni cismin kulağı ve gözü olduğu gibi, canın dahi kulağı ve gözü vardır. Can işitmek ve görmek vaktinde her tarafından işitir ve görür. Cismin kulağı ve gözü ise, böyle değildir. Böyle her taraftan işiten ve gören canın kulağını ve gözünü, cism-i kesîf kapatmıştır ve tıkamıştır. Ve kezâ cisme mensûb olan akl-ı dimâğînin kulağı bu vahyi işitmekten müflistir. Zîrâ bu akl-i dimâğî ya'ni akl-ı maâş kendi mantığı ve muhâkemesi ile meşgūldür. Meselâ ilm-i ilhâmdan olan "Abd hem mecbûrdur ve hem de muhtardır" ve kezâ "Rab Hak'dır ve abd dahi Hak'dır" sözünü işittiği vakit, bu ne demek? İki zıd bir yerde müctemi' olur mu? Mecbûriyyet başka, muhtâriyyet başka. Ve kezâ Rab başka, abd başkadır. Binâenaleyh abd nasıl Hak olur? der ve birtakım kıyâsât-ı mantıkıyye ile meşgūl olur; ve netîcede, böyle şey olmaz der. Ve eğer biraz insâf ederse, te'vîle kıyâm eder. İşte akl-ı maâş ilm-i vahy ve ilhâmdan bu kadar müflisdir.

لفظ جبرم عشق را بی صبر کرد　　هر که عاشق نیست حبس جبر کرد

1488. *Lafz-ı cebir beni aşka sabırsız etti; her kim ki âşık değildir, habs-i cebr etti.*

Bu beyt-i şerîf, birâz yukarıda 1483 numaralı هم ز حق ترجیح یابد یك طرف . . . الخ beyt-i şerîfden çıkacak suâl-i mukadderin cevâbıdır.. Ya'ni birisi çıkıp diyebilir ki: "Siz mütereddidin bir tarafı tercîhi dahi Hak tarafından vâki' olur buyurdunuz. Mütereddid Hakk'ın sevk-i lutfuyla hidâyet ve sevk-i kahrıyla da dalâlet cânibine giderse, bu cebir olmaz mı?" Cenâb-ı Pîr buna cevâben buyururlar ki: "Sen cebir dedin, ben de cebir lafzından ma'şûkumun cebbâriyyetine intikāl ettim. Izhâr-ı aşkda sabırsızlığım arttı ve beni cebir ve ihtiyâr hayâlinden geçirdi. Mâdemki her hâl ü kârımda benim nâsiyem ma'şûkumun yedindedir, şu halde ben dâimâ ma'şûkumla berâberim demek olur. Âşıka bundan büyük zevk ve devlet mi olur? Hem, kim âşık değil ise, aklında ve fikrinde ma'nâ-yı cebri habs edip onunla meşgūl olur; Hakk'ın kendisiyle berâber olduğundan gāfildir. V. cildin 2728 numaralı olan şu:

بنده آزادی طمع دارد ز جد　عاشق آزادی نخواهد تا ابد beyt-i şerîfi, bu beyt-i şerîfin iletidir; oradaki îzâhâta mürâcaat lâzımdır.

این معیت با حقست این جبر نیست   این تجلیء مهست این ابر نیست

1489. *Bu, Hak ile berâberliktir, cebir değildir; bu, ayın tecellîsidir, bu bulut değildir.*

Ey hakîkatten gâfil olan sâil! Bu benim dediğim ma'nâ, bilcümle ef'âl ve harekâtta kulun Hak'la berâberliğidir. Sen ayrı ve Hak ayrı olup, Hak bir müstebid hükümdâr gibi, kahren ve cebren seni kendi arzûsuna tâbi' kılmış değildir. Belki Hak seni istediğin yolda yürütür. Bu benim söylediğim ma'nâ, parlak olan mâh-ı hakîkatin tecellîsidir ve vahdet nûrudur; yoksa keserât bulutu değildir.

625 numaralı beyt-i şerîfin îzâhına da mürâcaat olunursa, zevk-ı ma'nâ daha ziyâde tevessü' eder.

ور بود این جبر جبر عامه نیست   جبر آن اماره‌ء خودکامه نیست

1490. [1465] *Eğer bu cebir olur ise de, âmmenin cebri değildir; o emmâre-i hod-kâmenin cebri değildir.*

Ey sâil, benim söylediğim ma'nâda cebir var ise de, bu cebir hakîkat-ı vahdetden gâfil olan avâmın cebri değildir. Zîrâ onlar Hakk'ı ayrı ve müstakil ve kendilerini dahi ayrı ve müstakil görürler. Binâenaleyh Hakk'ın irâdesini, kendi irâdelerine muâriz görürler. Bu sebeble onlara cebir denildiği vakit, hod-kâm olan nefs-i emmârenin anladığı cebir ma'nâsını anlarlar. Bu cebir وَ هُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'ni "Nerede olursanız olun, O sizinle berâberdir" âyet-i kerîmesinde gösterilen maiyyet-i Hak'dır.

جبر را ایشان شناسد ای پسر   که خدا بگشاد شان در دل بصر

1491. *Ey oğul, cebri onlar tanır ki, Hudâ onların gönlünde göz açtı.*

Ey henüz bâtın gözü kapalı olan oğlum, ya'ni sâlikim! Vâkıâ ortada bir cebir meselesi vardır; fakat bu cebrin mâhiyyetini ve hakîkatini, ancak Hak Teâlâ Hazretleri'nin basîret gözünü açtığı kimseler bilir ve tanır.

غیب و آینده برایشان گشت فاش   ذکر ماضی پیش ایشان گشت لاش

1492. *Onlara gayb ve istikbâl fâş oldu; mâzînin zikri onların önünde lâ-şeydir.*

Ya'ni kalb gözü açılıp cebri gören ve tanıyan kimselere, mertebe-i gaybde olan hakāyık-ı eşyâ ve a'yân-ı sâbite âlemi ve o âlemden bu âlem-i ke-

sâfete gelecek olanlar fâş ve zâhir oldu. Onların muvâcehelerinde mâzînin zikri lâ-şeydir

Beyt-i şerîfdeki "lâş" kelimesi, "lâ-şey"in muhaffefidir. Nitekim "eyyü şey'in" yerine "eyş" ve "mâ fîhi şey'ün" yerine "mâfîş" derler. Ya'ni onların önünde gayb ve şehâdet, mâzî ve istikbâl ve hâl kalmamıştır. Zîrâ onların zâtı ve sıfâtı, Hakk'ın zâtında ve sıfâtında fânî olmuştur. Onların nazarında cebir, cebbâriyyet-i Hak'dır; ve onların ihtiyârı, ihtiyâr-ı Hak'dır.

اختیار و جبر ایشان دیگرست　　　قطره ها اندر صدفها گوهرست

1493. *Onların ihtiyârı ve cebri başkadır; katreler sadefler içinde gevherdir.*

Ya'ni kendi zâtını ve sıfâtını, Hakk'ın zâtında ve sıfâtında fânî kılan kimsenin cebri ve ihtiyârı başka, kendi zâtını ve sıfâtını Hakk'ın zâtının ve sıfâtının gayri gören kimsenin cebri ve ihtiyârı başkadır. Zîrâ fânî olanların cebri, sadeflerin içine düşen katre gibi gevher ve incidir. Binâenaleyh cebr-i mahmûddur. Ve kendilerini Hakk'ın gayri gören kimselerin cebri ise, nefs-i emmâre yılanının ağzına düşen katre olup zehirdir; binâenaleyh o cebr-i mezmûmdur. Ve Hak'da fânî olanlar, Hakk'ın cemî'-i merâtibinin hükmüne hakkıyla ve tamâmiyle tâbi' olurlar. Binâenaleyh bu âlem-i taayyünün hükmü olan ahkâm-ı şer'iyyeden hiçbirisini aslâ fevt etmezler; fakat ehl-i nefs olup kuru lâf ile kendisini Hakk'ın gayri görmediğini iddiâ eden kimseler, karınları acıktığı vakit taâma ve kazâ-yı hâcet vaktinde helâya koşup âlem-i taayyünün hükmünü îfâ ettikleri halde, namaz ve oruç gibi nefse ağır gelen ibâdâtda zühde ihtiyâcımız kalmadı diye müsâmaha ederler. Seriyy-i Sakatî hazretlerine birisi gelip dedi ki: "Falan kimse, biz bir kapı gibiyiz, harekât ve sekenâtımız bizden değildir, diyor." Hz. Seriyy buyurdular ki: "Bu sözü ya bir gâyet ârif ve muvahhid söyler, veyâhut bir cebrî bir zındık söyler; eğer bunu söyleyen kimse ahkâm-ı şer'iyyeye tamâmiyle riâyetkâr ise muvahhid ve kâmildir; ve eğer teklîfât-ı şer'iyyeyi iskât etmiş ise, dinsizlerden biridir."

هست بیرون قطرهء خرد و بزرگ　　　در صدف درهای خردست و سترگ

1494. *Hâricde küçük ve büyük katre vardır ; sadef içinde küçük ve büyük incidirler.*

Cebir ve ihtiyâr, nisan yağmuru katrelerine ve "hâric" ehl-i gafletin kalbine ve "sadef" ehl-i hakîkatin kalbine teşbîh buyrulmuştur.

طبع ناف آهوست آن قوم را　　　از برون خون و درونشان مشکها

1495. *O kavim için âhûnun göbeğinin tab'ı vardır; dışarıdan kan ve içerileri misklerdir.*

Âhûnun kanı dışarıya akınca bayağı kan ve necis olur; fakat göbeğinde terâküm ederse "misk göbeği" dedikleri latîf kokulu bir madde olur. Binâenaleyh kan gibi olan cebri, mahmûd ve latîf yapmak husûsunda, kendisinden fânî olan evliyâ tâifesinin kalbinde âhû göbeğinin tabîatı vardır. Göbeğin hârici mesâbesinde olan ehl-i nefsin kalbinde ise o cebr, mezmûm ve necis olur.

تو مگو کین مایه بیرون خون بود　　　چون رود در ناف مشکی چون شود

1496. *Sen deme ki, bu mâye dışarıda kan idi; göbeğe gittiği vakit nasıl misk olur.*

Ya'ni ey mu'teriz, sen deme ki cebir, nasıl olur da bir tâifenin kalbinde iyi ve bir tâifenin kalbinde fenâ olur? Allah Teâlâ Hazretleri bunun nazîrini maddiyyât âleminde de göstermiştir. Bir aslın bir yerde fenâ ve bir yerde iyi olduğu âhûnun kanında görülüyor; bu inkâr olunamaz.

تو مگو کین مس برون بد محتقر　　　در دل اکسیر چون گشتست زر

1497. *Sen deme ki, bakır dışarıda muhtekar idi; iksîrin içinde nasıl altın oldu?*

Bu misâl dahi aynı şeyin bir yerde âdî ve bir yerde bi'l-istihâle kıymetdâr olmasının delîlidir.

اختیار و جبر در تو بد خیال　　　چون در ایشان رفت شد نور جلال

1498. *İhtiyâr ve cebir sende hayâl oldu; vaktâki onlara gitti, nûr-i Celâl oldu.*

Ey hakāyık-ı ilâhiyyeye vâkıf olmayan kimse, senin bildiğin ihtiyâr ve cebir, ancak senin hayâlinde îcâd ettiğin şeylerdir; fakat hakāyıka vâkıf olan evliyâ-yı kirâmın bildikleri ihtiyâr ve cebir müşâhede ettikleri nûr-i Celâl' dir. (625 numaralı beyt-i şerîfin îzâhına mürâcaat.)

نان چو در سفره‌ست باشد او جماد　　　در تن مردم شود او روح شاد

1499. *Ekmek sofrada oldukça, o cemâd olur. Âdemin tenine gider, o şâd olan rûh olur.*

Bu da bir misâl-i hâricîdir. Ya'ni cebir, kelâm sofrasında duran ekmek gibidir ve rûhsuzdur; fakat insân-ı kâmilin kalbine gidince şen ve şâd bir rûh ve ma'nâ ve bir hakîkat olur.

در دل سفره نگردد مستحیل   مستحیلش جان کند از سلسبیل

1500. [1475] *Sofranın içinde müstahîl olmaz; onu can selsebîlden müstahîl eder.*

Ya'ni ekmek sofranın içinde iken tebeddül etmez; onu can âb-ı latîf cihetinden istihâle ettirir. Ya'ni ekmek yenir; rûh-i hayvânînin ifrâzâtı olan âb-ı latîf mi'dede hazm ettirir; ondan sonra vücûdda nutfe olup rûh-i hayvânîye inkılâb eder ve bedende rûh-i hayvânînin kuvveti olur.

قوت جانست این ای راست خوان   تا چه باشد قوت آن جان جان

1501. *Ey doğru okuyan, bu cânın kuvvetidir; acabâ o cânın cânının kuvveti ne olur?*

Ey kitâb-ı tabîatı doğru okuyan kimse! Bu söylediğimiz ekmeğin istihâlesini, vücûd-ı beşerdeki rûh-i hayvânî yapıyor. Cemâdı rûhâ tebdîl ediyor. Ya o rûh-i hayvânînin cânı olan rûh-i izâfînin kuvveti ne kadar olur, var kıyâs et. Zîrâ o rûh hakkında Hak Teâlâ و نَفَخْتُ فيه مِنْ رُوحى (Hicr, 15/29) Ya'ni "Ben Âdem'e kendi rûhumdan nefh ettim" buyuruyor.

گوشت پارهء آدمی از زور جان   می شکافد کوه را با بحر و کان

1502. *Âdemin bir et parçası, can kuvvetinden, deniz ve ma'den ile berâber dağı yarar.*

Ya'ni sen şu rûh-i hayvânînin kuvvetine bak ki, insanın bir et parçası olan eli dağları yarıyor, denizlerin dibini kazıyor; toprakları yarıp ma'den çıkarıyor.

زور جان کوهکن شق حجر   زور جان جان درآن شق القمر

1503. *Dağ kazıcının canının kuvveti taş yarmaktır, onda cânın cânının kuvveti ayı yarmaktır.*

Ya'ni dağ kazıcı olan adamın rûh-i hayvânîsinin kuvveti taşı yarmaktır; fakat yine o cins-i Âdem'de rûh-i hayvânînin rûhunun kuvveti ayı yarmaktır. Nitekim cins-i benî Âdem'den bulunan Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in şakk-ı kamer mu'cizesi meşhûrdur.

گر گشاید دل سر انبان راز   جان بسوی عرش سا زد تُرکتاز

1504. *Eğer gönül sır dağarcığının başını açarsa, can arş tarafına urûc eder.*

Ya'ni eğer hakāyık ve maârif-i ilâhiyye ile dolu olan gönlüm, hakkında وَ نَفَخْتُ فيه مِنْ رُوحى (Hicr, 15/29) ["Ben âdem'e kendi rûhumdan üfledim"] buyrulan cânın cânının sırrını beyâna kıyâm ederse, müstemi'lerin canlarında kendi nâfihleri tarafına öyle bir şevk ve incizâb hâsıl olur ki, artık bu habs-i bedende kalamazlar; arş-ı Rahmân tarafına urûc ederler ve istivâ-yı Rahmân'da müstağrak olurlar; ve hikmet-i ilâhiyye dâiresinde müretteb olan vücûd-ı izâfî âlemi haleldâr olur. Binâenaleyh cânın cânının kuvvetini bu kadar bir işâretle söyleyerek iktifâ ederim.

اضافت كردن آدم عليه السلام آن زلت را بخويشتن كه ربنا
ظلمنا و اضافت كردن ابليس گناه خود را بخدا كه بما اغويتنى

Âdem (a.s.)ın o zelleyi رَبَّنَا ظَلَمْنَا (A'râf, 7/23)"Ey bizim Rabb'imiz biz zulmettik" diye kendisine izâfe etmesi ve İblîs'in kendi günâhını بِمَا اَغْوَيْتَنِى (Hicr, 15/39) "Senin beni azdırman hakkı için" diye Hakk'a izâfe etmesi

فعل حق و فعل ما هر دو ببين   فعل مارا هست دان پيداست اين

1505. *Hakk'ın fiili vardır, bizim de fiilimiz vardır; her ikisini gör! Bizim fiilimiz vardır; bundan peydâdır, bil!*

Bu vücûd-ı izâfî âleminde hem Hakk'ın ve hem de kulun fiili sâbitdir. Sen bu sübûtun her ikisini dahi basar-ı basîretin ile gör. Eğer sende böyle bir çeşm-i basîret varsa, bizim sâbit olan fiilimizin, Hakk'ın fiilinden sudûr ettiğini görürsün. Ya'ni hulâsası, biz yaparız, Hak yaratır.

گر نباشد فعل خلق اندر ميان   پس مگو كس را چرا كردى چنان

1506. *Eğer ortada* ***halkın fiili*** *yok ise, o halde kimseye "Niçin böyle yaptın?" deme!*

Ey gaflet-i nefsâniyye ile berâber kendisini mecbûr addeden kimse! Mâdemki halkın ihtiyârını nefy ediyorsun, o halde kimseye fiilinden dolayı i'tirâz edip "Niçin bunu böyle yaptın?" deme!

خلق حق افعال مارا موجدست　　　فعل ما آثار خلق ایزدست

1507. *Hakk'ın yaratması, bizim ef'âlimizin mûcididir; bizim fiilimiz Allah Teâlâ'nın halkının eserleridir.*

Hak Teâlâ her ân-ı gayr-i münkasımda sıfat-ı hâlıkiyyetle mütecellîdir. Bütün kevn ü mekân O'nun hâlıkıyyeti altındadır. Binâenaleyh ef'âlimiz dahi O'nun halkıyyetinin eserleridir. Ya'ni Hak bizde, fiilimiz için kuvvet halk eder. Nitekim âyeti kerîmede وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Sâffât, 37/96) ya'ni "Allah Teâlâ sizi ve işledikleriniz şeyi yarattı" buyrulur.

ناطقی یا حرف بیند یا غرض　　　کی شود یکدم محیط دو عرض

1508. *Bir söyleyici ya kelâmı, ya garazı görür; iki araz bir anda ne vakit muhît olur?*

Ya'ni söz söyleyen kimse, evvelâ söyleyeceği ma'nâyı düşünür ve düşünürken söyleyemez; fikrini hazırladıktan sonra söylemeğe başlar. Binâenaleyh bir an içinde hem lafzı ve hem de maksûd olan ma'nâ ile meşgûl olamaz ve bu iki arazı ihâta edemez. İnsan bu hâli kendisinde dâimâ zevkan müşâhede eder.

Beyt-i şerîfde kelâm ile fikrin her ikisine de "araz" ta'bîr buyrulmuştur; ve araz, iki zamanda bâkî olmayan şeye derler ki, fikir ile de kelâm dahi böyledir.

گر بمعنی رفت شد غافل ز حرف　　　پیش وپس یکدم نبیند هیچ طرف

1509. *Eğer ma'nâya gitti ise, kelâmdan gâfil oldu. Hiçbir bakış, bir demde önü ve ardı göremez.*

Ya'ni insan düşünürken söyleyemez ve söylerken de mütehazzır olan ma'nâyı edâ edip, başka fikirler ile meşgûl olamaz. Ve kezâ göz, bir anda hem önü ve hem de arkasını göremez. Önü görmesi bittikten sonra arkasını görebilir.

آن زمان که پیش بینی آن زمان　　　تو پس خود کی ببینی این بدان

1510. [1485] *O zamanda ki, önünü görürsün, yine o zamanda sen kendi arkanı nasıl görebilirsin? Bunu bil!*

چون محیط حرف و معنی نیست جان　　　چون بود جان خالق این هر دو ان

1511. *Mâdemki can, kelâmı ve ma'nâyı muhît değildir, can bu her iki ânın hâlıkı nasıl olur?*

گفت آدم که ظلمنا نفسنا　　　او ز فعل حق نبد غافل چو ما

1514. *Âdem "Biz nefsimize zulm ettik" diye söyledi. O bizim gibi Hakk'ın fiilinden gāfil olmadı.*

Ya'ni Âdem, saâdet ve şekāvetin, herkesin kendi hakîkatinin isti'dâdından neş'et ettiğini bildi; ve Hakk'ın ancak ifâza-i vücûdda cebbâriyyetini basar-ı basîretle gördü. Binâenaleyh üzerlerine gaflet-i şeytâniyye gālib kimseler gibi Hakk'ın fiilinden gāfil olmadı. Bu sebeble hatâyı nefsine izâfe etti.

Beyt-i şerîfde "bizim gibi" buyrulması, üslûb-ı hakîmâne ile işâret-i halk içindir. Nitekim bu ma'nâ hakkında yukarıda 1278 numaralı beyt-i şerîfde de îzâhât geçti.

در گنه او از ادب پنهانش کرد　　　زان گنه بر خود زدن او بر بخورد

1515. *O, günâh içinde edebden onu gizledi. O günâhı kendi üzerine vurduğundan, o meyveyi yedi.*

Ya'ni Hz. Âdem, şecere-i menhiye takarrübünden mütevellid, zellesini ve hatâsını, o yaptığı günâh içinde, edeb gözeterek Hakkı gizledi ve o günâhı kendi taayyün-i âdemîsi üzerine aldı. Binâenaleyh Hz. Âdem bu edebinin semeresini yedi; ve bu edebin semeresi de bu'd-i taayyün içinde kurb-i ilâhî idi.

Ma'lûm olsun ki, gerek Âdem'in ve gerek İblîs'in ve bilcümle mahlûkātın hakîkatleri Hak'dır ve onların sûretleriyle müteayyin olan dahi vücûd-ı mutlak-ı Hak'dır. Fakat vücûd-ı mutlakın her bir mertebe-i tenezzülünün bir hükmü vardır ve her bir mertebe, birbirinden ayrı olan hükümlerine nazaran yekdîğerinin gayridir; ve vücûd-ı mutlak mertebesi ise bu merâtibin cümlesinin gayridir. Binâenaleyh ma'sıyet, taayyün-i âdemînin iktizâsı olduğundan, bu günâhın Hakk'a izâfesi, o mertebenin hükmünü ibtâl ve kāide-i hikmet hâricine hurûcdur. Ve edeb, lügaten kāide ma'nâsına da geldiğinden, günâhın Hakk'a istinâdı edebsizliktir. Âdem bu hakîkate vâkıf olduğundan, kendi mertebesinin hükmüne riâyet ve edebi muhâfaza etti ve makbûl-i ilâhî oldu. Ahmak-ı ezelî olan İblîs ise vücûd-ı Hakk'ın tenezzülâtına vâkıf olmakla berâber, kendi mertebesinin hükmünden gâfil olduğundan, edebsizliğe cür'et etti ve matrûd-ı ilâhî oldu. Meselâ buz, sudur; fakat buzun mertebesinin bir hükmü ve suyun mertebesinin dahi bir hükmü vardır. Bu, sudur diyerek buz mertebesinin hükmü ibtâl olunup su ile yapılacak işleri buz ile yapmağa kalkmak ayn-ı hamâkatdır. İşte Kur'ân-ı Kerîm'de وَ مَا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ (Nisâ, 4/79) ya'ni "Sana bir fenâlık isâbet ederse, nefsindendir" buyrulması ile fenâlıkların

Ya'ni mâdemki can, bir ân içinde ma'nâ ile ve diğer ân içinde de o ma'nâya kelâmı giydirmek ile meşgûl oluyor ve bu iki işi yapmak için ayrı ayrı ân ve zamâna tâbi' bulunuyor, o halde bu her iki ânı ve zamânı nasıl yaratabilir? Ve kendisi zamâna tâbi' iken, nasıl zamânın metbû'u olur? Binâenaleyh anlaşılıyor ki, can olan ma'nâyı tasarlamak ve sonra da onu elfâz ile ifâde etmek için ayrı ayrı iki âna ve zamâna muhtaçtır; ve bu iki şe'ni bir anda ihâta edemez ve bu halde ihâta ve tasarruf edemediği bu iki ânın ve zamânın dahi hâliki ve mutasarrıfı olamaz.

حق محيط جمله آمد اى پسر　　　وا ندارد كارش از كار دگر

1512. *Ey oğlum! Hak cümleyi muhît geldi; onu bir fiil, dîğer fiilden geri tutmaz.*

Ya'ni Hak Teâlâ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا (Nisâ, 4/126) "Allah Teâlâ her şeyi kaplamıştır" âyet-i kerîmesi mûcibince bilcümle eşyâyı ihâta-i zâtiyyesiyle muhîtdir. Onu bir şe'n, dîğer bir şe'nden meşgûl etmez. Nitekim âyet-i kerîmede وَمَا اَمْرُنَا اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ (Rahmân, 55/50) ya'ni "Bizim emrimiz ancak gözün sür'atle bir bakışı gibi, bir ân-ı gayr-i münkasim içinde vâki' olur" buyrulur. Zîrâ sûret-i âlem bir ân-ı gayr-i münkasim içinde sür'atle mevcûd olur ki, ehl-i hakîkat buna "teceddüd-i emsâl" derler. Ve kemâl-i sür'atinden âlem sâbit görünür. Nitekim zamânımızda elektrik kuvvetiyle dakîkada 5200 devir yapan bir çarkın döndüğünü bildiğimiz halde basar-ı hissî ile baktığımız vakit onu sâbit görüyoruz. Halbuki bu devrin dakîkada yedi binden daha fazla olabileceği de bi'l-hesâb ehl-i fen indinde sâbitdir. Îcâd ve i'dâm-ı âlem ise hesâb olunamıyacak kadar serî'dir.

گفت شيطان كه بما اغويتنى　　　كرد پنهان فعل خود ديو دنى

1513. *Şeytan "Senin beni azdırman hakkı için" diye söyledi. Alçak şeytan kendisinin fiilini gizledi.*

Bu beyt-i şerîf, sûre-i A'râf'da olan قَالَ فَبِمَا اَغْوَيْتَنِى لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (A'râf, 7/16) ya'ni "Senin beni azdırman hakkı için, ben onlar için senin ism-i Mudil hazretinin sırât-ı müstakîminde oturayım dedi" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. 625 numaralı beytin îzâhında tafsîl olunduğu üzere Hak Teâlâ her şeye onun kendi hakîkatinin taleb ettiği şeyi verdi. Binâenaleyh kimseye küfrü ve îmânı hakkında cebr etmedi; belki cebir, herkesin kendi hakîkatinden yine kendisine vâki' oldu. Binâenaleyh Hak her şeye ifâza-i vücûd etti; bu ifâza-i vücûd Hakk'ın cebbâriyyetidir ve iyi ve kötü fiillerdeki mecbûriyet herkese yine kendinden vâki' olur. İblîs bu hakîkatden gâfil olduğu için edebsizlik etti ve cebbâriyyet-i Hakk'ı kendi kabâhatinin menşei bildi.

taayyün-i beşerî mertebesinin iktizâsı olduğuna ve كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ (Nisâ, 4/78) Ya'ni "Her şey Allah Teâlâ indindendir" buyrulmasıyla da, cümle merâtibin vücûd-ı Hak'dan zâhir olduğuna işâret buyrulur.

بعد تو به گفتش ای آدم نه من　　آفریدیم در تو آن جرم و محن

1516. *Tövbeden sonra ona dedi ki: Ey Âdem, sende günâhı ve mihnetleri ben yaratmadım mı?*

نه که تقدیر و قضای من بد آن　　چون بوقت عذر کردی آن نهان

1517. *O benim takdîr ve kazâm değil midir? Özür vaktinde niçin onu gizledin?*

Ma'lûm olsun ki: Bilcümle eşyânın suver-i müteayyineleri a'yân-ı sâbitelerinin aksidir; ve a'yân-ı sâbite, esmâ-i ilâhiyyenin suver-i ilmiyyeleridir; ve bu a'yân-ı sâbitenin isti'dâdları, mensûb oldukları ismin iktizâsıdır. Binâenaleyh isti'dâd-ı gayr-i mec'ûldür; ya'ni mahlûk değildir. İmdi herbir "ayn", bu isti'dâd-ı gayr-i mec'ûlü ile, Hak'dan kendi üzerine lâyık olduğu bir hükmü ister; Hak dahi hükmeder. İşte bu kazâ-yı ilâhîdir; ve bu kazâ-yı ilâhînin tafsîlâtı, kader ve kaderin mahall-i zuhûru zaman ve mekâna tâbi' bulunan âlem-i taayyünâtdır. Bu hakîkate binâen, Hak Teâlâ tövbesinden sonra Âdem'e dedi ki: Ey Âdem, senin taayyününde ve kālıb-ı beşeriyyetinde günâhı ve mihnetleri ben yaratmadım mı ve senin vücûd-ı müteayyenin, benim vücûd-ı mutlakımın tenezzülünden mütekevvin değil midir; ve o günâh benim kazâ-yı ilâhîm ve takdîrim ile senden zâhir olmadı mı? Ve benim kazâ-yı ilâhîm, senin isti'dâd-ı ezelînin talebi üzerine vâki' olmadı mı; ve senin isti'dâdın, benim ismimim muktezâsı değil mi; ve benim ismim, müsemmâ olan zâtımın "ayn"ı değil mi? Sen niçin bunları beyân ederek, bana karşı bu günâhı yapmaktaki ma'zeretini söylemedin?

گفت ترسیدم ادب نگذاشتم　　گفت هم من پاس آنت داشتم

1518. *(Âdem) dedi ki: Korktum, edebi terk etmedim. (Hak) dedi ki: Ben de senin o edebini hıfz ettim.*

Ya'ni Âdem Hakk'ın bu suâli üzerine dedi ki: Yâ Rab, bu hakāyıkı bilir idim; fakat senin vücûd-ı mutlakının merâtibine tenezzül, benim taayyünüme bir gayriyyet libâsı giydirdi ve bende bir benlik husûle getirdi; ve benim taayyünüme ve benliğime âid birtakım hükümler vaz' etti ve benden ma'sıyet sudûru, benim bu benliğimin iktizâsı idi. Binâenaleyh mertebenin hük-

münü ibtâl ve kendi nefsimin mesâvîsini zâtına isnâd etmekten korktum; ve kāide-i hikmeti tecâvüz ederek edebi terk etmedim.

Hak Teâlâ buna cevâben dedi ki: Yâ Âdem, ben de senin o kāide-i hikmeti tecâvüz etmemeni makbûl addettim; ve ben de senin mertebenin iktizâsı olarak sana Gaffâr ismim ile tecellî ettim ve seni mağfiret eyledim.

Ma'lûm olsun ki, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın mertebe-i şehâdete tenezzülünde birçok hikmetler vardır; ve bilhassa beşeriyyete tenezzülü birçok esmâ-i ilâhiyye ahkâm ve âsârının zuhûru içindir. Nitekim Hz. Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî (r.a.) efendimizden mervî olan hadîs-i şerîfde لو لا انكم تذنبون لذهب الله بكم و جاء بقوم يذنبون فيستغفرون الله فيغفر لهم Ya'ni "Eğer siz günâh etmeseniz, Allah Teâlâ sizi giderir ve günâh yapan bir kavim getirir. Onlar istiğfâr ederler, Allah Teâlâ da onları mağfiret eyler" buyrulur. Ve Şeyh Nazîf Mevlevî (rahimehullâh) bu hadîs-i şerîfin meâlini âtîdeki bir beyitte beyân eder:

Âyine-i mağfiret sûret-i isyânadır.
Halk günâh etmese halk eder âhar İlâh

Ve Cenâb-ı Sâib dahi bu bir beyitte bu hakîkate işâret eder:

صائت ز ملائك مطلب رتبت انسان　　　آيينهء بى پشت چه صورت بنمايد

"Sâib, insanın mertebesini melâikeden arama! Zîrâ sırsız bir aynada ne sûret görünür?"

هر كه آرد حرمت او حرمت برد　　　هر كه آرد قند لوزينه خورد

1519. ***Her kim hürmet getirir ise o hürmet götürür; her kim şeker getirir ise o bâdem helvası yer.***

Bu beyt-i şerîfde مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا (En'âm, 6/160) ya'ni "Kim ki bir iyilik ile gelirse, onun için o iyiliğin on misli vardır" ve هَلْ جَزَاءُ الْاِحْسَانِ اِلاَّ الْاِحْسَانُ (Rahmân, 55/60) ya'ni "İhsânın cezâsı, ancak ihsândır" âyet-i kerîmelerine işâret buyrulur.

طيبات از بهر كه للطيبين　　　يار را خوش كن مرنجان و ببين

1520. [1495] ***Tayyibler kimin içindir; tayyibler içindir. Yârı hoş et, incitme ve gör.***

Ya'ni, yâr-ı hakîkî olan Hakk'ın merâtibine riâyetle O'nun rızâ-yı şerîfini tahsîl et! Zîrâ mertebe-i insâniyyenin muktezâsı olarak riâyet edilmesi îcâb eden ahkâmı Kitâb-ı kerîmi ile beyân etmiştir. "Cemî'-i merâtib mâdemki Hakk'ındır; o halde tekâlîf-i ilâhiyye kimedir ve ben fiilimde mecbûrum" di-

yerek mertebenin ahkâmını ta'tîl ederek ve ma'sıyet sudûrunda Hak böyle murâd etti deyip, istiğfârı ve tazarru' ve niyâzı terk ederek Hakk'ı iğzâb etme! Ve mertebe-i beşeriyyete riâyetin netîce-i hasenesi olan mükâfât-ı ilâhiyyeyi gör! Zîrâ tayyib olan mükâfât-ı ilâhiyye, tayyib olan ism-i Hâdî'nin mezâhiri içindir. Ve fenâ olan mücâzât-ı ilâhiyye dahi ism-i Mudill'in fenâ olan mezâhiri içindir. Nitekim âyet-i kerîmede وَالْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ (Nûr, 24/26) ["Kötü murdar şeyler ve sözler, kötülere ve murdarlara; kötü ve murdarlar da, kötü ve murdar şeyler ve sözlere yakışır] buyrulmuştur.

یك مثال ای دل پی فرقی بیار　　　تا بدانی جبر را از اختیار

1521. *Ey gönül, tefrîk için bir misâl getir; tâ ki cebri, ihtiyârdan bilesin.*

Ey maârif-i ilâhiyyenin muhîti olan gönlüm! Cebir ile ihtiyâr arasını tefrîk için bir misâl-i hissî getir ki, bu misâl sebebiyle bu ma'kūl olan cebir ve ihtiyâr ma'nâları mahsûs olsun.

دست کان لرزان بود از ارتعاش　　　وان که دستی را تو لرزانی ز جاش

1522. *El vardır ki o irtiâşdan titrek olur. Ve ol bir eli ki sen yerinden titretirsin.*

Meselâ bir el vardır ki, o el ra'şe denilen hastalıktan titrer. El sâhibinin bunda hiçbir irâdesi ve arzûsu olmaz; belki istemediği halde hastalık sebebiyle titrer. Ve yine bir el vardır ki, o eli sen isteyerek titretirsin.

هر دو جنبش آفریده حق شناس　　　لیك نتوان کرد این با آن قیاس

1523. *Her iki hareketi Hakk'ın yaratılmışı tanı; fakat bu, ona kıyâs edilemez.*

زین پشیمانی که لرزانیدیش　　　مرتعش را کی پشیمان دیدیش

1524. *Bundan pişmansın ki, sen onu titrettin; mürtaişi sen ne vakit pişman gördün?*

Elini ihtiyâriyle tahrîk eden kimsenin bu hareketinden bir zarar vâki' olduğu vakit, o kimse bundan pişmân olur; fakat mürtaiş ya'ni ra'şe hastalığına mübtelâ olan kimse ma'zûr olduğundan, elinin hareketinden dolayı kendisini levm etmez. İşte zâtı ve sıfâtı ve ef'âli Hak'da fânî olan evliyâullâh mürtaiş gibidir. Kendi nefsinin sıfâtında ve ef'âlinde müstağrak olan ehl-i gaflet ise ihtiyârıyla ellerini titretenler gibidir.

بحث عقلست این چه عقل حیله گر   تا ضعیفی ره برد آنجا مگر

1525. *Bu, akıl bahsidir, bu hîlekâr ne akıldır; tâ ki bir zayıf meğer ki oraya yol götüre.*

Bu bizim cebir ve ihtiyâr misâlimiz, akıl ve mantık bahsidir. Halbuki hîlekâr ya'ni mantık dâiresinde türlü türlü kıyâslar yapan o akıl, akıl mıdır? Onun tarîk-ı hakîkatte ne kıymeti vardır? Biz bu akıl bahsini belki bir zaîfü'l-akl olan kimsenin cebir ve ihtiyâr meselesi tarafına yolu çıkabilir mütâlaasıyla beyân ettik; tâ ki zâhir-i şer'de böyle bir kimse tereddüde ve hayrete düşüp vâdî-i helâke düşmesin.

بحث عقلی گر در و مرجان بود   آن دگر باشد که بحث جان بود

1526. *Eğer bahs-i aklî inci ve mercân olsa, o can bahsi başka olur.*

Ya'ni mütekellimînin cebir ve ihtiyâr bahsinde akıl ve mantık dâiresinde îrâd ettikleri deliller, inci ve mercân gibi tavr-ı akl muvâcehesinde kıymetli olsa bile, mes'ele can bahsine intikāl edince, o mes'ele aklın muhâkeme ettiği mes'eleden bambaşka olur.

بحث جان اندر مقامی دیگرست   بادهٔ جانرا قوامی دیگرست

1527. *Can bahsi başka bir makāmdadır; can bâdesinin başka bir kıvâmı vardır.*

Can bahsi, akıl bahsinin fevkında bir makām sâhibidir. Akıl şarâbından sarhoş olanların hâli başkadır ve can şarâbından sarhoş olanların hâli başkadır.

آن زمان که بحث عقلی ساز بود   این عمر با بو الحکم همراز بود

1528. *O zamanda ki, bahs-i aklî nâzım idi, bu Ömer, Ebu'l-Hikem ile hemrâz idi.*

Zamân-ı câhiliyette bahs-i aklî nâzım-ı umûr olduğu zaman, Kureyş'in idâre-i umûrunda akıl ve dirâyet gösteren, bu kıssada bahs ettiğimiz Hz. Ömer efendimiz ile, o vakit Ebu'l-Hikem lakabıyla mukalleb olan Ebûcehil birlikte hareket eder idi. Aslâ aralarında muhâlefet yok idi.

چون عمر از عقل آمد سوی جان   بوالحکم بو جهل شد در بحث آن

1529. *Vaktâki Ömer akıldan can tarafına geldi, Bü'l-Hikem onun bahsinde Ebûcehil oldu.*

Bu beyt-i şerîfde akıl ve mantık kuvvetine istinâden evliyâullâhın ilm-i keşfîlerine i'tirâz eden ve kendi akıl ve zekâlarını beğenen ulemâ-yı zâhireye tenbîh ve tahzîr-i şedîd vardır.

سوی حس و سوی عقل او کاملست　　　گرچه خود نسبت بجان او جاهلست

1530. [1505] *Vâkıâ câna nisbetle o câhil ise de, o his tarafında ve akıl cânibinde kâmildir.*

بحث عقل و حس اثر دان یا سبب　　　بحث جانی یا عجب یا بوالعجب

1531. *Akıl ve his bahsini eser, yâhud sebeb; câna mensûb olan bahsi de yâ aceb, yâ bü'l-aceb bil!*

Ya'ni aklın ve hissin bahs ettiği şey, eserden müessire veyâ sebebden müsebbibe intikāldir. Binâenaleyh onun nazarında kesret-i vücûd ve Hak ile eşyâ arasında gayriyyet-i lügaviyye sâbitdir; ve onlar Hâlık ile mahlûk arasında nisbet-i hâlikıyyetten başka bir râbıta bilmezler; fakat câna mensûb olan bahse gelince, bu bahis vücûdda zevkan kesreti ref' eder. Bu ise ehl-i akıl ve his nazarında bir bahs-i acîbdir. Veyâhud vahdette kesreti bi'l-müşâhede câmiu'l-ezdâd olan vücûd-ı Hakk'ın tenezzülâtından bahs eder ki, bu da bü'l-acebdir; ya'ni acîbin aslı ve menbaıdır. Nitekim sûre-i Sâd'daki âyet-i kerîmede اجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَاحِدًا اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ (Sâd, 38/5) Ya'ni ["Bu adam bütün ilâhları bir tek ilâh mı yaptı; ne kadar tuhaf şey! dediler"] buyrulmuştur.

ضوء جان آمد نماند ای مستضی　　　لازم و ملزوم و نافی مقتضی

1532. *Ey ziyâ taleb eden, cânın ziyâsı geldi; lâzım ve melzûm ve nâfî ve muktezî kalmadı.*

Ey delîl-i aklî ve mantıkîden ziyâ isteyen kimse, artık cânın ziyâsı geldi. Lâzım ve melzûm ve nâfî ve muktezî ve cebir ve ihtiyâr gibi akıl ve his dâiresinde bağlanıp kalan mütekellimînin dedikodularına hâcet kalmadı. Zîrâ bunların hepsi isbât-ı keserâtdır. Bu canın ziyâsı gelince meydanda vücûd-ı Hak'dan başka bir şey kalmadığı görüldü.

زانکه بینارا که نورش بازغست　　　از دلیل و از عصاکش فارغست

1533. *Zîrâ nûru tâli' olan bir görücü, delîlden ve asâ-keşden fâriğdir.*

Ya'ni gözü gören kimsenin gözünün nûru tâli' olup parladığından, körler gibi asâ-keşe ve rehbere muhtâc değildir. Bu beyt-i şerîfde, cadde-i hakîkat-

de can gözünün nûruyla yürüyen evliyâullâh "bînâ"ya ve delîl-i aklî ve mantıkî ile idrâk-i hakāyıka çalışanlar "a'mâ"ya ve delîl-i aklî ve mantıkî dahi "körün rehberine ve değneği"ne teşbîh buyrulmuştur.

تفسیر و هُوَ مَعَكُمْ اَیْنَمَا كُنْتُمْ

وَ هُوَ مَعَكُمْ اَیْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) Ya'ni "Nerede olsanız O sizinle berâberdir" âyet-i kerîmesinin tefsîri

بار دیگر ما بقصه آمدیم　　　ما ازان قصه برون کی خود شدیم

1534. *Biz yine kıssaya geldik; biz o kıssadan ne zaman dışarıya gittik?*

Cenâb-ı Pîr, ukūl-i zaîfe erbâbı için cebir ve ihtiyâra bir misâl-i aklî getirdikten sonra, bahs-i rûhu "yâ aceb" veyâhud "bü'l-aceb" diye tavsîf buyurmuş idi. Ve yukarıda 1489 numaralı beyt-i şerîfde ehl-i hakîkatin cebri hakkında da این معیت با حقست این جبر نیست Ya'ni "Bu Hak'la berâberliktir, cebir değildir" demişler idi. Burada da Hakk'ın berâberliği hakkındaki âyet-i kerîmeyi îzâh buyururlar da derler ki: "Biz asıl maksûdumuz olan maiyyet-i Hak kıssasına gelelim. Halbuki biz hiçbir vakit bu kıssadan dışarıya çıkmadık; ya'ni her ne söyledik ise, Hak bizimle berâber idi."

گر بجهل آییم آن زندان اوست　　　گر بعلم آییم آن ایوان اوست

1535. *Eğer biz cehle gelirsek; o onun zindanıdır; ve eğer biz ilme gelir isek, o onun binâ-i ilmîsidir.*

Cehil ve ilim mertebeleri dahi vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın merâtibinden bir mertebedir. Birisi sâfil ve diğeri âlîdir. Mertebe-i sâfile olan cehl-i zulmânî olduğundan, Hakk'ın zindanıdır; ve mertebe-i âliye olan ilim, a'lâ-yı merâtibdir. Nitekim رتبة العلم اعلى الرتب [İlim rütbesi, rütbelerin en üstünüdür] buyrulmuştur. Her ikisi de Hakk'a nisbeten hikmettir, bize nisbeten cehil mezmûm ve ilim memdûhdur.

ور بخواب آییم مستان ویيم　　　ور به بیداری بدستان ویيم

1536. *Ve eğer biz uykuya gelirsek, onun sarhoşlarıyız; ve eğer uyanıklığa gelir isek, O'nun hikâyesi içindeyiz.*

Ya'ni rûhun hâb-ı gafleti Hakk'ın mertebe-i kesâfetinden neş'et eden bir sarhoşluktur. Nitekim Hak Teâlâ ehl-i gaflet hakkında لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفِى سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (Hicr, 15/72) Ya'ni "Senin ömrüne kasem ederim ki, muhakkak onlar kendi sarhoşlukları içinde müstağraktırlar" buyurur. Ve rûhun teyakkuzu hâlinde dahi onun hikâyesini okutup dururuz. Bu *Mesnevî-i Şerîf dahi* o teyakkuz sebebiyle okunan, onun destanı ve hikâyesidir.

ور بگریم ابر پر رزق ویم　　ور بخندیم آن زمان برق ویم

1537. *Ve eğer ağlarsak O'nun rızık dolu bulutuyuz; ve eğer güler isek o zaman O'nun şimşeğiyiz.*

Bu beyt-i şerîfe فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيراً (Tevbe, 9/82) ya'ni "Az gülsünler ve çok ağlasınlar" âyet-i kerîmesine de işârettir. Ya'ni bizdeki ağlamalar ve gülmeler taayyünât-ı beşeriyyemizde Hakk'ın şuûnâtıdır. Ağlamak inkisâr-ı kalbden geldiği ve Hakk'ın nazar-ı rahmeti kulûb-ı münkesireye mün'atıf bulunduğu için, ağladığı vakit vücûdumuz rızk-ı ma'nevî dolu bir bulut mesâbesindedir. Ve kesret-i dıhk kalbi öldürdüğü için, güldüğümüz vakit vücûdumuz Celâl-i Hakk'ın mahall-i tecellîsi olur ve eser-i Celâl-i ilâhî olan şimşek gibi olur.

ور بخشم و جنگ عکس قهر هوست　　ور بصلح و عذر عکس مهر اوست

1538. *Ve eğer gazab ve cenge gelir isek Hû'nun kahrının aksidir. Ve eğer sulha ve özre gelir isek, O'nun kahrının aksidir.*

Bizlerde zâhir olan gazab ve kavga, Hakk'ın Kahhâr ism-i şerîfinin aksidir. Ve eğer sulh ve hilim ve özür ve müdârâ zâhir olursa, Hakk'ın Vedûd ism-i şerîfinin iktizâsı olan mihrinin ve muhabbetinin aksidir.

ما کییم اندر جهان پیچ پیچ　　چون الف او خود ندارد هیچ هیچ

1539. [1514] *Bu düğüm düğüm olan cihânda biz kimiz? O elif gibi hakîkatte hiç, hiçbir şey tutmaz.*

Ya'ni Hakk'ın bizim ile berâber olması demek, biz varız da Hak bizim ile ittihâd etmiş veyâhud bizim vücûdumuza hulûl etmiş demek değildir. Vücûd alelıtlâk ancak Hakk'ındır. Biz ise bu vücûd-ı mutlak-ı Hak'da zâhir olan vücûdât-ı mukayyededen ibâretiz. Meselâ dümdüz bir ip alsak, üzerine birçok düğümler yapsak, o kuyûddan mutlak olan ip bu düğümlerden dolayı ziyâde olmaz ve bu düğümler dahi aslâ birer vücûd-ı müstakil sâhibi olmazlar. İmdi bu dü-

ğümler ne vaziyyette olurlar ise olsunlar, ip onlar ile berâberdir ve düğümlerin hepsi bu iptendir. Bu "Heme ez ost ["Hepsi O'ndandır"] ma'nâsıdır; ve ta'bîr-i dîğer ile hepsi ipin kendisidir; bu da "Heme ost" ["Hepsi O'dur"] ma'nâsıdır.

İp, mertebe-i ıtlâkda kıvrımı ve noktası olmayan elif harfi gibi, düğümden ârîdir. İşte bu misâle mutâbık olarak vücûd-ı mutlak-ı Hak dahi, mertebe-i ahadiyyetde bilcümle niseb ve izâfâtdan ârîdir. التوحيد اسقاط الاضافات Ya'ni "Tevhîd izâfâtın ıskātıdır" sözü, bu mertebeye nazaran söylenmiştir. Biz o vücûd-ı vâhid-i Hakk'ın mertebe-i şehâdete tenezzülünde O'nun esmâsı hasebiyle zuhûra gelmiş birtakım düğümleriz; ve her ne mertebede olursak olalım, وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ["Her nerede olursanız, O sizinle berâberdir"] âyet-i kerîmesi mûcibince O, bizimle berâberdir. Binâenaleyh bu keserât-ı mukayyede ile berâber كان الله و لم يكن معه شيئ و الآن كما كان ya'ni "Allah Teâlâ var idi, O'nunla berâber bir şey yok idi; el-ân dahi öyledir" hakîkati de meydandadır.

چون ز عمر آن رسول این را شنید روشنئ دردلش آمد پدید

1540. *Vaktâki o elçi Ömer'den bunu işitti, onun kalbinde bir aydınlık zâhir oldu.*

Zîrâ vahdet-i vücûd mes'elesi tâlib-i hakîkat olanların kalbini tenvîr ve dâire-i irfânını tevsî' eder ve tâlib-i akıl ve mantık olanların kalblerini de bilakis bulandırır. Onun için ehl-i hakîkat bu bahsi alelekser imsâk ederler.

محو شد پیشش سؤال و هم جواب گشت فارغ از خطا و از صواب

1541. *Onun önünde hem suâl ve hem cevâb mahv oldu; hatâdan ve savâbdan fâriğ oldu.*

Elçi hakîkat-ı vücûdu anlayınca, artık suâllerini ve cevâblarını esâsından halletmiş oldu ve akıl ve mantıkın îcâdı olan hatâ ve savâb dedikodularını ortadan kaldırdı. Zîrâ vücûd-ı mutlakın ahkâm-ı merâtibini bilmek şartıyla vahdet-i vücûd kıyl u kāli kökünden koparır. Nitekim bir zâta sormuşlar ki "Hakk'ı zulümden nasıl berî kıldın?" Cevâb vermiş ki: "Mülkünde kendisinden başkasını bırakmadım; zulüm kime olur?"

Vücûd-ı mutlak ta'bîri hakkındaki i'tirâzâtın cevâbı 610 numaralı beyt-i şerîfin şerhinde mürûr etti.

ما عدمهاییم هستهای ما تو وجود مطلقی فانی نما

["Biz yoklarız ve bizim varlıklarımız da yoktur; Sen fânî gösterici bir vücûd-ı mutlaksın."]

اصل را در یافت و بگذشت از فروع   بهر حکمت کرد در پرسش شروع

1542. *Aslı anladı ve fürû'dan geçti; hikmet için suâle şürû' etti.*

Ya'ni vücûdun aslını anlayınca suâl ve cevâbdan ve aslın fürû'u olan vücûdât-ı mukayyedeye âid suâllerden geçmekle berâber, tavzîh-i hikmet ve devâm-ı zevk ve sohbet için suâle başladı.

سؤال کردن دسول روم از عمر رضی الله عنه

از سبب ابتلای ارواح با این آب و گل اجسام

Rûm elçisinin Ömer (r.a.)dan bu ecsâmın suyuna ve çamuruna ervâhın ibtilâsı sebebinden suâl etmesi.

گفت یا عمر چه حکمت بود سر   حبس آن صافی درین جای کدر

1543. [1515] *(Elçi) dedi ki: Yâ Ömer, o sâfînin bu bulanık yerde habsi ne hikmet, ne sır idi?*

Ya'ni o latîf olan rûhun, bu kesîf bedende habsi ne hikmete ve ne sırra müsteniden vâki' oldu?

آب صافی در گلی پنهان شده   جان صافی بستهء ابدان شده

1544. *Berrâk olan su bir çamurun içinde gizlenmiş; sâfî olan cân ebdâna bağlanmış?*

Suâlinde misâline nazaran elçi, latîf olan rûhun bedene taallukunu, sâf bir suyun, kesîf bir çamur içinde gizlenmiş olmasına benzetmiştir. Halbuki bu misâlden, iki ayrı olan şeyin, yekdîğerine hulûlü anlaşılır. Rûh-ı latîfin beden-i kesîfe taalluku ve bu alâka sebebiyle vâki' olan mahbûsiyyeti, hulûl ve ittihâd sûretiyle değildir; bu hâl ta'rîfe sığmaz. Bu keyfiyet zevkî ve vicdânîdir. Maahâzâ Hz. Ömer (r.a.) efendimizin nefy-i hulûl ve ittihâd eden cevâbı şâyân-ı dikkattir.

گفت تو بحث شگرفی میکنی   معنئ را بند حرفی میکنی

1545. *(Hz. Ömer) dedi: Sen büyük bir bahis ediyorsun; bir ma'nâyı bir kelâma bağlıyorsun.*

حبس کردی معنئ آزاد را   بند حرفی کردهٔ تو باد را

1546. *Hür olan ma'nâyı habs ettin; sen rüzgârı bir kelimeye bağlamışsın.*

"Şigerf" büyük, iyi, muhteşem, kavî, yakışıklı, kalın ve heybetli ma'nâlarına gelir. Burada büyük ma'nâsı verilmiştir. Ya'ni Hz. Ömer (r.a.) efendimiz elçinin suâline cevâben buyurdular ki: Sen büyük bir bahsin kapısını açtın. Rûh gibi latîf olan ma'nâyı, kesîf bir sûret mesâbesinde olan kelâma bağladın. Kendi âleminde hür olan ma'nâyı, kelimeye bağlamak sûretiyle habs etmiş oldun. O ma'nâyı sen rüzgâr gibi nefesine ta'lîk ettin ve nefesini dahi bir kelimeye bağladın. Ya'ni rûh âlem-i letâfetde hür ve âzâd uçup dururken vücûd-ı beşerde rüzgâr ve havâ mesâbesinde olan rûh-i hayvânîye taalluk etti; ve rûh-i hayvânî dahi beden-i kesîfe bağlandı. Maahâzâ ma'nâ, berrâk suyun çamur arasına girmesi gibi, kelimeye hulûl etmedi; belki o yine kendi âleminde kaldı. Meselâ "insan" bir kelimedir. Bunun ma'nâsı, bu kelimenin dâhilinde değildir; hâricinde de değildir. Ma'nânın bu sûrete öyle bir ittisâli vardır ki ta'rîfe sığmaz.

از برای فائده این کردهٔ   تو که خود از فائده در پردهٔ

1547. *Sen bunu fâide için yapmışsın; sen ise ki, fâideden hicâb içindesin.*

Sen bu hatırına lâyih olan ma'nâ-yı bî-sûreti, sûret sâhibi olan kelimeye rabt etmek husûsunu fâide husûlü maksadıyla yapıyorsun. Bununla berâber sen, yaptığın işin fâidesinde gâfilsin; zîrâ rûhun bedene rabtı, senin yaptığın işin aynı olduğu halde, bunun farkında değilsin.

آنکه از وی فائده زاییده شد   چون نبیند آنچه مارا دیده شد

1548. *Kendisinden fâide mütevellid olan zât, bize görülmüş olan şeyi nasıl görmez?*

Ya'ni biz Hakk'ın mahlûkûyuz. Ma'nâyı kelimeye rabt etmenin fâidesi de bittabi' bize Hak'dan doğmuştur. Biz mahlûklar bu fâideyi görüp yaptığımız halde, bizi yaratan Zât-ı Ecell ve A'lâ latîfi, kesîfe ve ma'nâyı sûrete rabt etmenin fâidesini niçin görmesin?

صد هزاران فائده ست و هر یکی　　صد هزاران پیش آن یك اندکی

1549. *Yüz binlerce fâide vardır; yüz binlercenin her birisi, o birin indinde azdır.*

Rûhun cisme bağlanmasında yüz binlerce fâide vardır. O yüz binlerce fâidenin her birisi, o vâhid-i zü'l-Celâl olan Hakk'ın indinde azdır. Mısra'-ı sânîdeki "Ân yek= o bir" *Şerh-i Ankaravî*'de fâideye râci' tutulmuş ve "Her yüz binlerce kadar aded o bir fâide indinde ekall-i kalîldir" ma'nâsı verilmiştir. Hind şârihleri "Ân yekî" ta'bîrini vücûd-ı vâhid-i Hakk'a râci' tutarlar ve bu sûretde ma'nâ daha zevk-âver olur. Zîrâ ef'âl-i Hak'daki fevâidi ta'dâd etmek kābil değildir; ve tecelliyât-ı Hak nâmütenâhîdir. Binâenaleyh rûhun bedene taallukundaki yüz binlerce fâide, nâmütenâhî tecellî sâhibi olan Hakk'ın indinde azdır ve belki lâ-şeydir.

این دم نطقت که جزو جزوهاست　　فائده شد کل کل خالی چراست

1550. [1522] *Bu senin nutkunun nefesi ki, cüz'lerin cüz'üdür, küllî fâide oldu; küll niçin hâlîdir?*

Ya'ni nefs-i âlem, nefs-i küllün cüz'üdür ve senin vücûdun eczâ-yı âlemden bir cüzdür; ve senin söz söylerken sarf ettiğin nefes, cüzlerin cüz'üdür. İşte cüzlerin cüz'ü olan senin nefesine ma'nânın rabtı hâlinde o ma'nâ kelâm olup âlem-i sûretde zâhir olduğu vakit küllî ve azîm bir fâide hâsıl oluyor. Küll olan nefh-i ilâhîden hâsıl olan rûhun bedene taalluku niçin fâideden hâlî olsun?

تو که جزوی کار تو با فائده ست　　پس چرا در طعن کل آری تو دست

1551. *Sen ki cüzsün, işin fâide iledir; öyle olunca niçin küllün ta'nına el getirirsin?*

Yukarıda îzâh olunduğu üzere, sen külden cüz' olduğun halde, bu âlem-i taayyünde fâidesiz bir iş yapmazsın. Öyle olunca bu kevn ü fesâdın ve bu yapıp yıkmanın fâidesi nedir? Diye, bir vücûd-ı kül olan Hakk'ın ef'âline ta'n ve i'tirâz edersin.

گفت را گر فائده نبود مگو　　ور بود هل اعتراض و شکر جو

1552. *Eğer sözün fâidesi olmazsa söyleme; ve eğer olursa i'tirâzı bırak, şükrü iste!*

Ya'ni rûhun bedene rabtındaki fâideden birisi kelâmdır. Eğer bunda bir fâide görmüyor isen, söyleme bakalım! Mâdemki söylüyorsun, elbet fâidesini görüyorsun. O halde suâl ve i'tirâzı bırak da, Hakk'ın bu ni'metine şükr et!

شکر یزدان طوق هر گردن بود   نی جدال و رو ترش کردن بود

1553. *Hakk'ın şükrü her boynun gerdanlığıdır; cidâl etmek ve yüz ekşitmek değildir.*

Cenâb-ı Mün'im-i hakîkî ahsen-i takvîm üzere yarattığı insâna وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَ بَاطِنَةً (Lokman, 31/20) ya'ni "Hak Teâlâ sizin üzerinizde zâhirî ve bâtınî olan ni'metlerini itmâm etti" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere, sûrî ve ma'nevî olarak vermediği bir ni'met bırakmadı. Binâenaleyh buna şükr etmek her insanın boynunun borcudur. Yoksa birtakım münkirlerin yaptığı gibi Hâlık'a, hilkate karşı cidâl ve i'tirâz ve yüzünü ekşitmek, küfrân-ı ni'metdir, şükür değildir.

گر ترش رو بودن آمد شکر و بس   پس چو سرکه شکر گویی نیست کس

1554. *Eğer ekşi yüzlü olmak şükür ve kâfî geldiyse, o halde sirke gibi şükür söyleyici bir kimse yoktur.*

Eğer Hâlık'a karşı abûsü'l-vech olmak şükr etmek için kâfî ise, o halde mahlûkāt-ı ilâhiyye içinde sirkeden daha ziyâde Hakk'a şâkir olan kimse olmamak lâzım gelir.

سرکه را گر راه باید در جگر   و بشو سرکنگبین او از شکر

1555. *Eğer sirke için ciğere yol lâzım ise, sen ona şekerden sirkengebîn ol de!*

Ya'ni sirkenin şerbet gibi içilmesi tabîata pek ağır geldiği için, bal veyâ şeker ile karıştırılıp def'-i safrâya hâdim, "sirkengebîn" ta'bîr olunan bir şerbet hâline ifrâğı lâzım gelir ki, içilip vücûdda kana istihâle ederek ciğere dâhil olabilsin. Bunun gibi her kim vücûd-ı Hakk'ın ism-i Zâhirinden, ism-i bâtınına intikal etmek isterse cidâli ve i'tirâzı ve ekşi yüzlülüğü bıraksın. الحمد لله على كل حال "el-Hamdülillâhi alâ külli hâl" ["Her bir durumda hamd Allah Teâlâ içindir"] diyerek ef'âl-i Hakk'a râzı olsun.

معنی اندر شعر جز با خبط نیست   چون فلاسنگست و اندر ضبط نیست

1556. *Ma'nâ şiirde habtlının gayri değildir; ve felâseng gibidir; zabt içinde değildir.*

"Habt" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada sehv ve hatâ ma'nâsını vermek münâsib olur. "Felâseng" sapan ma'nâsınadır, buna "fe-

lâhsen" dahi derler. Uzak bir mahalle taş atacakları vakit, o taşı bunun içine koyarlar ve sallayıp sallayıp atarlar. İçindeki taş fırlayıp sür'atle uzak yerlere gider; buna sapan taşı derler. Fakat bu sapan ile bir hedefe nişan almak mümkin değildir.

Cenâb-ı Pîr ma'nâyı atılacak taşa; ve maksadı hedefe ve şiiri de sapana teşbîh buyurup derler ki: Vezin ve kāfiye kayıtlarıyla bağlı olan şiirin içinde maânî-i dakîka ancak hatâlı olabilir. Zîrâ şiir içinde ma'nâ sapan taşı gibidir; salıverince artık yed-i zabta girmez, istenilen noktaya nişan alınamaz. Nitekim rûhun bedene rabtındaki fâideyi beyânen şekere intikāl ettik ve şekerin fevâid-i dakîkasını anlatacağımız sırada, ekşilikten sirkeye ve şeker lafzından dahi şükre geçtik. Hedefimiz hatâlı oldu, halbuki hedefimiz daha dakîk ma'nâlar idi.

در معنئ آنكه مَنْ اَرَادَ اَنْ يَجْلِسَ مَعَ اللّٰهِ فَلْيَجْلِسْ مَعَ اَهْلِ التَّصَوُّفِ

"Allah ile berâber oturmak isteyen kimse, ehl-i tasavvuf ile berâber otursun" ma'nâsının beyânındadır

آن رسول از خود بشد زين يك دو جام   نى رسالت ياد ماندش نى پيام

1557. *O Rum elçisi bu bir iki kadehten kendinden gitti; onun hatırında ne risâlet kaldı, ne de haber!*

Hz. Ömer efendimizin içirdiği bir iki kadehlik şarâb-ı ma'rifetden elçinin rûh-ı müstaiddi sarhoş oldu, kendisinden geçti; artık hatırında ne şâhının risâleti ve ne de getirdiği haber kalmadı.

واله اندر قدرت الله شد   آن رسول آنجا رسيد و شاه شد

1558. *Allah Teâlâ'nın kudretinde hayrân oldu. O elçi buraya erişti, şâh oldu.*

سيل چون آمد بدريا بحر گشت   دانه چون آمد بمزرع گشت كشت

1559. *Vaktâki sel denize geldi, deniz oldu. Vaktâki dâne tarlaya geldi ekin oldu.*

Elçinin akıl ve zekâsı bir sel gibi idi; ve Hz. Ömer efendimizin akıl ve zekâsı dahi deryâ-yı maânî idi. Vaktâki elçi Hz. Ömer'in huzûruna geldi, o ma'nâ deryâsına karıştı. Ve kezâ elçi henüz ekilmemiş bir dâne gibi idi; vaktâki ilâhî bir tarla olan Hz. Ömer'in huzûruna geldi, orada yeşillenmiş bir ekin oldu.

Ehl-i tasavvufun sohbeti de, ehl-i gafleti böyle îkāz eder.

چون تعلق یافت نان با بو البشر   نان مرده زنده گشت و با خبر

1560. *Vaktâki ekmek beşerin babasına taalluk buldu, ölü ekmek diri ve habîr oldu.*
[1532]

Beyt-i şerîfdeki "bü'l-beşer" Hz. Âdem (a.s.) ma'nâsına olmayıp, her bir ferd-i insânînin babasına işârettir. Zîrâ bir baba yer ve içer ve vücûdunda rûh-i hayvânîsi kuvvetlenir ve nutfe peydâ olur ve bu nutfe vâsıtasıyla hayât-ı beşer teselsül eder; ve bu sûretle câmid olan ekmek insanın vücûduna karışınca rûh-i hayvânîye inkılâb eder ve idrâk sâhibi olur. Bunun gibi ma'nen ölü olan ehl-i gaflet dahi ehl-i tasavvuf ile ihtilât ve sohbet edince, rûh-i hayvânîsi rûh-i izâfî mertebesine terakkî eder.

موم و هیزم چون فدای نار شد   ذات ظلمانئ او انوار شد

1561. *Mum ve odun âteşe fedâ olduğu vakit, onun zulmânî olan zâtı envâr oldu.*

Mum ve odun gibi kesîf ve nûrsuz olan ehl-i cehl ve gaflet, âteş-i aşk-ı ilâhî ile yanan ehl-i tasavvufun önünde, kendi ilmini ve enâniyyetini fedâ ettiği vakit, onun kesîf ve zulmânî olan rûh-i hayvânîsi, nûr-ı mücerred olan rûh-i izâfî mertebesine terakkî eder.

سنگ سرمه چونکه شد در دید گان   گشت بینایی شد آنجا دیدبان

1562. *Sürme taşı gözlere gittiği vakit görücülük oldu; orada dîde-bân oldu.*

"Dîde-bân" yüksek bir mahalde durup uzakları tarassud eden kimseye derler ki, Türkçede "gözcü" denir. "Sürme", ma'lûm olan döğülmüş siyâh bir taştır; gözlerdeki rutûbeti izâlede müessirdir ve hiss-i basarı takviye eder. En iyisi "ismid" denilen sürmedir.

Ya'ni sürme câmid bir madde iken, gözlere sürüldüğü vakit, görücülüğe sebeb olur ve gözün terkîbine karışıp "dîde-bân" olur. "Dîde-bân" ta'bîrinin

isti'mâli zikr-i küll irâde-i cüz' kabîlinden mecâzdır. Zîrâ "dîde-bân" olmak için gözün iyi görmesi lâzımdır ve göz "dîde-bân"ın cüz'üdür..

Burada da ehl-i gaflet câmid sürmeye ve ehl-i tasavvuf dîde-bâna teşbîh buyrulmuştur.

ای خنك آن مرده کز خود رسته شد　　　در وجود زندهٔ پیوسته شد

1563. *Ey saâdetli, o ölü ki, kendisinden kurtulmuş oldu, bir dirinin vücûduna muttasıl oldu.*

Ölü hükmünde olan ehl-i gaflet ve enâniyyetin saâdetlisi o kimsedir ki, kendi gaflet ve enâniyyetinin farkına vardı da, kendi nefsini Hak'la bâkî ve diri olan bir mürşid-i kâmilin terbiyesine teslîm etti.

وای آن زنده که با مرده نشست　　　مرده گشت و زندگی از وی بجست

1564. *Vay o diriye ki, ölü ile oturdu, ölü oldu ve ondan dirilik sıçradı.*

"Diri"den maksûd, ilim ve ma'rifet kesb edip henüz nefsinin sıfâtından kurtulmamış olan sâlikdir; ve "ölü"den murâd dahi ehl-i dünyâdır. Nitekim (s.a.v.) Efendimiz ایاکم و مجالسة الموتی ya'ni "Ölüler ile oturmaktan sakınınız!" buyurdular. Ve "Ölüler kimdir yâ Resûlallâh" diye sorulduğu vakit: اهل الدنيا Ya'ni "Ehl-i dünyâdır" buyurdular. Ya'ni öldükçe ma'rifet sâhibi olup, kalbi bu ma'rifet ile dirilmiş olan sâlikler, ehl-i dünyâ ve gaflet ile ihtilât ederse, yavaş yavaş kalbin nûr-ı ma'rifeti sönmeğe başlar. Zîrâ sohbet ve ihtilâtın tabîata pek büyük te'sîri vardır; ve tabîat sârikdır, her şeyi çalabilir. Binâenaleyh sâlike lâzım olan dâimâ ehl-i gafletden ictinâb ve ehl-i tasavvuf ile mücâlesetdir; ve eğer ehl-i tasavvufu bulamaz ise, Kur'ân ve ahâdîsin tefsîrinden ibâret olan ehl-i tasavvufun âsâr-ı aliyyesini mütâlaadır. Nitekim Cenâb-ı Pîr : بعد ازما مثنوی شیخی میکند ya'ni "Bizden sonra *Mesnevî* şeyhlik eder" buyurmuşlardır. Ve sâlik, bu sâyede esrâr-ı Kur'ân ve ahâdîse muttali' olmuş olur.

چون تو در قرآن حق بگریختی　　　با روان انبیا آمیختی

1565. *Vaktâki sen Hakk'ın Kur'ân'ına kaçarsın, enbiyânın rûhuyla ihtilât edersin.*

هست قرآن حالهای انبیا　　　ماهیان بحر پاك کبریا

1566. *Kur'ân, deryâ-yı pâk-i Kibriyâ'nın balıkları olan enbiyânın ahvâlidir.*

ور بخوانی و نه‌ء قرآن پذیر   انبیا و اولیا را دیده گیر

1567. *Ve eğer okursan ve Kur'ân'ı kabûl edici olmazsan, enbiyâ ve evliyâyı görmüş tut!*

Kur'ân'ı okuyup da ahkâmını icrâ etmezsen ne fâide hâsıl olur? Farz et ki enbiyâ ve evliyâyı da gördün; onları taklîd edip yollarına gitmedikten sonra, sana onları görmekten ne fâide vardır?

İnsanda alelumûm iki türlü meyil vardır. Birisi anlamak ve diğeri olmak ve bulmak meylidir. Bu meylin birisi nefse, diğeri rûha taalluk eder. Nefse taalluk eden meyil, nefis gibi fânîdir; ve rûha taalluk eden meyil ise, rûh gibi bâkîdir. Zîrâ yalnız anlamak meyli akrân ve emsâli arasında tefevvuk ve enâniyet dâiyesinden tevellüd eder. Ve olmak ve bulmak meyli ise fedâ-yı gurûr ve enâniyet ile tev'emdir. Birisi amelde lâkaydîyi ve diğeri amelde ihtimâmı iktizâ eder.

ور پزیرانی چو بر خوانی قصص   مرغ جانت تنگ آید در قفص

1568. *Eğer kabûl edici isen, kıssaları okuduğun vakit, cânının kuşu kafes içinde dar gelir.*

Eğer Kur'ân'ı ve âsâr-ı evliyâyı yalnız anlamak ve herkese ilim ve ma'rifet satmak için değil, olmak ve bulmak için okursan, ibret-âmîz olarak okuduğun vakit, cânına ten kafesi dar gelir; âlem-i illiyyîne uçmak ister.

مرغ کو اندر قفص زندانیست   می نجوید رستن از نادانیست

1569. *Bir kuş ki kafes içinde mahbûstur, kurtulmak istemezse câhilliğindendir.*

Ya'ni ten kafesi içinde mahbûs olan rûh kuşu, eğer o kafesten bir ân evvel kurtulmak istemezse, bu kafesin hâricinde daha latîf ve daha geniş başka bir âlem olduğunu bilmediğindendir.

روحهایی کز قفصها رسته اند   انبیای رهبر شایسته اند

1570. *O rûhlar ki kafesten kurtulmuşlardır, rehber-i şâyeste olan enbiyâdır.*
[1542]

Ya'ni ten kafesinden kurtulan rûhlar hangi rûhlardır diyecek olursan, biz cevâben deriz ki: Onlar âlem-i illiyyînin hakkıyla rehberi olan enbiyâ (aleyhimü's-selâm)dır.

از برون آوازشان آید ز دین　　　　که ره رستن ترا اینست و این

1571. *Onların sadâsı, senin için kurtulmak yolu budur, bu! diye dışarıdan, din tarafından gelir.*

Âlem-i dünyâ ism-i Zâhir'in ve âlem-i ervâh ism-i Bâtın'ın mazharıdır. Enbiyâ, ism-i Zâhir'in mazharı olan dünyâda, insanları yine ism-i Zâhir'in mazharı olan şerîat-ı zâhire ile da'vet ettiler de, dediler ki: " Ey ehl-i dünyâ, bu kesâfet âleminden başka bir de letâfet âlemi vardır. Buradan kurtulup oraya gitmenin usûlü budur." Binâenaleyh enbiyâ aleyhimü's-selâmın sadâsı, ism-i Zâhir tarafından vâki' oldu; ya'ni dışarıdan geldi. Ve dışarıdan içeriye, ya'ni ism-i Bâtının mazharı olan âlem-i ervâha da'vet etmiş oldular.

ما بدین رستیم زین تنگین قفص　　　　جز که این ره نیست چارهٔ این قفص

1572. *Biz bu dar kafesten bununla kurtulduk; bu kafesin çâresi bu yolun gayri değildir.*

Ya'ni enbiyâ aleyhimü's-selâm dediler ki: Biz dar olan bu ten kafesinden ve kesâfet âleminden şu sebebler ile kurtulduk. Bu kafesten kurtulmanın çâresi, bizim gösterdiğimiz yoldan gayri değildir.

خویش را رنجور سازی زار زار　　　　تا ترا بیرون کنند از اشتهار

1573. *Seni iştihârdan hâric etmeleri için, kendini zayıfın zayıfı ve ma'lûl yapasın.*

Ya'ni ey sâlik, kayıd ve bedenden kurtulmanın yegâne tarîkı budur ki, sen kendini halka karşı zayıfın zayıfı ve miskin ve ma'lûl bir halde göster ki, sana kıymetsiz bir adam nazarıyla bakıp, iştihâr belâsından kurtulasın.

که اشتهار خلق بند محکمست　　　　در ره این از بند آهن کی کمست

1574. *Zîrâ iştihâr-ı halk muhkem bağdır; bu yolda demir bağdan ne vakit aşağıdır?*

Halk nazarında şöhret sâhibi olmak sana pek kavî bir bağdır. Tarîk-ı Hak'da sana bu iştihâr bağı zincir bağlardan aşağı değildir. Zîrâ halk etrâfına toplanıp seni medh etmekle sana gurûr ve enâniyet verirler ve seni bu gurûr ve enâniyet içinde habs ederler. Nitekim "bülbülün çektiği dili belâsıdır" darb-ı meseli dahi bu hikmete müsteniddir. Ve tûtî kuşunu söz söylediği

için kafese habs etmişlerdir. Ve bir kıymet ve şöhreti olmayan kargalar ise serbest bırakılmışdır.

قصهء بازرگان که طوطئ محبوس او
را پیغام داد بطوطیان هندستان هنگام رفتن بتجارت

Bir tâcirin kıssasıdır ki, ticâret sebebiyle gittiği vakit, onun mahbûsu olan tûtîsi, ona Hindistan tûtîlerine haber tevdî' etti

بود بازرگان و اورا طوطئ   در قفص محبوس زیبا طوطئ

1575. *Bir tâcir var idi ve onun bir tûtîsi var idi; kafesde mahbûs yakışıklı bir tûtî idi.*

چونکه بازرگان سفر را ساز کرد   سوی هندستان شدن آغاز کرد

1576. *Vaktâki tâcir seferi tertîb etti, Hindistan tarafına gitmeğe mübâşeret etti.*

هر غلام وهر کنیزك را ز جود   گفت بهر تو چه آرم گوی زود

1577. *Her köleye ve her câriyeye sehâsından dolayı, senin için ne getireyim, çabuk söyle! dedi.*

هر یکی از وی مرادی خواست کرد   جمله را وعده بداد آن نیك مرد

1578. *Her birisi ondan bir murâd taleb etti. O iyi adam cümlesine va'de verdi.*

گفت طوطی را چه خواهی ارمغان   کآرمت از خطهء هندوستان

1579. *Tûtîye dedi: Hediye olarak ne istersin ki, sana Hindistan serhaddinden getireyim?*

گفتش آن طوطی که آنجا طوطیان   چون ببینی کن ز حال من بیان

1580. [1552] *O tûtî ona böyle dedi ki: Orada tûtîleri gördüğün vakit benim hâlimden beyân et!*

کآن فلان طوطیکه مشتاق شماست　　از قضای آسمان در حبس ماست

1581. *Şöyle ki, sizin müştâkınız olan tûtî, kazâ-yı âsumândan bizim habsimizdedir.*

بر شما کرد او سلام و داد خواست　　وز شما چاره و ره ارشاد خواست

1582. *O size selâm etti ve nasîb istedi; ve sizden çâre ve irşâd yolunu taleb etti.*

گفت می شاید که من در اشتیاق　　جان دهم اینجا بمیرم در فراق

1583. *Dedi: Lâyık mıdır ki ben derd ve iştiyâk içinde can vereyim ve burada derd-i firâk içinde öleyim?*

این روا باشد که من دربند سخت　　گه شما بر سبزه گاهی بر درخت

1584. *Bu revâ olur mu ki, ben kavî bağ içinde olayım? Siz ise gâh yeşillik üzerinde, gâh ağaç üzerinde olasınız?*

اینچنین باشد وفای دوستان　　من درین حبس و شما در گلستان

1585. *Dostların vefâsı böyle mi olur? Ben bu habs içinde, siz gülistân içinde.*

یاد آرید ای مهان زین مرغ زار　　یك صبوحی در میان مرغزار

1586. *Ey büyükler, merg-zâr içinde bir sabah şarâbı, bu zayıf kuşu hatırlayınız!*

İkinci mısra'daki "merg-zâr" bahtiyâr vezninde yeşilliği çok olan mahalle ve çok kuşu olan arâzîye derler. Birinci mısra'daki "murg-i zâr" terkîb-i tavsîfîdir. "Murg" isim "zâr" sıfatdır; zayıf kuş demektir.

Ya'ni, ey hürriyetlerine mâlik olan büyük kuşlar, yeşillik içinde, güneş âlemi tenvîr etmeğe başladığı zamanda, zevk ve şevk şarâbını içerken, bu zayıf kuşu da hatırlayınız!

"Büyükler" ta'bîriyle ervâh-ı enbiyâ ve evliyâya ve "sabâh şarâbı" ile onlara olan tecelliyât-ı zâtiyyeye işâret buyrulur. Ya'ni "Ey ervâh-ı mukaddese, tecelliyât-ı ilâhiyye ile müstağrak-ı zevk olduğunuz zamanda, habs-i bedende kalan bizleri de hatırlayınız ki, o tecellînin aksi berekâtıyla biz de kuyûd-ı nefsâniyyeden kurtulalım" demek olur.

یاد یاران یار را میمون بود　　خاصه کآن لیلی و این مجنون بود

1587. *Dostların dostları anması mübârek olur. Husûsiyle ki, o Leylâ ve bu da Mecnûn ola.*

"Leylâ"dan murâd, ma'şûkān-ı ilâhî olan ervâh-ı mukaddesedir; ve "Mecnûn"dan murâd dahi, kuyûd-ı nefsâniyye ile bağlı olup enbiyâ ve evliyânın âşıkları olan kimselerdir.

ای حریفان بت موزون خود   من قدحها می خورم پر خون خود

1588. *Ey kendi mevzûn putlarının harîfleri; ben kendimin kan dolu mey kadehlerini içiyorum.*

"Kendi mevzûn putlar"ından murâd, ilm-i ilâhîde kābiliyyet ve isti'dâd-ı tâm ile sâbit olan enbiyâ ve kümmelîn-i evliyâ hazarâtının kendi hakāyıkıdır ki, onlar hicâbât-ı nefsâniyyeyi yırtıp kendi hakîkatlerine mahrem ve musâhib olmuşlardır; ve kendi hakîkatleri dahi "Allah" ism-i câmi'inin mazharıdır. Ve muhakkıkînin "İnsân-ı kâmilin zâhiri bâtınına tapar" dedikleri dahi bu ma'nâdandır.

Ya'ni ey hicâbât-ı nefsâniyyelerini yırtıp kendi hakîkatleri olan Hakk'a mahrem ve musâhib olan ervâh-ı âliye, ben kayd-ı ten içinde kendi enâniyyet-i nefsâniyyemin kan dolu olan mey kadehlerini içiyorum. "Kan dolu olan kadeh"ten murâd, gazab ve şehvet gibi sıfât-ı nefsâniyyedir.

يك قدح می نوش كن بر ياد من   گر همیخواهی كه بدهی داد من

1589. *Eğer ister isen ki benim nasîbimi veresin, benim yâdıma bir kadeh mey iç!*

Ya'ni eğer benim nasîbimi ve hissemi vermek istiyor isen, beni anarken şarâb-ı tahûr-ı visâlden ve müşâhede meyinden bir kadeh iç!

يا بياد اين فتاده خاك بيز   چونكه خوردی جرعهء بر خاك ريز

1590. *Yâhut bu toprak eleyici olan düşkünün yâdına içtiğin vakit, artığını top-*
[1562] *rak üzerine dök!*

"Hâk-bîz" vasf-ı terkîbidir. "Bîz" "bîhten" masdarından emr-i hâzır olup, masdarı "elemek" ma'nâsınadır. "Toprak eleyici" ta'bîrinde vücûd-ı beşer kalbura ve ekl ü şürb toprağa teşbîh buyrulmuştur. Zîrâ insan topraktan çıkan mevâddı yiyip içerek onları sûret ve ma'nâ âlemlerine istihâle ettirerek elemiş olur. Ya'ni âlem-i nefsâniyetde himmeti ekl ü şürbe masrûf olan merâtib-i âliye düşkününün hâtırasına şarâb-ı tahûru içtiğin vakit, o şarâbın artığını âlem-i esfelde toprak hükmünde kalan benim üzerime dök! Beyit:

Sakāhüm Rabb'ühüm hamrın içen âşıklar ey Nakşî
Erer ma'şûkuna onlar, mekândan lâ-mekân söyler.

ای عجب آن عهد و آن سوگند کو وعدهای آن لب چون قند کو

1591. *Ey aceb, o ahd ve o yemîn hani? O şeker gibi olan dudağın va'dleri hani?*

Sâlikin terakkîsi üç mertebe üzerinedir: Birincisi "fenâ-fi'ş-şeyh"dir. Ya'ni sâlik şeyhinin muhabbetinde fânî olur. Bu muhabbet kendi nefsine olan muhabbetin hicâbıdır. İkincisi "fenâ-fi'r-resûl"dür. Sâlik şeyhinin muhabbetinden terakkî ederek bu mertebeye gelir ve bu mertebenin hükmü, muhabbet-i peygamberîde fânî olmaktır. Bu muhabbet dahi, şeyhine olan muhabbetin hicâbıdır. Üçüncüsü "fenâ-fi'llâh"dır. Bu da muhabbet-i Hak'da fânî olmaktır. Bu muhabbet dahi, muhabbet-i peygamberînin hicâbıdır.

Nitekim Sultan Mahmûd-ı Gaznevî, Hz. Ebu'l-Hasan Harakānî (k.s.) hazretlerini huzûruna da'vet için birisini gönderir ve ona, eğer da'vete icâbet etmezse: اَطِيعُوااللّٰهَ وَ اَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ اُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ (Nisâ, 4/59) Ya'ni "Allâh'a itâat edin ve Resûl'e ve sizden emir sâhibi olanlara itâat edin" âyet-i kerîmesini okumasını emr eder; ve gönderdiği adam dahi öyle yapar. Hz. Ebu'l-Hasan Harakānî (kaddesallâhu sırrahû) buyururlar ki "Atîullâh"da ["Allâh'a itâat ediniz!"] de o kadar müstağrakım ki "atîu'r-resûl" ["resûle itâat ediniz!"]de hacâletlerim vardır; bak tasavvur et ki "ülü'l-emr" ["Emîr sâhibi olanlara..."]a ne kalır?

İşte bu hakîkate mebnî aşk-ı Hak'da müstağrak olan Cenâb-ı Pîr-i destgîr, bu beyt-i şerîfde ervâh-ı mukaddese-i enbiyâya karşı olan münâcâtdan bi't-terakkî, kalb-i şerîflerine müstevlî olan aşk-ı ilâhî sevkıyle Cenâb-ı Vâhibü'l-atâyâ Hazretleri'ne münâcâta başlarlar da derler ki: Ey aceb biz esfel-i sâfilînde bulunan kullara karşı sen " انَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ (Hac, 22/65) ["Çünkü Allah insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir"] ve يَا عِبَادِىَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلَى اَنْفُسِهِمْ لاَ تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ انَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا انَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (Zümer, 39/53) [" De ki, ey kendi öz canlarına karşı haddi aşarak hareket eden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümîd kesmeyin. Hak Teâlâ bütün kusurları bağışlar. Çünkü O yarlığayıcıdır, bağışlayıcıdır."] va'dlerinde bulunmuş ve te'kîdler eylemiş idin. Ey kerîm olan Allahım! Hani senin va'dlerin ve ahdin ve te'kîdin ve senin şeker gibi olan dudağının va'dleri. "Dudak" ta'bîri, zikr-i mahal irâde-i hâll kabîlinden mecâz olup, şeker gibi tatlı ve latîf olan kelâm-ı Hakk'a işâretdir; ve leb-i latîf-i peygamberîye işâret olmak dahi câizdir. Zîrâ Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri Peygamber'in dudağından söylemiştir. Nitekim âtîde bir beyt-i şerîfde şöyle buyrulur:

گرچه قرآن از لب پیغمبرست   هر که گوید حق نگفت او کافرست

Ya'ni "*Vâkıâ Kur'ân Peygamber'in dudağındandır; her kim Hak söylemedi derse o kâfirdir.*" Zîrâ insân-ı kâmil, âlem-i ef'âlî olan mertebe-i şehâdetde Hakk'ın âletidir; ve işte bu ma'nâya mebnîdir ki, kâmillerden birisi Hakk'a karşı vâki' olan münâcâtına, yine kendisi cevâb verirmiş. Birisi demiş ki: "Münâcâtına yine sen cevâb veriyorsun, bu nasıl olur?" O hazret dahi cevâben: "İkimiz bir ağız kullanırız" demiştir.

گر فراق بنده از بد بند گیست   چون تو بابد بد کنی پس فرق چیست

1592. *Eğer kulun firâkı kulluğun kabâhatinden ise, sen fenâya fenâ ettiğin vakit fark nedir?*

Eğer kulun senden ayrılığı ve uzaklığı kulluğun îcâbı olup fenâ olan sıfât-ı nefsâniyyede istiğrâkı ise, sen bu fenâya karşı ayrılık ve uzaklık fenâlığını idâme edersen, ya'ni vücûd-ı hakkānîn ile onun vücûd-ı abdânîsini setr ve gafr etmezsen, o halde kulun fiili ile senin fiilinin ne farkı olur?

Bu beyt-i şerîfde kulluğun kabâhat ve zenbinden murâd وجودك ذنب لا يقاس عليه ذنب آخر Ya'ni "Senin vücûdun bir günâhdır ki, başka günâha kıyâs olunmaz" mûcibince kulun mevhûm olan varlığında ve enâniyyetinde istiğrâkıdır. Bu abd tarafından bir seyyiedir. Âyet-i kerîmede وَ جَزَاؤُ سيئَة سَيّئَةٌ مِثْلُهَا (Şûrâ, 42/40) ya'ni "Seyyienin cezâsı, onun gibi bir seyyiedir" buyurduğuna göre; abdin bu seyyiesine karşı, Hak'dan ayrılık ve uzaklık hâlinin devâmı da bir seyyiedir. Halbuki Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri'nin abdin fenâlığına karşı verdiği seyyie dahi hikmet ve rahmetden hâlî değildir. Zâhiri azâb ve bâtını rahmetdir. Meselâ âtîde îzâh buyrulacağı üzere vâlidesi çocuğu hacamat ettirir. Bu hâl sûretâ çocuğu ta'zîbdir; fakat vâlide-i müşfika bu sûretle çocuğun sıhhati te'mîn olunduğu için mesrûrdur. Binâenaleyh çocuk ağlar, vâlide güler. Cenâb-ı Ömer Hayyâm dahi bu mazmûn-ı dakîkı âtîdeki şu rubâîsinde beyân eder:

ناکرده گناه در جهان کیست بگو   آنکس که گنه نکرده چون زیست بو
من بد کنم و تو بد مکافات دهی   پس فرق میان من و تو چیست بگو

"Cihânda günâh etmemiş olan kimdir söyle!
O kimse ki günâh etmemiştir, nasıl yaşar böyle?
Ben fenâ yaparım ve sen de fenâ mükâfât verirsin,
*O halde benim ile senin aramızdaki fark nedir? söyle!"**

Ya'ni azâb-ı ilâhîde rahmet vardır. Bu sûretle kulun fenâlığı ile Hakk'ın fenâlığı arasında azîm fark vardır. Bu ma'nâyı Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَ رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ (A'râf, 7/156) ya'ni "Benim azâbım dilediğim kimseye isâbet eder; ve benim rahmetin her şeye vâsi'dir" buyurur. Binâenaleyh her şeyi ihâta etmiş olan rahmet-i Hak'da kendisine azâb isâbet etmiş olan kimseler de dâhildir; ve çünkü muazzeb olan kimse de eşyâ-yı Hak'dan bir şeydir. Ve Cenâb-ı Pîr ebyât-ı âtîyede bu ma'nâyı îzâh buyururlar.

آن بدی که تو کنی در خشم و جنگ　　　با طرب تر از سماع و بانگ چنگ

1593. *O fenâlığı ki, sen gazab ve cenk içinde yaparsın, semâ'dan ve çengin sadâsından daha tarablıdır.*

Ey hakîm-ı mutlak hazretleri, o abdin fenâlığına karşı gazab ve intikāmın içinde yaptığın fenâlığın yok mu? İşte o fenâlık çalgılardan ve çeng denilen âlet-i mûsikînin sesinden daha tarablı ve ferahlıdır. Çünkü onun zımnında, rahmet-i azîme-i ilâhiyyen vardır.

ای جفای تو ز دولت خوبتر　　　و انتقام تو ز جان محبوبتر

1594. *Ey (kerîm olan Allâh'ım) senin cefân devletden daha güzeldir; ve senin intikāmın candan daha sevgilidir!*

نار تو اینست نورت چون بود　　　ماتم این یا خود که سورت چون بود

1595. *Senin nârın budur; nûrun nasıl olur? Mâtemin budur; ya senin sûrun nasıl olur?*

Ey ma'şûk-ı hakîkî-i nâzenîn, senin nâr-ı gazab ve intikāmın böyle rahmet-i rahmâniyyenle doludur. Senin rahmet-i rahîmiyyenin îcâbı olan nûrun nasıl olur? Mâtem-i kahrın böyle olunca, ya senin lutfunun sûru ve bayramı nasıl olur?

از حلاوتها که دارد جور تو　　　وز لطافت کس نیابد غور تو

1596. *Halâvetlerden ki, senin cevrin tutar ve letâfetden kimse senin nihâyetini bulamaz.*

Ey vücûd-ı mutlak, senin mertebe-i kesâfetine ve keserâtına taalluk eden cevrinin çok tatlı tecellîleri vardır. Halbuki senin mertebe-i ıtlâkının vahdeti-

nin kemâl-i letâfetinden kimse senin nihâyetini bulamaz; ve kimse senin künhünü idrâk edemez. Zîrâ hâdis-i kesîf, kadîm-i latîf mertebesine aslâ adım atamaz.

نالم و ترسم كه او باور كند   وز كرم آن جور را كمتر كند

1597. *Ben nâle ederim ve korkarım ki, o i'timâd eder de kereminden o cevri azaltır.*

Âşıkın nâlesi şikâyet sûretinde şükürdür. Korkarım ki, benim bu şükrümü kabûl edip kemâl-i kereminden ni'met-i lutfu ile tecellî eder ve tecelliyât-ı kahriyyesini azaltır. Halbuki benim nâlem ma'şûkumun endâm-ı tâmmıyla tecellîsine nâil olmak içindir. Zîrâ yalnız tecelliyât-ı latîfesine nâiliyyet, tecelliyât-ı kahriyyesinden cehli ve bu tecellîye karşı yabancılığı iktizâ eder. Benim buna tahammülüm yoktur.

Ma'lûm olsun ki, bu taleb zübde-i ehassu'l-havâssın zevkıdir. Sâlik bu zevât-ı saâdet-simâtın ahvâlini işitmekten kendisinde hâsıl olan muvakkat bir şevk ve mübâseta hâlinde böyle taleblerden kat'iyyen ictinâb etmek lâzımdır. Zîrâ Hak'dan belâ ve cefâ talebine kendisi ehliyet kesb etmemiştir. Bu mübâseta hâlindeki talebi üzerine tecellî-i kahrî vukū'unda tahammül edemez, sonra şikâyete başlar. Bu ise sâlik hakkında be-gâyet muzırdır. Nitekim Sümnûn-ı Muhib hazretlerine bu hâl vâki' olmuştur. Müşârünileyh böyle bir mübâseta hâlinde: "Yâ Rab, ben senin belâna da râzıyım; beni her ne sûretle imtihân edersen et!" demiş ve akabinde habs-i bevl illetine mübtelâ olmuş ve feryâda başlamıştır. Ertesi gün sıbyân mektebine giderek çocuklara para dağıtıp ادعوا لعمكم الكذاب ya'ni "Yalancı amcanız için duâ ediniz!" demeğe başlamıştır. Bu zevk-i azîm Hz. Pîr efendimize vâki' olmuştur. Nitekim buyururlar:

عاشقم بر قهر و بر لطفش بجد   بو العجب من عاشق اين هر دو ضد

1598. *Ben onun kahrına ve lutfuna cidd ile âşıkım; pek acîb bir haldir ki, ben her iki zıddın âşıkıyım.*

Allah'ın âşıkları iki türlüdür: Birisi âşık-ı Zât, diğeri âşık-ı sıfâtdır. Zât, câmiu'l-ezdâd olduğundan âşık-ı Zât olanların aşkında da ezdâd cem' olur. Ve onların indinde ma'şûkun kahır ve lutfu müsâvîdir. Ve bu aşk, aklın الضدان لا يجتمعان ["İki zıd ictimâ' etmez"] kāidesine tevâfuk etmediği için akıl indinde acîb bir şeydir. Fakat âşık-ı sıfât olanların nazarında kahır, lutuf gibi değildir; zîrâ onların aşkında ezdâd müctemi' olmaz.

و الله ار زین خار در بستان شوم　　همچو بلبل زین سبب نالان شوم

1599. *Vallâhi, eğer ben bu dikenden bostana gidersem, bu sebebden bülbül gibi nâlân olurum.*

Vallâhi eğer ben âlem-i taayyünde, diken gibi tecelliyât-ı kahriyyeden, bostan gibi olan tecelliyât-ı lutfiyye tarafına gidersem, bu tecellî-i kahrîden ayrıldığım için bülbül gibi giryân olurum.

این عجب بلبل که بگشاید دهان　　تا خورد او خار را با گلستان

1600. *Bu acîb bülbüldür ki, o gülistanla berâber dikeni yemek için ağız açar.*
[1572]

Ya'ni ben ve benim zevkıme vâsıl olan evliyâ-yı Hak bu vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın gülistânı içinde ne acîb bülbülleriz ki, tecellî-i kahrî ile tecellî-i lutfîyi birleştirip yemek için pek geniş olan isti'dâd-ı âşıkānemizin ağzını açtık.

این چه بلبل این نهنگ آتشیست　　جمله نا خوشها ز عشق او خوشیست

1601. *Bu ne bülbüldür! Bu âteşe mensûb olan timsahtır. Bütün nâhoşlar, onun aşkından hoşluktur.*

Biz bu nâle-kâra bülbül dedik ammâ, bu bülbül değildir; ve belki bu nâle-kâr âteş-i aşka mensûb olan dehşetli bir timsahtır. Bostân-ı Hudâ olan bu taayyünât-ı âlem içinde ne kadar nâhoşlar varsa hepsini ma'şûkun tecellîsinden ibâret gördüğünden, o ma'şûkun şiddet-i aşkından dolayı onların cümlesini hoşluk görüp tatlı tatlı yutar. belki tecellî-i kahrîyi ma'şûkun bir imtiyâz-ı mahsûsu bilir. Nitekim Kemâl-i Hocendî bu hâle işâreten buyurur:

گر دلت بشکست دلبر مستی افزون کن کمال
کز شکست جام مجنون قصد لیلی دیگرست

"Eğer bir cefâsıyla senin gönlünü kırarsa, ey Kemâl, sarhoşluğu artır; zîrâ Mecnûn'un kâsesini kırmasında Leylâ'nın başka kasdı vardır."

عاشق كلّست خود كلست او　　عاشق خویشست و عشق خویش جو

1602. *Küllün âşıkıdır, muhakkak o küldür. Kendinin âşıkıdır ve kendinin aşkını isteyicidir.*

Cenâb-ı Pîr-i destgîr bâlâdaki ebyât-ı şerîfede âlem-i farkı beyân buyurmuşlar idi. Bu beyt-i şerîfde de makām-ı cem'i beyân buyururlar. Ya'ni âşık varlık-

ta küll olan Hakk'ın âşıkıdır. Ve kendisi vücûd-ı mutlakın merâtibinden bir mertebe olan vücûdât-ı kevniyyenin bir cüz'üdür ki, Hak bir ism-i hâssı ile onun taayyününde zâhir olmuştur. İmdi herhangi ism-i ilâhî alınsa, o isimde cemî'-i esmâ mündemicdir. Meselâ "Hayy" ismi alınsa, onun mazharı olan Semî' ve Basîr ve Kādir ve Alîm ilh...isimlerini dahi hâiz olmak îcâb eder. Sâir esmâ dahi böyledir. Bu i'tibâr ile "Allah" bir hakîkat-ı câmia olduğundan küldür; ve insân-ı kâmil dahi mazhar-ı ism-i Zât olduğundan cemî'-i esmâyı hâizdir; bu i'tibâr ile mazhar-ı külldür. Binâenaleyh Allâh'a âşık olan o insân-ı kâmil küllün âşıkıdır ve kendisi dahi küldür. Binâenaleyh o kendisinin âşıkı olmuş olur; ve kendisinin aşkını isteyici ve arayıcıdır. Bu îzâhatdan anlaşıldığı üzere, beyt-i şerîfdeki "**küll**" ta'bîri, cüzlerden mürekkeb olan küll ma'nâsına değildir.

صفت اجنحهء طيور عقول الهى

İlâhî olan ukûl kuşlarının kanadlarının sıfatı.

Ma'lûm olsun ki akıl, rûhun sıfatıdır. Ve rûhun beş mertebesi vardır ki, her bir mertebesine bir sıfat-ı akliyye terettüb eder: Birincisi, "rûh-ı hassâsî"dir ki, bu rûh havâss-i hamse-i zâhireden vârid olan şeyleri kabûl eder. Meselâ bir ses olursa duyar; nazarına bir cisim isâbet ederse görür; bu rûh, süt emen bir çocuğun vücûdunda da vardır.

İkincisi, rûh-ı hayâlîdir ki, havâss-i hamse-i zâhireden vârid olan şeyleri hıfz eder ve îcâb ettiği vakit bu rûh o vâridâtı akla arz eder. Bu rûhun mertebesi evvelki mertebeden yüksektir. Çocuğun bidâyet-i neşv ü nemâsında bu rûh yoktur. Çünkü çocuk hissettiği şeyleri unutur; fakat rûhun bu mertebesi ba'zı hayvanlarda bulunur; zîrâ hayvânâtın bir kısmı zarar gördüğü yerden kaçar.

Üçüncüsü rûh-i aklîdir ki, bu mertebede rûh kendinin sıfatı olan akla bürünür. Bu rûh his ve hayâl hâricinde olan ma'nâları idrâk eder. Bu hâl çocuklarda ve hayvanlarda bulunmaz.

Dördüncüsü rûh-ı fikrîdir ki, bu rûh, ilm-i kelâm ve ilm-i mantık ve ulûm-i riyâziyye ve emsâli ulûm-ı akliyyeyi kabûle müstaid olup, okuduğu ve işittiği bu ulûm-ı akliyyeyi kendi ma'lûmâtı arasına derc eder ve bunlar ile

ma'lûmâtını tevsî' eder. Ulemâ-i zâhirenin aklı bu mertebededir. Bu zikr olunan dört mertebedeki ukūle, ukūl-i beşeriyye denir; bu ukūl ulûm-ı ledünniyyeyi idrâkden âcizdir. Onun için bu mertebedeki ukūl ulûm-ı evliyâya muhâlefet eder; çünkü kendi tavrından hârictir.

Beşincisi rûh-i kudsîdir ki, enbiyâ ve onların vârisleri olan kümmelîn-i evliyâ hazarâtına mahsûstur. Bu rûhun sıfatı akl-ı kül olup, Hz. Cibrîl (a.s.) onun mazharıdır. Bu rûh-i kudsîden envâr-ı gaybiyye ve esrâr-ı ilâhiyye feyezân eder. Ukūl-i ilâhî, bu rûh-i kudsî mertebesinde olan rûhlardan ibârettir. Bu rûhlar ukūlün cemî'-i merâtibini muhît olup âlem-i maânîde ve bilcümle merâtib-i ilâhiyyede bilâ-kayd uçan kuşlar gibidir; ve bunların kanadları, kuvve-i ilmiyye ve ameliyyeleri ve şevk ve muhabbetleri gibi sıfatlardır. (*Ankaravî*'den tevsîan alınmıştır.)

قصهء طوطئ جان زين سان بود   كو كسى كو محرم مرغان بود

1603. *Can tûtîsinin kıssası bu meselden olur. Hani bir kimse ki, o kimse kuşların mahremi olur?*

Ya'ni bu can tûtîsinin kıssası, tâcirin tûtîsine benzer; her an bu ten kafesinden kurtulmak için ervâh-ı âliyeye selâm göndermek ister. O ervâh-ı mukaddeseye mahrem olan insân-ı kâmil nerededir ki, onun vâsıtasına mürâcaatla, onlardan istimdâd olunabilinsin?

كو يكى مرغ ضعيفى بى گناه   واندرون او سليمان باسپاه

1604. *Hani bir kuş, günahsız bir zayıf, halbuki onun içinde askerleriyle berâber Süleymân vardır?*

Ya'ni içinde askeriyle berâber bir Süleymân bulunduğu halde, günahsız ve zayıf olan bir rûh-ı mukaddes nerededir?

"Kuş"tan murâd insân-ı kâmilin rûhu; "günahsız"dan murâd vücûdunun zenbinden kurtulmuş ve "fenâ-fillâh" makāmına gelmiş olan zât-ı şerîf; "zayıf"tan murâd himmetlerinden tecerrüd etmiş olan ârif-i billâh; "Süleymân"dan murâd, ism-i câmi'-i ilâhî ve "asker"den murâd, ism-i câmi'-i ilâhînin taht-ı hîtasında bulunan bilcümle esmâ kāfilesi. Bunların cümlesi ervâh-ı mukaddeseye mahrem olan insân-ı kâmilin vasıflarıdır. Zîrâ insân-ı kâmil, nazarlarda Hakk'ı ayrı ve kendisini ve âlemi ayrı görmeğe sebeb olan enâniyetten kurtulup, gerek kendisinin ve gerek bilcümle eşyânın Hakk'ın varlığı ile kāim olduğunu bilmiş ve görmüştür. Binâenaleyh himmet ve tasarruftan

keff-i yed edip makām-ı za'f ve aczde oturmuştur. Zîrâ bilcümle eşyâ Hakk'ın vücûdu olunca, Hak'da mı tasarruf edecektir? Ve insân-ı kâmil "Allah" ism-i câmi'inin mazharı olduğundan, onun bâtınından, esmâsının ordusuyla mutasarrıf olan ancak Hak olmuş olur.

چون بنالد زار بی شکر و گله　　　افتد اندر هفت گردون غلغله

1605. *O şükürsüz ve şikâyetsiz zâr ile nâle ettiği vakit, yedi feleğe gulgule düşer.*

İnsân-ı kâmil, insân-ı kebîr ta'bîr olunan manzûme-i şemsiyyemizin hey'et-i mecmûasının gözbebeği mesâbesindedir; ve insân cirmen âlem-i sagîrdir ve bu hey'etin hulâsası ve zübdesidir. Bilfarz vücûd-ı insânîdeki göz ağlayınca, cemî'-i a'zâ-yı vücûd bu teessür ve nâleden mütezelzil olur. Bunun gibi, bu hey'etin gözbebeği olan insân-ı kâmil dahi nâle edince, yedi feleğin mütezelzil olması zarûrîdir.

هر دمش صد نامه صد پیك ازخدا　　　یا ربی زو شصت لبیك از خدا

1606. *Her an ona Hudâ'dan yüz nâme, yüz peyk vardır. Ondan bir "Yâ Rab!" Hudâ'dan altmış "Lebbeyk!"*

"Nâme"den murâd, kâmilin sırrına bilâ-vâsıta gelen nidâ-yı Hak'dır. "Peyk"den murâd, melâike-i kirâmdır ki, suver-i hayâliyyede zâhir olurlar. Ya'ni insân-ı kâmilin sırrına cânib-i Hak'dan her an birçok hitâb-ı ilâhî veyâhud Hak'dan haber ile birçok melâike-i kirâm gelir. Onun bir kere "Yâ Rab!" diye vâki' olan nidâsına, cânib-i Hak'dan sırrına altmış kere "Lebbeyk!" hitâbı vârid olur. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mezkûrdur ki, birgün Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz âlem-i gaybda bir kutub gördü ki, "yâ Rab, yâ Rab!" der idi. Bir hadde kadar ki, yerin ve göğün eczâsı ve ervâh-ı ulviyye ve süfliyye ona muvâfakaten "yâ Rab" dediler. Ve o sırada nûr-ı ilâhî Şemseddîn Tebrîzî (kaddesellâhu sırrahû) efendimizin sırrına mün'akis olup, kendileri "lebbeyk, lebbeyk!" demeğe başladı. Vaktâki bu in'ikâs üç def'a vâki' oldu. Cenâb-ı Şemseddîn efendimiz: "İlâhî o şeyh yâ Rab diyor, ona lebbeyk de!" buyurdu. Bu sözü müteâkib derhal sırrına mütetâbi' ve mütevâlî nûrlar çarpar ve " lebbeyk!" der idi.

زلت او به ز طاعت نزد حق　　　پیش کفرش جمله ایمانها خلق

1607. *Onun hatâsı Hak indinde tâatdan evlâdır; onun küfrünün önünde bütün îmânlar eskidir.*

Ya'ni insân-ı kâmilin ef'âli, sûret-i zâhirede enzâr-ı halkda ve şer'de hatâ görünse de ind-i ilâhîde Hakk'ın tâatından daha iyidir. Fiilen Hızır (a.s.) çocuğu öldürdü ve gemiyi deldi; bunlar sûret-i zâhirede bilâ-sebeb yapıldıkları için hatâ ve günâh idi; fakat bunları emr-i ilâhî ile yaptığı için, bu ef'âlin iç yüzü tâat ve hikmete müstenid idi. Ve bu tâat ise Hak'dan hicâb içinde bulunan halkın tâatından elbette daha iyidir. Ve kezâ insân-ı kâmil فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَ يُؤْمِنْ بِاللّٰه (Bakara, 2/256) ["O halde kim Tâgūt'u inkâr edip, Allah'a inanırsa"] âyet-i kerîmesi mûcibince taayyünât âlemini nazarından kaldırıp vücûd-ı Hak'la onları örter ve Hakk'ı ızhâr eder; ve halk ise taayyünât-ı âlemi isbât edip bunlar ile vücûd-ı Hakk'ı setr ederler. Binâenaleyh insân-ı kâmil ليس فى جبتى سوى الله ya'ni "Benim cübbemin içinde Allah'ın gayrisi yoktur." Ve "Ene'l-Hak" ve "Ben Hakk'ım" gibi sözler söylediği vakit, hakîkat-ı vücûdu idrâk edememiş olan ukūl-i beşeriyye ashâbına bu sözler ağır gelir ve küfrüne hükm edip, zındıktır derler. Halbuki onun bu Tâgût'a, ya'ni put mesâbesinde olan taayyünâta karşı olan küfrü önünde, bu ukūl-i beşeriyye ashâbının anasından, babasından mevrûs olan i'tikādları ve îmânları eski bir îmân ve i'tikāddan ibâret kalır.

هر دمی او را یکی معراج خاص   بر سر تاجش نهد صد تاج خاص

1608. *Onun için her bir nefesde bir mi'râc-ı hâs vardır. Onun tâcının başı üzerine yüz husûsî tâc koyar.*

Ya'ni "Her bir nefesde insân-ı kâmilin bir mi'râc-ı hâssı olması"ndan murâd, mazhar olduğu ism-i hâssın hazînesinde meknûz olan ahkâm ve âsârın, insân-ı kâmile mekşûf olarak müşâhede-i Hak'da bulunmasıdır. Zîrâ merâtib-i ilmin nihâyeti yoktur. Ve onun "tâc"ından murâd, bakā-billâh mertebesine mahsûs olan tâc-ı izzettir. Ve "bu tâc-ı izzet üzerine konulan tâclar"dan murâd dahi Hakk'ın esmâ-i cemâliyye ve celâliyyesiyle vâki' olan tecelliyât-ı mütenevviasıdır.

صورتش بر خاك و جان در لا مكان   لا مكانى فوق وهم سالكان

1609. *Onun sûreti toprak üzerinde ve cânı lâ-mekândadır. Bir lâ-mekân ki sâliklerin vehminin fevkındedir.*

Ya'ni insân-ı kâmilin sûret-i kesîfesi arz üzerinde durur. Halbuki onun cânı eltaf-ı latîf olan lâ-mekândadır. Öyle bir lâ-mekân ki, o âleme vusûl zevkîdir. Ta'rîf ve tavsîfe sığmadığı için anlatmak kābil değildir. Ve sâlikle-

rin vehminin fevkınde, ya'ni lâ-mekân denildiği vakit, erbâb-ı ilim ve zekâ ne tasavvur ve ne tahayyül edebilirse, bu âlem onun fevkındedir. Zîrâ hayâl dahi o âleme nazaran kesîfdir. Ve akıl ve hayâlin o âleme urûca tâkatı yoktur.

لا مکانی نی که در فهم آیدت هر دمی در وی خیالی زایدت

1610. [1582] *Senin fehmine gelen her bir demde, onda sana bir hayâl doğan bir lâ-mekân değildir.*

Lâ-mekân dediğimiz vakit, senin fehminde bir mefhûm hâsıl olur ve senin bu fehmin bir lâ-mekândır ki, o mekânda sana birtakım hayâller doğar; işte bu öyle bir lâ-mekân değildir.

بل مکان و لا مکان در حکم او همچو در حکم بهشتی چار جو

1611. *Belki mekân ve lâ-mekân, dört ırmak cennetine mensûb olanın hükmünde olduğu gibi, onun hükmündedir.*

Belki mekân, ya'ni âlem-i taayyün ve lâ-mekân, âlem-i lâ-taayyün, cânı âlem-i lâ-mekânda olan insân-ı kâmilin hükmündedir. Bu hâl hadîs-i şerîfde ihbâr buyrulduğu üzere cennetde olan dört ırmağın, ehl-i cennetin tasarruf ve hükmü altında olmasına benzer. Velhâsıl merâtib-i fenâ ve bakāda müsbet ve menfî olan umûr, insân-ı kâmilin hîta-i zabtındadır. Zîrâ muhakkıklar nezdinde ervâhın tasarrufât-ı garîbesi vardır. Tavr-ı beşeriyette hârik-ı âdet görünen şeyler, tavr-ı rûhâniyyette âdet olur. Binâenaleyh insân-ı kâmilin âlem-i rûhâniyetdeki tasarrufunu akıl kavrayamıyacağı için Cenâb-ı Pîr onun şerhini münâsib ve keşf-i hakîkatı revâ görmediler.

شرح این کوته کن و رخ زین بتاب دم مزن و الله اعلم بالصواب

1612. *Bunun şerhini kısa et ve bundan yüz çevir, söyleme! ve Allah Teâlâ doğruyu çok bilir.*

باز میگردیم ما ای دوستان سوی مرغ و تاجر هندوستان

1613. *Ey dostlar, bir kuş ve Hindistan tâciri tarafına rücû' edelim.*

Ya'ni ukūl-i beşeriyyeye yabancı gelecek olan sözlerden vazgeçip, hakāyıkı onların tavırları dâiresinde tertîb ettiğim tûtî ve tâcir kıssası zımnında beyân eylediğimden, o tarafa rücû' edelim.

دیدن خواجه طوطیان هندوستانرا در دشت

و پیغام رسانیدن ازان طوطی

Tâcir efendinin Hindistan tûtîlerini sahrâda görmesi ve o tûtîden haber eriştirmesi

مرد بازرگان پذیرفت این پیام　　　　کو رساند سوی جنس از وی سلام

1614. *Tâcir olan adam bu haberi kabûl etti ki, ondan cins tarafına selâm eriştire.*

Hindistan'a giden tâcir, kendi tûtîsinin cinsi olan tûtîler tarafına, onun selâmını eriştirmek için, tûtîsinin tevdî' eylediği haberi kabûl etti.

چونکه تا اقصای هندستان رسید　　　　در بیابان طوطئ چندی بدید

1615. *Vaktâki tâcir Hindistan'ın nihâyetine erişdi, sahrâda birkaç tûtî gördü.*

مرکب استانید پس آواز داد　　　　آن سلام و آن امانت باز داد

1616. *Merkebi durdurdu; sonra bağırdı. O selâmı ve o emâneti açık olarak verdi.*

طوطئ زان طوطیان لرزید بس　　　　اوفتاد و مرد و بگسستش نفس

1617. *O tûtîlerden birisi çok titredi; düştü ve öldü ve nefesi kesildi.*

شد پشیمان خواجه از گفت خبر　　　　گفت رفتم در هلاك جانور

1618. *Efendi kelâm-ı haberden pişmân oldu, dedi: Bir zî-rûhun helâkine gittim.*

این مگر خویشست با آن طوطیك　　　　این مگر دو جسم بود و روح یك

1619. *Bu gâlibâ o tûtîcik ile hısımdır. Bu gâlibâ iki cisim ve bir rûh idi.*

این چرا کردم چرا دادم پیام　　　　سوختم بیچاره را زین گفت خام

1620. *Bunu niçin yaptım, niçin haber verdim? Bu hâm sözden bîçâreyi yaktım.*
[1592]

این زبان چون سنگ و فم آهن وشیست   وآنچه بجهد از زبان چون آتشیست

1621. *Bu dil çakmak taşı gibi ve ağız demir gibidir; ve dilden sıçrayan şey de âteş gibidir.*

سنگ آهن را مزن بر هم گزاف   گه ز روی نقل و گه از روی لاف

1622. *Çakmak taşını ve demiri gâh nakil yüzünden ve gâh lâf yüzünden birbirine vurma!*

Ya'ni gerek birinin sözünü diğerine nakil cihetiyle ve gerek kendi tarafından nereye dokunacağını tefekkür etmeksizin, mahzâ bir söz olsun diye dilini beyhûde yere kullanma! قل الخير و الا فاسكت Ya'ni "Hayır söyle ve yoksa sus!" hadîs-i şerîfiyle amel et!

زانکه تاریکست و هر سو پنبه زار   در میان پنبه چون باشد شرار

1623. *Zîrâ karanlıktır ve her taraf pamukluktur; pamuk arasında kıvılcım nasıl olur?*

Sözü dinleyenlerin tabîatları ve isti'dâdları mechûldür ve karanlıktır; ve tabîatlar sözden müteessir olmağa müstaid olup sıçrayan kıvılcımdan müteessir olan pamuklara benzer. Pamuklara sıçrayan kıvılcımdan ne felâket hâsıl olacağı ma'lûmdur.

ظالم آن قومی که چشمان دوختند   زان سخنها عالمی را سوختند

1624. *Zâlimdir o tâife ki gözlerini diktiler, o sözlerden âleme mensûbu yaktılar.*

Ya'ni halkın tabâyi'i ve isti'dâdını teemmül ve tefekkürden, akıllarının gözlerini dikip kapayan kimseler zâlimdir. Zîrâ bu teemmül, söyledikleri her nevi' sözlerden ehl-i âlemi yaktılar ve harâb ettiler.

عالمی را یك سخن ویران کند   روبهان مرده را شیران کند

1625. *Bir söz koca âlemi vîrân eder; ölmüş tilkileri arslan yapar.*

جانها در اصل خود عیسی دمند   یك زمان زخمند و گاهی مرهمند

1626. *Cânlar kendi aslında Îsâ-demdirler; bir zamanda zahmdırlar, gâh merhemdirler.*

Ya'ni ervâh kendi asıllarında Îsâ (a.s.) gibi rûhullâhdır. Binâenaleyh o hazretin nefesi ölüleri nasıl ihyâ ederse, bunlarda dahi öylece ihyâ-yı emvât

hâssası vardır. Fakat vaktâki âlem-i kesâfete taalluk ederler ve beden-i kesîfe merbût bulunurlar, işte o vakit sıfât-ı nefsâniyye ile memzûc olduklarından, ba'zan yara ve ba'zan merhem olurlar. Ya'ni sıfât-ı nefsâniyye sâikasıyla ba'zan birçok fitnelere ve kalb yaralarına sebeb olurlar. Ve ba'zan da sıfât-ı nefsâniyyenin hükmünden muvakkaten olsun taarrî edip, o fitnelere karşı muslih olurlar.

گر حجاب از جانها بر خاستی　　گفت هر جانی مسیح آساستی

1627. *Eğer cânlardan hicâb kalkaydı, her bir cânın sözü Mesîh gibi olurdu.*

Eğer rûhlardan sıfât-ı nefsâniyye hicâbı kalksa idi, her bir rûhun kelâmı Mesîh (a.s.) gibi ölüleri diriltir ve kalblere müessir olur idi.

گر سخن خواهی که گویی چون شکر　　صبر کن از حرص و این حلوا مخور

1628. *Eğer sözü şeker gibi söylemek istersen, hırstan sabr et ve bu helvayı yeme!*

Eğer bu âlem-i kesâfetde sözü şeker gibi tatlı söylemek ve te'sîrini ashâb-ı nefsin kalblerine ilkā etmek istersen, nefsin kendi huzûzâtına karşı olan temâyülâtına sabr et ve âlem-i kesâfetin helvasından ve tatlılıklarından yeme, perhîz et.

"Helva"dan murâd, niam-ı âcile-i dünyeviyye ve mahbûbât-ı nefsâniyyedir. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî efendimiz *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye* nâmındaki eser-i âlîlerinin mukaddimesinde و زهد اهل العناية فى الخلوة الحضرة ya'ni "Ehl-i inâyet hulve-i hazret hakkında perhîz eyledi" buyurur. Zîrâ hazret-i şehâdet, lezâiz-i 'âcile-i nefsâniyye ile doludur ve nâr-ı bu'dun üzeri bu lezâiz ile örtülmüştür.

صبر باشد مشتهای زیرکان　　هست حلوا آرزوی کودکان

1629. *Akıllıların müştehâsı sabır olur; çocukların arzusu helvadır.*

Ehl-i nefis olanlar çocuklara benzer; onlar dünyânın lezâizine karşı aslâ sabr edemezler. Ehl-i rûh olanlar ise akıllı olanlardır; onlar her bir lezzetin arkasında bin belâ olduğunu görüp, sabr ederler.

هر که صبر آورد گردون بر رود　　هر که حلوا خورد وا پستر رود

1630. [1602] *Her kim sabır getirdi ise felek üzerine gider; her kim helvâ yedi ise çok geriye gider.*

Henüz nefislerinin sıfâtı dinç ve kavî iken, bu âlem-i kesâfetin lezzetlerine karşı sabr edip riyâzât ve mücâhedâta kıyâm edenlerin rûhu, felek-i ervâha urûc eder ve ahkâm-ı kesâfetden kurtulur; ve her kim riyâzât ve mücâhedâta yan çizer, "Ben anlamam her şey Hakk'ın tecelliyâtından ibârettir; öyle olunca güzel güzel yerim, içerim; ve tenim bana bir latîfe-i ilâhiyyedir, mükemmel beslerim" der ve hulviyyât-ı dünyeviyyeye dalar ise; felek-i ervâhdan pek geri kalır ve esfel-i sâfilîn-i tabîatde saplanıp kalır. Onun ahkâm-ı nefsâniyyesi bâkî iken, bu ma'rifeti kendisini kurtaramaz; fakat nefsinin hükmünden kurtulanların hâlî bambaşkadır ki, âtîde Cenâb-ı Pîr îzâh buyururlar.

تقریر قول فرید الدین عطار قدس الله روحه

بیت : تو صاحب نفسی ای غافل میان خاك خون میخور

که صاحب دل اگر زهری خورد آن انگبین باشد

Ferîdüddîn Attâr (kaddesallâhu rûhahu) hazretlerinin kavlinin takrîri:
Beyit: Ey gāfil, sen sâhib-i nefissin; toprak arasında kan ye; zîrâ eğer sâhib-i dil bir zehir yese, o bal olur.

صاحب دل را ندارد این زیان   گر خورد او زهر قاتل را عیان

1631. *Gönül sâhibine bu ziyân tutmaz, eğer o öldürücü zehri âşikâre yese.*

زانکه صحت یافت وز پرهیز رست   طالب مسکین میان تب درست

1632. *Zîrâ sıhhat buldu ve perhizden kurtuldu; tâlib-i miskîn ise henüz sıtma içindedir.*

Gönül sâhibi, emrâz-ı rûhâniyye olan sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulup sıhhat bulduğu için artık perhizden kurtulmuştur. Fakat henüz "fenâ-fillâh" mertebesine vâsıl olmayıp sıfât-ı nefsâniyyesiyle ma'lûl olan sâlik, sıtma ve hummâ içindedir. Ona huzûzât-ı nefsâniyyesiyle telezzüz zarar verir.

گفت پیغمبر که ای طالب جری　　　هان مکن با هیچ مطلوبی مری

1633. *Peygamber buyurdu ki: Ey cür'etkâr olan tâlib! Sakın hiçbir matlûba muârız olma!*

Ne *Ankaravî*'de ve ne de Hind şârihlerinin şerhlerinde bu hadîs-i şerîfin aslı zikr edilmemiştir. Fakîrin dahi başka bir mahalde böyle bir hadîs-i şerîf manzûrum olmadı. Fakat Cenâb-ı Pîr'in "Güft Peygamber" [Peygamber buyurdu] buyurmasına nazaran böyle bir hadîs-i şerîf olacağı şübhesizdir.

Beyt-i şerîfde "tâlib"den murâd, sâhib-i nefs olan sâlik ve "matlûb"dan murâd dahi, sâhib-i dil olan kâmildir ki, Hakk'ın matlûbları ve makbûlleridir. Ya'ni, ey sâhib-i nefs, kendini kâmiller ile berâber tutup onlara muârız olma!

در تو نمرودیست در آتش مرو　　　رفت خواهی اول ابراهیم شو

1634. *Sende Nemrûdluk vardır, ateşe gitme! Gitmek istersen evvelâ İbrâhîm ol!*

Hadîs-i şerîfde حفّت الجنة بالمكاره و حفّت النار بالشهوات Ya'ni "Cennet mekrûhlar ile örtülmüştür ve nâr şehvetler ile örtülmüştür" buyrulur.

Ey sâlik, sen sâhib-i nefs olduğun için, sende Nemrûdluk vardır. Şehevât-ı nefsâniyye ile örtülmüş olan nâr tarafına gitme; eğer o âteş tarafına gitmek istersen, evvelâ İbrâhîm (a.s.) gibi sıfât-ı nefsâniyyenden tecerrüd et ki, te-na'um-ı dünyevî sana zarar vermesin.

چون نهٔ سباح و نی دریایی　　　در میفکن خویش از خود راییی

1635. *Mâdemki sen yüzücü değilsin ve denizci değilsin, serkeşlikten dolayı kendini atma!*

Ya'ni müşteheyât-ı cismâniyye gâyet derin bir deniz gibidir. Sen bu denizde yüzmesini bilmezsin ve dalgıçlar gibi denizci de değilsin, o halde nâsihlere karşı serkeşlik ederek kendini huzûzât-ı nefsâniyye denizine atma ki, boğulmıyasın.

او ز قعر بحر گوهر آورد　　　از زیانها سود بر سر آورد

1636. *O deniz dibinden gevher getirir; zararlardan baş üzerinde kâr getirir.*

O dalgıç gibi denizci olan insân-ı kâmil, müşteheyât-ı cismâniyye denizinin dibinden gevher getirir, ya'ni yer, içer. O yediği ve içtiği vücûdunda ilim ve irfâna ve ef'âl-i haseneye istihâle eder.

Yemeden, içmeden hâsıl olan kuvvet-i hayvâniyye zararlarını fevâid-i insâniyyeye tebdîl eder. Nitekim dalgıç denize dalmakta mâhir olduğu için, dalmakta hastalanmak ve boğulmak gibi mutasavver olan zararlardan kendisini vikāye ederek, başının üzerinde o denizin dibinden inciler ve mercanlar çıkarır.

کاملی گر خاك گیرد زر شود　　　　ناقص ار زر برد خاکستر شود

1637. *Eğer bir kâmil toprağı tutsa altın olur. Eğer nâkıs altın götürdü ise, kül olur.*

چون قبول حق بود آن مرد راست　　　　دست او در کارها دست خداست

1638. *O doğru adam makbûl-i Hak olduğundan, onun eli, işlerde Hakk'ın elidir.*

Özünde ve sözünde ve fiilinde doğru ve sâdık olan insân-ı kâmil Hak tarafından hilâfete kabûl buyrulmuş bir kul olduğundan, ve kendi enâniyet ve gayriyyetinden fânî olup âlem-i ef'âlde Hakk'ın âleti mesâbesinde bulunduğundan onun eli ve tasarrufu, Hakk'ın eli ve tasarrufu olur. Nitekim âyet-i kerîmede Habîb-i muhtereminin eline işâreten Hak Teâlâ Hazretleri يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ (Fetih, 48/10) ya'ni "Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir" buyurur. Ve Sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz dahi bu ma'nâya işâreten mübârek ellerini gösterip هذا يد الله ya'ni "Bu Allah'ın elidir" buyururlar. Binâenaleyh bir kâmilin elini tutanlar, Hakk'ın elini tutmuş olurlar.

دست ناقص دست شیطانست و دیو　　　　زانکه اندر دام تکلیفست و ریو

1639. *Nâkısın eli şeytanın ve avenesinin elidir; zîrâ teklîf ve mekr tuzağı içindedir.*

Ya'ni kendi enaniyyet ve gayriyyeti nazarında sâbit ve nefsinin kibir ve ucub gibi eimme-i sıfâtı bâkî olan nâkısların eli, şeytanın ve onun avenesinin elidir. Çünkü şeytan onu nefsi vâsıtasıyla birtakım teklîfâtının ve hîlelerinin tuzağı içinde yaşatır.

Ma'lûm olsun ki, şeytan, ism-i Mudill'in mazhar-ı etemmi olduğundan, ıdlâl için sâlike her mertebesinde musallat olur. Tarîk-ı nefisden ıdlâl edemezse, tarîk-ı Hak'dan ıdlâle teşebbüs eder. Binâenaleyh sâlikin kendi akıl ve zekâsına i'timâden tarîk-ı Hakk'a sülûkü çok tehlîkelidir. İblîs'in tasallutundan emniyyet husûlü için mutlakā halîfe-i Hak ve vâris-i nebevî olan bir kâmilin

zîr-i himâyesine iltica etmesi lâzımdır. Henüz nefsinin ahkâmı bâkî olan kimsenin ma'lûmât-ı tasavvufiyye ile ibâdullâhı irşâda kıyâmı, halka ihânet olur. Zîrâ İblîs bu ilm-i tasavvuf ile de erbâb-ı akıl ve mantıkı ıdlâl eder.

جهل آید پیش او دانش شود　　　　جهل شد علمی که در ناقص رود

1640. *Onun önüne cehil gelir, ilim olur. Nâkısa giden bir ilim, cehil oldu.*
[1612]

Kâmilin önüne gelen cehlin ne sûretle ilim olduğunu fakîr, başıma gelen bir vak'a ile arz etmeyi fâideli görürüm: Bir cuma günü Fâtih Câmi-i şerîfinde Mesnevîhân olan mürşidim Mehmed Es'ad Dede efendi (k.s.) hazretleriyle namaz vaktine intizâren kütüphâne cihetindeki kahvelerin birisinde oturmuş idik. Hâl-i hazırda o kahvelerin binâları yıkılmış ve orada kahvehâne kalmamıştır. O sırada Kitabçı Mehmed efendi isminde birisi fakîre birtakım kitablar getirdi. Biz kitablara bakarken ezân-ı şerîf de okunmağa başladı. Kitabları görmek ve pazarlık etmek için vakit kalmadığından ve dâirede öğle ta'tîli zamanlarında gelen işlere "taâmdan sonra bakarız" demeğe dilim alışmış olduğundan, orada kitabçıya dahi gafletle "taâmdan sonra bakalım" deyiverdim. Ve Hz. Dede'nin "Bak şuna! Aklı fikri taâmda" diyeceği hâtırası gelmekle, pek ziyâde utandım. Hazret derhâl bu gafletime ve muktezâ-yı hâlden cehlime karşı "Evet, evet doğru söyledin; namaz taâm-ı ma'nevîdir, ezân-ı şerîf bu ziyâfet-i ilâhiyyeye da'vettir" buyurdular. İşte benim cehlim, onların önünde bu sûretle ilim oldu ve ibâdetin bir taâm-ı ma'nevî ve ezân-ı şerîfin bir ziyâfet-i ma'neviyyeye da'vet olduğunu fakîre ta'lîm buyurdular.

Nâkısa giden ilmin cehl olmasına gelince; basar-ı basîreti sıfât-ı nefsâniyye ile örtülmüş olan kimselerin ilm-i tasavvufu ne hâle getirdikleri ve ne yolda telakkî eyledikleri meydanda olduğundan muhtâc-ı îzâh değildir.

هر چه گیرد علتی علت شود　　　　کفر گیرد کاملی ملت شود

1641. *İlletli olan kimse her neyi tutarsa illet olur. Bir kâmil küfrü tutarsa millet olur.*

Bu beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ı ma'nâ-yı zâhirîsi ve bâtınîsi i'tibâriyle kolayca anlaşılabilir. Zîrâ illetli olan bir kimse, bir şeye temâs ettiği vakit, mikrop nazariyyesi i'tibâriyle o şeylere de o illeti sirâyet ettirir. Ve keza kalbi sıfât-ı nefsâniyye ile meşhûn olan bir kimseye musâhib olanlara da onun sû'-i ahlâkı sirâyet eder; zîrâ tabîat sârıkdır. Fakat ikinci mısra'daki "kâmilin, küf-

rü tuttuğu vakit millet olması," muhtâc-ı îzâhdır. Bu husûsta şurrâh-ı kirâmın mütâlaası muhteliftir. *Şerh-i Ankaravî*'de îzâhât-ı kâfiye yoktur. Hind şârihlerinden Muhammed Efdal hazretleri der ki:

"Her kim kemâl ile meşhûr olsa, eğer küfrü bir tarîk-ı mahz yapmış olsa da, o yol bir milletin intihâb-kerdesi olur. "کاملی = kâmilî" deki " ی=yâ" masdariyyet ma'nâsına alındığına göre "kâmillik" ya'ni "kemâl" ma'nâsına gelir; ve küfür kemâle gelirse, onun üzerine cemâat müctemi' olup millet olur demektir. Bu ma'nâ, kâmil lafzının küfürde kâmil olmasına göredir.

Yine Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm hazretleri der ki: "Ashâb-ı kirâmdan Ammâr b. Yâsir (r.a.) hazretleri kalbi îmânda mutmain olduğu halde, ikrâh üzerine kelime-i küfrü söylemek mecbûriyyetinde kaldı; ve bu hâl şer'-i şerîfde meşrû' oldu. Dünyânın sonuna kadar bu, bir burhân-ı kâfî olarak kaldı."

Yine Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî hazretleri der ki: "Meselâ Hakk'ın ve halkın ayniyyetini avâm, küfür bilirler. Bunu kâmiller ihtiyâr etmiş olduklarından, ayn-i İslâm olmuştur." Bahru'l-Ulûm hazretleri bu mütâlaaya i'tirâz edip der ki: "Hakk'ın ve halkın ayniyyeti filvâki' âmme nazarında küfürdür; velâkin hakîkatte îmândır ve vâkıa mutâbıktır ve Kur'ân ve ahâdîs ile sâbittir. Kâmilin onu ihtiyârda dahli yoktur, kâmil ister ihtiyâr etsin, ister etmesin. Âmmenin bu i'tikādı bâtıldır."

Yine Hind şârihlerinden Eyyûb hazretleri de bu mütâlaaya i'tirâz edip der ki: "Buna bir cevâb vardır ki, ednâ teemmül ile anlaşılabilir. Birçok umûr vardır ki, zâhir-i şer' onunla nâtıkdır. Kâmil onu ihtiyâr etmedikçe, kalb mutmain olmaz da der ki: Belki bu hüküm zâhire göre değildir ve Hakk'ın murâdı başkadır. Binâenaleyh kâmilin ihtiyârı "millet" olmasında onun dahl-i tâmmı vardır."

Fakîrin bu mısra'dan anladığı ma'nâ, kâmilin kendisinden küfür sâdır olmak ma'nâsına değildir; belki insân-ı kâmil, tâife-i küffâr arasında bulunduğu vakit, onların arasındaki küfrün cereyânına te'sîr edip, o cereyânı tutar ve o tâife millet-i islâmiyyeden olur demektir. Nitekim reîsü'l-kâmilîn ve'l-mükemmilîn (s.a.v.) Efendimiz putperest olan Kureyş'in içinde tek başlarına zuhûr ettiler; ba'dehû o putperest olan kavim, millet-i islâmiyyeden oldu. Ve kezâ Mûsâ (a.s.) dahi böyledir; ve bu halin târihde emsâli çoktur.

Velhâsıl bu beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı, illetli olan kimse zehir gibidir ve neyi tutarsa zehirler. Ve kâmil panzehir gibidir, zehirli olan şeyleri tutarsa, zehrini izâle eder, demek olur.

ای مری کرده پیاده با سوار   سر نخواهی برد اکنون پای دار

1642. *Ey râkib ile inâd etmiş olan piyâde; başını götüremiyeceksin, şimdi ayak tut!*

"Râkib"den murâd, kâmil, "piyâde"den murâd sâlik ve nâkıs olan kimse. Ya'ni, ey tarîk-ı Hak'da mübtedî olan sâlik-i nâkıs, sen kâmil ile yarışa çıkıp inâd etme! Başını kurtaramıyacaksın; zîrâ bu yolun şakîleri çoktur. Binâenaleyh şimdi sülûk içindesin, ayağını sıkı bas!

تعظیم ساحران مر موسی را علیه السلام که چه
فرمایی اول تو اندازی عصا یا ما

Sâhirlerin Mûsâ (a.s.)a, "Ne emr edersin, asâyı evvelen sen mi atarsın, yâhut biz mi?" diyerek ta'zîm etmeleri

ساحران در عهد فرعون لعین   چون مری کردند با موسی بکین

1643. *Sihirbazlar Fir'avn-ı laînin ahdinde vaktâki kin sebebiyle Mûsâ'ya karşı inâd ettiler.*

لیك موسی را مقدم داشتند   ساحران او را مکرم داشتند

1644. *Lâkin Mûsâ'yı mukaddem tuttular; sâhirler onu mükerrem tuttular.*

زانکه گفتندش که فرمان آن تست   گرهمی خواهی عصا بفکن نخست

1645. *Zîrâ ona dediler ki fermân senindir; eğer istersen asâyı evvelen sen bırak!*

گفت نی اول شما ای ساحران   افکنید آن مکرهارا در میان

1646. *Dedi: Hayır, ey sihirbazlar, o mekirleri ortaya evvelâ siz atınız.*

Bu ebyât-ı şerîfe, şu âyetlere işârettir: قَالُوا يَا مُوسَى اِمَّا اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّا اَنْ نَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقَى (Tâhâ, 20/65) قَالَ لَهُمْ مُوسَى اَلْقُوا مَا اَنْتُمْ مُلْقُونَ (Yûnus, 10/80) Ya'nî "Sâhirler dediler ki, yâ Mûsâ, sen mi atarsın yâhut evvel atan biz mi olalım? Mûsâ (a.s.) onlara dedi: Atacağınız şeyi atın!" Bu âyetlerde sihirbazların Mûsâ (a.s.)ın

re'yini takdîm etmeleri, o hazrete ta'zîmlerine delâlet vardır. Zîrâ eğer onlar Mûsâ (a.s.)ı lâ-şey mesâbesinde görmüş olsa idiler, re'y sormağa lüzûm görmezler ve derhal kendi ma'rifetlerini göstermeğe başlarlar idi.

این قدر تعظیم دین شانرا خرید کز مری آن دست و پاهاشان برید

1647. *Bu kadar ta'zîm onlara dîni satın aldı ki, inaddan o el ve ayakları kestiler.*

Ya'ni sâhirlerin Mûsâ (a.s.)a ihtirâmen re'yini sormaları, îmânlarına sebeb oldu; fakat bu hürmetle berâber, mukābeleye cür'etleri de el ve ayaklarının Fir'avn tarafından kesilmesine sebeb oldu.

ساحران چون حق او بشناختند دست و پا در جرم آن در باختند

1648. *Sâhirler vaktâki onun hakkını tanıdılar, ellerini ve ayaklarını onun cürmünde oynatdılar.*

Sâhirler Mûsâ (a.s.)ın şân-ı nübüvvetinin azametini tanıdıkları vakit, ona karşı yaptıkları kabâhate keffâret olmak üzere, ellerini ve ayaklarını fedâ ettiler. Binâenaleyh ey sâlik, bundan ibret al da, kendini kâmiller ile müsâvî tutup, muârazaya kıyâm etme!

لقمه و نکته است کامل را حلال تونهء کامل مخور می باش لال

1649. *Kâmil için lokma ve nükte helâldir; sen kâmil değilsin yeme, lâl ol!*

Ya'ni kâmil ehl-i nefis olmadığı için, taâm yerse, rûhu kuvvet bulur ve bedenini nûr-ı ma'rifete tahvîl eder; ve söylediği vakit de vâkıf-ı esrâr-ı ilâhiyye olduğu için, ulûm-i ledünniyyeden bahs eder. Ey sâlik, sen kâmil değilsin; senin nefsinin kuvveti ve sıfâtı bâkîdir; onu kırmak için yeme, riyâzet et! Ve söyleme, zîrâ vâkıf-ı esrâr değilsin; kitâbdan okuduğunu ve kâmillerden işittiğini söylersen, tahmîn ve zekâ ile söylersin. Ağzından birtakım ma'nâsız sözler de çıkar; halkın i'tikādını bozarsın. Binâenaleyh sus!

چون تو گوشی او زبان نی جنس تو گوشها را حق بفرمود انصتوا

1650. [1622] *Zîrâ sen kulaksın, o dil. Senin cinsin değil. Hak kulaklar için* انصتوا*=Ensıtû" buyurdu.*

Ey sâlik, sen kulak mesâbesindesin; binâenaleyh dinle! Fakat kâmil, dil mesâbesindedir. Dilin vazîfesi başka, kulağın vazîfesi başka olduğundan, iki-

si bir cinsten değildir. Binâenaleyh dil olan kâmilin vazîfesi söylemektir. Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde sûre-i A'râf'ın sonunda وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (A'râf, 7/204) ya'ni "Rahmet olunmanızı umarsanız, Kur'ân okunduğu vakit dinleyin ve susun!" buyurur. Bu âyet-i kerîmenin tefsîri II. cild-i *Mesnevî* nin sonlarına doğru gelecektir. 3448 ve 3681 numaralı beyitlere mürâcaat olunsun.

کودك اول چون بزاید شیر نوش　　مدتی خامش بود او جمله گوش

1651. *Çocuk evvelen doğduğu vakit süt içicidir. O bir müddet bütün kulak olduğu halde sâkit olur.*

مدتی می بایدش لب دوختن　　از سخن تا او سخن آموختن

1652. *Söz öğreninceye kadar bir müddet ona sözden dudağını dikmek lâzımdır.*

ور ندارد گوش تی تی می کند　　خویشتن را گنگ گیتی میکند

1653. *Ve eğer kulak tutmazsa ti ti eder; kendisini cihânın dilsizi yapar.*

Ya'ni çocuk etrâfı dinlemeyip de, söz söylemeğe heves ederse, tî tî gibi ma'nâsız sadâlar çıkarıp bulunduğu muhît içinde dilsiz hükmüne girer. Bunun gibi sâlik dahi ulûm-i ledünniyyede çocuk gibidir. Kemâle gelmeden evvel beyân-ı hakāyıka heves ederse, kâmillerin muhîti içinde söylediği sözler, çocuğun ti ti yapmasına benzer.

کرّ اصلی کش نبود آغاز گوش　　لال باشد کی کند در نطق جوش

1654. *İbtidâdan kulağı olmayan aslından sağır ve dilsiz olur; ne vakit sözde cûş eyler?*

Aslında sağır olarak doğan bir çocuk, söylenen sözleri işitemediği için, söz öğrenemez; dilsiz olur. Artık onun kelâm bahsinde cûş ve hareketi mümkin olmaz. Bunun gibi, canının kulağını enâniyet ve ucb perdeleri tıkamış olan kimse, kâmillerin kelâmını ya hiç dinlemeğe râgıb olup işitmezler; veyâhut dinledikleri vakit, onu aynen kabûl etmeyip, kendi enâniyyetleri haddesinden geçirerek, te'vîlâta kıyâm ederler. Bu sebeble ulûm-ı enbiyâ ve evliyâda kendilerini sağır ve dilsiz yaparlar.

زانکه اول سمع باید نطق را　　سوی منطق از ره سمع اندر آ

1655. *Zîrâ söylemek için evvelen işitmek lâzımdır; söylemek tarafına işitmek yolundan gel!*

و ادخلوا الابيات من ابوابها　　　واطلبوا الاغراض فى اسبابها

1656. *Evlere kapılardan giriniz; garazları da sebebler içinde taleb ediniz!*

Bu beyt-i şerîfde وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا (Bakara, 2/189) ya'ni "Evlere kapılardan geliniz!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Zamân-ı câhiliyyette evlerinin arka cihetinden girmeyi hayırlı bir iş addederler imiş. Bu âyet-i kerîme ile Hak Teâlâ onları kavâid-i insâniyye ve akliyye ve medeniyyeye da'vet buyurmuştur. Bu, ma'nâ-yı zâhirîdir. Ma'nâ-yı bâtınîsi ve işârîsi, her maksadın bir kapısı vardır, o kapı maksada vusûlün sebebidir demek olur. Binâenaleyh beyt-i şerîfin mısra'-ı sânîsi, bu âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı işârîsini îzâh etmiş olur.

نطق كان موقوف راه سمع نيست　　　جز كه نطق خالق بى طمع نيست

1657. *İşitmek yoluna mevkūf olmayan nutuk, tama'sız olan Hâlık'ın nutkundan başkası değildir.*

Her kelâmın menba'ı işitmek ve dinlemektir. Binâenaleyh öğrenip söylemek isteyenler işitmeğe tama' ederler ve buna muhtâcdırlar; fakat hazîne-i kelâm olan Hak Teâlâ Hazretleri'nde böyle bir tama' nasıl olur ki, Zât-ı Ecell ü A'lâsı kelâmın hâlıkıdır. Binâenaleyh sem'a muhtâc olmayan kelâm, ancak Hakk'ın kelâmıdır.

مبدعست او تابع استاد نى　　　مسند جمله ورا اسناد نى

1658. *O Mübdi'dir; üstâda tâbi' değildir. Cümlenin mesnedidir; O'nun isnâdı yoktur.*

Ya'ni Hak Teâlâ Hazretleri örneği ve nümûnesi olmayan mahlûkātı halk etmiştir; yapacağı iş, kendisine ta'lîm edecek bir üstâda tâbi' değildir. Mahlûkāt, vücûdda ve varlıkta O'na istinâd ederler; O'nun istinâd edeceği bir varlık yoktur.

باقيان هم در حرف هم در مقال　　　تابع استاد و محتاج مثال

1659. *Bâkîler hem san'atda ve hem sözde muallime ve nümûneye muhtâcdırlar.*

زين سخن گر نيستى بيگانهٔ　　　دلق و اشكى گير در ويرانهٔ

1660. *Eğer sen bu söze yabancı değilsen, bir harâbede eski libâs ve gözyaşı tut!*
[1632]

Ey sâlik, sen kemâle gelmek istersen, evvelâ nefsinin sıfâtından kibrini ve ucbunu kırmak için bir harâbeye çekil; eski püskü libaslara bürün ve göz ya-

şı dökerek Hakk'a niyâz eyle ki, senin ihtiyâr ettiğin bu miskinliğine karşı Hakk'ın rahmeti tecellî etsin; zîrâ Hak münkesirleri sever.

زانکه آدم زان عتاب از اشك رست　　　اشك تر باشد دم توبه پرست

1661. *Zîrâ Âdem o itâbdan göz yaşından kurtuldu; tövbe-perest olan kimsenin nefesi çok göz yaşı olur.*

Hz. Âdem, kendinden sâdır olan hatâya karşı, itâb-ı ilâhîden ağlayarak ve göz yaşı dökerek kurtuldu. Binâenaleyh gece gündüz işi Hakk'a muhâlefet olan nefsin isyânından Hakk'a rücû'u kendisine vazîfe bilen sâlikin aldığı nefesler göz yaşı ile tev'em olmalıdır.

بهر گریه آدم آمد بر زمین　　　تا بود گریان و نالان و حزین

1662. *Âdem yeryüzüne ağlamak için geldi; tâ ki ağlayıcı ve nâle edici ve hazîn ola.*

آدم از فردوس و از بالای هفت　　　پای ماچان از برای عذر رفت

1663. *Âdem firdevsden ve yedi semânın üstünden, özründen dolayı saff-ı niâle gitti.*

"Pây-mâçân" lugat-i Fârisîde sarsak sarsak yürümek ma'nâsınadır. Sonra onu ayakkabı çıkarmak mahalline ıtlâk ettiler ki, "pabuçluk" dediğimiz mahaldir ve buraya "saff-ı niâl" dahi ta'bîr ederler. Zîrâ bir adam ayakkabısını çıkarırken ve giyerken sarsak sarsak hareketler yapar. Tarîkat-ı Mevleviyye'de dervîşlerden birisi bir hatâ ederse, kabâhatını i'tirâf edip affettirmek için onu pabuçluğa oturturlar.

Beyt-i şerîfin ma'nâsı budur ki: Hz. Âdem, âlem-i ervâh firdevsinde ta'rîfe sığmayan ezvâk-ı ilâhiyye içinde ve ayn-ı vücûd olan fezâ-yı bî-nihâyede bilâ-kayd ve bend uçarken, kazâ-yı ilâhî ile ervâhın tuzağı olan şecere-i taayyüne, ya'ni şecere-i mel'ûneye takarrub eyledi ve bu takarrubu müteâkib i'tizâr ederek Gaffâr ism-i celîli ahkâmının zuhûru için saff-ı niâl olan dâm-ı kesâfete ve esfel-i sâfilîne gitti.

گر ز پشت آدمی وز صلب او　　　در طلب می باش هم در طلب او

1664. *Eğer Âdem'in zahrından ve onun sulbünden isen, onun talebinde ve hem onun bölüğünde ol!*

ز آتش دل و آب دیده نقل ساز　　　　بوستان از ابرو خورشیدست باز

1665. *Gönül âteşinden ve göz yaşından meze yap; bostan, bulut ve güneşten tâzedir.*

Eğer ervâh bostanında işret etmek istersen, gönülde âteş-i aşkdan ve göz yaşından meze yap; zîrâ bostanın tarâveti ve tâzeliği bulutun yağdırdığı yağmurdan ve harâret-i şemstendir.

تو چه دانی ذوق آب دیدگان　　　　عاشق نانی تو چون نادیدگان

1666. *Sen gözlerin yaşının zevkını ne bilirsin! Görmemişler gibi sen ekmeğin âşıkısın.*

Sen bî-sûret olan aşk-ı ilâhîden tevellüd eden göz yaşının zevkini ne bilirsin! Zîrâ sen ekmeğin ya'ni rızk-ı sûrînin âşıkısın. Sen dar olan bu sûret âleminde bulunduğun halde bu darlıktan bıkmamışsın; gûyâ hiç görmemiş gibi birini bırakıp, diğerine âşık olmaktasın.

گر تو این انبان نان خالی کنی　　　　پر ز گوهرهای اجلالی کنی

1667. *Eğer sen bu ekmek dağarcığını hâlî edersen, iclâle mensûb olan gevherlerden doldurursun.*

Eğer sen suver-i âlemin hayâlâtıyla doldurmuş olduğun kalbini boşaltırsan, maârif-i ilâhiyye ile doldurursun; ve senin suver-i âlemden en ziyâde muhabbeti ile meşgûl olduğun şey, kendi enâniyetin ve varlığındır.

طفل جان از شیر شیطان باز کن　　　　بعد ازانش با ملك انباز کن

1668. *Can çocuğunu şeytanın sütünden geri çek; ondan sonra onu melek ile ortak yap!*

Ya'ni henüz çocuk gibi olan canını şeytân-ı vehmin emzirmesinden men' et; ondan sonra sıfât-ı nefsâniyyeden sâf olsun. Ondan sonra da melek cinsinden olup vücûdda melâike ile ortak olsun.

تا تو تاریك و ملول و تیرهء　　　　دانکه با دیو لعین همشیرهء

1669. *Sen karanlık ve melûl ve bulanık oldukça, bil ki şeytân-ı laîn ile hemşîresin.*

Sen zulmet-i cehil içinde kaldıkça ve âlem-i sûretin meclûbu olup, onların gamıyla melûl oldukça ve sıfât-ı nefsâniyyen ile bulanık ve kesîf bulunduk-

"Kürre" at ve eşek yavrusuna derler. Ya'ni her şeyden kendi cinsi çıkar. Binâenaleyh helâl olan lokma latîfdir. Semeresi olan akvâl ve ef'âl dahi, kendi cinsinden latîf olur. Ve harâm lokma habîsdir; binâenaleyh onun semeresi olan akvâl ve ef'âli dahi habîs olur.

لقمه تخمست و برش اندیشها　　　لقمه بحر و گوهرش اندیشها

1675. *Lokma tohumdur ve onun meyvesi fikirlerdir. Lokma denizdir, onun gevheri fikirlerdir.*

زاید از لقمهء حلال اندر دهان　　　میل خدمت عزم رفتن آنجهان

1676. *Hizmet meyli, o cihâna gitmek azmi, ağızdan helâl lokmadan doğar.*

Emr-i ilâhîye itâat meyli, âlem-i rûhâniyyete intikāl azmi hep helâl lokmadan olur.

باز گفتن بازرگان با طوطی آنچه دید
از طوطیان هندستان

Tâcirin tûtîye, Hindistan tûtîlerinden gördüğü şeyi açıkça söylemesi

کرد بازرگان تجارترا تمام　　　باز آمد سوی منزل دوستکام

1677. *Tâcir, ticâretini tamam etti; dostların murâdı üzre hânesi tarafına geri geldi.*

هر غلامی را بیاورد ارمغان　　　هر کنیزك را ببخشید او نشان

1678. *Her bir kölesine hediye getirdi; her câriyeciğe nasîb bağışladı.*

گفت طوطی ارمغان بنده کو　　　آنچه دیدی وآنچه گفتی باز گو

1679. *Tûtî dedi: Bendenin hediyesi hani? Gördüğü şeyi ve söylediğin şeyi tekrâr söyle!*

ça, bil ki bâb-ı saâdetden matrûd olan şeytân ile berâber ism-i Mudil hazretinden süt emmektesin.

لقمهء کو نور افزود و کمال　　　آن بود آورده از کسب حلال

1670. [1642] *Bir lokma ki, o nûr ve kemâl ziyâdeleştirdi, o kesb-i helâlden getirilmiş olur.*

Ya'ni vech-i helâlden kazanılmış olan gıdâ, vücûd-ı insânîde güzel fikir ve güzel fiil zuhûruna sebeb olur. Zîrâ gıdâ vücûd-ı beşerde tohum gibidir; ve fikir ve fiil onun meyveleridir. Tohum fenâ olursa, meyve de fenâ olur.

روغنی کاید چراغ ما کشد　　　آب خوانش چون چراغی را کشد

1671. *Bir yağ gelip bizim çerâğımızı söndürürse, bir çerâğı söndürdüğü için ona su tesmiye et!*

"Yağ"dan murâd gıdâ ve "çerâğ"dan murâd nûr-ı kalbdir. "Su"dan murâd harâm olan gıdâ-yı tabîîdir ki, ancak rûh-ı hayvânînin kuvvetine sebeb olur.

علم و حکمت زاید از لقمهء حلال　　　عشق و رقت آمد از لقمهء حلال

1672. *Helâl lokmadan ilim ve hikmet doğar; helâl lokmadan aşk ve rikkat geldi.*

Bir kimse evliyâullâhın meclisinden ve kelâmından müteessir olup onda aşk ve rikkat-i kalb ve göz yaşı hâsıl olmazsa, bilsin ki gıdâsı haramdır. Zîrâ helâl lokma ile harâm lokmanın mîzânı budur.

چون ز لقمه تو حسد بینی و دام　　　جهل و غفلت زاید آنرا دان حرام

1673. *Vaktâki lokmadan sen hased ve dâm görürsün, cehil ve gaflet doğar; onu harâm bil!*

Sen gıdâyı aldıktan sonra, kendinde hased ve kibir ve ucub gibi tuzaklara tutulduğunu görürsen ve senden cehil ve gaflet doğarsa, bil ki yediğin ve içtiğin harâmdır.

هیچ گندم کاری و جو بر دهد　　　دیدهء اسبی که کرهء خر دهد

1674. *Sen hiç buğday ekersin de arpa verir mi? Bir atı görmüş müsün ki eşek yavrusu versin.*

گفت نی من خود پشیمانم ازان دست خود خایان و انگشتان گزان

1680. [1652] *Dedi: Hayır, ben elimi çiğneyici ve parmaklarımı ısırıcı olduğum halde ondan pişmânım.*

من چرا پیغام خامی از گزاف بردم از بی دانشی و از نشاف

1681. *Ben niçin beyhûde cehlim ve gafletimle, ham haberi götürdüm.*

گفت ای خواجه پشیمانی ز چیست چیست آن کین خشم و غم را مقتضیست

1682. *(Tûtî) dedi: Ey efendi pişmanlık nedendir? O nedir ki bu gazabı ve gamı muktezîdir?*

گفت گفتم آن شکایتهای تو با گروه طوطیان همتای تو

1683. *(Tâcir) dedi: Senin mislin tûtîler gürûhuna, o senin şikâyetlerini söyledim.*

آن یکی طوطی ز دردت بوی برد زهره اش بدرید و لرزید و بمرد

1684. *O bir tûtî senin derdinden koku götürdü; ödü yırtıldı ve titredi ve öldü.*

من پشیمان گشتم این گفتن چه بود لیك چون گفتم پشیمانی چه سود

1685. *Ben pişmân oldum, bunu söylemek ne idi; fakat mâdemki söyledim, pişmânlık ne fâide!*

نکتهء کان جست ناگه از زبان همچو تیری دانکه جست او از کمان

1686. *Dilden ansızın sıçrayan bir nükteyi, yaydan sıçrayan bir ok gibi bil!*

وا نگردد از ره آن تیر ای پسر بند باید کرد سیلی را ز سر

1687. *Ey oğul, o ok yolundan geri dönmez, bir seli baştan bağlamak lâzımdır.*

چون گذشت از سر جهانی را گرفت گر جهان ویران کند نبود شگفت

1688. *Baştan geçtiği vakit cihânı tuttu; eğer cihânı harâb ederse acîb olmaz.*

Ya'ni selin başını bendler ile kapamak lâzımdır. Eğer baştan akıp geçerse, önüne gelen karyeleri ve kasabaları basar. Eğer böyle şiddetli akan sel, cihân halkını harâb ederse taaccüb olunmaz; çünkü tabîî bir haldir.

فعل را در غیب اثرها زادنیست وان موالیدش بحکم خلق نیست

1689. *Fiil için gaybda eserler doğmaklık vardır; ve onun o mevâlîdi halkın hükmüyle değildir.*

Ya'ni ef'âl-i ibâdın âlem-i gaybda birtakım eserleri doğmak, merâtib-i ilâhiyyenin tertîbi iktizâsındandır. Bu sebeble Hak Teâlâ Hazretleri ind-i ilâhîsinde iyi veyâ fenâ olan akvâl ve ef'âli, peygamberlerini göndererek tebliğ etti. Binâenaleyh zâhirde teklîf, bâtında tekvîn için vâki' oldu. İmdi îmân âlem-i gaybda cennetin arzı; ve güzel sözler ve güzel fiiller bu cennetin suver-i latîfesidir. Ve küfür cehennemin zenbi; ve fenâ sözler ve fenâ fiiller bu cehennemin suver-i kabîhasıdır. Şu halde herkes cennetini ve cehennemini âlem-i dünyâda kendisi hazırlamış olur. Nitekim hadîs-i şerîfde الناس مجزيون باعمالهم ان خيرا فخير و ان شرا فشر ya'ni "Nâs amelleriyle mücâzât olunurlar; eğer hayır ise, hayırdır ve şer ise, şerdir." Ve kezâ âyet-i kerîmede فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرّاً يَرَهُ (Zilzâl, 99/7, 8) ya'ni "Kim ki zerre ağırlığınca hayır işlerse onu görür; ve kim ki zerre ağırlığınca şer işlerse, onu görür" buyrulur.

İşte muhakkiklerin cennet de burada, cehennem de burada dediklerinin vechi budur. Ehl-i dalâlden bir kısmı bunu yanlış anlayıp, berzahdaki cennet ve cehennem-i rûhânîyi ve ba'de'l-ba's cennet ve cehennem-i cismânîyi inkâr ederler ve bu âlemde huzûzât-ı nefsâniyyelerine dalarlar. Halbuki hadîs-i şerîfde القبر روضة من رياض الجنة او حفرة من حفرات النيران ya'ni "Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçedir; veyâ cehennem çukurlarından bir çukurdur" buyrulması, cennet ve cehennem-i rûhânînin vücûduna delîldir.

İmdi kavil ve fiil bizden sâdır olmakla berâber, bizim mahlûkumuz değildir; belki bu sûretlerin âlem-i gaybda tekevvünü de Hakk'ın yaratmasıyladır; zîrâ vücûdda Hak'dan başka mutasarrıf yoktur. Vücûd-ı ibâd, kazâ-yı ilâhînin mecrâlarıdır. Nitekim suların bir tarafa akmasında mecrâların dahli olmakla berâber, suların tekvîninde aslâ medhalleri yoktur.

بی شریکی جمله مخلوق خداست　　　آن موالید ار چه نسبتشان بماست

1690. [1662] *O mevâlîdin her ne kadar nisbetleri bize ise de, hepsi şerîksiz mahlûk-ı Hudâ'dır.*

Ya'ni bizim bu dünyâdaki akvâl ve ef'âlimizin, âlem-i gaybda tekevvün eden sûretleri her ne kadar bize mensûb ise de, onların hepsi, yukarıda îzâh olunduğu vech ile, kulların iştirâki olmaksızın, Hak Teâlâ Hazretleri'nin mahlûkudur. Çünkü vücûd Hakk'ındır ve onun her bir mertebesinde zâhir olan suver, Hakk'ın sıfât ve esmâsının ahkâm ve âsârıdır.

زید پرانید تیری سوی عمرو　　　عمرو را بگرفت تیرش همچو نمر

1691. *Zeyd, Amr tarafına bir ok uçurdu. Onun oku kaplan gibi Amr'ı tuttu.*

مدتی سالی همی زایید درد   دردها را آفریند حق نه مرد

1692. *Bir sene müddet derd doğurdu; o derdleri âdem değil, Hak yaratır.*

زید رامی آن دم ار مرد از وجل   دردها می زاید آنجا تا اجل

1693. *Atan Zeyd o demde havfdan öldü; eceline kadar ona veca'lar doğar.*

Oku Amr tarafına atan Zeyd, farz et ki eyvâh ne yaptım, diye ya hükûmet cezâsından veyâhud Hakk'ın azâbından korktu ve o demde yüreğine inip öldü. Halbuki yaralanan Amr'in vücûdunda eceline kadar mütevâliyen evcâ' peydâ olmaktadır.

زان موالید وجع چون مرد او   زید را ز اول سبب قتال گو

1694. *Vaktâki o ölse de veca'ın mevâlîdi ondandır. Evvelen sebeb olduğundan Zeyd'e kattâl de!*

Zeyd öldüğü halde, ânen-fe-ânen Amr'ın vücûdunda hâdis olan veca'ların sebebi evvelen Zeyd olduğu için, sen Zeyd'e kātil de!

آن وجعها را بدو منسوب دار   گرچه هست آن جمله صنع کردگار

1695. *Her ne kadar onun cümlesi Girdigâr'ın sun'u ise de, sen o veca'ları, ona mensûb tut!*

Ya'ni Zeyd öldü ve vücûdu ortadan kalktı. Amr'ın vücûdunda ölünceye kadar ânen-fe-ânen peydâ olan veca'larda artık onun medhali kalmadı; binâenaleyh o evcâ'-ı hâdise, fâil-i hakîkînin halkıyla peyderpey zuhûra geldi. Böyle olmakla berâber, bu halk-ı ilâhînin kapısı olan sebebi evvelen Zeyd açtığı için, sen o veca'ları da Zeyd'e mensûb bil!

همچنین کشت و دم و دام و جماع   آن موالیدست حق را مستطاع

1696. *Ekin ve nefes ve tuzak ve cimâ' da böyledir. O mevâlîd Hakk'ın müstetâ'ıdır.*

Ya'ni kul ekin eker ve nefes almak için ağzını burnunu açar ve hayvan avlamak için tuzak kurar ve tevlîd-i nesl için cimâ' eder. Bunların hepsi sebebdir ve abdin murâdının kapılarıdır. Halbuki bu esbâb tahtındaki zuhûrât ve mevâlîd-i mütetâbia, fâil-i hakîkînin kazâ-yı ilâhîsine mutî' ve münkāddır; ve mahlûk-ı Hak'dır. Böyle olmakla berâber abd tarafına nisbet olunur.

اولیا را هست قدرت از اله تیر جسته باز گرداند ز راه

1697. *Evliyânın Allah tarafından kudreti vardır; fırlamış oku yolundan geri çevirir.*

Bu beyt-i şerîfin yukarı rabtı budur ki, bütün mevâlîd Hakk'a mutî' ve münkād olduğu ve mevâlîdin kapısı da esbâb bulunduğu halde, acabâ bu âlem-i sûretde o mevâlîdin zuhûru men' edilebilir mi? Meselâ Zeyd'in Amr tarafına attığı ok, Amr'ın yaralanmasına sebebdir ve bu sebeb tahtında Amr'ın vücûdunda evcâ' ve azâb tevellüd eder. "Acabâ âlemde bu sebebi men' edecek bir kuvvet var mıdır?" diye bir suâl vârid olabilir. Bu beyt-i şerîf bu suâl-i mukaddere cevâbdır. Cenâb-ı Pîr buyururlar ki: Evet, Hak Teâlâ Hazretleri evliyâya, bu mevâlîdin kapısı olan esbâbı men' edecek kudret vermiştir; onlar o kudret ile yaydan fırlamış olan oku geriye çevirirler. İmdi bu mes'eleden kazâ-yı ilâhînin def'i mümkin midir, değil midir suâli çıkar.

Ma'lûm olsun ki 625 numaralı beyt-i şerîfte îzâh olunduğu üzere, kazâ-yı ilâhî hükm-i küllî-i icmâlîdir.

Kazâ-yı ilâhî iki nevi'dir: Birisinin zuhûru şarta muallaktır; buna "kazâ-yı muallak" derler; diğerinin zuhûru hiçbir şarta muallak olmayıp, zuhûru mutlakdır. Buna da "kazâ-yı mübrem" derler. Evliyâ her ikisinde de tasarruf edebilir; fakat bunların her birisinde tasarrufu başka başkadır. Kazâ-yı muallakda evliyâ kudret-i Hak'la bir kimse hakkında zuhûr edecek bir belânın kapısı olan sebebi kapayıp, men' eder. Kazâ-yı mübremde müteveccih olan belânın ne sebebini ve ne de zuhûrunu men' etmek kābil olmadığından, o belânın zamânını ve mekânını ve mevtınını, kudret-i Hak'la tebdîl eder. Zîrâ zamân ve mekân ve mevtın hep i'tibârî şeylerdir. Meselâ abdin, sefere gittiği halde bir cânî tarafından yaralanması ve bu sebeble bir ay hastalanması şarta muallakan kazâ olunmuş ise; bir veliyy-i kâmil onu seferden men' eder ve o belâ da başına gelmez. Ve eğer abdin bir zamanda sefere gitmesi ve belânın başına gelmesi kazâ-yı mübrem ise; veliyy-i kâmil, o seferin o zamanda icrâsından abdi men' eder ve o belâyı rü'yâ ve hayâl mevtınine nakl eder; ve abd rü'yâda o seferi icrâ ederken, cânî tarafından yaralanır ve âlem-i hayâlde evcâ' ile bir ay hastalanır; ve uyandığı vakit kendisini tâmmu's-sıhhat bulur. Zîrâ zaman ve mevtın i'tibârîdir ve hakîkatte hem rü'yâ ve hem de uyanıklık hallerinin her ikisi de hayâldir. Nitekim bu babdaki hakāyıkı Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) efendimiz *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı

Yûsufî'de Kur'ân ve ahâdîs ile beyân ve isbât buyururlar. Binâenaleyh velînin kazâ-yı mübrem hakkındaki bu tasarrufu, vak'ayı bir mevtın-ı hayâlden, diğer mevtın-ı hayâle intikāl ettirmek sûretiyle vâki' olur. Fakat bu tarz tasarruf her bir velînin kudreti dâhilinde değildir. Ehassu'l-havâsdan ba'zılarına vâki' olur. Nitekim Gavs-ı A'zam Abdü'l-Kādir Giylânî (k.s.) efendimizin: "Ben kazâ-yı mübremde de tasarrufa kādirim" buyurması, kendilerinde bu nevi' tasarruf bulunduğunu beyândır. Ve menâkıb-ı aliyyelerinde bu nevi' tasarrufâtından bahs olunur. Bu tasarrufâtın hakîkatte tasarrufât-ı ilâhiyye olduğunu beyân etmek zâiddir; çünkü insân-ı kâmil, halîfe-i Hak'dır ve vücûdda Hak'dan gayri bir şey yoktur.

بسته درهای موالید از سبب　　　چون پشیمان شد ولی زان دست رب

1698. *Velî, o Rabb'in elinde pişmân olduğu vakit, mevâlîdin kapılarını sebebden bağlamıştır.*

"Dest"den murâd, esmâ-i ilâhiyyedir ve "Rab"den murâd, rubûbiyyet-i mutlakadır. "Pişmân olmak"dan murâd, veliyy-i kâmilin kalbi, Mâni' isminin tecellîsi ile bî-huzûr olmaktır. Bu i'tibâr ile şurrâh-ı kirâmın sû-i edebden ihtirâzen "Dest-i Rabb"ı başka türlü ma'nâlar ile te'villerine mahal yoktur; ve bu beyit, evvelki beytin tefsîri ve îzâhıdır. Ya'ni evliyâda Hakk'ın kudretiyle atılmış oku yolundan geriye çevirmek kuvveti vardır. O velî bunu niçin böyle yapar? Çünkü Hak, kendi halîfesi olan kâmilin kalbine Mâni' ism-i şerîfiyle tecellî eder; ve kâmil, dest-i Rab'den, ya'ni bir ism-i ilâhînin iktizâsı olarak zuhûr edecek olan mevâlîdden; ya'ni o ismin âsâr ve ahkâmından pişmân ve bî-huzûr olur. Bu sebeble o mevâlîdin, ya'ni o ismin ahkâm ve âsârının kapıları olan sebebi bağlar ve atılmış olan oku, bir eser ve mevlûd zuhûra getirmemek için yolundan geri çevirir. Meselâ ateş, yakmak için bir sebebdir ve bunun yakması kazâ-yı ilâhîdir ve bunun eseri ve mevâlîdi yakmak ve kahr etmek ve mahv etmektir. Bir velî bu ateş sûretinden, o eser-i ihrâk ve kahrın zuhûrunu ilkā-yı Hak ile murâd etmezse, o sebebi Hakk'ın onun eline vermiş olduğu kudret ile bağlar; âsârı zuhûr etmez olur. Ve onun eli, Hakk'ın elidir. Zîrâ hadîs-i kudsîde اذا احببت عبدا كنت له سمعا و بصرا و لسانا و يدا فبي يسمع و بي يبصر و بي ينطق و بي يبطش ya'ni "Ben bir kulumu sevdiğim vakit, onun sem'i ve basarı ve dili ve eli olurum. Binâenaleyh benimle işitir, benimle görür, benimle söyler ve benimle tutar" buyrulur.

Nitekim *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî (k.s.) efendimiz naklederler ki, kış günü bir mecliste nâr-ı Nemrûd'un İbrâhîm (a.s.)ı yakmadığı bahsi açılır. Orada bulunan bir feylesof tabîatı ya-

kıcı olan ateşin yakmaması mümkin olmadığını beyân eder. Hz. Şeyh-i Ekber, kendilerinde zuhûr eden gayret-i ilâhiyye üzerine, ortada duran mangal içindeki ateşi o feylesofun elbisesine döker ve elini de ateşe sokar. Münkir olan feylesof âteşin yakmadığı görünce îmân eder. Mu'cizât-ı enbiyâ ve kerâmât-ı evliyânın cümlesi bu kabildendir.

گفته نا گفته کند از فتح باب　　　　که ازان نه سیخ سوزد نه کباب

1699. *Feth-i bâb cihetinden söylenmemişi, söylenmemiş yapar ki, ondan ne şiş yanar, ne de kebâb.*

Ya'ni söylenmiş bir sözden fitne zuhûrunu men' için, söylenmemiş gibi bir hâle getirir; binâenaleyh o söylenen sözden ne söyleyene bir zarar gelir ve ne de işitenin teessürüne meydan kalır. İşte bu da velînin tasarrufâtından birisidir.

از همه دلها که آن نکته شنید　　　　آن سخن را کرد محو و نا پدید

1700. *Bütün gönüllerden işittiği o nükteyi, o sözü mahv ve nâ-bedîd etti.*
[1672]

Velînin tasarrufâtından birisi de, gönüllerdeki havâtırı mahv etmek ve âsârının akvâl ve ef'âl ile hâricde zuhûrunu men' etmektir. Meselâ birisi huzûrunda bir suâl sormak veyâ i'tirâz etmek için zihninde bir ma'nâ hazırlar; o velînin tasarrufuyla o ma'nâyı unutur. Birçok düşündüğü halde, aslâ hâtırına gelmez. Zîrâ halkın bâtını evliyânın huzûrunda zâhirdir; ve herkesin içinden söylediği sözler, onun önünde lafız ve sûret ile söylenmiş sözler gibidir. Bu hâli evliyâya mülâkî olanlar, kendi nefislerinde çok def'a vâki' olduğu için zevkan bilirler.

گرت برهان باید و حجت مها　　　　باز خوان من آیة او ننسها

1701. *Ey büyük, eğer sana burhân ve hüccet lâzımsa* من آیة او ننسها *yı tekrâr oku.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Bakara'da olan مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا (Bakara, 2/106) ya'ni "Eğer biz âyetlerden birini nesh edersek veyâ unutturursak, ondan hayırlısını veyâhut onun mislini getiririz" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni ey hayâlinde fikrini ve aklını büyük gören kimse, evliyânın söylenmiş sözü, söylenmemiş bir hâle getirmesi veyâhut havâtırı mahv etmesi hakkında burhân ve hüccet istersen, bu hâlin bu âlemde mümkin olduğunu zikr olunan âyet-i celîleyi tekrâr dikkatle okuduğun vakit anlarsın. İmdi mâdemki Hak bir âyeti nesh ediyor ve unutturuyor; O'nun halî-

fesi olan evliyâullâh dahi, Hakk'ın onlara bahş ettiği kudret ve salâhiyyet hasebiyle sözü ve havâtırı nesh etmeleri ve unutturmaları mümkindir.

آیت انسوكم ذكرى بخوان　　　قدرت نسیان نهادنشان بدان

1702. "انسوكم ذكرى" *âyetini oku; onların nisyân koymalarının kudretini bil.*

Bu beyt-i şerîfde dahi "Kad efleha" sûresinde vâki' انّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادى يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْلَنَا وَارْحَمْنَا وَ اَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمينَ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتّى اَنْسَوْكُمْ ذِكْرى وَ كُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ (Mü'minûn, 23/109-110) ya'ni "Benim kullarımdan bir fırka vardır ki, -ey bizim Rabb'imiz biz inandık, bizi mağfiret et ve bize rahmet et ve sen rahmet edenlerin hayırlısısın- derler.İmdi siz onları maskara ittihâz ettiniz. Nihâyet size benim zikrimi unutturdular. Halbuki siz onlara güler oldunuz." Bu âyet-i kerîme, ashâb-ı suffa ve fukarâ-yı ashâb hakkında nâzil olmuştur. Bu zevât-ı kirâmın her birisi, nazar-ı Peygamberî ile makām-ı velâyete kadem basmışlar idi. Müşrikler kendilerine karşı ta'rîz ve istihzâ ettikçe, onlar bu terbiyesizlerin şekāveti müzdâd olmak için Hak fikrini büsbütün onlara unuttururlar idi. İşte bu da, evliyânın kalblerdeki tasarrufâtına açık bir delîldir.

چون بتذكیر و بنسیان قادرند　　　بر همه دلهای خلقان قاهرند

1703. *Mâdemki tezkîre ve nisyâna kādirdirler, halâikın hepsinin gönülleri üzerinde kāhirdirler.*

Ya'ni mâdemki evliyâullâh bir şeyi insanın hatırına getirmeğe ve hatırına gelen bir şeyi de bozmağa ve unutturmağa kādirdir, o halde halâikın gönülleri üzerinde kuvvet-i kāhire ile tasarruf sâhibi olmuş olur.

چون بنسیان بست او راه نظر　　　كار نتوان كرد ور باشد هنر

1704. *O nazar yolunu nisyân ile bağladığı vakit, hüneri olsa da iş yapamaz.*

Ya'ni bir kimse ne kadar ilim ve akıl ve hüner sâhibi olursa olsun, veliyy-i kâmil onun nazar-ı aklîsinin yolunu unutturmak sûretiyle bağlarsa, hiçbir şey bilmez ve elinden de hiçbir iş çıkamaz bir hâle gelir.

خلتموا سُخْرِيَّةً اهْلَ السُّمُو　　　از نُبى خوانید تا اَنْسَوْكُمُ

1705. *Siz ehl-i sümûyu maskara zannettiniz. Kur'ân'dan "ensevküm"e kadar okuyunuz.*

Ey ilm-i zâhirlerine ve zekâlarına mağrûr olan kimseler! Ma'nen yüksek mertebe sâhiblerini siz, bunlar hurâfât ile meşgūl birtakım zavallılardır diye

eğlendiniz ve onları maskara zannettiniz. Eğer Kur'ân-ı Kerîm'e îmânınız varsa, " أَنْسَوْكُمْ=ensevküm"e kadar "Kad eflaha" sûre-i şerîfesindeki âyet-i kerîmeyi Kur'ân'dan okuyunuz ve hâlinizin vahâmetini anlayınız! Nitekim bu âyet-i kerîmenin îzâhı yukarıda geçti.

صاحب ده پادشاه جسمهاست　　　صاحب دل شاه دلهای شماست

1706. *Köy sâhibi cisimlerin pâdişâhıdır; gönül sâhibi sizin gönlünüzün şâhıdır.*

Şehirlere ve köylere mutasarrıf olan pâdişâhlar ve hükümdarlar, ecsâm-ı zâhirenin pâdişahlarıdır; onların tasarrufları kendilerinin hayâtına bağlıdır. Öldükten sonra tasarruf nâmına hiçbir şeyleri kalmaz; fakat gönül sâhibi olan evliyâullâh âlem-i ma'nâdan olan sizin gönüllerinizin üzerinde mutasarrıf olan şâhlardır; binâenaleyh bunların tasarrufları gönülde olduğu için, tasarruf-ı sûrî sâhibi olan pâdişâhların gönüllerinde de tasarruf ederler. Binâenaleyh tasarrufları hem sûrete ve hem de âlem-i ma'nâya âid olur.

فرع دید آمد عمل بی هیچ شك　　　پس نباشد مردم الا مردمك

1707. *Amel hiç şübhesiz görmenin fer'i geldi; böyle olunca insan, ancak göz bebeğidir.*

Ya'ni insanın okuması, yazması san'atı, velhâsıl bilcümle kemâlâtı görmeden husûle geldiği için, bunların muhassalası olan amel hiç şübhesiz görmenin fer'i olur; ve gören bu fer'lerin aslı olur. Böyle olunca insan ancak gözbebeği olmuş olur. Ya'ni insanın insanlığının hülâsası ancak gözbebeğinden ibâret bulunur. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî (kaddesallâhu sırrahû) efendimiz *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Âdemî'de şöyle buyururlar: فسمى هذا المذكور انسانا و خليفة فاما انسانيته فلعموم نشأته و حصره الحقايق كلها و هو للحق بمنزلة انسان العين من العين الذى به يكون النظر و هو المعبر عنه بالبصر فلهذا سمى انسانا فانه به نظر الحق الى خلقه فرحمهم Ya'ni "Bu zikr olunan mahlûka, "insan" ve "halîfe" tesmiye olundu. Onun insâniyyetine gelince onun neş'etinin umûmîliğinden ve hakāyıkın hepsini hasr ettiğinden dolayıdır. Ve o, kendisiyle nazar vâki' olan gözden, Hak için göz bebeği menzilesindedir. Ve basar ile muabberün-anh olan odur. İşte bunun için "insan" tesmiye olundu; zîrâ Hak onunla halkına nazar eyledi ve onlara rahmet etti."

من تمام این نیارم گفت ازان　　　منع می آید ز صاحب مرکزان

1708. *Ben bunun tamâmını söze getiremem; zîrâ merkez sâhiblerinden men' gelir.*

Ya'ni evliyâullâhın nasıl olup da gözbebeği olduğunu ve kimin gözbebeği olduğunu, velhâsıl bu husustaki birçok esrârı tamâmen söylemeğe kādir değilim; zîrâ merkez sâhibleri olan enbiyâ-yı izâm hazarâtının ervâh-ı âliyelerinden men' ediliyorum. Çünkü âlem-i zâhir isneyniyet mertebesidir ve bu mertebenin ahkâmına riâyet lâzımdır. Halbuki bu esrârı açık bir sûretde beyân edersem, birçok zaîfü'l-akl olan kimseler sırr-ı vahdeti yanlış anlarlar ; binâenaleyh fazla îzâhâttan ferâgat ediyorum.

چون فراموشیٔ خلق و یادشان   با ویست و او رسد فریادشان

1709. *Halkın unutkanlığı ve hatırlamaları, onun ile olduğundan, onların feryâdına da o erişir.*

Cânib-i Hak'dan halka nâzil olan ahvâlin kâffesi "**kutb-ı zamân**" vâsıtasıyla olduğundan, bu veliyy-i kâmil, bilcümle halkın feryâdlarına yetişir.; ve ona "**gavs-ı a'zam**" dahi derler. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber efendimiz *Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* nâmındaki eser-i âlîlerinin mukaddimesinde şöyle buyururlar: فالقطب معلوم غير معين و هو خليفة الزمان و محل النظر والتجلى و منه تصدر الآثار على ظاهر العالم و باطنه و به يرحم من يرحم و يعذب من يعذب و له صفات Ya'ni "Kutub, ma'lûm-ı gayr-i muayyendir ve o mahall-i nazar ve tecellîdir; ve âlemin zâhirine ve bâtınına âsâr ondan sudûr eder ve rahm olunan kimseye onun sebebiyle rahm olunur; ve azâb olunan kimseye de, onun sebebiyle azâb olunur; ve onun sıfatları vardır."

صد هزاران نيك و بد را آن بهى   مى كند هر شب ز دلها شان تهى

1710. *O güzel, yüz binlerce iyiyi ve kötüyü her gece gönüllerden boşaltır.*
[1682]

O güzel olan kutb-ı zamân, her gece halkın gönüllerinde olan iyi ve kötü hayâlâtı boşaltır.

Şurrâh-ı kirâmdan ba'zıları, bu beyitlerde mezkûr olan tasarrufâtı doğrudan doğruya Hakk'a izâfe etmişlerdir. Ve hakîkatte bilcümle tasarrufât Hakk'ın olduğuna şübhe yoktur. Fakat tedbîrât-ı ilâhiyye âlemde kutbun vücûduyla vâki' olduğundan, Ankaravî hazretleriyle Hind şârihlerinden İmdâdullah Çiştî (k.s.) hazretleri kutb-ı zamâna nisbet etmişlerdir; ve gerek yukarıdaki beyitlerin müfâdına ve gerek Hz. Şeyh-i Ekber efendimizin yukarıda gösterilen beyânât-ı aliyyeyelerine nazaran, kutb-ı zamâna âid olduğuna şübhe yoktur. Zîrâ kutb-ı zamân halîfe-i ilâhîdir ve halîfe müstahlifin aynıdır.

روز دلها را ازان پر می کند   ان صدفهارا پر از در می کند

1711. *Gündüz gönülleri ondan doldurur, o sadefleri inciden doldurur.*

Gece olunca halk uykuya yatarlar ve gönülleri iyi ve kötü hayâllerden ve fikirlerden boşalır. Gündüz olunca yine hayâlât ve efkâr ile kalbleri kutb-ı zamân doldurur. O sadef mesâbesinde olan kalbleri, inci misâli olan efkâr ve hayâlât ile doldurur.

آن همه اندیشهٔ پیشانها   می شناسد از هدایت جانها

1712. *O evvelki fikirlerin hepsi, hidâyetden dolayı canları tanır.*

Ya'ni geceleri uyku ile kalblerden boşalan efkâr ve hayâlâtın hepsi, kutb-ı zamânın irşâd ve hidâyetinden dolayı canları, ya'ni sâhiblerini tanırlar.

پیشه و فرهنگ تو آید بتو   تا در اسباب بگشاید بتو

1713. *Senin san'atın ve ma'rifetin, sana esbâb kapısını açmak için, sana gelir.*

Ya'ni sen gece, san'at ve ma'rifet sâhibi olarak uykuya dalmış isen, sabah olunca senin o san'at ve ma'rifetin, sana kâr ve rızık kapısını açmak için, yine sana gelir.

پیشهٔ زرگر بآهنگر نشد   خوی این خوشخو بآن منکر نشد

1714. *Kuyumcunun san'atı, demirciye gitmedi; bu güzel huylunun huyu, o münkire gitmedi.*

Kuyumcu olarak uyuyan kimse, sabahleyin yine kuyumcu olarak uyandı; uyandığı vakit kendisini demirci olmuş bulmadı. Güzel huylunun huyu da, fenâ huylu kimseye gitmedi.

پیشها و خلقها همچون جهیز   سوی خصم آیند روز رستخیز

1715. *San'atlar ve huylar cihaz gibi, kıyâmet gününde sâhibi tarafına gelirler.*

"Cehîz" cihâz kelimesinin imâle olunmuş sûretidir. "Hasm" burada sâhib ma'nâsınadır. Ya'ni ölüm hâli uykunun nazîridir. Uyuyan kimsenin san'atı ve ahlâkı uyandığı vakit nasıl kendisine taalluk ederse, ba's-i kevnîde, herkesin iyi ve kötü ahvâli, yine kendisine râci' olur. Nitekim hadîs-i şerîfde تموتون كما تعيشون و تحشرون كما تموتون ya'ni "Yaşadığınız gibi ölürsünüz; ve öldüğünüz gibi haşr olunursunuz" buyrulur.

پیشها و خلقها از بعد خواب　　　واپس آمد هم بخصم خود شتاب

1716. *San'atlar ve ahlâklar uykudan sonra, yine sür'atle sâhibine geri gelir.*

پیشها و اندیشها در وقت صبح　　　هم بدانجا شد که بود آن حسن و قبح

1717. *San'atlar ve düşünceler, sabah vaktinde yine güzel ve çirkin olan yere gitti.*

چون کبوترهای پیك از شهرها　　　سوی شهر خویش آرد بهرها

1718. *Kāsıd olan güvercinler gibi şehirlerden kendi şehri tarafına, hisseler getirir.*

"Peyk" kāsıd ve sâî ma'nâsınadır, postacı demektir. "Behre-hâ" hisseler ve nasîbler ma'nâsınadır, müfredi "behre" dir. Güvercin postaları kadîmden beri mevcûddur, elyevm bunlar askerî idâreler tarafından inde'l-îcâb istifâde olunmak için beslenmekte ve postacılığa alıştırılmaktadır.

Beyt-i şerîfde, uyku hâlinde dağılan efkârın, uyanıldığı vakit yine kendi sâhibleri tarafına rücû'ları hâli, postacı güvercinlere teşbîh buyrulmuştur.

شنیدن آن طوطی حرکت آن طوطیان و مردن آن طوطی
در قفص و نوحهء خواجه در وی

O tûtînin, o tûtîlerin hareketini işitmesi ve o tûtînin kafes içinde ölmesi; ve efendinin onun hakkındaki feryâdı

چون شنید آن مرغ کان طوطی چه کرد　　　هم بلرزید اوفتاد گشت سرد

1719. *O kuş, o tûtînin ne yaptığını işittiği vakit, o da titredi, düştü, soğuk oldu.*

"Geşt serd" soğuk olmak, ölmekten kinâyedir. Zîrâ ceseddeki harâret-i garîziyyenin sönmesi, ölüm hâliyle vâki' olur.

خواجه چون دیدش فتاده همچنین　　　بر جهید و زد کله را بر زمین

1720. *Vaktâki efendi onu böyle düşmüş gördü, sıçradı ve külâhını yere vurdu.*
[1692]

چون بدین رنگ و بدین حالش بدید خواجه بر جست و گریبانش درید

1721. *Vaktâki onun bu rengini ve hâlini gördü, efendi sıçradı ve yakasını yırttı.*

گفت ای طوطئ خوب و خوش حنین این چه بودت این چرا گشتی چنین

1722. *Dedi: Ey güzel ve hoş sesli olan tûtî, bu sana ne oldu; niçin böyle oldun?*

ای دریغا مرغ خوش آواز من ای دریغا همدم و همراز من

1723. *Eyvâh yazık! Benim güzel sesli kuşum. Eyvâh yazık! Benim musâhib ve sırdaşım!*

ای دریغا مرغ خوش الحان من روح روح و روضهء ریحان من

1724. *Eyvâh yazık! Benim nağmeleri latîf olan kuşum; benim rûhumun güzel kokusu ve benim fesleğen bahçem!*

Cenâb-ı Pîr, bu kıssanın zımnında kendi zevk-ı âlîlerine âid esrâra işâret buyururlar. Kıssanın zâhirine nazaran bu teessürler tâcir tarafından gâib ettiği tûtî hakkındadır; fakat hakîkatte Cenâb-ı Pîr'in bu teessüfleri, gaybûbet buyuran ma'şûkān-ı ilâhiyyenin ser-firâzlarından Şemseddîn-i Tebrîzî efendimiz hakkında vâki' olduğu hissolunur. Ve bu vak'a, fakîr tarafından tercüme ve tab' ettirilmiş *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da tafsîl olunmuştur. Zîrâ *Mesnevî-i Şerîf*'in ibtidâsında 123, 130, 133 ve 142 numaralı beyitlerinde görüldüğü vechile, söz bir aralık Şemseddîn-i Tebrîzî efendimiz hazretlerine intikāl etmiş ve Çelebi Hüsâmeddîn efendimiz tarafından cenâb-ı Şems ile vâki' olan sohbetden bahs buyrulması niyâz olunmuş idi. Hz. Pîr-i destgîr efendimiz dahi bunun açıkça söylenmesi münâsib olmadığını ve hikâyenin zımnına kulak tutmasını tavsiye buyurmuşlar idi. Hikâyenin zımnından maksad yalnız pâdişâh ve câriye hikâyesi değildir; belki *Mesnevî-i Şerîf* kıssalarının hepsi için, bu kıssa vâriddir. Binâenaleyh bu tûtî ve tâcir kıssasında buna işâret buyrulur. Nitekim teessüfâta âid olan kelimâta dikkat olunursa, bu nokta-i nazar daha ziyâde tavazzuh eder; ve âtîdeki beyt-i şerîfin îzâhı da bu ma'nâyı te'yîd eyler.

گر سلیمانرا چنین مرغی بدی کی خود او مشغول این مرغان شدی

1725. *Eğer Süleymân'ın böyle bir kuşu olsa idi, ne vakit o, bu kuşlar ile meşgūl olurdu.*

Şurrâh-ı kirâm hazarâtı bu beyt-i şerîfde birçok mütâlaât beyân etmişlerdir; ve nihâyet Süleymân (a.s.) gibi sûrî ve ma'nevî tasarruf ile zâhir olan bir nebiyy-i zîşâna karşı söylenen bu söz, her ne kadar edeb dâiresinden hâric ise de, tâcir bunu aşk ve muhabbet sâikasıyla söylemiş olduğundan ma'zûr bulunduğunu ve çünkü lisân-ı aşkın edeb ve kāide gibi şeylerle mukayyed olmayacağını beyân etmişler ve bu mütâlaada ittifak eylemişlerdir. Fakat yukarıki beytin îzâhından dahi ma'lûm olduğu üzere, bu sözler ne edeb dâiresinden hâricdir ve ne de lisân-ı aşkdır; belki pek vâzıh bir hakîkattir. Şöyle ki: Süleyman (a.s.) bir nebiyy-i zîşân olmakla berâber, sâhib-i şerîat değildir; belki Mûsâ (a.s.)ın şerîatini te'yîd buyururlar idi. Halbuki Mûsâ (a.s.) o kadar kemâl-i azamet ve kurbet ile اللهم اجعلنى من امة محمد ya'ni "Ey Allâh'ım benî ümmet-i Muhammed (a.s.) dan yap" buyurmuşlardır. Ve (s.a.v.) Efendimiz dahi لو كان اخى موسى حيا لما وسعه الا اتباعى ya'ni "Eğer karındaşım Mûsâ diri olaydı, bana tâbi' olmaktan başka tâkatı olmaz idi" buyurur ve bu ma'nâyı îzâh için Cenâb-ı Pîr âtîde II. cild-i *Mesnevî-i Şerîf*' lerinde şöyle buyururlar: (354-356 nolu beyitler)

چونكه موسى رونق دور تو ديد — كاندر و صبح تجلى ميدميد

گفت يارب آن چه دور رحمت است — خود گذشت از رحمت آنجا رؤيت است

غوطه ده موسئ خودرا در بحار — در ميان دورهء احمد برآر

"Vaktâki Mûsâ senin devrinin parlaklığını gördü, zîrâ onda tecellî-i subhî esiyor, dedi ki: Yâ Rab o ne devr-i rahmetdir; rahmetden de ileridir; orada rü'yet vardır. Kendi Mûsâ'nı deryâlara daldır; devre-i Ahmed (a.s.) arasına çıkar."

İmdi Cenâb-ı Şems-i Tebrîzî efendimiz, haklarında علماء امتى كانبياء بنى اسرائيل [Ümmetimin âlimleri, Benî İsrâîl'in peygamberleri gibidir] buyrulan urefâyı rabbâniyyeden ve ma'şûkān-ı ilâhiyyeden idi ki, hiçbir peygambere bu pâyelerde ümmetler nasîb olmamıştır; zîrâ o ümmetlerin tâbi' oldukları enbiyâ-yı izâm hazarâtı bile, ümmet-i Muhammed (a.s.)dan olmayı temennî etmişlerdir. Bu ma'nâ ise, sâir enbiyâ üzerine fazl ve tekaddüm-i Muhammedî'den başka bir şey değildir.; ve Kur'ân-ı Kerîm'de bu fazl ve tekaddüm وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ (İsrâ, 17/55) [Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık] ve تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ (Bakara, 2/253) [O peygamberler ki, biz onların bir kısmını, diğerlerinden üstün kıldık] âyet-i kerîmeleriyle sâbittir. Bu halde beyt-i şerîfin ma'nâ-yı işârîsi: "Benim

musâhibim ve sırdaşım olan cenâb-ı Şems gibi, Süleymân (a.s.)ın efrâd-ı ümmeti arasında bir ferd bulunsa idi, kendi efrâd-ı ümmetinin fazıl ve kemâlâtını hiçe sayardı" demek olur ki, bunda da ne sû-i edeb ve ne de lisân-ı aşk vardır, ancak vâzıh bir hakîkat mevcûddur. Ve bu fazl, cenâb-ı Şems'in, Süleymân (a.s.)ın üzerine fazlı değil, belki ümmet-i Süleymân (a.s.) üzerine fazlıdır. Eğer bu mütâlaaya i'tirâzen: "Beyt-i şerîfin ma'nâ-yı işârîsi muvâfıktır. Ma'nâ-yı zâhirîsine nazaran sû-i edeb vardır" denecek olursa, cevâb veririz ki" *Mesnevî-i Şerîf*'den maksûd olan "tâcir ve tûtî" masalını anlatmak değildir; belki bu kıssa zımnındaki ma'nâlardır. Nitekim âtîde gelecek olan birçok beyitlerde bu ma'nâyı Cenâb-ı Pîr türlü türlü ifâdât ile îzâh buyuracaklardır. Binâenaleyh zâhir-i maânî hakkında beyhûde yere it'âb-ı zihn etmemek evlâdır.

ای دریغا مرغ کارزان یافتم　　　زود روی از روی او بر تافتم

1726. *Eyvâh yazık! Bir kuş ki, ucuz buldum, halbuki onun yüzünden yüz çevirdim.*

Ya'ni kendime kolayca bulmuş olduğum bir musâhib-i zî-irfânı, kolayca elimden kaçırdım. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'ın mütâlaasından, Cenâb-ı Pîr ile Hz. Şems arasındaki münâsebetin böyle olduğu anlaşılır.

ای زبان تو بس زیانی مرمرا　　　چون تویی گویا چه گویم مر ترا

1727. *Ey dil, sen bana çok ziyansın; mâdemki sen söyleyicisin, ben sana ne söyliyeyim?*

Bu beyt-i şerîf dahi vâkı'a mutâbıktır; zîrâ Cenâb-ı Şems Hz. Pîr'e mülâkî olmazdan mukaddem, pek mestûr bir halde idiler; onların envâ'-ı kemâlâtını parlak elfâz ve eş'âr ile ifşâ buyuran Hz. Pîr efendimiz olmuştur. Zîrâ kendileri evliyâ-yı kirâm hazarâtının bülbüllerindendir; nitekim bir beyitlerinde kendilerini öyle tavsîf buyururlar:

بلبل باغ او منم عقل کجا و من کجا

"Ben Hakk'ın bâğ-ı irfânının bülbülüyüm; akıl nerede, ben nerede!"

ای زبان هم آتش و هم خرمنی　　　چند این آتش درین خرمن زنی

1728. *Ey dil, sen hem âteşsin ve hem harmansın; bu harmana nice bir âteş vurursun.*

Dilin ateşe teşbîhi te'sîrinden dolayıdır ve harmana teşbîhi de, harman gıdâ-yı mahz olan buğday ihzâr etmesindendir. Ya'ni dilin hem fâidesi vardır ve hem de zararı vardır. Ey dil, bir taraftan Hz. Şems'in kemâlâtını ızhâr edersin; bu fâideli bir şey olduğundan sen harman gibisin; ve fakat bu söylemen Hz. Şems'i istitâra sevk ettiği ve sen onun sohbetinden mahrûm kaldığın için harmana ateş vurmuş gibi olursun.

در نهان جان از تو افغان میکند   گرچه هرچه گوییش آن میکند

1729. *Gizlide cân senden efgân eder. Vâkıâ o, sen her ne söylersen onu yapar.*

Hz. Pîr "cân" ta'bîriyle kendilerinin rûh-ı pür-fütûh-ı âlîlerine işâret buyururlar. Ya'ni ey dil, gizlide cân senin elinden feryâd edip durur; vâkıa sen her ne söylersen cân onu yapar. Ya'ni herkesin lisânı cânına tâbi' olduğu halde, benim cânım lisânıma tâbi'dir; zîrâ lisânım lisân-ı Hak'dır. Binâenaleyh lisânımdan sevk-ı ilâhî ile zuhûr eden esrârı, cânım kıskandığı için feryâd eder. Bu i'tibâr ile benim cânım dilimin söylediğini yapar; zîrâ söylediğim cânımın sırrıdır.

ای زبان هم گنج بی پایان تویی   ای زبان هم رنج بی درمان تویی

1730. *Ey dil, nihâyetsiz hazîne de sensin; ey dil, ilâçsız maraz da sensin!*
[1702]

هم صفیر و خدعهٔ مرغان تویی   هم انیس وحشت هجران تویی

1731. *Kuşların safîri ve hîlesi de sensin; hicrân vahşetinin enîsi de sensin.*

Ey dilim, kuşların sadâsını çıkarıp, onları taklîd sûretiyle hîle yapan ve tuzağa düşüren sensin.

Ya'ni insân-ı kâmil ervâh kuşlarının mertebesine tenezzül edip, onların anlıyacağı lisân üzere sözler söyler ve nihâyet onları nefis sahrâlarında hayvanlar gibi gezmekten men' edip, riyâzet ve mücâhede tuzağına düşürür; ve ervâh asıllarından ayrılık vahşeti içinde çırpınırken, insân-ı kâmil güzel ve latîf sözler ile onların enîsi olur.

چند امانم میدهی ای بی امان   ای تو زه کرده بکین من کمان

1732. *Ey amansız, bana ne kadar aman verirsin? Ey sen ki, benim kînime yayı kirişlemişsin.*

Ya'ni ey dil, bana hiç amân vermezsin. Benim aleyhime olarak ok gibi olan sözleri kirişe koyup, hemen yayı çekmek üzeresin.

نك بپرانیدهء مرغ مرا   در چراگاه ستم کم کن چرا

1733. *İşte benim kuşumu uçurmuşsun; sitem mer'asında az otla!*

یا جواب من بده یا داد ده   یا مرا ز اسباب شادی یاد ده

1734. *Ya bana cevâb ver, ya adâlet ver; yâhut esbâb-ı şâdîden hâtıra ver!*

Ey dil, ya i'tizârını beyânen cevâb ver; veyâhud kusûrunu i'tirâf edip insâfa gel; ve i'tidâl dâiresine gir! Yâhud beni mesrûr edecek sebeblerden hâtıra söyle!

ای دریغا صبح ظلمت سوز من   ای دریغا نور صبح افروز من

1735. *Eyvâh yazık! Benim zulmet yakıcı sabâhım. Eyvâh yazık! benim sabâhı parlatıcı nûrum!*

ای دریغا مرغ خوش پرواز من   ز انتها پریده تا آغاز من

1736. *Eyvâh yazık! Benim latîf uçucu kuşum, intihâdan, benim ibtidâma uçmuştur.*

Dikkat olunursa, bu teessüfâtın cümlesi Cenâb-ı Pîr tarafından Şems-i Tebrîzî efendimizin gaybûbiyetlerine hitâben vâki' olduğu anlaşılır. Hele : "İntihâdan benim ibtidâma uçmuştur" ta'bîri, onlar hakkında olduğuna vuzûh derecesinde bir işârettir. Zîrâ evliyâ-yı kümmelînin ervâh-ı aliyyeleri, nihâyet-i mertebeye vusûlden sonra, tekmîl-i tâlibîn için, "seyr-i anillâh" ile merâtib-i sülûkün bidâyetine nüzûl ederler; binâenaleyh intihâdan ibtidâya uçmuş olurlar. Hz. Pîr efendimiz, Cenâb-ı Şems ile mülâkî olmadan evvel bir veliyy-i kâmil idiler; fakat Hz. Şems ile vâki' olan sohbetden pek büyük istifâde buyurduklarını ba'zı ebyât-ı şerîfelerinde îzâh buyururlar:

پیر من و مرید من درد من و دوای من

فاش بگفته این سخن شمس من و خدای من

"Benim pîrimdir ve mürîdimdir; benim derdimdir ve benim ilâcımdır; bu söz açık söylenmiştir ki, benim Şems'im, benim hudâmdır."

عاشق رنجست نادان تا ابد   خیز لا اقسم بخوان تا فی کبد

1737. *Câhil ebede kadar meşakkatin âşıkıdır; kalk* فی كبد= *(fî kebed)e kadar* لا اقسم = *(lâ üksimu)yu oku!*

Suver-i âlemin nereden geldiğini ve neden ibâret olduğunu bilmeyen ve işin hakîkatini anlamayıp, sabun köpüğü gibi olan bu sûretlere rabt u kalb edenler, hakîkatte renc ve meşakkatin âşıkıdırlar. Zîrâ fânî olan bu sûretlere gönül bağlayanlar, onların gaybûbeti ile yanar, tutuşur ve feryâd ederler. Nitekim tâcirin gönlü, suver-i âlemden bir sûret olan tûtîye bağlanmış ve onun ölmesi ile feryâda başlamıştır. İşte hakîkatten câhil olanların hâli böyledir. Eğer sen bu ma'nâya delîl istersen kalk لا اقسم =lâ uksimu" sûre-i şerîfesini فی کبد= fî kebed" e kadar oku: لَا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ وَ اَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ وَ وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى كَبَدٍ (Beled, 90/1-4) [Hayır! Bu beldeye, senin bu beldeye girişine, babaya ve ondan gelen çocuğa yemîn ederim ki biz, insanı birtakım zorluklar, zahmetler ve sıkıntılar içinde yarattık.] Müfessirîn hazarâtı arasında لا =lâ hakkında ihtilâf vardır; kimi zâid addetmiş ve kimi zâid değildir demiştir. Tafsîlî tefsîrlerde mevcûd olduğundan burada zikri zâiddir. Fakîr bahse mutâbık olan ma'nâ-yı işârîsini arz edeceğim, şöyle ki: "Lâ" zâid olmayıp (s.a.v.) Efendimiz'in sırren Hak Teâlâ Hazretleri'yle vâki' olan muhâtabasına, cânib-i ulûhiyyetten bir cevâb makāmındadır. O muhâtabanın mahiyyeti bize meçhûldür.

"Beled"den maksûd, âlem-i sûret olan dünyâdır. "Vâlid"den murâd, vücûd-ı hakîkînin sıfât ve esmâsıdır. "Veled"den maksûd, hazret-i şehâdetde bu sıfât ve esmânın mezâhiri olan suver-i kesîfedir. Şu halde ma'nâ-yı işârîsi böyle olur: "Hayır, yâ Habîbim, mertebe-i şehâdetime kasem ederim ve sen el-ân bu mertebeye nüzûl edip sâkin oldun ve vâlid olan sıfât ve esmâma ve mevlûd olan onların mezâhirine kasem ederim; muhakkak biz insanı renc ve meşakkat içinde yarattık." İmdi insanın renc ve meşakkatte yaratılması, gerek kendi vücûdunun ve gerek muhîtindeki eşyânın libâs-ı gayriyyet ile zâhir olmasından dolayı, insanın bu vücûdât-ı izâfiyyeyi ve suver-i hayâliyyeyi müstakil zannetmesindendir.

از کبد فارغ بدم با روی تو وز زبد صافی شدم در جوی تو

1738. *Senin cemâlin ile rencden fâriğ oldum; ve senin ırmağında köpükten sâfî oldum.*

این دریغاها خیال دیدنست وز وجود نقد خود ببریدنست

1739. *Bu teessüfler görmenin hayâlidir; kendi nakd-i vücûdundan inkıtâ'dır.*

Ya'ni bu teessüfler, hep güzel bir sûrete in'itâfından hâsıl olan hayâlin te'sîriyledir; ve o hayâlde istiğrâk hasebiyle kendi vücûd-ı hâzırından kat'-ı

nazar etmektir. Ya'ni ey müteessif olan kimse, gâib olan gitti ve onun görülmüş olmasından mütevellid bir hayâl kaldı. Halbuki o hayâlin vücûdu hâzır değildir. Senin vücûdun ise mevcûd ve hâzırdır ve nakiddir. Binâenaleyh kendinin hayâlini bırak da, nakid olan vücûdunun muktezâlarıyla meşgûl ol! Nitekim şâirin:

Görmeyeydim ne olaydı seni ben
Sönmez âteşlere yakdın beni sen

Demesi de bu ma'nâdandır.

غیرت حق بود و با حق چاره نیست　　کو دلی کز حکم حق صد پاره نیست

1740. [1712] *Hakk'ın gayreti idi; Hakk'a çâre yoktur. Hani bir gönül ki Hakk'ın hükmünden yüz parça değildir?*

Tûtînin elinden gitmesi Hakk'ın gayreti idi. Zîrâ Hak Teâlâ Hazretleri gayûrdur; binâenaleyh gayretle tecellîsine karşı bir müdâfaa ve çâre ittihâzı kābil değildir. Kazâ-yı ilâhîden parça parça olmayan bir gönül var mıdır? Nitekim Cenâb-ı Şeyh-i Ekber efendimiz *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'de şöyle buyururlar: فان الحق غيور على عبده ان يعتقد انه يلتذ بغيره Ya'ni "Hak Teâlâ Hazretleri kulları üzerine gayûrdur ki, kendisinin gayrisi ile iltizâz eylediğini i'tikād ede."

غیرت آن باشد که او غیر همه ست　　آنکه افزون از بیان و دمدمه ست

1741. *Gayret o olur ki,o cümlenin gayridir. O zât ki beyandan ve demdemeden efzûndur.*

Hakk'ın gayreti demek, Hak bütün eşyâ-yı mevcûdenin gayri olmasıdır demektir. Zîrâ Zât-ı Hak, hiçbir kayıt ile mukayyed olmayan bir vücûd-ı mutlaktır. Ve vücûd, bu mertebesinde bilcümle kuyûd ve izâfâtdan münezzehdir; ve o Zât-ı mutlak kayıt ve beyâna ve demdemeye, ya'ni lafız ve savt ile ta'bîr ve tavsîfe sığmaz; ve vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ı, maddeden mücerred olarak müşâhede kābil değildir. Nitekim Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (r.a.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Hikmet-i Ferdiyye'de şöyle buyururlar: لا يشاهد الحق مجردا عن المواد ابدا فان الله بالذات غنى عن العالمين Ya'ni "Hak Teâlâ mevâddan mücerred olarak ebeden müşâhede olunmaz; çünkü Allah Teâlâ zâtıyla âlemlerden ganîdir."

ای دریغا اشك من دریا بدی　　تا نثار دلبر زیبا بدی

1742. *Eyvâh yazık! Yakışıklı dilbere nisâr olmak için, benim gözümün yaşı deniz olaydı.*

Zîrâ ma'şûk sûretinde zâhir olan Hak olduğu ve Hak bu maddede müşâhede olunduğu için, Cenâb-ı Pîr "yakışıklı dilber" ta'bîrini isti'mâl buyururlar.

طوطئ من مرغ زيرك سار من　　　ترجمان فكرت و اسرار من

1743. *Benim tûtîm, fehim ve idrâk sâhibi kuşum; benim fikrimin ve esrârımın tercümânı!*

Ferheng-i Cihângîrî'de "Zeyrek-sâr" "Hudâvend-i fehm ü idrâk" ma'nâsına gösterilmiştir.

هر چه روزى داد و ناداد آيدم　　　او ز اول گفته تا ياد آيدم

1744. *Her ne ki, yevmî i'tidâl ve adem-i i'tidâl bana gelir idi, o evvelden söylerdi, nihâyet hâtırıma gelir idi.*

Bu beyt-i şerîfin ma'nâsı mevcûd şerhlerden lâyıkıyla tavazzuh edemiyor. Fakîrin anladığına göre "rûz" gün ve âhirindeki يا= yâ masdariyyet; "dâd" atâ, insâf, adl ve i'tidâl ma'nâlarına gelir. Burada i'tidâl ma'nâsı münâsib göründü ve "nâ-dâd"a, adem-i i'tidâl ma'nâsı verildi. Ya'ni her gün i'tidâl ve adem-i i'tidâlden bana vâki' olacak ahvâli, tûtî evvelden bana söyler ve haber verirdi. Bana o söylediği ahvâl peyderpey vâki' oldukça tahattur ederdim demek olur ki, âtîdeki beyt-i şerîf dahi bu ma'nâyı te'yîd eder. Ve ahvâli evvelden keşif ve ihbâr, insân-ı kâmilin hâli olduğu zâhirdir; zîrâ onun nazarı a'yân-ı sâbite âlemindedir.

طوطئ كايد ز وحى آواز او　　　پيش ز اغاز وجود آغاز او

1745. *Bir tûtîdir ki, onun âvâzı vahiyden gelir; onun ibtidâsı vücûdun ibtidâsından evveldir.*

Öyle bir insân-ı kâmildir ki, onun kelâmı ilkâât-ı ilâhiyyedir; onun velâyetinin ibtidâsı, vücûd-ı izâfî âleminin ibtidâsından evveldir. Ya'ni âlem-i ecsâdın halkından mukaddem a'yân-ı sâbite âlemindedir. İnsân-ı kâmile olan ilkâât-ı ilâhiyyeye "vahy" ta'bîri câizdir; zîrâ kâmil, vâris-i ulûm-i nebevîdir ve onların kalblerine nâzil olan ilkâât-ı ilâhiyye Kur'ân'ın gayri değildir; ve Kur'ân-ı Kerîm kıyâmete kadar kâmillerin kalblerine münzeldir.

اندرون تست آن طوطى نهان　　　عكس او را ديده تو بر اين و آن

1746. *O tûtî senin bâtınında gizlidir; sen bunun ve onun üzerinde, onun aksini görmüşsün.*

Ya'ni o insân-ı kâmilin tasarrufâtı senin sînende ve bâtınında gizlenmiştir. Sen "bunun" ya'ni kalbinin ve "onun" ya'ni rûhunun üzerinde aksini görmüşsün.

Şurrâh-ı kirâm "tûtî" ta'bîrini muhtelif ma'nâlar ile göstermiştir. Ba'zıları murâd, vücûd-ı mutlakdır; ve ba'zıları rûh-i insânîdir demişlerdir. Fakat fakîrin mütâlaasına göre bu ebyât-ı şerîfe hep yukarıda 1697 numarada geçen اولیارا هست قدرت ازاله تیر جسته باز گرداند ز راه beyt-i şerîfinin tefsîr ve îzâhı olduğu anlaşılıyor. Maahâzâ evliyâullâh "cevâmiu'l-kelim"dir; bu ebyâtın şurrâh-ı kirâm hazarâtının mütâlaalarına göre birer vechi olması da câizdir.

می برد شادیت را تو شاد از و　　　می پذیری ظلم را چون داد از و

1747. *Senin sürûrunu götürür, sen ondan mesrûrsun. Ondan zulmü adâlet gibi kabûl edersin.*

İnsân-ı kâmil senin kalbinde tasarruf edip, nefsindeki sürûr ve şetâreti izâle eder ve yerine rikkat ve bükâ getirir; sen ise bu halden mesrûr ve mütelezziz olursun. Nitekim ehl-i hakîkat التلذذ بالبكاء ثمنه ya'ni "Bükâ ile telezzüz, onun semenidir" derler. Ve onun nefse zulümden ibâret olan kıllet-i ekl, kıllet-i nevm, kıllet-i kelâm ile olan emrini adl gibi kabûl edersin.

Mısra'-ı sânîdeki "zulüm" ta'bîriyle فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِه (Fâtır, 35/32) ya'ni "Onlardan ba'zıları nefsine zâlimdir" âyet-i kerîmesine işâret buyururlar.

İmdi sâlik, kesâfet-i tenden kurtulmak ve kendisinde âsâr-ı rûhâniyyet zâhir olmak için, insân-ı kâmilin emr ettiği, nefse zulümden ibâret olan riyâzât ve mücâhedâtı ve huzûzât-ı nefsâniyyeye karşı muhâlefâtı adl-i mahsûs olarak kabûl etmek lâzımdır.

ای که جان از بهر تن می سوختی　　　سوختی جانرا و تن افروختی

1748. *Ey kimse, canını ten için yaktın; canı yaktın ve teni parlattın!*

Ey insân-ı kâmilin, nefse zulüm ile olan emrini kabûl etmeyen sâlik! Tenin huzûzâtını verdin ve cismin hazzı için canını yaktın ve harâb ettin; canını yakıp muazzeb ettin ve tenini kuvvetlendirip revnakdâr bir hâle getirdin.

سوختم من سوخته خواهد کسی　　　تا ز من آتش زند اندر خسی

1749. *Ben yandım; benden çör çöpe ateş vurmak için, bir kimse çakmak fitili ister mi?*

Bütün gece şem' gibi yanıyoruz; ateşe eş ve baldan mahrûmuz. Senin cemâlinin firâkından cismimiz harâbe ve canımız da baykuş oldu."

آنكه او هشيار خود تندست و مست　　چون بود او چون قدح گيرد بدست

1753. *O kimse ki, ayık iken sert ve serkeştir, o elinde kadeh tuttuğu vakit nasıl olur?*

Ya'ni ayıklık hâlinde sert ve serkeş huylu olan kimse, bir de bâde ile sarhoş olursa ne hâle gelir var kıyâs et!

شير مستى كز صفت بيرون بود　　از بسيط مرغزار افزون بود

1754. *Azgın bir arslan gibi ki, sıfatdan hâric ola, merg-zârın genişliğinden ziyâde olur.*

Zâten mizâcı i'tidâl dâiresinden çıkmış olan bir azgın arslan, bir de çemen-zârın genişliğini görürse, büsbütün i'tidâlini gâib eder ve azgınlığı artar.

"Arslan"dan murâd Cenâb-ı Pîr'in zât-ı şerîfleridir. "Sıfatdan hâric olmak"dan murâd, vâridât-ı ilâhiyye sebebiyle mizâc-ı şerîflerinin mecrâ-yı i'tidâlden çıkarak semâ' buyurmalarıdır. Nitekim Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* nâmındaki te'lîfâtlarında şöyle buyururlar: فان غلبك حال بغيبك عن احساسك و قمت فليس قيامك لك و انما اقامك واردك فمتى ما رجعت الى احساسك فاقعد من حينك وارجع الى هيئة اعتدالك فان الحركة فى السماع انحراف عن مجرى الاعتدال Ya'ni "Eğer sana bir hâl gālib olup seni ihsâsından gâib kılar ve sen de kıyâm edersen, kıyâmın senin değildir; ve seni ancak vâridin kaldırmıştır. İmdi, vakt-i ihsâsına rücû' edersen derhâl otur, i'tidâlinin hey'etine rücû' et! Zîrâ semâ'da hareket mecrâ-yı i'tidâlden inhirâfdır."

"Basît-i merg-zâr"dan murâd, âlem-i ervâhın sâha-i vesî'inin zât-ı şerîflerine inkişâfıdır; ve bu mertebeden, vücûd-ı mutlakın zât-ı hazretlerine olan tecelliyâtıdır. Nitekim beyt-i âtîde o hâle işâret buyururlar:

قافيه انديشم و دلدار من　　گويدم منديش جز ديدار من

1755. *Kāfiye düşünürüm ve benim dildârım bana benim dîdârımdan başkasını düşünme der!*

Bu *Mesnevî'* yi söylemek için bir taraftan kāfiye düşünürüm; halbuki ma'şûk-i hakîkî olan benim dildârım bana der ki: Kāfiye düşünmeyi bırak, ancak benim tecelliyât-ı cemâliyyem ile meşgūl ol!

Ben ehl-i nefsin aksine olarak nefsimi âteş-i aşk-ı ilâhîde yaktım ve rûhumu parlattım; çör çöp gibi olan nefsinin sıfatlarını yakmak için bir kimse çakmak fitili ve kav ister mi? Eğer isterse bana gelsin.

سوخته‌ء چون قابل آتش بود　　　سوخته بستان که آتش کش بود

1750. [1722] *Mâdemki bir çakmak fitili âteşi kabûl edici olur, çakmak fitilini al ki, ateş çekici olur.*

Ben, kav gibi oldum; kav çabuk ateş alır. Sen çabuk ateş alan bu çakmak fitilini al!

Bu beyitlerde Cenâb-ı Pîr nefs-i nefîslerinin tecelliyât-ı gaybiyye-i ilâhiyyeyi kolayca kabûl ve sâliklere ifâza buyurduklarını beyân ederler; ve aynı zamanda kendilerinin kav gibi olup Cenâb-ı Şems'den âteş-i aşk-ı ilâhîyi aldıklarına işâret ve onların gaybûbetlerine âtîdeki beyt-i şerîfde tekrâr teessüf buyururlar.

ای دریغا ای دریغا ای دریغ　　　کانچنان ماهی نهان شد زیر میغ

1751. *Eyvâh yazık, eyvâh yazık, eyvâh yazık ki, öyle bir ay bulut altına gizlendi!*

Pek çok teessüf olunur ki öyle bir insân-ı kâmil, gaybûbet etti ve sohbetinden mahrûm kaldım.

چون زنم دم کاتش دل تیز شد　　　شیر هجر آشفته و خونریز شد

1752. *Nasıl söyliyeyim ki, gönlümün âteşi keskin oldu. Hecr arslanı azgın ve kan dökücü oldu.*

Gönlümdeki âteş-i iştiyâk şiddetlendi ve hicrân ve firkat arslanı azgın ve kan dökücü bir hâle geldiği için, söz söylemeye mecâlim kalmadı.

Şems-i Tebrîzî hazretlerinin ilk gaybûbetlerinde Cenâb-ı Pîr efendimiz mahdûm-i âlîleri Sultan Veled (k.s.) hazretleriyle, Şam'da olduğunu haber aldığı Şems hazretlerine manzûm olarak gönderdiği bir mektûbda şu beyitleri yazmış idi:

در طلسمات شمس تبریزی　　　گشت گنجی عجائبش مکتوم
تا ازان دم که تو سفر کردی　　　از حلاوت جدا شدیم چو موم
همه شب همچو شمع میسوزیم　　　ز اتشی جفت و ز انگبین محروم
در فراق جمال تو مارا　　　جسم ویران و جان همچون بوم

"Şems-i Tebrîzî'nin tılsımlarında, bir hazîne mevcuddur ki, onun acâibi gizlidir. Senin sefer ettiğin vakitten beri, balmumu gibi tatlılıktan ayrı olduk.

خوش نشین ای قافیه اندیش من   قافیهء دولت تویی در پیش من

1756. *Ey benim kāfiye düşünücüm, hoş otur; benim indimde devletin kāfiyesi sensin.*

Cenâb-ı Hak'dan Hz. Pîr'in sırr-ı âlîlerine vâki' olan bir hitâbdır. "Kāfiye" şiirde beyitlerin sonlarına gelen, birbirine benzeyen kelimelere dendiği gibi, "tâbi' olan şey" ma'nâsına da gelir. Ya'ni "Ey benim şiirde kāfiye düşünen abd-i mahzım; seninle benim aramdaki ikilik, senin enâniyetinden fânî olman ile artık kalkmış ve ben sen olmuşumdur. Binâenaleyh vücûd-ı izâfî ve rûhânî âlemindeki tasarruf ve devlet-i hilâfetin hasebiyle sana tâbi'dir.

حرف چه بود تا تو اندیشی ازان   حرف چه بود خار دیوار رزان

1757. *Harf ne olur; tâ ki sen ondan endîşedesin? Harf ne olur? Bağların duvarının dikenidir.*

Harfin ve savtın ne ehemmiyeti vardır ki, sen vücûd-ı hakkānîm ile mütehakkık olmuş iken onlar ile meşgūl olursun. Harf ve lafız dediğin şeyler, ma'nâ bağına nâmahrem olanların aşıp girememeleri için dîvâr-ı efkâra vaz' edilmiş olan dikenlerden ibârettir.

حرف و صوت و گفت را بر هم زنم   تا که بی این هر سه با تو دم زنم

1758. *Harfı ve savtı ve kelâmı birbirine katarım, tâ ki bu her üçü olmaksızın sana söylerim.*

Kelime ve ses ve kelâm olmaksızın sana söylemek için bu üç vâsıtayı birbirine katar ve onların taayyünlerini mahv ederim; zîrâ mertebe-i vahdetde bilcümle taayyünât mahv ve müstehlektir.

آن دمی کز آدمش کردم نهان   با تو گویم ای تو اسرار جهان

1759. *O demi ki, Âdem'den gizledim, ey cihânın esrârı olan sen, sana söylerim.*

Ma'lûm olsun ki, Hâtem-i enbiyâ Muhammedü'l- Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz cemî'-i enbiyânın ezvâkını câmi'dir ve onların sâir enbiyâ (aleyhimü's-selâm) üzerine olan fazl ü takaddümleri hakkındaki îzâhât 1725 numaralı beyitte geçti. Ve ümmet-i Muhammed'den makām-ı kutbiyyeti hâiz olan veliyy-i zîşân, kalb-i Muhammedî üzerine bulunan vâris-i nebevîdir; ve o da zamânının ferdi ve yegânesidir. Onun zamânında bulunan evliyâ-yı kirâmın her birisi bir peygamberin kalbi ve zevkı üzerine olup cümlesi kutbun mâdû-

nundadır; ve füyûzât-ı ilâhiyye cümlesine ve bilcümle kâinât üzerine kutb-ı zamânın kalbinden tevzî' olunur. Ve kutbu'l-aktâb, esrâr-ı cihânı hâmil bulunan bir nümûne-i ilâhîdir. Cenâb-ı Mevlânâ efendimizin bu beyân-ı âlîlerinden zât-ı şerîflerinin kutbiyyetle muttasıf bulunduğu anlaşılır.

İmdi kutbu'l-aktâba olan hitâbât-ı ilâhiyye, hakîkat-ı muhammediyyeyi hâmil olmasından dolayı doğrudan doğruya Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'e râci' olur. Zîrâ halîfe, müstahlifin aynıdır. Binâenaleyh bu bâbdaki fazl ü takaddüm, ancak hâtem-i enbiyânın fazl u takaddümü olmuş olur.

Şu halde beyt-i şerîfin ma'nâsı böyle olur: "Ey cihânın esrârını hâmil olan abdim, Âdem'den gizlediğim nefesi ve tecellîyi, işte bî-harf ü savt sana söylüyorum." Ve Hakk'ın bî-harf u savt söylemesi, abd enâniyeti ile Hakk'ın şuûnât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyesine bürünmesinden ibârettir. Vâris-i Muhammedî'ye vâki' olan bu bürünmek keyfiyyeti, Hz. Âdem'e vâki' olmamıştır. Ve şurrâh-ı kirâmın bu babda muhtelif mütâlaâtı vardır; bu mütâlaât arasında en mühim olanı İsmâîl-i Ankaravî hazretlerinin mütâlaâtıdır.

آن دمی را که نگفتم با خلیل   وآن غمی را که نداند جبرئیل

1760. *O demi ki Halîl'e söylemedim; ve o gamı ki, Cebrâîl bilmez.*
[1732]

Bu beyit, evvelki beyite merbûttur. Ya'ni, ey cihânın esrârı olan abd-i mahzım ve ey bülbül-i bâğ-ı Muhammedî! İbrâhîm Halîl (a.s.)a söylemediğim demi, sana söylerim ve Cibrîl (a.s.)a bildirmediğim gamı, sana bildiririm.

İbrâhîm (a.s.)a söylenmemiş olan dem ve tecellî, ezvâk-ı kâmile-i muhammediyyedir. Nitekim yukarıdaki beyitte şerh olundu ve 1725 numarada vâki' کر سلیمانرا چنین مرغی بدی beytinde de bu ma'nâya dâir îzâhât geçti.

Cebrâîl (a.s.)a bildirilmeyen gam ise, aşk-ı ilâhî gamıdır. Zîrâ Cebrâîl (a.s.) "akl-ı küll"ün mazharıdır; ve tavr-ı aşk, tavr-ı aklın verâsındadır. Binâenaleyh Hz. Cebrâîl'in bu tavırda zevkı yoktur. Nitekim mi'râc'da (s.a.v.) Efendimiz'e, ancak "Sidre-i müntehâ"ya, ya'ni suver-i taayyünâtın nihâyetine kadar refâkat edebildi ve "Benim makāmım burasıdır, buradan ileriye bir parmak yaklaşırsam yanarım" dedi ve makāmında kaldı.

آن دمی کز وی مسیحا دم نزد   حق ز غیرت نیز بی ما هم نزد

1761. *O demi ki, Mesîhâ ondan dem vurmadı, Hak gayretinden* ما *(mâ) sız dahi dem vurmadı.*

Bu beyit hakkında dahi şârihler müteaddid vecihler beyân etmişlerdir; fakîrin mütâlaası budur ki: Hak Teâlâ Hazretleri bir mazhara iki aynı tecellîyi

etmediği gibi, iki mazhara da birbirinin aynı olan iki tecellîyi etmemiştir. Zîrâ vücûd-ı Hak nâmütenâhî olduğu gibi, şuûnâtı dahi nâmütenâhîdir. İmdi her bir nebînin mazhar olduğu bir **ism-i gālib** vardır; onun ezvâkı bu ismin hazînesinden zuhûr eder; ve ilm-i ilâhîde sâbit olan "ayn"ları ve hakîkatleri, bu ismin zıllidir. Nitekim Mûsâ (a.s.)ın ism-i gālibi ism-i Zâhir olduğundan, şerîatı tenzîh üzerine geldi; ve Îsâ (a.s.)ın ism-i gālibi ism-i Bâtın olduğundan, İncîl-i Şerîf teşbîh üzerine nâzil oldu; ve besmele-i İncîl'in "Bismi'l-eb ve'l-ibn ve'l-ümm" sûretinde nüzûlü bu ma'nâdandır. Nitekim Abdü'l-Kerîm Cîlî hazretleri *El-İnsânü'l-Kâmil* nâmındaki eserinde îzâh buyurur. Rahmeten li'l-âlemîn olan Hâtem-i enbiyâ (a.s.v.) Efendimiz ise, birisi diğerine gālib olmaksızın, cemî'-i esmâ-i ilâhiyyenin mazharı olduğundan, ona nâzil olan Kur'ân, tenzîh ve teşbîh beynini cem' etti. Binâenaleyh Îsâ (a.s.) tenzîhden dem vurmadı, dâimâ ümmetini teşbîhe da'vet etti. Ve ümmeti bu da'vetden dolayıdır ki, kendisine ulûhiyyet isnâd ettiler; fakat ümmet-i îseviyyenin hatâları Hakk'ı sûret-i îseviyyeye hasr ettiklerinden dolayı vâki' oldu. Halbuki Hak gayretinden nâşî tenzîhi hem isbât ve hem de nefy için mevzû' olan ما "mâ"sız söylemedi. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11) buyurur ve yarım âyette tenzîh ve teşbîh beynini cem' eder. لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ da "ك "ke" edât-ı teşbîh olduğuna göre "O'nun misli gibi bir şey yoktur" demek olur ki ليس مثل مثله شى demektir. Ya'ni evvelen misl isbât olunur, sonra nefy olunur. Ve kelime-i tevhîdde dahi kezâlik, evvelâ nefy ve sonra isbât vâki' olur. Zîrâ Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri kendi varlığı muvâcehesinde başka bir varlık bulunmasını istemez. Nitekim Fir'avn'ın ve Nemrûd'un enâniyetlerine karşı nasıl bir gayret ızhâr buyurduğunu Kur'ân-ı Kerîm'de zikr etmiştir. Ve tenzîh-i sırf, Hakk'ın vücûdundan başka vücûd isbâtını iktizâ eder.

ما چه باشد در لغت اثبات و نفى　　　من نه اثباتم منم بى ذات و نفى

1762. ما *(mâ) ne olur? Lügatte isbât ve nefiydir. Ben isbât değilim, zâtsızım ve nefyim.*

Ya'ni ما (mâ) Arabçada hem isbât ve hem de nefy ma'nâsına gelir; nitekim وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (Âl-i İmrân, 3/22) ya'ni "Onların yardımcıları yoktur" cümlesinde nefy ma'nâsına gelir. Ve ism-i mevsûl olduğu vakit dahi isbât ma'nâsı ifâde eder. Nitekim اول ما سمعت "ilk işittiğim şey" cümlesinde de, bir şeyin isbâtı ma'nâsınadır. İmdi evvelki beyit ile, bu beyit birleştirilip ma'nâ verilirse, daha ziyâde vuzûh hâsıl olur: Îsâ (a.s.)ın dem vurmadığı o zevk-i tenzîhi, Hak Teâlâ gayretinden ما (mâ)sız, ya'ni nefy ve isbâtsız söylemedi;

zîrâ ما (mâ) taayyünde isbât ve nefy ma'nâlarına gelir. Halbuki ben isbât değilim; çünkü vücûd-ı izâfî-i abdânîmi, vücûd-ı hakîkî-i Hak'da fânî kıldım. Ben bî-zâtım, çünki benim hakîkatim ilm-i ilâhîdeki ism-i ilâhînin zıllidir; ve ism-i ilâhî, müsemmâ olan Zât-ı ilâhînin aynıdır. Binâenaleyh benim zâtımdaki ve hakîkatimdeki varlık, Hakk'ın varlığıdır; şu halde ben bî-zâtım ve nefyim.

من کسی در نا کسی دریافتم　　　پس کسی در ناکسی در بافتم

1763. *Ben kesliği, nâ-keslikte buldum; binâenaleyh kesliği nâ-keslikte fedâ ettim.*

Ya'ni ben varlığı, yoklukta ve rif'ati, zillette buldum. Binâenaleyh varlığı yokluğa ve rif'ati zillete sarf ve fedâ ettim; ve ta'bîr-i dîğerle, ben bakāyı vücûd-ı Hak'da fânî olmakta buldum. Binâenaleyh enâniyyet-i abdânîmi vücûd-ı Hak'da zillete fedâ ettim.

جمله شاهان بندهء بنده خودند　　　جمله خلقان مردهء مرده خودند

1764. *Bütün şâhlar kendilerinin bendesinin bendesidir; bütün halklar kendilerinin mürdesinin mürdesidir.*

Ya'ni abdânî olan varlığım ile nâkes idim, onu Hakk'ın varlığı muvâcehesinde terk ve fedâ ettim; ve sıfât-ı nefsâniyyemden tecerrüd ettim. Benden zâhir olan Hakk'ın sıfâtı oldu. Şu halde ben, nâkes iken, kes oldum. Zîrâ Hak zuhûrda bize müştâk idi ve biz de vücûdda O'na muhtâc idik. Bu hâlin misâli budur ki: Pâdişâhın debdebesi ve ihtişâmı tebaası ve bendeleri ile hâsıldır; ve bendeler de pâdişâhın lutfu ve ihsânı sâyesinde râhat ederler. Binâenaleyh pâdişâh debdebe ve ihtişâm için bendelerine muhtâcdır; ve bendeler de pâdişâha muhtâcdır. Ve ikinci misâl de budur ki: Bütün halk kendilerine fedâkârlık edenlere karşı fedâkârdırlar; ve kendilerini sevenleri severler. Ve Hz. Şeyh-i Ekber efendimiz bu ma'nâyı *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Âdemî'de şu beyit ile beyân buyururlar:

فالکل مفتقر ما الکل مستغن　　　هذا هو الحق قد قلنا و لا نکنی

"İmdi hepsi müftekırdir; hepsi müstağnî değildir. İşte bu hakdır ki biz dedik ve kinâye etmedik."

Ya'ni gerek Hak ve gerek âlem yekdiğerine müftekırdir; her birisi yekdîğerinden müstağnî değildir. Âlemin Hakk'a iftikārı vücûddadır ve Hakk'ın âleme iftikārı ise vücûdda olmayıp, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyesinin âlemin maz-

harında fiilen zuhûrundadır. Hoca Hâfız Şîrâzî (k.s.) bu iftikārı, bir beytinde iştiyâk ile ta'bîr buyurmuştur. Beyit:

سایهء معشوق بر عاشق اگر افتد چه شد   ما باو محتاج بودیم او بما مشتاق بود

"Ma'şûkun sâyesi âşık üzerine düştü ise ne oldu; biz vücûdda O'na muhtâc idik; O da zuhûrda bize müştâk idi."

جمله شاهان پست پست خویش را   جمله خلقان مست مست خویش را

1765. *Bütün şâhlar kendi mâdûnunun mâdûnudur; bütün halklar kendi sarhoşlarının sarhoşudur.*

Ya'ni şâhlar, kendilerine münkād olanların münkādıdır; ve bütün halk kendilerine meclûb olanların meclûbudur.

می شود صیاد مرغانرا شکار   تا کند ناگاه ایشانرا شکار

1766. *Ansızın onları şikâr etmek için avcı, kuşlara av olur.*

Kuşlar evvelen avcıyı bulundukları mahalle cezb etmek sûretiyle, onu avlamış olurlar; sonra da avcı onları avlar.

بی دلانرا دلبران جسته بجان   جمله معشوقان شکار عاشقان

1767. *Dilberler âşıkları cân ile aramışlardır; bütün ma'şûklar da âşıkların şikârıdır.*

Ya'ni dilberlerin süslenmeleri ve kendilerine çeki düzen vermeleri, hep kendilerine âşık aramak içindir. Binâenaleyh âşıklar, ma'şûkların şikârıdır ve âşıklar dahi ma'şûk ararlar; binâenaleyh ma'şûklar dahi âşıkların şikârıdır.

هر که عاشق دیدیش معشوق دان   کو بنسبت هست هم این و هم آن

1768. *Her kimi ki, sen onu âşık gördün, ma'şûk bil; zîrâ nisbetle hem budur ve hem odur.*

Ya'ni âşık, hem âşıktır ve hem de ma'şûkdur; ve kezâ ma'şûk dahi hem âşıktır ve hem de ma'şûktur. Zîrâ âyet-i kerîmede Hak Teâlâ Hazretleri bu hakîkate يُحِبُّهُمْ وَ يُحِبُّونَهُ (Mâide, 5/54) âyet-i kerîmesinde işâret buyurur; çünkü ma'nâ-yı münîfi "Allah Teâlâ onları sever ve onlar da O'nu severler" demek olup hubb-i ilâhî onların muhabbetlerine takaddüm etmiştir. Ve bu ma'nâyı, şu beyitte şâir güzel tasvîr etmiştir:

Aşk odu evvel düşer ma'şûka, ondan âşıka
Şem'i gör ki yanmadan yandırmadı pervâneyi.

تشنگان گر آب جو یند از جهان　　　آب جوید هم بعالم تشنگان

1769. *Eğer susamışlar cihândan su ararlarsa, su dahi âlemde susamışları arar.*

چونکه عاشق اوست تو خاموش باش　　　او چو گوشت میکشد تو گوش باش

1770. [1742] *Mâdemki âşık odur, sen sâkit ol; mâdemki senin kulağını o çekiyor, sen kulak ol!*

Ey sâlik kendini tedkîk et; eğer sende Hakk'a karşı bir hiss-i aşk ve muhabbet varsa, bil ki Hak senin âşıkındır. Mâdemki âşık Hak'dır ve bilcümle tasarrufât dahi Hakk'ındır, o halde sen kendi aşkını rehber ittihâz et ve sus, râhatına bak! Ve mâdemki senin kulağını çeken Hak'dır, ya'ni sende bilcümle ahvâlinde tasarruf eden Hak'dır; o halde kendini O'nun tasarrufuna terk et ve baştan ayağa kadar kulak ol! Bırak ki, seni istediği kadar ve istediği yere kadar çeksin.

بند کن چون سیل سیلانی کند　　　ور نه رسوایی و ویرانی کند

1771. *Sel, seyelânlık ettiği vakit bağla! Ve yoksa rüsvâylık ve vîrânlık eder.*

Bu hitâb, Hz. Pîr'in kendilerinden, yine kendilerinedir. Buyururlar ki: Lisânımdan sâika-i aşk ile birtakım dekāik ve hakāik selleri akmağa başladı. Ey zâtım, bu selin menba'ını kapa; zîrâ daha fazla keşf-i esrâr, aklın i'tidâlini bozar ve şûrîdeliğe sebeb olur.

من چه غم دارم که ویرانی بود　　　زیر ویران گنج سلطانی بود

1772. *Ben ne gam tutarım ki, vîranlık ola! Harâbenin altında hazîne-i sultân olur.*

Harâblıktan bana ne gam vardır! Zîrâ harâbelerde gömülmüş olan sultâna ve hükûmete mensûb hazîne bulunmak me'mûldür.

غرق حق خواهد که باشد غرق تر　　　همچو موج بحر جان زیر و زبر

1773. *Hakk'a gark olan ister ki, daha ziyâde gark ola; cân denizinin dalgası gibi altüst ola.*

Hakk'ın varlığında ve aşkında müstağrak olan kimse, seyl-i aşkın istîlâsından korkar mı? Belki daha ziyâde müstağrak olmasını ister. Bu, âlem-i kesâfet olan cismâniyyet dünyâsında onun istediği budur. Nitekim âlem-i ervâhın birer dalgaları olan ervâh, deniz gibi olan o rûhâniyet âleminde, hiçbir kayıt ile mukayyed olmaksızın altüst bir haldedirler.

زیر دریا خوشتر آید یا زبر   تیر او دلکش تر آید یا سپر

1774. *Denizin altı mı, yâhud üstü mü hoş gelir; onun oku mu, yoksa siperi mi gönül cezb edici gelir?*

Ma'şûk-ı hakîkînin kahrı mı, yoksa lutfu mu hoştur; onun cefâsı mı, yoksa iltifâtı mı gönül çekicidir?

پاره کرده وسوسه باشی دلا   گر طرب را باز دانی از بلا

1775. *Eğer tarabı belâdan ayrı bilirsen, ey gönül vesvesenin paralanmışı olursun.*

Sürûru gamdan ve cefâyı safâdan tefrîk etmek vesvese-i evhâmdandır; zîrâ vücûd birdir, tecelliyâtı da bir hakîkattir. Onu türlü türlü renklere boyayan bizleriz.

گر مرادت را مذاق شکرست   بی مرادی نی مراد دلبرست

1776. *Eğer senin murâdın için şeker mezâkı varsa, murâdsızlık, dilberin murâdı değil midir?*

Senin murâdın sana şeker lezzetinde ise, muradsızlığın dahi dilberin murâdıdır. Binâenaleyh eğer sen hakîkaten âşık-ı Hak isen, kendine tatlı ve lezzetli görünen murâdından geçip, ma'şûkunun murâdına râzı olman îcâb eder.

هر ستارش خونبهای صد هلال   خون عالم ریختن او را حلال

1777. *Onun her bir yıldızı, yüz hilâlin kanının bahâsıdır. Âlemin kanını dökmek ona helâldir.*

"Hilâl"den murâd, sâlikin riyâzet ve mücâhede ile incelmiş ve âlem-i rûhâniyyet tarafına doğmağa başlamış olan sıfât-ı nefsâniyyesidir. "Sitâre"den murâd, Hakk'ın tecelliyât-ı nûriyyesidir ki, bu incelmiş olan sıfât-ı nefsâniyyenin büsbütün zâil olmasıyla doğar. Binâenaleyh Hakk'ın her bir tecellî-i nûrîsi, bir çok hilâlin kan bahâsı, ya'ni ma'dûmiyyetinin bahâsı olmuş olur.

Ve mâdemki Hak kesîf ve zulmânî olan bu âlemin i'dâmını müteâkib onu nûrânîye tahvîl buyuruyor, o halde ona âlemin kanını dökmek helâl olur. Zîrâ bu tecellî-i kahrîsinde lutuf vardır.

ما بها و خونبهارا یافتیم　　　جانب جان باختن بشتافتیم

1778. *Biz bahâmızı ve hûn-bahâmızı bulduk; cân fedâ etmek tarafına acele ettik.*

Ya'ni biz âlem-i kesâfete taalluk eden sıfât-ı nefsâniyyemizi fedâ etmenin bahâsını ve diyetini ve bunu müteâkib vâki' olan tecellî-i nûrînin güzelliğini bulduk. Binâenaleyh nûrânî olan cân âlemine dâhil olduk; fakat vücûd-ı hakîkî muvâcehesinde bu nûrânî olan cân dahi gayriyyet libâsına bürünmüş olduğundan, büsbütün vücûd-ı mutlak-ı Hak'da fânî olmak için, bu cânı dahi fedâ etmek tarafına koştuk. Zîrâ hadîs-i kudsîde من احبنی قتلته و من قتلته فانا دیته ya'ni "Ben, beni seveni öldürürüm ve öldürdüğümün diyeti de ancak benim" buyrulmuştur.

ای حیات عاشقان در مردگی　　　دل نیابی جز که در دل بردگی

1779. *Ey kimse, âşıkların hayâtı ölmededir; latîfe-i rabbânîyi gönül götürmenin gayrinde bulamazsın.*

Ey aşk-ı ilâhîyi taleb eden sâlik, âşıkların hayâtı ölümdedir. Bâtın-ı Hakk'ı, ancak Hakk'ın senin gönlünü götürmesinde ve almasında bulabilirsin; başka türlü bulamazsın. Ya'ni bir cezb-i ilâhî ile nefsinin sıfâtından ölüp zevâhir-i âlemden gözünü kapayabilirsin.

من دلش جستم بصد ناز و دلال　　　او بهانه کرده با من از ملال

1780. [1752] *Ben onun bâtınını yüz nâz ve şîve ile istedim; o bana melâl cihetinden bahâne etti.*

Ben bu âlem-i taayyünde niyâzdan geçip, makām-ı nâza kadem bastım ve yüz nâz ve şîve ile onun bâtınını istedim. O bana, benim âlem-i zâhirdeki melâl ve fütûrumdan bahâne eyledi. Ya'ni Hakk'ın zâhiri olan âlem-i sûretin darlığından bıktım ve usandım. Geniş olan âlem-i bâtınını istedim. Benim fütûrum sebebinden, bana bahâne etti ve mânialar gösterdi.

Şurrâh-ı kirâm "melâl" ta'bîrini Hakk'a izâfe ve te'vîl etmişler ise de, âlem-i zâhirde evvelen Mevlânâ efendimize râci' olmak daha münâsibdir. Ni-

tekim (s.a.v.) Efendimiz يا ليت لم يخلق محمدا رب محمد ya'ni "Ne olaydı, Muhammed'in Rabb'i Muhammed'i yaratmıya idi" buyurması dahi bu ma'nâdandır. Ve Cenâb-ı Pîr efendimiz makām-ı nâzda bulunduğunu *Dîvân-ı Kebîr'* indeki şu beyitte açıkça beyân buyururlar:

وا رهيديم از گدائ و نياز　　　پاى كويان جانب ناز آمديم

"Biz dilencilikten ve niyâzdan kurtulduk; ayak vurarak nâz tarafına geldik."

گفتم آخر غرق تست اين عقل و جان　　گفت رو رو بر من اين افسون مخوان

1781. *Dedim: Nihâyet bu akıl ve cân senin garkındır. Dedi: Git, git bana bu efsûnu okuma!*

Ma'şûk-ı hakîkîye dedim ki: Ben aklımı ve cânımı senin varlığının fikrinde müstağrak kıldım. Benim fikrimde ve hayâlimde, hiçbir varlığım kalmadı. Binâenaleyh senin bâtınında, senin senliğin ile olmak isterim. Bana cevâben dedi ki: Git, git bana efsûn okuma! "Efsûn" burada tezvîr ve hîle ma'nâsınadır. Ya'ni bu sözlerinle bana karşı hîleye ve tezvîre kıyâm etme; zîrâ henüz nazarında senin senliğin ve benim benliğim var; ve aklından ve cânından bahs ediyorsun.

من ندام آنچه انديشيدهء　　　اى دو ديده دوست را چون ديدهء

1782. *Ben senin düşünmüş olduğun şeyi bilmez miyim? Ey iki görmüş, dostu nasıl görmüşsün?*

Bu beyt-i şerîf, ma'şûkun bahânesinin îzâhıdır. Ya'ni ey âşıkım, sen ism-i Zâhir'imin mazharı olan suver-i âlemden sana vâki' olan melâl ve fütûr hasebiyle, ism-i Bâtın'ımın dâiresini taleb ediyorsun ve benim hüviyyetimde istiğrâkı istiyorsun. Ben bir miyim, yoksa iki miyim ki, bâtınımı ve zâhirimi tefrîk ediyorsun. Ben هُوَ الْاَوَّلُ وَ الْآخِرُ وَ الظَّاهِرُ وَ الْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) ["O evveldir, âhirdir, zâhir ve bâtındır"] demedim mi? Ve هو (hüve) ile hepsini birleştirmedim mi? Sonra aklından ve canından bahs ediyorsun. Bunların hepsi benim şuûnâtımdan birer şe'n değil mi? Ey iki görüşlü, sen dostun vahdetini böyle mi görüyorsun? Binâenaleyh bana bu efsûnu okuma ve hîle ve tezvîrden ibâret olan sözleri bırak!

Cenâb-ı Pîr ma'şûk-i hakîkî ile muhâtaba mertebesinden, makām-ı keserât ve irşâd mertebesine tenezzül edip âtîdeki beyt-i şerîfde buyururlar ki:

ای گرانجان خوار دیدستی ورا　　　زانکه بس ارزان خریدستی ورا

1783. *Ey canı sakîl olan, sen onu hakîr gördün; zîrâ onu ziyâde ucuz satın aldın.*

Ey sakîlu'r-rûh olan sâlik! Sen ma'şûk-ı hakîkîyi nefsini ve hazz-ı cismânîni fedâ etmeğe değer kıymetde görmedin. Belki hakîr gördüğün için, onun yolunda varlığını fedâ edemedin. Zîrâ o ma'şûk-i hakîkîyi çok ucuz satın aldın. Çünkü sen onun hakkındaki i'tikād-ı tevhîdi babandan anandan mîrâs olarak buldun.

هر که او ارزان خرد ارزان دهد　　　گوهری طفلی بقرصی نان دهد

1784. *Ucuz satın alan her bir kimse, ucuz verir. Bir gevheri bir çocuk bir ekmek parçasına verir.*

مجملش گفتم نکردم زو بیان　　　ور نه هم افهام سوزد هم زبان

1785. *Onu mücmel söyledim ve ondan beyân etmedim; ve yoksa hem fehimler ve hem de dil yanar.*

Bu aşk bahsini mücmel söyledim ve onu tafsîl ve şerh etmedim. Eğer ede idim anlamalara durgunluk gelir ve diller tutulur idi.

من چو لب گویم لب دریا بود　　　من چو لا گویم مراد الا بود

1786. *Ben leb dediğim vakit, leb deryâ olur; ben "lâ" dediğim vakit, murâd "illâ" olur.*

Ya'ni ben "leb" deyip kendi dudağıma işâret ettiğim vakit, o "leb" Hak'dır. "Lâ" dediğim vakit, mümkinâtın nefyini murâd ederim. "İllâ" dediğim vakit, hep Hak'dır demeyi murâd ederim. (İmdâdullâh hazretlerinin şerhinden.)

Ya'ni ben "leb"den bahs edersem, deryâ-yı hakîkatin sâhilini murâd ederim; ve nefy-i vücûd edersem, murâdım vücûd-ı Hakk'ın isbâtıdır.

من ز شیرینی نشستم رو ترش　　　من ز بسیاریٔ گفتارم خمش

1787. *Ben tatlılıktan yüzü ekşi oturmuşum; ben sözümün çokluğundan sâkitim.*

Ya'ni insân-ı kâmilin sûretde abûsu'l-vech bir halde bulunması, bâtınındaki ulûm-ı ledünniyyenin lezzâtındandır.Ve sükûtu dahi maârif ve hakāyık-ı ilâhiyyeye dâir olan vâridât-ı fikriyyesinin çokluğundandır.

تا كه شيرينئ ما از دو جهان　　　　در حجاب روترش باشد نهان

1788. *Tâ ki bizim tatlılığımız, iki cihândan ekşi yüzlülük perdesinde gizli ola.*

Bizim bâtınımızın lezzât-ı maârifi, iki cihân ehlinden, ya'ni âlem-i mülk ve âlem-i melekût ehlinden yüzümüzün ekşiliği hicâb ve perde olarak mestûr kalsın. Zîrâ umûmun muvâcehesinde ibzâl-i hakāyıka, gayret-i ilâhiyye mâni'dir; onun için urefâ-yı ilâhiyye nâehil olanlara karşı, keşf-i esrâr-ı ilâhiyyeden tevakkî ederler.

تا كه در هر گوش نايد اين سخن　　　　يك همى گويم ز صد سر لدن

1789. *Bu söz her kulağa gelmemek için, yüz sırr-ı ledünden birisini söylüyorum.*

Hakāyık-ı ilâhiyyeye dâir olan sözlerim, her bir kulağa aksetmemek için esrâr-ı ledünniyyeden yüzde birini söylüyorum; ve söylediğim vakit dahi hikâyeler ve kıssalar altında saklıyorum.

تفسير قول حكيم سنائئ رحمة الله عليه: بهر چه از راه وا مانى چه كفر آن

حرف چه ايمان بهر چه از دوست دور افتى چه زشت آن نقش و چه زيبا

Hakîm Senâî (rahmetullâhı aleyh)in "Her ne şey sebebiyle yoldan kalasın o şey ister küfür olsun, ister kelime-i îmân olsun. Her ne şey sebebiyle dostdan uzak düşesin, o nakış ister çirkin ve ister yakışıklı olsun müsâvîdir" sözünün tefsîri.

و در معنئ قوله عليه السلام ان سعدا لغيور و انا اغير من سعد و الله اغير منى و من غيرته حرم الفواحش ما ظهر منها و ما بطن Ya'ni "Aleyhi's-selâm Efendimiz'in, muhakkak Sa'd gayretlidir ve ben Sa'd'dan daha gayretliyim; ve Allah Teâlâ benden daha gayretlidir. Ve O'nun gayretindendir ki fevâhişi ve ondan zâhir ve bâtın olanı harâm etti" hadîs-i şerîfinin ma'nâsı beyânındadır

Cenâb-ı Pîr yukarıda bizim bâtınımızın tatlılığı iki cihân ehlinden mestûr kalsın buyurup, esrâr-ı ilâhiyyeyi âmmeye keşiften tevakkî etmişler idi. Ve bir şeyi ağyârdan setr etmek, kıskançlıktan ve gayretten neş'et ettiği için, bu bahiste gayrete müteallık hakāyıkın beyânına şürû' buyururlar. Ve Hakîm

Senâî hazretlerinin sözünde de bu ma'nâ mündemicdir; şöyle ki: Vücûd-ı vâhid-i hakîkî-i Hak, kendi merâtib-i muhtelifesini, vech-i hakîkîsine ve Zât'ına hicâb ve nikāb yapmış ve onu kemâl-i gayretinden, nâmahrem olanlardan setr etmiş ve gizlemiştir. Binâenaleyh sâlik seni bu vücûd-ı hakîkînin vechine vusûl yolundan ne şey alıkoyarsa, o şey ister suver-i taayyünâta olan alâkan olsun, ister kelime-i îmân olsun müsâvîdir. "Kelime-i îmân"dan murâd, suver-i enbiyâ ve evliyâdır. Zîrâ onların her birisi, birer kelime-i ilâhiyyedir. Nitekim Cenâb-ı Şeyh-i Ekber efendimiz *Fusûsu'l-Hikem*'lerinde her bir peygambere bir "kelime" ta'bîr etmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'de de Hak Teâlâ Hz. Îsâ (a.s.) hakkında وَكَلِمَتُهُ اَلْقَاهَا اِلَى مَرْيَمَ (Nisâ, 4/171) ["Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir"] buyurmuştur. İmdi bu zevât-ı kirâm, Hak yolunun rehberleri olduğu halde, insanı Hak yolundan nasıl alıkoyar.

Ma'lûm olsun ki "Lâ ilâhe illallah" tevhîd ve "Muhammedün Resûlullah" hakîkatte şirktir; zîrâ "Lâ ilâhe illallâh"ın ma'nâ-yı hakîkîsi "Lâ mevcûde illallah" demektir. Hak'dan başka bir mevcûd yok iken, bu vücûd muvâcehesinde, bir de nebînin ve velînin vücûdunu isbât etmek bittabi' şirk olur. Onun için (s.a.v.) Efendimiz *Câmiu's-Sagîr*'de münderic olan hadîs-i şerîflerinde الشرك فى امتى اخفى من دبيب النمل على الصفا ya'ni "Benim ümmetimde şirk, mücellâ olan bir mahal üzerinde yürüyen karıncanın ayağının sesinden daha gizlidir" buyururlar. Fakat bu kelime-i şehâdet âmme-i mü'minîn hakkında ayn-ı îmândır; ve enbiyâ ve evliyâ, insanları bâtıl olan tarîk-ı nefisden tarîk-ı Hakk'a çevirirler. Ve tarîk-ı Hakk'ın sâlikleri, bidâyet-i sülûkünde vâris-i nebevî olan mürşidine kemâl-i şiddetle merbût olmak lâzımdır. Zîrâ her ne kadar onlar sûretde put iseler de, ma'nâda birçok putları kırıcıdırlar. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'de, âtîde Cenâb-ı Pîr buyururlar:

چون خليل آمد خيال يار من　　　صورتش بت معنئ او بت شكن

"Vaktâki yârimin hayâli araya tahallül etti; onun sûreti puttur ve ma'nâsı put kırıcıdır."

Ve keza Emîr Hüseynî hazretleri buyurur:

اول قدمى كه عشق دارد　　　ابر يست كه جمله كفر بارد

زانروى كه چشم تست احول　　　معبود تو پير تست اول

"Aşka mâlik olan ilk adım, hep küfür yağdıran bir buluttur. Zîrâ senin gözün şaşıdır; evvelâ ma'bûdun pîrindir."

Ve kezâ seni ma'şûk-ı hakîkî yolundan uzak düşüren şey, ister ism-i Mudill'in mazharı olan çirkin nakış olsun; ve ister ism-i Hâdî'nin mazharı olan güzel nakış olsun, müsâvîdir. Zîrâ gerek iyi ve gerek kötü nakışlar ve sûretler, vech-i hakîkînin perdesi ve hicâbıdır; nitekim yukarıda îzâh olundu. Bu bahsin tafsîli uzun ve delâil-i kaviyyesi pek çoktur; anlayana bu kadar kâfidir.

Hadîs-i şerîfe gelince; bu hadîsin sebeb-i vürûdu budur ki: Ashâb-ı kirâmdan Sa'd b. Muâz hazretleri bir gün risâlet-penâh (s.a.v.) Efendimiz'e sordular ki: "Yâ Resûlallâh, ben bir kimseyi evimde zevcem ile hâl-i zinâda bulduğum vakit şâhid getirmeğe gitsem, şâhid gelinceye kadar o gebe kalır ve zampara da kaçar; eğer ona zinâ ettiğinden bahs etsem şer'an isbât edemem. Bana kazf-i haddî, ya'ni kamçı vurulur; ve eğer susarsam, kıskançlık ve gayret beni öldürür." Buna cevâben Efendimiz bu hadîs-i şerîfi buyurdular. Ve Hz. Pîr efendimiz bu sebeble âtîde, gayrete müteallık olan hakāyıkın beyânına mübâşeret buyururlar.

جمله عالم زان غيور آمد كه حق　　　برد در غيرت برين عالم سبق

1790. [1763] *Bütün âlem o sebebden gayûr geldi ki, Hak gayretde bu âlem üzerine sebak götürdü.*

Âlemin hey'et-i mecmûasında gayûrluk ve kıskançlık vardır. Bu da, Hak Teâlâ Hazretleri'nin gayret husûsunda, bu âlemin hey'et-i mecmûası üzerine takaddümünden ileri gelmektedir.

"Gayûr" gayretdendir ve "gayret" ızhârı münâsib olmayan şeyin setrinden ibâretdir; ve gayretin aslı, şeyi kendine muhtas kılmak ve onu gayrdan men' etmektir; ve Hak Teâlâ kemâl-i gayretinden, mükellef olan kulların ancak kendisi ile meşgûl olmaları ve gayr ile meşgûl olmamaları için fevâhişi men' etti. Zîrâ fevâhiş, kulları Hak'dan uzaklaştırır ve kendisinde müstağrak kılar. Bu sûretde kullar Hakk'a değil, fevâhişe muhtas olurlar. Sâliki Hak'dan alıkoyan her bir şey ise fevâhiş hükmündedir; ve her gayretin aslı ister gayret-i mahmûde olsun, ister gayret-i mezmûme olsun, gayret-i Hak'dır. Binâenaleyh o mezâhirde ancak Hakk'ın gayreti zâhir olmuş olur.

او چو جانست و جهان چون كالبد　　　كالبد از جان پذيرد نيك و بد

1791. *O cân gibidir ve cihân kalıb gibidir; kalıb iyiyi ve kötüyü cândan kabûl eder.*

125 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere cihân-ı kesîf, latîf olan vücûd-ı Hakk'ın merâtibinden bir mertebedir; ve onda zâhir olan suver, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin zıllî olan a'yân-ı sâbitenin akisleri ve zılleridir. Şu halde vücûd-ı latîf-i Hak, kesîf olan vücûd-ı âlemin Kayyûm'u olup ona cân gibidir; ve cihân-ı kesîf dahi, Kayyûm-ı âlem olan Hakk'ın cismi ve kalıbı gibidir. Hadd-i zâtında cemâddan ibâret olan kalıbın iyi ve kötü hareketleri nasıl ki kendi hakîkati olan cândan gelirse, cihânın hey'et-i mecmûasında zuhûr eden gayret dahi, onun cânı gibi olan Hak'dan gelir.

هر که محراب نمازش گشت عین　　　سوی ایمان رفتنش می دان تو شین

1792. *Her kim ki, onun namazının mihrâbı ayn oldu, onun îmân tarafına gitmesini ayıp bil!*

"**Îmân**" görülmemiş olan şeye inanmaktır. Ve "ayn" görülen ve zâhir olan şeydir. Binâenaleyh îmân, nazardan gâib olan şeye taalluk eder; zîrâ bir kişi, görmemiş olduğu bir şey hakkında inandım veyâ inanmadım demek muvâfık olur; fakat meşhûd ve zâhir olan şey hakkında inandım veyâ inanmadım demek ma'nâsızdır. Ve keza îmânın takviyesi için delîl ve hüccet ikāmesi câizdir; fakat meşhûd ve zâhir olan şeyin isbâtına kıyâm etmek gülünç olur. İşte bunun gibi ehl-i hakîkat nazarında Hak, âlemin cânı ve âlem Hakk'ın kalıbı mesâbesinde olduğu ve hakîkatte Hakk'ın vücûdundan başka bir vücûd olmadığı meşhûd ve zâhirdir. Onlar için ulemâ-yı zâhirenin ve mütekellimînin ikāme ettikleri delâil-i akliyyeye lüzûm yoktur. Ve bu zevât, bu gibi îmân tarafına âid delâil ile meşgūl olmayı kendilerine ayıp ve âr bilirler. Eğer bu husûsta delîl ikāme ederlerse, onlar ehl-i îmânın taklîdî olan îmânlarının takviyesi için ikāme ederler. Binâenaleyh mukallid olan ehl-i îmâna düşen vazîfe, muhakkıkînin sözlerine i'tirâz etmemektir. Zîrâ görenlerin sözlerini, görmeyenlerin inkâr etmeleri gülünç bir cehâletdir.

هر که شد مر شاهرا او جامه دار　　　هست خسران بهر شاهش اتجار

1793. *Her kim pâdişâhın câmedârı oldu, ona pâdişâh için ticâret etmek hüsrandır.*

Meselâ bir kimse pâdişâhın kurenâsından olup esvâbçı başı ta'yîn olunsa, artık o kimsenin pâdişâh hesâbına ticârete kıyâm etmesi ve seferlere gitmesi hüsrân ve kendisine ziyândır. Zîrâ mertebe-i kurbden, mertebe-i bu'de atılmış olur.

هر که با سلطان شود او همنشین   بر درش شستن بود حیف و غبین

1794. *Her kim ki o sultân ile hem-nişîn ola, onun kapısının üzerinde oturmak hayf ve gabndir.*

"Şisten" şîn'in kesriyle oturmak ma'nâsına; "hayf" zulüm ve cevr ve sitem ve "gabîn" zaîfu'r-re'y olan kimse ma'nâlarınadır. Bu sûretde ma'nâ, sultânın mukarrebi olup onunla berâber bir mecliste oturmak şerefini ihrâz eden kimsenin, onun kapısının önünde oturup bekçilik etmesi zulümdür; ya'ni mahalline masrûf bir hizmet değildir ve gabndir, ya'ni za'f-ı fikirdir. Ve böyle yapan kimse de re'yi zayıf olan bir kimsedir.

Ve "şüsten" şîn'in zammıyla yıkamak ma'nâsınadır. Bu ma'nâya göre, pâdişâhla berâber oturan kimse, bu mücâleseti bırakıp onun kapısının üzerini yıkamağa kalkarsa, münâsebetsiz bir iş yapmış olur demektir.

دست بوسش چون رسید از پادشاه   گر گزیند بوس پا باشد گناه

1795. *Vaktâki pâdişâhda ona el öpmek erişe, eğer ayak öpmeyi ihtiyâr ederse hatâ olur.*

Ya'ni bir kimseye pâdişâh elini öpmek için uzattığı vakit, o, onun işâret ettiği vech ile elini öpmekten vazgeçip, ayağını öpmeğe kalkarsa hatâ eder; zîrâ yukarıyı bırakıp, aşağıyı ihtiyâr etmiş olur.

گرچه سر بر پا نهادن خدمتست   پیش آن خدمت خطا و ذلتست

1796. *Vâkıâ, başı ayak üzerine koymak hizmetdir; o hizmetin önünde hatâ ve zelledir.*

Vâkıâ pâdişâhın ayağı üzerine baş koymak, onun makām-ı refî'i önünde tezellül olduğu için bir hizmetdir. Fakat mâdemki ona elini öpmek şerefini vermiştir, kişi kendisini bu şerefden mahrûm etmek hatâ ve kusûrdur.

شاه را غیرت بود بر هر که او   بو گزیند بعدازانکه دید رو

1797. *Her bir kimse üzerine pâdişâhın gayreti olur ki, o kimse yüz gördükten sonra kokuyu ihtiyâr ede.*

Pâdişâh bir kimseye, kendi yüzünü gösterip onu musâhib ittihâz ettikten sonra, eğer o kimse pâdişâhın kokusunu ihtiyâr ederse, onun bu hâlinden pâdişâha gayret gelir. Ve "gayret"in Türkçesi kıskançlıktır.

غیرت حق بر مثل گندم بود   کاه خرمن غیرت مردم بود

1798. *Hakk'ın gayreti mesel üzerinde buğday gibi olur; insanın gayreti harman samanı gibi olur.*

Hakk'ın ve halkın gayretini ve kıskançlığını bir misâl ile anlatmak lâzım gelirse, Hakk'ın gayretini insanlara nâfi' olan buğdaya ve halkın gayretini de hayvanlara nâfi' olan harmanın samanına benzetirim. Ve harmanın samanı buğdayın artığı ve cürûfudur.

اصل غیرتها بدانید از اله   آن خلقان فرع حق بی اشتباه

1799. *Gayretlerin aslını Allah'dan biliniz! Halâikın şe'ni şübhesiz Hakk'ın fer'idir.*

Ya'ni gayret-i ilâhiyye şuûnât-ı ilâhiyyeden bir şe'ndir; ve Hak âlemin cânı ve âlem Hakk'ın kalıbı gibidir. Binâenaleyh âlemde meşhûd olan gayretlerin ve sâir şuûnâtın aslı Hak'dandır. Şu halde halâikın şe'ni olan gayret, şübhesiz Hakk'ın fer'i olur.

شرح این بگذارم و گیرم گله   از جفای آن نگار ده دله

1800. [1773] *Bunun şerhini bıraktım; ve o on gönüllü olan nigârın cefâsından şikâyet tutarım.*

Bu gayret mes'elesinin şerhini bıraktım; artık on gönüllü olan ma'şûk-ı hakîkînin âşıklarına olan cefâsından şikâyete başlıyacağım.

"Deh-dile" on gönüllü ta'bîriyle Hakk'ın ma'şûkları veyâ âşıkları çok olduğuna işâret buyrulur; ve bu ta'bîr dahi âşıklık gayretinden neş'et eder.

نالم ایرا ناله ها خوش آیدش   از دو عالم ناله و غم بایدش

1801. *Nâle ederim; zîrâ nâleler O'na hoş gelir; O'na iki âlemden nâle ve gam gerektir.*

Nâle ederim, zîrâ vücûd-ı hakîkî ile vücûd-ı izâfî arasında gayriyyet nisbeti olduğu için, bu ikilik nisbeti içinde nâleler O'na hoş gelir. Gerek âlem-i gayb ve melekût ve gerek âlem-i şehâdet ve mülk bu gayriyyet libâsına bürünmüş oldukları için, bu iki âlemin ehlinden o vücûd-ı hakîkî tarafına nâle ve gam gerektir.

چون ننالم تلخ از دستان او چون نیم در خلقهء مستان او

1802. *Mâdemki O'nun sarhoşlarının halkasında değilim; O'nun destânının acılığından nasıl inlemem?*

"O'nun destânından" murâd, Hakk'ın hem kâmil ve hem de mükemmil olan zevât hakkındaki tecellîsi ve istitârıdır. Bu zevât tecellî-i cemâlîde üns içindedirler ve vech-i hakîkînin istitârından ibâret olan tecellî-i celâlîsinde dahi heybet içindedirler; ve istitâr bunlara acı geldiğinden, bu istitârı müteâkıb ayn-i vasl içinde nâle ederler. Zîrâ ehl-i irşâd olan bu zevât-ı kirâm, Allah'ın sarhoşları olan mecâzîb-i ilâhiyyenin gayridir ve hâl-i sahv içinde ve ayık olduklarından, sarhoşların halkasından hâricdirler.

چون نباشم همچو شب بی روز او بی وصال روی روز افروز او

1803. *Onun gündüzü olmaksızın, onun gündüz parlatıcı yüzünün visâli olmaksızın niçin gece gibi olmayayım?*

"Gündüz"den murâd,tecelliyât-ı cemâliyye ve "gece"den murâd, istitârdan ibâret olan tecellî-i celâlîdir.

Ya'ni O'nun cemâl-i bâ-kemâlini açık ızhâr eden tecellî-i zâtîsi olmaksızın, niçin istitârdan dolayı karanlık içinde kalmıyayım ve bu karanlık içinde müstağrak olup gece gibi olmayayım?

نا خوش او خوش بود در جان من جان فدای یار دل رنجان من

1804. *O'nun nâ-hoşu, benim cânımda hoş olur; benim gönül incitici yârime cân fedâdır.*

Kâmil dâimâ tecellî-i Zâtî'ye muntazırdır; fakat Hakk'ın ayniyyetle olan bu tecellîsinde istiğrâk, irşâd-ı halka mâni' olduğu için, Hak, halkına rahmeten bu tecellîsini, tecellî-i gayriyyet ile setr eder; ve evvelki tecellîye nisbeten, bu tecellî nâhoş olur; ve kâmilin gönlü heybet içinde kalır ki, bu heybet hâli, mutavassıtların feyz hâlinin mukābilidir. Ve "gönlün incinmesi"nden murâd budur. Ve mâdemki Hakk'ın bu tecellî ile zuhûru hikmete müsteniddir, kâmilin rûh-ı pür-fütûhu bundan dahi hoş olur.

عاشقم بر رنج خویش و درد خویش بهر خشنودیٔ شاه فرد خویش

1805. *Ferd olan şâhımın hoşnudluğu için, kendi meşakkat ve derdimin âşıkıyım.*

"Şâh-ı ferd"den murâd, vücûdda ferd olan Hak'dır. "Hoşnudluk"dan murâd, rızâ-yı ilâhîdir. "Renc ü meşakkat"den murâd, irşâd-ı halk ile meşgûliyetdir ki, kâmilin pek ağır olan vazîfe-i zâtiyyesidir. Ve "derd"den murâd, derd-i firâk-ı Hak'dır.

Ya'ni ben, ferd-i hakîkî olan Hakk'ın rızâsı için, ma'şûkumun bana bahş etmiş olduğu mertebenin iktizâsı olan irşâd-ı halk meşakkatinin ve bu mertebenin îcâbı olan gayriyyet-i i'tibâriyye mütehassıl derd-i firâkın âşıkıyım.

خاك غم را سرمه سازم بهر چشم　　　تا ز گوهر پر شود دو بحر چشم

1806. *Gam toprağını göz için sürme yaparım; tâ ki iki göz deryâsı gevherden dola.*

Gam, sıfat-ı beşeriyyet olduğu ve toprak ile beşeriyyetin münâsebeti bulunduğu için Cenâb-ı Pîr "hâk-i gam" buyurmuşlardır ki, murâd, beşeriyyetin gamı demek olur. Ve beşeriyyetin gamı hadd-ı gâyeye vâsıl olunca, ağlamak hâsıl olduğundan, gözü deryâya ve göz yaşlarını da gevhere teşbîh buyurdular. Ya'ni bu taayyün-i beşerî ve bu vücûd-ı izâfî, vücûd-ı hakîkîden gayriyyete ve iftirâka sebeb olduğundan, bu gam toprağını gözüme sürme gibi çekerim; iki deryâ gibi olan gözlerim, gevher gibi göz yaşlarından dolar.

اشك كان از بهر او بارند خلق　　　گوهرست و اشك پندارند خلق

1807. *Halkın onun için yağdırdıkları göz yaşı gevherdir; halbuki halk göz yaşı zannederler.*

Ya'ni âlem-i şehâdetde Allah için olan akvâl ve ef'âl ve harekâtın cümlesi âlem-i melekûtda birer sûret-i haseneye inkılâb ederler. Bu âlemde Allah için dökülen göz yaşları, âlem-i melekûtda gevherdir. Halbuki halk, âlem-i melekûtdan hicâbda bulunduklarından, onları göz yaşı zannederler.

من ز جان جان شكايت ميكنم　　　من نيم شاكى روايت ميكنم

1808. *Ben cânın cânından şikâyet mi ediyorum; ben şikâyet edici değilim, rivâyet ediyorum.*

دل همى گويد ازو رنجيده ام　　　وز نفاق سست مى خنديده ام

1809. *Gönül, ben ondan incinmişim diyor; ben ise zayıf nifakdan gülmüşümdür.*

Ya'ni gönül dâimâ der ki ben tecellî-i zâtînin istitârından bî-huzûrum. Halbuki yine o gönül yukarıda mezkûr olan "âşıkam ber renc...ilh." beytinde beyân olduğu vech ile, ferd olan şâhımın rızâsı için, meşakkat ve derdin âşıkıdır; bu ise gönlümün zayıf bir nifâkıdır, ben ise onun bu nifâkına gülerim.

راستی کن ای تو فخر راستان   ای تو صدر و من درت را آستان

1810. [1783] *Doğruluk et, ey sen, doğruların fahrisin. Ey sen, sadırsın ve ben senin kapının eşiğiyim.*

Cenâb-ı Pîr'in bu hitâbı, hakîkat-ı muhammediyyeyi hâmil olan kalb-i şerîflerinedir. Ey gönlüm sen bu zayıf nifâkı bırak da doğruluk et; bir def'a rızâ-yı ma'şûk için meşakkat ve derd-i iftirâka âşıkım dedikten sonra, tekrâr dönüp, ben dem-i vuslatın istitârından bî-huzûrum ve incinirim deme! Zîrâ ey gönlüm, sen doğruların fahrisin, ya'ni kalb-i selîm sâhibi olan birçok urefâyı evliyâ seninle fahr eder. Sen hâmil-i esrâr-ı ilâhiyye olduğun için sadırsın; ve benim benliğimi vücûda getiren taayyün-i beşerîm, senin kapının eşiğidir. Ya'ni sen, âlem-i ulvîdensin ve benim sûret-i beşeriyyem âlem-i süflîdendir.

آستان و صدر در معنی کجاست   ما و من کو آن طرف کان یار ماست

1811. *Eşik ve sadır ma'nâda nerededir? Yârimizin olduğu o tarafta biz ve ben hani?*

Ya'ni, yukarıki beyitte sen sadırsın ve ben eşiğim dedim; bunlar sûret âlemine âid ta'bîrlerdir. Halbuki ma'nâ âleminde eşik ve sadır nerededir? Sûretsiz olan ma'şûk-ı hakîkîmizin mertebe-i ıtlâkında bizliğimize ve benliğimize sebeb olan taayyünât ve suver-i mukayyede hani?

ای رهیده جان تو از ما و من   ای لطیفهٔ روح اندر مرد و زن

1812. *Ey senin canın bizden ve benden kurtulmuştur; ey erkekde ve kadında olan latîfe-i rûh!*

Hz. Pîr'in bu hitâbı kendi hakîkatleri olan vücûd-ı mutlak-ı Hakk'a olan bir hitâbdır. "Cân"dan murâd hayât-ı Hak'dır ki, sıfat-ı kadîme-i ilâhiyyedir. Ve buna cân ve rûh ta'bîri muhâlif-i şer' ve edeb değildir. Zîrâ Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde وَ نَفَخْتُ فيه مِنْ رُوحى (Hicr, 15/29) ["Ve ona rûhumdan üfledim"] buyurur. Vücûd-ı Hak, mertebe-i letâfetinde hiçbir kayd ile mukayyed olmayıp mutlakdır. Binâenaleyh o mertebede biz ve ben ta'bîrâtına sebeb olan taayyünâtdan münezzehdir. "Senin sıfat-ı hayâtın ayn-ı zâtındır ve zâ-

tın, mertebe-i ıtlâkında bilcümle kuyûd ve taayyünâtdan kurtulmuştur, ya'ni münezzehdir" demek olur.

"**Erkek**"den murâd vücûdât-ı mukayyede mertebesinde zâhir olan suver-i fâile ve "**kadın**"dan murâd dahi, suver-i münfailedir. Ve bunların fiil ve infiallerine sebeb, sıfat-ı hayâtın latîfe-i rûh olarak onlara taallukudur. Binâenaleyh latîfe-i rûh, şuûnât-ı ilâhiyyeden bir şe'n-i ilâhîdir ve **şe'n** olmak i'tibâriyle ta'rîf olunamaz; ancak kendi eseri zımnında zâhir olur. Bu ma'nâya mebnî Hak Teâlâ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّى (İsrâ, 17/85) ya'ni "Rûh benim Rabb'imin emrinden ve şe'nindendir, de!" buyurdu. Bunun ne gibi bir şey olduğunu insan kendi nefsinden idrâk eder. Meselâ gülmenin ve ağlamanın ne olduğunu bir kimse muhâtabına söz ile anlatmak mümkin değildir. Zîrâ bunlar şuûnât-ı beşeriyyeden iki şe'ndir. Bunları muhâtaba anlatmak için güleni ve ağlayanı göstermek lâzımdır.

مرد و زن چون يك شود آن يك تويى   چونكه يكها محو شد آنك تويى

1813. *Vaktâki erkek ve kadın bir olur, o bir sensin. Vaktâki birler mahv oldu, oncağız sensin.*

Bu beyt-i şerîfde Cenâb-ı Pîr vücûdun üç mertebesine işâret buyurur: Birincisi vücûd-ı mukayyeddir ki, bu mertebede suver-i fâile ve münfaile zâhir ve aralarındaki temeyyüz bâhirdir. İkincisi vücûd-ı âmdır ki, bu da suver-i fâile ve münfailenin taayyünleri bozulup birleştikleri mertebedir ki, ona "felek-i esîr" ıtlâk ederler; ve burada birçok birler hâsıl olur. Çünkü fezâ-yı bî-nihâyede mütekevvin avâlim kadar felek-i esîrler vardır ve bu felekler kendi manzûme-i şemsiyyelerinin vücûd-ı âmmıdır. Bu iki mertebe hakîkat cihetinden Hak ve taayyün cihetinden Hakk'ın gayrıdır. Üçüncüsü eltaf-ı latîf olan vücûd-ı mutlakdır ki, bu mertebede o birlerden ibâret olan vücûdât-ı âmme dahi mahv olur. İşte ey vâcibü'l-vücûd, oncağız sensin ve senin künhündür. "Ânek" deki kâf-ı tasgîr, kemâl-i mübâseta ve mülâtafa hasebiyle getirilmiştir. Bu babda 610 numaralı beyt-i şerîfde de îzâhât vardır.

اين من و ما بهر اين بر ساختى   تا تو با خود نرد خدمت باختى

1814. *Bu beni ve bizi bunun için yapdın; tâ ki sen kendin ile hizmet tavlasını oynayasın.*

Bu beyt-i şerîfde vücûdun nüzûlüne işâret buyrulur. "Ben ve biz" ta'bîriyle keserât-ı taayyünâta işâret buyrulmuştur. "Nerd" tavla oyunu ma'nâsına-

dır. Âlem-i keserât tavla oyununa teşbîh buyruluyor. Zîrâ tavla ma'lûm olduğu üzere bir çekmeceden ibâret olup ön, arka, sağ ve sol ve yukarı ve aşağı cihetleri hâizdir; ve karşılıklı iki kişi oynadığından isneyniyyet ve gayriyyet zevkı üzerine mürettebdir; ve oyuncular arasında fiil ve infiâl hüküm-fermâdır. Âlem sûretinde de bu ma'nâlar mündemicdir. İçindeki pullar efrâd-ı beşerin sûretlerine müşâbihdir; ve pulların hareketi, yukarıdan nüzûl eden zarın hükmüyledir. Bu da efrâd-ı beşerin harekâtı âlem-i ulvîden nâzil olan kazâ ve kader-i ilâhî ile olduğuna işâretdir. Ya'ni "Ey sâni'-i hakîm, sen bu taayyünât-ı kesîreyi, kendin ile tavla oyunu hizmetini oynamak için yaptın" demek olur.

Bu babda 625 numaralı beytin îzâhında tafsîlât verilmiştir. Hülâsası budur ki: Bu taayyünât, mezâhir-i esmâ-i ilâhiyyedir. Hak Teâlâ bu hey'et-i mecmûada kendi cemâlini, bu mezâhirin âyînesinde müşâhede buyurmak için bunları yapmıştır. Beyit:

خواست تا جلوه دهدصورت خود را محبوب   خيمه در معركهٔ آب و گل آدم زد

بهر نظارهٔ خود آينهٔ ساخت ز خاك   عكس خود ديد ز غيرت همه را برهم زد

"Mahbûb-i hakîkî kendi sûretine cilve vermek istedi; Âdem'in suyu ve çamuru ma'rekesinde çadır kurdu. Kendisini temâşâ için, topraktan bir âyîne yaptı; kendi aksini gördü, gayretinden cümleyi altüst etti."

تا من و تو ها همه يكسان شود   عاقبت مستغرق جانان شود

1815. *Tâ ki benler ve senler hep müttehid ola; âkıbet cânânın müstağrakı ola.*

Bu beyt-i şerîfde dahi vücûdun nüzûlünden sonra, urûcuna işâret buyrulur. "Benler ve senler"den murâd taayyünât-ı kesîredir. Bu taayyünâtın ittihâdı, biri enfüsî ve diğeri âfâkî olmak üzere iki türlü olur. Enfüsî olanı sülûk ve mücâhedât-ı kesîreden sonra olur. Mürşid-i kâmilin terbiyesiyle sâlikin nazarından kendisinin mevhûm olan benliği ve âlemin vücûd-ı mevhûmu kalkar; ve bilcümle taayyünâtın vücûdu ittihâd edip şey'-i vâhid olur ve nazarında ancak Hakk'ın vücûdu kalır. Buna "mevt-i irâdî ve ihtiyârî"derler. موتوا قبل ان تموتوا Ya'ni "Ölmeden evvel ölünüz" buyrulması bu ma'nâyı beyân eder. Ve bu hâl sâlikin kıyâmetidir; ve sâlik bu kıyâmetten sonra, artık hayât-ı berzahiyye ile yaşar. Buna "cennet-i 'âcil" derler; ve onun nazarında mevt-i sûrî ve tabiî havfı kalmaz. Ehl-i gafletin kıyâmet-i enfüsîsi mevt-i sûrî ile vâki' olur. من مات فقد قامت قيامته Ya'ni "Ölen kimsenin

kıyâmeti kopar" hadîs-i şerîfi bu ma'nâyı beyân buyurur. Ve bu kimselerin nazarlarında suver-i berzahiyyenin keserâtı ve kendilerinin enâniyyet-i mevhûmesi bâkîdir. Zîrâ bunlar bu âlemde a'mâ idi, orada da a'mâ olurlar. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: مَنْ كَانَ فِى هٰذِه اَعْمٰى فَهُوَ فِى الْآخِرَةِ اَعْمٰى (İsrâ, 17/72) Ya'ni "Bu hayât-ı dünyeviyyede a'mâ olan kimse, âhiretde dahi a'mâdır."

Bu taayyünâtın ittihâd-ı âfâkîsine gelince, bu da kıyâmet-i kübrâda vâki' olur ki, Kur'ân-ı Kerîm bundan pek ziyâde bahs buyurur. Ondan sonra hüküm berzaha ya'ni melekûta intikāl eder. Ve melekûtiyyet ve rûhâniyyet gālib olmak üzere cennet ve cehennem-i cismânî âlemi vâki' olur. Medîd tecelliyât-ı cemâliyye ve celâliyyeden sonra, bunların sûretleri dahi telattuf eder ve hepsi vücûd-ı mutlakın kabza-i kudretinde müttehid olur. فَسُبْحَانَ الَّذِى بِيَدِه مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Yâsîn, 36/83) ["Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ı tesbîh ve takdîs ederim; siz elbette sâdece O'na döndürüleceksiniz"] ve كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلاَّ وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Kasas, 28/88) ["O'nun vechinden başka her şey hâliktir; hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz"] ve emsâli âyet-i kerîmede beyân buyrulduğu üzere, vücûd-ı Hak'dan zâhir olan her şey, yine vücûd-ı Hak'da müstağrak olur.

Bu ma'nâ cennet ve cehennemin hulûd ve ebediyyeti hakkındaki ihbârâta münâfî değildir; çünkü ilm-i ilâhîde sâbit olan hakāyık-ı eşyâ için, adem-i sırf mutasavver değildir. Hak sübhânehû ve teâlâ Hazretleri ba'de'l-urûc yine onları tenfîs eder. Fezâ-yı bî-nihâyede bir taraftan tekevvün ve tefessüd eden avâlimde o âlemlerin iktizââtına göre yine birer kisve-i taayyün ile zâhir olurlar; ve cemâlî olanlar yine cemâlî ve celâlî olanlar da yine celâlî olmak üzere kendi şe'nlerinde kāim olur. Ve bu nüzûl ve urûcun nihâyeti yoktur. Bu bahiste pek çok esrâr ve tafsîlât vardır; fakat maksad beyt-i şerîfde işâret buyrulan ittihâd-ı taayyünâtı ve ba'dehû vücûd-ı Hak'da istiğrâkı beyândır.

این همه هست و بیا ای امر کن　　　ای منزه از بیا و از سخن

1816. *Bu hep vardır ve gel ey "Kün!" emri, ey "gel"den ve sözden münezzeh olan.*

Ya'ni bu benler ve senler dediğimiz taayyünât vardır ve sâbitdir; ve hepsi "Kün!" emrinden vücûd bulmuştur; ve hepsi ân-ı gayr-i münkasımda Hakk'ın kahhâriyyeti altında ma'dûm ve tekrâr "Kün!" emriyle mevcûd olurlar. Ve ey "Kün!" emri, bu ân içinde de gel bizim bizliğimizi îcâd et; ve ey

"gel" diye kendisine hitâb olunmaktan ve harf ve savt ile söz söylemekten, ya'ni "Kün!" emrini arabiyyü'l-ibâre olarak "kâf" ve "nûn" harfleriyle terkîb edip, söylemekten münezzeh olan vâcibü'l-vücûd, gel bizlere teveccüh et; vücûdun ile vücûd ver!

Ma'lûm olsun ki, "Kün!" emri bir şeyin husûl ve vücûduna Hakk'ın teveccühünden ibârettir; yoksa harf ve savt ile söylemek değildir.

جسم جسمانه تواند دیدنت   در خیال آرد غم و خندیدنت

1817. *Cisim seni cisimce görebilir; senin gamını ve gülmeni hayâle getirir.*

Cismin ahkâmında müstağrak olup ma'nâdan bîhaber olanlar, seni ancak cisme münâsib olan hal ile görebilirler; ve senin de cisim sâhibi gibi gamlandığını ve güldüğünü tahayyül ederler; ve seni insan veyâ diğer sûretlerde tasavvur ederler ve hattâ sana oğul ve evlâd isnâd ederler.

دل که او بستهء غم و خندیدنست   تو مگو که لایق آن دیدنست

1818. *Bir gönül ki, o gamın ve gülmenin bağlanmışıdır, sen o görmenin lâyıkıdır deme!*

Sûretde ve beşeriyyetin ahkâmı altında bağlanıp kalmış olan kimseye, o hakîkat-ı vücûdu görmeğe lâyıktır deme; zîrâ onun nazarında vücûdât-ı mevhûmenin henüz kıyâmeti kopmamıştır ki, vâhid-i hakîkîyi müşâhede edebilsin.

آنکه او بستهء غم و خنده بود   او بدین دو عاریت زنده بود

1819. *O kimse ki o gama ve gülmeye bağlanmış ola, o kimse bu iki âriyetle yaşar.*

Gam ve şâdî âriyet olan bu vücûd-ı mecâzî-i beşerînin iktizâsıdır. Binâenaleyh bu vücûd-ı mecâzî evsâfının altında yaşayan bu iki âriyet sıfatlar ile yaşar. Zîrâ insanın sûret-i umûmiyyede iki hâli vardır; ya gam içindedir ve yâhud şâdî içindedir. Mâl ve sıhhat ve sâireden âmâline muvaffak olanlarda şâdî hâsıl olur ve muvaffak olamayanlarda gam husûle gelir. Hayât-ı beşerin hülâsası budur ve bu iki sıfat âriyetdir. Hayatta biri gider, biri gelir. Mısra':

"Gam gelir şâdî gider, dil bir misâfirhânedir."

باغ سبز عشق کو بی منتهاست   جز غم و شادی درو بس میوهاست

1820. [1793] *Aşkın yeşil bağı ki, nihâyetsizdir, gam ve şâdîden başka onda çok meyveler vardır.*

"Aşk"dan murâd, aşk-ı ilâhîdir. "Yeşil" ta'bîrinden murâd bu aşkın hâl ve şânının adem-i tebeddülüne işâretdir. "Nihâyetsizlik"ten murâd hiçbir hâl ile sükûn bulmamasına işâretdir.

Ya'ni aslâ hâl ve şânı tebeddül etmeyen ve hiçbir sebeble sükûn bulmayan aşk-ı ilâhî bağında, gam ve şâdî meyvelerinden başka daha çok meyveler vardır. Aşk-ı ilâhînin, âlem-i taayyüne âid iki semeresi vardır. Birisi şâdîdir ki, bu aşkın netîcesinde kâmillere tecellî-i zâtî vâki' olur. Bu müşâhededen mesrûr olurlar. Ve diğeri gamdır ki, o da bu tecellînin istitârı üzerine vâki' olur. Nitekim tafsîli yukarıda geçti. Ve ondan başka olan meyveler âlem-i sûretin hâricindeki semerâtdır ki, Hak Teâlâ bu semerât hakkında: اعددت لعبادی الصالحین ما لا عین رأت و لا اذن سمعت و لا خطر علی قلب بشر Ya'ni "Ben sâlih kullarım için gözler görmedik ve kulaklar işitmedik ve kalb-i beşere hutûr etmedik şeyler hazırladım" buyurur. Binâenaleyh bu meyveler âlem-i sûret hâricinde olduğu için ta'rîfleri kābil değildir.

عاشقی زین هر دو عالم بر ترست   بی بهار و بی خزان سبز و ترست

1821. *Âşıklık bu iki halden pek yüksektir. Bahârsız ve sonbahârsız yeşil ve tâzedir.*

Ya'ni âşıklık yalnız gam ve şâdî hallerinden pek yüksektir; ve onun bağının yeşilliği ve tâzeliği, tecelliyât-ı sıfâtiyye olmaksızın devâm eder.

ده زکات روی خوب ای خوب رو   شرح جان شرحه شرحه باز گو

1822. *Ey güzel yüzlü, güzel yüzünün zekâtını ver! Pâre pâre olan cânın şerhini açık söyle!*

Cenâb-ı Pîr yukarıda 1816 numaralı beyitte این همه هست و بیا ای امر کن buyurmuş ve ma'nâsı da îzâh olunmuş idi. Bu beyt-i şerîf dahi o ma'nânın mâba'didir.

"Güzel yüz"den murâd Hakk'ın esmâ ve sıfâtının vech-i vahdetidir ve bu vahdete "hakîkat-ı muhammediyye" denir. Ve cem'iyyet-i esmâiyye hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de فَلَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى (İsrâ, 17/110) ["Çünkü en güzel isimler O'na hâsdır"] buyrulur. Bu "güzel yüzün zekâtı"ndan murâd, feyz-i mukaddesdir ki, âlem-i taayyünâta her ân-ı gayr-ı münkasımda tevzî' buyrulan atâyâ-yı esmâiyyedir. "Pâre pâre olan cân"dan murâd rûh-i küllî-i Muhammedî'dir ki, onun cüz'leri, verese-i kâmilînin ervâh-ı aliyyeleridir. Ve Mevlânâ (r.a.) efendimiz dahi onlardan birisidir. Binâenaleyh

pâre pâre olan cânın şerhini söylemek, esrâr-ı muhammediyyeyi ifâza etmek ve bu ifâza netîcesinde kâmil kendi vücûdunda o esrârı zevkan idrâk etmek demek olur. Nitekim Cenâb-ı Pîr *Dîvân-ı Kebîr'* lerinde şöyle buyururlar:

مخزن انا فتحنا بر گشا   سر جان مصطفی را باز گو

"إنّا فتحنالك (Fetih, 48/1) ["Biz sana fetih ihsân ettik"] âyet-i kerîmesinin mahzen-i ma'nâsını aç; Mustafâ (a.s.)ın cânının sırrını açık söyle!"

Hulâsa-i ma'nâ budur ki: Âşıklık aşk ve âşık ve ma'şûk nisbetlerinin vücûduna muhtâcdır. Binâenaleyh âşıkda bu zevk-ı aşkın devâmı için esmâ ve sıfâtının güzel olan vech-i vahdetinin zekâtını, ya'ni her ân-ı gayr-ı münkasımda bizim bizliğimize vücûd veren atâyâ-yı esmâiyyeni "Kün!" emrin ile ibzâl buyur da kâmillere inkısâm eden rûh-i küllî-i Muhammedî'nin şerhini açık söyle!

کز کرشمهٔ غمزهٔ غمازهٔ   بر دلم بنهاد داغ تازهٔ

1823. *Şöyle ki, kirpik kırparak nâz ve göz ucu ile gıcıklayıcı olan bakışından gönlümün üzerine tâze yara koysun.*

"Kirişme" nâz ederek göz ucu ile bakmak; "gamze" göz kırpmak; "gammâze" dürtücü ve gıcıklayıcı ma'nâlarınadır.

Ya'ni o şerhi öyle söyle ki, o esrâr-ı cân-ı Muhammedî, bir mahbûbe-i dilârâ gibi karşımda tecessüm etsin ve kirpik kırparak karşımda nâz ve göz ucu ile gönlümü gıcıklayarak baksın; onun bu bakışı gönlümün üzerine tâze bir yara açsın.

جمع صورت با چنین معنیٔ ژرف   نیست ممکن جز بسلطان شگرف

1824. *Böyle derin ma'nâ ile sûreti cem' etmek, azîm kuvvetin gayrisiyle mümkin değildir.*

Biz, rûh-ı küllî-i Muhammedî'nin şerhini taleb ettik; o derin ve nihâyetsiz ma'nâyı, sûretden ibâret olan harf ve savt ile cem' etmek pek büyük bir kuvvet-i isti'dâdın gayrisiyle mümkin değildir.

Ya'ni zaîfu'l-isti'dâd olanlara bu derin ma'nâyı harf ve savt ile ve lafız ile öğretmek mümkin değildir. Nitekim biz bu ma'nâları kirişme, gamze ve gammâze gibi âlem-i sûrete âid ta'bîrât ile işâret ettik.

سکر و هشیاری بباید جمع کرد   تا براه فقر باشی شیر مرد

1825. *Sarhoşluğu ve ayıklığı cem' etmek lâzımdır; tâ ki fakr yolunda erkek arslan olasın.*

Ma'lûm olsun ki sâlikin umûmiyetle üç hâli vardır: Birisi fark, diğeri **cem'** ve üçüncüsü **cem'u'l**-cem'dir. "Fark hâli" kişi kendisini ve eşyâyı ve Hakk'ı ayrı ayrı birer vücûd görmekten ibârettir ki, âmme-i mü'minîn ve mübtedî sâliklerin hâlidir. Bunların nazarında halkın vücûdu Hakk'ın hicâbıdır. İkincisi "cem' " hâlidir ki, sülûk ve mücâhedât netîcesinde, kendi vücûdunu ve eşyânın vücûdunu Hakk'ın vücûdunda fânî görür. Bu hâl, mutavassıt olan sâliklerin ve bilcümle meczûbların hâlidir ki, bunların nazarında da Hakk'ın vücûdu, halka hicâb olur; ve buna "**sekr**" de derler. Üçüncüsü "cem'u'l-cem'" veyâ "**fark ba'de'l-cem'** " hâlidir ki, nazarda Hakk'ın vücûdundan başka bir vücûd kalmamakla berâber, halkın vücûdunu da vücûd-ı Hak'da müşâhede eder. Binâenaleyh bu zevât-ı kirâm için halkın vücûdu Hakk'a ve Hakk'ın vücûdu halka hicâb olmaz. Bu nazar kâmillerin hâlidir ve bunlar sarhoşluk ile, ayıklık hâlini cem' etmiş olurlar; ve "fakr-ı etemm" hâli budur. Zîrâ cemî'-i hâl ve şanlarında kendilerini ve bilcümle eşyâyı hakîkatde Hakk'a muhtâc görürler. Sekr hâli galebe edince, onun hükmüne göre söz söylerler. Meselâ "ene'l-Hak" ["Ben Hakk'ım"] ve سبحانى ما اعظم شانى (Sübhânî mâ a'zama şânî) ["Kendimi tesbîh ederim, şânım ne büyüktür"] ve ليس فى جبتى سوى الله (Leyse fî cübbetî sivâllâh) ["Cübbemde Allah'dan gayri yoktur"] derler. Bu mertebede bu söz, ayn-ı hakîkatdir; çünkü gördüklerini söylerler. Bunları inkâr edenler ve bu sözleri vâkı'a mutâbık görmeyenler hatâ ederler. Ve ayıklık ve sahv hâli galebe ettiği vakit, keserâtın hükmüne göre söz söylerler ve halkı irşâd ederler. Onların bu sözleri ve muâmeleleri de doğrudur. Binâenaleyh hakîkat-ı hâle muttali' olmayan kimseler, bu zât bir böyle, bir şöyle söylüyor; bunun hangisi doğrudur diyerek kendi akıllarıyla vezne kalkarlar ve inkâr veyâ te'vîl ederler. Halbuki inkârlarının sebebi, kendilerinin cehil ve gafleti olduğunu bilmezler.

من حلالش کردم ار خونم بریخت   من همی گفتم حلال او می گریخت

1826. *Eğer kanımı döktü ise, ben helâl ettim; ben helâl diyorum, o kaçıyor idi.*

"O" zamîri ma'şûk-ı hakîkî olan Hakk'a râci'dir. "Kan dökmek"den murâd tecellî-i zâtîdir ki şimşek gibi çakıp istitâr eder ve çaktığı vakit abd için fenâ-ender-fenâ ve mahv-ı küllî hâsıl olur. "Helâl etmek"den murâd, mülk-i vücûdu sâhib-i hakîkîsine bırakmaktır.

Ya'ni ma'şûk-ı hakîkî tecellî-i zâtîsi ile benim varlığımı mahv ettiyse, zâten mülk-i vücûdu ona teslîm ettim ve ben اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لله (Hac, 22/56) ya'ni "Bu günde mülk Allah'ındır" dedikçe, o kaçıyor idi. Ya'ni benim gayriyyet libâsıyla bu âlem-i taayyün ve sûretde kalmamı murâd ediyor idi.

چون گریزانی ز نالهء خاکیان غم چه ریزی بر دل غمناکیان

1827. *Mâdemki toprağa mensûb olanların nâlesinden kaçıyorsun, gamnâkîlerin gönlüne gamı niçin dökersin?*

Ey ma'şûk-ı hakîkî, mâdemki topraktan yaratmış olduğun âşıkların nâlelerine bakmayıp onları, murâd ettiğin kadar, âlem-i sûretde bırakıyorsun; ya'ni zâtını sıfâtınla setr ediyorsun; o halde senin firâkınla gamnâk olanlara mensûb bulunan âşıklarının gönlüne bu firkat gamını niçin döküyorsun.

ای که هر صبحی که از مشرق بتافت همچو چشمهء مشرقت در جوش یافت

1828. *Ey sen ki, maşrıkdan parlayan her subh, maşrık çeşmesi gibi seni cûş içinde buldu.*

"Maşrık"dan murâd, âlem-i ervâh; "subh"dan murâd ervâhın âlem-i taayyünde zuhûru; "çeşme-i maşrık"dan murâd güneştir.

Ya'ni âlem-i ervâh maşrıkından, cism-i hâkîye taalluk ederek tulû' eden her bir rûh, güneş nasıl huzemât-ı zıyâiyyesini eşyâ üzerine saçarsa, seni de öylece şems-i zâtından, sıfât ve esmânı kendi üzerine fışkırır bir halde buldu.

Ya'ni rûh, atâyâ-yı esmâiyyeni kaynar ve fışkırır bir halde buldu.Bu beyt-i şerîfde وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَ بَاطِنَةً (Lokman, 31/20) ya'ni "Allah Teâlâ zâhirî ve bâtınî ni'metlerini sizin üzerinizde itmâm eyledi" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

چون بهانه داری این شیدات را ای بها نه شکرین لبهات را

1829. *Sen bu deline niçin bahâne edersin; ey sen ki, senin şekere mensûb olan dudaklarına bahâ yoktur.*

"Dudaklar"dan murâd, Hâlık, Bârî ve Musavvir ve emsâlî esmâ-i ilâhiyyedir ki, onlardan vücûd-ı izâfî âleminde kelimât-ı eşyâ sudûr eder. Nitekim âyet-i kerîmede قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّى (Kehf, 18/109) ya'ni "Yâ Habîbim de ki, Rabb'imin kelimeleri için denizler mürekkeb olsa, Rabb'imin kelimeleri bitmezden evvel, denizler biter idi" buyrulur. "Şekkerîn"den murâd, âsâr-ı esmânın letâfetidir.

Ya'ni "Ey ma'şûkum, sen bu deli âşıkına niçin bahâneler îrâd edersin? Senin tatlı ve latîf olan atâyâ-yı esmâiyyene bir had ve kıymet ta'yîni mümkin değildir.

ای جهان کهنه را تو جان نو　　　از تن بی جان و دل افغان شنو

1830. [1801] *Ey sen ki, eski cihâna yeni cansın! Cansız ve gönülsüz tenden efgânı dinle!*

"Eski cihân"dan murâd, Cenâb-ı Pîr efendimizin vücûd-ı şerîf-i unsurîleridir ki, sûretde âlem-i sagîr ve ma'nâda âlem-i kebîrdir; ve bilcümle insân-ı kâmillerin vücûd-ı şerîfleri de böyledir. "Cansız ve gönülsüz ten" ta'bîri de bunu te'yîd eder.

Ya'ni "Ey yaşlanmış ve eskimiş olan âlem-i vücûduma her ân-ı gayr-ı münkasımda teceddüd-i emsâl ile tâze can veren Hâlık'ım; cânı ve gönlü senin sıfat-ı hayâtından ve tecelliyât-ı esmâiyyenden bulan ve hadd-i zâtında cemâddan ibâret olan bu tenden çıkan efgânı dinle!"

شرح گل بگذار از بهر خدا　　　شرح بلبل گو که از گل شد جدا

1831. *Allah için gülün şerhini bırak; bülbülün şerhini söyle ki, gülden ayrı oldu.*

"Gül"den murâd, vücûd-ı Hak'dır; "bülbül"den murâd âşık-ı Hak olan kâmildir. Bu hitâbı Cenâb-ı Pîr kendi nefs-i şerîflerine yapıyor.

Ya'ni "Hakk'a hitâben söylediğin esrârı bırak da Hak gülünden ayrılıp, vücûd-ı izâfî âlemine hübût eden bülbül-i âşıktan bahs et!" demek olur.

از غم و شادی نباشد جوش ما　　　با خیال و وهم نبود هوش ما

1832. *Bizim kaynamamız gam ve şâdîden olmaz; bizim aklımız hayâl ve vehim ile olmaz.*

Bizim cûşumuz ve kaynamamıza sebeb, âlem-i tabîata âid gam ve şâdî değildir. Zîrâ gam ve şâdînin menba'ı, vehim ve hayâldir. Halbuki bizim aklımız hayâlden ve vehimden kurtulmuştur. Aklımız akl-i kül mertebesine irtikā etmiş ve hayâl ve vehim aşağılarda kalmıştır. Binâenaleyh bizi cûş u hurûşa getiren gam ve şâdîden başkadır. Nitekim yukarıda 1820 numaralı باغ سبز عشق کو بی منتهاست　جز غم و شادی درو بس میدهاست beytinde buna işâret ettik.

حالتی دیگر بود کان نادرست   تو مشو منکر که حق بس قادرست

1833. *Diğer bir hâldir ki, o nâdirdir; sen münkir olma ki, Hak çok kādirdir.*

Ya'ni bizi cûş u hurûşa getiren şey, durgunluğun hâricinde olan bir hâldir ki, o hâl acîb ve nâdirdir. Sakın bu hâli inkâr etme! Hak Teâlâ Hazretleri çok kādirdir. Ya'ni eğer kendi akl-ı kāsırânen ile vezn edip inkâr edersen, Hakk'ın kudretini mahdûd olan aklının dâiresinde tahdîd etmiş olursun.

تو قیاس از حالت انسان مکن   منزل اندر جور و در احسان مکن

1834. *Sen insanın hâlinden kıyâs etme; menzili cevirde ve ihsânda yapma!*

Ya'ni sen varlığını Hakk'ın varlığında fânî kılan; ve vehim ve hayâlden kurtulan insân-ı kâmilin hâlini, Hakk'ın varlığını ayrı ve kendi varlığını da ayrı gören ve kendi vehim ve hayâlinin îcâd ettiği enâniyetde müstağrak olan insân-ı nâkısın hâline kıyâs etme! Ve bu kıyâs ve istidlâlin ile, insân-ı kâmilin menzilini ve makāmını, kendi menzil ve makāmın gibi cevr ve ihsân, ya'ni gam ve şâdî sâhasına hasr etme!

جور و احسان رنج و شادی حادثست   حادثان میرند و حقشان وارثست

1835. *Cevr ve ihsân ve gam ve şâdî hâdistir; hâdisler ölürler ve Hak onlara vârisdir.*

Zulüm ve adl ve gam ve şâdî, hâdis olan âleme âid sıfatlardır; ve hâdis olan şeylerde bakā olmaz; onlar ölürler ve zâil olurlar ve bilcümle hâdisât vücûd-ı Hak'da tekevvün ettikleri cihetle, hepsi yine kendi asılları olan Hakk'a rücû' ederler. Ve sûre-i Hadîd'de vâki' وَ لِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ (Âl-i İmrân, 3/180) ya'ni "Semâvât ve arzın mîrâsı Allah'ındır" âyet-i kerîmesi mûcibince, Hak Teâlâ Hazretleri bunların cümlesinin vârisi olur.

صبح شد ای صبح را پشت و پناه   عذر مخدومی حسام الدین بخواه

1836. *Ey sabâhın zahîri ve melcei, sabâh oldu; mahdûmum Hüsâmeddîn'in özrünü dile!*

Nefehâtü'l-Üns'de beyân olunduğu üzere, bu *Mesnevî-i Şerîf*'i Hz. Pîr efendimiz, ara sıra gecenin ibtidâsından sabâha kadar söylerler ve Çelebi Hüsâmeddîn efendimiz yazarlar idi. İnceliği meydanda olan bu bahsin, böyle bir geceye müsâdif olduğu anlaşılıyor. Binâenaleyh Cenâb-ı Pîr efendimiz, Çelebi Hüsâmeddîn efendimizi, âdet-i beşeriyye hilâfında sabâha kadar işgâl buyur-

muş olduklarından dolayı, kendi tarafından özür dilemesini, makām-ı nâzın îcâbı olarak Hakk'a havâle buyuruyor ve Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Çelebi'ye bir tecellî-i hâssını niyâz ediyor. Cenâb-ı Pîr'in Hz. Çelebi hakkında bu gibi lutufkârlıkları çoktur. *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mezkûr olan birisini nakl edeyim:

Hz. Pîr efendimiz bir kış gecesi, vakitsiz Çelebi'nin evine gitmiş ve ev halkı uyumuş idi. O esnâda pek çok kar yağmakta idi. Cenâb-ı Pîr avdet buyurmadılar ve ashâba zahmet olmasın diye kapıyı da çalmadılar; gündüze kadar ayakta beklediler. Mübârek başlarına kar yağdı . Gündüz kapıyı açtıkları vakit, Cenâb-ı Pîr'i o halde gördüler ve Çelebi hazretlerine haber verdiler; ve Çelebi gelip, Hz. Pîr'in mübârek ayaklarına kapandı ve ağlayarak özür diledi; ve Hz. Pîr iltifat buyurarak alınlarından öptü. Mürîdâna buyurdular ki: "Şeyh, mürîdlerden müstağnî olmakla berâber, yine onlara bu siyâk üzere izzet ve hürmet eder. Mürîd için şeyh hakkında bi-tarîk-ı evlâdır." İşte bu beyt-i şerîfdeki özür dahi bu kabildendir.

عذر خواه عقل كل و جان تويى جان جان و تابش مرجان تويى

1837. *Akl-ı küllün ve rûh-ı küllün özür dileyicisi sensin; cânın cânı ve mercânın revnakı sensin.*

"Rûh-ı kül" den murâd, rûh-ı küllî-i Muhammedî'dir; ve "akl-ı kül" onun sıfatıdır. "Cânın cânı"ndan murâd Hak'dır; zîrâ rûh-ı küllînin hakîkatı ve cânıdır. Ve "mercân"dan murâd insân-ı kâmilin taayyünüdür ki, onun revnakı ve parlaklığı, Hakk'ın tecellî-i hâssı ile olur.

Bu beyit, evvelki beyite merbûtdur; zîrâ yukarıda Hüsâmeddîn Çelebi'nin özrünü sen dile buyurmuş idi; burada, rûh-ı kül ve akl-ı kül tarafından özür dileyici ancak sensin demekle, kendilerinin hakîkat-ı muhammediyyeyi ve onun sıfatı olan akl-ı küllü hâmil olduklarına işâret ederler.

تافت نور صبح و ما از نور تو در صبوحى بامى منصور تو

1838. *Sabâhın nûru parladı ve biz senin nûrundan, sabâh vakti içilen bir şarâb içinde senin bâde-i Mansûr'un ileyiz.*

Âlem-i âfâk, sabâhın nûruyla aydınlandı. Biz ise, Çelebi Hüsâmeddîn ile berâber, âlem-i enfüsde senin tecellî-i zâtînden sabâh vakti içdiğimiz bir şarâb-ı vahdet içinde Mansûr'un bâdesi ile meşgûlüz.

"Mansûr'un bâdesi"nden murâd, Hallâc-ı Mansûr hazretlerine münkeşif olan sırr-ı vahdetdir ki "ene'l-Hak" na'rasının zuhûrunu îcâb eder.

دادهء تو چون چنین دارد مرا   باده که بود کو طرب آرد مرا

1839. *Senin atân, mâdemki beni böyle tutuyor, bâde kim oluyor ki, o bana tarab getirsin.*

Senin atâyâ-yı zâtiyyen mâdemki beni böyle sarhoş edip mertebe-i ittihâda getiriyor; maddî şarâbın ne hükmü vardır ki, o bana tarab ve neş'e verebilsin.

باده در جوشش گدای جوش ماست   چرخ در گردش گدای هوش ماست

1840. [1811] *Bâde kaynayışta, bizim kaynamamızın dilencisidir; felek devrinde bizim aklımızın dilencisidir.*

Bu beyt-i şerîf, bâde-i Mansûr'un iktizâsı olarak söylenmiş bir sözdür. Zîrâ kâmilin lisânı makām-ı vahdetde, lisân-ı Hak'dır; binâenaleyh bu sözler, Cenâb-ı Mevlânâ efendimizin sûret-i beşeriyyelerine âid değildir. Nitekim demişlerdir:

Mansûr ene'l-Hak söyledi
Hakdır sözü Hak söyledi

Ve Kur'ân-ı Kerîm'de bu makām وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى (Enfâl, 8/17) ya'ni "Attığın vakit sen atmadın; velâkin Allah attı" âyet-i kerîmesinde işâret buyrulur.

باده از ما مست شد نی ما از و   قالب از ما هست شد نی ما از و

1841. *Bâde bizden sarhoş oldu, biz ondan değil. Kalıb bizden mevcûd oldu; biz ondan değil.*

Uşşâk-ı ilâhînin sarhoşluğu, muhabbet-i ilâhî şarâbındandır; ve muhabbet-i ilâhî cemî'-i eşyânın aslıdır. Ve şarâbın cûşu ve kaynaması ve hattâ cemî'-i zerrât-ı eşyânın hareketi, hubb-i ilâhînin sereyânındandır. Nitekim baş tarafda 10 numaralı beyitte آتش عشقست کاندر نی فتاد   جوشش عشقست کاندر می فتاد buyrulmuş idi. Binâenaleyh vahdet-i Hak'da müstağrak olan kâmilin aşkı, bihasebi'l-ittihâd, hubb-i ilâhînin aynıdır. Şu halde şarâb elbette kâmilin aşkından kaynayıp sarhoş olmuş olur; ve kâmilin sarhoşluğu da, bâdeden değil, aşk-ı ilâhîdendir. Ve kezâ kālıb-ı kâmilin kemâli, kâmilin ma'nâsından ve rûhundan mevcûd oldu; yoksa kâmilin kemâli kalıbdan ve cesedden mevcûd olmadı. Zîrâ kalıb ve cesed onların hakîkatlerinin merkebidir; ve râkib olmasa, merkebe lüzûm kalmaz.

ما چو زنبوريم و قالبها چو موم　　　خانه خانه کرده قالب را چو موم

1842. *Biz arı gibiyiz ve kalıblar mum gibidir; kalıbı mum gibi hâne hâne etmişdir.*

Ya'ni ilm-i ilâhîde olan bizim hakîkatlerimiz, arılar gibidir; âlem-i ecsâddaki kalıblarımız ve cesedlerimiz balmumu gibidir. Arılar balmumunu nasıl ki hâne hâne ve delik delik yapıp, içine bal doldururlarsa, bizim hakāyıkımız dahi unsuriyyâtdan birer cesede taalluk ederler; ve her bir cesed birer hâne olur. Ve onların içini kendi kemâlâtıyla doldururlar.

İsmâîl-i Ankaravî (k.s.) hazretleri bu beyitlerde rûhun cesedden mukaddem olması veyâ cesed ile berâber tekevvün etmesi mes'elesini mevzû'-i bahs etmiş ve rûhun cesedden mukaddem olması mezhebini beyân buyurmuştur.

Bu mes'ele hakkında biraz îzâhât i'tâsı lâzım gelir: Vücûd-ı hakîkî-i Hak ahadiyyet, vahdet, vâhidiyyet mertebelerinde vitriyyet üzere olup libâs-ı gayriyyetle mertebe-i rûhiyyete tenezzülünde şef'iyyetle muttasıfdır. Ve Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ (Fecr, 89/3) âyet-i kerîmesinde bu mertebelere kasem buyurur. Ve bu şefiyyet, küllü'l-kül olan rûh-ı Muhammedî ile hâsıldır. Binâenaleyh bu şef'iyyet ve isneyniyyet bir emr ve şe'n-i ilâhîden ibârettir. Onun için Kur'ân-ı Kerîm'de قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّى (İsrâ, 17/85) ["De ki rûh Rabb'imin emrindendir"] buyrulmuştur. Ba'dehû küllü'l-kül olan bu rûh-ı Muhammedî'den bilcümle enbiyâ ile, kümmel-i evliyâ hazarâtının ervâh-ı külliyyeleri müteayyen olmuş ve onlardan her birine tâbi' olan ümemin ervâh-ı cüz'iyyeleri henüz müteayyen olmayıp kuvvede kalmıştır. Bu hakîkate binâen hükemâ-yı islâmiyye nüfûs-ı külliyyenin kable'l-ecsâm ve nüfûs-ı cüz'iyyenin, ba'de'l-ecsâm husûlüne kāil olmuşlar ve İmâm-ı Gazzâlî hazretleri dahi aynı mütâlaada bulunmuştur. Sadreddîn-i Konevî hazretleri dahi Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (r.a.) hazretlerinden naklen bu husûsu beyân buyurmuşlardır. Nitekim Mevlânâ Câmî hazretleri İbn Fâriz hazretlerinin *Kasîde-i Hamriyye*'sinin ilk beytinde yazdığı şerhde bu babda ba'zı îzâhât vermiştir. Binâenaleyh bu mes'elede iki mezheb vardır. Bu babdaki tafsîlâtı fakîr *Fusûsu'l-Hikem*'e yazdığım şerhde Fass-ı Mûsevî ibtidâsında, o bahse taalluku hasebiyle zikr ettim. Cenâb-ı Pîr efendimizin bu beyt-i şerîflerinde bu iki mezhebden hangisini beyân buyurdukları vâzıh değildir. Zîrâ "biz" ta'bîriyle kendi rûh-i küllîlerine işâret buyurmuş olmaları vâriddir. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir gazellerinde zât-ı şerîflerine işâreten şöyle buyururlar:

پیش ازان کاندر جهان باغ ومی و انگور بود

از شراب لا یزالی جان ما مخمور بود

"Cihânda bağ ve mey ve üzümün vücûdundan mukaddem canımız şarâb-ı lâ-yezâlîden mahmûr idi."

رجوع بحکایت خواجهء تاجر

Tâcir efendinin hikâyesine rücû'

بس درازست این حدیث خواجه گو　　تا چه شد احوال آن مرد نکو

1843. *Bu çok uzundur; efendinin haberini söyle; o iyi adamın ahvâli acabâ ne oldu?*

Bu rûhun ebdâna taalluku bahsi uzundur. Tâcir efendinin hikâyesini söyle; tûtîsinin gaybûbetinden sonra acabâ o iyi adamın ahvâli ne oldu?

خواجه اندر آتش و درد و حنین　　صد پراکنده همی گفت این چنین

1844. *Efendi ateş ve derd ve nâle içinde böylece yüz perâkende söylemekte idi.*

Efendi tûtîsinin titreyip düşmesi üzerine, âteş-i firkat ve gam ve nâle ve şevk içinde, yukarıda îzâh ettiğimiz vech ile, yekdîğeriyle tevfîki müşkil ve çok perîşân sözler söylemekte idi.

گه تناقض گاه ناز و گه نیاز　　گاه سودای حقیقت گه مجاز

1845. *Ba'zan tenâkuz, ba'zan nâz ve ba'zan niyâz ve ba'zan da hakîkat ve ba'zan dahi mecâz sevdâsını söylüyordu.*

Nâz, niyâzın ve hakîkat, mecâzın zıddı olduğundan, gâh birini ve gâh dîğerini söylemek bittâbi' sûret-i zâhirede tenâkuz olur.

مرد غرقه گشته جانی میکشد　　دست را در هر گیاهی میزند

1846. *Gark olmuş adam acîb bir sûretde can koparır; her bir ota el vurur.*

"Cânî" de 'yâ" taaccüb içindir. Boğulmakta olan adam acîb bir sûretde can çekişir. Eline geçen her bir ota ve köke sarılır. Nitekim Türkçe'de "Denize düşen, yılana sarılır" darb-ı meseli meşhûrdur.

تا کدامش دست گیرد در خطر دست و پایی میزند از بیم سر

1847. *Nihâyet tehlike içinde onu hangi el tutarsa, baş korkusundan acîb bir sûretde el ve ayak vurur.*

"Pâyî" deki "yâ" dahi taaccüb içindir. Ya'ni boğulmak üzere bulunan bir kimseyi hangi el tutarsa, o kimse başını kurtarmak için eliyle ve ayağıyla acîb bir sûretde çırpınır.

دوست دارد دوست این آشفتگی کوشش بیهوده به از خفتگی

1848. *Dost bu perîşanlığı sever; beyhûde çalışmak uyumakdan iyidir.*

Ma'şûk-i hakîkî olan Hak, kendisine âşık olan kullarının bu perîşanlığını ve sâika-i aşk ile çırpınmasını sever. Zîrâ bu vücûd-ı unsurî içinde kaldıkça vuslat mümkin olmadığına nazaran, beyhûde olan bu ıztırâb-ı aşk, herhalde o ma'şûk-ı hakîkiye karşı uyumak ve müncemid bir hâlde bulunmaktan daha iyidir. Nitekim (s.a.v.) Efendimiz ان الله لا يحب البطالين ya'ni "Allah Teâlâ tenbelleri sevmez" buyurur.

انکه او شاهست او بیکار نیست ناله از وی طرفه کو بیمار نیست

1849. *O kimse ki şâhdır, o işsiz değildir; ondan nâle acîbdir ki, o hasta değildir.*

Âlem-i ma'nâda şâh olan insân-ı kâmil, işsiz değildir; onun âlem-i sûretde pek çok tasarrufâtı ve işleri vardır. Meselâ hayvâniyyet mertebesinde bulunan insanları terbiye edip makām-ı insâniyyete getirir ve emrâz-ı nefsâniyye ile ma'lûl olanları tedâvî eder; fakat kendisi bu gibi ilel ve emrâz ile ma'lûl ve hasta olmadığı halde, onun âh u enîni şâyân-ı taaccübdür.

بهر این فرمود رحمان ای پسر کل یوم هو فی شأن ای پسر

1850. *Ey oğul, bunun için Rahmân* كل يوم هو فى شأن *buyurdu ey oğul!*
[1821]

Ya'ni, oğlum insân-ı kâmil nasıl işsiz olur ki? O vücûd-ı nefsânî ile değil, vücûd-ı rahmânî ile kāimdir ve Rahmân-i Azîmü'ş-şân ise sûre-i Rahmân'da kendi hakkında كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) ya'ni "O her ânda bir şe'ndedir" buyurdu. Ve bu sûre-i şerîfenin mevzû'u rahmet-i rahmâniyyedir.

Bu beyt-i şerîfde urefâ-yı Muhammediyye için zevk-ı azîm olduğundan, bu sûre-i şerîfenin sırrı hakkında îzâhât i'tâsı fâidelidir:

Hak Teâlâ اَلرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ (Rahmân, 55/1,2) ya'ni "Rahmân Kur'ân'ı ta'lîm etti" buyurdu da, "Allah Kur'ân'ı ta'lîm etti" buyurmadı. Sırrı budur ki; nüfûs-ı külliyyenin mazharları olan enbiyâ ve rusülden her birisi vücûd-ı unsurîde mazhar oldukları ism-i hâsların hükmünü ve eserini ve hazînesinde mahfûz olan ilim ve hikmetini ve zevkını ve tecellîsini, hakîkat-ı muhammediyyeden alıp ızhâr eder ve bu ızhâr şehevât-ı tabîiyye ve ahlâk-ı rediyyeye inhimâkleri hasebiyle, esmâ-i celâliyyeden bir ismin intikāmına ve terbiye-i kahrına istihkāk kesb eden bir ümmete şefâat ederek, onları o ism-i celâlînin kahır ve azâbından kurtarmak içindir.

İmdi ism-i Muntakim ve Kahhâr'ın intikam ve kahrı hafîf olduğu vakit Raûf ve Rahîm isimlerinin şefâati ile sâkin olur; fakat intikam ve kahır şiddetli olursa, sâir isimlerin şefâati müessir olmaz. Çünki ona mukāvemet edemezler. Binâenaleyh ancak isim-i "Rahmân" şefâat edebilir; zîrâ وَ رَحْمَتى وَسِعَتْ كُلَّ شَئٍ (A'râf, 7/156) ["Rahmetim ise her şeyi kaplamıştır"] mûcibince Rahmân ism-i şerîfinin rahmeti bütün esmâyı ihâta etmiştir. Hiçbir ismin ona mukāvemeti yoktur. Âdem (a.s.)dan Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'e gelinceye kadar meb'ûs olan enbiyâ ve rusülden her birisi ümmet-i hâssayı da'vet edip, ona şefâat eyledi. Zîrâ onların mazhar oldukları ism-i hâsların her birinde, ism-i Rahmân kadar ihâta ve kuvvet ve cem'iyyet yoktur; ve ism-i Rahmân onların mazhar oldukları ismin hayyizi ve dâiresi kadar rahmet eder. Binâenaleyh bu adem-i ihâta hasebiyle esmâ-i kahriyyenin rubûbiyyeti altında kalmış olan muhtelif tâifelerin umûmuna şefâat edemediler. Vaktâki küllün mebde'i ve asıl ve fer'in câmi'i olan Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in devr-i devlet ve saltanatı geldi, hakk-ı saâdetlerinde وَ مَا اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) ["Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"] buyrulduğu üzere, cem'iyyet-i külliyye ve mazhariyyet-i zâtiyye sâhibi olduğu için vücûd-ı saâdetleri ayn-ı rahmet-i rahmâniyye ve şerîatı, bilcümle şerâyi'-i sâbıkayı câmi' oldu. Binâenaleyh rahmet-i rahmâniyye ile cemî'-i avâlime ve ümeme kābiliyyetleri mikdârınca rahmet olup şefâat etti ve onun ümmeti rahmet içinde rahmet olan "rahmet-i rahîmiyye"ye müstehak oldu. Böyle olunca (s.a.v.) Efendimiz makām-ı hâss-ı şefâatin seyyidi ve efendisidir. Kur'ân-ı Kerîm ise وَ مَا اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيراً وَ نَذِيراً وَ لَكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ (Sebe', 34/28) ["Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler"] âyet-i kerîmesi mûcibince, sâkinân-ı arzın

cümlesini tarîk-ı hidâyete sevk edip, onları esmâ-i celâliyyenin yed-i kahrından kurtararak şefâat için geldiği cihetle, bu sûre-i şerîfede اَلرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ (Rahmân, 55/1-2) ["Rahmân Kur'ân'ı ta'lîm etti"] hitâbı vâki' oldu. İsm-i Rahmân'ın fevkında şefâat edebilecek diğer bir isim olmadığı ve Kur'ân'dan başka bir tarîk-ı hüdâ bulunmadığı için nebiyy-i zîşân Efendimiz, Hâtem-i enbiyâ oldu. Bu ismin dâiresinden çıkılınca, onun zıddı olan Kahhâr ve Müntakim isimlerinin dâire-i terbiyesine girilmek pek tabîi olur. Binâenaleyh Hâtem-i enbiyâdan sonra başka bir peygambere ve Kur'ân'dan başka bir kitâba intizâr edenler, artık kahır ve intikām bekleyebilirler.

اندرین ره می تراش و می خراش　　تا دم آخر دمی فارغ مباش

1851. *Bu yolda yontul ve tırmalan; son nefese kadar bir ân fâriğ olma!*

Bu beyt-i şerîfde "Benim sülûkum nihâyet buldu; artık kâmil oldum" diye amelden ve mücâhededen fâriğ olan evhâm ve hayâlât sâhiblerine tenbîh vardır. Zîrâ vücûd-ı unusurî mertebesinin iktizâsı, bu taayyün zâil oluncaya kadar amel ve mücâhededir. Ve ekâbir-i tarîkat (kaddesallâhu esrârahüm) hazarâtının ef'âli, mazbût ve meydandadır.

تا دم آخر دمی آخر بود　　که عنایت با تو صاحب سر بود

1852. *Âkıbet son nefesin bir ânı olur ki, senin ile inâyet sâhib-i sır olur.*

Sâlik "Ben birçok yıllar mücâhede ettim ve evrâd ve ezkâr ile meşgûl oldum; vech-i hakîkat bana nikābını açmadı" diye me'yûs olmamalıdır; zîrâ Hak Teâlâ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (Tevbe, 9/120) ya'ni "Muhakkak Allah Teâlâ muhsinlerin ecrini zâyi' etmez" buyurduğu cihetle, son nefesde bir ân olur ki, o ân içinde Hakk'ın inâyeti seninle sâhib-i sır, ya'ni hem-râz olur ve sana vech-i hakîkatten nikābı kaldırıverir ve seni hayât-ı berzahiyyede körlükten kurtarır.

هر چه کوشد جان که در مرد و زنست　　گوش و چشم شاه جان بر روزنست

1853. *Erkekde ve kadında olan cân her neye çalışırsa cânın şâhının sem'i ve basarı pencere üzerindedir.*

Erkeğin ve kadının cesedlerini tahrîk eden rûhdan kavlen ve fiilen ne gibi âsâr zâhir olursa, rûhun şâhı ve mutasarrıfı olan Hakk'ın sem'i ve basarı, bu ecsâd pencereleri üzerinde nâzırdır. Binâenaleyh ey sâlik, mücâheden ve sa'yin Allah Teâlâ indinde mazbûtdur.

Bu beyt-i şerîfde لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ (Nisâ, 4/32) ya'ni "Erkekler için kazandıkları şey cinsinden nasîb vardır; ve kadınlar için de kazandıkları şey cinsinden nasîb vardır" ve فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى (Âl-i İmrân, 3/195) ya'ni "Rab'leri onlara isticâbet eder; muhakkak ben sizden, erkekten olsun, kadından olsun bir âmilin amelini zâyi' etmem" âyet-i kerîmelerine işâret buyrulur.

بیرون افکندن خواجه طوطئ مرده را از قفص و پریدن

Efendinin ölmüş tûtîyi kafesten dışarıya bırakması ve uçması

بعد ازآنش از قفص بیرون فکند   طوطیك پرید بر شاخ بلند

1854. *Ondan sonra kafesten dışarıya bıraktı; tûtîcik yüksek ağaç dalı üzerine uçtu.*

طوطئ مرده چنان پرواز کرد   کافتاب از شرق ترکی تاز کرد

1855. *Ölmüş tûtî öyle uçtu ki, nitekim güneş şarktan bir sür'at ile seyr etti.*

خواجه حیران گشت اندر کار مرغ   بی خبر تاگه بدید اسرار مرغ

1856. *Efendi kuşun işinde hayrân oldu; habersiz olarak ansızın kuşun esrârını gördü.*

روی بالا کرد و گفت ای عندلیب   از بیان حال خود مان ده نصیب

1857. *Yüzünü yukarı kaldırdı ve dedi: Ey bülbül, kendi hâlinin beyânından bize nasîb ver!*

او چه کرد آنجاکه تو آموختی   ساختی مکری و مارا سوختی

1858. *O, orada ne yaptı ki, sen öğrendin; bir hîle yaptın ve bizi yaktın.*

O Hindistan'daki tûtî ne yapmış idi ki, sen onu öğrendin de böyle bir hîle yaptın ve bu hîle ile bizi yaktın.

گفت طوطی که بفعلم پند داد   که رها کن لطف و آواز گشاد

1859. *Dedi: Tûtî letâfeti ve güzel sesi terk et! diye bana fiil ile nasîhat verdi.*

Kafesten uçan tûtî, tâcir efendiye cevâben dedi ki: O Hindistan'daki tûtî letâfet göstermeyi ve latîf ses çıkarmayı terk et ki, kafesten kurtulasın diye bana fiili ile nasîhat verdi.

زانکه آوازت ترا در بند کرد   خویش را مرده پی این پند کرد

1860. [1831] *Zîrâ senin sesin seni habs etti (diye) kendisini bu nasîhat için ölmüş yaptı.*

یعنی ای مطرب شده با عام و خاص   مرده شو چون من که تا یابی خلاص

1861. *Ya'ni ey husûsa ve umûma mutrib olmuş, benim gibi ölmüş ol ki, âkıbet halâs bulasın, (demek istedi.)*

دانه باشی مرغکانت بر چنند   غنچه باشی کودکانت بر کنند

1862. *Dâne olursan, seni kuşcağızlar toplarlar; gonca olursan seni çocuklar koparırlar.*

دانه پنهان کن بکلی دام شو   غنچه پنهان کن گیاه بام شو

1863. *Dâneyi gizle, tamâmiyle tuzak ol; goncayı gizle, dam otu ol!*

Ya'ni kendi ilim ve irfânını gizle ki, halkın sana teveccühü ve seni medhi ile nefsinde kibir ve ucub illetleri teşeddüd etmesin; belki bu ilim ve irfânı nefsini terbiye husûsunda isti'mâl et ve netîcede tecelliyât-ı latîfe-i ilâhiyyenin tuzağı ol ve gönül bağında biten ma'rifet-i ilâhiyye goncasını sakla; damda biten ve halkın nazarında hakîr ve muzır göründüğü için sökülüp atılan ot ol!

هر که کرد او حسن خود را در مزاد   صد قضای بد سوی او رو نهاد

1864. *Her kim ki kendi güzelliğini mezâda çıkardı, yüz fenâ kazâ onun tarafına yüz koydu.*

Her kim kendi kemâlâtını ızhâr edip müsâbakaya kıyâm ederse, bu da'vâyı enâniyyet sebebiyle onun tarafına birçok sû'-i kazâ-yı ilâhî teveccüh eder. Binâenaleyh henüz sıfât-ı nefsâniyyesinin altında zebûn olan kimselere, ızhâr-ı kemâlât aslâ münâsib değildir. Fakat nazarında halkın zemmi ve med-

hi müsâvî olan kâmiller, irşâd-ı halka me'mûr olduklarından, onlar bu kāidenin istisnâsıdırlar.

چشمها و خشمها و رشکها　　　بر سرش ریزد چو آب از مشکها

1865. *Gözler ve gazablar ve hasedler, onun başı üzerine kırbalardan su gibi döker.*

Ya'ni ehl-i nefs olan halk o kemâlâtı ve güzelliği gördükleri vakit, bir kısmı ona nazar değdirirler; nitekim ان العين لتدخل الرجل القبر و الجمل القدر ya'ni "Muhakkak göz adamı kabre ve deveyi kazana koyar" buyrulmuştur. Ve bir kısmı da bu kemâlâta hased edip düşman olur ve içinden sâika-i nefs ile gazab eder. İşte bunların hepsi kişinin mezâda çıkardığı kemâlâtından dolayı, kendisine isâbet eden sû'-i kazâlardır.

دشمنان او را ز غیرت میدرند　　　دوستان هم روزگارش میبرند

1866. *Düşmanlar onu kıskançlıklardan yırtarlar; dostlar da onun vaktini götürürler.*

او که غافل بود از کشت بهار　　　او چه داند قیمت این روزگار

1867. *O kimse ki, bahârın zirâatinden gāfil oldu, o bu vaktin kıymetini ne bilir!*

Ya'ni mevsim-i bahârda zirâatin lüzûmunu hissetmeyen kimse, bu mevsimin kıymetini ne bilir! Ve kezâ الدنيا مزرعة الآخرة "Dünyâ âhiretin tarlasıdır" buyrulduğu cihetle, hayât-ı dünyâ bahâra ve dünyâ tarlaya müşâbihdir. Binâenaleyh dünyâda ömr-i azîzi a'mâl-i sâliha tohumlarını ekmeğe sarf etmek lüzûmunu hissetmeyen kimse, bu hayât-ı dünyeviyyenin kadr ü kıymetini ne bilir.

در پناه لطف حق باید گریخت　　　کو هزاران لطف بر ارواح ریخت

1868. *Lutf-ı Hakk'ın penâhına kaçmak lâzımdır; zîrâ o, ervâh üzerine binlerce lutuf döktü.*

Velhâsıl düşmanların ve dostların zararından Hakk'a ilticâ etmek lâzımdır. Zîrâ Hak Teâlâ ervâhın üzerine binlerce ve türlü türlü lutuflarıyla tecellî buyurur; ve sen onu melce' ittihâz ettiğin için, düşmanların rûhuna senin için muhabbet ve dostların rûhuna da şefkat duygularını ihsân eder ve netîcede zararlardan masûn kalırsın.

تا پناهى يابى انگه چون پناه آب و آتش مر ترا گردد سپاه

1869. *Ondan sonra bir penâh bulursun, nasıl penâh? Su ve âteş muhakkak sana asker olur.*

Hakk'ı kendine melce' ittihâz edersen, bu âlem-i sûrette her şey sana melce' olur. Meselâ su ve ateş Hakk'ın emriyle senin emrine münkād bir asker olur.

نوح و موسى را نه دريا يار شد نه بر اعدا شان بكين قهار شد

1870. [1842] *Nûh'a ve Mûsâ'ya deniz dost olmadı mı? Onların düşmanları üzerine kin ile kahhâr olmadı mı?*

Hak'dan başka hiçbir şeyi kendisine melce' ittihâz etmemiş olan Nûh (a.s.)ın düşmanlarını tûfân ve deryâ gark etti; ve kezâ Mûsâ (a.s.)ın düşmanı olan Fir'avn'ı deniz boğdu.

آتش ابراهيم را نه قلعه بود تا بر آورد از دل نمرود دود

1871. *Âteş İbrâhîm'e kal'a olmadı mı? Âkıbet Nemrûd'un kalbinden duman çıkardı.*

İbrâhîm (a.s.)ı Nemrud'un âteşe attığı meşhurdur. Bu âteş Hz. İbrâhîm'e bir kal'a-i safâ oldu ve Nemrûd Cenâb-ı İbrâhîm'in o hâlini görmekle, kalbi adâvet âteşiyle yandı; kin dumanını çıkarmağa başladı.

كوه يحيى را نه سوى خويش خواند قاصدانش را بزخم سنگ راند

1872. *Dağ, Yahyâ'yı kendi tarafına çağırmadı mı? Onun kāsıdlarını taş darbesiyle sürdü.*

Ya'ni yahûdîler Yahyâ (a.s.)a ezâ ve cefâ için o hazreti ta'kîb ettikleri vakit, dağ tarafından, bana kaç diye nidâ işitti ve o tarafa kaçtı. Yahûdîler de arkasından geldiler; onların üzerine dağın taşları kopup feverâna başladı. O habîsler bu taş darbelerinden dolayı kaçtılar.

گفت اى يحيى بيا در من گريز تا پناهت گردم از شمشير تيز

1873. *(Dağ) dedi: Ey Yahyâ gel, bana kaç; tâ ki keskin kılıçtan sana melce' olayım.*

وداع کردن طوطی
خواجه را و بهندستان رفتن

Tûtînin efendiye vedâ' etmesi ve Hindistan'a gitmesi

یکدو پندش داد طوطی پر مذاق　　　بعدازان گفتش سلام والفراق

1874. *Tûtî ona pür-zevk bir iki nasîhat verdi; ondan sonra ona selâm ve el- firâk dedi.*

Ya'ni tûtî, efendiye "ölmeden evvel öl" zemîninde bir iki nasîhat verdi ki, bu nasîhatler çok zevk-âver idi. Ondan sonra ona Allah'ın ism-i Selâm ile tecellîsi senin üzerine olsun, artık senden ayrılıyorum dedi.

خواجه گفتش فی امان الله برو　　　مرمرا اکنون نمودی راه نو

1875. *Efendi ona dedi: Allah'ın emânetinde ol, git! Muhakkak şimdi bana yeni yol gösterdin.*

خواجه با خود گفت این پند منست　　　راه او گیرم که این ره روشنست

1876. *Efendi kendi kendine dedi: Bu, benim nasîhatimdir. Onun yolunu tutayım, bu yol aydınlıktır.*

جان من کمتر ز طوطی کی بود　　　جان چنین باید که نیکو پی بود

1877. *Benim cânım ne vakit tûtîden aşağı olur; can böyle gerektir ki iyi izli ola.*

Hak Teâlâ beni mahlûkâtın ekmeli olan insan olarak yarattı; benim cânım bir tûtîden daha aşağı mıdır? Câna lâyık olan iyi yolu ta'kîb etmek ve ef'âl-i hasene sâhiblerinin izinde gitmektir.

مضرت تعظیم خلق و انگشت نمای خلق شدن جهت سروری

Halkın ta'zîminin ve baş olmak için halkın parmakla gösterilmişi olmanın mazarratı

تن قفس شکلست و تن شد خارجان   در فریب داخلان و خارجان

1878. *Ten kafes şekildir ve ten girenlerin ve çıkanların aldatmasında cânın dikenidir.*

Ten kafese benzer, cân onda mahbûsdur ve nezdine gelip gidenlerin "Aman efendim ne güzel söylüyorsunuz ve ne güzel yazıyorsunuz; sizin kemâlâtınızın meclûbu ve ahlâk-ı hamîdenizin meftûnuyuz" gibi sözler ile, kendisini aldatmalarında cânın dikenidir.

Beyt-i şerîfde "dâhilân"dan murâd dostlardır. Zîrâ bunlar kişiye muhib olup medihleri samîmî olur; fakat nefis sâhibi olan bir kimse bundan memnûn ve mağrûr olur. "Hâricler"den murâd müdâhinlerdir ki, onların medihleri bir menfaat fikrine ve bir husûsî maksada müsteniddir. Nefis sahiblerine bundan da aynı gurûr ve ucub peydâ olur; ve bu ucub ve gurûra sebeb dahi, tenin îcâbı olan kuvve-i nefsâniyyedir. Can ise hakîkatde Hakk'a âşık olduğu halde nefse bağlanmıştır. Binâenaleyh nefsin bu gurûr ve ucbu, canın dikeni olur ve canı sokar.

اینش گوید من شوم همراز تو   وانش گوید نه منم انباز تو

1879. *Bu ona der ki: Ben senin hemrâzın olurum. Ve o, ona der ki: Hayır, senin şerîkin benim.*

"Dâhiller" ya'ni dostlar ve "hâricler" ya'ni düşmanlar seni kendilerine hasr ve tahsîs için müsâbakaya kıyâm ederler.

اینش گوید نیست چون تو در وجود   در کمال فضل و در احسان و جود

1880. [1851] *Bu ona der ki: Vücûdda senin gibi yoktur; kemâl-i fazılda ve ihsân ve cûdda.*

آتش گوید هر دو عالم آن تست　　　جمله جانهامان طفیل جان تست

1881. *O, ona der ki: Her iki âlem senin lâyıkındır; bizim canlarımızın hepsi senin cânının tufeylidir.*

Hâricler, ya'ni müdâhinler, müdâhene ve tabasbusta mübâlagaya kıyâm ile, efendim siz o derece kemâlâta sâhibsiniz ki, dünyâ ve âhiret saâdeti zâtınıza lâyıktır. Bizim rûhlarımız sizin o âlî rûhunuzdan istifâza eder.

او چو بیند خلق را سرمست خویش　　　از تکبر میرود از دست خویش

1882. *Vaktâki o halkı kendisinin sermesti görür, tekebbürden kendi elinden gider.*

Ya'ni o kimse dostların ve düşmanların kendisine karşı bu kadar meftûniyet ve meclûbiyet sarhoşu olduğunu gördüğü vakit, kibir ve gurûru ve ucbu, derece-i gāyeye vâsıl olur ve o kadar koltukları kabarır ki, artık nefsinin habâsetini muhâkeme ve muhâsebe edemiyecek derecede inân-ı ihtiyârı elden gider; ve yavaş yavaş makām-ı Fir'avnî'ye terakkî eder.

او نداند که هزاران را چو او　　　دیو افکندست اندر آب جو

1883. *O bilmez ki, onun gibi binlerceyi dev, ırmak suyunun içine bırakmıştır.*

Dostlar ve düşmanlar tarafından medh olunan o kimse bilmez ve muhâkeme etmez ki, dîv-i nefs, kendisi gibi olan binlerce eşhâsı adem ırmağının suyu içine atıp yok etmiştir.

لطف سالوس جهان خوش لقمه است　　　کمترش خورکان پر آتش لقمه است

1884. *Cihân sâlûsunun lutfu hoş lokmadır; onu çok az ye ki, o ateş dolu olan lokmadır.*

"Sâlûs"un müteaddid ma'nâsı vardır. Burada tatlı dil ile aldatmak ma'nâsınadır. Ya'ni cihânın tatlı dil ile aldatmasının letâfeti, begâyet nefs-i insânînin hoşuna giden bir lokmadır. Ey nefsinin sıfâtından kurtulmamış olan kimse, dostun ve düşmanın verdiği o lokmayı sen çok az ye; zîrâ o lokma, içinde ateş dolu olan bir lokmadır. Eğer dostlar ve düşmanlar verirse, hatırına kendi nefsinin kötülüklerini getir ve onları kendi nefsine ta'dâd et; ey nefis, sen bu medhin lâyıkı değilsin; sende şu ve şu fenâlıklar yok mu? Bu beni medh edenler bu fenâlıkları bilmiyorlar. Şimdi bu zevâta karşı ben onları izhâr edip seni rezîl edeyim mi, de!

آتشش پنهان ذوقش آشکار　　　دود او ظاهر شود پایان کار

1885. *Onun ateşi gizli ve zevkı âşikârdır; onun dumanı işin sonunda zâhir olur.*

"Pâyân-i kâr"dan murâd, hayât-ı dünyeviyyenin nihâyet bulduğu ve hayât-ı berzahiyyenin başladığı zamandır.

تو مگو کان مدح را من کی خرم　　　از طمع می گوید او پی می برم

1886. *Sen deme ki: 'Ben medhi ne vakit satın alırım; o tama'dan söyler, iz götürürüm.*

Ben mâdihin medhini kaça alırım; onun beni medh etmekte bir tama'ı ve bir kasdı vardır. Ben onun maksadının farkındayım, deme!

مادحت گر هجو گوید بر ملا　　　روزها سوزد دلت زان سوزها

1887. *Eğer senin mâdihin melâda hiciv söylerse, o harâretlerden günlerce gönlü yakar.*

Ma'lûmdur ki, her şey zıddıyla münkeşif olur. Eğer seni medh eden kimse, alâ-melei'n-nâs seni zemm etse, o zem ve hicvin harâretleri günlerce senin gönlünü yakar. O halde mâdemki zemden bu kadar müteessir oluyorsun, elbette onun zıddı olan medhin dahi senin gönlüne bir te'sîri olacaktır.

گرچه دانی کو ز حرمان گفت آن　　　کان طمع که داشت از تو شد زیان

1888. *Vâkıâ bilirsin ki, o mahrûmiyyetten dolayı onu söyledi; zîrâ onun tuttuğu tama' senden ziyâde oldu.*

Ya'ni sen, seni zemmeden kimsenin, senden umduğu menfaate nâil olamadığı için seni hicv ettiğini bilirsin.

آن اثر می ماندت اندر درون　　　در مدیح این حالتت هست آزمون

1889. *O eser senin içinde kalır; sana bu hâl medihde de vardır; tecrübe et!*

Sen, seni zemmedenin maksadını bildiğin halde, onun zemminden senin içinde bir eser ve infiâl kalır. Seni medh eden kimse için de sende bu te'sîr hâli vardır. Bak, kendini tecrübe et!

آن اثر هم روزها باقی بود　　　مایهء کبر و خداع جان شود

1890. *Hem o eser günlerce bâkî olur; cânın kibrinin ve aldanmasının mâyesi olur.*
[1861]

Ya'ni o medhin te'sîri senin gönlünde günlerce devâm eder ve senin cânında kibir ve aldanma mâyesi olur.

لیك ننماید چو شیرینست مدح　　　　بد نماید زانکه تلخ افتاد قدح

1891. *Lâkin görünmez, çünkü medih tatlıdır; zem ise fenâ görünür, zîrâ acı vâki' oldu.*

Medih, nefse hoş ve tatlı geldiği için, gönlüne bir te'sîr ilkā ettiğinin farkına varamazsın ve medhe kulak asmadığını zannedersin; fakat zem ve hicve ma'rûz kalınca o anda müteessir olursun; zîrâ zem nefse çok acı gelir.

همچومطبوخست و حب کانرا خوری　　　　تا بدیری شورش و رنج اندری

1892. *Yediğin matbûh ve hab gibidir; geç zamâna kadar karışıklık ve zahmet içindesin.*

Zem ve hiciv kaynatılmış acı ilâca ve müshil hapına benzer ki, o ilâcı içtiğin ve hapı yuttuğun vakit, karnın guruldamağa ve bağırsaklarında evcâ' hissetmeğe başlarsın ve def'-i tabîî oluncaya kadar hayli zaman şûriş ve zahmet içinde kalırsın.

ور خوری حلوا بود ذوقش دمی　　　　این اثر چون او نمی پاید همی

1893. *Ve eğer tatlı yersen onun zevkı bir ân olur; bu eser onun gibi devâm etmez.*

Ya'ni nefsin hazzettiği tatlıyı yediğin vakit, onun lezzetini o anda duyarsın; bunun lezzeti ve zevkı, acı ilâcın eseri gibi saatlerce devâm etmez.

چون نمی پاید همی ماند نهان　　　　هر ضدی را تو بضد آن بدان

1894. *Mâdemki devâm etmiyor gizli kalıyor; sen her zıddı, onun zıddı ile bil.*

Mâdemki tatlının zevkı ve lezzeti, yediğin âna münhasır kalıyor ve devâm etmiyor; ve fakat tatlı bir gıdâ olmak hasebiyle onun te'sîrâtı vücûda gizlice intişâr ediyor ve sen onun zâhiren farkında olmuyorsun, o halde, onun sendeki te'sîrini, onun zıddı olan acı ile bil ve ona göre kıyâs et! İşte bunlar tatlı olan medih ile, acı olan zemmin misâlleridir; ve medhin nefse olan te'sîri mühlikdir. Onun için (s.a.v.) Efendimiz, huzûr-ı şerîflerinde bir adam, bir adamı medh ettiği vakit, medh eden kimseye hitâben قطعت عنق اخيك ثلاثا ya'ni "Üç def'a kardeşinin boynunu kestin" buyurdular.

چون شکر پاید نهان تأثیر او　　　بعد چندین دنبل آرد نیش جو

1895. *Vaktâki şekerin te'sîri gizli devâm eder, birkaç zamandan sonra neşter isteyici çıban getirir.*

Şekere ve tatlıya devâm eden kimsenin kanında harâret peydâ olduğu için, bir müddet sonra vücûdunda birtakım çıbanlar peydâ olur ve o çıbanlar tedâvî için cerrâhın neşterine muhtâc olur. Tatlı olan medihden dahi sıfât-ı nefsâniyye günden güne kuvvet bulup, ondan kibir ve ucb ve binnetîce muhîtine nazar-ı hakāretle bakmak çıbanları zuhûr eder; ve bunları tedâvî için mücâhede ve riyâzet neşterlerine muhtâc olur.

نفس از بس مدحها فرعون شد　　　كُنْ ذَلِيلَ النَّفْسِ هَوْنًا لاَ تَسُدْ

1896. *Nefis çok medihlerden Fir'avn oldu; hakîr olduğun halde, nefsi zelîl ol, seyyid olma!*

Nefis çok medihlerden ve alkışlamalardan Fir'avnlık mertebesine kadar çıkar. Binâenaleyh sen kendini hakîr gör ve nefsi, zelîl olan kimseler arasına idhâl et; efendiliğe heves etme!

تا توانی بنده شو سلطان مباش　　　زخم کش چون گوی شو چوگان مباش

1897. *Kādir oldukça bende ol, sultân olma; top gibi darbe çekici ol, çevkân olma.*

"Top" çocukların oynadıkları toptur. "Çevkân" ucu eğri bir değnektir ki, bununla top çelerler ve bu oyunu vâsi' meydanlarda büyük adamlar da oynar. İngilizler bu topu ve çevkânı daha zarîf bir hâle getirip oynarlar.

Ya'ni herkesin çeldikleri top gibi darbe yiyici ol; çevkân gibi darbe vurucu olma!

ور نه چون لطفت نماند وین جمال　　　از تو آید آن حریفانرا ملال

1898. *Ve yoksa senin letâfetin ve bu cemâlin kalmadığı vakit, o heriflere senden melâl gelir.*

Ya'ni sen benim nasîhatlerimi kabûl etmezsen, senin letâfet-i mansıbın ve bu cemâl-i servetin kalmadığı vakit, senin etrâfına toplanıp menfaatleri uğrunda seni medh eden musâhiblerine artık senden usanç ve bıkkınlık gelir.

Cenâb-ı Pîr efendimizin bu nesâyih-i âlîleri âmmeye şâmil olmakla berâber *Sipehsâlâr Menâkıbı*'nı ve *Fîhi Mâ Fîh* nâmındaki eser-i âlîlerini mütâlaa edenlerce ma'lûm olacağı üzere, bilhassa zamân-ı şerîflerindeki hükû-

met-i Selçûkıyye ekâbirine tevcîh buyrulduğu anlaşılır; zîrâ zât-ı şerîfleri alelekser selâtîn-i Selçûkıyye'nin saraylarını ve Muîneddîn Pervâne gibi ba'zı ekâbirin konaklarını teşrîf ederler ve oralarda onlara nasîhat buyururlar idi.

آن جماعت کت همی دادند ریو　　چون ببینندت بگویندت که دیو

1899. *O cemâat ki, sana gurûr verirler idi, vaktâki seni görürler, sana dev derler.*

"Rîv" aldatma ma'nâsınadır. Ya'ni senin etrâfında, seni medh eden dalkavuklar ve medihleriyle seni aldatan ve seni mağrûr eden müdâhinler, mansıbından ma'zûl olduğun ve servetin elinden gittiği vakit, seni gördüklerinde, bırak şu şeytanı derler.

جمله گویندت چو بینندت بدر　　مردهء از گور خود بر کرد سر

1900. [1871] *Seni kapıda gördükleri vakit, hepsi sana derler: Mezarından baş kaldırmış bir ölü!*

همچو امرد که خدا نامش کنند　　تا بدان سالوس در دامش کنند

1901. *Tüysüz çocuk gibi ki, ona "hudâ" nâmını verirler; tâ ki o hîle ile onu tuzağa düşüreler.*

Müdâhinlerin hâli şâbb-ı emred bir çocuk hakkında gulâm-pârelerin yaptığı riyâya benzer ki, onların o çocuğa, sen bizim hudâmızsın diye medh ederler; tâ ki bu hîle ve riyâ ile onu aldatıp ırz ve nâmûsunu pâymâl edeler.

چونکه در بد نامی آمد ریش او　　دیورا ننگ آید از تفتیش او

1902. *Vaktâki bed-nâmlık içinde onun sakalı geldi, onu tecessüsden şeytana âr gelir.*

Aldatılıp ırzı berbâd olan ve nâmı mef'ûllüğe çıkan o çocuk, vaktâki bu fenâ nâm içinde büyüyüp sakalı gelir, artık gulam-pârelerin dev gibi olan nefisleri onu arayıp taramaktan utanmağa başlar.

دیو سوی آدمی شد بهر شر　　سوی تو ناید که از دیوی بتر

1903. *Şeytan şer için Âdem tarafına gitti; şeytandan beter olan senin tarafına gelmez.*

Şeytan benî âdeme şer için ve onu doğru yoldan çıkarıp zarara sokmak için yaklaşır. Mâdemki sen müdâhinlerin medhiyle azdın ve nefsin kibir ve ucub ve enâniyyete mübtelâ oldu ve ben herkesten daha hayırlıyım der oldun ve halkı bu enâniyyetinin ve nefsinin hazzı yüzünden incitmeğe başladın; artık şeytanın seninle bir işi kalmadı. Binâenaleyh senin yanına gelmez; çünkü sen şeytandan beter oldun. Zîrâ şeytan görünür bir mahlûk olmadığından, onun zararları doğrudan doğruya maddî değildir; ve sen ise tamâmiyle şeytanın sıfatını hâiz olup, görünür bir mahlûk olduğundan, senin zararın halka doğrudan doğruya maddî olur.

تا تو بودی آدمی دیو از پیت　　　میدوید و می چشانید او میت

1904. *Sen âdemî oldukça, şeytan senin arkandan koşuyordu; ve o bâdesini tattırıyor idi.*

چون شوی در خوی دیوی استوار　　　می گریزد از تو دیو نا بکار

1905. *Vaktâki sen şeytanlık huyunda muhkem olursun, senden nâbekâr olan şeytan kaçar.*

Bu iki beyt-i şerîfde sûre-i Haşir'de vâki' كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّى بَرِىءٌ مِنْكَ اِنِّى اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ (Haşr, 59/16) ya'ni "(Münâfıkların, yahûdîlere müslümanlar aleyhine hurûc ve kıtâlde sizinle berâberiz diye vâki' olan iğvâları) şeytanın misâli gibidir ki, insana küfr et diye iğvâ eder; kâfir olduğu vakit de, ben senden teberrî ettim; ben Rabbü'l-âlemîn olan Allah Teâlâ'dan korkarım der" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

Ya'ni şeytan seni ıdlâl edinceye kadar arkandan koşar; vaktâki onun istediği kadar berbâd bir hâle gelirsin, artık seninle işi kalmaz ve seni kendi habâsetine vekîl ittihâz edip seni kendi hâline bırakır.

آن کسان کز دامنت آویختند　　　چون چنین گشتی همه بگریختند

1906. *O kimseler ki senin eteğine asıldılar, vaktâki böyle oldun, hepsi kaçtılar.*

Kasd-ı menfaat ile senin eteğine yapışan müdâhinler ve dalkavuklar, menkûb olduğun vakit, şeytan gibi hep senden kaçarlar. Çünkü artık sana karşı olan kasıdları fevt olmuştur.

تفسير ماشاء الله كان و ما لم يشاء لم يكن

"Allah'ın dilediği şey oldu ve dilemediği şey olmadı" hadîs-i şerîfinin tefsîri

آن همه گفتيم ليك اندر بسيج　　　بى عنايات خدا هيچيم هيچ

1907. *Bu hepsini söyledik; fakat yol hazırlığında Hudâ'nın inâyetleri olmaksızın hîçiz, hîç!*

Ya'ni biz, yukarıdan beri birçok nasîhatler söyledik; fakat yol hazırlığında, ya'ni tarîk-ı Hak'da sülûke hazırlanmak husûsunda Hak Teâlâ Hazretleri'nin inâyât-ı ezeliyyesi olmadıkça hakîkate vusûl mümkin değildir. Çünkü Hakk'ın dilediği şey vâki' olur, dilemediği şey vâki' olmaz. Hakk'ın irâdesi ilmine ve ilmi de ma'lûma tâbi'dir; ve ma'lûm abdin hakîkati ve "ayn-ı sâbite"sididir. Ve "ayn-ı sâbite", bir ism-i ilâhînin zıllidir; ve isti'dâd, o ismin hâssıyyeti ve iktizâsıdır.

بى عنايات حق و خاصان حق　　　گر ملك باشد سياهستش ورق

1908. *Hakk'ın ve Hakk'ın hâslarının inâyetleri olmaksızın, eğer melek de olsa, onun varakı siyâhdır.*

Hakk'ın tecelliyât-ı cemâliyyesine mazhariyyet ancak inâyet-i ezeliyye ile olur. Melek de olsa bu kāideye tâbi'dir. Zîrâ Hak Teâlâ her ferdin ezelde sâbit olan "ayn"ının ve hakîkatinin isti'dâdına göre tecellî buyurur; ve Hakk'ın hâslarının terbiye ve inâyetleri de, yine sâlikin isti'dâd-ı ezeliyyesine nazaran masrûf olur. Ve bu kāide melâike hakkında dahi böyledir; zîrâ melâikenin dahi merâtibi vardır; kimi unsurî ve kimi nûrî ve kimi zebânîler gibi nârîdir.

اى خداى قادر بى چون و چند　　　از تو پيدا شد چنين قصر بلند

1909. *Ey keyfiyyetsiz ve kemmiyyetsiz kādir olan Hudâ; böyle kasr-ı âlî senden zâhir oldu.*

"Kasr-ı âlî"den murâd, mezâhir-i esmâiyye olan âlem-i mülk ve melekûtdur. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfi "Heme ez ost" ["Hep O'ndandır"]

meşrebinde olanların zevkine göre buyurmuşlardır. Zîrâ ehl-i tasavvufda iki nazar vardır; bir tâife "Heme ost" ya'ni "Hep O'dur" derler; ve bir tâife de "Heme ez ost" ya'ni "Hep O'ndandır" derler. Ehl-i hakîkat nazarında ise her iki meşreb dahi bir şeydir, aralarında aslâ fark yoktur. Fakat her tâifenin nazarlarına göre her ikisi de doğrudur. Onun için Cenâb-ı Pîr efendimiz *Mesnevî-i Şerîf*'de her iki nazara göre de beyânda bulunurlar.

ای خدا از فضل تو حاجت روا   با تو یاد هیچکس نبود روا

1910. [1880] *Ey Hudâ, hâcet senin fazlından revâdır; seninle berâber hiç kimseyi yâd etmek câiz olmaz.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz yukarıda "Hakk'ın ve Hakk'ın hâslarının inâyeti olmaksızın" buyurmuşlar idi; ve bu ifâde, keserât âlemine nazaran vâki' olmuş idi. Burada zevk ve hayretin galebesiyle buyururlar ki: " Ey Hudâ-yı müteâl, hâcet-i ibâd ancak senin fazlından revâ olur; seninle berâber hiçbir kimsenin nâmını yâd etmek câiz değildir." Filhakîka da Hakk'ın hâslarının inâyeti, Hakk'ın inâyet-i ezeliyyesine tâbi'dir. Nitekim yukarıda îzâh olundu.

این قدر ارشاد تو بخشیدهء   تا بدین بس عیب ما پوشیدهء

1911. *Bu kadar irşâdı sen bağışlamışsın; nihâyet bununla çok aybımızı örtmüşsün.*

İlâhî, sen bizi ezelde ümmet-i Muhammed'den kılmak sûretiyle bize bu kadar irşâd ve hidâyet ihsân ettin; ve bu irşâd ve hidâyetin ile bizim çok kusurlarımızı mağfiret ettin.

قطرهء دانش که بخشیدی ز پیش   متصل گردان بدریاهای خویش

1912. *Bir katre ilim ki, evvelden bağışladın, kendi deryâlarına muttasıl et.*

Ya'ni ezelde hakîkati insan olarak sâbit olanlara, sıfât-ı ilâhiyyen cümlesinden olan ilimden bir katre ve bir cüz' ihsân ettin. Bu ilm-i cüz'îyi ve bu katre-i ilmi, her biri nihâyetsiz birer deryâ olan sıfât-ı ilâhiyyene muttasıl kıl ki, bu ittisâl sâyesinde, bu katre-i ilim ile seni bilelim.

قطرهء علمست اندر جان من   وا رهانش از هوا و ز خاك تن

1913. *Benim cânımda ilmin katresi vardır; onu havâdan ve ten toprağından kurtar.*

İlâhî, benim cânıma ihsân etmiş olduğun ilim katresini âlem-i unsuriyyâta taallukdan kurtar; zîrâ âlem-i sûrete ve unsuriyyâta münhasır kalan ilim,

onlar gibi fânîdir; rûha merbût olan ilim gibi bâkî değildir. Meselâ ilm-i tıb, ulûm-ı riyâziyye vesâir ulûm ve fünûn hayât-ı dünyeviyyenin idâme-i nizâmına âid ilimlerdir; bunlar hayât-ı sûrînin inkıtâ'ına kadar işe yarar. Hayât-ı berzahiyyeye hiçbir fâidesi yoktur.

پیش ازان کین خاکها خسفش کنند　　　پیش ازانکه بادها نشفش کنند

1914. *Ondan evvel ki, topraklar onu hasf ederler; ve ondan evvel ki, havâlar onu neşf ederler.*

"Hasf" yere batmak ve "neşf" emmek ve kendine cezb etmek ma'nâlarınadır.

Ma'lûmdur ki, insanın cismi anâsırdan mürekkebdir; ve anâsırın alelumûm üç hâli vardır: Sulb, mâyi', gazdır. Ve bu anâsırın terekkübünden bir teâmül-i kimyevî hâsıl olur; ve bu teâmül netîcesinde de harâret husûle gelir. Fosforun havaya temâsında parlaması gibi. Buna ilm-i tasavvufda, "anâsır-ı erbaa" veyâ "erkân-ı erbaa" derler. Vücûd-ı insânî dahi bu sûretle tekevvün edip harâret-i garîziyye ile kendisinde rûh-i hayvânî hâsıl olur ve dimâğın tevazzu'-ı hâssı netîcesinde de idrâk peydâ olur ve ilm-i cüz'î bu dimâğa taalluk eder. İmdi bir kimse bu ilm-i cüz'îyi ve idrâki, unsuriyyâta hasr ederse, rûh-ı hayvânînin inkıtâ'ıyla berâber dimâğın tavazzu'-ı hâssı inhilâl eder. Onu terkîb eden anâsırın herbiri kendi cinsi tarafına gider. Toprağa âid olanı toprak yutar ve havaya âid olanı hava mass eder; ve o kimsenin hakîkati, âlem-i berzahda sıfru'l-yed kalır. Fakat ilm-i cüz'îyi idrâk-i hakāyıka sarf ederse, bu ilim inhilâl-i sûretden sonra rûhiyle berâber bâkîdir. Bu hâli Mısrî Niyâzî hazretleri şu beyitlerde îzâh etmiştir:

Devr edip geldim cihâna yine bir devrân ola
Ben gidem bu ten sarâyı yıkılıp vîrân ola
Dört yanımdan âb u bâd u nâr u hâk edip hücûm
Benliğim onlar alıp bu varlığım tâlân ola.

İmdi, beyt-i şerîfin îzâhı böyle olur: "İlâhî, bana verdiğin ilm-i cüz'îyi, bu cismi terkîb eden anâsırın her birisini topraklar yutmadan ve havalar mass ve bel' etmeden evvel esmâ ve sıfâtının deryâlarına muttasıl kıl!"

گرچه چون نشفش کند تو قادری　　　کش از ایشان واستانی واخری

1915. *Vâkıâ onu neşf ettiği vakit, sen kādirsin ki, onu onlardan geri alasın ve satın alasın.*

Ya'ni efrâd-ı beşerin dimâğına taalluk edip, cismin inhilâliyle havaların bel' ettiği ve toprakların hasf ettiği o ilm-i cüz'îyi sen onlardan geri almağa ve ona tekrâr nakd-i vücûdu te'diye ederek satın almağa kādirsin. Zîrâ kâinâtın hey'et-i mecmûası senin kabza-ı kudretindedir. Nitekim sûre-i Zümer'de وَ مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْاَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ (Zümer, 39/67) ya'ni "Allah'ın kudretini hakkıyla takdîr etmediler; halbuki arzın hey'et-i mecmûası O'nun kabzasında ve yevm-i kıyâmetde gökler O'nun yed-i kudretindedir; vücûdda O'na şerîk olmaktan Hak münezzeh ve âlîdir" buyrulur. Ve kâinâtta hiçbir şeyin gâib ve mahv olmadığı fennen dahi sâbitdir.

Bu beyt-i şerîf bir hazîne-i esrârdır; fakat tafsîli câiz değildir. Âtîde Hz. Pîr efendimiz bu esrâra, lüzûmu kadar işâret buyururlar.

قطرهء کو در هوا شد یا که ریخت   از خزینهء قدرت تو کی گریخت

1916. *Bir katre ki havaya gitti veyâ ki döküldü, senin hazîne-i kudretinden ne vakit kaçtı?*

Ya'ni arzda bulunan suyun bir katresi tebahhur edip havâ-yı nesîmîye gitti veyâhut havâ-yı nesîmîden yağmur olarak döküldü. İlâhî senin hazîne-i kudretinden ne vakit kaçabildi? O katre kâinâtı muhît olan senin vücûdunda devr edip durur ve senin vücûdunun ve kudretinin hârici yoktur ki, oraya kaçabilsin.

گر در آید در عدم یا صد عدم   چون بخوانیش او کند از سر قدم

1917. *Eğer ademe gelse, yüz ademe, vaktâki sen onu çağırasın, o baştan ayak yapar.*

Ya'ni bir katre su, talattuf edip sûretini gâib ederek görünmeyen havaya karışsa; ve oradan dahi talattuf edip âlem-i esîre gitse; ve oradan da talattuf edip, künh-i Zât'ında mahv ve ma'dûm olsa; velhâsıl adem içinde ademe gitse, sen onu âlem-i sûrete çağırdığın vakit, o başını ayak yaparak sür'atle o tarafa koşar.

صد هزاران ضد ضد را می کشد   باز شان حکم تو بیرون میکشد

1918. *Yüz binlerce zıd, zıddı öldürür; senin hükmün tekrâr onları dışarıya çeker.*

Ya'ni kâinâtda yekdîğerine zıd olan yüz binlerce şeyler vardır. Meselâ âteş suyun zıddıdır ve suyun sûretini bozup ve öldürüp tebahhur ettirir ve içeriye çe-

ker. Fakat senin hükmün o tebahhur eden suyu tekrâr yağmur olarak âlem-i sûrete ve dışarıya çıkarır. İşte inhilâl eden ecsâd-ı beşeriyye dahi böyledir.

از عدمها سوی هستی هر زمان　　　هست یارب کاروان در کاروان

1919. *Yâ Rab! Yokluklardan her zaman varlık tarafına kervân içinde kervân vardır.*

خاصه هر شب جمله افکار و عقول　　　غرق میگردند در بحر نغول

1920. [1890] *Husûsan her gece bütün fikir ve akıllar, derin ve nihâyetsiz deniz içine gark olurlar.*

باز وقت صبح آن اللهیان　　　بر زنند از بحر سر چون ماهیان

1921. *Tekrâr sabah vakti, o Allâh'a mensûb olanlar, balıklar gibi denizden başlarını yukarı vururlar.*

"Allâhî" ta'bîriyle ukūl ve efkârın şuûnât-ı ilâhiyyeden birer şe'n olduğuna işâret buyrulur. Zîrâ vücûdda Hak'dan gayri bir şey yoktur.

در خزان آن صد هزاران شاخ و برگ　　　از هزیمت رفته در دریای مرگ

1922. *Sonbahârda o yüz binlerce dal ve yaprak, hezîmetden ölüm deryâsına gitmiştir.*

زاغ پوشیده سیه چون نوحه گر　　　در گلستان نوحه کرده بر خضر

1923. *Mâtem tutan gibi karalar giymiş olan karga, gülistanda yeşillik üzerinde feryâd etmiştir.*

Sonbahârda ism-i Kahhâr'ın hezîmetine uğrayan birçok dallar ve yapraklar ölüm ve mahv deryâsına gitmiş; ve mâtem tutup feryâd eden kimseler gibi siyahlara bürünmüş olan kargalar da, bu harâb olan gülistanda sanki mâtemci ve feryâdçı olmuştur.

باز فرمان آید از سالار ده　　　مر عدم را آنچه خوردی باز ده

1924. *Tekrâr köyün hâkiminden, o yediğin şeyi geri ver diye emir gelir.*

"Köyün hâkimi"nden murâd, vücûd-ı izâfî mülkünün hâkimi olan Hak'dır.

آنچه خوردی وا ده ای مرگ سیاه　　　از نبات و ورد و از برگ و گیاه

1925. *Ey kara ölüm, nebâtdan ve gülden ve yapraktan yediğin şeyi geri ver!*

Ölüme, "kara" ta'bîr buyrulması ademin zulmet ve vücûdun nûr olduğuna işârettir. Nitekim hadîs-i şerîfde ان الله خلق الخلق فى ظلمة ثم رش عليهم من نوره ya'ni "Allah Teâlâ halkı muhakkak zulmetde yarattı; sonra onların üzerine nûrunu saçtı" buyrulur ki, "zulmet"den murâd adem-i izâfî ve "nûrunu saçmak"dan murâd dahi, Hakk'ın onlara kendi nûr-ı vücûdundan vücûd vermesidir.

ای برادر عقل یکدم با خود آر دمبدم در تو خزانست و بهار

1926. *Ey birâder, bir dem aklını kendine getir; dembedem sende sonbahâr ve ilkbahâr vardır.*

باغ دلرا سبز و تر و تازه بین پر ز غنچه ورد و سرو و یاسمین

1927. *Gönül bağını goncadan ve gülden ve serviden ve yâsemenden yeşil ve ter ü tâze gör!*

Ya'ni insan düşünce ve tefekkürden ibâretdir ve mevrid-i havâtır gönüldür. Havâtır ve vâride-i cedîde, eski hâtıraları siler. Yeni havâtır, ilkbahârda peydâ olan nebâta benzer ve giden havâtır dahi, sonbahârda dökülen yapraklara benzer. Ve kezâ kalb gam ve şâdînin güzergâhıdır. Şâdî bahâra ve gam hazâna müşâbihdir. Ve sülûkdeki merâtibe göre havf ve recâ ve kabz ve bast ve celâl ve cemâl ve heybet ve üns, bahâr ve sonbahâr gibi yekdîğerine mütekâbildir. Ey sâlik, sen havâtır-ı dünyeviyyeden vazgeç de, gönül bağını maârif-i ilâhiyye goncalarından ve güllerinden ve servilerinden ve yâsemenlerinden yemyeşil, tâze ve tarâvetli bir halde görmeğe sa'y et!

زانبهئ برگ پنهان گشته شاخ زا نبهئ گل نهان صحرا و کاخ

1928. *Yaprağın çokluğundan dal gizli olmuştur; gülün çokluğundan sahrâ ve köşk gizlidir.*

Bu beyt-i şerîfde Cenâb-ı Pîr efendimiz kendi kalb-i şerîflerinin hâlini beyân buyururlar. Akıl ağacının dallarında fışkıran maârif-i ilâhiyye yaprakları o kadar çoktur ki, bu latîf yapraklar aklın dallarını örtmüştür. Kalbin sahrâsında ve köşkünde biten aşk ve cezebât-ı ilâhiyye gülleri o kadar çoktur ki, bu sahrânın zemîni tamâmiyle örtülmüştür.

این سخنهایی که از عقل کلست بوی آن گلزار و سرو و سنبلست

1929. *Bu sözler ki akl-ı küldendir, o gülzârın ve servin ve sünbülün kokusudur.*

Benim bu söylediğim sözler akl-ı külden ve hakîkat-ı muhammediyyeden sudûr ediyor ve gülzâr-ı kalbime nâzil oluyor; ve ben de âlem-i taayyüne o ma'nâları ve o hakāyık ve maârifi harf ve savt ile ihrâc ediyorum. İşte bu harf ve savt ile çıkardığım sözler, o gülzâr-ı kalbimin ve orada biten servinin ve sünbülün kokusudur.

بوی گل دیدی که آنجا گل نبود　　　جوش مل دیدی که انجا مل نبود

1930. *Gül olmayan yerde gül kokusunu gördün mü? Şarâb olmayan yerde şa-*
[1900] *râbın kaynamasını gördün mü?*

Âlem-i rûhâniyyetde maârif-i ilâhiyye güllerinin rûhu gaşy eden kokuları vardır; ve orada sûrî gül yoktur. Ve keza âlem-i rûhâniyyetde şarâb-ı aşk-ı ilâhînin latîf bir sûretde cûş ve kaynayışı vardır; halbuki orada şarâb-ı sûrî yoktur. Ve Hak Teâlâ bu şarâb hakkında وَ سَقَيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا (İnsân, 76/21) ["Rableri onlara tertemiz bir içki içirir"] buyurur.

بو قلاوزست و رهبر مر ترا　　　می برد تا خلد و کوثر مر ترا

1931. *Koku sana kılavuz ve rehberdir; seni Huld'e ve Kevser'e kadar götürür.*

Ey sâlik, eğer sen hakāyık ve maârif-i ilâhiyyenin rûhânî kokularını duyar isen, bu koku sana kılavuz ve rehber olur; seni cennet-i Hulde ve havz-ı Kevser'e kadar götürür.

بو دوای چشم باشد نور ساز　　　شد ز بوی دیدهء یعقوب باز

1932. *Koku, gözün nûr yapan ilâcı oldu. Ya'kūb'un gözü kokudan açık oldu.*

Âlem-i sûretden âlem-i ma'nâya ve âlem-i ma'nâdan dahi âlem-i sûrete dâimâ duhûl ve hurûc vardır. Maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye, âlem-i ma'nâda ve rûhâniyet âleminde güller ve türlü çiçeklere temessül eder; ve onların çok latîf kokuları olur. Meşâmm-ı rûhu açık olanlar bunları duyarlar. Ve ba'zan sûret âleminde intişâr eder, meşâmm-ı cesed ile de duyulur; fakat enderen vâki' olur. Ve herkes bunun menşe'-i sûrîsini arar, fakat bulamazlar. Fakîr, evliyâullâhdan ba'zılarının meclisinde bunu duydum ve ba'zı mekābir ziyâretinde duyan zevâtın yanında da bulundum. Ve bu koku mes'elesi acîb bir şeydir. Fıtrat-ı asliyyeleri üzere bulunan hayvânât, bunu çok hissederler; ve bu kokular vâsıtasıyla sâhiblerini ve yabancıları tanırlar. Ve Ya'kūb (a.s.)ın, Yûsuf (a.s.)ın gömleğinin kokusunu duyması da bu kabildendir. Nitekim

âyet-i kerîmede buyrulur: وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ اَبُوهُمْ اِنِّى لَاَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ (Yûsuf, 12/95) Ya'ni "Yûsuf (a.s.)ın gömleğini hâmil olan birâderlerinin bulunduğu kervan Mısır diyârından ayrıldığı vakit, babaları olan Hz. Ya'kūb, ben muhakkak Yûsuf'un kokusunu duyuyorum dedi." فَلَمَّا اَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ اَلْقَيهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا (Yûsuf, 12/96) Ya'ni "Müjdeci gelip o gömleği Hz. Ya'kūb'un yüzüne sürdüğü vakit, ağlamakdan a'mâ olan gözleri açıldı."

İşte bunun gibi ma'nevî kokular, kör olan rûh gözlerinin açılması için bir ilâçtır.

بوى بد مر ديده را تارى كند   بوى يوسف ديده را يارى كند

1933. *Fenâ koku gözü karartır; Yûsuf kokusu, göze yardım eder.*

Ya'ni fuhuş ve menhiyatla meşgūl olanlardan âlem-i melekûta pek pis kokular intişâr eder ve bu kokular âlem-i zâhire de te'sîr edip sârî hastalıklara sebeb olur; ve gören gözleri hastalıklar ile ve ölüm ile karartır. Nitekim yukarıda وز زنا افتد وبا اندر جهات ya'ni "Zinâdan, her tarafa sârî hastalıklar vâki' olur" buyrulmuş idi. Ve fuhşiyyatla meşgūl olanlar, ba'de'l-vefât âlem-i berzahda kendilerinden intişâr eden bu murdar kokular içinde kalırlar. Halbuki Nebiyy-i zîşân olan Ya'kūb (a.s.)ın ve enbiyâya tâbi' olan evliyânın ve mü'minlerin ve sulehânın kokuları, rûhun ve cismin gözlerine kuvvet verir ve onları sağlamlaştırır.

تو كه يوسف نيستى يعقوب باش   همچو او با گريه و آشوب باش

1934. *Sen ki Yûsuf değilsin, Ya'kūb ol; onun gibi ağlamalı ve ıztırablı ol!*

Mâdemki sen Yûsuf gibi ehl-i nâzdan değilsin, o halde Ya'kūb gibi ehl-i niyâzdan olup ağla ve ıztırâb içinde ol! Zîrâ Ya'kūb (a.s.) Yûsuf (a.s.)a karşı makām-ı nâzda idi. Ya'ni ey sâlik, sen mâdemki Allah'ın indinde henüz kâmil ve mahbûb olmadın, o halde Allah Teâlâ'ya karşı nazlanma; işin dâimâ ağlamak ve niyâz etmek olsun.

بشنو اين پند از حكيم غزنوى   تا بيابى در تن كهنه نوى

1935. *Hakîm-i Gaznevî'den bu nasîhati dinle; tâ ki eski ten içinde yenilik bulasın.*

Hakîm-i Gaznevî'ye, Hakîm-i Senâî dahi derler. Künyesi ve adı Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem'dir. Sûfiyye tâifesinin büyük şâirlerindendir ; *Hadîkatü'l-Hakîka* ve *Zâdü's-Sâlikîn* gibi manzûm âsâr-ı aliyyeleri vardır. Kendileri Hoca Yûsuf Hemedânî (k.s.) hazretlerinin mürîdidir. Tercüme-i halleri *Nefe-*

hâtü'l-Üns'de zikr edilmiştir. Bahse mutâbakatı hasebiyle Cenâb-ı Pîr onların âtîdeki rubâîlerini zikr ederler.

Rubâî:

ناز را رویی بباید همچو ورد　　　چون نداری گرد بد خویی مگرد

زشت باشد روی نازیبا و ناز　　　سخت باشد چشم نا بینا و درد

"Nâz, gül gibi olan bir yüze yakışır. Çünki senin yoktur, kötü huylunun etrâfını dolaşma. Yakışıksız yüz ve nâz çirkin olur; kör göz ve ağrı müşkil olur."

Ya'ni nazlanmak, gül gibi nâzik ve güzel olan bir yüz sâhibine yakışır; mâdemki senin böyle güzel yüzün yoktur, artık nazlanmağa kalkıp soğukluk etme ve kötü ahlâkın etrâfında dolaşma; zîrâ çirkin yüzün sâhibi, bir de nazlanmağa kalkarsa pek soğuk ve çirkin olur. Meselâ bir adamın gözü kör iken, bir de göz ağrısına mübtelâ olursa, bu zavallının hâli pek müşkil olur. Bu ma'nâyı beyânen latîf bir hikâye söylerler:

Adamın birisi evlenmiş; ona pek çirkin bir kadın almışlar. Vaktâki zifaf olmuş, kadıncağız zevcine nazlanarak demiş ki: "Efendim, taallukātınızdan hangi erkeklere görünmeme müsâade edersin?" Zavallı zevc, onun bu soğukluğuna karşı: "Bana görünme de, kime görünürsen görün!" demiş.

پیش یوسف نازش و خوبی مکن　　　جز نیاز و آه یعقوب مکن

1936. *Yûsuf'un önünde nazlanış ve güzellik etme; niyâzın ve Ya'kūb'un âhının gayrini yapma!*

معنئ مردن ز طوطی بد نیاز　　　در نیاز و فقر خودرا مرده ساز

1937. *Tûtîden ölmenin ma'nâsı niyâz oldu; niyâz ve fakr içinde kendini ölü yap!*

Tûtî hikâyesinde tûtînin ölmesinin ma'nâsı, Yûsuf-ı hakîkî olan Hak Teâlâ'ya karşı niyâz demektir. Bu kıssadan ibret al da, kendini niyâz ve acz ve zillet içinde ölü addet; ve bilcümle umûrunda, Hakk'a olan ihtiyâcını teemmül eyle; ve nefsinin gurûr ve enâniyyetine mağlûb olarak kibir ve ucub etme!

تا دم عیسی ترا زنده کند　　　همچو خویشت خوب و فرخنده کند

1938. *Tâ ki seni Îsâ'nın nefesi diri ede; kendisi gibi seni güzel ve mübârek ede.*

"Îsâ"dan murâd, ihyâ ve imâteye kādir olan hakîkî insân-ı kâmildir ki, onun nefesi de Îsâ (a.s.)ın nefesi gibi ölüyü diriltir; ya'ni Îsâ (a.s.)ın sıfatını hâiz bir insân-ı kâmilin terbiyesi altına gir; seni de kendisi gibi yapsın.

از بهاران کی شود سر سبز سنگ　　　خاک شو تا گل بروید رنگ رنگ

1939. *Taş ne vakit baharlardan yeşil baş olur? Toprak ol, tâ ki renk renk gül bitsin.*

Ey nâkıs olan kimse, kendini akıl ve zekâ ve ilim sâhibi görüp insân-ı kâmile karşı ucub ve kibir etme; ve taş gibi katı olma, mütevâzi' ol! Hiç taşda bahâr mevsiminde yeşillik biter mi? Belki nümûne-i tevâzu' olan toprak üstünde renk renk çiçekler ve güller biter. Sen de toprak gibi mütevâzi' ol ki, üzerinde bahâr gibi olan, insân-ı kâmilin nazarıyla maârif ve hakāyık gülleri bitsin.

سالها تو سنگ بودی دل خراش　　　آزمون کن یک زمانی خاک باش

1940. *Sen senelerce gönül tırmalayıcı taş oldun; tecrübe et, bir zaman toprak ol!*
[1912]

Ey kibir ve ucub sâhibi olan kimse; sen senelerce sıfât-ı nefsâniyyene tâbi' olup taş gibi katı oldun; ve kibir ve ucbunun netîcesi olarak şunun bunun gönlünü kırdın. Eline makāmât-ı rûhâniyyeden ne geçti? Bir zaman da tevâzu'u tecrübe et; halk nazarında kendini zelîl ve câhil göster; bakalım gönlünün âleminde nasıl bir pencere açılır. Mürşidim Es'ad Dede efendi hazretleri ne güzel buyurur:

Aceb kırk yıl murâd-ı nefsi verdin;
Makām-ı evliyâdan neye erdin?

